तंजावूर नृत्य प्रबंध

लेखक : श्री. पार्वतीकुमार

महाराष्ट्र राज्य साहित्य संस्कृती मंडळ, मुंबई

अनुक्रमणिका

तंजावूर नृत्य प्रबंध

अनुक्रमणिका

श्री. सर्फोजीराजेदुसरे
[१७९८ ते १८३२]

श्री. तुळजेंद्र राजांनी भोसले कुळातील दहा वर्षे वयाच्या श्री. सर्फोजीस दत्तक घेऊन श्री. प्रतापरामस्वामीचे महालात सदर करून (दरबार भरवून) २२-१-१७८७ रोजी राजासनावर बसविले. त्यानंतर नऊ-दहा दिवसांनी श्री. तुळजेंद्रराजे परलोकवासी झाले. तेथे जमलेल्या सर्व लोकांनी तुळजा महाराजांच्या आत्म्याला शांती मिळावी म्हणून ३१-१-१७८७ रोजी प्रार्थना केली. श्री. सर्फोजीराजे सिंहासनावर येताच पोरके झाले. त्यांचा राजमुकुट आपत्ती परंपरायुक्त काटेरी मुकुट ठरला. श्री. सर्फोजी महाराजांचे पितृछत्र दैवाने व कुटील कारस्थान रचून सामाजिक पंडिताकडून खोटेवदवून राजछत्र अमरसिंगाने हिरावून घेतले! महाराजांचे नशीबी आला खडतर कारावास!

अनुक्रमणिका

तंजावूर नृत्य प्रबंध

लेखक: श्री. पार्वतीकुमार

महाराष्ट्र राज्य साहित्य संस्कृती मंडळ, मुंबई

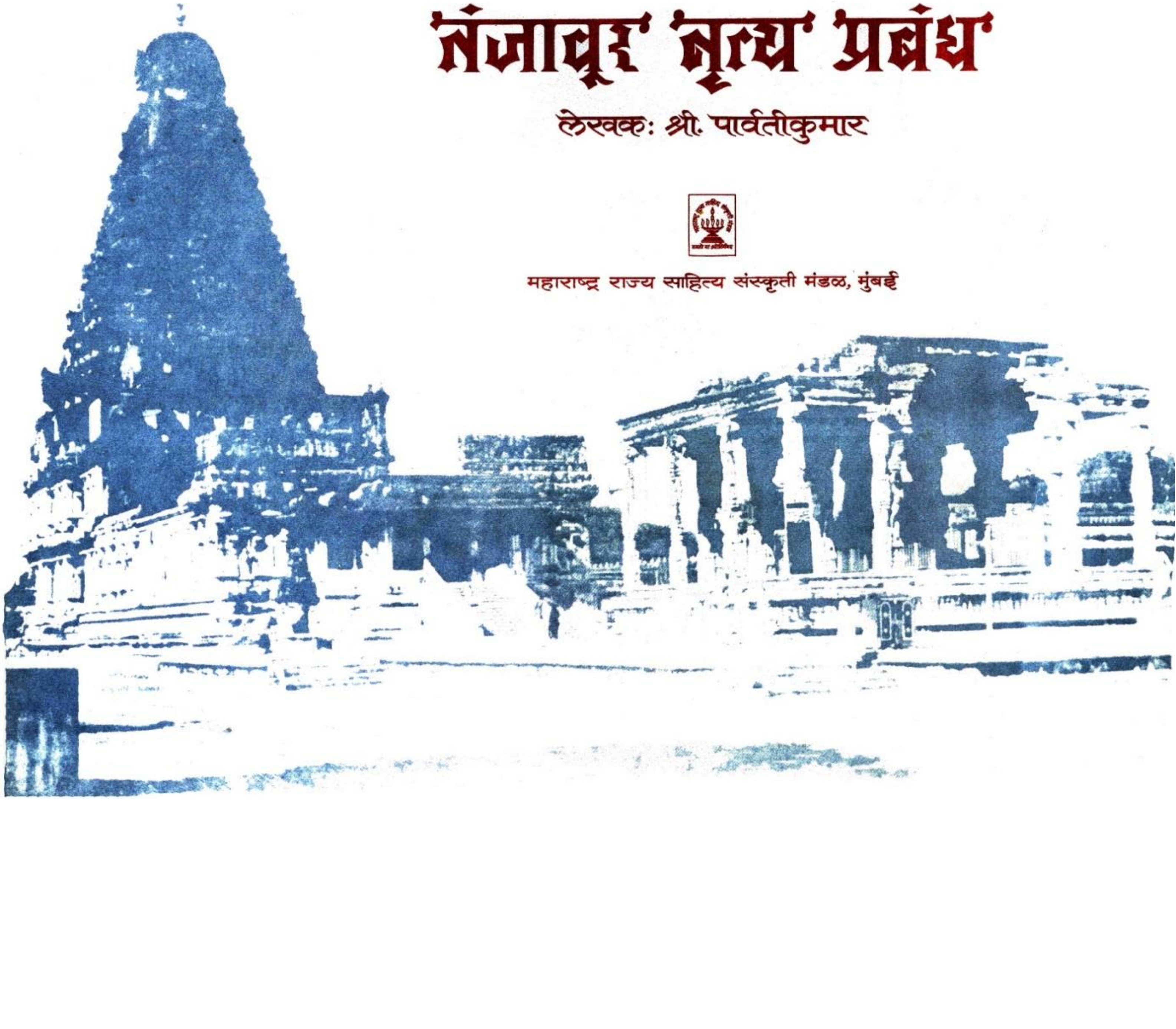

अनुक्रमणिका

सर्व हक्क प्रकाशकाधीन

आतील छायाचित्रे :
श्री. राजदत्त, फोटोग्राफर यांच्या सौजन्याने

प्रकाशक :
सचिव,
महाराष्ट्र राज्य साहित्य संस्कृती मंडळ,
५ वा मजला, मंत्रालय, मुंबई – ४०० ०३२.

मुद्रक :
व्यवस्थापक,
शासकीय फोटोझिंको मुद्रणालय,
पुणे – ४११ ००१.

१९८२

अनुक्रमणिका

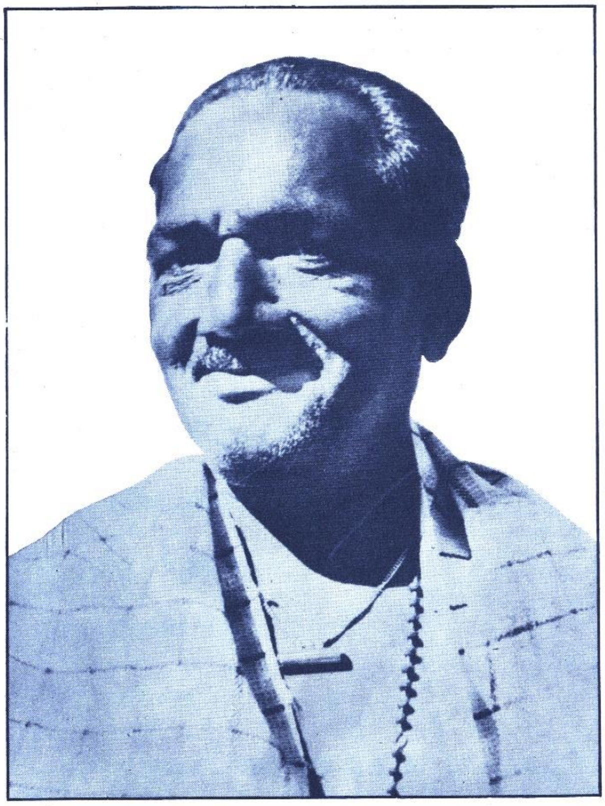

ज्यांच्या कृपेमुळे हा ग्रंथ लिहिण्याची
पात्रता माझ्यात आली ते माझे
परमपूज्य गुरु कै. श्री. चंद्रशेखर पिल्लै
यांच्या चरणी सादर अर्पण-

अनुक्रमणिका

अनुक्रमणिका

प्रारंभीचे थोडेसे ८
प्रस्तावना १५
आभार १६
-तंजावूर नृत्य छायाचित्रे १९
भोसल्यांची साहित्यिक परंपरा ४७
नृत्यलिपीचा परिचय ५७
दाक्षिणात्य ताल व राग ७४
नृत्यप्रकारांची शास्त्रीय माहिती ८६
नृत्यप्रकार ९४
    कुमारसंभवनिरुपण ९४
    सखीने नायकीस बुद्धिवाद सांगण्याची कल्पित कथा ११९
अंगविक्षेपांसह तालात लिहिलेले प्रकार १५३

प्रारंभीचे थोडेसे

श्री. पार्वतीकुमार यांचा 'तंजावूर नृत्य प्रबंध' हा ग्रंथ रसिक वाचकांना सादर करताना महाराष्ट्र राज्य साहित्य संस्कृती मंडळाला अत्यंत आनंद होत आहे. श्री. पार्वतीकुमार यांचा नृत्यकलेतील अधिकार हा वादातीत आहे. त्यांचे आजपर्यंतचे सारे आयुष्य या कलेची साधना करण्यातच गेले असून त्यांनी एक परंपराच आपल्या भोवती निर्माण केली आहे. अशा अधिकारी तपस्व्याच्या या ग्रंथाचे मराठी रसिक स्वागत करतील यात मला शंका नाही.

ज्या नृत्यपरंपरेचा पार्वतीकुमारांनी प्रस्तुत प्रबंधात विचार केलेला आहे, ती भरतनाट्य या नावाने आपल्यासमोर आहे. ही भारताच्या पूर्वकिनारपट्टीवरील नृत्यपद्धती 'कुत्तु आट्टम्', 'दासी आट्टम्', 'सदर कचेरी' इत्यादी नावांनी पूर्वी ओळखली जात होती. आज जरी ती भरतनाट्यम् या नावाने आपल्यासमोर असली तरी श्री. पार्वतीकुमार यांच्या मताप्रमाणे भरताच्या नाट्यशास्त्राचा व या पद्धतीचा तसा संबंध नाही. अशा या'भरतनाट्यशैलीला' तंजावूरच्या मराठा राजांनी जोपासली व वाढविली आणि ज्याप्रमाणे उत्तरेमध्ये कथक नृत्यपद्धती, राजाश्रयाने वाढली तशी ही दक्षिणेकडील नृत्यपद्धती मराठी राजांनी वाढविली, जोपासली. त्यांनीच या नृत्यपद्धतीची संबंधित असलेल्या कलावंतांच्या कलागुणांचे कौतुक केले. तंजावूरचे मराठी राजे दुसरे शहाजी महाराज, श्री. सर्फोजी महाराज, श्री. तुळजा महाराज, श्री. प्रतापसिंग महाराज इत्यादिकांनी जर या कलावंतांना राजाश्रय दिला नसता तर हा नृत्यप्रकार विकसित मराठी स्वरूपात आज आपल्याला दिसला असता की नाही याची शंकाच आहे.

श्री. पार्वतीकुमार यांनी तंजावूरची नृत्यपद्धती ही भरतमुनींना अभिप्रेत असलेली पद्धती नव्हे असे सांगितले आहे. पार्वतीकुमारांचा या विषयामधला अधिकार लक्षात घेता त्यांच्या प्रबंधावर वाद घालता येणार नाही. पण मग या पद्धतीला भरतनाट्यम् असे का म्हणावयाला लागले असा विचार कोणाच्याही मनात डोकावल्यावाचून राहणार नाही. शिवाय भरतनाट्यमपद्धती नावाची दुसरी आणखी कोणती नृत्यपद्धती होती किंवा आहे याचाही विचार करावा लागेल. प्रथम भरतनाट्य या नावाने ओळखली जाणारी पद्धती ही काश्मीरची असली पाहिजे असे वाटते. भरतनाट्यावरील उपलब्ध किंवा उल्लेखित असलेले सारे ग्रंथ हे काश्मीर शैवपंथाच्या आविष्कारातून उत्पन्न झाले असे समजण्यात येते. ही सारी परंपरा काश्मीरात मात्र आज लुप्त झालेली आहे. याचे कारण असे असू शकते की, जेव्हा काश्मीरवर परकीयांच्या स्वाऱ्या सुरू झाल्या तेव्हा भरतनाट्य करणारी कुटुंबे आणि नाट्यशास्त्र जाणणारे पंडित हे काश्मीरातून एक तर इतरत्र निघून गेले असावे किंवा त्यांनी मुसलमान धर्माचा स्वीकार करून भरतनाट्य दुसऱ्या कोणत्यातरी नावाने टिकवले असावे. धृपद संगीत पद्धती डागर कुटुंबात अशाच पद्धतीने टिकली आहे. असे असल्यास कथक नृत्यपद्धतीच्या सामान्य स्वरूपाची बीजे पण आपणास भरतनाट्य शास्त्रात शोधावी लागतील. 'भरतनाट्यशास्त्र' या नावाने ओळखला जाणारा ग्रंथ हा जर खरेच भरतमुनींनी लिहिलेला ग्रंथ असेल आणि भरतमुनी जर काश्मीरी असतील तर हा ग्रंथ अनेक दिवस लुप्त झाला होता आणि त्यावर अभिनवगुप्ताने लिहिलेली टीका काश्मीरात न सापडता केरळात सापडली हेही लक्षात ठेवले पाहिजे. भरतनाट्यशास्त्रातील रूपकांचे प्रयोग आजही काही ठराविक यात्रांच्यावेळी केरळात केले जातात ही गोष्ट पण महत्त्वाची आहे. तसेच चिदंबरंच्या नटराजाच्या मंदिराच्या गोपुरात नाट्यशास्त्राची संहिता व मुद्रा कोरलेल्या आहेत हे पण लक्षात घेतले पाहिजे. याचा अर्थ असा दिसतो की, भरताचे नाट्यशास्त्र निर्माण झाले म्हणजे नाट्याच्या रूपाचे, आकाराचे शास्त्र निर्माण झाले व त्याला सर्व भारतात मान्यता मिळाली. मुळात त्याचा आज भरतनाट्य, कथक इत्यादी नावाने ओळखल्या जाणाऱ्या नृत्यशैलीशी संबंध नव्हता.

शैली वेगवेगळ्या असल्या तरी त्यांचा आकार वा रूप शैलीपरत्वे भिन्न असले पाहिजे असे नाही. उलट भिन्न शैलीतील (शब्द, वर्ण, प्रबंध इत्यादी) आविष्कारात किंवा ज्या मुद्रादिकांच्या योगे हा आविष्कार साध्य होतो त्या साधनात दोन किंवा भिन्न शैलींना लागणारे एकच सामान्य तत्त्व अनुस्यूत असू शकते. आकार आणि व्यक्तिविशेष यामधील भेद समजावून घेतला पाहिजे. एक व्यक्ती दुसऱ्या व्यक्तीपासून भिन्न असते पण दोन्ही व्यक्तींचा आकार (Form) हा सारखा असू शकतो. तेव्हा पूर्वकिनारपट्टीवरील प्रचारात असलेले नृत्यनाट्यविशेष आणि नाट्यशास्त्र यातील भेद लक्षात घेऊनही त्यांच्यात काही रूपसाम्य आहे काय याबद्दलसुद्धा या विषयातील अधिकारी लोकांनी संशोधन केले पाहिजे. शेवटी नृत्य किंवा तद्नुषंगाने येणाऱ्या मुद्रा इत्यादी सुद्धा मानवी हस्त, पाद आणि शरीर यांच्याच निरनिराळ्या अंगभंगांचा आविष्कार असल्यामुळे त्यांच्यात भेदाबरोबर काही साम्य पण येणारच. असे साम्यविशेष भरतनाट्य, कथक आणि मणिपुरी या तीनही, किंवा कथकलीचा समावेश केल्यास चारही, पद्धतीत नाही म्हटले तरी सापडणारच. पण या पद्धती वेगळ्या याचे कारण साम्यापेक्षा वेगळेपणाची स्थाने त्यात अधिक. असा वेगळेपणा एकाच नृत्यपद्धतीतील अनेक रूपकात असण्याची शक्यता आहे. यामुळेच पूर्वकिनाऱ्यावरील नृत्यपद्धती ही (मूळ नाट्यपद्धतीपेक्षा) वेगळी असली तरी त्यातील काहीशा साम्यामुळे तिला भरतनाट्यपद्धती म्हणून संबोधण्यात आले असावे.

भरतनाट्यशास्त्राचा आणखी खोलवर शिरून विचार केला तर आपणास आणखी काही गोष्टी दिसतील. (१) त्या काळात नृत्य आणि नाट्य यात फरक नव्हता. (२) या नृत्यनाट्यपद्धतीचे शास्त्र हे भरताने मुळात काव्याला लावलेलेच नव्हते. या पद्धतीत अर्थात काव्याला स्थान होते, पण नृत्याचा भाग म्हणून होते. रससंकल्पना ही काव्याला प्रथम लावली असेल तर ती रुद्रटाने. तोपर्यंत रस म्हणजे नाट्यरसच होते. काव्यरस नव्हते. तेव्हा मूळ नाट्यशास्त्र हे काव्यशास्त्र आहे असे समजण्याचे मुळीच कारण नाही. भरताने अशा नाट्यरसांचे आठ प्रकार सांगितले आहेत, नऊ नाहीत. शांतरसाला नाट्यशास्त्रात जागा नाही याचेही कारण शोधले पाहिजे. रससंकल्पना काव्याला लावल्यावाचून शांत नावाचा रस उत्पन्न होऊ शकत नाही. नाट्यातील शांतरस म्हणजे निव्वळ आलंबनविभाव होतील. काव्याला रसकल्पना लावल्यानंतर रस किंवा विभाव, अनुभाव आणि व्यभिचारीभाव यांच्या कल्पनेतही बदल झाला आणि त्यामुळे रस या कल्पनेचा अर्थ बदलला. हे सर्व अर्थांतर रुद्रट—अभिनवगुप्त या कालखंडात घडले. परिणामतः भरतनाट्य किंवा नृत्य हे उत्तर भारताऐवजी दक्षिणेतच अधिक प्रभावीपणे जिवंत राहिले.

आज रसांचा अर्थ आनंद, आस्वाद असा घेतला जातो. हा अर्थ काव्यमीमांसेत रस शब्दाला स्थान मिळाल्यानंतर आला आहे. या नवीन अर्थाचे वा अर्थप्रयोगाचे जनक आनंदवर्धन — अभिनवगुप्त असण्याचा संभव आहे. पण मूळ भरत संहितेत रस ही संकल्पना आस्वादवाचक नसून आस्वाद्यवाचक आहे. आस्वाद्य म्हणजे ज्याचा, ज्या वस्तूचा आस्वाद घेतला जाऊ शकतो ते. भरताने रस शब्द आनंदवाचक अर्थानेही वापरलेला दिसत नाही. नाट्यशास्त्राच्या सहाव्या अध्यायाच्या सुरुवातीसच, 'हर्षादीन् च अधिगच्छन्ति' असा शब्दप्रयोग करून भरताने 'हर्ष', रसापासून भिन्न आहे हे सूचित केले आहे. दुसरे, भरताने 'रंगाचा' जो संग्रह दिला आहे तो श्लोक असा —

रसा—भावा—हयभिनया, धर्मिवृत्तिप्रवृत्तयः
सिद्धिस्वरास्तथातोद्य एवं रंगस्य संग्रहः

अनुक्रमणिका

या श्लोकाने भरताला 'सिद्धी' ही संकल्पना रसापासून वेगळी आहे हे सांगावयाचे आहे. सिद्धीचा संबंध आनंद – हर्ष इत्यादिंशी असू शकतो, भरताने सिद्धीचे मानुषी आणि दैविकी असे दोन प्रकार सांगितले असून दैविकी सिद्धी ही भावातिशयोपेत, व संपूर्ण अशी दोन प्रकारची असते असे निरूपण केले आहे. या संपूर्ण सिद्धीचे वर्णनही

न शब्दः नैव च क्षोभः न चोत्पात–निदर्शनम्
संपूर्णता च रंगस्य सा सिद्धिर्दैविकी स्मृता

असे केले आहे. नृत्याचे किंवा नाट्याचे सारे प्रयोग या सिद्धीकरिता केले जात असत. 'तस्मात् प्रयोगः सर्वोयं सिद्धयर्थ संप्रदर्शितः' तेव्हा रस आणि सिद्धी यातील नातेही समजावून घ्यावयास पाहिजे. उपमाच द्यावयाची झाली तर हे नाते शब्द–अर्थ या नात्यासारखे किंवा प्रतीक व त्याचे प्रतिसाद या नात्यासारखे आहे. काव्यात आपण शब्द वापरतो पण त्यात शब्द म्हणजे ध्वनि अभिप्रेत नसतो. आपणास अभिप्रेत असतो तो त्याचा अर्थ. पण काव्य रसिकासमोर ठेवताना आपणास, ते शब्दरूपातच म्हणजे ध्वनिरूपातच ठेवावे लागते. नृत्यात किंवा नाट्यात या आविष्काराच्या रूपाला अधिकच महत्त्व आहे. नट किंवा नर्तक, व ज्यासामग्रीच्या योगे नट किंवा नर्तक आपल्या अनुभवाचा आविष्कार करितो व ती सामग्री जर आपणासमोर नसेल तर नृत्य किंवा नाट्य आपणास प्रेक्षकास सादरच करता येणार नाही. नृत्यनाट्याचे सौंदर्य या आविष्कारसामग्रीवर–रचनेवर– सामर्थ्यावर अवलंबून आहे. ही सामग्री आणि या सामग्रीची रचना आस्वादरूप असते, ती विभावअनुभाव–रूप असते व तीतून प्रेक्षकांना भाव (स्थायी आणि व्यभिचारी) व्यक्त होतात अशी भरताची धारणा. या सामग्रीतून भाव व्यक्त होण्याची कल्पनाही दोन प्रकारची आहे. केवळ एक शारीरिक दृश्य उत्पन्न केले तरी प्रेक्षक ते केवळ शारीरिक म्हणून घेणार नाहीत, तर त्याचा अर्थ, त्याचा भाव ते लक्षात घेतील. असा भाव आपणास (पपेट शो) कळसूत्री बाहुल्यांचा खेळ पाहून मिळतो. सूत्रधार शब्दांचा जन्म अशाच प्रयोगांच्या निमित्ताने झाला आहे. अशा आविष्कारात नट–नर्तकाचे मानसिक भाव खरोखर नसतातच.

पण नट–नर्तक आपल्या भूमिकेशी तद्रूपही होऊ शकतो. ही जी तद्रूप होण्याची प्रक्रिया आहे. ती नट–नर्तकाच्या कर्तृत्व–शक्तीवर अवलंबून आहे, आणि या कर्तृत्वशक्तीचे नाव आहे अभिनय. या अभिनय सामर्थ्यामुळे नट–नर्तक स्वतःच भाव निर्माण करू शकतात, कला निर्माण करू शकतात. पण असे भाव नट–नर्तकांनी निर्माण केले तरी शेवटी शारीरिक भावांच्या, म्हणजे विभावानुभावांच्या रूपानेच ते दाखवावे लागणार, म्हणजे शेवटी प्रेक्षकाला जी सामग्री पाहिजे असते ती विभाव–अनुभवांची, व्यभिचारी भावांची, अशा या सामग्री–रचनेला, किंवा तिच्या आविष्काराला भरत रस म्हणतात आणि या रसाच्या हृद्यतेवरच नृत्य–नाट्याची यशस्विता अवलंबून असते. रसांचे हे रूप अर्थातच निरनिराळ्या वृत्तीप्रवृत्ती धर्मीमधून प्रदर्शित केले जाऊ शकते. वृत्ती आणि प्रवृत्तीबद्दल येथे सांगावयाचे कारण नाही. ज्याप्रमाणे भारती, सात्विकी आरभटी आणि कैशिकी या वृत्तीबद्दल भरत बोलतात त्याप्रमाणेच मणिपुरी, कथक, 'भरतनाट्य' इत्यादी पद्धतीबद्दल म्हणजेच वृत्तीबद्दल आपणासही बोलता यावे.

नृत्याच्या किंवा नर्तनाच्या स्वरूपासंबंधीही विचार केला पाहिजे. असा विचार केल्यास आपल्या हे प्रत्ययास येईल की, आपल्या शरीराचा, अवयवांचा उपयोग करून निरनिराळे आकार–बंध उत्पन्न करण्याची क्षमता ही त्या कलेच्या मुळाशी आहे. ही क्षमता अथवा शक्ती दोन गोष्टीतून उत्पन्न होते, (१) आपल्या शरीराला असणाऱ्या सांध्यातून आणि मणक्यांतून आणि (२) या अवयवांना किंवा संपूर्ण शरीराला

उपलब्ध असलेल्या गतीमानतेतून. ज्याप्रमाणे तबला, मृदंग इत्यादीवर आपणास ठेका धरता येतो, त्याचप्रमाणे निरनिराळ्या अवयवातून किंवा त्याच्या संबंधातूनही आपणास ठेका धरता येतो, एक मूक लय (ऱ्हिद्म), निर्माण करता येते. या सर्व लयीतून सर्व शरीराला सुसंवादी किंवा समतोल अशी लय पण उत्पन्न करता येते. अशा या लयीचा विलास म्हणजे नृत्य. ही लय शरीराच्या आंतरिक गतिमानतेतून उत्पन्न होते. या गतिमानतेतूनच कालाच्या सहकार्याने ताल किंवा ठेका उत्पन्न होतो आणि शरीराचे निरनिराळे अवयव, एकच किंवा एकमेकांशी संवादी असणारे असे, ताल धरूलागतात किंवा आकार घेतात. असे हे आकार संपूर्ण शरीराचे असतात, तसेच शरीराच्या निरनिराळ्या अवयवांचे पण असतात. शेवटी संपूर्ण शरीराचे आकार पण अवयव-बंधावरच अवलंबून आहेत. संयुत किंवा असंयुत हस्त मुद्रा किंवा पदन्यास इत्यादी नर्तनाला (नृत्यांना) आवश्यक होणाऱ्या गोष्टींची जन्मकथा ही अशी आहे. पण अवयवांना किंवा शरीराला आकार किंवा गति देण्याच्या मागे वास्तविक एकच शक्ति आहे. ती म्हणजे स्पंद, गति, किंवा ताल यांच्यामागील ताकत. स्पंद म्हणजे जिवंतपणा. जिवंतपणाचा प्रत्यय स्पंदातूनच मिळतो. या ताकतीमुळेच नट-नर्तकाला अभिनय पण करता येतो. शरीरावर भाव उत्पन्न करता येतात, शरीरात असा बदल घडवून आणता येतो जो एखादी विशिष्ट मानसिक अवस्था उत्पन्न झाली म्हणजे शरीरात सहज स्वभावाने उत्पन्न होईल. लय, गति, सांधे आणि शरीर किंवा अवयव यांना वेगवेगळे आकार देण्याची क्रियाशक्ती ही एकाच गोष्टीची-स्पंदाची-जीवतत्त्वाची भिन्न रूपे आहेत. अभिनवगुप्तांनी या स्पंदाला साऱ्या विश्वाचे मूलतत्त्व मानलेले आहे. हा स्पंदच नृत्याचेही मूलतत्त्व होय. साऱ्या अवयवांच्या हालचाली, पायांची गती, नेत्रांचा विभ्रम इत्यादी साऱ्या गोष्टी या स्पंदामुळेच उत्पन्न होतात आणि या साऱ्याच्या संवादातूनच नृत्य नावाचे गतिमान सौंदर्य उत्पन्न होते. आपल्या शरीराची गतिमानता आणि क्रियाशक्ती ही आपल्या शरीराला असणाऱ्या सांध्यांमुळेही उत्पन्न होते हेही खरेच. या सांध्यांमुळे निरनिराळे अवयव एकमेकांशी केवळ जुळलेच जात नाहीत तर त्यांच्यात एक जिवंतपणा येतो, त्यांची निरनिराळ्या आकारात परिणती होऊ शकते, त्यांच्या गतीत एक लय उत्पन्न होऊ शकते. या निरनिराळ्या अवयवांना सांध्याच्या ठिकाणी पाहिजे तसे मोडून किंवा वाकवून शरीराचे भूमितीच्या आकारासारखे निरनिराळे आकार उत्पन्न करता येतात. हे आकार केवळ स्थितीशीलच रहात नाहीत तर ते गतिशील पण होऊ शकतात. या गतिशीलतेमुळे, शरीराच्या विक्षेपामुळे, संवाद-विरोध-समतोल इत्यादींमुळे आपल्याला निरनिराळे बंध निर्माण करता येतात आणि ते हृद्य, सुंदर, रमणीय, मनोज होऊ शकतात. असे आकृतिलयबंध निर्माण करणे म्हणजेच नृत्य करणे होय. जर या बंधांना गतिमानता असेल, त्यांतून जर लय साधत असेल तर या आकृतिबंधांना एक वेगळेच रूप येते आणि त्यातून भावाविष्कार झाला तर त्याचा अत्यंत हृदयसंवादी असा परिणाम प्रेक्षकांवर आणि अशा भावाविष्कारनिर्मितीचा आनंद नर्तकामध्ये उत्पन्न होतो.

नर्तन हे एकारीतीने वैशेषिक पदार्थात सांगितलेल्या कर्माचा परिपाक आहे. पण हा परिपाक नर्तकाच्या कौशल्यावर, रूपावर म्हणजेच आलंबन-उद्दीपन भावांवर किंवा गुणांवर अवलंबून आहे. नर्तकाचे रूप, रंग आणि अंगविशेषातील कौशल्य यांचा जेव्हा एक रम्य मिलाफ घडतो तेव्हा ती नृत्यकला होते. अशी नृत्यकला एका जागी स्थिर असलेल्या पुतळ्यासारखी असू शकते किंवा ती गतीचे निरनिराळे आविष्कार पण घडवू शकते. ती ज्याप्रमाणे वैयक्तिक असू शकते त्याप्रमाणे ती सांघिकही असू शकते. अशा कलेतून उत्पन्न होणारे भाव जरी प्रेक्षकाला मानसिक म्हणून भासत असले तरी ते अनुभावात्मकच असतात. अशा या कलेत वाग्, अंग आणि सत्व यांची युती झालेली आपणाला दिसते.

नृत्त आणि नृत्य यात तत्वतः काय भेद आहे याचाही विचार येथे करावा लागेल. शरीर आणि अवयव यांचे ताल आणि गती यांच्या योगे जेवढे काहीआकृतिबंध उत्पन्न होतील त्या साऱ्यांना नृत्त म्हणता यावे. या

साऱ्या आकृतिबंधांतून निवड करून त्या निवडलेल्या आकृतिबंधांचा बंध उत्पन्न करणे म्हणजे नृत्य होय. नृत्य म्हणजे जे नर्तन करण्यास योग्य आहे ते. नृत्त म्हणजे एकापरी कलेचे व्याकरण होईल. शब्द, वर्ण किंवा प्रबंधाच्या रूपाने जेव्हा एखादे कथानक सादर केले जाते तेव्हा अर्थातच जेवढे सारे आकृतिबंध नर्तक उत्पन्न करू शकतो त्या साऱ्यांचा उपयोग केला जाणार नाही. भाषेत एकाच अर्थाचे अनेक शब्द असतात आणि एकच अर्थ वाक्यांच्या वेगवेगळ्या संरचनेतून सांगता येतो. पण एका वेळी आपण एकच शब्द किंवा एकाच प्रकारचे वाक्य वापरतो. नृत्याचे पण असेच आहे. नृत्याचे पण असेच आहे. नर्तक एकच आविष्कार वेगवेगळ्या प्रकारे करू शकत असला आणि त्याच्या भात्यात नर्तनाचे अनेक बाण असले तरी प्रत्यक्ष कृतीत तो सगळेच बाण वापरील असे नाही. 'रियाझ' करताना मात्र त्याला या सर्व 'बाणांची', प्रकारांची नोंद घ्यावी लागेल. नृत्ताला जर नर्तनकलेचे व्याकरण समजले तर नृत्याला त्या कलेची भाषा समजावी लागेल. अर्थात हा भेद इतक्या स्पष्टपणे नर्तनकलेत आलेला नाही हेही कबूल करावे लागेल. कर्नाटक संगीत पद्धती व हिंदुस्थानी संगीत पद्धती या भेदाप्रमाणचे नृत्त आणि नृत्य यातील भेदामागेही काही ऐतिहासिक कारणे असू शकतील.

लयतत्वाच्या अविष्काराबरोबरच भावनाविष्कार, भावसंप्रेषण हे पण नृत्यकलेला अभिप्रेत आहे. त्यामुळे नृत्यकलेला भाषेचा प्रकार म्हणून संबोधता यावे.

पण सामान्य भाषा आणि नाट्य-नृत्य भाषा यामध्ये एक मोठाच फरक जाणवतो. सामान्य भाषेतील शब्द अर्थ (किंवा अर्थपुटे) हे जरी मनुष्याच्या इच्छा शक्तीनेच आले असले तरी त्यात एक सार्वत्रिकता, लोकधर्मीपणा आढळतो. तशी सार्वत्रिकता नृत्य-नाट्य भाषेतील प्रत्येक अंगोपांगात आढळून येत नाही. नृत्य-नाट्यात संकेतांना काही आगळेच महत्त्व प्राप्त झाले आहे. मुद्रा पण संकेतच होत. हे संकेत नृत्य नाट्यापुरते मर्यादित असू शकतात आणि ते तसे असले म्हणजे ते लोकधर्मी न राहता नाट्यधर्मी होतात. नृत्यात हाच नाट्यधर्मीपणा मुद्रांच्या योगे, तसाच पदन्यांसाद्वारे प्रदर्शित केला जातो. अमुक मुद्रा किंवा पदन्यास म्हणजे अमुक भाव असे समीकरण पुष्कळदा नाट्यधर्मी असते कारण त्यात सार्वत्रिकता किंवा नैसर्गिकता नसते. पण अशा मुद्रांचा किंवा तत्सदृश सामग्रीचा नृत्यनाट्यात उपयोग करावा लागतो. भरतनाट्य, कथक, मणिपुरी या साऱ्या नृत्य पद्धतीत त्यांचा उपयोग होतो. भरताच्या नाट्यशास्त्रात या संकल्पनांचे व्याकरण सांगितले आहे. त्यामुळे कोणतीही नृत्यपद्धती भरताचा वारसा सांगू शकते. हा वारसा दाक्षिणात्य नृत्य पद्धतीच्या वाट्याला अधिक आला असावा. कारण भरताचे नाट्यशास्त्र दक्षिणपथातच टिकले, इतरत्र नाही. नाट्यशास्त्राची माहिती किंवा भरताचा वारसा उत्तर-भारतीयांना सांगता आला नाही किंवा त्यांनी सांगितला नाही.

पण शेवटी संकेत आणि त्यातून उत्पन्न होणारे (किंवा उत्पन्न केलेले) भाव हेच भाषेच्या, कलांच्या, नृत्यनाट्याच्या मुळाशी आहेत. ज्या प्रमाणात हे भाव संकेतातून व्यक्त होतील त्या प्रमाणात संकेताची सार्वत्रिकता किंवा कृत्रिमता सिद्ध होणार आहे. नृत्याचा उपयोग आपण जेव्हा कथानक सादर करताना करतो, तेव्हा आपला संकेत अधिकाधिक दुर्बोध—दुर्गम होत जातात व नृत्याची माहिती नसेल तर ते कळतही नाहीत. नृत्याचा परिष्कार जेव्हा शब्द, वर्ण, प्रबंध इ. सादर करण्यात होतो तेव्हा हे कळते.

भारतातील पूर्वकिनाऱ्यावरील नृत्य पद्धतीला भरतनाट्यपद्धती म्हणून का संबोधण्यात आले असावे यासंबंधीचे विवेचन करण्याचा थोडासा प्रयत्न मी केला. पण श्री. पार्वतीकुमार यांनी तंजावूर राजांनी टिकविलेल्या ज्या नृत्यांचे पुनरुज्जीवन केले आहे ती नृत्यपद्धती केवळ दाक्षिणात्यच आहे असे म्हणून

भागणार नाही. तंजावूरचे राजे मराठी असल्यामुळे त्यांनी या पद्धतीला मराठी वेशभूषा पण दिली. श्री. पार्वतीकुमार यांच्या नृत्याविष्कारातील संगीत जरी दाक्षिणात्य असले तरी त्यातील काव्याची भाषा मराठी आहे. त्यामुळे एकारीतीने ही नृत्यपद्धती मराठी आहे असे म्हणावयासही प्रत्यवाय असू नये. मद्रास व चिदंबरम् येथे अनेक नृत्य, भरतनाट्य, कुचिपुडी इत्यादी पहाण्याचे मला भाग्य लाभले आहे. तंजावूर नृत्य व तामिलनाडूमधील इतर भागातील नृत्य यात एक सारखेपणा पण आहे. परंतु कथाकाव्यातील मराठीपणामुळे श्री. पार्वतीकुमार यांच्या नृत्याला जे मराठी रूप आले ते आपली अस्मिता जागवणारे आहे.

लोकनृत्यातूनच सारे नृत्यप्रकार उत्पन्न झाले आहेत. त्यापैकी ज्यांना आपल्या भोवती शास्त्राचे वलय उत्पन्न करता आले ते अभिजात ठरले. पण आज उपलब्ध असलेले कोणतेही अभिजात नृत्य घेतले तरी त्याचा वारसा फार प्राचीन नाही. मणिपुरी अभिजात नृत्य तर अगदीच अलीकडील आहे. कथकाचाही वारसा फार जुना नाही. तंजावूरच्या किंवा इतर भरतनाट्याचेही असेच. पण तंजावूरच्या राजघराण्याने या नृत्यकलेला राजाश्रय देऊन ही कला जतन केली, तिला मान्यता प्राप्त करून दिली व प्राचीन नाट्यपरंपरेचा वारसा पण तिला दिला याबद्दल महाराष्ट्राने तंजावूरच्या राजघराण्याचे, व त्या कलेला महाराष्ट्रात आणल्याबद्दल श्री. पार्वतीकुमारांचे ऋण मान्य केले पाहिजे.

बोलली जाते ती भाषा. परंतु लिपीचा शोध लागेपर्यंत भाषेचा उपयोग संभाषण किंवा भाषण यांच्या पलिकडे होत नव्हता. भाषेला लिपीची जोड मिळाल्यानंतरच मागील भाषेचा अनुभव पुढील भाषेला आणि एका ठिकाणच्या लोकांचा अनुभव दुसऱ्या ठिकाणच्या लोकांना मिळू शकला. भाषेप्रमाणेच संगीताला पण लिपीबद्ध करण्यात मानवाने यश मिळविले.पण नृत्याची भाषा लिपीबद्ध करणे हे भाषेची लिपी निर्माण करण्यापेक्षाही फारच खडतर काम होते. श्री. पार्वतीकुमार यांनी 'हस्तलिखितातून वेचून काढलेला प्रत्येक प्रकार तालसुरात बांधून तो नृत्यात निबिद्ध केल्यानंतर त्याचे टिपण करून ठेवण्यासाठी' स्वतःची अशी एक स्वतंत्र लेखन पद्धतीच तयार केलेली आहे. तंजावूर नृत्यप्रबंधात नृत्यलिपीच्या परिचयावर श्री. पार्वतीकुमार यांनी प्रकरणच लिहिलेले आहे. माझ्यामते श्री. पार्वतीकुमार यांची नृत्यकलेला ही फार मोठी देण आहे. ज्याप्रमाणे श्री. भातखंडे यांनी हिंदुस्थानी संगीतपद्धतीला असे स्वरलेखन देऊन लिपीबद्ध करून ठेवल्यामुळे सर्वसामान्य माणसाला सुद्धा संगीत शिकण्यास मदत झाली त्याप्रमाणे श्री. पार्वतीकुमार यांच्या नृत्यलिपीमुळे नृत्यप्रेमी लोकांना नृत्य शिकण्यास मदत होणार आहे. पण त्यांनी केवळ नृत्यलिपीचाच परिचय करून दिलेला नाही तर संयुत आणि असंयुत हस्तमुद्रा व पादभेद, मंडलभेद आणि स्थानकभेद यांनाही अनेकप्रकारे आपल्या ग्रंथात चित्रित केले आहे. त्यामुळे नृत्य म्हणजे काय हे समजण्यास मदत होणार आहे. तसेच ज्या तंजावूरच्या भोसले घराण्याने ही दाक्षिणात्य नृत्यपद्धती जोपासली त्या भोसले घराण्याच्या साहित्य परंपरेची माहितीही एका प्रकरणात श्री. पार्वतीकुमार यांनी दिलेली आहे. ही भरतनाट्य पद्धती आज तरी दाक्षिणात्य असल्यामुळे, दाक्षिणात्य ताल व राग यांची, या नृत्यप्रकारात लागणारी शास्त्रीय माहिती पण श्री. पार्वतीकुमार यांनी आपल्या ग्रंथात सादर केलेली आहे.

नृत्याच्या संदर्भात जेव्हा प्रबंध हा शब्द येतो तेव्हा नृत्यतत्त्वावर आधारित असे कथानक प्रदर्शित करण्याची कल्पना त्याच्या मागे असते. ते एकप्रकारे नृत्यनाट्यच असते असे म्हणावयास हरकत नाही. ओरिसामध्ये कवि जयदेव यांचे गीतगोविंद अशा नृत्य-स्वरूपात प्रदर्शित केले जाते. 'कुमार संभवाची कथा' किंवा 'सखीने नायिकेस बुद्धिवाद सांगण्याची कल्पित कथा' किंवा 'महादेवाचे आगमन सखीने पार्वतीस परिहासपूर्वक जाणते करण्याची कल्पित कथा' या तंजावूर नृत्यप्रकारात चालत आलेल्या सांप्रदायिक कथा

प्रबंधरूपात समर्थपणे श्री. पार्वतीकुमार यांनी सादर केल्या आहेत. एकूण हा साग्रसुंदर नृत्यप्रबंध म्हणजे नृत्य देवतेचा पार्वतीकुमारांच्याद्वारे महाराष्ट्राला मिळालेला प्रसाद आहे.

असा हा ग्रंथ रसिक वाचकांच्या सेवेत आज साहित्य संस्कृती मंडळ सादर करीत आहे.

हा ग्रंथ कलापूर्ण पद्धतीने मुद्रित करून दिल्याबद्दल शासकीय मुद्रणालयांचे संचालक आणि कामगार यांचेपण साहित्य संस्कृती मंडळ आभारी आहे.

सुरेन्द्र बारलिंगे

प्रजासत्ताक दिन

अध्यक्ष,

२६ जानेवारी १९८२

महाराष्ट्र राज्य साहित्य संस्कृती मंडळ.

अनुक्रमणिका

॥श्री॥

प्रस्तावना

तंजावूर हे पुरातन काळापासून कलेचे माहेरघर म्हणून प्रसिद्ध आहे. शिल्प, काव्य, शास्त्र आणि संगीतनृत्यादि कला या भागात अगदी पराकोटीस पोहोचलेल्या होत्या.चौल राजे हे तर कलेचे मोठेच चाहते होते. भोक्ते होते. ब्रहदीस्वर कोविल (मंदिर), चिदंबरम् मंदिर ही मंदिरे त्यांच्या जाज्वल्य कलाप्रेमाची साक्षी आहेत. शेकडो वर्षे ही मंदिरे मोठ्या दिमाखाने उभी राहून हेच लोकास सांगत आहेत की हा प्रदेश कलासक्त लोकांचा, श्रद्धावंतांचा आहे. निर्भेळ कलोन्माद हेच त्यांचे सारसर्वस्व! चोला नंतरच्या नायक राजांनीही हीच कलासक्ती जोपासली. अनेक पंडितांचा, संगीत-वादन-नृत्यकारांचा जणू आखाडाच असे तंजावूरचे नाव गाजत होते. कोणीही गुणज्ञ आपल्या गुणांचा संपूर्ण आविष्कार करू शकतील, वाढवू शकतील, अशा सर्व सुखसोयी त्यांना दिल्या जात. त्यामुळे तंजावूर हे जणू कलावंतांचे, पंडितांचे मोहोळ होऊन राहिले होते. येथील प्रत्येकजण मधुमक्षिकेप्रमाणे खपत होता, झटत होता. साऱ्यांचे उद्दिष्ट होते एकच, निर्भेळ कलानंद. आणि नायक राजानंतर गादीवर आलेले भोसलवंशीय मराठा राजे तरी याला कसे अपवाद ठरतील! ते तर पूर्व राजश्रीहून काकणभर नव्हे हातभर अधिक ठरले. त्यांनी या कलेला राजप्रांगणापासून देवप्रांगणापर्यंत नेले, ज्यामुळे तिचे दर्शन सर्वसुलभ होऊन सामान्यजन देखील कलेचा आस्वाद घेऊ लागले. मराठा राजांचा ‘संगीत महाल’ याच कलानंदाचे प्रतीक आहे. ब्रहदीश्वर मंदिरातील ‘नट्टुबनार चावडी’ हेच पटवते. सणासुदीस नट- नर्तकास वागावयाचे ‘बंद’(नियम) हेच दाखवून देतात की त्या काळी महाराजांनी नृत्य संगीताची पद्धतशीर लयलूट चालविली होती.‘तंजन’ राक्षसाच्या नावाने ओळखली जाणारी ही ‘तंजे’ नगरी कलानंदात अलकावतीशी जणू चुरस लावत होती. सारे नगर जणू गंधर्व अप्सरांच्या स्वरालापाने आणि छुमछुमकाराने भरून कावेरीप्रमाणे दुथडी वाहत होते. सारा जनलोक श्री–धीने संपूर्ण संपन्न होऊन समाधानी जीवन जगत होता.

तंजावूरच्या मराठ्यांच्या या कलासक्त कारकीर्दीचा भक्कम पुरावा म्हणजे तंजावूरच्या ‘सरस्वती महाल’ वाचनालयात दुर्लक्षित होऊन पडलेले राजांचे संगीत-नृत्यावरील ग्रंथ. या अफाट नृत्यसाहित्यातून सरस्वती महालने प्रकाशित केलेले एकमेव पुस्तक म्हणजे“कोर्ब्याचे साहित्याचे जिनस” हे होय. या विषयांत खोल शिरण्याची स्फूर्ती मला या पुस्तकानेच दिली. गेल्या तीस वर्षातला माझा नृत्यविषयक अनुभव आणि माझे आत्तापर्यंतचे संशोधन यांतून निर्माण झालेला हा ‘**तंजावूर नृत्य प्रबंध**’कलाप्रेमिकांच्या चरणी समर्पण करण्यात मला अत्यानंद होत आहे. या ग्रंथात राजांनी लिहिलेले प्रकार नुसतेच तालासुरात बांधून न देता त्यावर मी बसविलेली आणि माझी शिष्या कु. सुचेता भिडे हिच्यामार्फत रंगमंचावर आणलेली निवडक २५ नृत्ये त्यातील हालचालीसह लिहून समाविष्ट केलेली आहेत. हे पुस्तक म्हणजे, आजच्या ‘भरतनाट्यम्’ मधून लुप्त झालेली ही तंजावूरची साहित्यिक परंपरा पुन्हा सुरू करून या कलेच्या समृद्धीत भर घालण्याच्या माझ्या प्रयत्नांचा एक भाग आहे. यासाठी अर्थातच या कलेची मनोभावे सेवा करणारे अनेक नर्तक, नर्तिका, नृत्यशिक्षक आणि रसिकजन यांच्या सहकार्याची अत्यंत आवश्यकता आहे. हे सहकार्य मला लाभेल, अशी मी अपेक्षा करतो.

पार्वती कुमार

अनुक्रमणिका

आभार

श्री. सर्फोजी महाराजांनी लिहिलेला व "तंजावूर महाराज सर्फोजीज सरस्वती महाल लायब्ररी"ने इ. स. १९५८ साली प्रकाशित केलेला"कोर्व्याचे साहित्याचे जिनस" हा ग्रंथ प्रथम माझ्या वाचनात आला. तंजावूरमध्ये पूर्वी व सध्या प्रचलित असलेल्या परंपरागत नृत्यपद्धतीवर आधारित अनेक दुर्मिळ प्रकार त्यात पहावयास सापडले. तंजावूर नृत्यपद्धतीवर आधारित एवढा प्रातिनिधिक ग्रंथ या पूर्वी कधीच पहावयास मिळाला नव्हता. तंजावूर नृत्य शैलीतील हे मराठी साहित्य भांडार बघून मीहरखूनगेलो आणि भांबावलो देखील! त्यातील काही प्रकारांचे तोंडावळे माझ्या माहितीचे होते, काहीबद्दल ऐकीव माहिती होती, तर काही फक्त पुरातन शास्त्रीय ग्रंथांतूनच वाचावयास सापडले होते. जे नृत्यप्रकार सध्याच्या प्रकाराशी मिळते जुळते वाटले, ते ताला-सुरात व शास्त्रीय स्वरूपात लिहिलेले नव्हते. ते लिहिताना जुनी परंपरागत नृत्यलेखनपद्धती आणि ऱ्हस्वदीर्घ स्वराक्षर प्रणाली आचरली होती. एकेका निरुपणात सतरा–अठरा प्रकारांची एकच कथा एकाच रागात व तालात रचलेली होती. श्री. सर्फोजी महाराजांची ही एकच ताल व राग वापरण्याची कल्पना मला फार आवडली. अशा प्रकारचा प्रयोग करून पहायची मला स्वतःला देखील इच्छा होती. एका प्रयोगात सुरुवातीपासून शेवटपर्यंत फक्त एकच राग व ताल असावा (सर्फोजींच्या निरुपणात कथा देखील एकच आहे.) आणि प्रेक्षकास त्याच्या आनंदाची ब्रम्हानंदवत् गोडी चाखवून कलानंदाची उत्कटता सिद्ध करावी, हे माझे विचार माझ्या सहकाऱ्यांना मोठे धाष्ट्यांचे व अतिरेकी वाटले होते. सतत साडेतीन–चार तास प्रेक्षकांवर आपल्या रागाची मोहिनी घालील, असा नृत्य जाणणारा गायक आज तरी मिळणे कठीण आहे. आणि मिळालाच, तरी एवढे रसग्रहण करण्याइतका प्रेक्षक सहनशील राहीलच याबद्दल देखील अनेकांनी शंका प्रदर्शित केली. लोक काही म्हणोत, परंतु माझे मन काही आपले विचार सोडीना. ते मला स्वस्थ बसू देईचना. अशा प्रकारचे काही तरी प्रायोगिक कार्य करावे, असे सतत मनाला वाटत होते. आणि अशाच वेळी "कोर्व्याचे साहित्याचे जिनस" ग्रंथ माझ्या हाती आला. स्वप्न दृश्य रूप घेऊ लागले. इच्छेला मार्ग मिळाला, विचारांना वाचा फुटली व मी मोठ्या जोमाने यातील काही प्रकार बसविण्यास सुरूवात केली.

आजच्या तंजावूर नृत्यपरंपरेत असलेल्या प्रकारांसारखे काही साधे प्रचलित प्रकार बसवले. परंतु त्याने माझे समाधान होईना, तेव्हा मी तंजावूरशी संधान बांधण्याचे ठरवले. तिकडील टी. एम्. एस्. एस्. एम्. लायब्ररीच्या अधिकाऱ्यास, तसेच को. सा. जि. ग्रंथाच्या संपादकास पत्रे धाडली, परंतु त्यांची उत्तरे येण्याचे चिन्ह दिसेना तेव्हा स्वतःच तेथे जाण्याचे ठरवले. तेव्हा पहिला प्रश्न आला पैशांचा! काय करावे, या विचारात असतानाच माझे स्नेही चित्रकार श्री. विश्वनाथ भिडे यांनी सांगितले की, "तुम्ही निघायची तयारी तर करा, पैशाचे पाहू मग! काही तरी करू." त्यांच्या या पैशाच्या आश्वासनाहून त्यांनी दिलेला धीर आणि हिम्मतच मला तंजावूरला घेऊन गेली, हे मला येथे नमूद केले पाहिजे. मी तंजावूरला अशा तऱ्हेने जाऊन पोहोचलो, तेथील सरस्वती महालच्या अधिकारीवर्गास भेटलो, दप्तरी रीतीरिवाज योग्यप्रकारे पूर्ण केले व त्यानंतर मूळ ग्रंथांच्या शोधास लागलो. मला फक्त हे पहावयाचे होते की. को. सा. जि. ग्रंथातील स्वर–पाट (बोल) कोणी रचले–लिहिले आहेत? आणखी अशा प्रकारचे काही नृत्यसाहित्य आहे का? असल्यास ते कुठच्या राजांनी लिहिले? कोणत्या साली? त्याची काय परंपरा होती? या माझ्या प्रश्नास उत्तर म्हणून तेथील मराठी पंडिताने मराठी 'मॅन्युस्क्रिप्ट कॅटलॉगस्' खरीदून त्यांचा अभ्यास करून मला काय हवे तेवढे वेचून घेण्यास सांगितले. मी त्याप्रमाणे सुरुवात केली. कॅटलॉगस् उलथे पालथे घातले. परंतु त्यांत "कोर्व्याचे साहित्याचे जिनस" हा ग्रंथकाही केल्या सापडेना. कारण 'कॅटलॉग' मध्ये त्याचे वेगळेच नाव लिहिलेले होते. ('विविध कर्नाटक रागरागिण्या व पदे स्वरसहित') शेवटी को. सा. वि. हा

अनुक्रमणिका

ग्रंथ ज्यांनी प्रथम संपादित केला, त्या श्री. कृष्णास्वामी महाडिक यांचा पत्ता शोधून काढला. मी माझ्या येण्याचा उद्देश त्यांना समजावून सांगितला. व त्यांनी संपादित केलेल्या ग्रंथातील काही नृत्यप्रकाराचे प्रात्यक्षिक करून दाखविले. ते सारे पाहून व ऐकून त्यांना अत्यानंद झाला. कारण हा ग्रंथ प्रकाशित करतेवेळी लायब्ररीचे काही लोक त्यांना म्हणत होते 'या ग्रंथाच्या प्रकाशनावर उगाच व्यर्थ खर्च करू नका, ते कोणाला समजणारे नाही. व प्रसिद्ध करण्यासारखे त्यात काही आहे. हे लोक जाणतील, असे वाटत नाही.

श्री. कृष्णास्वामी महाडिक मराठीचे मोठे अभिमानी असून नृत्याचे व संगीताचे मोठे जाणकार आहेत. आमच्या वादविवादावरून त्यांना हे कळून चुकले की इतरांचा अपसमज दूर करण्यास ही छान संधी चालून आली आहे. तसेच आपण स्वतः खतपाणी घालून वाढवलेल्या कलावृक्षास एक नूतन अंकूर फुटला आहे, ज्याची जपणूक आपण स्वतःच करणे आवश्यक आहे. आणि खरोखरच याच भावनेने त्यांनी आपली सर्व कामे बाजूस ठेऊन लायब्ररीमधील ग्रंथ शोधून काढण्यास अमाप मेहनत घेतली. त्यांनी स्वतः तेथील ग्रंथ बरीच वर्षे हाताळले असल्यामुळे ते कोठे असतील किंवा मिळतील, हे त्यांनी तेथील कर्मचाऱ्यास अचूक दाखवून दिले श्री. कृष्णास्वामी महाडिक नसते, तर मला खरोखरच एकहि ग्रंथ पहावयास मिळाला नसता. त्यांच्या मार्गदर्शनानुसार बरेच ग्रंथ सापडले. त्या अप्रसिद्ध नृत्यसाहित्यभांडाराने मी दिपून गेलो. मला प्रसिद्ध ग्रंथातील प्रकाराचीच फक्त शहानिशा करावयाची होती, माझी भूक एवढीच होतीपरंतु श्री. कृष्णास्वामी महाडिक रावसाहेब यांनी हे नृत्यभांडाररूपी पंचपक्वान्नांनी भरलेले ताटच माझ्यासमोर भरून ठेवले. अनेक मराठा राजांची ती साहित्यिक दौलत पाहून यातून काय घेऊ आणि काय ठेवू, असे मला झाले होते. मी तेथील मराठी पंडित श्री. भिवराव मठ यांना या सर्व ग्रंथांची हस्तलिखिते करून पाठविण्यास सांगू लागलो, माझा हा वेडेपणा पाहून श्री. कृष्णास्वामी महाडिकांनी सुचविले की मी या ग्रंथांची स्वतः छाननी करून हवे तेवढेच प्रकार नक्कल करून न्यावेत. कारण या ग्रंथातून बऱ्याच प्रकारांची पुनरुक्ति झालेली आहे,हे त्यांना माहित होते. परंतु प्रत्येक पान शोधून किती प्रकारांची पुनरुक्ति झालेली आहे, हे शोधून काढणे हे दिवसांचे नव्हे, तर महिन्यांचे काम होते आणि आर्थिकदृष्ट्याही ते फायद्याचे नव्हते. असा विचार करून मी महाडिक रावसाहेबांची समजूत घातली, व मी काढलेल्या सर्व ग्रंथांची हस्तलिखिते पाठवून देण्याची विनंती तेथील लायब्ररीचे ऑनररी सेक्रेटरी श्री. ओ. ए. नारायणस्वामी व लायब्रेरियन श्री. गोपाल अय्यंगार यांना केली. त्यांनी ती मोठ्या आनंदाने मानली व शेवटपर्यंत पूर्णपणे पाळली, याबद्दल त्या उभयतांचा मी अत्यंत ऋणी आहे.

तंजावूरहून मुंबईस आल्यानंतर साधारण महिन्यातून दोन वेळा मला हस्तलिखितांच्या कॉपीज् नियमित येत असत. मी त्यांच्या अनुक्रमणिका तयार करून बांधणी करून घेतली, व त्याचा अभ्यास करू लागलो. बरेच प्रकार पुन्हा पुन्हा लिहिले गेले होते. परंतु त्याची अक्षरांच्या शुद्धतेसाठी बरीच मदत झाली. अशा रीतीने अभ्यास करता करता या अभ्यस्त साहित्याचे काय करावे, असे विचारचक्र सुरू झाले. मी किंवा माझ्या विद्यार्थ्यांच्या पुरतीच याची व्याप्ती न राहता माझ्या इतरही व्यवसायी बंधूभगिनींच्या उपयोगी हा ग्रंथ पडावा, या हेतूने काय करता येईल, याचा विचार करू लागलो. याच दरम्यान मी नृत्यात बांधलेले हे मराठी प्रकार सादर करण्याचा योग आला. मुंबईमध्ये महाराष्ट्र सरकारच्या 'संगीत नृत्य महोत्सवा' मध्ये नृत्य करण्यासाठी माझी शिष्या कु. सुचेता भिडे हिला निमंत्रण आले, आणि त्या वेळी परंपरागत प्रकार न करता श्री. सर्फोजी महाराजांच्या मराठी नृत्य-साहित्यावर आधारित कार्यक्रम केला. सर्व लोकांनी त्याची वाखाणणी केली. श्री. पु. ल. देशपांडे यांनी हा प्रयोग पाहून वाखाणणी तर केलीच, पण हे नृत्यभांडार लोकांसमोर पुस्तकरूपांत आणण्यासाठी 'महाराष्ट्र राज्य साहित्य आणि संस्कृती मंडळा'कडे अनुदान

मागावे असे सुचविले. त्याप्रमाणे या 'मंडळा'कडे विनंती अर्ज करताच या 'मंडळा'नेही या कामास आर्थिक सहाय्य देण्याची तयारी दाखविली आणि नंतर योग्य वेळी सहाय्यही केले.

या प्रोत्साहनाने माझा उत्साह द्विगुणित झाला. सोबत मदतनीस घेऊन, आणि तंजावूरमध्येही सहाय्यक शोधून मी पुन्हा तंजावूर गाठले. श्री. एकोजी महाराजापासून ते शेवटच्या श्री. शिवाजीराजापर्यंतच्या सर्वच्या सर्व राजांच्या तसबिरीचे फोटो काढून घेतले. याशिवाय 'को. सा. जि.' व 'नाट्यप्रबंध' या मूळ हस्तलिखितामधील काही पाने, 'संगीत महाल', 'पेरियकोविल' मधील 'नट्टुवनार चावडी' इत्यादि जुन्या वास्तु यांचे देखील फोटो काढून घेतले. काही नवीन हस्तलिखिते शोधून काढली व त्यांच्या नकला पाठवून देण्याची व्यवस्थाकरविली. तसेच तंजावूर-मराठ्यांचा इतिहास उपलब्ध करणारे संदर्भसाहित्य, जुन्या उताऱ्यातून, कथातून व निरनिराळ्या महाराजांनी लिहिलेल्या ग्रंथातून लिहून काढले. शक्य ती प्रसिद्ध असलेली पुस्तके विकत घेतली व परत येऊन नवनवीन नृत्यप्रकार बसविण्यास व ते लिहून काढण्यास सुरुवात केली.

ज्या तंजावूरच्या नृत्यपरंपरेत मी नृत्यपाठ शिकलो, त्या परंपरेमधील विद्वान श्री. जनार्दन अप्पास्वामी पिल्ले यांचे अनमोल सहाय्य या कामी मला झाले. त्यांचा उत्तरीय व दाक्षिणात्य या दोन्ही संगीत पद्धतीचा दांडगा अभ्यास आहे. शिवाय नृत्यविषयक संगीताचाही त्यांनी बारकाव्यासह अभ्यास केलेला आहे. त्यांच्या शास्त्रोक्त संगीतज्ञानाहूनही पारंपारिक ज्ञानाचा वापर हे प्रकार वाचताना व लिहिताना फार उपयोगी ठरला. नृत्यसाहित्य सुरात लिहितांना पारंपारिक पद्धतीत बदल होणार नाही याची त्यांनी काटेकोरपणे काळजी घेतली. काही प्रकारामध्ये केवळ कानाला गोड लागणारी स्वररचना अनवधानाने केली गेली होती. असे प्रकार कितीही उत्कृष्ट बनले असले तरी त्यामागील मेहनतीचा विचार न करता ते रद्दबातल करून परंपरेनुसार पुन्हा रचले गेले. असे अनेक प्रकार करून त्यांतील उत्तम तेवढेच प्रकार निवडले गेले. त्यांचे हे ऋण पैशांनी किंवा हार्दिक आभार मानून मी कधीच फेडू शकणार नाही. या ग्रंथाची शुद्ध प्रत तयार करण्यासाठी ज्यांनी स्वखुषीने अमाप परिश्रम घेतले व श्री. माधव मनोहर व या ग्रंथातील सुंदर छायाचित्रे घेणारे माझे मित्र श्री. राजदत्त या दोघांचाही मी आभारी आहे.

याशिवाय हा माझा ग्रंथ संपूर्ण लिहून काढण्यास, सारे नृत्यप्रकार रंगमंचावर आणण्यास, बसविलेले नृत्यप्रकार शास्त्रीय संकेतानुसार लिहिण्यास जिने हातभार लावला, त्या माझ्या शिष्या कु. सुचेता भिडे हिचा उल्लेख मी केलाच पाहिजे, एवढे तिचे सहकार्य मला सतत लाभले आहे.

तसेच अनेक हितचिंतक व चाहते यांनी केलेली आर्थिक, बौद्धिक, शाब्दिक व नैतिक मदत मी कदापी विसरू शकणार नाही.

अनुक्रमणिका

‘तंजावूर नृत्य

छायाचित्रे

अनुक्रमणिका

श्री. शहाजी महाराज दुसरे (तंजावूर)
[१६८४ ते १७११]

हे व्यंकोजीचे ज्येष्ठ पुत्र! यांनी आपल्या गुणग्राहकरूपी मकरंदाने अनेक कवींना आकर्षून आपल्या दरबारोद्यानात मानाने जोपासून व स्वतः देखील अनेक काव्यसुमनांचे सर्जन करून सर्वार्थाने राजगादी भूषविली. हे “तिरूवरूर” च्या त्यागराज देवाचे अनन्य साधारण भक्त होते. या बहुभाषिक रसज्ञाने अनेक विषयांवर अपार साहित्य रचना केल्या आहेत.त्यागनुत, त्यागेश, त्यागनटेश, त्यागराज, वैद्येश, शहाराजा इत्यादी नावाने त्यांचा साहित्यात उल्लेख आहे.त्या त्यांच्या अपार साहित्य प्रेमामुळे प्रजेने त्यांना मोठ्या प्रेमाने “अभिनव भोज” हे टोपण नाव बहाल केले होते.

अनुक्रमणिका

श्री. सर्फोजी महाराज पहिले (तंजावूर)
[१७११ ते १७२८]

श्री. सर्फोजी महाराजा पहिले, हे श्री. शहाजी महाराजांचे धाकटे बंधु.राजक्षेत्राप्रमाणे साहित्य क्षेत्रांतही यानी आपल्या थोरल्या बंधूचा वारसा चालविला.यांनी लिहिलेली अनेक मराठी पदे असून, संस्कृत भाषेत लिहिलेले बारा खण्डात विभागलेले "राघव चरित्र" नावाचे काव्य आहे.

अनुक्रमणिका

श्री. तुळजा महाराज पहिले (तंजावूर)
[१७२९ ते १७३५]

श्री. तुळजेन्द्र महाराज पहिले यांचा तुक्काजी किंवा अमरेन्द्र या नावानेही साहित्यात उल्लेख सापडतो.आपल्या दोन्ही वडील बंधूप्रमाणे (शहाजी सर्फोजी) यांनीही साहित्यात अत्यंत मोलाची भर घातली. संस्कृत भाषेवर त्याचे प्रभुत्व होते. त्यांनी संगीतावर ‘संगीत सारामृत’, नृत्यावर ‘नाट्यवेदांगम’, ज्योतिषशास्त्रावर ‘एनाकुलतेजोनिधि’,वैद्यकशास्त्रावर ‘धन्वतरी सारनिधि’, ‘धन्वतरी विलास’ हे ग्रंथ संस्कृत भाषेत लिहिले असून, ‘बहूल कथा चुर्णिका’ मराठी भाषेत आहे. या लिखाणावरून त्यांच्या साहित्य व्यासंगाची कल्पना येते.

अनुक्रमणिका

श्री. प्रतापसिंह महाराज (तंजावूर)
[१७३९ ते १७६४]

श्री. बावासाहेबानंतर (त्यांच्या पत्नी सुजान बाईसाहेब ३ वर्षे तक्तावर होत्या) त्यांचे सुपुत्र "प्रतापसिंह महाराज" विराजमान झाले.आपल्या नावांप्रमाणेच रणक्षेत्रात व साहित्य क्षेत्रात, तलवार व लेखणी समान कौशल्याने चालविणारा नरकेसरी याच्या सारखा हाच. या शूर बहुभाषिक पंडिताने ८ पुराणे, १ रामायण, १ भागवत, १ काव्यग्रंथ, १ कामशास्त्र, २ कहाण्या, १५ नाटके व काही पदे लिहलेली आहेत.यांचे बरेच मराठी साहित्य तेलुगु लिपीमध्ये लिहिलेले आहे.

अनुक्रमणिका

श्री. तुळजा महाराज दुसरे (तंजावूर)
[१७६५ ते १७८७]

हे स्वतः महाधार्मिक, संगीतकार व कलाविद असताहि नानाविध दर्दी विद्वान रत्ने आपल्या दरबारात जमवून साहित्य-संगीत कलेचा डंका दणाणून साऱ्या दक्षिण देशाला दैदिप्यतेचं देणं देणारे, तंजावूरला श्री. धीने मातब्बर करून सांस्कृतिक केन्द्राचे लेणे मिळवून देणारे, ललित कलांच्या लावण्याचा आस्वाद घेणारे, रसिकराज श्री. तुळजा महाराज हेच होत.यांनी केलेली वाङमयीन कामगिरी आज तरी उपलब्ध नाही.तरीही यांनी आपल्या भोसले कुळातील एका मुलाला (श्री. सर्फोजीला) कायदेशीररित्या दत्तक घेऊन अपार साहित्याचा जनक निर्माण केला.

अनुक्रमणिका

येळमाडी

हा जुना राजवाडा पूर्वीपासून आजपर्यंत राजघराण्यातील लोकांच्या वहिवाटीत आहे.याच्या सात मजली इमारतीमुळे यास “येळमाडी” हे नाव पडले आहे.या वाड्याचा काही भाग राजपरंपरेकडे असून इतर सर्व भाग लोकोपयोगी कार्यास दिला गेला आहे.

अनुक्रमणिका

संगीत महाल

"संगीत महाल" आतील भाग रंगमंच

तंजावूरचा "संगीत महाल" हे जणू सर्फोजी महाराजांच्या कलानंदाचे प्रतीक आहे. त्यांनी बांधलेल्या या नाट्यगृहात संगीत, नृत्य व नाट्याच्या मैफिली झडत असत.त्या काळची बहुधा सर्वच नाटके नृत्यप्रधान होती.काही छोटी वाक्ये कथासूत्र जोडण्यासाठी वापरली जात.परंतु नृत्यातील पदाभिनयाच्या माध्यमाद्वारा सारं कथासूत्र दर्शविलं जात असे.श्री. सर्फोजी महाराजांनी लिहिलेल्या "नाट्य प्रबंध" व "कौर्व्याचे साहित्याचे जिनस" या अफाट ग्रंथांवरूनही त्याची सत्यता पटते.अशा प्रकारचे संगीतादि नृत्यनाट्याचे प्रयोग शिलंगणाच्या दिवशी, गुढीपाडव्यास, दिपवाळीस व इतर सर्व मांगलिक शुभप्रसंगी करण्याच प्रघात श्री. सर्फोजी महाराजांनी सुरू केला.अशा सणासुदीच्या दिवशी नर्तकीच्या हस्ते महाराजांची आरती केली जात असे व त्या प्रीत्यर्थ वंश परंपरा बिदागी दिली जात असे.या रंगमंचावर होणाऱ्या प्रयोगांतील सर्व स्वरसाहित्यादी संगीत लोकांस नीट ऐकू यावे म्हणून रंगमंचाच्या पुढील बाजूस, प्रेक्षागारात दर्शनी लांब, रुंद व खोल असा पाण्याचा हौद तयार केलेला होता.ज्याच्यामुळे ध्वनिवाहकता सहजतेने होत असे व सभागारातील दोन-अडीच हजारांच्या जनसमुदायास देखील सारे सुलभतेने ऐकू येत असे. हल्ली हा हौद सिमेंटने बुजवून टाकण्यात आला आहे."म्हणे, तेवढीच जागा अधिक मिळवते व ध्वनिक्षेपकाने काम भागते."

अनुक्रमणिका

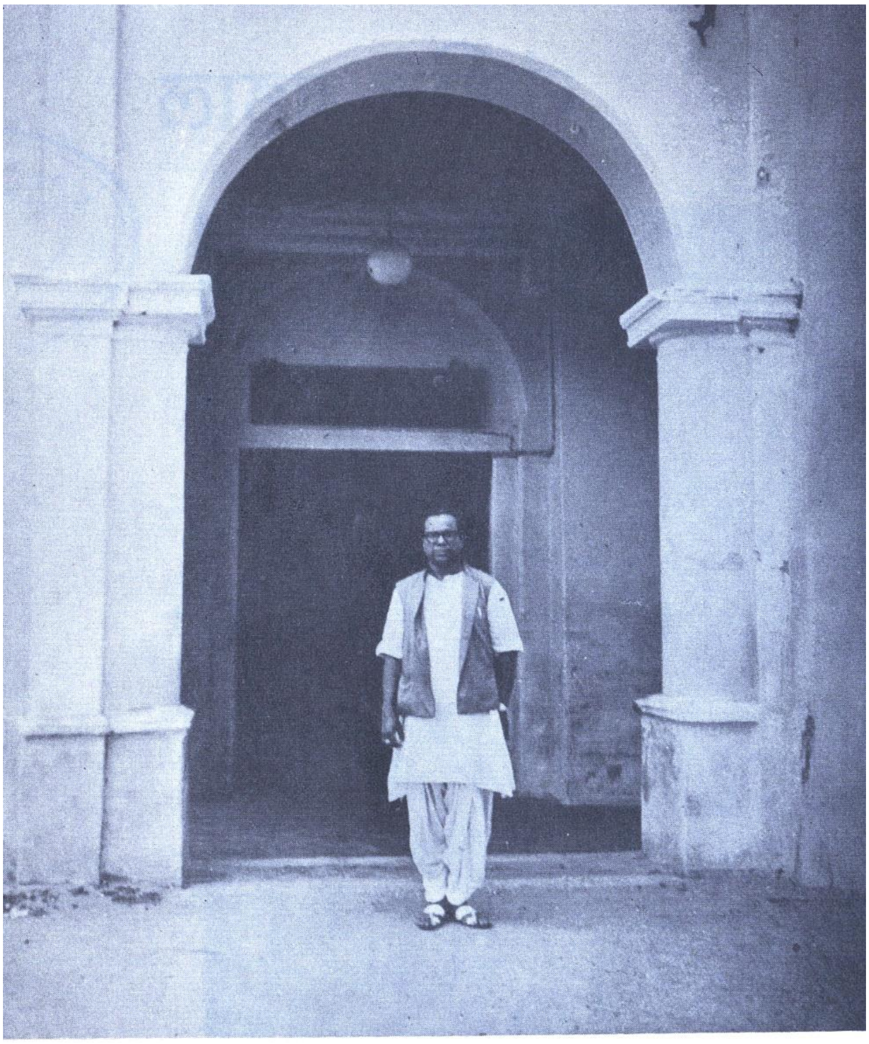

श्री. सर्फोजी महाराज यांनी बांधलेला "संगीत महाल"
मुख्य दरवाजा (पूर्व)

अनुक्रमणिका

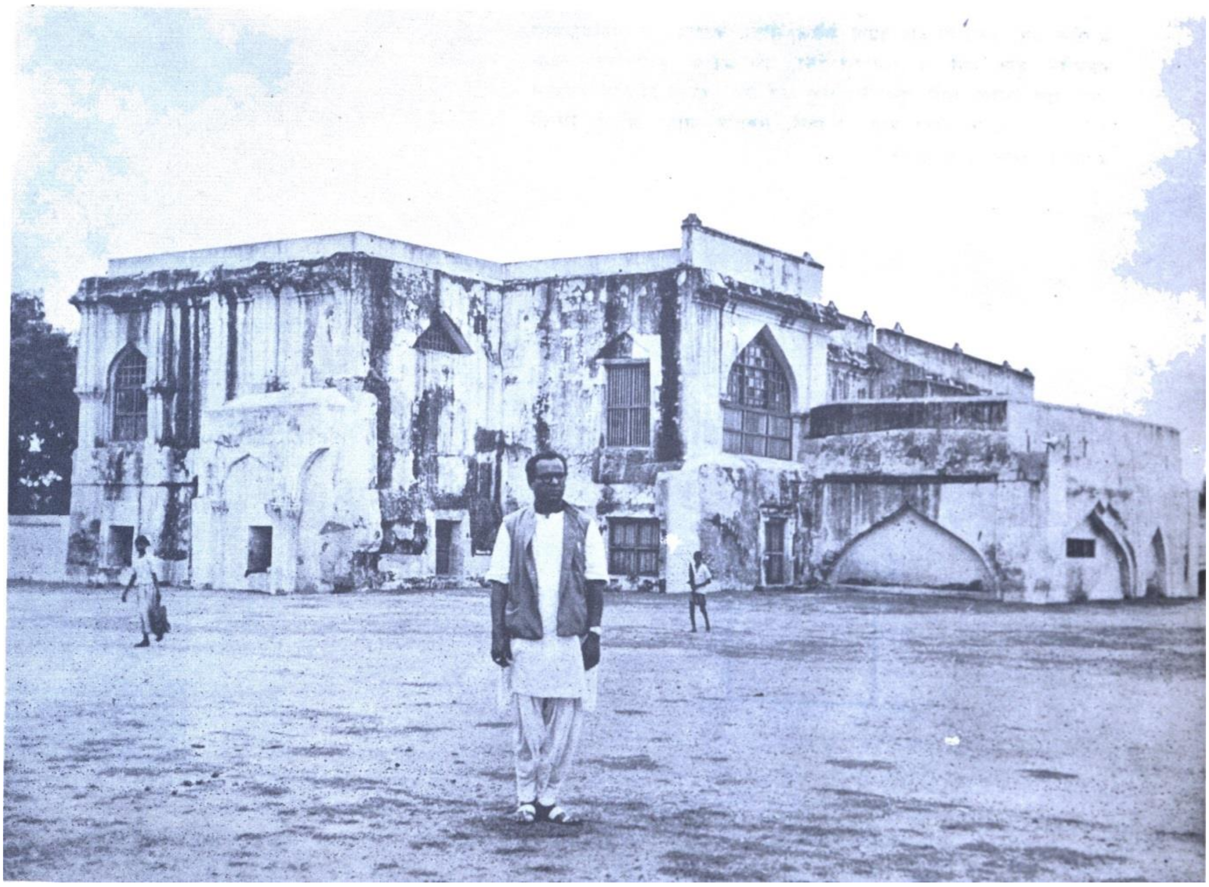

श्री. सर्फोजी महाराज यांनी बांधलेला “संगीत महाल” मागील बाजू (पश्चिम)

अनुक्रमणिका

कोर्व्याचे साहित्याचे जिनस

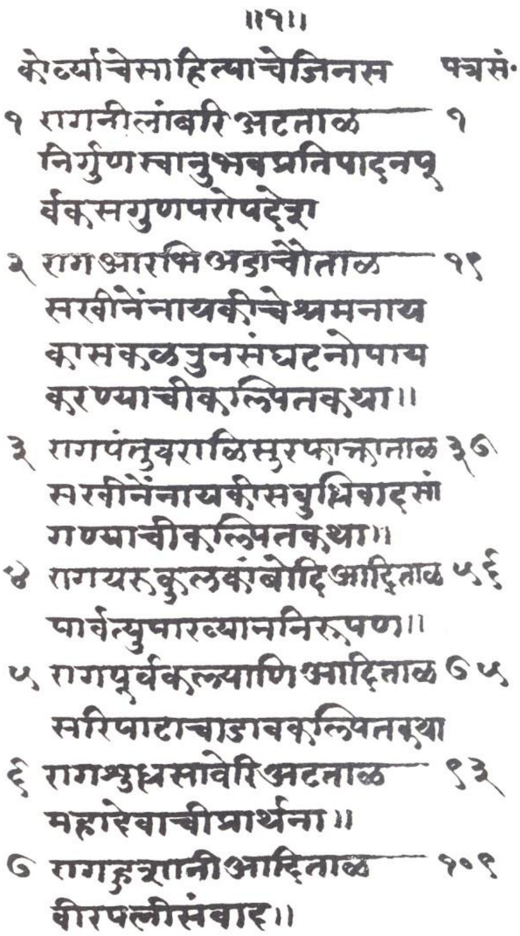
॥१॥

कोर्व्याचेसाहित्याचेजिनस   पत्रसं॰

१ रागनीलांबरि अटताल   १
निर्गुणस्वानुभवप्रतिपादनपूर्वकसगुणपरोपदेश

२ रागआरभि अडाचौताल   ११
सखीनेंनायकीच्येश्रमनाथकासकळजुनसंघटनोपायकरण्याचीकल्पितकथा॥

३ रागपंतुवरालि सुरफाक्ताताळ ३७
सखीनेंनायकीसबुधिवादसंगण्याचीकल्पितकथा॥

४ रागयरुकुलकांबोदि आदिताळ ५६
पार्वत्युपाख्याननिरूपण॥

५ रागपूर्वकल्याणि आदिताळ ७५
सखिपाटाचाडावकल्पितकथा

६ रागशुधसावेरि अटताळ ९३
महादेवाचीप्रार्थना॥

७ रागकृष्णानी आदिताळ १०९
धीरपल्लीसंवाद॥

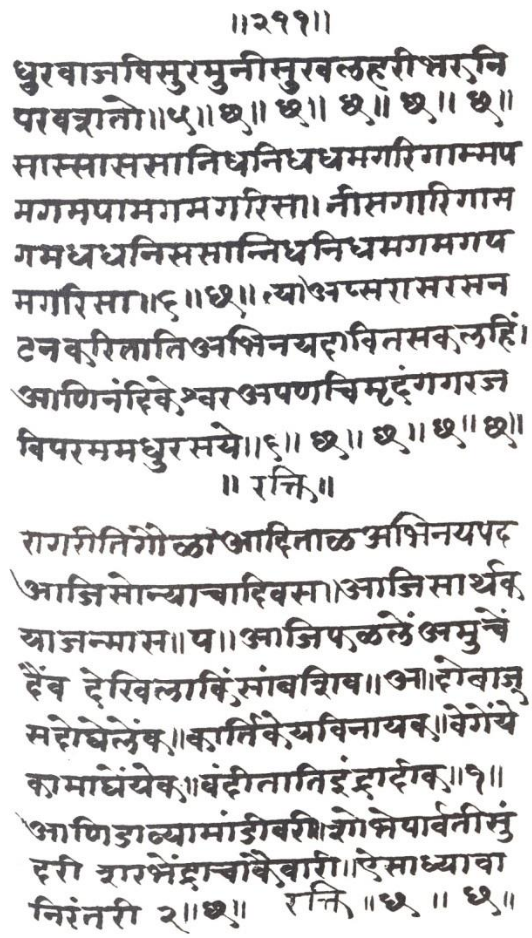
॥२११॥

धुरवाजविसुरमुनीमुरवलहरीभरुनि
परवन्नातो॥५॥छ॥छ॥छ॥छ॥छ॥
सास्सासससानिधनिधधमगरिगाम्मप
मगमपामगमगरिसा॥नीसगारिगाम
गमधधनिससान्निधनिधमगमगप
मगरिसा॥६॥छ॥त्योअप्सरासरसन
टनकरितातिअभिनयपदविनसकलहिं॥
आणिनंदिकेश्वरअपणचिमृदंगगरज
विपरममधुरसये॥६॥छ॥छ॥छ॥छ॥
॥ रत्ति ॥
रागरीतिगौळाआदिताळअभिनयपद
आजिसोन्याचादिवस॥आजिसार्थक
याजन्मास॥ध्रु॥आजिफळलेंअमुचें
दैवदेखिलाकिंसांबशिव॥

‘कोर्व्याचे साहित्याचे जिनस’या ग्रंथाचे “मुखपृष्ठ”. यात निरनिराळ्या कथा, निरुपणं, आख्यानं यांच्या मालिकांची नावे असून त्या प्रत्येकांची राग, ताल व पृष्ठयुक्त अशी सुसंगत “अनुक्रमणिका” दिली आहे.

‘कोर्व्याचे साहित्याचे जिनस’ या ग्रंथातील एक पृष्ठ. प्रत्येक प्रकाराच्या गीत साहित्यापूर्वी त्यात योजलेल्या रागाचे नाव व तालाचे नाव लिहिलेले आहे तसेच त्यातील नृत्य प्रकारांना नावेही दिलेली आहेत.या नृत्य प्रकाराचे नाव आहे “अभनियपद”.

श्री. जनार्दनन् अप्पास्वामी पिल्लै (तांजोरकर)

श्री. जनार्दनन् अप्पास्वामी पिल्लै तांजोरकर हे परंपरागत संगीतविद्वान आहेत. त्यांचा जन्म दिनांक २६ सप्टेंबर १९१२ रोजी तंजावूर येथे झाला. तेथेच त्यांचे तामीळ व तेलुगू शिक्षण झाले. गुजराथी, मराठी व हिंदीमध्ये देखील त्यांचे शिक्षण झाले आहे. त्यांच्या मातोश्री तंजावूरच्या श्रीमती कांतीमती अम्माळ या बडोदा संस्थानमध्ये राजनर्तकी होत्या. नृत्यसंगीताचा व तद्विषयक शास्त्रीय पंथांचा त्यांचा दांडगा अभ्यास होता. त्यामुळे पिढीजात नृत्यसंगीताचे जनार्दनन् यांना बाळकडूच मिळाले व त्यातच ते वाढले. संगीतविषयक बरेचसे शिक्षण त्यांना त्यांच्या मातोश्रीकडूनच मिळाले. तंजावूरचे व्यंकटाचलम् पिल्लै व कुंभकोणमचे श्री. सेम्मीगुडी नारायणस्वामी अय्यर यांच्याकडे ते व्हायोलीन शिकले. वीणासुद्धा ते त्याच तयारीने वाजवितात. गाण्याचा त्यांचा दांडगा व्यासंग आहे. दाक्षिणात्य संगीताप्रमाणेच हिंदुस्थानी संगीतदेखील त्यांना चांगले अवगत आहे. को. सा. जि. या ग्रंथामध्ये लिहिलेली ऱ्हस्व–दीर्घ संगीत पद्धती वाचून ती बसविण्यास व नसलेल्या ठिकाणी नवीन रचण्यात यांचे संपूर्ण सहकार्य लाभले आहे.

अनुक्रमणिका

असंयुतहस्त

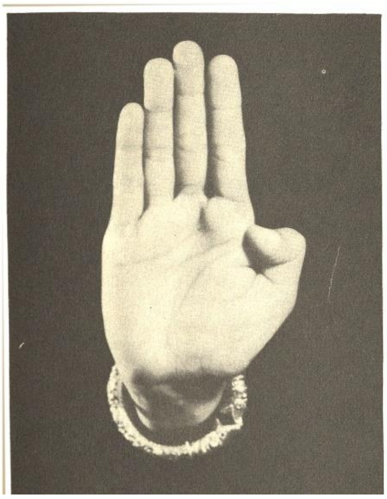
पताक

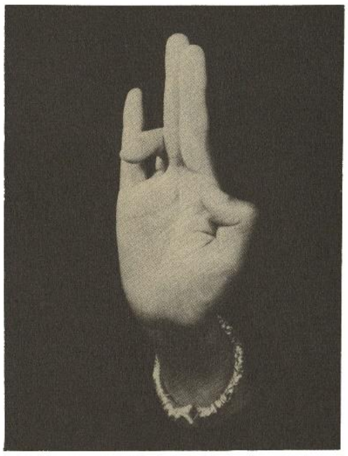
त्रिपताक

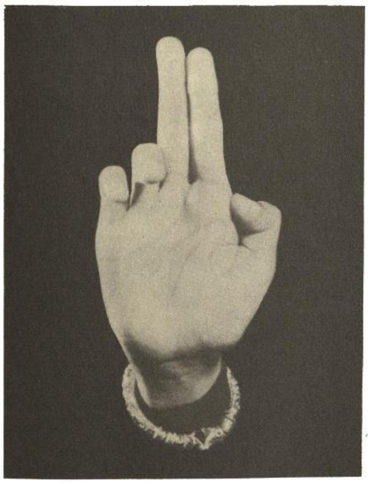
अर्धपताक

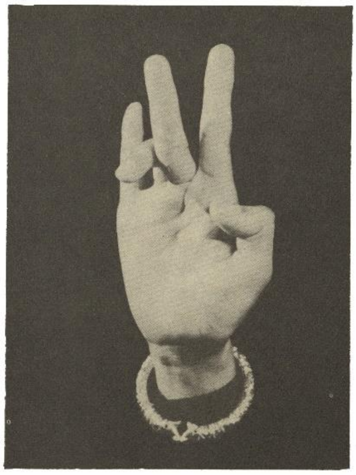
कर्तरीमुख

मयूर

अर्धचन्द्र

अनुक्रमणिका

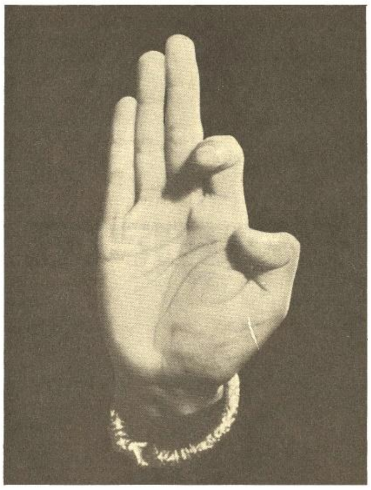
अराल

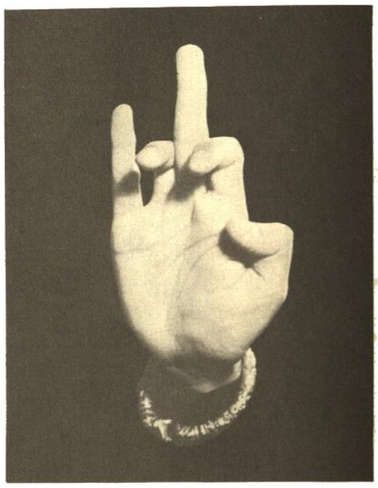
शुकतुण्ड

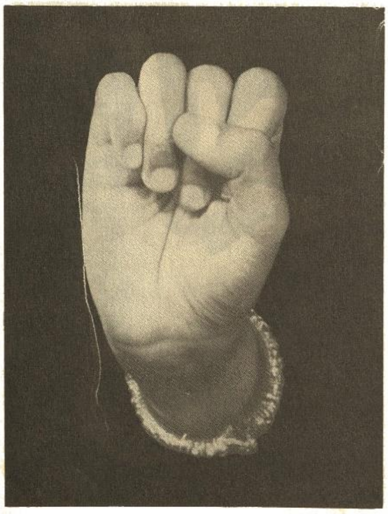
मुष्टि

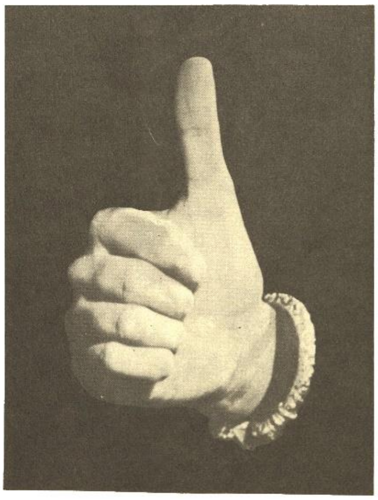
शिखर

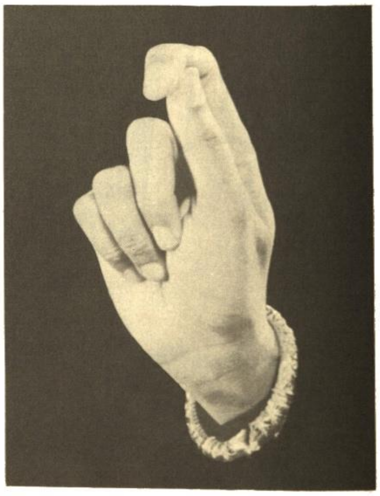
कपित्य

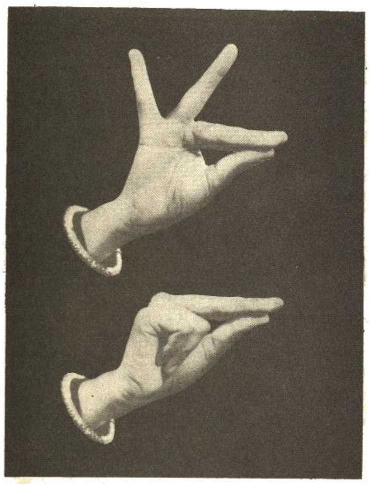
कटकामुख

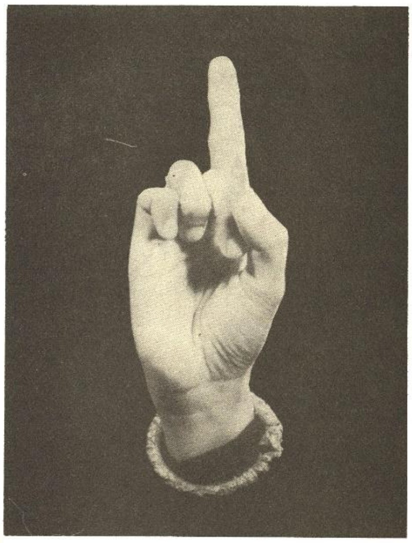

सूची

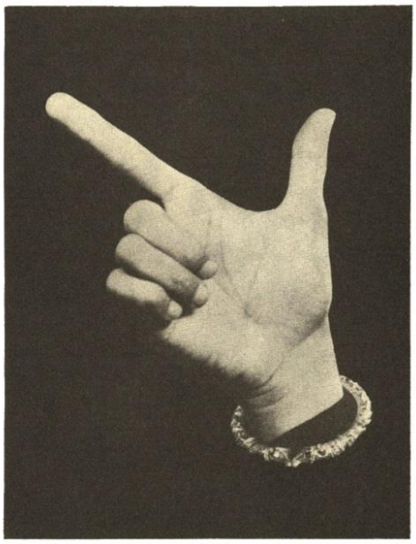

चन्द्रकला

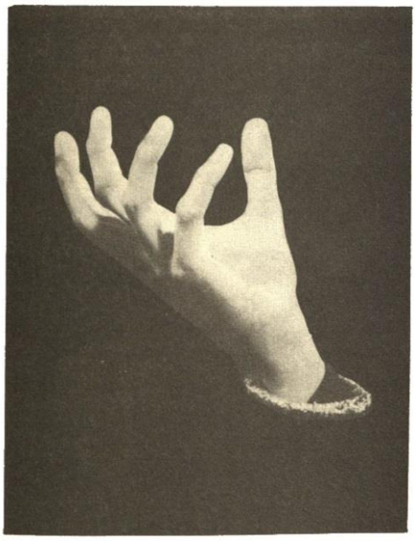

पद्मकोश

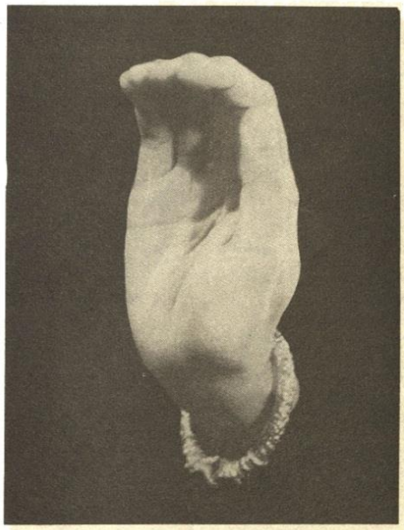

सर्पशीर्ष

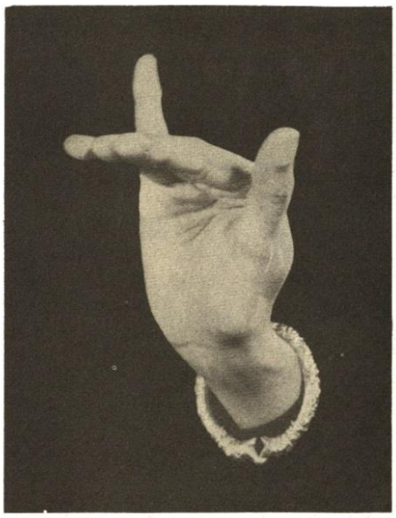

मृगशीर्ष

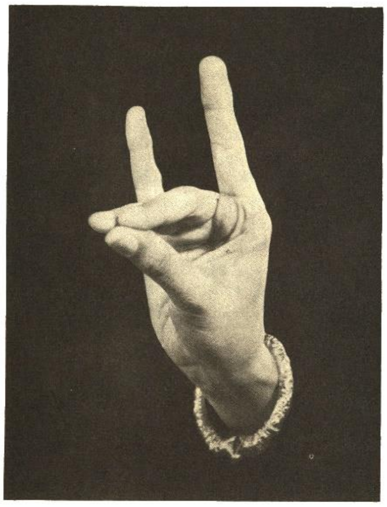

सिंहमुख

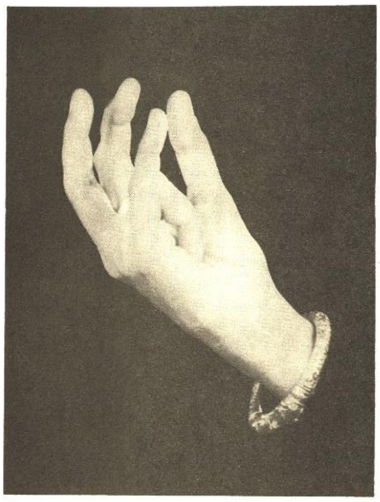

काङ्गुल

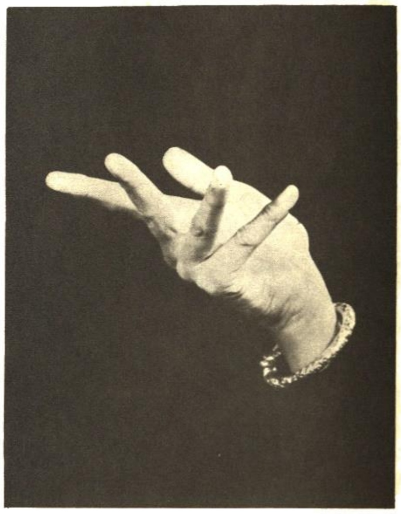

अलपद्म

चतुर

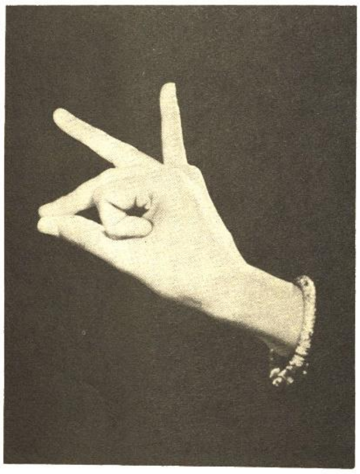

भ्रमर

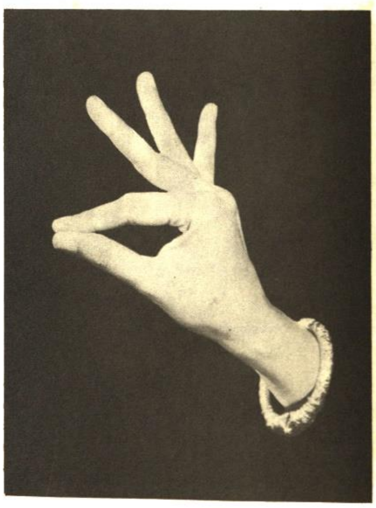

हंसास्य

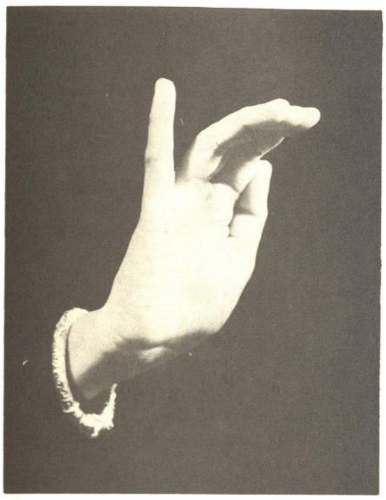

हंसपक्ष

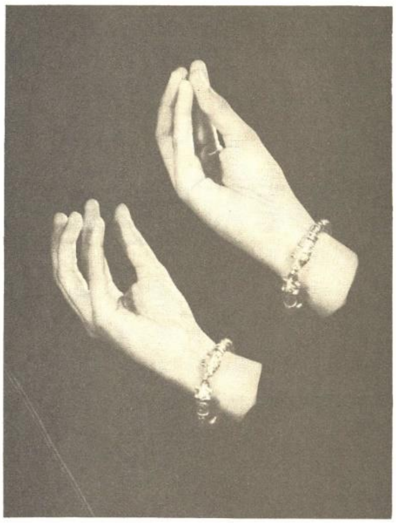

सन्देश

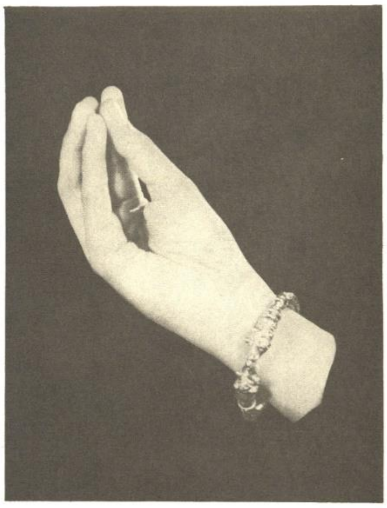

मुकुल

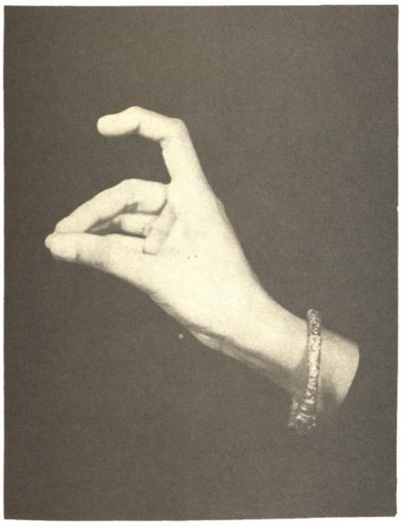

ताम्रचूड

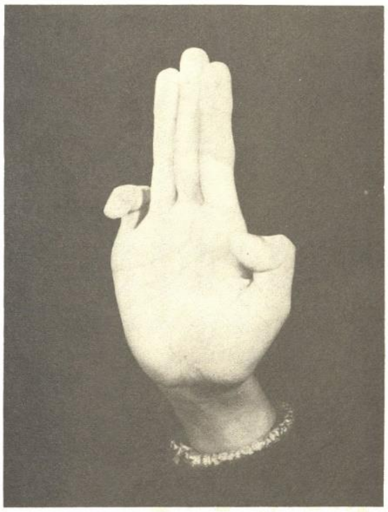

त्रिशूल

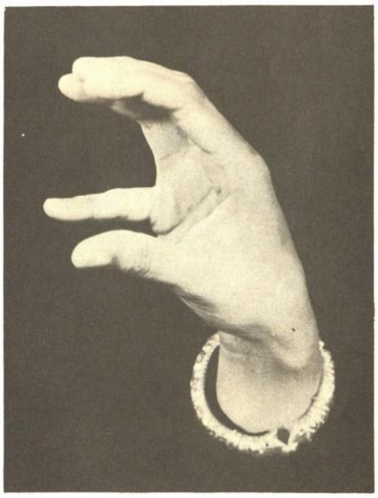

व्याघ्र

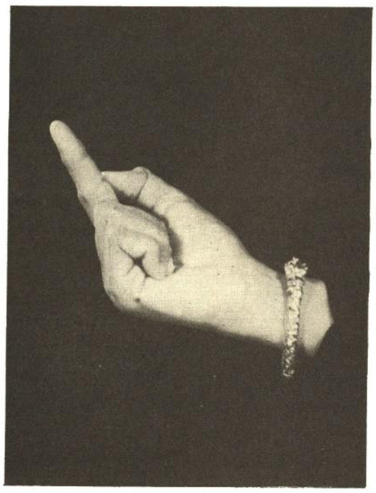

अर्धसूची

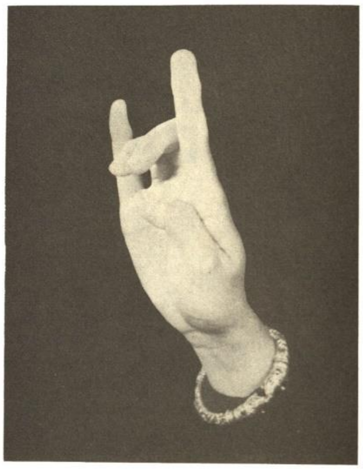

कटक

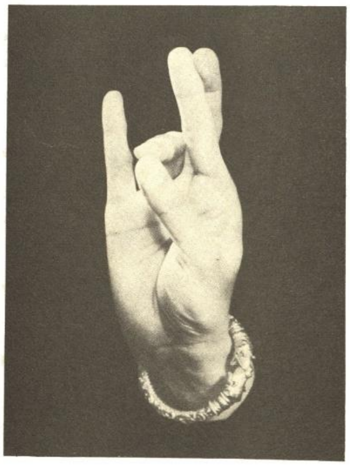

पल्लि

अनुक्रमणिका

संयुतहस्त

अञ्जलि

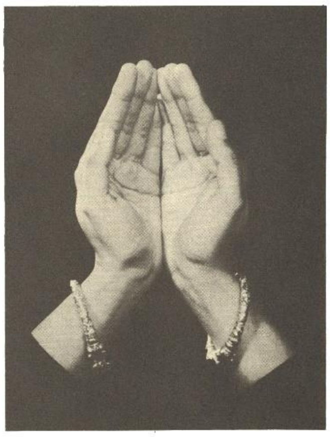

कपोत

कर्कट

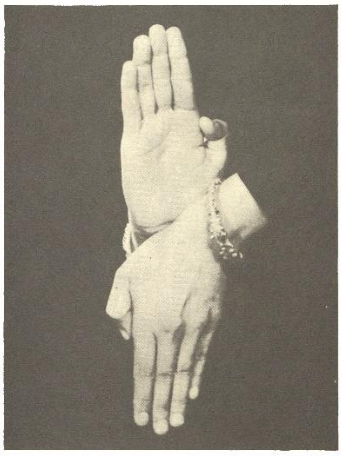

स्वस्तिक

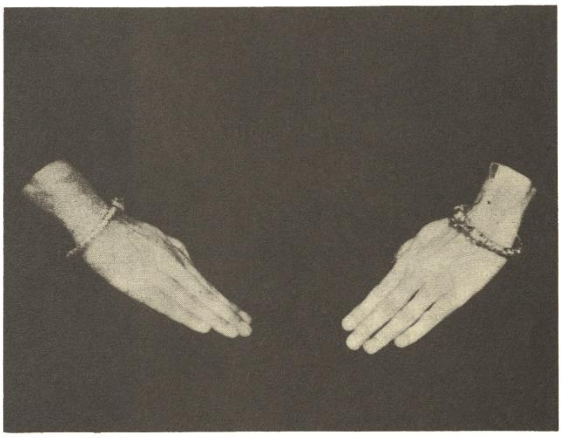

डोलाहस्त

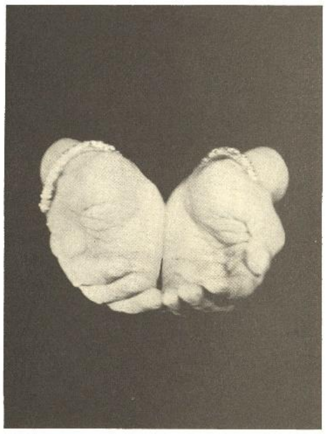

पुष्पपुट

अनुक्रमणिका

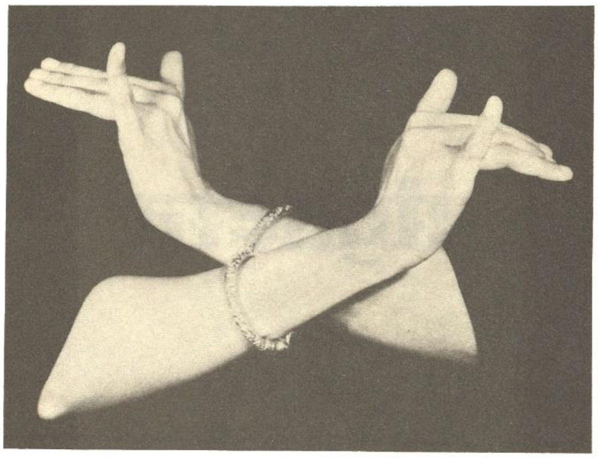

उत्सङ्ग

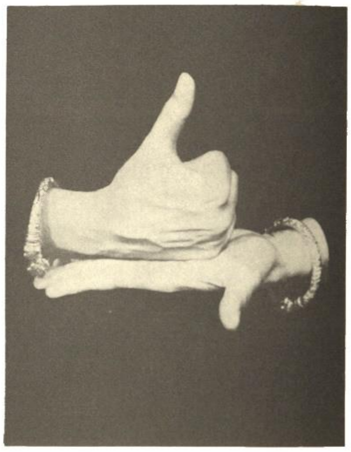

शिवलिङ्ग

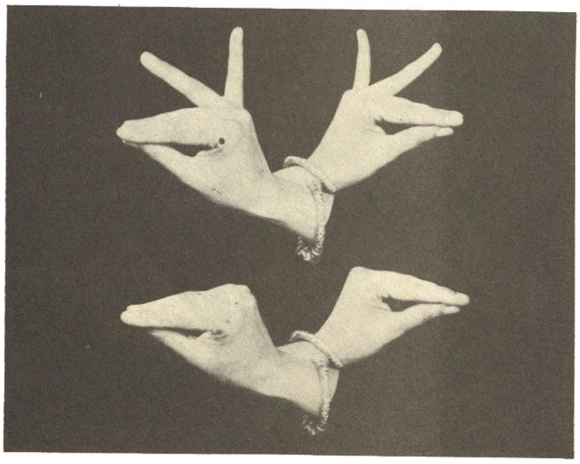

कटकावर्धन

कर्तरीस्वस्तिक

शकट

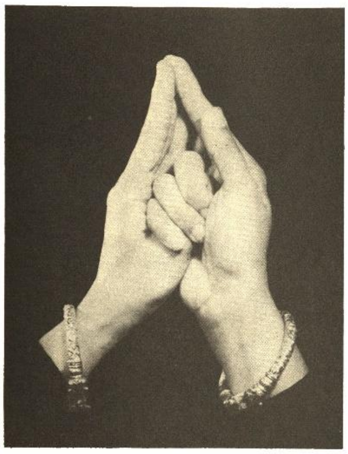

शङ्ख

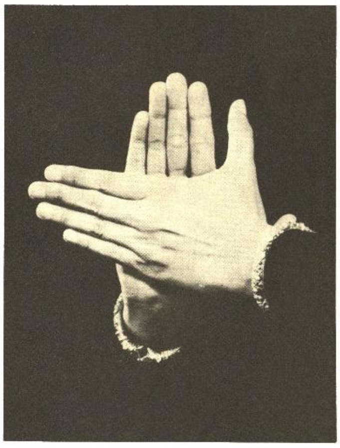

चक्र

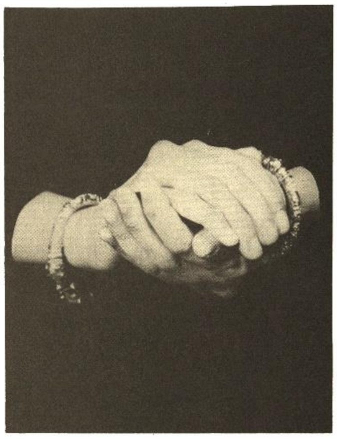

सम्पुट

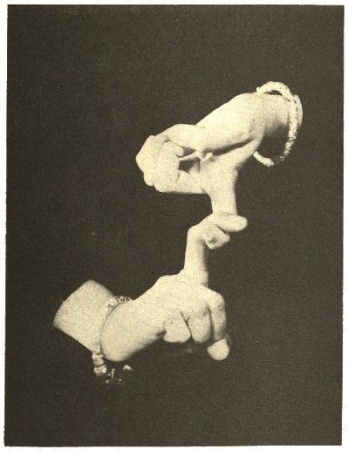

पाश

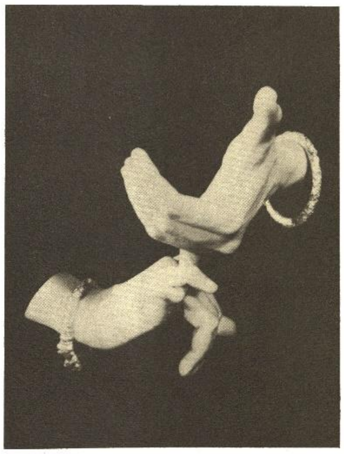

कीलक

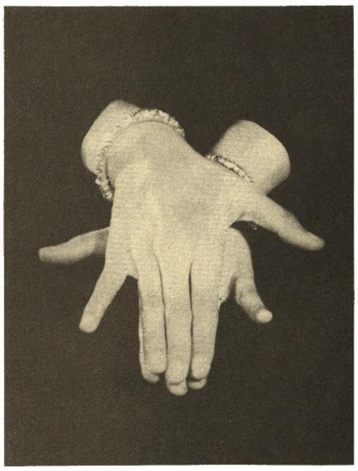

मत्स्य

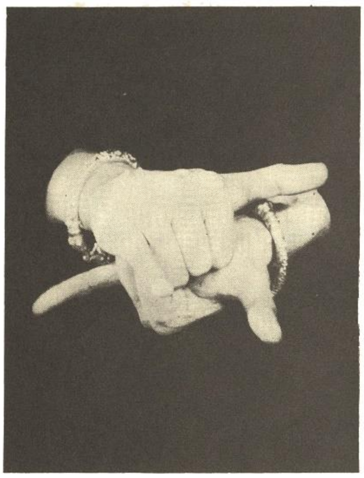

कूर्म

वराह

गरुड

नागबन्ध

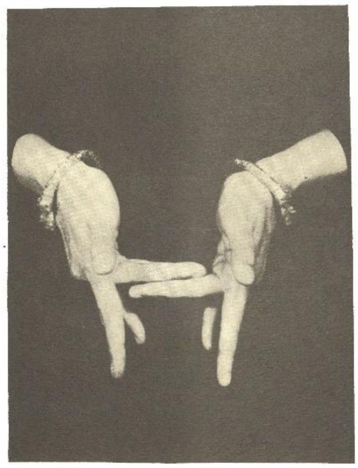

खट्वा

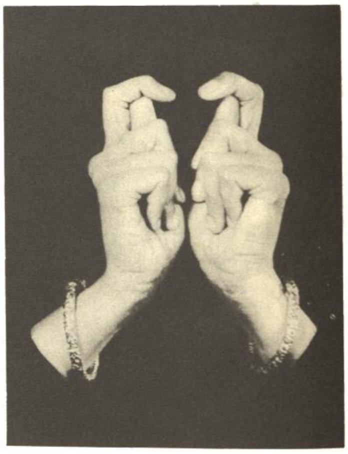

भेरुण्ड

अनुक्रमणिका

पादभेद

उद्घट्टित

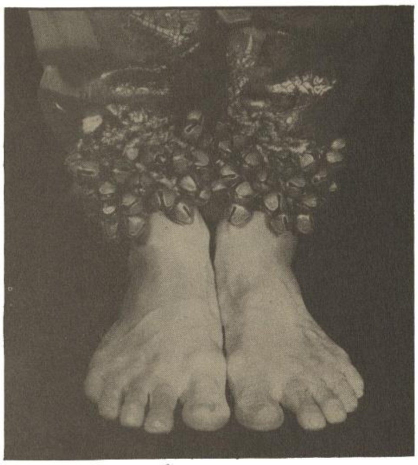

सम

अग्रतलसञ्चर

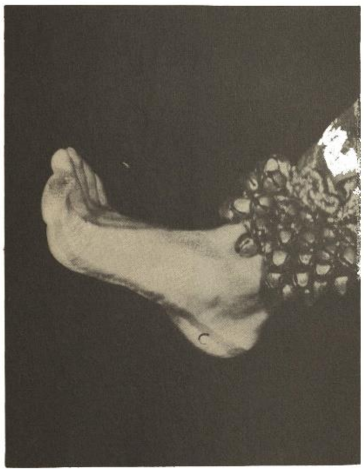

अञ्चित

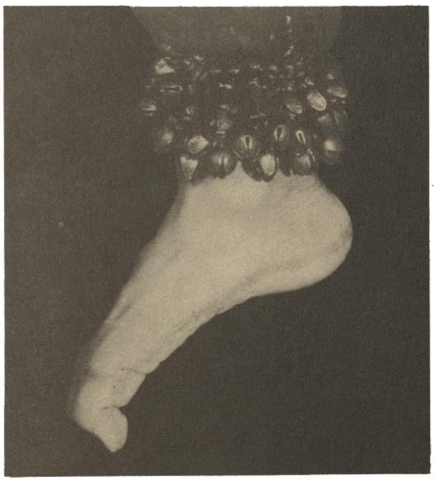

कुञ्चित

सूची

अनुक्रमणिका

मण्डलभेद

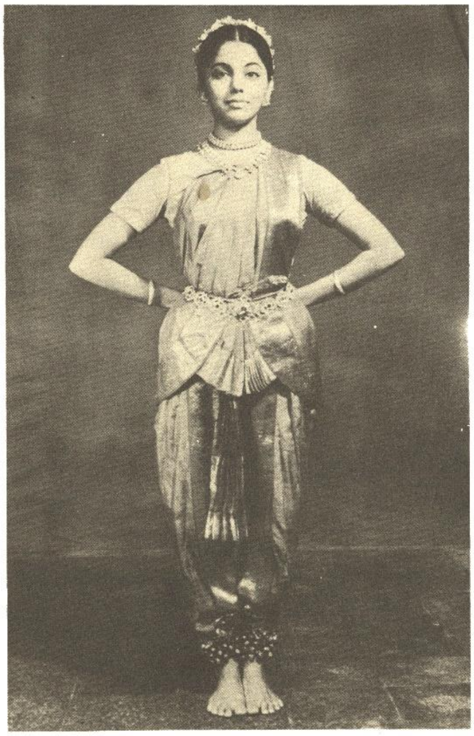

स्थानकमण्डल

आयतमण्डल

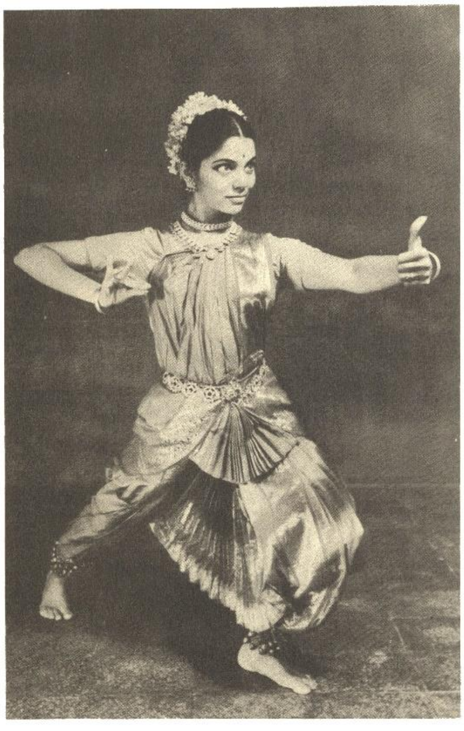

आलीढमण्डल

प्रेङ्खणमण्डल

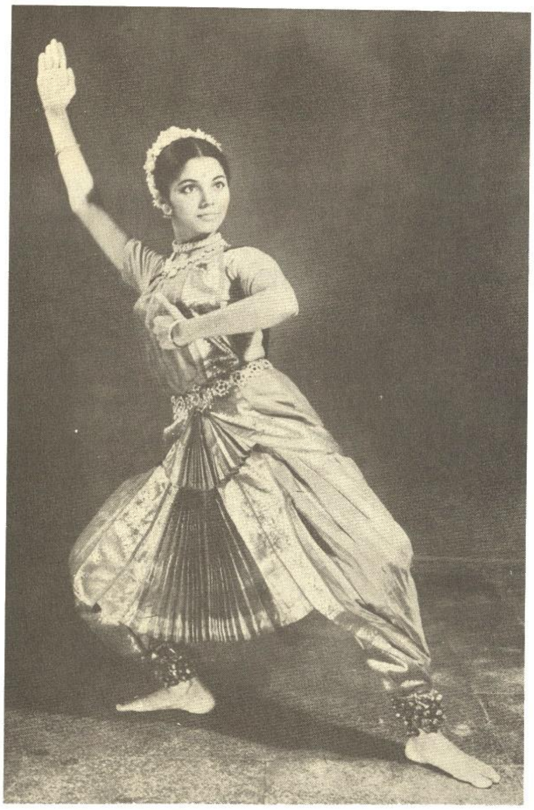

प्रेरितमण्डल

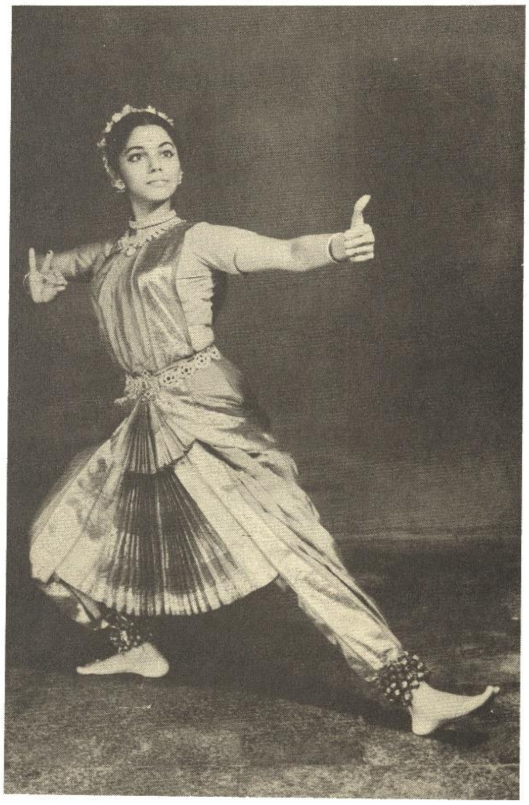

प्रत्यालीढमण्डल

स्वस्तिकमण्डल

मोटितमण्डल

समसूचीमण्डल

पार्श्वसूचीमण्डल

समसूचीमण्डल दुसरा प्रकार

अनुक्रमणिका

स्थानकभेद

समपादस्थान

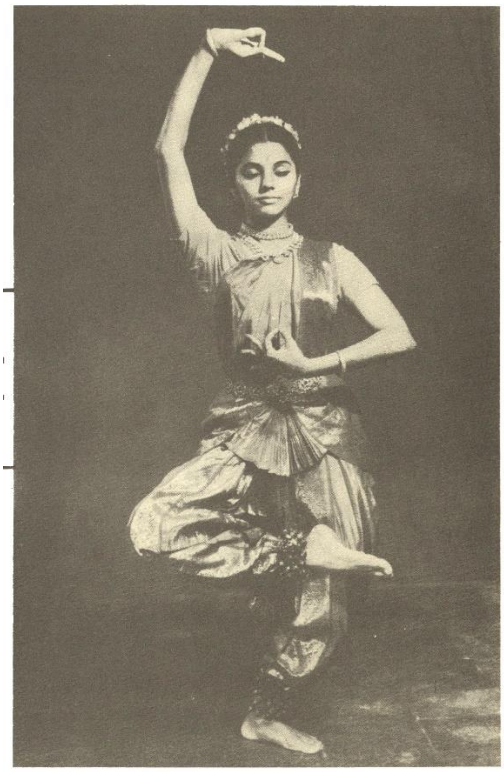

एकपादस्थान

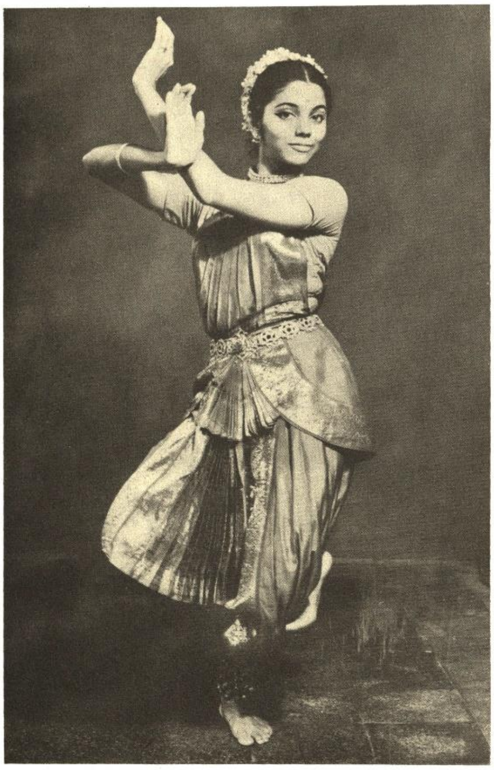

नागबन्धस्थान

ऐन्द्रकस्थान

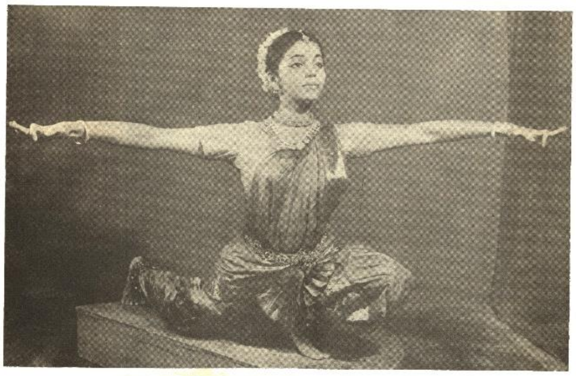

गरुडस्थान

ब्रह्मस्थान

वैष्णवस्थान

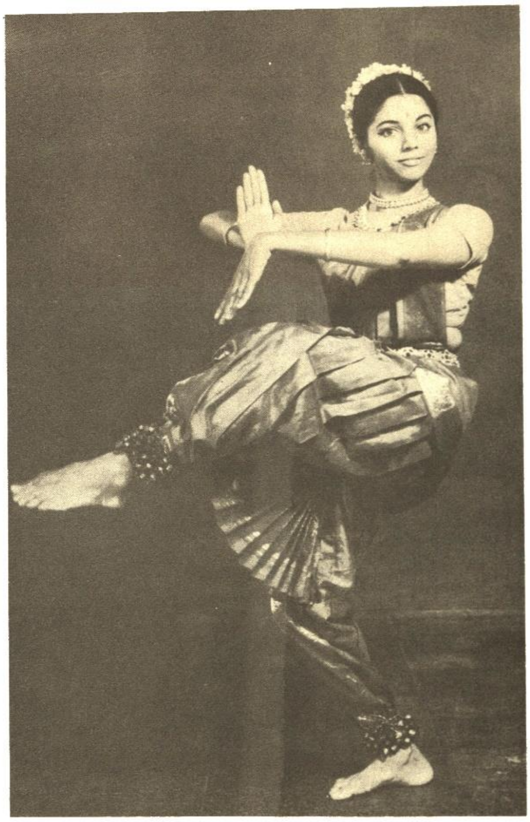

शैवस्थान

अनुक्रमणिका

भोसल्यांची साहित्यिक परंपरा

आपल्या या खंडप्राय महान भारत देशात संगीतादि अनेक कला हजारो वर्षांपासून उत्कर्ष पावलेल्या आढळतात. संगीत, नाट्य व नृत्य या कलांची आमची परंपरा इसवीसनाच्याही अनेक शतके आधी जाऊन पोहोचते. या कलामध्ये आमच्या देशातील प्रत्येक विभागाची काही वैशिष्ट्ये आहेत, व त्या त्या प्रांताने ती नीट जोपासली व वाढविली आहेत.

उत्तरेमधील लखनौ जयपूरकडील नृत्यपद्धती 'कथक' राजाश्रयाने वाढली. लखनौचे नवाब वाजीदअली शहा स्वतः उत्कृष्ट नर्तक व नृत्यशिक्षक होते. त्यांनी आपल्या दरबारी शेकड्यांनी नर्तक– नर्तकींना व नृत्याचार्यांना आश्रय दिला होता. आणि 'कथक' नृत्याला उत्कर्षाप्रत नेऊन पोहोचविले होते. त्यांचे हे ऋण कोणीच विसरू शकणार नाही. तसेच पूर्वेकडील 'मणिपुरी' नृत्यपद्धतीला देखील तिकडील लोकांनी आपल्या जीवनाचे एक अभेद्य अंगच करून ठेवले आहे. ज्याला नृत्य करता येत नाही, तो जणू संस्कारशून्य अशीच तिकडील लोकांची समजूत आहे, आणि यामुळेच राजापासून रंकापर्यंत सारे लोक कलादेवीच्या भक्तिरसात अगदी तल्लीन होऊन गेले आहेत. श्रीकृष्णाच्या व गौरांगप्रभूच्या प्रेमाने जणू सारा प्रांत आनंदसागरात न्हाऊन निघाला आहे. इकडे दक्षिणेकडे मलबारात 'कथकळी' नृत्यपद्धती देखील राजाश्रयानेच पोसली. 'कोट्टारक्करा' राजाने 'रामनाट्टम्' म्हणून तयार केलेली नृत्यपद्धती आज 'कथकळी' या नावाने ओळखली जाते. कथकळी'नृत्यनाट्या' मध्ये एकच कथा अखंड आख्यानरूपाने आजदेखील रात्र रात्र जागून सूर्योदयापर्यंत सादर केल्या जातात.

याचप्रमाणे दक्षिणेच्या पूर्व किनारपट्टीकडील नृत्यपद्धती 'कूत्तु', 'आट्टम्', 'दासीआटम्', 'सदर-कचेरी' अशा निरनिराळ्या नावांनी पूर्वी ओळखली जात होती. आज ती 'भरतनाट्यम्' या नावाने आपणासमोर आहे. या पद्धतीला हे नाव –

भकारो भावनैर्युक्तो रेफो रागेण मिश्रितः । तकारो ताल मित्याहुर्भरतार्थविचक्षणैः ।।

या श्लोकाच्या अर्थानुसार दिले गेले असावे. परंतु भरताच्या नाट्यशास्त्राचा व या नृत्यपद्धतीचा तसा परस्पर संबंध काहीच नाही. अशा या 'भरतनाट्यम्' शैलीला तंजावूरच्या मराठा राजांनी आपल्या कलाप्रेमाने जोपासली व वाढवली. राजदरबारापासून देव दरबारापर्यंत या नृत्यपद्धतीने आबालवृद्धांची मने मोहून टाकली. आणि आजदेखील या नृत्यशैलीचा डंका सर्व जगभर गाजत आहे.

याप्रमाणे उत्तर, पूर्व, दक्षिण या तीनही दिशा आपल्या कलानंदात मग्न असताना पश्चिमेस महाराष्ट्र मात्र मुलुखगिरीत मश्गूल होता. राजकीय उलाढालीत त्याला ऐषआरामासाठी मुळीच उसंत लाभली नाही. आणि त्यामुळेच हा प्रांत शास्त्रीय नृत्यकलेला मुकला होता, असे आपण आजपर्यंत समजत आलो. परंतु तो समज चूक आहे हेच हा कलासंपन्न मराठ्यांचा इतिहास आपणास सांगेल.

श्री. शहाजीराजे भोसले यांच्या दुसऱ्या पत्नी 'तुक्काबाई' यांचे चिरंजीव एकोजी राजे भोसले हे तंजावूरचे पहिले राज्यकर्ते. नायक राजानंतर इ. स. १६७५ पासून इ. स. १८५५ पर्यंत एकंदर बारा मराठी राजांनी त्या प्रातांवर राज्य केले. या मराठ्यांनी त्या देशावर फक्त राजसत्ताच गाजवली नाही तर लोकांच्या एकूण सामाजिक व सांस्कृतिक जीवनात फार मोलाची भर घातली. या राजपरंपरेने वैद्य, गज, अश्व, काम,

अनुक्रमणिका

ज्योतिष, पुराणे, कहाण्या, गीते, संगीत, नाट्य, नृत्य इत्यादि अनेक विषयावर तामीळ, तेलुगू, मराठी, संस्कृत, मोडी, हिंदी इत्यादि भाषांमध्ये लिहिलेले अनेकानेक ग्रंथ आजदेखील उपलब्ध आहेत. आज आपण पहात असलेली 'भरतनाट्यम्' नृत्यपद्धती मराठी राजांनीच जोपासली व वाढविली. त्यांनी तेथील स्थानिक कलावंतांच्या कलेला प्रोत्साहन देऊन त्यांना थोर पंडितांकडून शिकवून आपल्या राजप्रांगणात त्यांच्यासाठी स्वतंत्र असे नाट्यगृह—'संगीत महाल' बांधून देऊन त्यांच्या गुणांचे कौतुक केले. तंजावूरमध्ये आजही ते नाट्यगृह लोकांच्या समोर उभे राहून जुने वैभव सांगत आहे, त्यांच्या उपयोगी पडत आहे.

तंजावूरची ही राजपरंपरा पराकाष्ठेची कलाविद होती. त्यातील अनेक विविध प्रकार रागतालात बांधले आहेत. राजा सर्फोजीने अनेक नृत्यमालिका (निरुपणे) लिहिल्या आहेत. त्या नृत्यमालिकांमध्ये एकाच रागात व तालात १९ पर्यंत वेगवेगळे प्रकार रचून त्यांत एकच कथा गुंफली आहे, जणू एकपात्री नृत्यनाट्यच की काय, असे वाटते. आज अस्तित्वात असलेल्या 'भरतनाट्यम्' पद्धतीमधील बरेच प्रकार यातील प्रकारांशी मिळते जुळते असले, तरी त्यात कोणतेच असे एक कथासूत्र पहावयास सापडत नाही. मराठा राजांनी लिहून ठेवलेले हे नृत्यावरील ग्रंथभांडार आज 'तंजावूर महाराज सर्फोजींचे सरस्वती-महाल वाचनालय' (Tanjavur Maharaj Serfoji's Saraswati–Mahal Library) येथे संकलित आहे. ज्या काळी मराठ्यांच्या रणनौबती उत्तरेत गर्जत होत्या, त्याच काळी मराठ्यांच्या नृत्यकलानौबती देखील दक्षिणेत दणाणत होत्या, हेच या वाचनालयातील पुरातन ग्रंथ आपणास आवर्जून सांगतील. या वाचनालयातील नृत्यसाहित्य तामीळ, तेलुगु, जुनी मोडी व तांजोरी मराठी या भाषांमध्ये विखुरलेले आहे. आज त्याला कोणी त्राता राहिलेला नाही. ते आज तेथील कोठल्या तरी सांदी कोपऱ्यात, प्रसंगी नामविहीन असे पडलेले आहे. हे सारे साहित्यभांडार नृत्यरूप करून रंगमंचावर आणण्यासाठी प्रयत्न अखंड चालू राहिले पाहिजेत. भाषेमुळे किंचित् दुर्गम वाटणारी ही भरतनाट्यम् कला सर्वसुलभ होण्यास त्यामुळे मोठा हातभार लागणार आहे. आमची ही पूर्वापार चालत आलेली नृत्यकला आता या साहित्याच्या नव्या उजाळ्याने लोकांसमोर आली पाहिजे.

असे हे अजोड मराठी साहित्य परंपरेत न सापडण्याचे एकच उघड कारण दिसते, ते म्हणजे राजे मराठी व प्रजा तामीळ, त्यामुळे स्वाभाविकच मराठी राजानंतर त्यांचे मराठी साहित्य मागे पडले, परंतु दाक्षिणात्यांनी या कलेला आपल्या जीवनांत मानाचे स्थान देऊन तिला जोपासले. तामीळ, तेलुगू व कानडी साहित्याने तिला समृद्ध केले. व या त्यांनी जतन केलेल्या परंपरेमुळेच आज या 'भरतनाट्यम्' साठी लिहिलेल्या मराठी साहित्याला त्याच नृत्यात बांधणे आम्हाला शक्य झाले आहे. परंतु असे जरी असले, तरीही हे मराठीतले अपूर्व साहित्य पाहिले की लक्षात येते की ही मराठी भाषेतील 'भरतनाट्यम्'नृत्यपरंपरा आजच्या 'भरतनाट्यम्' नृत्यपद्धतीहून अधिक सुसूत्र होती, कथारूप होती. त्यात अनेक नृत्यप्रकार अधिक होते. ते आज पाहण्यास दुर्मिळ झाले आहेत, त्याबाबत नीट माहितीदेखील उपलब्ध नाही. मराठी राजांच्या साहित्य भांडारावरून त्यांच्या कलाव्यासंगाची कल्पना येते. ते पाहण्यासाठी आपणास काही शतके मागे जावे लागेल, इतिहासाची काही पाने पाहावी लागतील, तेव्हाच आपणास ते नीट समजेल.

महाराष्ट्रातील शहाजीराजे भोसले, यांच्या दुसऱ्या पत्नी तुक्काबाईसाहेब यांचे चिरंजीव एकोजीराजे हे छत्रपती शिवाजी महाराजांचे सावत्र भाऊ. त्यांनी सेंगमळ दास नामक 'नायक' राजास पदच्युत करून तंजावूरची गादी काबीज केली. त्यानंतर शिवाजी महाराजांच्या वंशातील तंजावूरच्या मराठी राजांनी एकंदर १८० वर्षे उत्तम प्रकारे राजसत्ता चालवली. त्यांनी तेथील परंपरागत संस्कारात कुठल्याही प्रकारची

ढवळाढवळ अथवा नासधूस न करता त्यांची जोपासना केली व त्यांत अनेकप्रकारे मोलाची भर घातली, हे त्यांच्या कृतिवरूनच सिद्ध होते. तंजावूरच्या 'सरस्वती—महाल' वाचनालयात तामीळ, तेलुगू, संस्कृत इत्यादि भाषांच्या मानाने मराठी भाषेतील ग्रंथ अल्पांश आहेत, तरीही आज उपलब्ध असलेल्या ग्रंथांचे क्रमांक २६७७ असून, अनेक बाडे अशीच नंबराविना पडून राहिली आहेत. या मराठा राजांच्या परंपरेत दोन एकोजी, दोन सर्फोजी व दोन तुळजाराजे होऊन गेले आहेत, व त्याजपैकी प्रत्येकाने अनेक विषयांवर अनेकविध लेखन केले आहे. त्यांच्यापैकी कोणी कोणता ग्रंथ लिहून ठेवला असावा, हे अगदी तंतोतंतपणे शोधून काढणे हे इतिहासकारांचे काम आहे. येथे आपल्याला मराठी राजांनी साहित्य क्षेत्रात, विशेषतः संगीत नृत्याबाबत काय कामगिरी बजावली, तेवढेच पहावयाचे आहे.

एकोजी अथवा व्यंकोजी अथवा येकोजीनंतर गादीवर आलेले त्यांचे चिरंजीव श्री. शहाजीराजे हे होत. इ. स. १६८४ पासून इ. स. १७११ पर्यंत त्यांनी राजसिंहासन सर्वार्थांनी भूषविले. श्रीधर व्यंकटेश, त्र्यंबकराय मखी इत्यादि अनेक विद्वान लेखक त्यांच्या दरबारी होते. या काळात शतकावधी वाङ्मयीन रचना केल्या गेल्या. त्यातील बरेचसे साहित्य स्वतः शहाजीराजे (दुसरे) यांनी लिहिले आहे. 'तिरुवारुर्' च्या त्यागराजांचे (हे देवाचा अवतार मानले जात,) ते अनन्यसाधारण भक्त होते. त्यांच्या साऱ्या साहित्यात 'त्यागेश', 'त्यागराज', 'त्यागनुत', 'त्यागनटेश' इत्यादि नावानी त्यांचा उल्लेख सापडतो.आपल्या प्रजेचे ते अत्यंत आवडते होते, म्हणूनच प्रजेने त्यांना 'अभिनवभोज' हे टोपणनाव बहाल केले होते. पुराण, काव्य, आचारशास्त्र, वैद्यक, ज्योतिष, संगीत, नाट्य, नृत्य इत्यादि अनेक विषयांवर त्यांनी मराठी, तेलुगू व संस्कृतमधून ग्रंथरचना केली आहे. त्यांची तेलुगू पुस्तके आजही दक्षिण भारतात प्रसिद्ध आहेत. त्यांनी लिहिलेल्या १० मराठी नाटकांपैकी 'पंचभाषाविलास' हे नाटक पाच भाषात लिहिलेले आहे. शहाजीराजांच्या भाषापांडित्याबद्दल एवढे पुरेसे आहे. त्यांनी लिहिलेल्या असंख्य पदांना कोणता 'राग' व 'ताल' असावा, हे देखील प्रत्येक पदाच्या पूर्वी त्यांनी नमूद करून ठेवले आहे. अलंकार शास्त्राचा त्यांचा किती सखोल व्यासंग होता, हे त्यांच्या पदावरून कळून येते. त्यांच्या पदातून आढळणारे निरनिराळे नायिकाभेद–अवस्थानुसार 'वासकसज्जादी', वयानुसार 'मुग्धादी', 'धर्मानुसार', 'स्वीयादी'— हे इतके उत्तम लक्षणयुक्त आहेत की त्याला तोड नाही, असे वाटते. आजच्या भरतनाट्यपरंपरेत तेलुगू भाषेतील 'मूव्वगोपाल' लिखित नायिकाभेदांनी युक्त अशी विपुल पदे रंगमंचावर सादर केली जातात, तरीही शहाजीराजांची पदे आपले आगळेच वैशिष्ट्य राखून आहेत.

त्यांच्यानंतर राजपदावर आलेले त्यांचे दुसरे बंधू महाराज सर्फोजी (पहिले) यांनी इ. स. १७११ ते इ. स. १७२८ पर्यंत राज्य केले. यांनी संस्कृतमध्ये 'राघवचरितम्' लिहिले आहे. शिवाय देवांच्या स्तुतिपर अनेक प्रकारची पदे रचली आहेत.

त्यांच्या मागोमाग गादीवर आलेले त्यांचे धाकटे बंधू राजे तुळजा (पहिले) हे तुक्कोजी व अमरेंद्र या नावांनी साहित्यामध्ये आढळतात. तुळजाराजे (इ. स. १७२९ ते इ. स. १७३५) हे संस्कृतचे गाढे पंडित होते. संगीतशास्त्रावरील 'संगीतसारामृत' हे त्यांचे पुस्तक प्रमाण मानले जाते. नाट्य—नृत्यावरील 'नाट्यवेदांगम्', ज्योतिषशास्त्रावर 'एनाकुळतेजोनिधी', आणि मराठीतील 'बहुल कथा चूर्णिका' ही त्यांची अत्युत्तम पुस्तके होत. 'धन्वंतरी विलास' व 'धन्वंतरी सारनिधी' नावाचे संस्कृत ग्रंथ त्यांनी वैद्यकशास्त्रावर लिहिलेले आहेत. या शास्त्रीय ग्रंथांवरून महाराजांचा व्यासंग सहज कळून येतो.

त्यांचे पुत्र एकोजी (दुसरे) यांनी इ. स. १७३५ ते इ. स. १७३६ फक्त एक वर्षच राज्य केले, परंतु वाङ्मयीन कामगिरी बरीच केली. त्यांनी संस्कृतमध्ये ‘प्रपंचामृत सारसंग्रह’, नावाचा शब्दकोशासारखा ग्रंथ लिहिला आहे. तेलुगू नाटक ‘विघ्नेश्वर कल्याणम्’ लिहिले आहे. त्यांनी लिहिलेल्या मराठी ग्रंथांपैकी ‘पतिव्रतोपाख्यान’ व ‘राजनिधी’ हे दोनच ग्रंथ आज उपलब्ध आहेत.

यानंतर प्रामुख्याने उल्लेख करण्यासारखे राजे प्रतापसिंह होत. (इ. स. १७३९ ते इ. स. १७६४) ते शूर योद्धे तर होतेच, पण भाषापंडितही होते. त्यांचे सारे आयुष्य इंग्रजांचे पारिपत्य करण्याकडे गेले, तरीही आपल्या विश्रांतीच्या वेळात त्यांनी निरनिराळ्या भाषांमध्ये अनेक नाटके लिहिली आहेत. आठ पुराणे, एक रामायण, एक भागवत, एक काव्यग्रंथ, पंधरा नाटके, दोन कहाण्या, एक कामशास्त्र व काही पदे त्यांनी लिहिली आहेत. यातील बरेचसे मराठी साहित्य तेलुगू लिपीमध्ये लिहिलेले आहे. मराठी राजांच्या पूर्वीचे तेलंगी नायक राजे यांनी या देशावर इ. स. १५५५ ते इ. स. १६७५ पर्यंत राज्य केले असल्यामुळे या तामीळ देशाची राजभाषा तेलुगू होती. मराठी राजे तक्तावर आल्यानंतर देखील तेथील साहित्यिक भाषा बरीचशी तेलुगूच होती. त्याशिवाय तामीळ भाषेमध्ये मुळाक्षरे अपुरी असल्यामुळे मराठी किंवा संस्कृत त्या लिपीत लिहिणे अशक्यप्राय आहे. त्यामुळेच प्रतापसिंह महाराजांचे बरेच मराठी साहित्य तेलुगू लिपीमध्ये लिहिलेले आहे.

प्रतापसिंहानंतर त्यांचे पुत्र तुळजा (दुसरे) गादीवर आले. (इ. स. १७६५—इ. स. १७८७) यांनी देखील उत्तम वाङ्मयीन कामगिरी केली, असे म्हटले जाते. परंतु त्याची नोंद अजूनपर्यंत सापडलेली नाही. असे असले, तरी त्यांच्या कारकीर्दीत संगीत कीर्तीच्या शिखरावर होते. अनेक दूरदूरचे संगीत कोविद त्यांनी आपले दरबारी विद्वान म्हणून गौरविले होते.

तुळजाराजानंतर गादीवर आलेले त्यांचे दत्तकपुत्र श्री. सर्फोजी महाराज यांचे नाव तंजावूरच्या मराठ्यांच्या इतिहासात सुवर्णाक्षरांनी लिहिले गेले आहे. कला, समाज व संस्कृती यातील असे एकही क्षेत्र नव्हते की ज्यात सर्फोजींनी उल्लेखनीय कामगिरी केलेली नाही. आपल्या चोपन्न वर्षाच्या अल्पायुष्यात राजे सर्फोजी अगदी खरेखुरे कलाकोहिनूर म्हणून शोभले. त्यांचा संपूर्ण इतिहास येथे नमूद करणे अत्यावश्यक आहे.

तंजावूरमधील श्री ब्रहदीश्वर मंदिरात स्वतः सर्फोजींनी कोरवून घेतलेल्या शिलालेखात भोसले वंशात खालील माहिती मिळते. भोसले वंशाचे आदिपुरूष श्री शंभूराजापासून तेरावे बावाजीराजे होत. यांच्यापासून दोन परंपरा सुरू झाल्या; त्या येणेप्रमाणे :

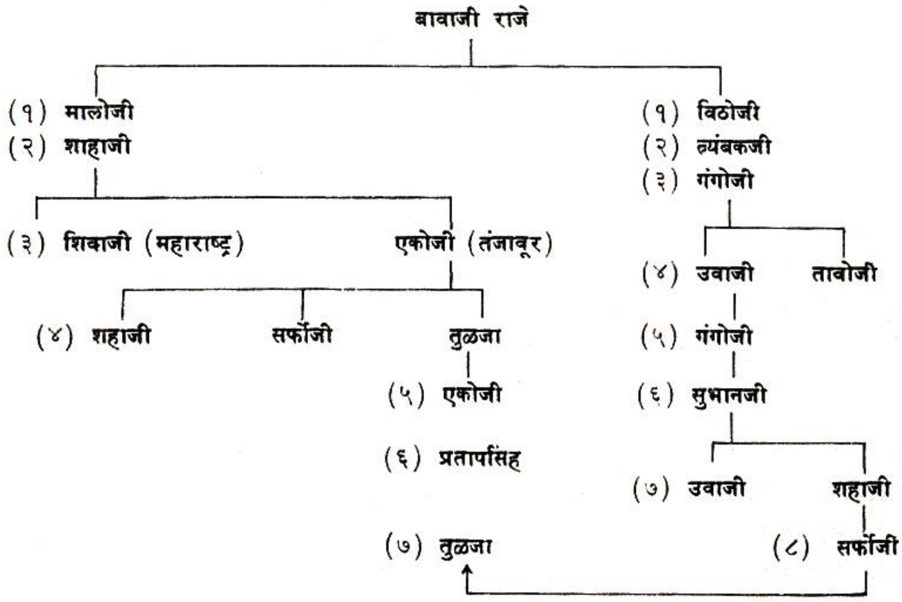

श्री. शरभजी (सर्फोजी) राजे भोसले हे तुळजा महाराजांचे दत्तकपुत्र. श्री. तुळजाराजे भोसले (दुसरे) (इ. स. १७६५—१७८७) यांना स्वतःची पुत्रसंतती नव्हती, म्हणून त्यांनी आपल्या भोसले कुळातील विठोजीच्या वंशातील क्रमाने आठवा सर्फोजी यांस दत्तक घेतले. त्यांचा स्वतःचा पुत्र असता, तर तो देखील मालोजीराजापासून क्रमाने आठवाच आला असता. हा दत्तकविधी शास्त्रोक्त पद्धतीने करून गावात हत्तीवरून नौबतीनिशी साखर वाटण्यात आली, त्या वेळी तंजावूरमध्ये असलेल्या इंग्रज अधिकाऱ्यास आगाऊ कळविण्यात आले, की तुळजाराजानंतर त्यांच्या राज्यास, भाग्यास व वंशास सर्फोजी हेच अधिपती आहेत, तरी इंग्रजांनी त्यांचा सांभाळ करावा. त्यानंतर चारपाच दिवसांतच वसंत पंचमीच्या दिवशी उत्तम मुहूर्त पाहून श्री. प्रतापरामस्वामींचे महालात 'सदर' करून, राजासन घालून श्री. सर्फोजीस दिनांक २२—१—१७८७ रोजी त्या राजासनावर बसविले व इतर दरबारी मानकऱ्यांकडून त्यांचा राजवत् सन्मान करवला. चेन्नपट्टणास (मद्रास) गव्हर्नमेंटकडे त्याचा संपूर्ण तपशील पाठवला. या वेळी काही कारस्थानी दरबारी मंडळींनी एकत्र जमून विचार केला की श्री. तुळजामहाराजांचा अंतकाळ जवळ आला आहे आणि त्यांनी सर्फोजीला दत्तक घेऊन इंग्रजांच्या ताब्यात दिले, म्हणजे तंजावूरवर त्यांचेच वर्चस्व चालणार, आपणास कोणी विचारणार नाहीत व आपला मानही राखणार नाहीत म्हणून श्री. प्रतापसिंह महाराजांचा अनौरस पुत्र अमरसिंग, जो वयाने प्रौढ असून राज्यसूत्रे सांभाळण्यास योग्य आहे, त्यास राज्य देऊन आपणच राज्याचा उपभोग घ्यावा. असे हे कारस्थान रचून त्यांनी अफवा उठविल्या की तुळजाराजे शेवटची निरवानिरव करीत आहेत व त्यांनी अमरसिंगाला बोलावले आहे. तसेच पूर्वीच्या तपशीलास अनुसरून महाराजांच्या शिक्क्यानिशी एक पत्र मद्रासला धाडले. तदनंतर अगदी थोड्याच दिवसात शके १७०८ पराभवसंवत्सरी तुळजाराजे परमगतीस पावले तेव्हा दरबारी लोकांनी लौकिकापुरते सर्फोजीस सोबत ठेवून, अमरसिंगाच्या हस्ते उत्तरक्रियादि सर्व विधी करवून घेतले आणि त्याचा तपशील मद्रासला 'शिराजबल केमल' (SIR ARCHIBALD CAMPBELL) यांस लेडी 'केमल' (CAMPBELL) यांच्यामार्फत पाठवला व आपण केलेली योजना कळवली. महाराजा तुळजांच्या आत्म्याला शांती मिळावी, म्हणून ३१-१-१७८७ रोजी तेथे जमलेल्या सर्व लोकांनी प्रार्थना केली. राजा सर्फोजी सिंहासनावर येताच पोरके झाले. त्यांचा राजमुकुट आपत्ति-परंपरायुक्त काटेरी मुकुट ठरला. लेडी कॅम्बेल या तंजावूरला आल्यावर सर्फोजी महाराजांचा दत्तक हक्क सिद्ध करण्याचा 'फार्स' झाला व दरबाऱ्यांच्या आणि पंडितांच्या सांगण्यावरून अमरसिंग हाच राज्याचा हक्कदार आहे, असे ठरले. शके १७०९ प्लवंग संवत्सरी, इ. स. १७८७ च्या एप्रिल

अनुक्रमणिका

महिन्यात अमरसिंग राजपदावर आला. याने दहा वर्षाच्या सर्फोजीला राजवाड्यातच नजरकैद करून ठेवले आणि त्यास नाना तऱ्हेचा त्रास देण्यास सुरूवात केली. मिशनरी श्वार्टझ् (SCHWARTZ) यांना हे कळताच त्यांनी अमरसिंगाविरुद्ध ही सर्फोजीची 'केस' ईस्ट इंडिया कंपनीच्या अधिकाऱ्यास कळविली. ब्रिटिश रेसिडेंट मि. राम हे तंजावूरला आले. त्यांना रेव्हरंड फ्रेडरिक श्वार्टझ् यांचे म्हणणे पटले. याच वेळी 'कोर्ट ऑफ डिरेक्टर' चाविलायतेहून निरोप आला की सर्फोजीस अमरसिंगाच्या निर्बंधातून मुक्त करून त्याचे संरक्षण करावे. याप्रमाणे दिनांक २२–१०–१७८९ रोजी साधारण अडीच वर्षानंतर श्री. सर्फोजींची सुटका झाली. कंपनी सरकारच्या संरक्षणाखाली सर्फोजीराजे दिवाणवाड्यात राहू लागले. पाद्री श्री. श्वार्टझ् यांनी तंजावूरमधील पंडितांच्या मदतीने श्री. सर्फोजी यांच्या अडचणी समजून घेऊन त्या कंपनीस कळवून त्यांच्या खर्चाची व्यवस्था करवली. याचवेळी श्री. सर्फोजी राजांनी आपला वेळ फुकट जाऊ नये म्हणून श्री. श्वार्टझ् यांच्याकडून इंग्रजी शिकण्यास सुरुवात केली. त्यामुळे राजांचा इंग्रजीचा अभ्यास चांगला झाला. याचवेळी ते विद्वान पंडितांकडून मराठी, तामीळ व अरबी देखील शिकत असत.

या काळात अमरसिंगाचा उपद्रव वाढतच होता. शेवटी श्री. श्वार्टझ् यांनी राजे व राजमाता यांना चेन्नपट्टण येथे कंपनीच्या आश्रयास आणून ठेवले, रेव्हरंड गॅरिक यांजकडे श्री. सर्फोजींच्या शिक्षणाची जबाबदारी सोपवली व आपण स्वतः तंजावूरला परतले. इंग्रजांनी महाराजांना मोठ्या मानाने वागवले. काही काळ गेल्यानंतर श्री. सर्फोजींनी आपल्या दत्तक हक्कासंबंधी कंपनीकडे विचारणा केली. कंपनीने तंजावूरमधील पंडितांकडे चौकशी करून त्यांची मते मागवली. अमरसिंगालाही त्याचे मत विचारण्यात आले, तेव्हा त्याने आपला विरोध लिहून कळवला. ही सर्व मते कंपनीने काशी इत्यादी धर्मक्षेत्री पाठवली व तेथील पंडितांकडून दत्तक विधानासंबंधी धर्मपीठाची मते मागवली, आणि शेवटी सर्फोजी महाराजास अमरसिंगाचा उपद्रव होणार नाही, अशी व्यवस्था करून तंजावूरला पाठवले. पाद्री श्वार्टझ् यांनी हिंदुधर्मशास्त्रनिर्णयाचा आदर केला, व अमरसिंगास गादीवर आणताना खोट्या साक्षी दिलेल्या बारा पंडितांपैकी जे जिवंत राहिले होते, त्यांच्याकडून केलेल्या चुकीचा व अन्यायाचा कबुलीजबाब वदवून घेतला;व अमरसिंगाच्या कुटिल कारस्थानाचा संपूर्ण अहवाल इंग्रजांस कळवला. इंग्रजांना सर्फोजीचा हक्क मान्य होता. परंतु याचवेळी श्री. श्वार्टझ् आजारी पडले व १३ फेब्रुवारी १७९८ रोजी ते ख्रिस्तवासी झाले. सर्व धर्मांचे व जातीचे लोक त्यांच्या निधनाने फार हळहळले. त्यांच्या शवाचे अन्त्यसंस्कार सेंट पीटर्स चर्चच्यासमोर विधिपूर्वक करण्यात आले. श्री. सर्फोजीराजे फारच कष्टी झाले. त्यांचे पितृवत् छत्रच काळाने हिरावून घेतले होते. महाराजांचे निष्कपट वर्तन, कोमल स्वभाव व आदर्श वर्तणूक पाहून रेव्हरंड गॅरिकही त्यांच्यावर ममता करू लागले.

अमरसिंगाच्या ११ वर्षांच्या कारकीर्दीत सारी प्रजा हैराण झाली होती. सारा वसूल होत नव्हता, इंग्रजांना मिळत नव्हता, कोणतेच कार्य नीट होत नव्हते, सर्वत्र बेबंदशाही बोकाळली होती. आणि म्हणून इंग्रजांना शके १७२० काळयुक्तीनाम संवत्सरी, जून १७९८ साली सर्फोजींना सिंहासनावर बसवले आणि या घटनेचा साद्यंत तपशील प्रसिद्ध केला. त्यामुळे लोकांना इंग्रजांच्या न्यायी वागणुकीबद्दल आदर वाटू लागला.

श्री. श्वार्टझ् यांनी लहानपणीच प्रोत्साहनाचे खतपाणी घालून जोपासलेले सर्फोजींचे भाषाप्रेम व ग्रंथप्रेम अखंडपणे वाढतच गेले. ते खऱ्याखुऱ्या अर्थाने भाषापंडित होते. आपल्यामातृभाषेशिवाय तामीळ, तेलुगू, संस्कृत, इंग्लिश, जर्मन, लॅटिन, ग्रीक, अरेबिक इत्यादी भाषा त्यांना उत्तम अवगत होत्या. उत्तम साहित्याचे ते परम भोक्ते होते, त्यामुळे लवकरच त्यांच्याकडे उत्तमोत्तम दुर्मिळ ग्रंथांचा संग्रह जमला.

निरनिराळ्या ठिकाणी दौऱ्यावर किंवा यात्रेसाठी गेले असताना मिळतील ती पुस्तके ते खरेदी करीत व जी दुर्मिळ होती त्यांच्या नकला करून घेत. मधुमक्षिकेप्रमाणे जमवलेल्या आणि स्वतः व स्वतःच्या पूर्वजांनी लिहिलेल्या या अमूल्य ग्रंथांचा साठा व एक लाख रुपये त्यांनी शेवटी विश्वस्तांच्या हाती सोपवले. या संग्रहालाच पुढे देण्यात आलेले 'तंजावूर महाराजा सर्फोजींचे सरस्वती महाल वाचनालय' हे रूप म्हणजे राजा सर्फोजींवरील जनताप्रेमाचे प्रतीक होय.

श्री. सर्फोजी गादीवर येताच त्यांनी प्रथम आपल्या दप्तरी हिशेबाची एक पद्धत सुरू करून संपूर्ण राज्यात सुव्यवस्था निर्माण केली आणि प्रजेचा दुवा घेतला. आपल्या दर्जाच्या कुळांतील घाटग्यांच्या दोघी मुली यमुनाबाईसाहेब व अहिल्याबाईसाहेब या दोघींशी त्यांनी लग्न केले. यापूर्वी त्यांनी एका सर्वगुणसंपन्न स्त्रीचा अंगीकार केला होता. तिचे संतान तर जगले नाहीच, परंतु दुसऱ्या वेळी ती स्त्रीदेखील मरण पावली.तिच्या अंतिम इच्छेनुसार महाराजांनी सेतुरामेश्वर मार्गावर मुक्तांबापूर नावाचे छत्र बांधून आपल्या प्रेयसीच्या प्रेमाचे प्रतीक निर्माण केले. तंजावूरमधील पाण्याची अडचण लक्षात घेऊन शिवगंगे तलावातून, पाताळ सुरंगामधून पिण्याचे पाणी जलसूत्राद्वारे थोरा-मोठ्यांच्या घरी आणवले. श्री. मानकोजीरावगाडे यांच्या देखरेखीखाली तंजावूरमध्ये उघड्या गटारांची मोठ्या प्रमाणात योजना आखली. 'पेरिय कोविल' म्हणजे मोठे देऊळ या ठिकाणी देवळाच्या प्रांगणाच्या भिंतीवर मराठी रियासत कोरून दगडांना बोलावयास लावले. राजांची कल्पकता व दूरदर्शीपणा यांतूनदिसतों. देवळाच्या प्राकारातील शिलावर खोदलेले हे 'भोसले वंश चरित्र' ग्रंथरूपात आजही प्रसिद्ध आहे. १३ डिसेंबर १८०३ रोजी हा लेख लिहून पूर्ण झाला, हे त्यात नमूद केलेले आहे.

आपल्या प्रजेच्या शिक्षणाकडेदेखील त्यांचे लक्ष होते. त्यांनी अनेक शाळा सुरू केल्या. या शाळांतून देशी भाषांबरोबरच पाश्चिमात्य भाषांचेही शिक्षण दिले जात असे. मोफत शिक्षणाचीदेखील सोय होती. मोडी संदर्भावरून असे लक्षात येते की केवळ भाषांच्याच नव्हे तर, 'नवविद्या शाळा', 'वेदांतशास्त्र शाळा', 'नाट्यशास्त्र शाळा', 'ज्योतिषशास्त्र शाळा' नावाच्या विशिष्ट विषयांचे अभ्यासक्रम असलेल्या शाळाही अस्तित्वात होत्या. त्यांनी अनेक पारंगत व आदर्श शिक्षकांना एकत्र आणून मुलांसाठी भूगोल, इतिहास इ. विषयांच्या पाठ्यग्रंथांचे तामीळ व मराठीत भाषांतर केले. लोकांना भूगोलाचे ज्ञान हसत खेळत मिळावे, म्हणून 'देवेंद्र कोरवंजी' नावाचे भौगोलिक नाटक लिहिले. त्यांनी तंजावूरमध्ये अनेक इस्पितळे सुरू केली. या इस्पितळांतून निष्णात इंग्रज व एतद्देशीय वैद्यांच्या देखरेखीखाली रोग्यांना वैद्यकीय मदत मोफत मिळत असे.

प्रजेची अशी सेवा करीत असतानाच फावल्या वेळात नृत्यसंगीतादि कलांचीदेखील श्री. सर्फोजींनी मनःपूर्वक सेवा केली. पाश्चात्य वाद्यांनी सुसज्ज आणि वाद्यवृंदासाठी योग्य अशा अनेक तामीळ, तेलुगू व मराठी रचना केल्या. हिंदुस्थानी चाली आणि राग वाद्यवृंदासाठी इंग्लिश नोटेशन्समध्ये बसवून ती नोटेशन्स अनेक ग्रंथातून नोंदवून ठेवली. पाश्चिमात्य वाद्यसंगीत भारतीय वादकांना शिकवण्याच्या कल्पनेतूनच श्री. सर्फोजींनी सुप्रसिद्ध 'तांजोर बँड'ची (TANJORE BAND) स्थापना केली. त्यांच्याच एका सरदाराचा मुलगा 'वरहप्पैया' हा त्यांच्याकडे बँड मास्टर म्हणून होता. राजा व त्यांच्या वादकांनी वापरलेली इंग्लिश व्होकल् म्युझिक व वाद्यसंगीत यावरील सुमारे दीडशे ग्रंथ'सरस्वती महाल' ग्रंथालयात आहेत. सर्फोजींच्या मनात त्रावणकोरच्या श्री. स्वाती तिरूनाळ महाराजांबद्दल अत्यंत आदर होता. ते देखील श्री. सर्फोजीप्रमाणे भाषापंडित व संगीताचे भोक्ते असल्यामुळे दोघांचे खूपच सख्य होते. ते एकमेकांच्या

विद्वानांची, संगीतज्ञांची आणि स्वतःच्या रचनांचीदेखील अदलाबदल करीत असत, इतका त्यांना एकमेकांविषयी विश्वास होता.

महाराजा सर्फोजींची पाश्चिमात्य संस्कृतिविषयक आवड त्यांना मूळ धर्मश्रद्धा आणि पवित्र सनातनी आचारांपासून कधीही च्युत करू शकली नाही. त्यांची धर्मश्रद्धा त्यांनी केलेल्या अनेक पवित्र कृत्यांवरून सिद्ध होते. चोळदेश यात्रा, श्रीरंग यात्रा, गंगा यात्रा, पळणी यात्रा इत्यादी यात्रांवरून आणि देवस्थानास हिरे, माणके आणि इतर उपयुक्त वस्तूंच्या दिलेल्या भेटीवरून त्यांची स्वधर्माविषयीची श्रद्धा व्यक्त होते. 'त्रिस्थळी यात्रेच्या लावण्या' नामक आपल्या ग्रंथात त्यांनी हे सारे सूत्रबद्ध करून ठेवले आहे. श्री. ब्रहदीश्वर मंदिराची डागडुजी करून तेथे कुंभाभिषेक मोठ्या थाटात पार पडल्याची नोंद देवालयातील शिलालेखात कोरलेली आजही उपलब्ध आहे.

राजा श्री. सर्फोजींनी लिहिलेल्या ग्रंथात नृत्य प्रकारांचा फार मोठा संग्रह आहे. त्यांनी सहा पुराणे, दहा नाटके, कोर्व्यांचे साहित्याचे जिनस, नाट्यप्रबंध, विविध कर्नाटक रागरागिण्या व शेकडो पदे रचलेली आहेत. या साऱ्यांना त्यांनी स्वतः स्वर व तालबद्ध करून ठेवले आहे. आजच्या परंपरागत भरतनाट्यम्‌मध्ये अस्तित्वात असलेले प्रकार तर त्यात आहेतच, शिवाय गीत, प्रबंध, त्रिपुट, जक्किणि, मातृका, दरु इत्यादी दुर्मिळ नृत्यप्रकारही त्यात अनेक आहेत. कोणतीही नवी पद्धती ही जुन्या पद्धतीवरच आधारलेली असते. मराठा राजाच्या पूर्वी तंजावूरवर शताधिक वर्षे राज्य केलेले चोल व नायक हे तेलंगी राजेदेखील कलांचे आश्रयदाते होते. त्यांच्याकाळीदेखील ही नृत्यपद्धती कोणत्या ना कोणत्या तरी स्वरूपात अस्तित्वात असणारच. त्यांच्यानंतर आलेल्या मराठा राजांनी रचलेली अनेक सुंदर पदे व निरनिराळे प्रकार आजही पहावयास सापडतात. परंतु राजा श्री. सर्फोजींच्या प्रकारातील सुसूत्रता त्यांच्या पूर्वीच्या कोणाच्याच लिखाणात सापडत नाही. जयजय, शरणु, अलारू ह्या प्रकारापासून मंगळेपर्यंत सतरा ते अठरा प्रकार एकच राग व तालात निबद्ध करून व त्यातून एकच कथासूत्र गुंफून त्यांनी तयार केलेल्या उत्तमोत्तम निरुपणातून त्यांचे उपजत कल्पनाचातुर्य नुसते ओसंडून राहिले आहे. हे प्रकार त्यांनी नुसते रचलेच नाहीत, तर ते नाचणाऱ्या नर्तिका व नट्टुवनार तयार करून त्यांचे प्रयोगही 'संगीत महल' किंवा 'नट्टुवनार चावडी' या ठिकाणी सादरकरण्यात आले होते. या ठिकाणी नमूद करण्यासारखी एक गोष्ट म्हणजे श्री. सर्फोजींच्या दरबारी–नर्तकी व नट्टुवनार यांच्यासाठी असलेल्या नियमांची एक यादी माझ्या पाहण्यात आली. कलावंतांनी कोणते कपडे घालावेत किंवा घालू नयेत, राजासमोर कसे वागावे इत्यादीविषयी अनेक नियम या यादीत समाविष्ट आहेत. याशिवाय या यादीमध्ये सुंदरी नामक एका नर्तकीचा उल्लेख सापडतो. ही नर्तकी बहुधा राजाच्या मर्जीतील असावी. कारण इतरासाठी असलेले अनेक नियम तिला व तिच्या परंपरेला माफ असल्याची नोंद त्यात आहे. शिलंगणाच्या दिवशी (दसऱ्याला) नृत्याबद्दल तिला राजखजिन्यातून 'कुंपणी रुपये १५' दिले गेल्याचे नमूद केले आहे. यावरून हेच सिद्ध होते की श्री. सर्फोजींच्या काळी ही किंवा अशा प्रकारची (आजच्या भरतनाट्यम्‌सारखी) नृत्यपद्धती रंगमंचावर अस्तित्वात होती. परंतु आज या ग्रंथा व्यतिरिक्त कोणतीही मराठी शास्त्रीय नृत्यपरंपरा तंजावूरमध्ये किंवा महाराष्ट्रात अस्तित्वात नाही.

आजच्या भरतनाट्यम्‌च्या दाक्षिणात्य परंपरेचे जनक सुप्रसिद्ध दाक्षिणात्य श्री. चिन्नैया, श्री. पोन्नैया, श्री. शिवानंद व श्री. वडिवेलु हे चार बंधू होत. हे राजा श्री. सर्फोजींच्या दरबारी काही वर्षे होते. याविषयी काही मतभेद आढळतात म्हणून एतद्विषयक माझी मते प्रस्तुत नमूद करतो.

अनुक्रमणिका

तुळजा महाराजांनी श्री. सर्फोजींना इ. स. १७८७ मध्ये विधिपूर्वक दत्तक घेतले, तेव्हा श्री. सर्फोजींचे वय दहा वर्षांचे होते. (हा सारा इतिहास यापूर्वी येऊन गेलेलाच आहे.) यानंतर बंडखोर अमरसिंगाने अकरा वर्षे राज्य केले. म्हणजेच राजा श्री. सर्फोजी जेव्हा पाद्री श्वार्टझच्या मदतीने इ. स. १७९८ साली पुनश्च सिंहासनस्थ झाले, त्यावेळी ते एकवीस वर्षाचे होते. इ. स. १८०२ किंवा १८०३ साली म्हणजे श्री. सर्फोजी पंचवीस वर्षांचे असताना या आजच्या भरतनाट्यम्च्या आद्यप्रवर्तकांपैकी पहिल्याचा जन्म झाला. क्रमाने चिन्नैया, पोन्नैया, शिवानंद व वडिवेलु यांचे जन्म इ. स. १८०२ किंवा १८०३, १८०४, १८०८ व १८१० याप्रमाणे आहेत. म्हणजेच शेवटचा बंधू जन्मला, तेव्हा महाराजांचे वय ३२ वर्षाचे होते. वरील चौघे बंधू श्री. मुत्तुस्वामी दीक्षितार यांच्याकडे संगीत, तामीळ, तेलुगू, संस्कृत इत्यादी शिकण्यास सात वर्षे राहिले होते. अर्थातच गुरूगृही विद्याभ्यास शिकण्यास जाणाऱ्या शेवटच्या बंधूचे – वडिवेलुचे – वय निदान आठ वर्षाचे तरी असावे, म्हणजेच हा वडिवेलु वयाच्या पंधराव्या वर्षी संपूर्ण कलाविद्यांमध्ये पारंगत झाला, त्यावेळी श्री. सर्फोजींचे वय सत्तेचाळीस वर्षाचे होते. (इ. स. १८२५) पहिला बंधू चिन्नैया यावेळी बावीस वर्षाचा होता. आज तंजावूरमध्ये रहात असलेले या परंपरेतील श्री. किटप्पा आपल्या 'पोनैया मणिमालै' या ग्रंथात लिहितात की या चारही बंधूंना श्री. तुळजा महाराजांनी आपणाकडे आणले, व नंतर श्री. दीक्षितार याजकडे शिकण्यास पाठवले. परंतु तुळजा महाराज इ. स. १७८७ साली परलोकवासी झाले व या पिल्लै बंधूपैकी जेष्ठ बंधू इ. स. १८०२ किंवा १८०३ साली जन्मला. यावरून श्री. किटप्पा यांचे हे विधान इतिहाससिद्ध नव्हे, हे उघड आहे. त्याचप्रमाणेआपल्या हितकर्त्याला कोणीच विसरू शकणार नाही. परंतु या बंधूंनी लिहिलेल्या वर्णम्मध्ये एकही वर्णम् तुळजामहाराजांवर रचलेला आढळत नाही. श्री. पोन्नैया यांनी श्री. सर्फोजीराजांवर रचलेला फक्त एकच वर्णम् सापडतो. श्री. शिवाजी महाराजांवर (इ. स. १८३२ ते १८५५, तंजावूरमधील शेवटचा मराठा राजा) श्री. शिवानंद याने पाच वर्णम् रचले आहेत. याचाच अर्थ हे चारही बंधू तुळजाकाळात नव्हते, श्री. सर्फोजींबरोबर अल्पकाळ व तदनंतर शिवाजी महाराजांच्या काळी होते, असेच म्हणणे युक्त ठरेल.

श्री. मुत्तुस्वामी दीक्षितार यांनी सादर केलेला पिल्लै बंधूंचा 'अरेंगेट्रम्' (प्रथम रंगप्रवेश) इ. स. १८२५ साली श्री. सर्फोजी राजासमोर झाला असावा. त्यानंतर इ. स. १८३२ साली श्री. सर्फोजीराजे परलोकवासी झाले. म्हणजे या विद्वानांचा सहवास महाराजांना फक्त सात वर्षे लाभला. कोणताही माणूस आपल्या यौवनाच्या काळी जे नूतन सर्जन करू शकतो, ते वृद्धावस्थेत करू शकत नाही. श्री. सर्फोजींना वयाची अंतिम सात वर्षेच फक्त या बंधूंचा सहवास घडला. असे असता महाराजांनी या पिल्लै बंधूंकडून प्रेरणा घेऊन आपले नृत्यप्रकार रचले, असे म्हणणे मोठ्याच धाष्ट्याचे व अविचाराचे ठरेल.

आपल्या सामाजिक, सांस्कृतिक, कलात्मक व वाङ्मयीन कर्तृत्वाची दीप्तिमान कारकीर्द मागे ठेवून श्री. सर्फोजी महाराज गेले. ते अमर झाले. तंजावूरच्या कलावंत मराठा राजांची कारकीर्द संपुष्टात आली. असे मानावयास हरकत नाही. श्री. सर्फोजींनंतर गादीवर आलेले त्यांचे पुत्र शिवाजी महाराज यांना इंग्रजांच्या वाढत्या त्रासामुळे अस्थिर परिस्थितीतच राज्य करावे लागले. इ. स. १८६६ साली तंजावूर पूर्णपणे इंग्रजांच्या हाती गेले, आणि या इतिहासाला पूर्णविराम प्राप्त झाला.

अनेक राजे आले व गेले, साम्राज्ये आली व गेली, परंतु तंजावूरची ती भव्य मंदिरे, प्राकार नी वास्तु आणि श्री. सर्फोजींचे सरस्वती महाल वाचनालय आजही मराठ्यांचा वाङ्मयीन इतिहास मोठ्या दिमाखाने मिरवीत आहेत.

अनुक्रमणिका

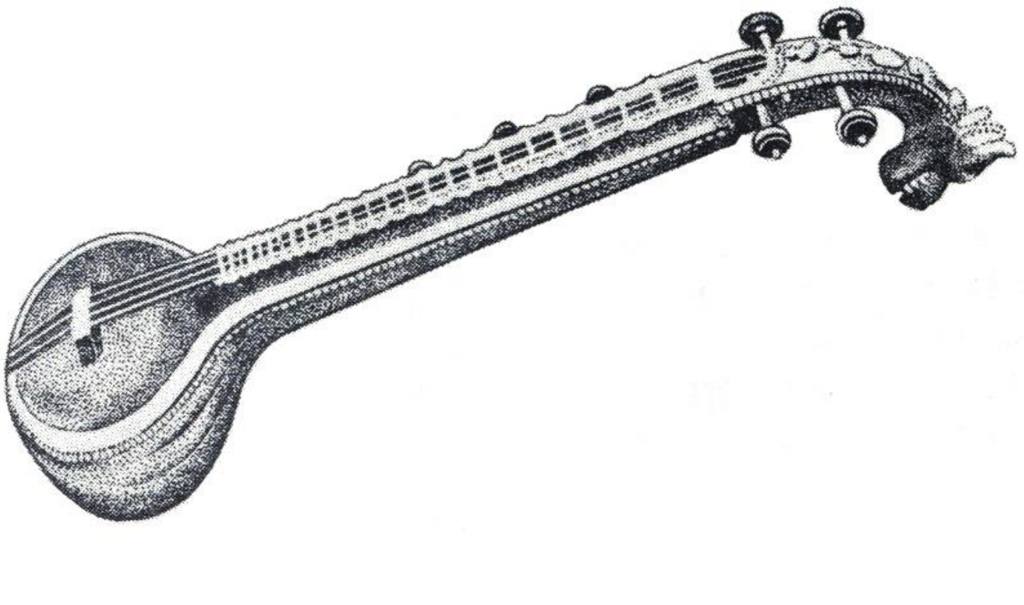

अनुक्रमणिका

नृत्यलिपीचा परिचय

हस्तलिखितांतून वेचून काढलेला प्रत्येक प्रकार ताला—सुरात बांधून तो नृत्यात निबद्ध केल्यानंतर त्याचे टिपण करून ठेवण्यासाठी मी स्वतःची अशी एक स्वतंत्र लेखपद्धती तयार केली आहे. काही जुन्या संस्कृत पुस्तकातून अशी पद्धती आढळते. येथे साहित्यातील शब्द वेगवेगळे करून प्रत्येक शब्दाच्या वेळी कोणता हस्तविक्षेप करावा, ते लिहिलेले आहे. परंतु येथे पदक्षेप कसे करावेत, याचा मुळीच उल्लेख नाही. व जे आहे ते बहुशः अपुरे आहे. मी तयार केलेल्या लेखनपद्धतीमध्ये 'अभिनयदर्पण' व 'नाट्यशास्त्रा'मध्ये लक्षणे, विनियोगासह सापडणाऱ्या अंग, प्रत्यांग, उपांग व त्यांच्या हालचालीबरोबरच कांही सांकेतिक खुणांचाही वापर केलेला आहे. या सर्व गोष्टींची येथे ओळख करून देत आहे, कारण पुढे सर्व नृत्ये अशाच प्रकारे लिहिलेली आहेत. अभ्यासू नर्तक वा नर्तकीस या टिपणीवरून तो प्रकार नाचता येईल, इतकी सोय व्हावी; हा उद्देश यामध्ये आहे. अर्थातच गुरुमुखाची जागा हे टिपण घेऊ शकणारच नाही. परंतु जाणकारास हे अत्यंत उपयुक्त ठरावे.

प्रत्येक ठिकाणी स्वर किंवा जति लिहिताना त्यावर नाचले जाणारे 'अडवू' त्याच्या खाली लिहिले आहेत. 'अडवू' च्या 'ग्रूपस्'नुसार त्यांची नावे व 'अडवू' चा क्रमांक लिहिला आहे. साहित्य लिहिताना ओळीतील प्रत्येक शब्द वेगवेगळा लिहून त्यापुढे हस्तक्षेप व पदक्षेप लिहिले आहेत. पदक्षेप लिहिताना तालानुसार व त्यातील निरनिराळ्या जातीनुसार पाय ज्या ठिकाणी वाजवला अथवा उचलला जातो, त्या ठिकाणी शब्दातील अक्षराखाली अथवा 'आ'काराखाली (-) अशी खूण केली आहे. लेखनावरून नृत्याची जास्तीत जास्त कल्पना यावी, म्हणून असंयुक्त व संयुक्त हस्त आणि त्यांचे प्रचार, करण, रेचक याबरोबरच शिरोभेद, ग्रीवाभेद, दृष्टिभेद, मण्डलभेद, पादभेद व निरनिराळ्या सांकेतिक खुणा वापरल्या आहेत. या सर्वांबरोबरच या साहित्याचा प्राण असलेले रस, विविध प्रकारचे भाव व नायिकाभेद यांचीदेखील पुढे ओळख करून देत आहे.

नर्तकी रंगमंचावर ज्या दिशेकडे तोंड करून सरळ उभी राहून नृत्यास सुरुवात करते, ती दिशा तिने पूर्व समजावी. [पूर्वाग्नेयी दक्षिणा च नैर्ऋती पश्चिमा तथा ।वायवी चोत्तरैशानी दिशा अष्टाविमाः स्मृताः ॥] म्हणजेच नृत्य करताना ह्या आकृतीप्रमाणे तिच्या रंगमंचावरील दिशा होत. म्हणजे आता↙ह्या खुणेचा अर्थ रंगमंचाच्या वायव्य कोपऱ्यात जाणे असा होतो. याप्रमाणे कुठच्याही दिशेकडे बाण दर्शविल्यास तिकडे जाणे हा त्याचा अर्थ होतो.

अनुक्रमणिका

द.	म्हणजे	दक्षिण (उजवा) [हस्त].
वा.	म्हणजे	वाम (डावा) [हस्त].
१	म्हणजे	उजवा पाय.
२	म्हणजे	वा पाय.
॥	म्हणजे	अंकापुढे अशा दोन उभ्या रेषा असतील तो पाय दुसऱ्या पायास जोडणे.
$\underline{१}$	म्हणजे	ओळीच्या वर पाय लिहिले असता) पुढे जाणे.
$\overline{१}$	म्हणजे	म्हणजे (ओळीच्या खाली पाय लिहिले असता) मागे जाणे.
-१-	म्हणजे	(ओळीवरच पाय लिहिले असता) जागच्या जागी पाय वाजविणे.

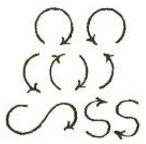

	म्हणजे	गोल फिरणे (उजवीकडून किंवा डावीकडून)
	म्हणजे	अर्धगोलाकार फिरणे.
	म्हणजे	नागमोडी चालीने फिरणे.
छा.	म्हणजे	छातीजवळ.
हनु.	म्हणजे	हनुवटीजवळ.
डोक्या.	म्हणजे	डोक्याजवळ.
अग्र.	म्हणजे	अग्रतलपाद.
स्व.	म्हणजे	स्वस्तिकपाद.
प्रें.	म्हणजे	प्रेंखण.
गरुड.	म्हणजे	गरुडस्थान.
प्रत्या.	म्हणजे	प्रत्यालोढं.
वैष्णव.	म्हणजे	वैष्णवस्थान.
शैव.	म्हणजे	शैवस्थान.

शिरोभेद

[सममुब्दाहितमधोमुखमालोलितं धुतम् ॥
कम्पितंच परावृत्तमुत्क्षिप्तं परिवाहितम् ।
नवधा कथितं शीर्ष नाट्यशास्त्रविशारदैः ॥

(यामध्ये फक्त नावांची यादी आहे. परंतु वेगवेगळी लक्षणे लिहायची असल्यास ती फार मोठी होतील,)]

सम– स्थिर असलेले व खाली किंवा वर नसलेले .(चेहरा समोर ठेवणे)
उद्वाहित– चेहरा वर करणे.
अधोमुख– चेहरा खाली झुकविणे.
आलोलित– डोके गोलाकार फिरविणे.
धुत– 'नाही' म्हटल्याप्रमाणे डोके उजव्या व डाव्या बाजूंना हलविणे.
कंपित– 'हो' म्हटल्याप्रमाणे डोके वर.खाली हलविणे-
परावृत्त– विरुद्ध दिशेला चेहरा वळविणे.

अनुक्रमणिका

उत्क्षिप्त— एका बाजूस वळवून वर उचलणे आणि 'काय?' असे विचारल्याप्रमाणे डोके खालून वर हलविणे.

परिवाहित— चवरीप्रमाणे डोके एका बाजूकडून दुसऱ्या बाजूकडे अर्धगोलाकार फिरवणे.

दृष्टिभेद

[सममालोकितं साची प्रालोकितनिमीलिते।
उल्लोकितानुवृत्ते न तथा चैवावलोकितम् ॥
इत्यष्टौ दृष्टिभेदाः स्युः कीर्तिताः पूर्वसूरिभिः।]

सम— दृष्टि स्थिर ठेऊन समोर पाहणे.

आलोकित— दृष्टि घड्याळ्याच्या काट्याप्रमाणे .गोलाकार फिरवणे (किंवा उलट)

साची— दृष्टि उजव्या किंवा डाव्या बाजूला खांद्याकडे तिरकी नेऊन स्थिर करणे.

प्रालोकित— दोन्ही बाजूंना बघणे.

निमीलित— ध्यान करणाऱ्या तपस्व्याप्रमाणे डोळे अर्धे मिटून ठेवणे.

उल्लोकित— वर बघणे.

अनुवृत्त— दृष्टि वर.(खाली बघणे-वर) खाली जलद हलविणे-

अवलोकित— खाली बघणे.

ग्रीवाभेद

[सुन्दरी च तिरश्चीना तथैव परिवर्तिता।
प्रकम्पिता च भावज्ञैर्ज्ञेया ग्रीवा चतुर्विधा ॥]

सुंदरी— शीर्ष व दृष्टी सम ठेवून मान दोन्ही बाजूंना नेणे.

तिरश्चीना— सापाप्रमाणे नागमोडी चालीने मान वर उचलणे.

परिवर्तिता— अर्धचंद्राकार ग्रीवा दोन्ही बाजूस फिरविणे.

प्रकम्पिता— मान पुढे व मागे अशी पुन्हा पुन्हा हलविणे)'तू आणि मी' म्हटल्याप्रमाणे.(

असंयुतहस्त

[करंगळीपासून अंगठ्यापर्यंत हाताच्या बोटांची नावे पुढीलप्रमाणे आहेत –
१.अंगुष्ठ (५ ,तर्जनी (४ ,मध्यमा (३ ,अनामिका (२ ,कनिष्ठिका (

पताकस्त्रिपताकोऽर्धपताकः कर्तरीमुखः। मृगशीर्षः सिंहमुखः कांगुलश्चालपद्मकः।
मयूराख्योऽर्धचन्द्रश्च अरालः शुकतुण्डकः ॥ चतुरो भ्रमरश्चैव हंसास्यो हंसपक्षकः ॥
मुष्टिश्च शिखराख्यश्च कपित्थः कटकामुखः। सन्दंशो मुकुलश्चैव ताम्रचूडस्त्रिशूलकः।
सूची चन्द्रकला पद्मकोशः सर्पशिरस्तथा ॥ इत्यसंयुतहस्तानामष्टाविंशतिरीरता ॥]

पताक— हाताची बोटे ताठ सरळ ठेऊन एकत्र जुळवून अंगुष्ठ थोडासा वाकवून तर्जनीच्यामुळाशी ठेवणे.

त्रिपताक— पताक हस्तामध्ये अनामिका वाकवणे.

अर्धपताक— त्रिपताक हस्तामध्ये कनिष्ठिका वाकवणे.

कर्तरीमुख— त्रिपताक हस्तामध्ये कनिष्ठिका व तर्जनी थोडी मागे सारणे.

मयूर— कर्तरीमुख हस्तामध्यें अनामिका व अंगुष्ठ जुळविणे.

अनुक्रमणिका

अर्धचन्द्र— पताक हस्तामध्ये अंगुष्ठ बाजूला सारणे.

अराल— पताक हस्तामध्ये तर्जनी वाकविणे.

शुकतुण्ड— अराल हस्तामध्ये अनामिका वाकविणे.

मुष्टि— हाताची मूठ वळून वाकविलेल्या बोटांवर अंगुष्ठ ठेवणे.

शिखर— मुष्ठी हस्तामध्ये अंगुष्ठ ताठ वर करणे.

कपित्थ— शिखरहस्तामध्ये अंगुष्ठाच्या टोकावर तर्जनी वक्र करून ठेवणे.

कटकामुख— मध्यमा .तर्जनी व अंगुष्ठ एकत्र करून अनामिका व कनिष्ठिका दूर सारून ताठ ठेवणे , (.शास्त्रानुसार कटकामुख हस्तामध्ये अनामिका व कनिष्ठिका वक्रच असतात)

सूची— मुष्ठी हस्तामध्ये तर्जनी ताठ ठेवणे.

चन्द्रकला— सूची हस्तामध्ये अंगुष्ठ बाजूला सारणे.

पद्मकोश— हाताची सर्व बोटे विरळ ठेऊन किंचित् वाकविणे .(आकुंचित करणे)

सर्पशीर्ष— पताक हस्तामध्ये बोटांची टोके किंचित् वाकविणे.

मृगशीर्ष— तर्जनी मध्यमा व अनामिका एकत्र करून मुळापासून वाकवून ,अंगुष्ठ व कनिष्ठिका ताठ ठेऊन बाजूस सारणे.

सिंहमुख— मध्यमा.ची टोके एकत्र मुळापासून इतर बोटे ताठ ठेवणेअनामिका व अंगुष्ठा ,

काङ्गुल— पद्मकोष हस्तामध्ये बोटे अधिक आकुंचित करून अनामिका खाली वाकविणे.

अलपद्म— कनिष्ठिकेपासून अंगुष्ठापर्यन्त बोटे क्रमाने फिरवून विरळ ठेवणे.

चतुर— मृगशीर्ष हस्तामध्ये अंगुष्ठ अनामिकेच्या मुळाशी ठेवणे.

भ्रमर— मध्यमा व अंगुष्ठ एकत्र जुळवून त्यामध्ये तर्जनी संपूर्ण वक्र करून ठेवणे व इतर बोटें बाजूस सारणे.

हंसास्य— तर्जनी व अंगुष्ठ एकत्र जुळवून मध्यमेपासून इतर तीन बोटे विरळ अशी बाजूस पसरणे.

हंसपक्ष— सर्पशीर्ष हस्तामध्ये कनिष्ठिका बाजूस सारणे.

सन्दंश— पद्मकोष हस्तामध्ये बोटांची टोके पुन्हा पुन्हा जुळवून विलग करणे.

मुकुल— पाची बोटांची टोके जुळविणे.

ताम्रचूड— मुकुल हस्तामध्ये तर्जनी वक्र करणेपरंपरेनुसार मुष्टी हस्तामध्ये तर्जनी) . वक्र करणे.(

त्रिशूल— पताक हस्तामध्ये कनिष्ठिका वाकवणे.

व्याघ्र— मृगशीर्ष हस्तामध्ये कनिष्ठिका व अंगुष्ठ आतल्या अंगास वाकविणे.

अर्धसूची— सूची हस्तामध्ये अंगुष्ठ तर्जनीच्या पहिल्या पेरावर ठेवणे.

कटक— पद्मकोष हस्ताची बोटे अधिक आकुंचित करून मध्यमा व अनामिका एकमेकास चिकटवणे.

पल्लि — मयूर हस्तामध्ये मध्यमा तर्जनीच्या पाठीवर ठेवणे.

हस्तप्रचार

[उत्तालोधस्तलस्तिर्यगूर्ध्वाऽधोमुख एव च ।
हस्तप्रचारा विज्ञेया नाट्ये नृत्ते च पञ्चधा ॥]

(हात कसा ठेवावा, याचे प्रकार)

उत्ताल— हाताचा तळवा वर.

अधस्तल— हाताचा तळवा खाली.

अनुक्रमणिका

तिर्यक् – हाताची बाजू वर.
ऊर्ध्वमुख– हाताच्या बोटांची टोके वर.
अधोमुख – हाताच्या बोटांची टोके खाली.

हस्तरेचक

[उद्वर्तनं परिक्षेपो विक्षेपपरिवर्तनम् । विसर्पणं च हस्तस्य हस्तरेचक उच्यते ॥]

(हात कसा हलवावा अथवा फेकावा, त्याचे प्रकार)

उद्वर्तन – हात खालून वर आणणे.
परिक्षेप – हात अंगापासून दूर फेकणे.
विक्षेप – हात वरून खाली आणणे.
परिवर्तन– हात गोल फिरविणे.
विसर्पण – हात दुरून अंगाजवळ ओढून आणणे.

हस्तकरण

[विज्ञातव्या प्रयत्नेन करणं तु चतुर्विधम् । व्यावर्तितं तृतीयं तु चतुर्थ परिवर्तितम् ।
अपवेष्टितमेकं स्यात् उद्वेष्टितमथापरम् ॥
या चारी हस्तक्रिया मनगटातून हात वळवून करण्याच्या क्रिया आहेत.]

(हात वळविण्याचे प्रकार)

आवेष्टित– तर्जनीपासून बोटे क्रमाने आत वळवत आणणे.
उद्वेष्टित– तर्जनीपासून बोटे क्रमाने बाहेरच्या बाजूस उलगडत जाणे.
व्यावर्तित– कनिष्ठिकेपासून बोटे क्रमाने आत वळवत आणणे.
परिवर्तित – कनिष्ठिकेपासून बोटे क्रमाने बाहेर उलगडत जाणे.

चतुरस्रहस्त

[वक्षःस्थोष्टाङ्गलस्थौ तु प्राङमुखौ कटकामुखौ । समानकूर्परांसौ तु चतुरस्रौ प्रकीर्तितौ ॥]

दोन कटकांमुख हस्त छातीसमोर, हाताची टोके एकमेकाकडे करून व दोन हातात ८ बोटांचे अंतर ठेवून कोपर एका सरळ रेषेत ठेवले की त्यास चतुरस्त्र हस्त म्हणतात.

संयुतहस्त

[अञ्जलिश्च कपोतश्च कर्कटः स्वस्तिकस्तथा । मस्त्यः कूर्मो वराहश्च गरूडो नागबन्धकः ।
डोलाहस्तः पुष्पपुट उत्सङ्ग शिवलिङ्गकः ॥ खट्वा भेरूण्ड इत्येते संख्याता संयुताः कराः ॥
कटकावर्धनश्चैव कर्तरीस्वस्तिकस्तथा । त्रयोविंशतिरित्युक्ताः पूर्वगैर्भरतादिभिः ॥
शकटं शङ्खचक्रे च सम्पुटः पाशकीलकौ ॥]

अञ्ञलि– दोन पताक हस्तांचे तळवे एकत्र जोडून नमस्कार करणे.
कपोत– दोन पताक हस्तांच्या बोटांची टोके.हातांचे मूळ व कनिष्ठकेकडील बाजू एकत्र जुळविणे ,

अनुक्रमणिका

कर्कट— विरळ पताक हस्तांची बोटे एकमेकाच्या बेचक्यात अडकविणे.

स्वस्तिक— वाम पताक अधोमुख व दक्षिण पताक ऊर्ध्वमुख ठेवून त्यांची मनगटे जुळविणे.

दोलाहस्त — दोन पताक हस्त अधस्तल करून मांड्यांवर ठेवणे.

पुष्पपट — दोन उत्ताल सर्पशीर्ष हस्तांच्या कनिष्ठिकेकडील बाजू एकत्र जुळविणेओंजळ) . .(केल्याप्रमाणे

उत्सङ्ग— दक्षिण मृगशीर्ष वाम दंडावर व वाम मृगशीर्ष दक्षिण दंडावर ठेवणेहाताची घडी . .घातल्याप्रमाणे

शिवलिङ्ग— वाम उत्ताल अर्धचंद्र हस्तावर दक्षिण शिखर हस्त ठेवणे.

कटकावर्धन— दोन्ही हात कटकामुख स्वस्तिक .एकमेकावर ठेवणे करून त्यांची मनगटे (क्रॉस)

कर्तरीस्वस्तिक— दोन्ही हात कर्तरीमुख स्वस्तिक .करून मनगटे एकमेकांवर ठेवणे (क्रॉस)

शकट— दोन भ्रमर हस्त करून त्यांत मध्यमा व अंगुष्ठ बाजूस सारणे व दोन्ही हात तोंडाच्या दोन्ही बाजूस ठेवणे.

शंङ्ख — दक्षिण शिखर हस्तामध्ये वाम हस्ताचे अंगुष्ठ धरून इतर बोटे जुळविणेव दक्षिण हस्ताची , .तर्जनी सुटी ठेवून वाम हस्ताला चिकटवणे

चक्र— दोन्ही हात अर्धचंद्र करून वाम तिर्यक् दक्षिण ऊर्ध्वमुख हस्ताच्या तळव्यावर ठेवणे.

सम्पुट— हाताची बोटे घट्ट मिटून आकुंचित करून हातात काहीतरी लपविल्याप्रमाणे दोन्ही हात .जुळविणे (पोकळ ठेवून)

पाश— सूची हस्तांच्या तर्जन्या वाकवून एकमेकात अडकविणे.

कीलक— मृगशीर्ष हस्तांच्या कनिष्ठिका वाकवून एकमेकात अडकविणे.

मत्स्य— दोन अधस्तल पताक हस्त एकमेकांवर ठेवून अंगुष्ठ व कनिष्ठिका किंचित बाजूस सारणे.

कूर्म — वाम मृगशीर्ष उत्ताल व दक्षिण मृगशीर्ष त्यावर अधस्तल ठेवून दक्षिण हस्ताच्या मधल्या तीन बोटांनी वाम हस्ताची मधली तीन बोटे धरणे.अंगुष्ठ व कनिष्ठिका बाजूलाच ठेवणे .

वराह — दोन मृगशीर्ष हस्त एकमेकांवर ठेवून अंगुष्ठ व कनिष्ठिका जुळविणे.

गरुड— दोन तिर्यक् अर्धचंद्र हस्तांची मनगटे एकमेकांवर ठेवून त्यांचे अंगठे एकत्र करणे पक्षाच्या) .(पंखाप्रमाणे

नागबन्ध— दोन सर्पशीर्ष हस्त स्वस्तिक एकमेकांविर)ूद्ध.ठेवून त्यांची मनगटे एकमेकावर ठेवणे (

खट्वा— वाम उत्ताल चतुर हस्ताच्या मधल्या दोन बोटावर दक्षिण उत्ताल चतुर हस्ताची मधली दोन बोटे ठेवून तर्जनी व अंगुष्ठ दूर सारणे.

भेरुण्ड— दोन कपित्थ हस्त एकमेकांसमोर धरून त्यांची मनगटे जुळविणे.

देवताहस्त

ब्रह्महस्त— वा.हंसास्य .चतुर द .

ईश्वरहस्त— वा(खांद्यासमोर) .त्रिपताक .मृगशीर्ष द .

विष्णुहस्त — दोन्ही हस्त त्रिपताक ऊर्ध्वमुख(खांद्यासमोर) .

सरस्वतीहस्त — द.कपित्थ खांद्यांजवळ .सूची वा .

पार्वतीहस्त — द.अर्धचंद्र ऊर्ध्वमुख कमरेजवळ .वा ,अर्धचंद्र अधोमुख .

लक्ष्मीहस्त — गळ्याजवळ दोन्ही कपित्थ हस्त.

विनायकहस्त — मांड्यांजवळ दोन्ही कपित्थ हस्त.

अनुक्रमणिका

षण्मुखहस्त – वा.शिखर डोक्याच्या पातळीपर्यंत वर नेणे .हस्त मांडीजवळ त्रिशूल धरून द .
मन्मथहस्त– वा(छातीसमोर) .कटकामुख .शिखर द .
इंद्रहस्त – दोन उत्ताल त्रिपताकांची मनगटे एकमेकावर ठेवणे(छातीसमोर) .
अग्निहस्त– द.(छातीसमोर) कांगुल .त्रिपताक वा .
यमहस्त– वा ,(पाश) ताम्रचूड तिर्यक् .द.सूची ऊर्ध्वमुख .
निर्ऋतिहस्त– प्रथम खट्वा हस्त करून नंतर शकट हस्त करणे.
वरुणहस्त– द.(छातीसमोर) शिखर .पताक वा .
वायुहस्त– द.(छातीसमोर) अर्धपताक .अराल वा .
कुबेरहस्त– दउत्ताल अलप .वा (गदा) कपित्थ .द्म.(छातीसमोर) (कमळ)

दशावतारहस्त

[प्रत्येक अवताराच्या शेवटी विष्णुहस्त योजावा]

मत्स्यावतारहस्त– मस्त्यहस्त खांद्याच्या सरळ रेषेत समोर धरणे.
कूर्मावतारहस्त – कूर्महस्त दाखवून बाहूंच्या सरळ रेषेत धरणे.
वराहावतारहस्त– वराह हस्त कमरेच्या समोर धरणे.
नृसिंहावतारहस्त – वा.(खांद्यासमोर) त्रिपताक .सिंहमुख द .
वामनावतारहस्त– वा ,(दंड) तिर्यक् मुष्टी .द.(कमंडलू) अधोमुख मुष्टी .
परशुरामावातरहस्त– वाम कमरेवर.(परशुप्रमाणे खांद्याजवळ) अर्धपताक .द ,
रामचंद्रवतारहस्त – द डोक्याच्या) शिखर .वा (मांडीजवळ) कपित्थ .पातळीवर.(
बलरामावतारहस्त– द.(छातीसमोर) मुष्टी .पताक वा .
कृष्णावतारहस्त – दोन मृगशीर्ष हस्त एकमेकांसमोर ठेवून वाम मृगशीर्षाची कनिष्ठिका व दक्षिण मृगशीर्षाचे अंगुष्ठ एकमेकांस जोडून बासरीप्रमाणे तोंडाजवळ धरणे.
कल्क्यवतारहस्त– वा.(घोडा) पताक तिर्यक् .द (छत्र) त्रिपताक डोक्यावर ऊर्ध्वमुख .

बांधवहस्त

दंपतिहस्त– वा. शिखर द.(छातीसमोर) मृगशीर्ष .
मातृहस्त– वाम नाभीजवळ उत्ताल अर्धचंद्र ठेवून दक्षिण पोटाजवळ आवर्तित करून संदेश करणे व नंतर वा.मृगशीर्ष ऊर्ध्वमुख धरणे .
पितृहस्त– मातृहस्त करून नंतर दक्षिण शिखर करणे.
श्वश्रूहस्त– दक्षिण हस्त गळ्याजवळ हंसास्य वाम .करून संदेश करणे (मंगलसूत्र) हस्त पोटावरून फिरविणे व नंतर द.करणे (स्त्री) मृगशीर्ष .
श्वशुरहस्त– श्वश्रूहस्त करून नंतर दक्षिण शिखर करणे.
भर्तृभ्रातृहस्त– वाम शिखर व दक्षिण कर्तरीमुख दोन्ही बाजूस धरणे.
ननान्दृहस्त– भर्तृभ्रातृहस्तानंतर दक्षिण मृगशीर्ष करणे.
जेष्ठकनिष्ठभ्रातृहस्त– दोन्ही मयूर हस्त करून एक पुढे व एक बाजूला ठेवणे.
पुत्रहस्त– दक्षिण हस्त पोटाजवळ गोल फिरवून संदंश करणे.शिखर करणे .नंतर वा ,
स्नुषाहस्त – पुत्रहस्त करून नंतर दक्षिण मृगशीर्ष करणे.

अनुक्रमणिका

सपत्नीहस्त – प्रथम पाशहस्त दाखवून नंतर दोन्ही हात मृगशीर्ष स्वस्तिक करणे.

पादभेद

[उद्घट्टितं समं चैव तथाग्रतलसंचरः। अञ्चितः कुञ्चितः सूचीपादः षोढा प्रकीर्तितः॥]

उद्घट्टित– पायाची टाच पुन्हा पुन्हा वर उचलून जमिनीवर टेकणे.
सम– संपूर्ण पाऊल जमिनीसपाट ठेवणे .(स्वाभाविक)
अग्रतलसञ्चर– पायाचा पुढचा भाग .जमिनीस टेकवून टाच वर उचलणे (बोटे)
अञ्चित– पायाची टाच जमिनीस टेकवून बोटे आकाशाकडे उंच उचलणे.
कुंञ्चित– अंचित पाय ठेवून तळपाय आकुंचित करून बोटे खाली वाकविणे.
सूची– पायाच्या अंगठ्याचे टोकच फक्त जमिनीस टेकणे.

पक्षस्थ-त्र्यश्र[पक्षस्थितो भवेत्पादः यः पार्श्वाभिमुखांगुलिः।
पुरोदेशांगुलिः किंचित् तमेव त्र्यश्रमूचिरे॥
पक्षस्थत्र्यश्रभेदाभ्यां पार्श्वगश्चरणः स्मृतः।]– पक्षस्थ म्हणजे पाउले संपूर्ण बाजूस वळविणे, त्र्यश्र म्हणजे पक्षस्थातील पाऊले किंचित समोर आणणे, पक्षस्थ व त्र्यश्रया दोन्ही भेदांचा अर्थ पाऊले बाजूस वळविणे असा होतो.

मण्डलभेद

[स्थानकं चाढतालीढं प्रेङ्खणंप्रेरितानि च।
प्रत्यालीढं स्वस्तिक च मोटित समसूचिका॥
पार्श्वसूचीति च दश मण्डलानीरितानीह।]

स्थानमकण्डल– दोन्ही हात अर्धचंद्र करून कमरेवर ठेवून पाऊले एकत्र ,जुळवून ताठ सरळ रेषेत उभे राहणे.
आयतमण्डल– पाऊले दोन्ही बाजूस वळवून म्हणजेच पक्षस्थ पाद ठेवून दोन पावलांच्या टाचामध्ये दोन बोटांचे अंतर ठेवून पाय गुडघ्यातून वाकवून आपल्या उंचीच्या निम्म्याने खाली बसणे.
आलीढमण्डल– उजव्या पायाच्या पुढे सुमारे तीन वीत अंतरावर डावा पाय टाकून गुडघ्यातून वाकविणे.वाम हस्त शिखर व दक्षिण कटकामुख करणे .
प्रत्यालीढमण्डल– आलीढाच्या बरोबर उलट करणे.
प्रेङ्खणमण्डल– पायाच्या टाचा एकत्र करून एक पाय बाजूला वळविणे.कूर्महस्त करणे .
प्रेरितमण्डल – एक पाय दुसऱ्या पायापासून तीन वीत अंतरावर बाजूला आपटणे व दोन्ही पाय गुडघ्यातून किंचित वाकविणे दक्षिण पताक वर परिक्षेप .वाम शिखर छातीजवळ . करणे
स्वस्तिकमण्डल– हात व पाय दक्षिणोत्तर एकमेकांना ‘व्यत्त्यास’)‘क्रॉस’.करून ठेवणे (
मोटितमण्डल– दोन्ही हात त्रिपताक ठेवून अग्रतल पायांवर खाली बसून अनुक्रमे अग्रतलावर उडी मारून उजवा व डावा गुडघा जमिनीस टेकविणे.
समसूचीमण्डल– अग्रतल पायांवर खाली बसून दोन्ही गुडघे समोर एकत्रित करून जमिनीवर टेकणे.

समसूचीचा दुसरा प्रकार–'संगीत चिंतामणि' कार वेमभूपालाच्या मतानुसार पोटऱ्या मांड्यांच्या बाजू , आणि पाय तिरके जमिनीवर पसरले असता)'पुस्तीलेखना' प्रमाणे मांडी मोडून बसले असता त्याला ('समसूची' म्हणतात.

पार्श्वसूचीमण्डल– अग्रतल पायांवर खाली बसून उजवा किंवा डावा गुडघा जमिनीवर टेकणे.

स्थानकभेद

[पादविन्यासभेदेन स्थानकं षड्विधं भवेत ।
समपादं चैकपादं नागबन्धस्ततः परम् ॥
ऐन्द्रं च गारुड चैव ब्रह्मस्थानमिति क्रमात् ।]

समपादस्थान– दोन्ही पाय जुळवून सरळ ठेवणे.

एकपादस्थान– एक पाय उचलून दुसऱ्या पायाच्या गुडघ्यावर ठेवणे.

नागबंध– सापाच्या विळख्याप्रमाणे एका पायाने दुसऱ्या पायाला व एका हाताने दुसऱ्या हाताला विळखा देणे.

ऐन्द्रकस्थान– एक पाय किंचित् वाकवून दुसरा पाय आकुंचित करून त्या पायाच्या गुडघ्यापर्यंत वर उचलणे व एक हात वर उचललेल्या पायाच्या गुडघ्यावर'लताख्य' ठेवणे.

गरुडस्थान– आलीढ मण्डलामध्ये पुढच्या पायावर खाली बसून मागील गुडघा जमिनीस टेकणे.

ब्रह्मस्थान– गुडघ्यावर पाय व पायावर गुडघा ठेवून मांडी घालून जमिनीवर बसणे.

वैष्णवस्थान– एक पाय सम ठेवून दुसरा किंचित वाकवून पहिल्या पायाच्या पुढे तिरकस पाऊल .नेऊन ठेवणे (अग्रतल)

शैवस्थान– एक पाय सम ठेवून त्या पायाच्या गुडघ्याच्या ओळीत दुसरा पाय वाकवून बाजूस पसरणे.

रसभेद

[शुङगारहास्यकरूणरौद्रवीरभयानकाः ।
बीभत्साद्भुतसंज्ञौ चेत्यष्टो नाट्ये रसाः स्मृताः ॥]

नाट्यरस– रसाची उत्पत्ति करणे किंवा होणे हा नृत्यकलेचा एकमेव उद्देश असतो ,वीर ,शृंगार . ,हास्य ,अद्भुत ,करुणभयानक .हे ते नवरस होत रौद्र आणि शांत ,बीभत्स , .नाट्यशास्त्रकारांनी फक्त आठच रस वर्णिले आहेत शांत या रसात इतर सर्व रस विलीन होतातज्याप्रमाणे रंगहीन प्रकाशकिरणात सप्तरंग ,! म्हणूनच शांत हा कोणी वेगळा रस मानतातवीर व बीभत्स हे ,रौद्र ,इतर आठ रसांपैकी शृंगार .तर कोणी मानीत नाहीत , भयानक ह्या ,अद्भुत ,करुण ,कारण त्यापासूनच अनुक्रमे हास्य .ख रस होतचार प्रमु परंतु ह्या सर्व .रसांची उत्पत्ति होते रसात शृंगाराला 'रसराज' म्हटले जाते. तोच 'रसौ वै सः' मानला जातो.शृंगारापासूनच इतर सर्व रसांची उत्पत्ति होते . शृंगार हे सर्व रसांचे मूळ होय.

विभाव– ज्या कारणामुळे भाव व पर्यायाने रस उत्पन्न होतातयाचे .त्या कारणांना विभाव म्हणतात , ज्या प्रमुख व् .आलंबन विभाव व उद्दीपन विभाव .दोन प्रकार आहेतयक्ती अथवा वस्तूमुळे रसोत्पत्ति होतेतो आलंबन विभाव होय आणि त्या रसोत्पत्तीला , पोषक असणाऱ्या इतर सर्व गोष्टी ह्या उद्दीपन विभाव होतत्याच्या ,एक भक्त पूजेला बसला आहे ,उदाहरणार्थ .

अनुक्रमणिका

मनात भक्तिरस निर्माण करणारे'आलंबन' म्हणजे देव ,आणि देवळातील शांत वातावरण , उदबत्त्या व फुलांचा निर्मळ सुवास हे सारे ,तेवत्या समया'उद्दीपन' विभाव होत.

अनुभाव– 'अनुभाव' म्हणजे चेहरा व अंग प्रत्यंगांच्या विशिष्ट हालचाली किंवा बदल ज्यामुळे भावांचे प्रकार ओळखता येतात गाल किंवा ओठ ,उदाहरणार्थ .थरथरणे ,नजर खाली झुकणे , पायाच्या नखांनी जमीन उकरणे हे सर्व लज्जेचे'अनुभाव' होतयाप्रमाणेच निरनिराळ्या . .निरनिराळे अनुभाव आहेत भावांचे

सात्विकभाव [स्तम्भः स्वेदोथ रोमान्च स्वरमादोऽथ वेपथुः। व्रीडा चपलता हर्ष आवेगो जडता तथा। वैवर्ण्यमश्रुप्रलय इत्यष्टौ सात्त्विकाः स्मृताः ॥ गर्वो विषाद औत्सुक्यं निद्रापस्मार एव च॥] मनातल्या – भावनेच्या पराकोटीतूनच .सात्विक भावाची उत्पत्ति होते सत्त्वापासून यांची निर्मिती होत असल्यामुळे हे भाव इच्छानुरूप निर्माण करता येत नाहीततर ते आपले आपणच निर्माण . व्हावे लागतात.सात्विक भाव एकंदर आठ आहेत .

स्तंभ –	कुठच्याही प्रकारच्या अतीव सुख अथवा दुःखामुळे जी मानसिक व शारीरिक निश्चलता प्राप्त होते.तोच स्तंभ ,
स्वेद –	घाम फुटणे
रोमांच –	अंगावर काटा येणे
स्वरभंग –	आवाजात बदल घडणे
वेपथू –	अंगाला कापरे सुटणे
वैवर्ण्य –	रंग पालटणे (.भीतीने पांढरे फटक पडणे इ ,रागाने लाल होणे .उदा)
अश्रू –	रडू येणे
प्रलय –	मूर्च्छा येणे

स्थायिभाव [रतिहसिश्च शोकश्च क्रोधोत्साहौ भयं तथा। सुप्तं प्रबोधोऽमर्षश्चाप्यवहित्थमथोग्रता। जुगुप्सा विस्मयश्चेति स्थायिभावाः प्रकीर्तिताः॥ मतिर्व्याधिरथोन्मादस्तथा मरणमेव च॥] कुठच्याही रसाचा – व ,सर्वात प्रथम मनात बीजरूप निर्माण होतात उगम किंवा विकास होत असता जे भाव ते भाव म्हणजेच ,शेवटपर्यंत तेथे स्थिर असतात स्थायीभावप्रत्येक रसाचा एक एक . .स्थायीभाव आहे

शृंगार –	रति	भयानक –	भय
वीर –	उत्साह	बीभत्स –	जुगुप्सा
करुण –	शोक	रौद्र –	क्रोध
अद्भुत –	विस्मय	शान्त –	निर्वेद
हास्य –	हास		

अनुक्रमणिका

संचारीभाव [निर्वेदग्लानिशङ्कारव्यास्तधासूयामदश्रमाः ॥ त्रासाश्चैव वितर्कश्च विज्ञेया व्यभिचारिणः। आलस्यं चैव दैन्यं च चिन्ता मोहः स्मृतिर्धृतिः ॥ त्रयस्त्रिंदमी भावाः समाख्यातास्तु नामतः ॥]– हे भाव स्थिर नसतातसमुद्राच्या लाटाप्रमाणे एखाद्या रसात ते उत्पन्न . होतात व पटकन् तेथेच विलीन होतातव्यभिचारी ,संचारी . किंवा सहकारी भाव हे ३३ आहेत.

निर्वेद– दारिद्र्य ,व्याधी ,दुःख किंवा तत्त्वज्ञानाचा साक्षात्कार यामुळे जी एकप्रकारची विषण्णता येते ,तिलाच निर्वेद म्हणतात .लक्षणे : –पुन्हापुन्हानिश्वासटाकणे, डोळेपाणावणे, चेहरावडोळेखोलजाणे.

ग्लानि– तप .रोग यामुळे थकवा येणे ,वार्धक्य ,लक्षणे :– गात्रे शिथिल होणे.

शंका– म्हणजे संदेह .चोरी किंवा अपराध यामुळे शंका निर्माण होते ,कुठल्याही प्रकारचे पापकर्म . लक्षणे :– सतत इकडे तिकडे बघणे.वैवर्ण्य इत्यादी ,तोंडाला कोरड पडणे ,

असूया– दुसऱ्याचे वाढते ऐश्वर्य .भाग्य बघून हेवा करणे ,बुद्धी ,लक्षणे :– एक भुवई वर चढविणे , .दुसऱ्याच्या गुणांची निंदा करणे इत्यादी ,क्रोध ,ईर्षा ,द्वेष

मद – म्हणजे कैफ किंवा धुंदी ,विद्येचा मद ,दारूचा मद .निरनिराळ्या प्रकारचा असतो हा .मद . .रूपाचा मद इत्यादी ,धनाचा मद ,ऐश्वर्य मदलक्षणे :– मोठ्याने हसणे ,बाहू थोपटणे , .अपशब्द बोलणे इत्यादी

श्रम– घोडा चालविणे .रतिकर्म इत्यादीमुळे दमणे ,सेवा ,व्यायाम ,लक्षणे :– गात्रे थकणेश्वास , .चेपणे अंग ,लागणे

आलस्य – दुःख .व्याधि किंवा स्वभावानुसार आळस निर्माण होतो ,लक्षणे :– झोप येणेकाम , करावेसे न वाटणे इत्यादी.

दैन्य – चिंता–मनस्ताप इत्यादीमुळे हीन ,औत्सुक्य ,दीन बनणे .लक्षणे :– मनप्रत्यंग ,अंग , .शक्तीहीन होणे

चिंता– संपत्तिइत्यादि नष्ट झाल्यामुळे अथवा प्रियवियोगामुळे हृदयात जी एक अलंकार ,द्रव्य , .तिला चिंता असे म्हणतात ,प्रकारची अस्वस्थता निर्माण होतेलक्षणे :– उच्छ्वास , .मनाची शून्यता होणे इत्यादी ,निश्वास सोडणे

मोह– दैवाचा जबर आघात भय यामुळे ,पूर्ववैराचे स्मरण ,मनामध्ये जी एक चलबिचल निर्माण होते लक्षण .त्यालाच मोह असे नाव आहे ,:- दात ओठ चावणेअंग ,हातावर हात चोळणे , .मूर्च्छा इत्यादी ,फिरल्यासारखे वाटणे

अनुक्रमणिका

स्मृति– पूर्वी घडलेल्या सुख अथवा दुःखात्मक गोष्ठी आठवणे .लक्षणे :– डोके खाजवणेदृष्टीची , .भिवया आकुंचित करणे इत्यादी ,चाळवाचाळव

धृति– उत्तम ज्ञानविचार आणि गुरुभक्ती यामुळे वाटणारे सात्विक -उत्तम आचार ,शौर्य , .समाधानलक्षणे :– दीर्घ उच्छ्वास.चिंतन इत्यादी ,मनन ,निमिलित दृष्टी ,

व्रीडा– केलेल्या कृतीबद्दल वाटणाऱ्या लज्जेला किंवा पश्चात्तापाला व्रीडा असे म्हणतात .लक्षणे :– मान खाली घालणेपायाच्या नखाने जमी ,ीन उकरणेवस्त्राची टोके पिरगळणे ,; इत्यादी.

चपलता– अविचाराने किंवा घाईघाईने क्रोधाच्या आहारी जाऊन कुठलीही गोष्ट करणे यास , 'चपलता' असे म्हणतात .ईर्षा इत्यादींमुळे निर्माण होते ,द्वेष ,राग .लक्षणे :– निर्भत्सना करणे.मारायला धावणे इत्यादी ,

हर्ष – मनातील इच्छा पूर्ण झाली असताहवे ते मिळाले असता किंवा प्रिय माणसाचे दर्शन झाले , .तिला हर्ष असे म्हणतात ,असता जी प्रफुल्लित चित्तवृत्ती निर्माण होतेलक्षणे :– चेहरा व डोळे आनंदाने फुलणेआनंदाश्रू ,रोमांच ,आलिंगन देणे ,सुंदर बोलणे ,; इत्यादी.

आवेग– निसर्गकोपचांगले अथवा वाईट ऐकणे ,संकट कोसळणे ,; यामुळेहोणारामानसिक क्षोभ म्हणजेच आवेगलक्षणे .:– सर्वांग कापणे.गद्गगदित कंठ ,रोमांच ,विस्मय ,वैवर्ण्य ,

जडता– प्रिय वा अप्रिय गोष्ट ऐकल्याने अथवा आजारीपणामुळे जडता निर्माण होते .लक्षणे:- कोणतेही काम न करावेसे वाटणे व हातपाय गळणे.

गर्व – ऐश्वर्यलक्षणे .म्हणजे गर्व ,धन इत्यादींची प्रौढी वाटणे ,यौवन ,रूप ,विद्या ,:- आज्ञा मोडणे.उपहासाने बोलणे ,दुरुत्तर करणे ,

विषाद– देवाघातामुळे इच्छित कार्य अपुरे राहिल्यास जी दुःखित चित्तवृत्ती निर्माण होतेतिला , लक्षणे .विषाद म्हणतात:– चिंतानिश्वास टाकणे ,निराशा ,अनुत्साह ,; इत्यादी.

औत्सुक्य– प्रिय माणसाच्या वियोगामुळे जी उत्कंठा निर्माण होते .तिला औत्सुक्य म्हणतात ,लक्षणे : – दीर्घश्वास तंद्री ,मान खाली घालून विचार करणे ,लागणे इत्यादी.

निद्रा– दुबळेपणा .अति खाणे यामुळे झोप येते ,अति विचार करणे ,श्रम ,लक्षणे :– जांभईअंग , .डोळे मिटणे इ ,दाबणे

अपस्मार– म्हणजे भूत .पिशाच्चाची बाधा होणे ,प्रेत ,लक्षणे :–जमिनीवर पडणे ,कापणे ,तोंडाला फेस येणे.वेडाचा झटका येणे इत्यादी ,

अनुक्रमणिका

सुप्ती— म्हणजे स्वप्नावस्था,निश्चेष्ट पडणे ,निश्वास टाकणे ,अर्धवट झोपेत असणे . स्वप्न पाहाणे , .इत्यादि याची लक्षणे होत

प्रबोध किंवा विबोध— म्हणजे झोपेतून किंवा स्वप्नातून जागे होणे कठोर शब्द ,भयंकर स्वप्न . इत्यादीमुळे प्रबोध होतो .लक्षणे :— दचकणे ,देणे पिळोखे-अंगाला आळोखे , जांभई देणे इत्यादी.

अमर्ष— आपल्या विद्या ,शौर्य किंवा बलाचा कोणी अपमान केला असता निर्माण होतो ,तो क्रोध म्हणजेच अमर्ष .लक्षणे :— अंग थरथरणे.घाम येणे इत्यादी ,

अवहित्था — वाटणारा भाव आतल्या आत लपवून दुसरेच विकार दाखवायचा प्रयत्न करणे याला अवहित्था म्हणतात.गौरव इत्यादीमुळे निर्माण होते ,अपयश ,भय ,लज्ञा .

उग्रता— चोरास किंवा अपराध्यास पकडले असता त्याच्याबद्दल वाटणाऱ्या निर्दयतामूलक क्रोधास उग्रता म्हणतात .लक्षणे :— मारणेनिर्भत्सना कर ,णे.इत्यादी ,

मति— निरनिराळ्या शास्त्रांचे चिंतन व वादविवाद यामुळे जो एकप्रकारचा निःसंदेहपणा येतो , त्यालाच‘मति’ असे म्हणतात .लक्षणे :— उपदेश करणेसंशय दूर करणे इत्यादि ,

व्याधि— शरीरातील वात कफ यांतील बिघाडामुळे आजारपण म्हणजेच ,पित्त ,‘व्याधि’ उद्भवते . लक्षणे :— ताप येणेतोंड ,दुबळेपणा येणे ,सर्वांगाला कंप सुटणे , सुके पडणे.

उन्माद— प्रिय व्यक्तीचा वियोगआजारपण इत्यादीमुळे जी वेड्यासारखी ,आपत्ति येणे ,वैभव संपणे , मधेच ,मधेच रागावणे ,मधेच रडणे ,मधेच हसणे .अवस्था होते त्याला उन्माद म्हणतात इत्यादि ,बडबडणे याची लक्षणे.

मरण— देहातून प्राणवायूचे निर्गमन म्हणजे मरण ,विषपान ,सर्प दंश ,वार्धक्य ,आजार . .या वेळी सारी गात्रे निश्चेष्ट होतात .इत्यादीमुळे मृत्यू येतो

त्रास— वीज कोसळणे अथवा उल्कापात होणेकिंवा एकदम कसला तरी आघात झाल्यामुळे जी , .त्याला त्रास म्हणतात ,अविचरित चित्तवृत्ती होतेलक्षणे :— डोळ्याच्या बाहुल्या कंप पावणे.गदगदित कंठ इ ,रोमांच ,

वितर्क — शंकासमाधानपूर्वक यथार्थ ज्ञानाला ‘वितर्क’ म्हणतातकाही गोष्टीवि .षयी मनात संदेह असता विचार करून किंवा विशेष अनुभव आठवून कांही कल्पना करणे म्हणजे ‘वितर्क’ करणे .लक्षणे :— भृकुटि.बोटांची चाळवाचाळव इत्यादी ,हलविणे डोके ,भंग-

नायिका

कुठल्याही नृत्यासाठी अभिनय करण्यास सुरुवात करण्यापूर्वी त्यातली नायिका (मुख्य पात्र) कोण आहे व कशी आहे, हे जाणून घेणे अत्यावश्यक ठरते. किंबहुना नृत्याचा अभिनय हा सर्वस्वी 'नायिके'वरच अवलंबून असतो. नायिकांचे वर्णानुसार, प्रकृतिनुसार, स्वभावानुसार, धर्मानुसार, दशानुसार, अवस्थानुसार अगणित भेद होतात व त्यानुसार प्रत्येकीचा अभिनय वेगळा होतो.

उदाहरणार्थ, आकाशात चंद्र उगवला आहे, मंद वारे वहात आहेत, लताकुंजात रातराणी फुलत आहे; असे वर्णन आहे. येथे नायिका जर 'वासकसज्ञा' असेल, म्हणजेच आपल्या स्वामीच्या स्वागतसाधनेत गर्क असेल; तर चंद्रकिरण तिला अंगावर फुले पडल्याप्रमाणे वाटतील आणि सुखद वाऱ्याच्या झुळका जणू तिच्या प्रियकराचाच गोड संदेश आणतील. परंतु याच प्रसंगात जर नायिका 'विरहोत्कंठिता', प्रियकराच्या वियोगामुळे व्याकुळ झालेली असेल;तर शीतल चंद्रकिरण तिला निखाऱ्याप्रमाणे जाळतील, आणि सुखद वाऱ्याच्या झुळका तिला नागाच्या फुत्काराप्रमाणे वाटून ती अधिकच व्याकुळ होईल. या ठिकाणी अवस्थानुसार नायिकेच्या अभिनयात फरक पडतो, याचप्रमाणे इतर भेदानुसारही तिच्या अभिनयात फरक पडत जाईल.

[स्वाऽन्या साधारणा चेति विविधा नायिका मता ।
मुग्धा मध्या प्रगल्भेति त्रेधा स्वीया विभज्यते ॥
मध्या त्वधीरा धीरा च धीराधीरेति भिद्यते ।
भिन्ने ज्येष्ठा कनिष्ठेति प्रगल्भा मध्यमापि च ॥
तयोरुदातललितशान्तिभेदैस्त्रिधा भिधा ।
साधारणा स्त्री गणिका साप्येकैव न भिद्यते ।
त्रयोदशविधा स्वीया द्विविधान्याङ्गना मता ॥
एक वेश्या पुनश्चाष्टाववस्थाभेदतो ऽपिताः ।
पुनश्च ताः त्रिधा सर्वा उत्तमाधममध्यमाः ॥
इत्थं शतत्रयं तासामशीतिण्चतुरुत्तरा ।
ऊढा च कन्यका चेति द्विधैवान्याङ्गना भवेत् ॥]नायिकांचे सूक्ष्म, अतिसूक्ष्म असे असंख्य भेद आहेत. येथे प्रमुख व महत्त्वाचे भेद थोडक्यात देत आहे.

(१) **धर्मानुसार भेद**–

(१)स्वीया अथवा स्वकीया – स्वतःची पत्नी.

(२)परकीया – दुसऱ्याची स्त्री. हीचे दोन भेद आहेत. ऊढा– लग्न झालेली;
अनूढा – लग्न न झालेली.

(३)साधारणा – गणिका, वेश्या, पैशासाठी प्रेम करणारी.

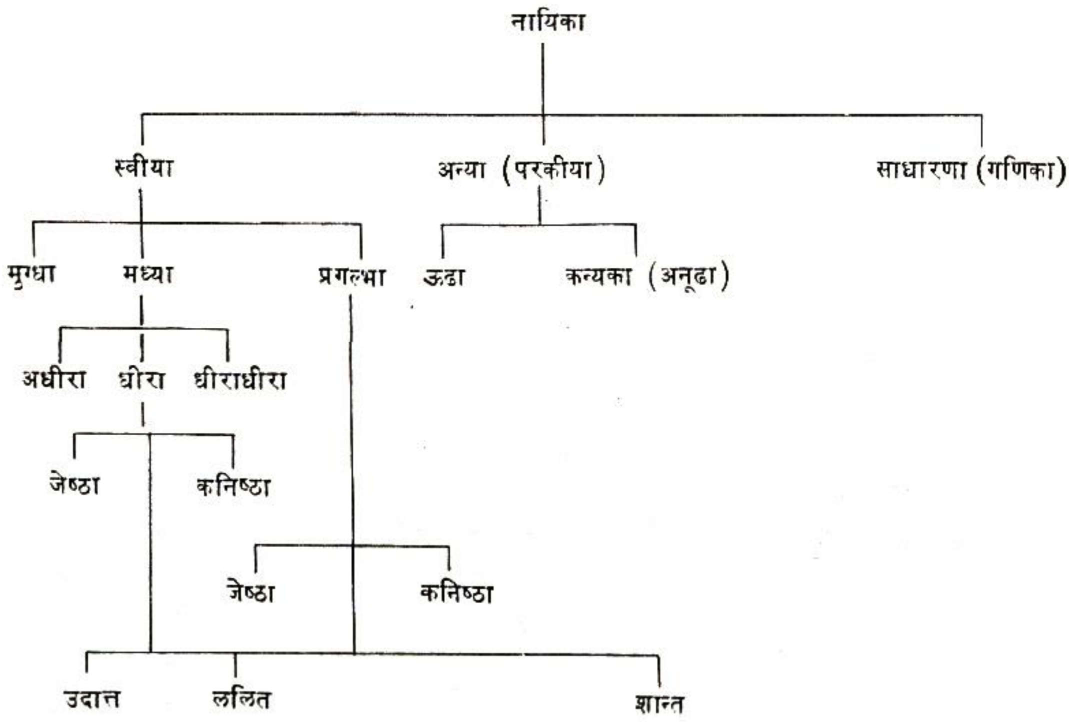

स्वीया		परकीया		साधारणा		अवस्थाभेद		प्रकृतिनुसार		
१३	+	२	+	१	=	१६ x ८	=	१२८ x ३	=	३८४

(२) **दशानुसार(वयानुसार) भेद** –

(१) मुग्धा – जिच्या अंगप्रत्यंगात नुकतेच यौवनांकुर फुलू लागले आहेत व जी कामक्रीडेविषयी संपूर्णपणे अनभिज्ञ आहे. हिचे दोन भेद –

अज्ञात यौवना – यौवनाची जाणीव नसलेली.

ज्ञान यौवना – यौवनाची नुकतीच जाणीव होऊ लागलेली.

(२) मध्या – लज्जा व काम जिच्यात सम प्रमाणात आहेत. (जिला कामक्रीडा माहीत आहेत, परंतु जिला लज्जेने संपूर्ण घेरले आहे. अशी स्त्री.)

(३) प्रौढा – किंचित लज्जा व 'कामा'ने परिपूर्ण आणि संपूर्ण कामकलामध्ये प्रवीण असलेल्या स्त्रीला प्रौढा अगर प्रगल्भा म्हणतात.

(३) अवस्थानुसार भेद–

(१) वासकसज्जा – प्रियकर घरी येणार, म्हणून स्वतःला शृंगारण्यात व केलीसामग्री तयार करण्यात दंग असलेली स्त्री.

(२) विरहोत्कंठिता – प्रियकराच्या विरहाने व्याकुळ झालेली स्त्री.

(३) स्वाधीनपतिका – पती जिच्या संपूर्ण आधीन आहे अशी स्त्री.

अनुक्रमणिका

(४) कलहांतरिता – प्रथम प्रियकराशी भांडण करून नंतर तो रागावून निघून गेल्यावर भांडण मिटवण्यास उत्सुक असलेली पश्चात्तापादग्ध स्त्री.

(५) खंडिता – प्रियकराच्या अंगावर रतिचिन्हे पाहून रागावणारी, दुःख करणारी स्त्री.

(६) विप्रलब्धा – प्रियकराने सांगितलेल्या संकेतस्थळी येऊन तो तेथे न आल्याने दुःखित झालेली स्त्री.

(७) प्रोषितपतिका – जिचा पती परदेशपर्यटनास गेला आहे अशी स्त्री.

(८) अभिसारिका – कामार्त होऊन कशाचीही लाजलज्ज्ा न बाळगता प्रियकराला भेटण्यास धावत सुटलेली स्त्री.

(४) वर्णानुसार भेद–

(१) दिव्या – देवांच्या स्त्रिया.

(२) अदिव्या – मानव स्त्रिया.

(३) दिव्यादिव्या – भूतलावर जन्म घेतलेल्या देव स्त्रिया. उदा. सीता.

(५) प्रकृत्यनुसार भेद–

(१) उत्तमा – पतीच्या सुखात आपले सुख मानणारी. तो कितीही गैर वागला, तरी न रागावता सदाचरण करणारी.

(२) मध्यमा–पतीचे दोष पाहून रागलोभ दर्शविणारी.

(३) पती कितीही चांगला वागला, तरी दुराचरण करणारी.

(६) स्वभावानुसार भेद –

(१) अन्यसुरतदुःखिता – दुसऱ्या स्त्रीच्या अंगावर आपल्या पतीची रतिचिन्हे बघून दुःख करणारी स्त्री.

(२) मानवती – पतीचा अपराध त्याच्या लक्षात आणून देण्यासाठी मानीपणा करणारी स्त्री.

(३) गर्विता – प्रेमगर्विता–पतीच्या स्वतःवरील प्रेमाचा गर्व करणारी;
रूपगर्विता–स्वतःच्या रूपाचा गर्व असणारी;
गुणगर्विता–स्वतःच्या गुणांचा गर्व असणारी.

या प्रमुख नायिकाभेदांची संपूर्ण ओळख झाल्यानंतर येथे थोडेसे स्पष्टीकरण आवश्यक आहे. एका स्त्रीमध्ये(नायिकमध्ये) वर्णानुसार, प्रकृत्यनुसार, इत्यादि वेगवेगळ्या गुणांनुसार वेगवेगळ्या प्रकारची लक्षणे असतात. उदाहरणार्थ, उपर्उक्त पुस्तकात समाविष्ट केलेल्या 'आनंदभैरवी' रागातील 'वर्ण' या नृत्यप्रकारातील नायिकेचे स्पष्टीकरण करतो. याची नायिका आहे सत्यभामा.

ही 'वर्णानुसार''दिव्यादिव्या' ठरेल कारण ती देवतीयअसून भूतलावर जन्मली आहे. हिने नवऱ्याशी भांडण केले आहे आणि आता ती दुःख करते आहे कारण एकीकडे ती त्याला कपटी म्हणते आणि दुसरीकडे तो येत नाही म्हणून हळहळते, म्हणजेच या ठिकाणी सत्यभामा अवस्थानुसार 'कलहान्तरिता' ठरते. ही 'स्वभावानुसार''मानवती' आहे. कारण भांडण मिटविण्यासाठीं आलेल्या सखीला ती धुडकावून लावते. आणि त्याने स्वतःहून तिच्याकडे येण्याची इच्छा प्रकट करते. 'प्रकृत्यनुसार' ती 'मध्यमा'

आहे.कारण ‘उत्तमा’ पतीशी कधीच भांडत नाही. त्याचप्रमाणे सत्यभामा येथे ‘वयानुसार प्रौढा’ आणि ‘धर्मानुसार स्वीया’ आहे. तिने आपल्या स्वामीचा पती म्हणून उल्लेख केला आहे. म्हणजेच ह्या ‘वर्ण’ ची नायिका ‘दिव्यादिव्या, मध्यमा, मानवती, स्वीया, प्रौढा कलहान्तरिता’ अशी स्त्री आहे.

याप्रमाणे प्रत्येक नृत्यसाहित्यातील नायिकेच्या भेदाभेदांचा अभ्यास करून नंतर तिचा अभिनय करणे आवश्यक आहे.

अभिनयाची शास्त्रीय व्याख्या देऊन कितीहि माहिती दिली, तरीही शेवटी त्यात अनुभवाची त्रुटी उरतेच. ती शिकवून येत नाही. फार तर शास्त्रीय व्याख्या आपणास मार्गदर्शन करतील, पण अनुभव हाच मोठा गुरू आहे. अभिनय करताना पात्राने तो स्वतः सुख-दुःखादि भावना जाणून व्यक्त करावयाचा असतो. आपल्या जीवनातील घटना, अनुभव व कल्पनांची त्याला जोड द्यावी लागते. कोणताही ‘अनुभाव’ अंग-प्रत्यंगावर उमटण्यास त्याच्या कारणांची प्रक्रिया प्रथम पात्राच्या अंतःकरणात जीवनातील खऱ्याखुऱ्या अनुभवाप्रमाणे उत्कटतेने निर्माण होणे, उमटणे जरूर असते. भावोत्कटतेमुळे शरीरावरील अनुभाव स्पष्ट दृग्गोचर होतात व प्रेक्षकांच्या अंतःकरणापर्यंत जाऊन भिडतात, आणि मग त्या अभिनयाची मनापासून, सत्त्वापासून तारीफ होते. प्रेक्षकांचे सात्विकभाव सहजगत्या जागृत करणे हेच अभिनयसाफल्य!

अभिनय ‘साधन’ करण्यास आधारभूत असलेल्या आलंबनातील वस्तू किंवा शब्दार्थ यांना [इष्ट शब्दे तथा रूपे स्पर्शे गन्धे रसेऽपि वा। इन्द्रियैर्मनसा प्राप्तैः सौमुरव्यं सम्प्रदर्शयेत् ॥] शब्द, स्पर्श, रूप, रस, गंध व मन यांनी संपूर्ण आधारभूत मानून व्यक्त केले पाहिजे. पंचज्ञानेन्द्रियांनी प्रत्यक्षातील भाव व्यक्त होतील, पण मनाने सर्वच! मग ते शाश्वत असोत किंवा अशाश्वत, व्यक्त असोत किंवा अव्यक्त, कल्पनेतील असोत किंवा कल्पनातीत! मनाच्या गवसणीत येणार नाही असा कोणताच भाग उरणार नाही. म्हणून अभिनय करताना पंचज्ञानेन्द्रिये व सहावे मन यांना अनुसरणे, सर्वस्वी आधारभूत मानणे जरूर असते.

मानवी जीवन व्यापून असलेल्या वृत्ती अथवा गुण-सत्त्व, रज, तम यांचा देखील अभिनय करताना विचार करावयाचा असतो. या वृत्ती पात्राच्या तर असतातच, शिवाय भूमिकेच्या वेगळ्या असतात. अशावेळी पात्राने भूमिकेच्या वृत्तींचे-गुणांचेच प्रदर्शन करावयाचे असते. आपल्या स्वतःच्या वृत्तींना संपूर्ण गुंडाळून ठेवले पाहिजे, त्यांना अभिनयात मुळीच स्थान नाही. जेव्हा कोणी आपल्या स्वतःच्या वृत्ती-गुणांचे प्रदर्शन करू लागतो तेव्हा त्याचा अभिनय विसंगत वाटतो, त्या भूमिकेचा वाटत नाही.

[नयनैर्जनयेद् भावं भावात स्पर्शं समाचरेत्। स्पर्शेन द्रवमुत्पाद्य रतिं पश्चात् समाचरेत् ॥] कोणताही भाव जेव्हा फक्त चेहऱ्याने व्यक्त करणे आवश्यक असेल, तेव्हा तो प्रथम डोळ्यांनी जाणवून द्यावा, त्या जाणिवेत स्पर्श एवढा असावा की पहाणाऱ्याचे लक्ष त्याकडे केंद्रित होईल. त्या दृष्टीच्या फेकीतील स्पर्शाची उत्कटता वाहाणाऱ्या पाण्याप्रमाणे प्रवाही असावी, आणि असे करणाऱ्याने त्यात आत्मियता ओतावी, तेव्हाच तो अभिनय प्रेक्षकास अभिजात वाटेल. इन्द्रियांनी व मनाने प्राप्त झालेला, त्रिगुणाची जाणीव ठेवून केलेला अभिनय व्यक्त करताना व्यवहारातील अनुभवाची, भावनोत्कटाची, सहृदयतेची जोड द्यावी. निर्वेदादि भावसंचारी; वाच्य, लक्ष व्यंगादि अर्थसंचारी; कथानकातील शब्दसंचारी व कविच्या मनातील भाव हे सारे प्रामुख्याने व्यक्त करण्याचा कटाक्ष असावा.

दाक्षिणात्य ताल व राग

दाक्षिणात्य संगीतपद्धतीत मुख्य सात ताल [ध्रुवादिताल – ध्रुवो मठ्यो रुपकश्च झम्पा त्रिपुट एव च। अटतालश्चैकतालः सप्ततालाः प्रकीर्तिताः ॥] आहेत :–

(१) ध्रुव (२) मठ्य (३) रुपक (४) झंपा (५) त्रिपुट (६) अट (७) एक तसेच पाच जाती [ध्रुवादितालजातिभेदा : – चतुरश्रत्र्यश्रमिश्रखण्डसङ्कीर्णजातयः। ध्रुवादयो जातिभेदैः प्रत्येकं पञ्च पञ्च च ॥ तालाः स्वस्वाङ्गमात्राभिः जाता इति जगुर्बुधा ॥] आहेत :–

(१) चतुरश्र (चतुश्रं) (२) त्र्यश्र (तिश्रं) (३) मिश्र (४) खंड (५) संकीर्ण

या सात तालांचे जातिभेदानुसार प्रत्येकी पाच पाच प्रकार होतात. असे एकंदर पस्तीस ताल मुख्य समजले जातात. त्याची तालिका खालीलप्रमाणे–

ताल जाती→	चतुश्र	त्र्यश्र	मिश्र	खंड	संकीर्ण
↓					
ध्रुव	श्रीकर ४२४४	मणि ३२३३	पूर्ण ७२७७	प्रमाण ५२५५	भुवन ९२९९
मठ्य	सम ४२४	सार ३२३	उदीर्ण ७२७	उदय ५२५	राव ९२९
रुपक	पत्ति २४	चक्र २३	कुल २७	राज २५	बिंदु २९
झंपा	मधुर ४१२	कदंब ३१२	सुर ७१२	चण ५१२	कर ९१२
त्रिपुट	आदि ४२२	शंख ३२२	लीला ७२२	दुष्कर ५२२	भोग ९२२
अट	लेख ४४२२	गुप्त ३३२२	लोय ७७२२	विदळ ५५२२	धीर ९९२२
एक	मान ४	सुध ३	राग ७	रत ५	वसु ९

या तालिकेतील निरनिराळ्या विभागांना ‘अंगे’ म्हणतात. ती एकंदर सहा अंगे आहेत. त्यांची चिन्हे पुढीलप्रमाणे :– (१) अनुद्रुत image(२) द्रुत image(३) लघु।(४) गुरुऽ(५) प्लुतimage(६)हंसपाद किंवा काकपाद +

ध्रुव तालपद्धत्यनुसार त्यांच्या क्रमाने एक, दोन, चार, आठ, बारा व सोळा मात्रा आहेत. परंतु व्यवहारात अनुद्रुत, द्रुत व लघु हीच अंगे येतात. इतर वापरात नाहीत. ही अंगे सशब्द क्रिया म्हणजे टाळी वाजवून व निःशब्द क्रिया म्हणजे हवेत हात ठराविक अशा वेगवेगळ्या प्रकारांनी फेकून व्यक्त केली जाते. ‘अनुद्रुत’ ला फक्त एक टाळी वाजवितात. ‘द्रुत’ ला टाळी वाजवून हात उत्ताल करून समोर हवेत

फेकतात. परंपरेत या हवेत हात फेकण्यास 'गाते' म्हणतात. 'लघु' ला प्रथम टाळी व नंतर कनिष्ठिका, अनामिका व मध्यमा ही बोटे अनुक्रमे डाव्या तळहातावर टेकतात किंवा फक्त मोजतात. जात्यनुसार 'लघु' च्या मात्रा बदलतात. वरील कोष्टकातील 'चतुश्रजाती एकताला' च्या चार मात्रा आहेत. परंतु जेव्हा 'तिश्र, मिश्र, खंड' किंवा 'संकीर्ण जाती एकताल' होतो, तेव्हा त्याच्या क्रमाने तीन, सात, पाच व नऊ मात्रा होतात. म्हणजेच ज्या जातीचा 'लघु' तेवढ्या त्याच्या मात्रा होतात. जात्यनुसार लघुची किंमत काहीही झाली, तरीही अनुद्रुत व द्रुत यांच्या मात्रा बदलत नाहीत. त्या मूळच्याच राहतात.

दाक्षिणात्य गायन किंवा वादन क्रियांगाच्या शिवाय होऊच शकत नाही. कारण या पद्धतीत तालांना स्वतःचे बोल नाहीत. फक्त अंगेच आहेत, व ती अनुद्रुतादि स्वरूपांनीच ओळखली जातात. त्यात पाटाक्षरे [पाटाक्षरे- 'मृदंगवीणामुरजादि जन्मा करामिघात प्रभवस्तु पाटः']फक्त जागा भरण्याचे काम करतात. 'तत्, दित्, तोन् नम्' ही मुख्य पाटाक्षरे आहेत. याचीच सर्व प्रथम त्रिलयीत तालीम दिली जाते. त्यानंतर जात्यनुसार (१) चतुश्रम- त क दि मी (२) तिश्रम्- त की ट (३) मिश्रम्- त की ट त क दि मी (४) खंडम्- त क त की ट (५) संकीर्णम्- त क दि मी त क त की ट इत्यादी बोल शिकविले जातात, याच क्रमाने इतरही पाटाक्षरे शिकवतात, परंतु तालांचे बोल किंवा ठेका हा या पद्धतीत नाही.

[नृत्यं वाद्यानुगं प्रोक्तं वाद्यं गीतानुवृत्ति च ।
अतो गीतं प्रधानत्वादत्रा ऽऽ दावभिधीयते ॥]'संगीत' हा शब्द 'गीत, वाद्य, नृत्य' या अर्थाचा आहे. नृत्य हे वाद्यानुसार चालते, आणि वाद्य गीताला अनुसरते. म्हणून 'गीत' हे प्रधान मानले गेले आहे. तालासंबंधी कोणताही नियम या क्रमाने ठरवावा लागतो.

दाक्षिणात्य संगीतात गाणे सुरू करण्याच्या ज्या वेगवेगळ्या पद्धती आहेत, त्यांना ग्रह असे म्हणतात. हे ग्रह चार आहेत :—[समोऽतीतोऽ नागतश्च विशमश्च ग्रहामताः ।
चत्वारः कथितास्ताळे सूक्ष्मदृष्ट्या विचक्षणैः ॥](१) सम (२) अतीत (३) अनात व (४) विषम-

(१) समग्रह तो ,गीत व ताल एकाच ठिकाणी सुरू होतो—'समग्रह'

(२) अतीतग्रह तो .गीत सुरू झाल्यानंतर ताल सुरू होतो—'अतीतग्रह'या ग्रहामध्ये . येणारेबोल गीत साहित्याच्या समेवर आणावयाचे असतात.

(३) अनागतग्रह गीत तालाच्या समेनंतर सुरूकरणे म्हणजे—'अनागतग्रह' होययात . .गाण्याची सम व तालाची सम वेगवेगळी असते
परंतु मृदंगावर वाजविले जाणारे बोल गीत साहित्याच्या समेवर (शोल्लु)
तालाच्या समेवर नव्हे ,आणावयाचे असतातेतकारण वर उल्लेखिल्याप्रमाणे .
.गीतांग हेच संगीतात प्रधान मानले जातात

(४) विषमग्रहगीत व ताल यांची सुरुवात व— शेवटाचा ठराविक असा नियम न राहणे , म्हणजे'विषमग्रह' होय.

सोर्कट्टु अथवा शोल्लुः—म्हणजे 'बोल'. तोंडाने म्हटल्या जाणाऱ्या पाटाक्षरांना 'शोल्लु' म्हणतात.

तिरमानम्ः— बोलाच्या मोठ्या मालिकेस 'तिरमानम्' म्हणतात.

अरुदिः—'वर्णम्''तिल्लाना' इत्यादि नृत्यप्रकारांमध्ये 'तिरमानम्' समेवर आल्यानंतर एक छोटासा बोल (तुकडा) केला जातो, जो दुसऱ्या 'लघु' च्या घाताच्या समेवर आणण्याचा प्रघात आहे. त्याला 'अरुदि' म्हणतात.

जातिः— छोट्या जातियुक्त बोलास 'जाति' म्हणतात. यात पाटाक्षरे बोलली जातात.

मुत्ताइपुः— तिहाईल 'मुत्ताइपु' म्हणतात.

अडैपुः— मूळ लयीत चतुश्रगतीत वेगवेगळ्या मात्रा भरणे, यास त्या त्या जातीस अनुसरून चतुश्रअडैपु, तिश्रअडैपु इत्यादि म्हणण्याचा प्रघात आहे. 'अडैपु' म्हणजे मात्रा भरणे.

गती किंवा नडैः— म्हणजे चाल. मूळ लयीचे तीन, पाच, सात, नऊ इत्यादि मात्रानुमान ठरविणे, यास त्या त्या मात्रांनुसार गती किंवा नडै म्हणतात. तिश्रगती, खंडगती याप्रमाणे.

गती किंवा नडैमध्ये मूळ लयीची तिश्रादि जातीमध्ये बदल होतो व 'अडैपु' मध्ये मूळ लय चतुश्रच राहते. व त्यात वेगवेगळ्या जाति येतात.

ओण्णाङ्कालम्:— म्हणजे 'विलंबित' लय (एकपट).
रेण्डाङ्कालम्:—म्हणजे 'मध्य' लय (दुप्पट).
मूणाङ्कालम्:—म्हणजे 'द्रुत' लय (चौपट).

'ओण्णु, रेण्डु, मूण' हे तामिळ भाषेतील एक, दोन, तीन या अर्थी वापरले जाणारे शब्द आहेत.

या पुस्तकात समाविष्ट केलेल्या नृत्यप्रकारांना श्री सर्फोजी महाराजांनी जे दाक्षिणात्य राग योजिले आहेत, त्या रागांबद्दल ही माहिती—

अठाणा

एकोणतिसाव्या धीरशंकराभरण मेलजन्यामधील 'अठाणा' हा राग होय. हा षाडवसंपूर्ण राग होय. आरोहात 'ग' वर्ज्य असून अवरोहात 'म' वक्रस्वर आहे. या रागात धैवत आणि गांधार अवरोहात आंदोलित केलेला असतो. आरोह—अवरोहात निषाद शुद्ध आहे. परंतु परंपरागत कीर्तनातून अथवा गीतातून 'प ध नी' अशा रूपात 'नी' कोमल आणि 'ध नी ध नी सां' मध्ये पहिला 'नी' कोमल आणि दुसरा 'नि''शुद्ध' घेण्याचा प्रधात आहे.

अठाणा रागाचे आरोह-अवरोह स्वरूप

ऩि म प म सं नि	**ध सं सं संधसंध प म म मरेम रे म रे**
स रे म प नि सं	**सं नि ध — — प प म प ग — — म रे स**

अठाणाची पकड

म प सां ध – नी सां रें मं रें – सां, सां नी ध – प म प ग – म प, ध नी – प

आनंदभैरवी

२० व्या नटभैरवी मेलजन्यामधील ‘आनंदभैरवी’ हा राग होय. हा संपूर्ण राग होय. ‘रे’ आणि ‘ध’ वक्र स्वर आहेत. या रागात निषाद आणि गांधार कोमल आहेत परंतु म ग रे ग म मध्ये गांधार शुद्ध व ‘सां नि ध नि सां’ मध्ये निषाद शुद्ध घेण्याचा प्रघात आहे.

आनंदभैरवी रागाचे आरोह-अवरोह स्वरूप

ऩि म ग रे ग म प ध प नि	**प सं नि ध प रे ग रे**
स ग रे ग म प ध प नि सं	**सं नि ध प म ग रे स**

आनंदभैरवीची पकड

प म – प सां सांनि धनि प – म नि प म ग ग म – प म ग रे

प ध प ध

ग म प ध––––म ग प म ग रे स ऩि ध़ ऩि स – म ग रे ग म–

कल्याणी

६५ व्या मेचकल्याणी मेलजन्यामधील कल्याणी हा राग होय. हा संपूर्ण राग आहे. आरोह आणि अवरोहात मध्यम तीव्र असून अवरोहात मध्यम वक्रस्वर आहे.

कल्याणी रागाचे आरोह-अवरोह स्वरूप

रे ग रे प मं नि सं नि	प सं नि ध प मं प ग रे
स रे ग मं प ध नि सं	सं नि ध प मं प ग रे स

कल्याणीची पकड

सां सां नी ध प मंध पमं ग मं प, ध नी सं, नि सं रें पं मं रें सां, नि रें सं ध–नि सं ।

कांभोजी

२८व्या हरिकांभोजी मेलजन्यामधील हा राग होय. हा षाडव–संपूर्णराग आहे. आरोहात निषाद वर्ज्य असून अवरोहात निषाद ‘कोमल’ आहे.

अनुक्रमणिका

कांभोजी रागाचे आरोह–अवरोह स्वरूप

ऩि ग रे प म सं ध	ध सं ऩि ध प म ग रे
स रे ग म प ध सं	**सं नि ध प म ग रे स**

कांभोजीची पकड

म ग प ध - सं सं नि ध प - म ग रे सा ऩि प़ ध़ सा, ध सं नि - धपध - ।

केदारगौळा

२८व्या हरिकांभोजी मेलजन्यातील हा राग होय. याची जाति ओडव-संपूर्ण आहे. आरोहात 'ग, ध' वर्ज्य असून निषाद दोन्हींकडे कोमल घेतात व पंचम मुख्य स्वर मानला जातो.

केदारगौळा रागाचे आरोह-अवरोह स्वरूप

ऩि ग रे म प नि	ध सं ऩि ध प म ग रे
स रे म प नि सं	**सं नि ध प म ग रे स**

केदारगौळाची पकड

रे म प नि सां रें गं रें मं – गं सां नि सां रें नि ध प म प नि ध प म ग रे –
रेम – ग रे ग सा – रे म प नि सां ।

नीलांबरी

२८व्या हरिकांभोजी मेलजन्यामधील 'नीलांबरी' हा राग होय. हा षाडव-संपूर्ण जातीचा राग आहे. आरोहात 'ध' वर्ज्य असून अवरोहात 'ग' वक्रस्वर घेतला जातो. निषाद कोमल आहे. परंतु गाताना शुद्ध व कोमल दोन्ही निषाद घेतले जातात. ह्या रागाचे सूर दक्षिण हिंदुस्थानात बहुशः अंगाई गीताईसाठी वापरले जातात.

नीलांबरीचे आरोह – अवरोह स्वरूप

ऩि ग रे ग म सं नि	नि सं नि प ध नि प म ग रे ग
स रे ग म प नि सं	**सं नि प ध नि प म ग रे ग स**

अनुक्रमणिका

नीलांबरीची पकड

सं नि सं - प -नि सं नि प म ग म - म ग रे ग म ग रे ग सा - ।
ग म प ध नि ध नि प म ग रे प म - ग - सा - ।

पंतुवराळी

४५ व्या शुभपन्तुवराळी मेलजन्यामधील 'पंतुवराळी' हा राग होय. या रागाची जाति संपूर्ण आहे. मध्यम तीव्र असून 'रे, ग, ध' कोमल स्वर आहेत. प्रचारात शुद्ध गांधारच घेतला जातो. 'म'वक्रस्वर आहे.

पंतुवराळीचे आरोह - अवरोह स्वरूप

ऩि स रे ग म॑ प ध नि	ध सं नि म॑ प म॑ ध म॑ ग रे
स रे ग म॑ प ध नि सं	सं नि ध प म॑ ध म॑ ग रे स

पंतुवराळीची पकड

प - म॑ ग - म॑ ध ग रे स, स रे ग म॑ प - ध नि सं, सं नि ध प म॑ ग रे ग - म॑ - ग - रे सा - ।

(प्रचारात पकड कामवर्धिनीच्या मेलजन्याप्रमाणे घेतात. याप्रमाणे :– प म॑ ग रे सा –
रे सा ऩि सा रे ग रे ग - ग म॑ प ध प - ध नि सां - सां नि ध प म॑ ग रे।)

बिलहरि

२९ व्या धीरशंकराभरणमेलजन्यामधील 'बिलहरि' हा राग होय. याची जातीओडव—संपूर्ण आहे. आरोहात 'म, नि' वर्ज्य आहेत. अवरोहामध्ये शुद्ध व कोमल दोन्ही निषाद घेण्याचा प्रघात आहे.

बिलहरीचे आरोह-अवरोह स्वरूप

ग ग रे ग सं ध	नि सं सं ध रे म ग रे
स रे ग प ध सं	सं नि ध प म ग रे स

बिलहरीची पकड

ग प ध सं —, ध रें सं नि ध नि – प — म ग रे — म ग रे सा ऩि ध़ सा ।

अनुक्रमणिका

भैरवी

२० व्या नटभैरवी मेलजन्यामधील ‘भैरवी’ हा राग होय. याची जाति संपूर्ण आहे. गांधार आणि निषाद कोमल आहेत. प्रचारात अवरोहामध्ये धैवत कोमल घेतला जातो. रिषभ वक्रस्वर आहे.

भैरवी रागाचे आरोह-अवरोह स्वरूप

नि़ म ग रे प म प सं नि	नि सं सं ध रे म ग रे
स ग रे ग म प ध नि सं	सं नि ध प म ग रे स

भैरवीची पकड

नि
ध नि सं – नि ध प म प ग – रे, स रे नि़ स –

यदुकुलकांबोजी

२८व्या हरिकांबोजी मेलजन्यामधील ‘यदुकुलकांबोजी’ हा ‘कांबोजी’ रागाच्या अत्यंत जवळचा राग आहे. याची जाति ओडव–संपूर्ण आहे. आरोहात ‘ग, नि’ वर्ज्य असून अवरोहात ‘नि’ कोमल आहे.

यदुकुलकांबोजीचे आरोह-अवरोह स्वरूप

ध़ ग प म सं ध	ध सं नि ध ग म ग रे
स रे म प ध सं	सं नि ध प म ग रे स

यदुकुलकांबोजीची पकड

स रे म – पम गरे ग म्म प – म प ध सं – प – ग – म प म ग रे ग रे स –
स रे म –म प ध – प ।

रीतीगौळा

२० व्या नटभैरवी मेलजन्यामधील ‘रीतीगौळा’ हा राग होय. हा षाडव–संपूर्ण जातिचा राग होय. गांधार आणि निषाद कोमल आहेत. आरोहात पंचम वर्ज्य असून ‘रे’ आणि ‘ध’ हे वक्रस्वर आहेत. तर अवरोहात ‘प’ वक्रस्वर आहे.

रीतीगौळाचे आरोह-अवरोह स्वरूप

अनुक्रमणिका

ऩि म ग रे ग म नि ध म सं नि	नि सं सं ध रे म ग रे
स ग रे ग म नि ध म नि नि सं	सं नि ध म ग म प म ग रे स

रीतीगौळाचे रागस्वरूप

ऩि प़ ऩि ऩि स ग रे ग म, नि ध म ग रे, प म ग रे स, ऩि प़ ऩि ऩि स

शंकराभरणम्

२९ व्या धीरशंकराभरण मेलजन्यामधील ‘शंकराभरण’ हा राग आहे. हा संपूर्ण राग आहे. सारे स्वर शब्द शुद्ध असून अवरोहात ‘नि’ वक्रस्वर आहे. मध्यम हा रागातील महत्त्वाचा स्वर असून ‘ग’ आणि ‘ध’ वर पुष्कळदा ‘न्यास’ अथवा ‘कंप’ घेतला जातो.

शंकराभरणचे आरोह-अवरोह स्वरूप

रे ग रे प म सं ध नि	प सं नि सं ध प म ग रे
स रे ग म प ध नि सं	सं नि सं ध प म ग रे स

शंकराभरणची पकड

ग म प ध नि सं, सं ध – प, म प, सं ध – प ग म – प, रे – स, स ऩि ध़ – ऩि स ।

श्री

२२ व्या खरहरप्रिया मेलजन्यामधील ‘श्री’ हा राग होय. या रागाची जाति ओडव-संपूर्ण आहे. गांधार व निषाद कोमल आहेत. आरोहात ‘ग, ध’ वर्ज्य असून अवरोहात ‘ध’ आणि ‘ग’ हे वक्रस्वर आहेत.

श्री रागाचे आरोह-अवरोह स्वरूप

ऩि म प म प नि	प सं नि प ध नि प म रे ग रे
स रे म प नि सं	सं नि प ध नि प म रे ग रे स

श्री रागाची पकड

रे म प नि सं प सं नि प ध नि प म, रे ग – रे स

अनुक्रमणिका

सुरटी

२८ व्या हरिकांभोजी मेलजन्यामधील ‘सुरटी’ हा राग होय. या रागाची जाति ओडव-संपूर्ण आहे. निषाद कोमल आहे. आरोहात ‘ग, ध’ वर्ज्य आहेत. अवरोहात ‘ग’ वक्रस्वर आहे.

सुरटीचे आरोह-अवरोह स्वरूप

नि म प म प नि	**नि सं नि ध ग म ग प म रे**
स रे म प नि सं	**सं नि ध प म ग प म रे स**

सुरटीची पकड

रे म प नि – नि – नि मं नि ध प, म प नि – ध प म ग प म रे –
मरे मरे – म, नि म रे म ग प म रे . . . . रे स।

श्री. सर्फोजी महाराजांनी या ग्रंथातील नृत्यप्रकारांना दाक्षिणात्य संगीत योजिले आहे, त्यामुळे हे नृत्यप्रकार आणखीनच श्राव्य वाटतात. मी त्यांची गोडी नव्याने सांगण्याची आवश्यकता नाही. नाट्यप्रेमी मराठी कानांना हे दाक्षिणात्य संगीत मुळीच नवीन नाही, शतकाहून अधिक काळापासून आम्ही ते आपलेसे केले आहे. नाट्याचार्य अण्णासाहेब किर्लोस्करांनी दाक्षिणात्य संगीतामधील अनेक ‘कृती’, ‘कीर्तने’, ‘जावळी’, ‘पदे’ मराठी रंगमंचावर आणिली आहेत. मराठी रंगमंचाचा इतिहास याची मोठ्या मानाने नोंद घेत आला आहे. या दाक्षिणात्य संगीताने मराठी प्रेक्षकांच्या मनावर मोहिनी घातली. सारा महाराष्ट्र या संगीताने मंत्रमुग्ध झाला, तल्लीन झाला, समाजाच्या सर्व थरांत त्याचे लोण पोहोचले. रोजच्या जीवनातील कामे करीत असतानाही लोक हे संगीत गुणगुणू लागले, घरंदाज मुलीबाळी देखील मोठ्या हौसेने उत्स्फूर्तपणे नाट्यसंगीत गाऊ लागल्या. अत्युत्तम नाट्यसंगीताच्या चाली म्हणून कथाकीर्तनांत सुद्धा त्यांचा खूप मोठ्या संख्यने समावेश झाला. थोडक्यात संपूर्ण महाराष्ट्र या दाक्षिणात्य संगीताने भारावून गेला. आमची ही तल्लीनता पाहून दाक्षिणात्य लोकांनाही काही वेळा मोठा संभ्रम पडला, व त्यांनी ही मराठी गाणी, मराठी चाली समजून त्यांच्या प्रांतात पुन्हा नेऊन नाट्यसंगीतात वापरण्यास सुरूवात केली. या चाली तेथे सुद्धा लोकांना फारच आवडल्या कारण मराठी नाट्यसंगीततज्ज्ञांनी त्यात आपले स्वत्व ओतले होते, त्याला उत्तरीय संगीताची झिलई लावली होती. या चाली लोकप्रिय करण्याचे, या तज्ञांचे यश कोणीच नाकारू शकणार नाही. मूळ दाक्षिणात्य संगीतातूनच आलेल्या या चाली आहेत हे सांगताना मला संतोष वाटतो. हे दाक्षिणात्य संगीत आम्हाला नवीन नव्हे, ते तर आम्हाला आमचेच वाटत आले आहे. माझ्या या म्हणण्याची ग्वाही सारा महाराष्ट्र नाट्य-संगीत प्रेमाने आजही देत आहे, व जाणकार रसिकांना हे चांगलेच विदित आहे.

दाक्षिणात्य संगीतपद्धती म्हणजे कर्नाटकसंगीतपद्धती. कर्नाटक, मलबार, तामिळनाडु व आंध्र या भागात ही संगीतपद्धती आजपर्यंत रूढ आहे. या चारी प्रांतातील संगीताला कर्नाटकी चाली म्हणण्याचा प्रचार नाट्यसंगीत प्रेमी रसिकांत रूढ आहे. कारण आमच्याकडील लोकांना दाक्षिणात्य भाषांमधील फरक

पटकन लक्षात येत नाही. आमच्या या समजाचे किंवा संपूर्ण दक्षिणेतील [जुन्या संस्कृत ग्रंथातून 'दाक्षिणात्य देशाः' म्हणून पुढील उल्लेख सापडतो–

"कौसलस्तासेला सद्वदान्ध्राश्च द्रमिलास्तथा महाराष्ट्रश्च कर्णाटाः कोङ्कणा मलया अपि ।

अन्तराले च विन्ध्यस्य दक्षिणस्य च वारिधेः एवमाद्यास्तु ये देशा दाक्षिणात्यास्तु ते मताः" ...] लोकांच्या एकत्वाचे एक मोठे गमतीदार उदाहरण आहे, त्यात वाचकास माझ्या सांगण्याचा प्रत्यय येईल. सुमारे शंभरहून अधिक वर्षापूर्वी चेन्नल पट्टण (मद्रास) येथील सूब्रमण्यम् अय्यर नावाच्या तामीळ भाषी संगीततज्ञाने, तेलुगू भाषेत रचलेले आणि कर्नाटक संगीतात बद्ध केलेले 'मनसु करुग देमो? श्री. मानिनी मनोहर नी' हे गीत कृ. प्र. खाडिलकरांच्या 'मानापमान' नाटकात आहे, ते म्हणजे 'युवती मना दारुण रण रुचिर प्रेमसे!' सुमारे ५०-६० वर्षापूर्वी नाट्यकलाशिखामणी श्री. कुपैय्या पिल्लै, 'अलारिपु' या नृत्यप्रकारासाठी या कर्नाटकी गीताचा उपयोग करीत असत आणि हे अवीट गोड स्वर नाट्यसंगीताच्या रूपाने सारा महाराष्ट्र आजपर्यंत गात आहे. भारतीय एकात्मतेचे हे जाज्वल्य उदाहरण आहे. अशी अनेक दाक्षिणात्य गीते आज मराठी रंगभूमीवर नाट्यरूपाने नटली आहेत. त्यांचा मूळचा मुखडा लपून आज आपणास हा मराठी मुखवटाच मूळचा आहे असे वाटत आहे. ही चोरीकिंवा उचलेगिरी नव्हे! कलाप्रेमाने, गुणग्राहकतेने, हंसक्षीरन्यायाने केलेली आमच्या पूर्वजांची मुलुखगिरी आहे. हे पवित्र ज्ञानार्जन आहे. त्यात कलाप्रेम व गुणग्राहकताच प्रकर्षाने दिसून येईल.

वानगीदाखल म्हणून दोन मूळ तेलुगू पदे तेलुगू साहित्यानिशी आपणासमोर मांडीत आहे. जाणकारांना व अभ्यासूंना त्याची नीट ओळख व खात्री पटेल. दाक्षिणात्य संगीत आम्हाला मुळीच नवीन नाही हेच मला येथे आवर्जून सांगायचे आहे.

राग–हंसध्वनी, ताल–चतुश्ररुपकम्[मराठी गीत – झाले युवती मना–मानापमान]

अनुक्रमणिका

प. सं नि | प ग रे स | ग – | रे – सरे सनि़ | प़ – | नि़ सरे ग रे | स – | ग प नी – |

म न | सु क रु ग | दे ऽ | मो ऽ श्री ऽ ऽ ऽ | मा ऽ | नि नी ऽ ऽ म | नो ऽ | ह र नी ऽ |

संरें संनि | प ग रे स | गप ग | रेग रे सरे सनि़ | प़ – | नि़ सरे ग रे | स – | ग प निसं – रें |

म न | सु क रु ग | देऽ ऽ | मोऽ ऽ श्रीऽ ऽ ऽ | मा ऽ | नि नीऽ ऽ म | नो ऽ | ह र नी ऽ ऽ |

गरें संरें | संनि प गरे स | गप ग | रेग रे सरे सनि़ | प़ – | नि़ सरे ग रे | सरे गरे | गप गप निप निसां |

मऽ नऽ | सु क रू ग | दे ऽ ऽ | मोऽ ऽ श्रीऽ ऽ ऽ | मा ऽ | नि नीऽ ऽ म | नोऽ ऽह | ऽऽ रऽ ऽनी ऽऽ |

अ. ग प | सं नि सं – | नि सं | रें गं रें – | गं – | रेंगं रें संरें संनि | प रें | संनि प निसं रें |

व न | ज भ वा ऽ | दि वि | नु त गी र | वा ऽ | णाऽ ऽ दुऽ लुऽ | भ्रो ऽ | चिऽ न नीऽ ऽ |

च. प ग | रे स रे – | ग रे | स – सरे सनि़ | प़ नि़ | स रे ग रे | स रे | स रे स – |

अ र | म र ले ऽ | डे कि | नी ऽ कुऽ लऽ | बि रु | दु नु द ल | जे चु | उ डु मु ऽ |

ग ग | प ग प नि | सं नि प | गप ग रे सा | रे ग | – रे स रे | सरे ग | स रे स – |

च र | ण म नि न | देऽ क | कैऽ ऽ ऽ द न | श री | ऽ र मु नु | कोऽ ऽ | सि च्चि न ऽ |

च. प ग | प ग रे प | नि प | ग रे स – | स ग | रे प – प | ग – | ग नि प – |

क रू | णा ऽ क रू | ड कु | शि वि भु ऽ | व रु | डु नी ऽ दु | ता ऽ | त क दा ऽ |

ग प | सं नि सं – | नि सं | रें गं रें – | गं – | रेंगं रेंसं रेंसं नि | प रें | संनि प निसं रें |

म र | चि ति वो ऽ | ये ऽ | मो ऽ श्री ऽ | व र | द न्यं ऽ क | टे ऽ | श्व र नी ऽ |

| व ऽ | रऽ द न्यंऽ क |

अनुक्रमणिका

राग-खरहरप्रिया ताल-आदि (४, २, २)

[मराठी गीत-तेजानभी ज्या साहवेना-विद्याहरण]

प. – – – – | – – सं – | – – नी – | – – ध – | प – – – | – – म – | – – ग – | – – रे –

ऽ ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ सं ऽ | ऽ ऽ क ऽ | ऽ ऽ ल्प ऽ | मे ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ट्टी ऽ | ऽ ऽ दो ऽ | ऽ ऽ म ऽ

ग – – म | – – प म | ग रे – रे | रे – सा – | नि स ग – | रे – रे ग | म प प ध | नि – ध –

न ऽ ऽ सा | ऽ ऽ सा ऽ | ऽ ऽ ऽ के | ऽ ऽ त ऽ | नि ऽ ल ऽ | यु ऽ डो ऽ | ऽ ऽ रा ऽ | ऽ ऽ मु ऽ

नि सं रें गं | रें – सं – |

नी ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ सं ऽ |

अ. – – – – | – – ध नि | सं – सं नि | ध – नि – | सं – – – | सं – नि सं | रें – सं रें | गं – गं –

ऽ ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ पं ऽ | ऽ ऽ के ऽ | ऽ ऽ रु ऽ | हा ऽ ऽ ऽ | स ऽ ना ऽ | ऽ ऽ सी ऽ | ऽ ऽ नु ऽ

गं रें रें सं | सं – सं – | सं – नि – | – – ध – | प – ध – | म – प – | – – नि – | ध – नि –

डे ऽ ऽ ऽ | न ऽ ब्र ऽ | म्ह ऽ कै ऽ | ऽ ऽ न ऽ | ते ऽ लु ऽ | सु ऽ नो ऽ | ऽ ऽ ते ऽ | लि ऽ य ऽ

सं रें गं रें | रें – सं – |

दो ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ सं ऽ |

च. – – – – | – – प – | प – प – | – – प – | ध नि सं – | – – नि – | ध – प – | – – म –

ऽ ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ स ऽ | वं ऽ जी ऽ | ऽ ऽ व ऽ | अं ऽ तः ऽ | ऽ ऽ क ऽ | रु ऽ णा ऽ | ऽ ऽ सी ऽ

ग – – रे | – – रे ग | म – रे ग | म – ग – | रे स – स | – रे ग – | म – ग म | प – म –

नु ऽ ऽ डै | ऽ ऽ स ऽ | वं ऽ क ऽ | ऽ ऽ मं ऽ | मु ल ऽ कु | ऽ सा ऽ ऽ | क्षी ऽ यै ऽ | ऽ ऽ युं ऽ

प – – – | प – ध नि | सं – सं नि | ध – नि – | सां – – – | सं – नि सं | रें – सं रें | गं – गं –

ड ऽ ऽ ऽ | ग ऽ स ऽ | ऽ ऽ वें ऽ | ऽ ऽ शु ऽ | डो ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ श्री ऽ | ऽ ऽ वें ऽ | ऽ ऽ क ऽ

गं रें रें सं | सं – सं – | सं – नि – | – – ध – | प – ध – | प – म – | – – नि – | ध – नि –

टे ऽ ऽ ऽ | शा ऽ स ऽ | वं ऽ भू ऽ | ऽ ऽ त ऽ | स ऽ क ऽ | ल ऽ नि ऽ | ऽ ऽ ष्क ऽ | ळं ऽ क ऽ

सं रें गं रें | रें सं सं – |

नी ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ सं ऽ |

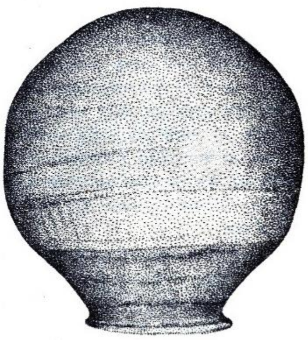

अनुक्रमणिका

नृत्यप्रकारांची शास्त्रीय माहिती

श्री. सर्फोजी महाराजांनी लिहिलेल्या बहुतेक प्रत्येक निरूपणात ‘जय जय’ या ईशस्तुतीपासून ‘मंगळे’ या प्रार्थनेपर्यंत एकंदर १८ प्रकार आहेत. एखाद्या निरूपणामध्ये क्वचित ठिकाणी प्रकारांची संख्या कमी अधिक असली, तरी त्यांचा क्रम आणि रचना सर्व ठिकाणी सारखी आहे. यातील काही प्रकार वगळल्यास बाकी सर्वांची रचना आजच्या परंपरागत प्रकारांप्रमाणेच असल्यामुळे त्यांच्या व्याख्यातयारकरणेसोपेगेले. ‘प्रबंध, त्रिपुट, जक्किणी, श्लोकवर्ण’ यासारख्या दुर्मिळ प्रकारांच्या व्याख्या मात्र विद्वानांची मते, ग्रंथ आणि स्वानुभव यांचा उहापोह करून मगच बनवलेल्या आहेत. या सर्व प्रकारांची माहिती मूळ क्रमानुसार पुढे देत आहे. या साऱ्या प्रकारांवर मी बांधलेली नृत्ये त्यांतील हातापायांच्या हालचालींसह पुढील प्रकरणात दिलेली आहेत. त्याआधी अभ्यासूंची या प्रकारांशीही ओळख करून देत आहे.

जय जय– महाराजा सर्फोजींनी रचलेल्या प्रत्येक निरूपणाचा आरंभ ‘जय जय’ या पदाने होतो . आजच्या दाक्षिणात्य संगीत परंपरेत याला ‘तोडय मंगळे’ असे संबोधिले जाते .‘जय जय’ म्हणजे ईशस्तवनम्हणून ,पुढील कार्यक्रम यशस्वी व्हावा .हा प्रकार फक्त गायिला जातो . .ईश्वराचे हे भजन‘जय जय’ ह्या प्रकारात इष्ट देवदेवतांची स्तुती असते.

शरणु शरणु– हे पद (भजन)‘जय जय’ ह्या स्तुतीनंतर गायिले जातेयशप्राप्तीसाठी देवदेवतांना शरण . .जाण्याचा हा प्रकार आहे‘जय जय’ आणि ‘शरणु शरणु’ यांचे स्वरूप कार्यक्रमाची ‘नांदी’ असे सांगता येईल.

अलारू– ‘भरतनाट्यम्’नर्तनपद्धतीत‘अलारू’ हा नर्तनप्रकार सर्वप्रथम केला जातो .‘अलारू’ चा ‘पुष्पांजली’ असा उल्लेख पुरातन ग्रंथातून सापडतोनर्तक वा नर्तकी रंगमंडपात आल्यावर . .तेथे असलेल्या निरनिराळ्या देवतांस पुष्पांजली वाहण्याचा हा प्रकार आहे‘अलारू’ हा तेलुगू भाषेतील शब्द असून त्याचा अर्थ ‘उमलणे’ असा आहे तामीळ नृत्यपरंपरेत यालाच . ‘अलारिपू’ म्हणून संबोधले जाते ,कमळ ज्याप्रमाणे हळूहळू उमलत प्रफुल्लित होते . त्याचप्रमाणेडोळेभिवया व खांदे या उपांगाच्या नाजुक हालचालींची सुरुवात ,मान , –यात होणाऱ्या अंग .होऊन हळूहळू वाढते अंगविक्षेप केले जातातउपांग–प्रत्यंगांच्या हालचालींनी एक प्रकारचा व्यायाम होतो व त्यामुळे पुढील कार्यक्रम चपळतेने करण्यास स्फूर्ती मिळतेतो म्हणजे ,या नर्तनप्रकाराचा आणखी एक पवित्र उद्देश समजला जातो . गुरुजन व प्रयोग ,रंगदेवता ,विघ्नहर्ता ,नर्तकी आपल्या शिरोभागी अंजली हस्त ठेवून ढीलपहायला जमलेल्या विद्वज्ज्नांना आदराने नमस्कार करते व पुप्रयोग यशस्वी होण्यासाठी आशिर्वाद इच्छिते.

या प्रकारातील बोल रागदारीत गायिले जातात. परंपरागच ‘अलारिपू’ हे बहुधा जुन्या शास्त्रीय ग्रंथानुसार ‘नाटै’ (नाट) रागात गायिले जातात. परंतु सर्फौजींनी निरनिराळ्या निरूपणानुसार विविध राग योजिले आहेत. परंपरागत .‘अलारू’ निरनिराळ्या जातींच्या नावांनी ओळखले जातात. जसे ‘तिश्र अलारू’‘चतुश्र अलारू’ इत्यादी. असे पाचही जातींचे ‘अलारू’ कोठे कोठे पहावयास सापडतात. तालातील

अनुक्रमणिका

नैपुण्य दाखविण्यासाठी सर्व जातींचा एकच 'पंचगती''अलारू' म्हणूनही केला जातो. निरनिराळ्या धृवादि ताळातही 'अलारू' केले जातात. कोणताही 'अलारू''तत्तकारा' ने सुरू केला जातो. यातील 'तत्तकार' हा 'तेन्नकार' होय. 'तेन्न' म्हणजे मंगलार्थवाचक 'ओम्कार' या पवित्र हेतूनेच नर्तनारंभी 'तत्तकार' गाण्याचा प्रघात पडला आहे. ['कोर्व्याचे साहित्याचे जिनस' या ग्रंथात 'अलारू' पूर्वी 'शेर्वा' अथवा 'शेर्वे' म्हणून शब्द आहे. तामीळ भाषेत 'शेर्वा' या शब्दाचा अर्थ 'जोडणारा', जो मागील प्रकाराला पुढील प्रकाराशी जोडतो तो; –असा आहे. या 'शेर्वा' शद्बाचा 'अलारू' शी काहीही संबंध नाही.]

शोल्लु— 'शौल्लु' त्याचा अर्थ .हा तामिळ शद्ब आहे –'बोल'हे बोल . रागानुसार गायिले जातात . सर्फोजींच्या'शौल्लु'मध्ये रागाचे स्वर दिलेले नाहीत हे .'शौल्लु'रागानुसार प्रत्येक वेळी निरनिराळ्या पद्धतीने गायिले जात असावेतम्हणूनच सर्फोजीनंतरच्या दाक्षिणात्य . व ,विद्वानांनी या बोलांबरोबरच सूर देण्यास सुरुवात केली'शोल्लु' चा 'जातिस्वरम्' बनला आहे हल्ली यांतून .'सोर्कट्टू'लोप पावले असून फक्त सूरच गायिले (बोल ,शोल्लु) .जातात

'शौल्लु' या प्रकारात सुरांबरोबर बोल देखील त्याच सुरांवर गायिले जातात. हे स्वर '' पल्लवी-अनुपल्लवी' स्वरूपाचे असतात. असे एकंदर ३ ते ५ स्वर रचलेले असतात. सुरुवातीस कोणी कोणी 'मेय अडवू' ['अडवू' म्हणजे नृत्त प्रकार, आणि 'मेय अडवू' म्हणजे शरीराच्या विशिष्ट प्रकारच्या लवचिक हालचालींनी युक्त असे अडवू.] करतात, तरकोणी करीत नाहीत. 'मेय अडवू' नंतर एक छोटासा 'जति' ['जति' म्हणजे ज्यावर 'नृत्त' केले जाते असा जातीयुक्त लालित्यपूर्ण बोल.] घेण्याचाही प्रघात आहे. त्यानंतर स्वररचनेवर नवनवीन नृत्तरचना केली जाते. या प्रकाराच्या दुसऱ्या भागात रागाचा जीव 'वादी' स्वर प्रामुख्याने दिसून येण्यासारखी विलंबित लयीत रचना केलेली असते. त्याची काही वेळा दुप्पट करण्याचा प्रघात आहे. हे विद्यार्थ्यास स्वर-लयज्ञानासाठी उपयोगी पडतात. 'शोल्लु' किंवा 'जातिस्वरम्' म्हणजे नर्तनरुपाने देवतास नमस्कार करण्यासाठी बोलांची झालेली पद्यरूपी रचना होय असे म्हणता येईल. याची गणना 'निबद्ध' गीतामध्ये होते. शोल्लु हा शुद्ध नृत्त प्रकार आहे.

शब्द— 'शब्द' हा 'शोल्लु' नंतर केला जाणारा एक भावगीतात्मक प्रकार आहे परंपरागत .'शब्दम्' बहुधा देवदेवतांच्या शृंगारिक लीलांवर आधारित असतात तर .'शब्द' म्हणून सापडणारे पुरातन साहित्य हे बहुधा देवतांस प्रीतीदायक व स्तोत्रयुक्त असे साहित्य असतेपरंतु . सर्फोजींच्या'शब्द' मध्ये मात्र त्या त्या निरूपणास अनुरूप निरनिराळ्या या प्रकारापासून 'साहित्या' चा प्रारंभ झाला आहे जणू निरूपणाची .'प्रस्तावना' च असे याचे स्वरूप आहे.

'शब्द' ची सुरुवात ही नेहमी 'घुं घुं झें झें' अशा प्रकारच्या पाटाक्षरयुक्त जतिने होते. यानंतर गीत असते. सर्फोजींच्या 'शब्द' मध्ये साहित्याच्या चारच लहान ओळी आढळतात, तर परंपरागत 'शब्दम्' मध्ये पहिल्या दोन ओळी मोठ्या असून दुसऱ्या दोन लहान असतात. एकंदरीत साहित्य कमी असल्याने भरपूर संचारीभाव [**संचारीचे** १) भाव संचारी २) अर्थ संचारी ३) शद्ब संचारी असे तीन प्रकार पडतात.

१) **भाव संचारी**- निर्वेदादी व्यभिचार भाव;

२) **अर्थ संचारी**- अभिधाशक्तीनुसार काव्यार्थाचे विविध कथाविष्कार; } येथे हे दोन अर्थ अभिप्रेत आहेत.]

अनुक्रमणिका

३) **शद्ध संचारी**- लक्षणा व व्यंजना शक्तीनुसार काव्यार्थाचें विविध कथाविष्कार

करण्याचा प्रघात आहेपरंपरेत सर्वसाधारणपणे संपूर्ण ओळ गाऊन झाल्यावर गाण्याचा उत्तरार्ध . .गीतामध्ये देखील छोटे छोटे पाट बोल असतात .संचारीभाव करण्यासाठी वापरला जातो'शब्द' चा शेवट 'गिणतोम्' या पाटाक्षरयुक्त जतीने होतो .'शब्द' ची लय नेहमी एकच असतेपरंपरागत . शब्दम् हे'मिश्रम्' या तालातच आढळतात परंतु शास्त्रात कोणताही सुयोग्य ताल वापरण्याचा संकेत आढळतो थोडक्यात .सर्फोजींनी त्या त्या निरूपणानुसार विविध ताल वापरले आहेत .'शब्द' हे जातियुक्त भावगीत म्हणजेच शुद्ध 'नृत्य' होय.

वर्ण— 'भरतनाट्यम्' मध्ये 'वर्ण' हे चवथ्या क्रमाचे नृत्य म्हणजे अभिनयाचा मानबिंदू समजला जातो .'पदवर्ण' किंवा 'चौकवर्ण' या नावांनी हे संबोधिले जाते कोणी .'तानवर्ण' नावाचा गानप्रधान प्रकारही करतात दाक्षिणात्य संगीत पद्धतीत संगीतप्रधान .'वर्णम्' गाण्याकरिता योजितात .'पदवर्ण' किंवा 'चौकवर्ण' अभिनयप्रधान असतोसाहित्य -याचे प्रत्येक स्वर . म्हणून अशा ,राग व ताल यास अनुरूप असे रचलेले असते ,भाव'वर्ण' चा समावेश अभिनयात केला जातो.

'वर्ण' मध्ये 'पल्लवी' आणि 'अनुपल्लवी' स्वरूपाचे साहित्य असते. याचे प्रत्येकी दोन दोन विभाग पडतात. यांनाच 'वर्णा' च्या पहिल्या चार ओळी म्हणून संबोधतात. 'पल्लवी' च्या साहित्यावर प्रथम एकपट, दुप्पट पाय वाजवून तोड घेतात. नंतर तीन लयींत येणाऱ्या 'तीर्मान्' वर नृत्त करतात. 'तीर्मान्' ठरलेल्या ग्रहावर आणतात, व पुन्हा 'अरूदि'नावाचा एक छोटा तिह्या करून तालांगाच्या ठराविक ठिकाणावर आणून सोडतात. नंतर नर्तकी रंगमंचाच्या मध्यावर जाऊन उभी राहते, व 'पल्लवी' चा योग्य तो अभिनय करते. तालास अनुसरून पदक्षेप करीत अभिनय कधी उजव्या तर कधी डाव्या बाजूस करते. रंगत आणण्यासाठी म्हणून साहित्यास पोषक असे 'जति' युक्त पदाघात करून साहित्याच्या अंती तोड घेऊन समाघात करीत एक दुसरा 'तीर्मान्' किंवा पहिल्या 'तीर्मान्' चा शेवटचा द्रुत भाग नृत्तरुप करते व पुन्हा सर्व क्रिया पूर्वीप्रमाणे करून रंगमंचाच्या मध्यावर येऊन उभी राहते. येथे पहिली ओळ संपते. त्याप्रमाणे तीन ओळी केल्यानंतर चौथ्या ओळीनंतर देखील 'तीर्मान्' केला जातो. असे एकंदर पाच 'तीर्मान्' नृत्तकौशल्य दाखविण्यासाठी आणि अभिनयात रुचिरता वाढविण्यासाठी करण्याचा प्रघात आहे. ('वर्ण' च्या प्रारंभापासून नंतरही येणाऱ्या प्रत्येक साहित्य-स्वरापूर्वी देखील 'तीर्मान्' करण्याचा प्रघात काही संप्रदायातून आहे.) .या नंतर येणाऱ्या स्वरास 'मुक्तायिस्वर' ('मुत्तायिस्वर' किंवा 'चिट्टस्वर') म्हणतात. हे स्वर विलंबित आणि मध्य लयीत निबद्ध केलेले असतात. 'वर्ण' मध्ये येणाऱ्या प्रत्येक स्वरावर प्रथम नृत्त करून नंतर साहित्यावर अभिनय केला जातो. 'मुक्तायि' च्या साहित्याच्या अभिनयानंतर 'वर्ण' चा पूर्वाध संपतो. म्हणून 'पल्लवी' हा 'वर्ण' चा पहिला चरण घेतला जातो. या 'मुक्तायि' च्या स्वरात 'पल्लवी' च्या साहित्याची सुरुवात नीट जुळून येईल, अशीच त्याची बांधणी केलेली असते.

उत्तरार्धातील पहिला चरण फक्त साहित्ययुक्त असतो. (यालाच कोणी 'येत्तीकडै' असे म्हणतात.) चरण साहित्यानंतर तीन, चार किंवा अधिक असे चिट्टस्वर व त्यांचे साहित्य असते. यातील पहिला स्वर विलंबित लयीत, दुसरा व तिसरा मध्य लयीत

व नंतरचे द्रुत लयीत असतात. चिट्टस्वरान्त रागाच्या पकडीप्रमाणे मध्यमांतीय, पंचमांतीय, धैवतांतीय, निषादांतीय यापैकी एक असतो. हा स्वरान्त नंतर उत्तरार्धातील पहिला चरण किंवा पूर्वार्धातील पहिला चरण म्हणजे 'पल्लवी' यांना मिळणारा पाहिजे, किंवा निदान अगदी निकटचा तरी असावा.

परंपरागत 'वर्णम्' मधील साहित्याची 'नायिका' बहुधा 'विरहोत्कंठिता' असते. परंतु सर्फोजी महाराजांच्या 'वर्ण' मधून मात्र नायिकाची विविधता आढळते. वियोगशृंगारात्मक 'वर्ण' मध्ये अभिलाषामरणादि दशदशा केल्या जातात आणि संयोगशृंगारात्मक साहित्यरचनेत लीलाविहृत इत्यादी अलंकारांची मांडणी केलेली असते. नर्तकीच्या अभिनय आणि नृत्त कौशल्याची परीक्षाच जणू असा हा 'वर्ण' नृत्यप्रकार आहे.

पद— श्री सर्फौजी महाराजांनी 'पद' म्हणून संबोधलेले हे 'वर्ण' नंतरचे गीतसाहित्य हल्ली - परंपरेमधून लोप पावलेले'स्वरपद' आहे यात .पद म्हणजे भावगीत .'वर्ण' प्रमाणे 'पल्लवी-अनुपल्लवी' या क्रमाचे साहित्य असते .नंतर चिट्टस्वर असून त्याचे साहित्य असते . याची संपूर्ण मांडणी .त्यानंतर एक चरण साहित्यरूपात असतो'वर्ण' प्रमाणे आहे पण ते , 'पदा' प्रमाणे त्रुटित आहे म्हणूनच याची गणना ,'पदवर्ण'मध्ये करावी लागेल .असे वाटते , अशा प्रकारच्या'वर्ण' चा हल्ली सांप्रदायातून जवळ जवळ पूर्ण लोप झाला आहे.

स्वरजति— 'स्वरजति' मध्ये विशिष्ट ताल व रागानुसार रागाचा उपयुक्त संचारक्रम व तालाच्या विभिन्न जातींचा सुंदर समन्वय केलेला असतो परंपरागत .'स्वरजति' मधील साहित्य हे 'पल्लवी-अनुपल्लवी' आणि 'चरण' या क्रमाने येत असते अनुपल्लवीनंतर .'मुक्तायिस्वर' असून त्यावर बोल व सा (टुसोर्कट्)हित्य असते या तिन्ही स्वरांच्या अंती .'तदिं गिंण तोम्' येते . व त्यानंतर पुन्हा'पल्लवी' घेण्यासारखी जागा असतेसाहित्य रूपात -यातील चरण स्वर . काही इतर .त्यानंतर तीन किंवा चार चिट्टैस्वर व त्यांचे साहित्य असते ,असतात 'स्वरजाति' मध्ये 'पल्लवी' नंतर फक्त स्वर व साहित्य असते (बोल) यात सौर्कट्टु . राजा सर्फोजीरचित .नसतात'स्वरजति' याच प्रकारचे आहेतया सर्व प्रकारांना सहा स्वर . .असून त्यांचे साहित्य आहे'पल्लवी' नंतर येणारा प्रत्येक स्वरान्त 'पल्लवी' चा स्वर त्याला जोडून घेता येण्यासारखा रचलेला आहे परंपरागत .'स्वरजति' मधून बहुधा भक्तिरस आढळतो सर्फोजींच्या .'स्वरजति' मधून निरुपणातील कथेनुसार विविध विषयांची मांडणी आढळते.

अभिनयपद— 'अभिनयपद' म्हणजे अभिनयप्रधान गीत यात .'पल्लवीअनुपल्लवी' व 'चरण' असा क्रम असतोनायक नायिका भावासह किंवा .राजा याजवर ही पदे रचलेली असतात ,देव . क्षेत्रय्याने तेलुगु भाषेत .शृंगार रसात करण्याचा प्रघात पूर्वीपासून चालत आला आहे लिहिलेली'क्षेत्रज्ञ पदम्' म्हणून ओळखली जाणारी पदे ही आज भरतनाट्यम्मध्ये मोठ्या मानाच्या स्थानी विराजमान झाली आहेत यातील बहुतेक पदे .'तिश्रत्रिपुट-' तालात गातात .'मिश्रम्मिश्रचापू ,' किंवा फक्त 'चापू' ही सर्व 'तिश्रजाती त्रिपुट' तालाचीच परंपरागत नावे आहेतही पदे अत्यंत विलंबित लयीत गाण्याचा प्रघा .त आहेयातील ,

रागांची निवड प्रामुख्याने भाव व्यक्त करण्यासाठीच केलेली असतेसर्फोजींच्या . .अनुपल्लवीनंतर एक ते तीन चरण असतात-पदामधून पल्लवी

'भरतनाट्यम्' मधील पदातून चित्रित केल्या गेलेल्या नायकनायिकेच्या संयोग वा वियोग शृंगारामधून नायिकारुपी जीवात्मा गुरुरुपी सखीच्या मदतीने नायकरुपी परमात्म्याशी तादात्म्य पावण्याचा प्रयत्न करीत आहे, हाच गूढार्थ असतो. आणि म्हणूनच ही शृंगारात्मक वर्णने पराकोटीची असली, तरीही सात्विक असतात. हीच या नृत्यकलेची आध्यात्मिक पार्श्वभूमी होय.

तिलाना— 'तिलाना' म्हणजे हिंदुस्थानी संगीतातील तराणाह्या नृत्यप्रकाराचा शुद्ध नृत्तात समावे .श होतो यांत .'तिल्लीलाना ,तोम् दिरना ,दिरना ,तननम्' अशाप्रकारचे बोल एकत्र करून त्यांची रागात व तालात बैठक योजिलेली असते .'पल्लवीअनुपल्लवी ,' व 'चरण' अशी याची मांडणी असते सुरुवातीस .'पल्लवी' वर 'मेय अडवू' चे प्रकार केले जातात व त्यानंतर निरनिराळ्या जातिनुसार याच 'पल्लवी' च्या ओळीवर आवश्यक तेवढ्या कौशल्यपूर्ण रचना केलेल्या असतातमधील नृत्ताचा जणू मापदंडच असा हा प्रकार समजला भरतनाट्यम् . त्यानंतर बोलयुक्त .जातो'अनुपल्लवी' येऊन आश्रयदाता राजा किंवा देव यांच्या स्तुतीपर एक चरण घेतला जातो सर्फोजीच्या)'चरणा' चे साहित्य निरुपणानुसार आहेव पुन्हा (. शेवटी बोलांचा एक छोटासा चरण केला जाऊन'तिर्मान' युक्त रचनेने याचा शेवट होतो.

अभिनयपद— हे वर उल्लेखिलेल्या अभिनयपदाप्रमाणेच असते.

जक्किणी— 'जक्किणी' हा यक्षिणी शब्दाचा अपभ्रंश आहे परंपरागत भरतनाट्यम् शैलीमध्ये या .नृत्याचा काहीही उल्लेख सापडत नाही परंतु .'कूचिपूडी' नृत्यशैलीमध्ये क्वचित हा प्रकार सापडतो . आंध्रराज्यामधील'जक्कुल' म्हणून ओळखल्या जाणाऱ्या विशिष्ट जमातीमधील स्त्रीच्या सौंदर्याचे वर्णन यात केलेले असते सर्फोजी महाराजांच्या .श्री .'जक्किणी' मध्ये निरुपणाला अनुसरून कथाभाग असतोत्यानंतर तीन वेळा .या नृत्याची सुरुवात बोलांनी होते . तसेच .स्वरांचा या साहित्याशी काही संबंध नसतो .वेगवेगळे स्वर व साहित्य असते साहित्यात'यल्लिला यल्ला लाले' अशाप्रकारचे लोकनृत्याला शोभणारे शब्द असतात . त्यानंतर चार'स्वर' असतातकाही प्रकारांमध्ये गीतसाहित्याऐवजी बोल असून ते केव्हा . स्वरांवर तर केव्हा'जति' प्रमाणे बोलले जातातस्वरानुसार ,एकंदरीत जतिनुसार बोल . स्वर व छोट्या छोट्या साहित्याच्या ओळी यांनी युक्त असा हा नाविन्यपूर्ण परंतु ,बोल .दुर्मिळ नृत्यप्रकार आहे

गीत— 'गीत' हे दोन प्रकारचे असते .'लक्षणगीत' व 'लक्षसंचारीगीत'यातील पहिले गाण्यासाठी . .असते तर दुसरे नृत्यासाठी

'लक्षणगीत' हे रागाच्या सर्व लक्षणांनी युक्त असते. कर्नाटकी संगीतपद्धतीमध्ये संगीत-शिक्षक विद्यार्थ्यास 'लक्षणगीत' हे आरंभपाठ म्हणून शिकवतात. यामुळे त्याची स्वरस्थाने नीट बसतात, व पुढील 'वर्ण' या गानप्रकाराची पूर्वतयारी होऊन राहाते.

अनुक्रमणिका

गीताची बंदीश राग-भाव, मेल किंवा जन्य रागाचे नाव, आरोही-अवरोही स्वर इत्यादींनी युक्त असते.

'लक्षसंचारी गीत' नृत्यासाठी असते. स्वर, साहित्य व तालयुक्त अशी याची बंदीश असते. यात प्रथम स्वरावर नृत्त करतात व पहिल्या स्वराच्या साहित्यावर तालांगाला पोषक अशी लहान 'अरुदि' (तिहाई) घेऊन नंतर साहित्यावर अभिनय करतात. [जातिनुसार केला जाणारा पदन्यास]'तट्टीमेट्टी' मध्ये सुद्धा (वर्ण प्रमाणेच) अभिनय करतात. पहिल्या साहित्याच्या ओळीचा शेवटचा भाग दुसऱ्या साहित्याच्या शेवटी पुन्हा तसाच येत असतो. त्याची पुनरुक्ती होत असते. क्वचित पहावयाच सापडणाऱ्या परंपरागत 'गीत' मध्ये साहित्यावर अभिनय करताना मधून मधून काही स्वररचना केलेली असते; त्यावर नृत्त करतात.

प्रबंध— 'प्रबंधा' चे अनंत प्रकार आहेत .'संगीत रत्नाकर' या ग्रंथात त्यावर एक स्वतंत्र अध्याय लिहिलेला आहे. इथे त्याची सर्वसाधारण व थोडक्यात व्याख्या करायची म्हणजे अति कठिण आहे भाषेप्रमाणेच .'प्रबंधा' ला देखील स्वतःचे व्याकरण आहेहल्ली प्रबंध . जुन्या ग्रंथानुसार त्याचे वर्णन पुढीलप्रमाणे सापडते .जवळजवळ व्यवहारात नाहीत:- 'गांधर्व' गानात 'मार्गी' व 'देशी' असे दोन गानप्रकार आहेत त्यापैकी देशी गानाचे . 'नियुक्त' म्हणजे बंदिस्त किंवा छंदयुक्त 'अनियुक्त' म्हणजे अबद्ध किंवा नियमहिन असे दोन प्रकार आहेत यातील .'निबद्ध' किंवा 'नियुक्त' चे तीन प्रकार आहेत .'प्रबंधवस्तु ,' आणि 'रूपक' यातील प्रबंध हा चार धातूंनी युक्त असतो (१) .'उद्ग्राह'म्हणजे सुरुवात -; (२)'मेलापक'त्याला ,म्हणजे पहिल्या व तिसऱ्याचा मेळ करविणारा - जोडणारा; (३) 'ध्रुव' — म्हणजे कायम असणारा फक्त दोन किंवा तीन धातू असलेल्या प्रबंधात क्वचित्) 'मेलापका' चा त्याग केलेला असतो परंतु ,'ध्रुवा' चा केव्हाही त्याग होत नाही (४) (. 'आभोग' म्हणजे पूर्णता किंवा शेवट .'अंतरा' हा पांचवा धातू 'सालगसूड' ,'शुद्धसूड' इत्यादि काही प्रबंधाच्या प्रकारात आढळतोअशा या चार धातूंनी युक्त असलेल्या . (१) .प्रबंधाची सहा अंगे आहेत'स्वर' (२) म्हणजे रागाच्या सुरांत रचलेले -'बिरुद'- (३) .त्याचे गुणवर्णन ,म्हणजे ज्याच्यावर प्रबंध रचला असेल'पद'म्हणजे प्रबंधलेखकाचे - (४) .पद (स्थळ) प्राविण्य सांगणारे'तेन्न' म्हणजे -ॐइय इत्यादि ,तिय ,तेन तेन , (५) .मंगलसूचक शब्द'पाट'म्हणजे मृदंगादि - वाद्यांवर वाजविले जाणारे बोल (६) . 'ताल'अशारितीने सहा अंगांनी युक्त .लय इत्यादींच्या योगे ठरविलेला वेळ ,म्हणजे अंग - पा ,सहा .असा प्रबंधाचे पाच प्रकार आहेतचतीन व दोन अंगे असलेल्या प्रबंधांना ,चार , अनुक्रमे'मेदिनीतारावली ,पावनी ,दीपिनी ,नन्दिनी ,' ही नावे आहेतदाक्षिणात्य संगीत . ती पुढीलप्रमाणे ,पुस्तकातून काही नावे सापडतात:—

(१) 'कैवार प्रबंध'—यांत पहिल्या ओळीत बोल (पाट), दुसऱ्या ओळीत ज्याच्यावर प्रबंध लिहिला असेल, त्याच्या नाव-गुणांनी युक्त साहित्य (बिरुद), तिसऱ्या ओळीत प्रबंधलेखकाची नाममुद्रा असते.

(२)'साधारण प्रबंध'—यात फक्त दोन किंवा अडीच ओळी असतात.

(३) 'ग्रहस्वर प्रबंध'—हा प्रकार साधारण 'प्रबंधा' प्रमाणे असला, तरीही गाण्यात 'ग्रहस्वर' असतात. ग्रहस्वर म्हणजे 'सा नि ध प' या स्वरांना 'नि ध प म' असे बदलून गाणे. इतर स्वर देखील याच क्रमाने म्हणणे : हे कानाला जरी गोड वाटले नाही, तरी ग्रह बदलून गाणे, स्वरज्ञानासाठी व प्राविण्य व्यक्त करण्यासाठी उत्तम असते. म्हणूनच याला 'ग्रहस्वर प्रबंध' हे नाव पडले असावे.

(४)'मुक्तपद ग्रत्तम्'— यांत प्रत्येक आवर्तनामधील स्वर व साहित्य ज्या अक्षरापासून सुरू होते, तेच अक्षर किंवा स्वर आवर्तनाच्या शेवटी देखील असते. यात 'आदि', व 'अंत' येत असल्यामुळे याला 'आदियन्तम्' (आद्यंतम्) देखील म्हणतात.

(५) 'उमातिलकं'—या सुरुवातीस स्वर, मग साहित्य, व शेवटी स्वर असतात.

सर्फोजीलिखित प्रबंधामध्ये बहुधा प्रथम स्वरसहित साहित्य, नंतर स्वरसहित 'पाट' आणि नंतरचे 'तेन्न' म्हणजे 'दिग् दिग्, दुग् दुग्, तेन तेन, तिय इय' इत्यादि प्रकारचे शद्व असतात. प्रथम स्वरावर इच्छेनुसार तालांगाला पोषक असे नृत्त करतात. आवर्तनाच्या शेवटी 'अरुदि' घेऊन नंतर त्या स्वराच्या साहित्यावर पोषक असा अभिनय केला जातो. नंतर पुढे असलेल्या 'पाट' शब्दावर आणि ॐकारात्मक 'तेन्ना' वर अर्थानुसार नृत्त करतात, व नंतर 'अरुदि' घेऊन प्रबंधाचा शेवट होतो.

त्रिपुट—'त्रिपुट' हा प्रकार म्हणजे प्रबंधाचेच एक अंग आहे .'तिविड प्रबंध' असा याचा उल्लेख सापडतो . 'उद्ग्राहध्रुव ,' आणि 'आभोग' हे तीन धातु व पाट ,(बोल-शोल्लु)बिरुद (गुणवर्णनात्मक) .आणि स्वर या तीन अंगांनी युक्त असा हा गुणवर्णनात्मक प्रकार आहे'संगीत रत्नाकर' या ग्रंथात याचा 'तिपथ' असा उल्लेख सापडतो यामध्ये .'पाट' व 'बिरुद' सुरुवातीस येतात , अस (ध्रुव) आणि तिसरे अंग स्वर हे स्थायीतेफुलाच्या पाकळ्या ज्याप्रमाणे एकमेकात . त्याचप्रमाणे या प्रकारात नृत्याची तीन ,गुंफलेल्या असाव्यात'पुटे'एकमेकात (पाकळ्या) .बांधलेली असतात

प्रथम स्वरांसहित 'पाटा' वर वेगवेगळ्या पद्धतीने अनुरुप नृत्त केले जाते, नंतर 'अरुदि' घेऊन एक 'पुट' संपते. पुन्हा 'पाटाक्षरे' येतात व अरुदि घेऊन दुसरे 'पुट' संपते. नंतर 'बिरुद' म्हणजे गुणवर्णनात्मक साहित्यावर अभिनय केल्यावर 'अरुदि' घेऊन तिसरे 'पुट' संपते. असा हा वैशिष्ट्यपूर्ण दुर्मिळ प्रकार आहे.

श्लोकवर्ण— या नृत्यप्रकाराची शास्त्रीय व्याख्या परंपरेत किंवा शास्त्रीय ग्रंथांत सापडत नाहीअसे . तरी सर्फोजींच्या निरुपणामध्ये या प्रकाराचे क्रमानुसार स्थान आजच्या परंपरागत ,असले नृत्यपद्धतीमधील'श्लोका' च्या स्थानीच आहे परंपरेच .'श्लोक' हा प्रकार तालविहीन केला जातो, कदाचित रुचिवैचित्र्यासाठी तो तसा केला जात असावा परंतु .'श्लोकवर्ण' ची बंदीश मात्र 'वर्ण' प्रमाणे तालबध्द असतेपरंपरागत श्लोकामध्ये आलापांना प्राधान्य . तर .असते'श्लोकवर्ण' मध्ये तालांगानी युक्त अशी स्वररचना समाविष्ट असतेथोडक्यात . ज्याप्रमाणे'पदवर्ण' अभिनयप्रधान व 'तानवर्ण' गानप्रधान असतो त्याप्रमाणे 'श्लोकवर्ण'

अनुक्रमणिका

मध्ये श्लोकाची संथ लय आणि अभिनय आणि 'वर्ण' मधील ताल व स्वररचना यांचा समन्वय साधलेला असतो.

'श्लोकवर्णा' तील पहिल्या साहित्याच्या चार ओळींवर 'पदा' प्रमाणे अभिनय केला जातो, आणि नंतरच्या स्वरावर आवडीनुसार नृत्त केले जाते आणि 'अरुदि' घेऊन या प्रकाराचा शेवट होतो.

कउत्तं– पूर्वीच्या काळी हा प्रकार फक्त देवळातूनच पहावयास मिळत असेप्राचीन ग्रंथांतून याचा . उल्लेख'कौतुक' अथवा 'कौत' असा आढळतोसर्फोजीराजांन .ी प्राकृत मराठीत याला 'कउत्तं' असे संबोधले आहे आणि बऱ्याच ठिकाणी या प्रकारासाठी कोणता ,'राग' असावा , म्हणजेच पूर्वी .हे लिहून ठेवले आहे 'कौतुके' नुसती 'बोलली' च नव्हे तर 'गायिली' ही जात असावीत .'भरतार्णव' या ग्रंथामध्ये 'कौत' या शब्दातील 'क' ,'उ', 'त' या प्रत्येक अक्षराच्या 'देवता' आणि 'वर्ण'.याचा उल्लेख आहे (रंग)

'कउत्तं' ची रचना मोठी गमतीदार असते. यामध्ये अनेक प्रकारची चित्रविचित्र पाटाक्षरे (बोल) आणि तशाच छोट्या, छोट्या सुंदर शब्दांत देवताविषयक साहित्य असते. नानाविध बोलांच्या विस्तारात मधून मधून येणारे साहित्य आकर्षक वाटते. बोलांवर योग्य ते नृत्त व साहित्यावर अभिनय केला जातो. एकंदर 'कउत्तं' हा छोटासाच परंतु चित्तवेधक असा देवस्तुतीचा प्रकार आहे.

उत्तर हिंदुस्थानातील 'कथकां' त पहावयास मिळणाऱ्या 'कवित्' ह्या प्रकाराचे 'कउत्तं' या प्रकाराशी बरेच साम्य आढळते.

मंगळे– प्रयोगाच्या शेवटी गाण्याचा हा प्रकार आहेनर्तकी स्थानकम .ण्डलामध्ये उभी राहून सुन्दरी ग्रीवा करीत द्रुत लयीत फक्त पाय वाजवत नृत्य करते सुरुवातीच्या) .'जय जय' आणि 'शरणु' या गीताप्रमाणेच यावरही नृत्त केले जात नाहीयातील साहित्य देवाच्या (. .गुणवर्णनात्मक आणि स्तुतीपर असते'प्रयोगा' त झालेल्या स्वरताल रागाच्या , .ही प्रकारातील आंतरिक भावना ,बद्दल देवाकडे क्षमायाचना करणेचुकां'मंगळे' म्हणजे , शुभ कर ,सारे मंगल कर', हीच देवाकडे प्रार्थनाप्रयोगाच्या सुरुवातीस प्रयोग चांगला . तर प्रयोगाच्या ,म्हणून देवाची आळवणी व त्याला शरण जाण्याचा प्रकार आहे ,व्हावा चुका झाल्या असल्यास क्षमायाचना म्हणून ,शेवटी'मंगळे' चे महत्त्व आहेहाच प्रयोगाचा . .शेवट असतो

○ ○ ○ ○

नृत्यप्रकार

कुमारसंभवनिरुपण

राग-बिलहरि

आदिताळ

अनुक्रमणिका

राग–बिलहरि ॥ आदिताळ (४, २, २)

जय जय
साहित्य

प. १ जय कार्तिकेय तिबुध ॥ जय गळित भव बाध ॥
२ जय दैत्यजन विरोध ॥ जय रचित बोध ॥ जय जय ॥

अ. ३ जय बर्हिवरयान ॥ जय दैत्यकुल दमन
४ जय पूर्ण शशिवदन ॥ जय निगम भवन ॥ जय जय

५ तूं जननि जनक मज ॥ तूं बंधु मम सहज ॥
६ निज सांगतों समज ॥ नीट तूं शरज ॥ जय जय ॥ १॥

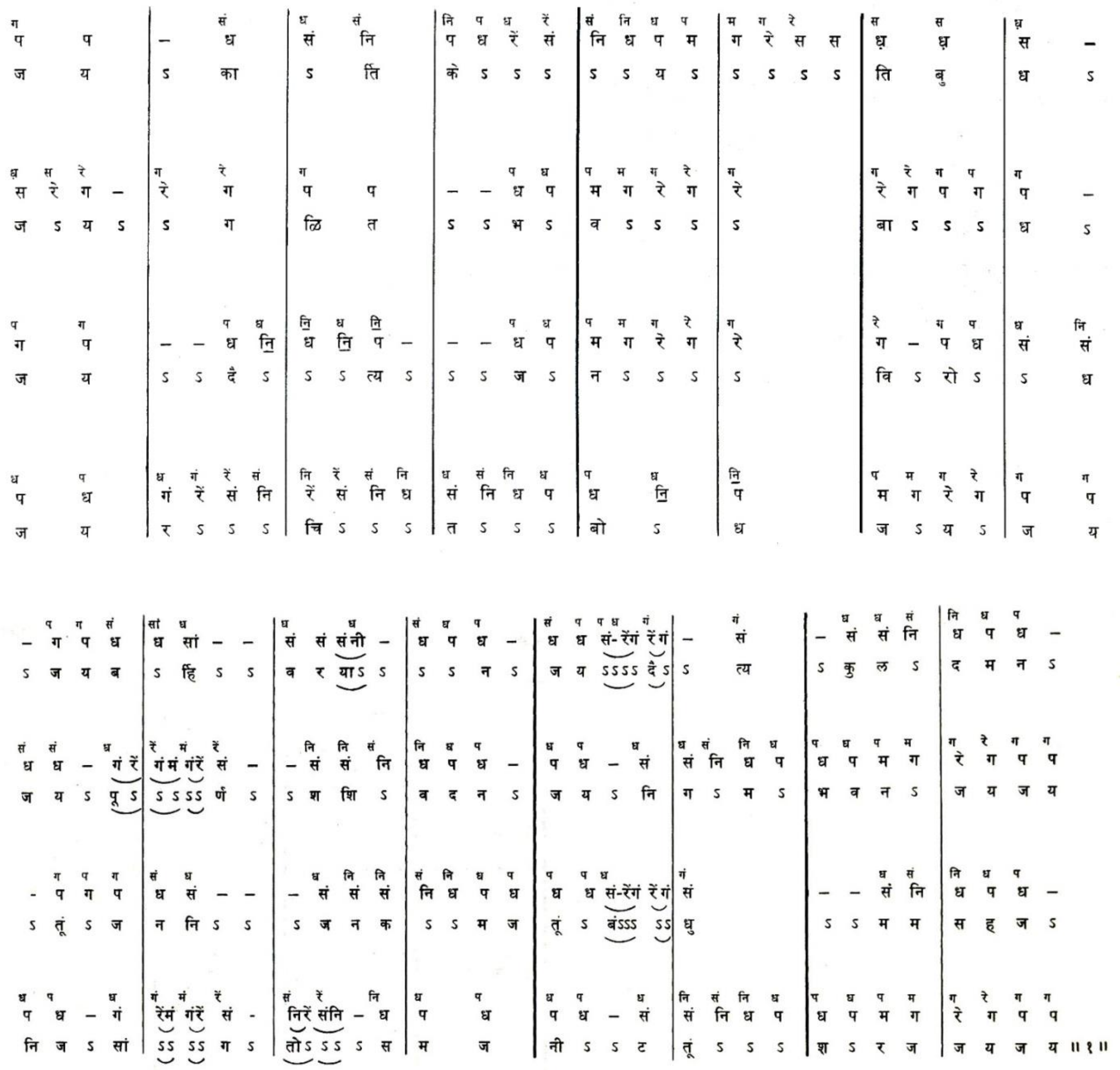

अनुक्रमणिका

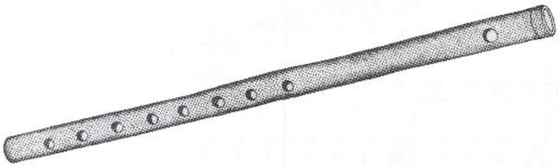

अनुक्रमणिका

राग–बिलहरि॥ **॥ आदिताळ (४, २, २)**

शरणु शरणु
साहित्य

१ प शरणु शरणु मयूरवाहन ॥ शरणु पूरित कामन ॥ शरणु शरणु

२ अ. शरणु तारक दनुज विदळन ॥ शरणु पर्वतभेदन ॥ शरणु शरणु ॥

३ शरणु सुखकर भक्त पावन ॥ शरणु मुनिवर मोहन ॥

४ शरणु निर्जर बृंद पालन । शरणु पंकज लोचन ॥ शरणु शरणु ॥ १ ॥

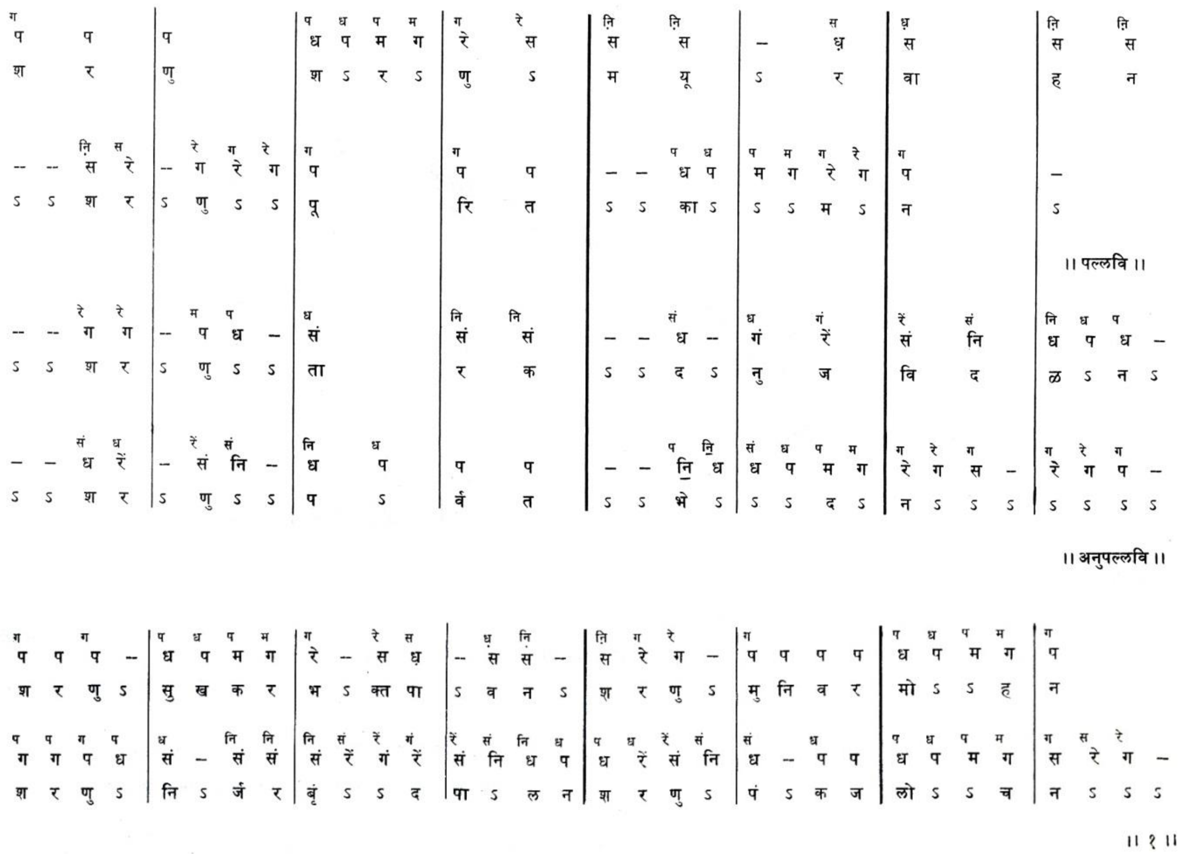

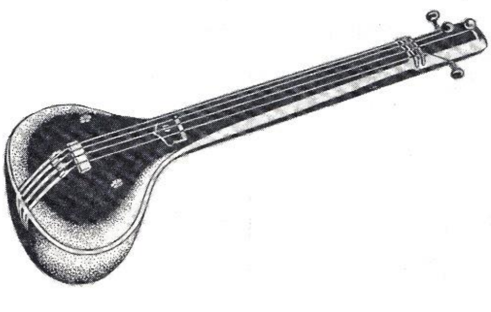

अलारु

तत्तकार

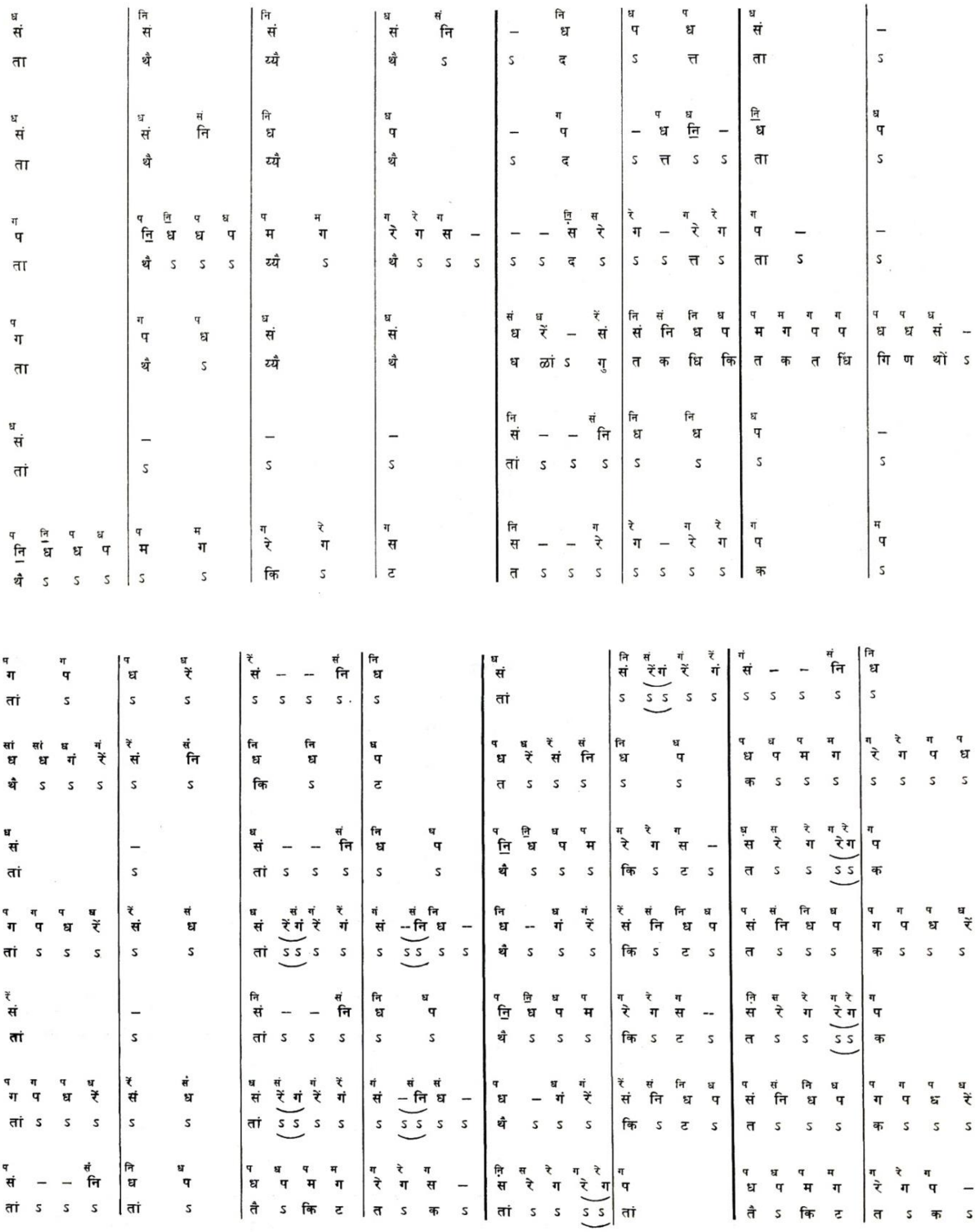

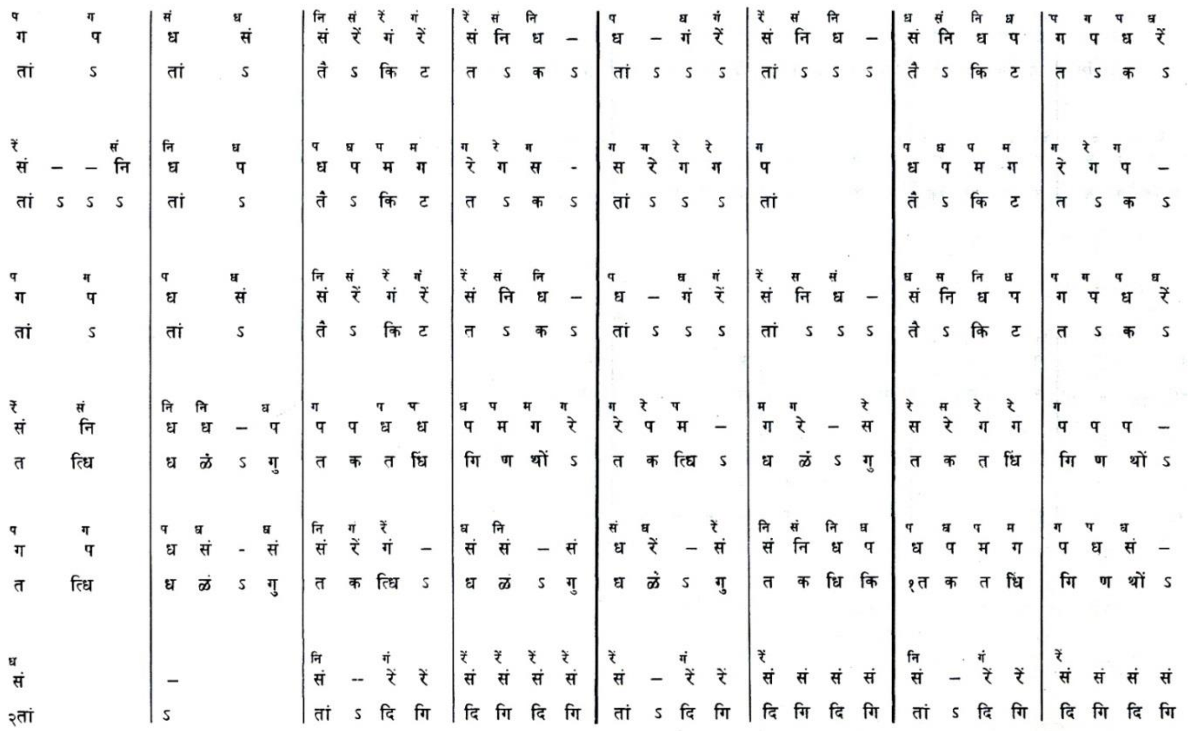

१ मूळ ग्रंथात या जागी दुह्या आहे आता कोणी तसा घेत .नाही.

२मात्रा खाली न २मूळच्या प्रमाणे पाहिजे असल्यास येथे . सोडता‘—— त धिं । गि ण थों ।—’ असा बोल घेता येईल.

आदित्य

३ .‘तां दि गि । दि गि । दि गि —’ हा बोल १५ वेळ घ्यावा असे मूळ ग्रंथात आहे १५याच क्रमाने .वेळा घेतला आहे ७येथे पुनरुक्ति टाळण्यासाठी . .वेळा घेतल्यास आणखी दोन आवर्तने वाढतील

अनुक्रमणिका

राग – बिलहरि ॥ ॥ आदिताळ (४, २, २)

शोल्ल

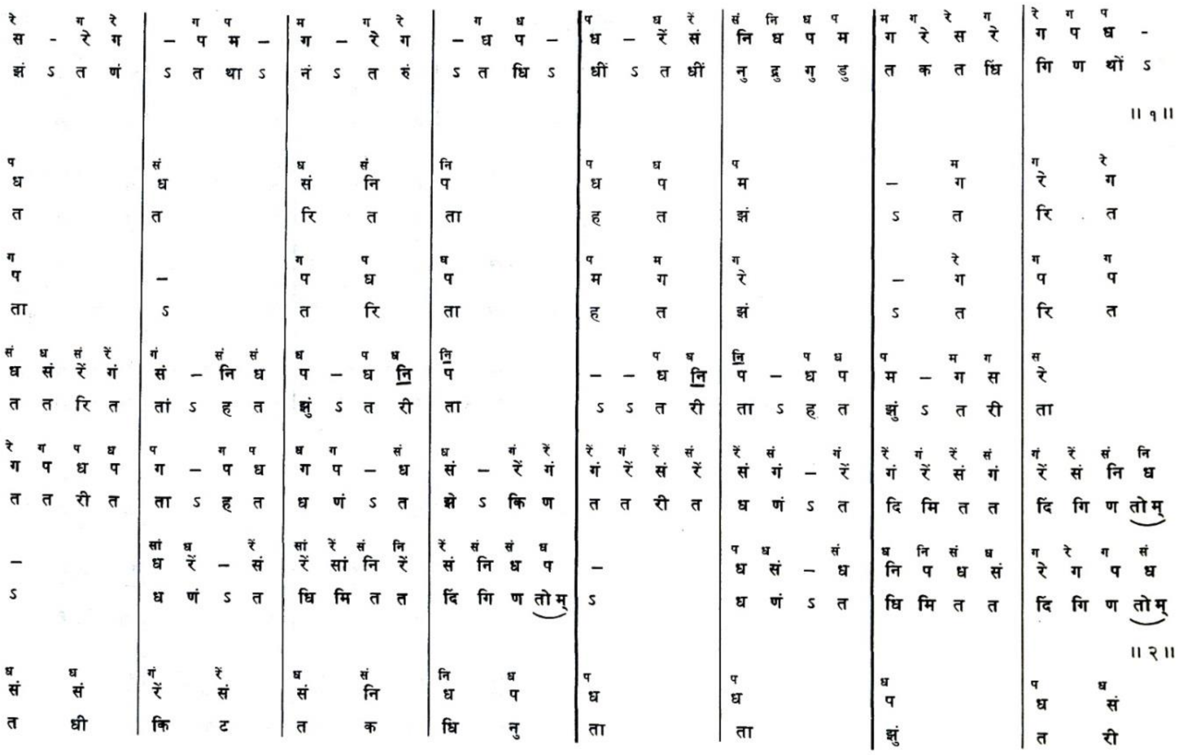

सं प	ध प	म	ग रे	ग	स	रे	ग प
प ध	प म	ग ग	रे ग	स	रे	ग	प ध
त धी	कि ट	त क	घि नु	ता	ता	झुं	त री
ध गं गं	रें ध सं	नि ध प	ध	ग स	रे रे ग ग	प सं ध	सं प ध
गं रें - रें	सं - सं नि	- ध प ध	सं	स स रे रे	ग ग प प	ध ध सं –	प ध प –
त झं ऽ त	रुं ऽ ध णं	ऽ त त क	घित्	त क धि की	त क त दीं	गि ण तों ऽ	त क धित् ऽ
ग ग	रे रे ग ग	सं सं ध ध	सं रें ध	गं	रें रें गं गं	रें रें सं सं	सं ध गं
- - रे रे	ग ग प प	ध ध सं सं	रें - ध सं	रें	गं गं रें रें	सं सं नि नि	ध सं रें –
ऽ ऽ त क	धि कि त क	त धीं गि ण	तों ऽ त क	धित्	त क धि कि	त क त दीं	गि ण तोम् ऽ

॥३॥

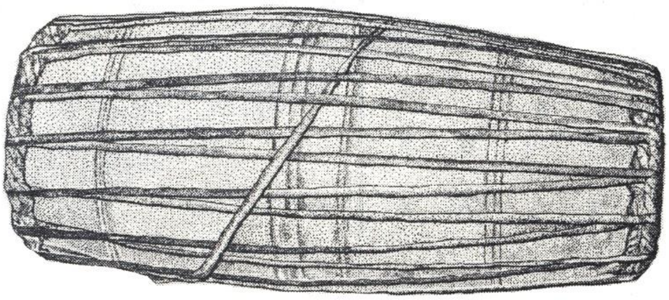

अनुक्रमणिका

राग – बिलहरि ॥ ॥ आदिताळ (४, २, २)

शब्द
साहित्य

१. लेंकराविणें घरदार संसार ॥ काय सकळ हीं व्यर्थ जोजार ॥

२. धाक धरू नको षण्मुखा ये ॥ तुजला घेयिन अलाये बलाये ॥

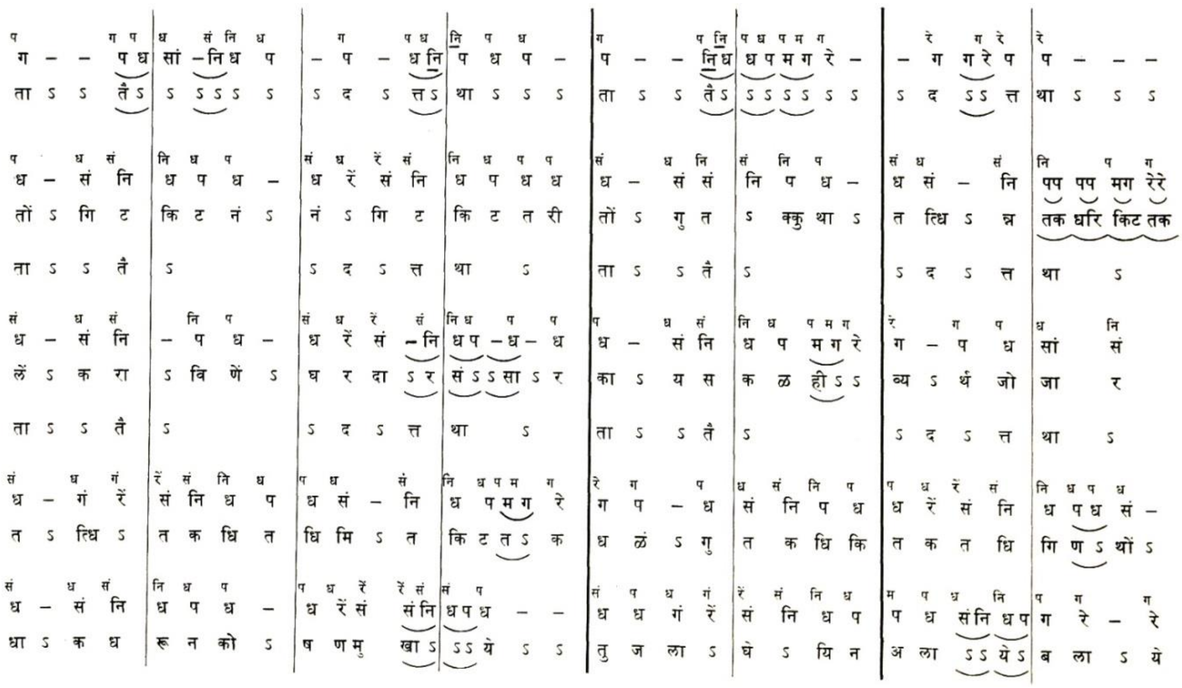

अनुक्रमणिका

वर्ण
साहित्य

१ प. येरे भवाच्या कृपापात्रा ॥ येरे गंगेच्या सुपुत्रा ॥

२ अ न येशी कां बलाविता ॥ टाकीलीतां माया ममता ॥

३ शिवसुत पहिला ॥ तुं मणउनी

४ तुजला स्वमनीं जाणत मीं । तुं हें न समजशि तिळभरतरिहिं मनिं ॥

५ तुज अतां सकळ कथितें । कुमार झडकरि ॥ १ ॥

६ ॥ फार शिणलाशी तेथें ॥

७ ईश गर्भी । त्यजि तुला । महिवरि॥ २ ॥

८ तैं क्षितिनें । तुजला । अग्निकारी । झणि दिलें मगहिं ॥ ३ ॥

९ असह बहुत विध शिण घडले तुज ।

१० मगहिं सुरनदीजलीं तुजला त्यजि झणि तोहिं ॥

११ तसेंच । ते सुर नदीहीं तुजवरि मन कठिण करूनि ।

१२ गिरितळींच । झुगारि । मग बहुविध शिण तुज झाले।

१३ वदुं कायमि अणिकहिं ॥ ४॥

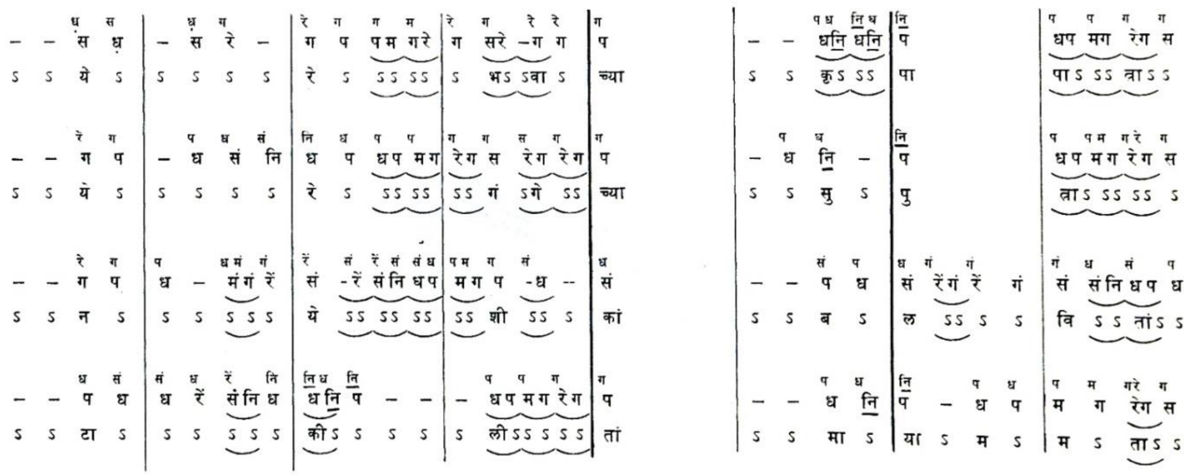

अनुक्रमणिका

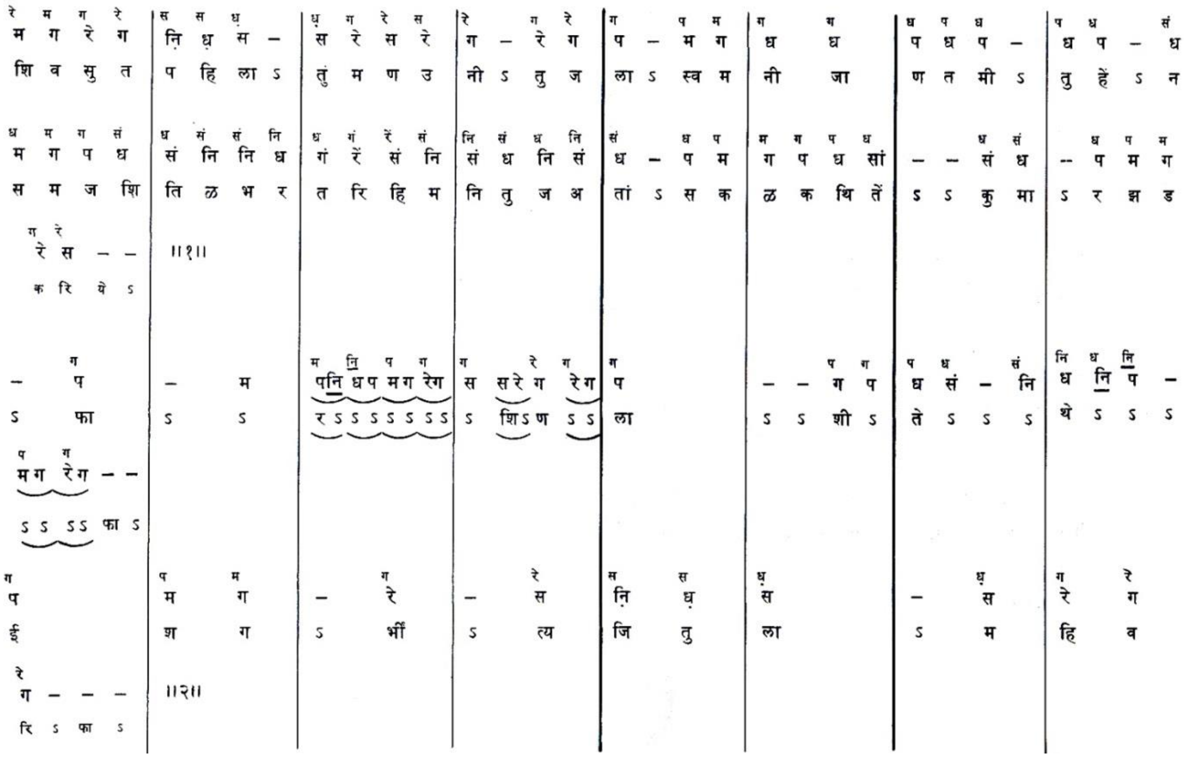
शि व सु त प हि ला ऽ तुं म ण उ नी ऽ तु ज ला ऽ स्व म नी जा ण त मी ऽ तु हें ऽ न
स म ज शि ति ळ भ र त रि हि म नि तु ज अ तां ऽ स क ळ क थि तें ऽ ऽ कु मा ऽ र झ ड
क रि ये ऽ ॥१॥
ऽ फा ऽ ऽ र ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ शि ऽ ण ऽ ऽ ला ऽ ऽ शी ऽ ते ऽ ऽ ऽ थे ऽ ऽ ऽ
ऽ ऽ ऽ ऽ फा ऽ
ई श ग ऽ भीं ऽ त्य जि तु ला ऽ म हि व
रि ऽ फा ऽ ॥२॥

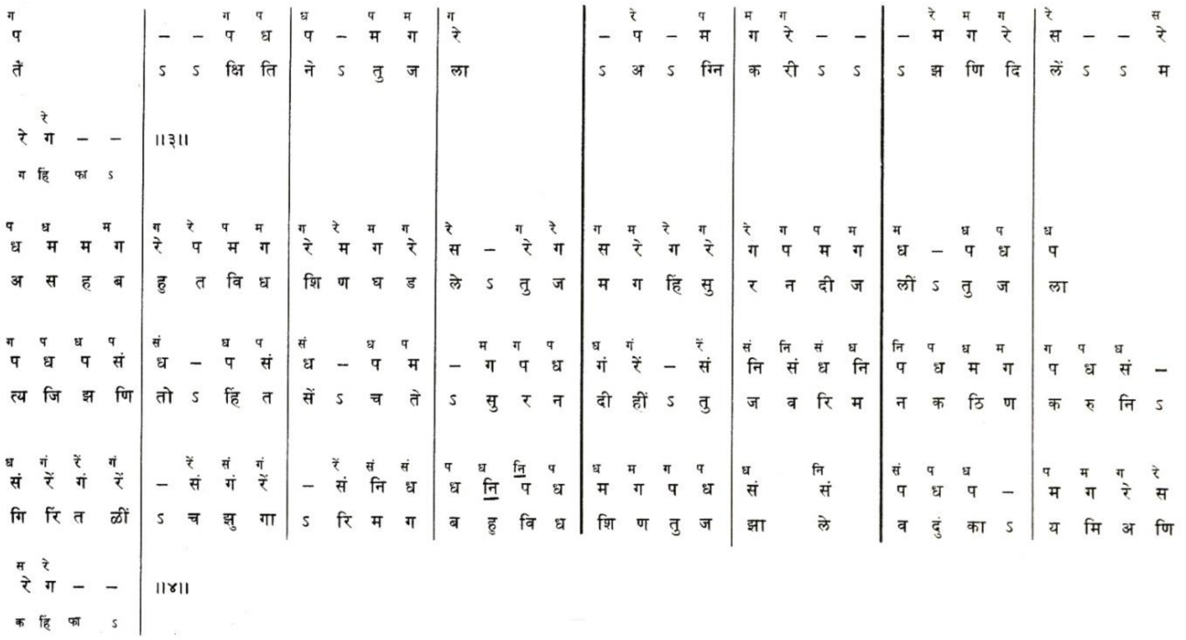
तें ऽ ऽ क्षि ति ने ऽ तु ज ला ऽ अ ऽ ग्नि क री ऽ ऽ ऽ झ णि दि लें ऽ ऽ म
ग हि फा ऽ ॥३॥
अ स ह ब हु त वि ध शि ण घ ड ले ऽ तु ज म ग हिं सु र न दी ज लीं ऽ तु ज ला
त्य जि झ णि तो ऽ हिं त सें ऽ च ते ऽ सु र न दी हीं ऽ तु ज व रि म न क ठि ण क रु नि ऽ
गि रिं त ळीं ऽ च झु गा ऽ रि म ग ब हु वि ध शि ण तु ज झा ले व दुं का ऽ य मि अ णि
क हि फा ऽ ॥४॥

अनुक्रमणिका

राग – बिलहरि ॥ **॥ आदिताळ (४, २, २)**

स्वरपद
साहित्य

१ प. कार्तिकेया तुजविणें ॥ पावलें मीं फार शिण ॥

२ अ. अबोला का तां धरिला नेणशीकीं तूं मजला ॥

३ मी बहुत दिवसां । तुझे हे सुवदन । तनय निरखुनि पावलें सुख ॥ १ ॥

४ पार्वती ते तुझी माता ॥ महादेव तुझा पिता ॥

५ अमुचें ठायी करी ममता । शरभ भूपाल स्तुता ॥ २ ॥

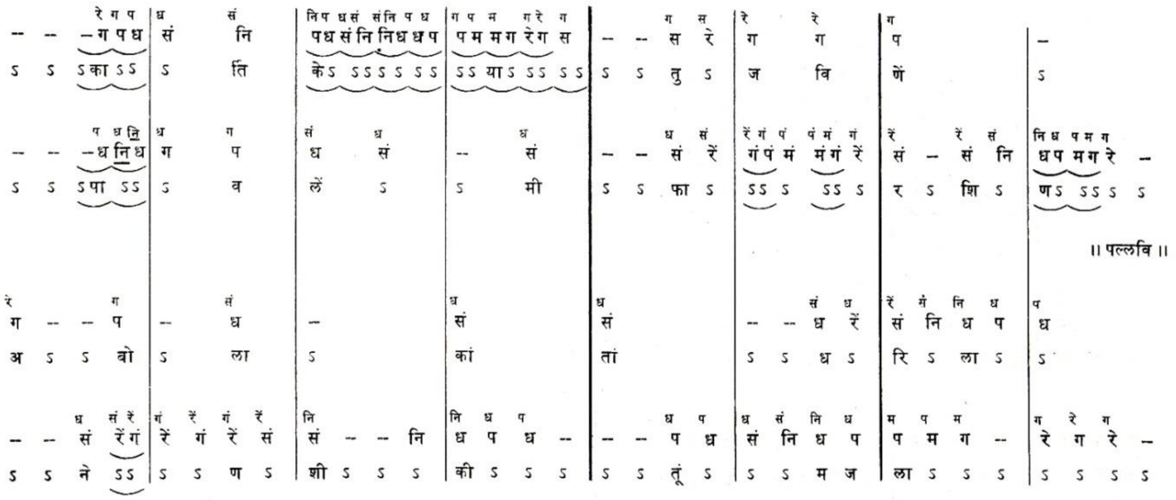

॥ अनुपल्लवि ॥

अनुक्रमणिका

रे म	ग रे	स स	ध़	ग रे	ग	प	म ग
म ग	रे सा	नि़ ध़	स	रे ग	— प	— म	ग प
मी ब	हु त	दि व	सा	तु झे	ऽ हे	ऽ सु	व द
प ध	सं नि	सं ध	नि प	ध	प म	ग	रे
ध सं	नि सं	ध नि	प ध	प	म ग	— रे	म
न त	न य	नि र	खु नि	पा	व ले	ऽ सु	ख ॥ १ ॥
सं	प	ध सं ध सं	नि ध प	प ध	प म ग रे	ग	ग
-- ध	-- ध	प ध सं नि	ध प ध --	— — ध प	म ग रे ग	प	प
ऽ पा	ऽ वं	ती ऽ ऽ ऽ	ते ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ तु ऽ	झी ऽ ऽ ऽ	मा	ता
प	ग प ध सं	नि प नि ध	प म ग	रे ग	ग रे ग प प म म ग	रे	ध़
-- ग	प ध सं नि	प नि ध प	म ग रे —	— — ग रे	रेगपम मगगरे	— -- ध़ --	स
ऽ म	हा ऽ ऽ ऽ	दे ऽ ऽ ऽ	व ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ तु ऽ	झाऽऽऽ ऽऽऽऽ	ऽ ऽ पि ऽ	ता
रे रे	ग	सां ध	ध	ध सं	रें गं मं पं मं गं	रें सं	ध
— -- ग ग	— प — —	ध सं	सं	-- -- सं रें	गंमंपं मंगंरें	सं ध	सं --
ऽ ऽ अ मु	ऽ चे ऽ ऽ	ठा ऽ	यीं	ऽ ऽ क ऽ	रीऽऽ ऽऽऽ	म म	ता ऽ
सं ध	रें रें	सं ध रें सं	सं ध नि	सं	ध नि	प ध प म	ग रे ग
— — ध रें	— सं सं —	ध रें सं नि	ध नि प —	— ध	नि प	ध प म ग	रे ग रे —
ऽ ऽ श र	ऽ भ ऽ ऽ	भू ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ पा	ऽ ल	स्तु ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ

राग – बिलहरि ॥ **॥ आदिताळ (४, २, २)**

स्वरजति
साहित्य

१ जगिं ते जन सुकृती जेकिं सुताशि पुढें बसउनि ।
हळु हंसत सरस खेळविति ॥ १ ॥

२ मग शिशु हंसता । निरखुनि जेकीं । मनि
हरिखताति । ते जनाचि सुकृति ॥ २ ॥

३ गुळुगुळु गोष्टी । शिशु वदतां तें । परिसुनि पावति ।
सुख हृदयिं सुजन ॥ ३॥

४ अनेक ते नवसहीं मियां नवशिले मनीं । बहू
तुज करितां किं ॥ ४ ॥

५ निज सुत तुज विण । मन बहुत विरस । अशन
सुवसनहिं । सुख न गमत मज ॥ ५ ॥

६ कां धरिशि वद कोप असा हृदयिं । येयिंगा
अतां सवेग । कुमार हांसत दुडु दुडु रांगत
तुं ॥ ६ ॥

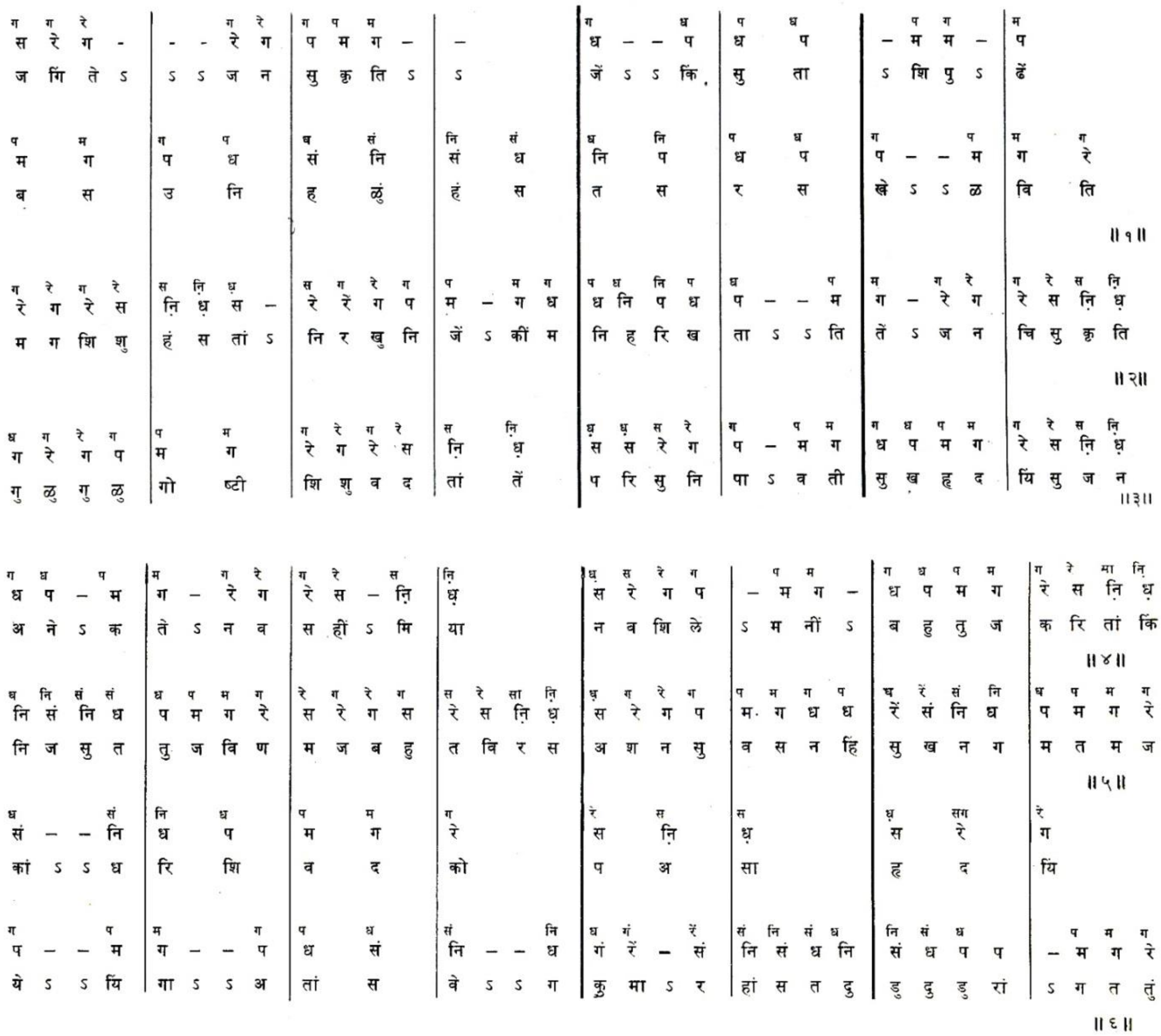

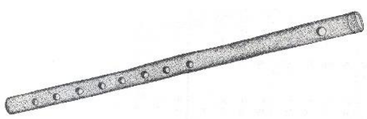

अनुक्रमणिका

राग – बिलहरि ॥ **॥ आदिताळ (४, २, २)**

अभिनयपद

१	प.	येरे येरे सुरसेना पाळा । रुसु नकोरे वेळोवेळा ॥	२	अ.	माझें ठायीं मानुनी भेद ॥ करु नकोरे ऐसा छंद ॥
३		लाउनीया टिळा ललाटीं ॥ गळा घालुनी नवरत्न कंठी ॥	४		खेळवावें धरुनि हनुवटी ॥ हौस वाटते ऐशी पोटी ॥ १ ॥
५		लेवउनीयां बाळलेणें ॥ कडिये घेवोनी आनंदानें ॥	६		दाखववें सख्या लागून ॥ म्हणोनी हुलुकतें हें मन ॥ २ ॥
७		लीला ऐकतां तुझ्या विविध ॥ मज जाहला हर्ष अगाध ॥	८		कितीं घेशीरे माझा शोध ॥ शरभेंद्रनुत तु सुबोध ॥ ३ ॥

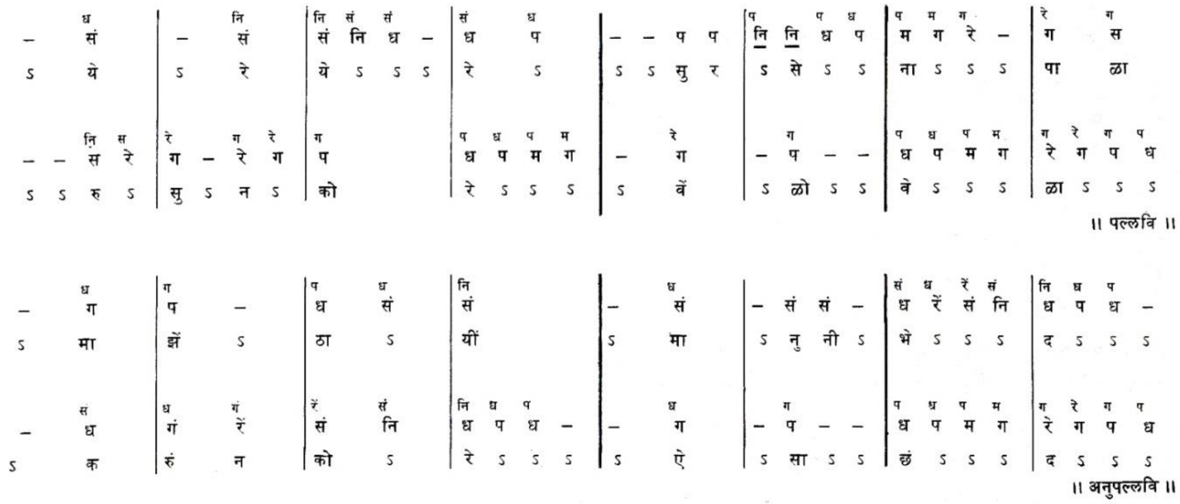

अनुक्रमणिका

ग	ग	प प ध	प म ग रे	ग ध़ स	रे ग रे	ग	ग
– प	– प	नि ध ध प	म ग रे ग	स – स रे	ग – रे ग	प	प
ऽ ला	ऽ उ	नि ऽ ऽ ऽ	या ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ टि ऽ	ळा ऽ ल ऽ	ला	टीं
प ध	प म ग रे	ग	प प	ध प	ध रें	नि ध	प ध
– – ध प	म ग रे ग	प	ध ध	– – प ध	– ध रें सं नि	ध प	ध प
ऽ ऽ ग ऽ	ळा ऽ ऽ ऽ	घा	लु नी	ऽ ऽ न व	ऽ र ऽ ऽ ऽ	त्न ऽ	कं ठी
प	ग प	ध	नि	ध	नि नि	सं गं रें सं	नि ध प
– ग	– प ध –	ध सं	सं	– सं	सं सं	नि रें सं नि	ध प ध –
ऽ खे	ऽ ळ ऽ ऽ	वा ऽ	वें	ऽ ध	रु नि	ह ऽ नु ऽ	व ऽ टी ऽ
सं	ध गं	रें सं	नि ध प	प	ध	प ध प म	ग रे ग प
– ध	गं रें	सं नि	ध प ध –	– ध	प –	ध प म ग	रे ग प ध
ऽ हौ	ऽ स	वा ऽ	ट ऽ ते ऽ	ऽ ऐ	शी ऽ	पो ऽ ऽ ऽ	टी ऽ ऽ ऽ
							॥१॥
प	प प	ध प ध रें	सं नि ध	प नि	प ध प म	ग रे ग	ग
– ध	– ध ध –	प ध रें सं	नि ध प –	– – नि ध	ध प म ग	रे ग प –	प
ऽ ले	ऽ व उ ऽ	नी ऽ ऽ ऽ	या ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ बा ऽ	ऽ ऽ ळ ऽ	ले ऽ ऽ ऽ	णे
प ग	प नि	नि	प म ग	रे म	म रे स नि़	ध़	नि़
– – ग प	- धनि ध नि	प	म ग रे –	– – म ग	रे स नि़ ध़	सा	सा
ऽ ऽ क डि	ऽ ये ऽ ऽ ऽ	घे	बो ऽ नी ऽ	ऽ ऽ आ ऽ	ऽ ऽ नं ऽ	दा	नें
रे	ग	प ध	ध	नि	नि	सं नि रें सं	नि ध प
– ग	– प	ध सं	सं	– सं	सं	नि रें सं नि	ध प ध –
ऽ दा	ऽ ख	वा ऽ	वें	ऽ स	ख्या	ला ऽ ऽ ऽ	गू ऽ न ऽ

सं	ध गं	रें सं	नि ध प	ध	सं नि	प ध प म	ग रे ग प
– ध	गं रें	सं नि	ध प ध -	- सं	- - नि ध	ध प म ग	रे ग प ध
ऽ म्ह	णो नि	हु ल	क ऽ ते ऽ	ऽ हे	ऽ ऽ म ऽ	न ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
							॥२॥
ध	पग	प नि प ध	प म ग रे	ग नि़	स रे रे	ग	ग प
– प	– प – –	नि ध ध प	म ग रे ग	स – – स	रे ग ग -	- प	प प
ऽ ली	ऽ ला ऽ ऽ	ऐ ऽ ऽ ऽ	क ऽ तां ऽ	ऽ ऽ ऽ तु	ऽ ऽ झ्या ऽ	ऽ वि	वि ध
प ध	प म ग	प	प	ध प गं	रें सं सं	नि	ध
– – ध प	म ग प –	– ध	ध	प ध रें –	सं – नि नि	ध	प
ऽ ऽ म ऽ	ज ऽ जा ऽ	ऽ ह	ला	ह ऽ ऽ ऽ	र्ष ऽ अ ऽ	गा	ध
रे	ग प	प ध	नि नि	नि	नि	सं नि रें सं	नि ध प
– ग	प ध	ध सं	सं सं	– सं	- सं - -	नि रें सं नि	ध प ध -
ऽ कि	ती ऽ	घे ऽ	शी रे	ऽ .मा	ऽ झा ऽ ऽ	शो ऽ ऽ ऽ	ध ऽ ऽ ऽ
सं सं	ध गं	रें सं	नि ध प	प ध रें सं	नि ध प ध	प ध प म	ग रे ग सं
– – ध ध	– गं रें –	सं नि	ध प ध –	ध रें सं नि	ध प ध प	ध प म ग	रे ग प ध
ऽ ऽ श र	ऽ भें ऽ ऽ	द्र नु	त ऽ ऽ ऽ	तुं ऽ ऽ ऽ	सु ऽ ऽ ऽ	बो ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ध

॥३॥

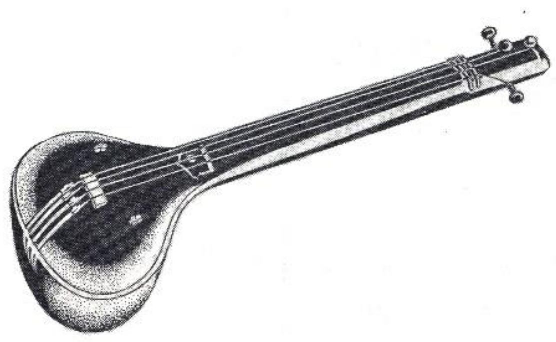

अनुक्रमणिका

तिलाना
साहित्य

१ शंकरपुत्रा परमदयाळा ॥ तेत्तिस कोटि त्या देवाला ॥

२ स्वर्गी पाळिशि वेळोवेळा ॥ येयीं झडकरि पाहिन डोळा ॥

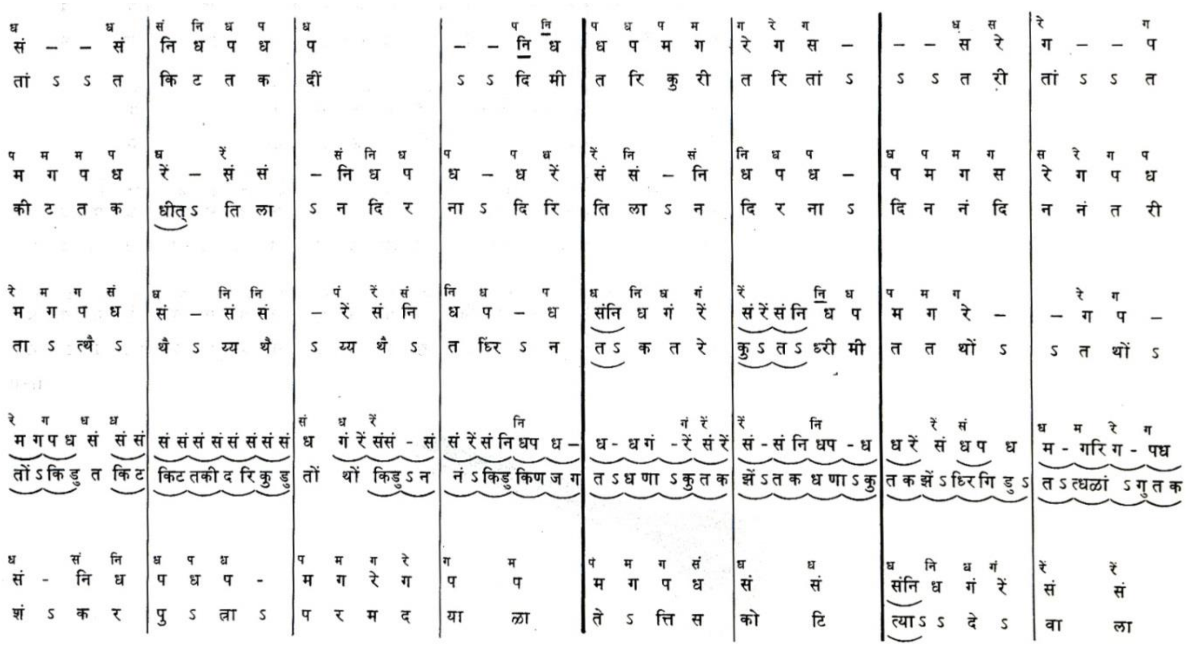

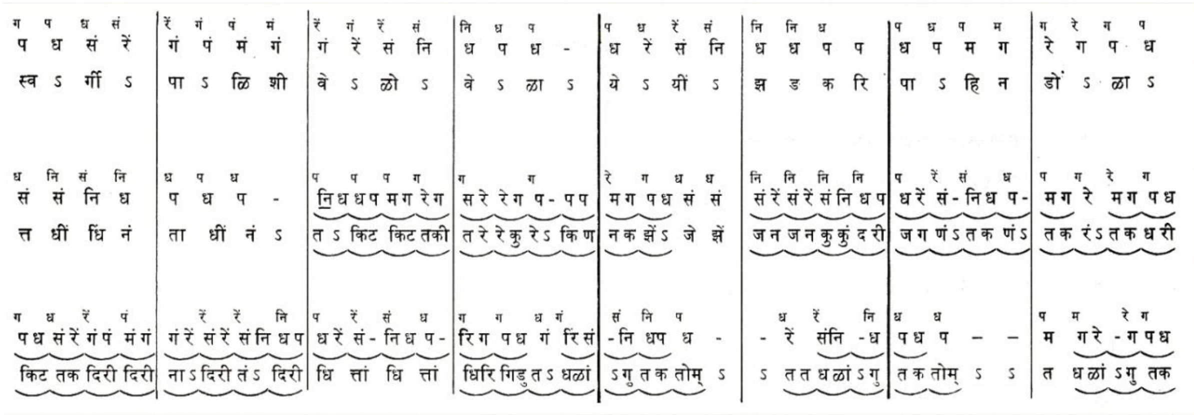

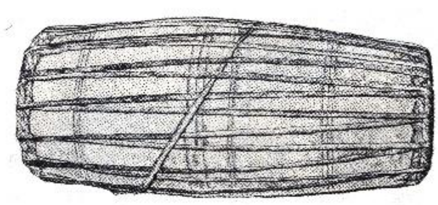

अनुक्रमणिका

राग – बिलहरि ॥ **॥ आदिताळ (४, २, २)**

अभिनयपद
साहित्य

१ प. होउनि देवांचा सरदार ॥ मारिलेतां राक्षस थोर ॥

२ अ. रणीं देखोनि तुजला वीरा ॥ रिपु कांपति ते थरथरा ॥

३ आणि सूटतां तुझे बाण ॥ टिकूं सके समोर कोण ॥

४ गाती गंधर्व ऐशे गुण ॥ करी शरभेंद्राचें अवन ॥ १ ॥

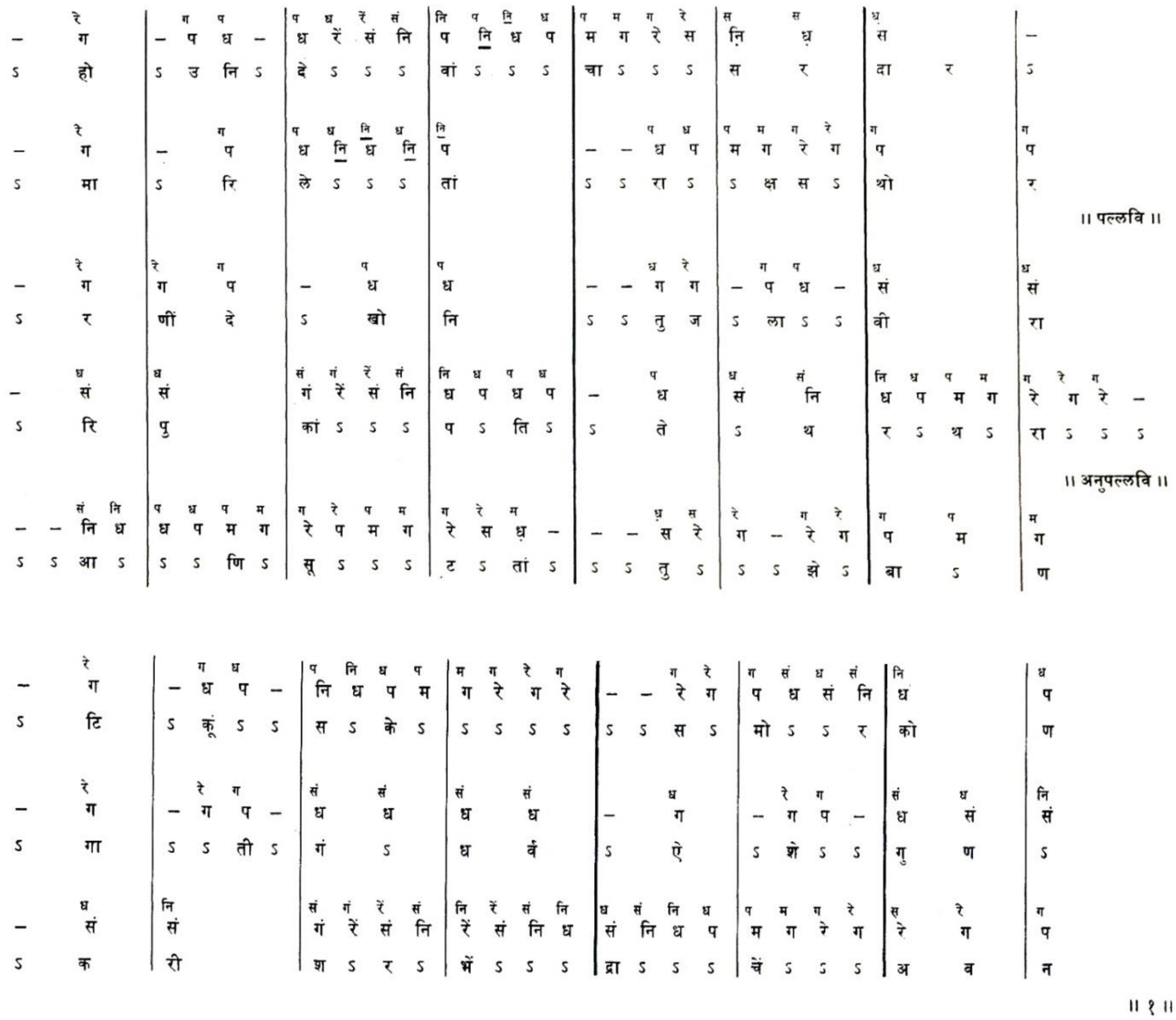

अनुक्रमणिका

राग – बिलहरि ॥ **॥ आदिताळ (४, २, २)**

जक्किणि
साहित्य

१	रिपूचा संहार । केला तो वारंवार । करीन श्रम परिहार । येयींरे सत्वर ॥	२.	यल्लां यलिलां लाले । होयिजी उमेरे । यल्लां यलिला लाले ।
३	बालपणीं आंगावरी । घेतिली तां सर्व थोरी ।	४	तूझी वीरश्री । जाणे क्रौंच गिरी ॥

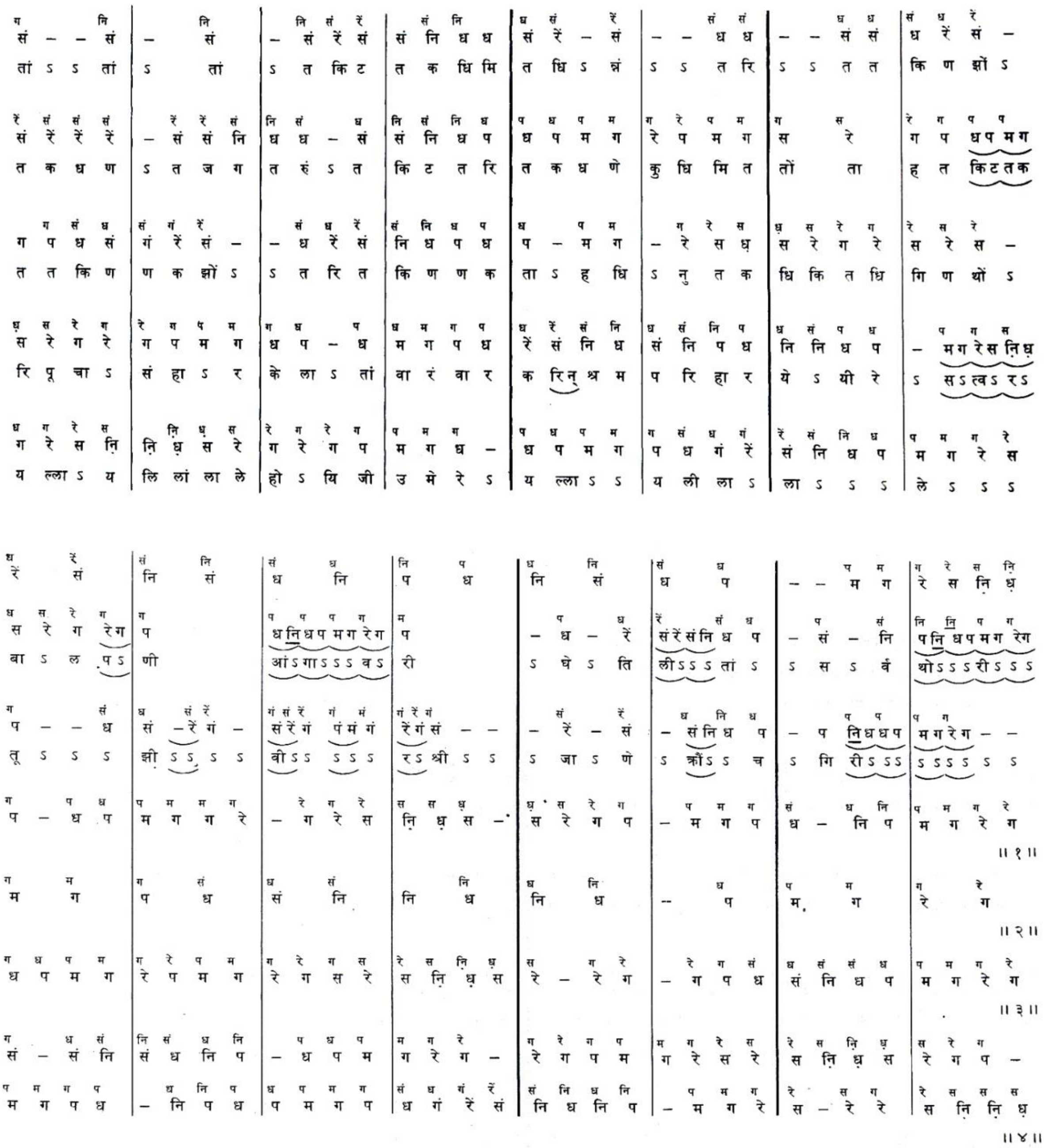

अनुक्रमणिका

गीत
साहित्य

१ ज्यास तुझ्या बाणानीं । ठाईं ठायी । अनेक रंध्रे पाडिलिं आंगी ॥

२. तूझ्या शक्तीतें काय मी सांगू ।

३ तो तारकासुर जिंकिला युद्धामाजी । जो देवादिकास नाटोपे ।

४ ऐशे अनेक दैत्य तां जिंकिले ।

५ तूझ्या शक्तीतें काय मी सांगू ॥

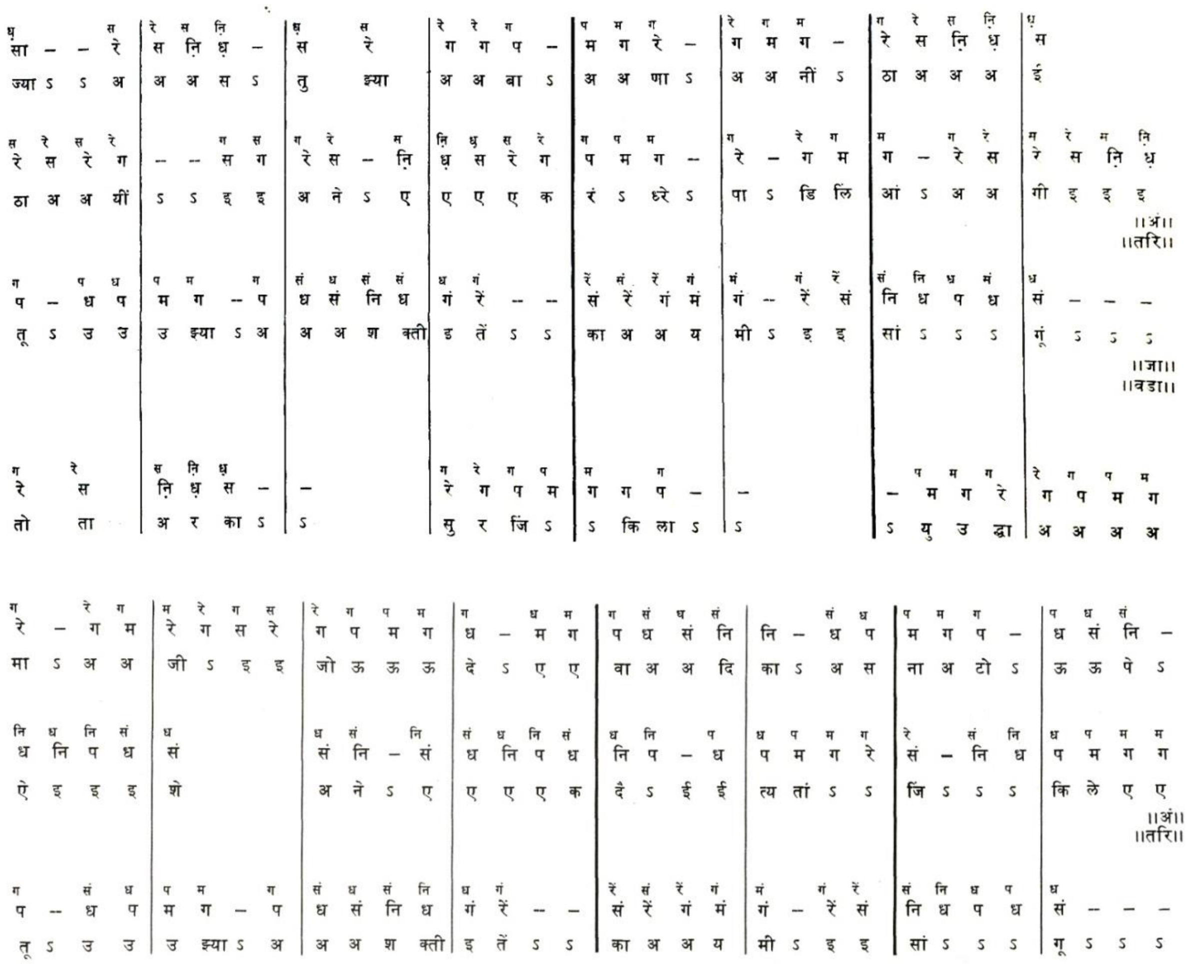

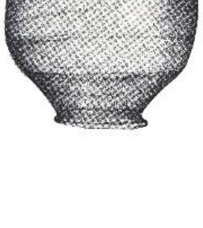

अनुक्रमणिका

राग – बिलहरि ॥ **॥ आदिताळ (४, २, २)**

प्रबंध
साहित्य

१ ऐकतां ते चरित्र कानी । फार मला वाटे आनंद मनीं ।

२. बहुतापरि ॥ नाही तूजला जोडा ॥

३ यति यं वै यइया इय इय ॥

४ नाही तुजला जोडा ॥

ग प म	ग रे स रे	ग स ग	रे स ऩि ध़	स प़ ध़	प़ ध़ स	ऩि ध़ म रे	ग म म
प – म ग	रे स रे ग	स – ग रे	स ऩि ध़ स	प़ – ध़ प़	ध़ स – ऩि	ध़ स रे ग	म ग ग –
ऐ ऽ इ इ	क तां अ अ	ते ऽ ए ए	ए च रि त्र	का ऽ अ अ	अ नी ऽ इ	फा अ अ अ	र म ला ऽ
ग रे	स रे ग	प	म ग रे स	ऩि ध़	सं नि	ध	प म ग रे
– – रे स	रे ग प –	– – – म	ग रे स ऩि	ध़ स – –	– – नि ध	प	म ग रे स
ऽ ऽ वा अ	अ अ टे ऽ	ऽ ऽ ऽ आ	अ नं ऽ द	म नीं ऽ ऽ	ऽ ऽ ब हु	ता	अ अ प रि
							॥अं॥ ॥तरि॥
ग प ध	प म ग सं	धं गं रें	सं नि ध	ग प ध	प म ग सं	धं गं रें	सं नि ध
प – ध प	म ग प ध	गं – रें सं	नि ध सं –	प – ध प	म ग प ध	गं – रें सं	नि ध सं –
ना ऽ ही इ	इ इ तु ज	ला ऽ जो उ	उ उ डा ऽ	ना ऽ ही इ	इ इ तू ज	ला ऽ जो उ	उ उ डा ऽ
ग ग रे	ग स ग	रे स ऩि	ध़ स रे ग	प म ग रे	ग प म	ग रे ग	म रे ग स
रे रे – ग	स ग रे –	स – ऩि ध़	स रे ग प	म ग रे ग	– प म ग	रे – ग म	रे ग स रे
त झं ऽ त्र	कि ट झं ऽ	ता ऽ रि त्त	किट तक तक तक	तक तक धि त्त	ऽ ढि ऽ कु	ढि ऽ कु कु	त क ण क
रे ग प म	ग सं ध		ग प ध नि	सं ध	प म		ग रे स ऩि
ग प म ग	प ध सं –	–	प ध नि सं	ध प	– – म ग	ग	रे स ऩि ध़
त कुं तक धरि	किट तक झं ऽ	ऽ	अ इ य ति	यं वै	ऽ ऽ य इ	या	इ य इ य

ग सं ध	प म ग सं	ध गं रें	सं नि ध	ग प ध	प म ग सं	ध गं रें	सं नि ध
प – ध प	म ग प ध	गं – रें सं	नि ध सं –	प – ध प	म ग प ध	गं – रें सं	नि ध सं –
ना ऽ ही इ	इ इ तु ज	ला ऽ जो उ	उ उ डा ऽ	ना ऽ ही इ	इ इ तु ज	ला ऽ जो उ	उ उ डा ऽ

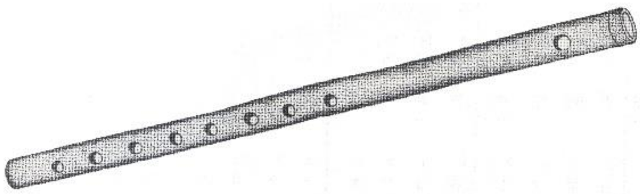

राग – बिलहरि ॥ ॥ आदिताळ (४, २, २)

त्रिपुट
साहित्य

तूझी हे करणी पातां मला भासे मनी ऐशापरी ॥

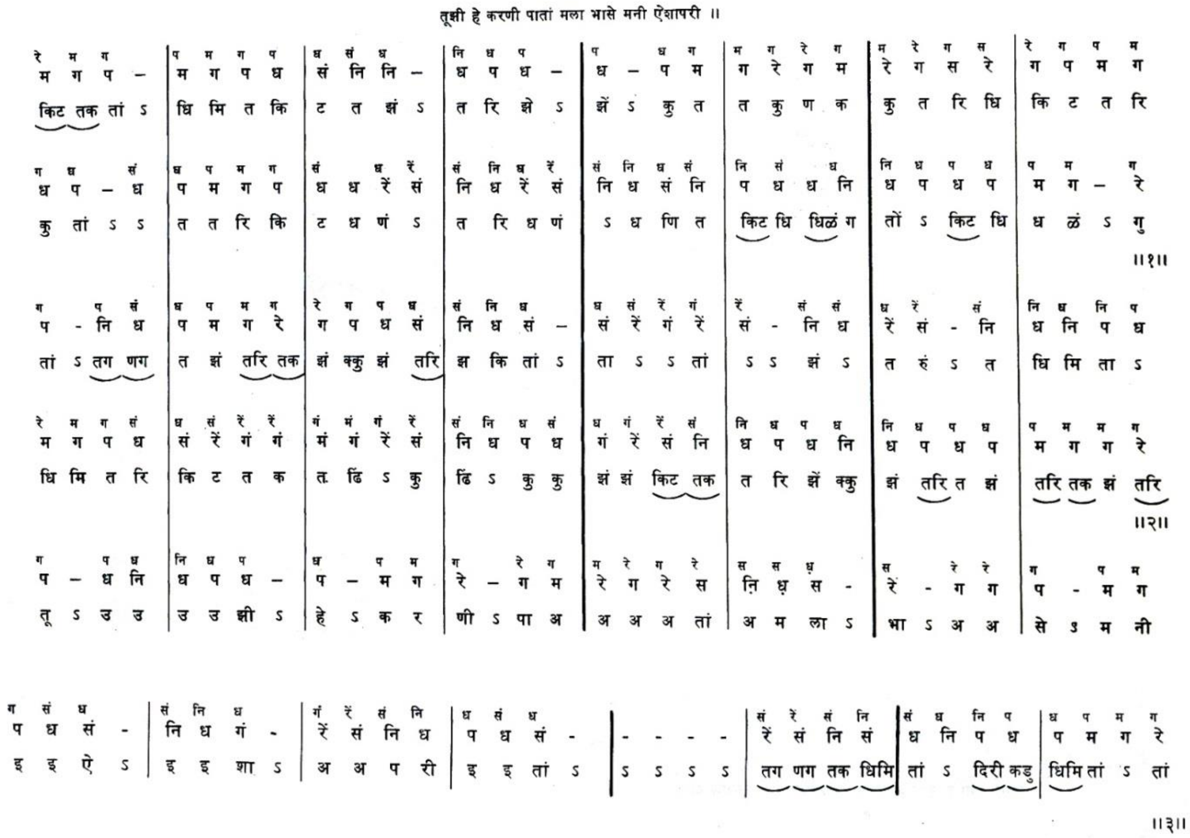

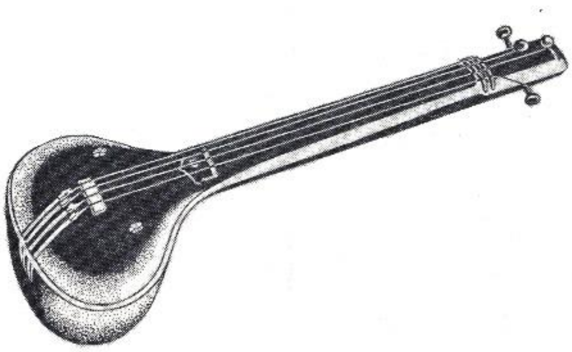

अनुक्रमणिका

राग – बिलहरि ॥ **॥ आदिताळ (४, २, २)**

श्लोकवर्ण

माझी अशी हे पुरवूं अपेक्षा ॥ पाळावया सर्व जगाशि दक्षा ॥ मारावया राक्षस संघ भारी ॥ झालाशि अंशे शरभावतारी ॥ १ ॥

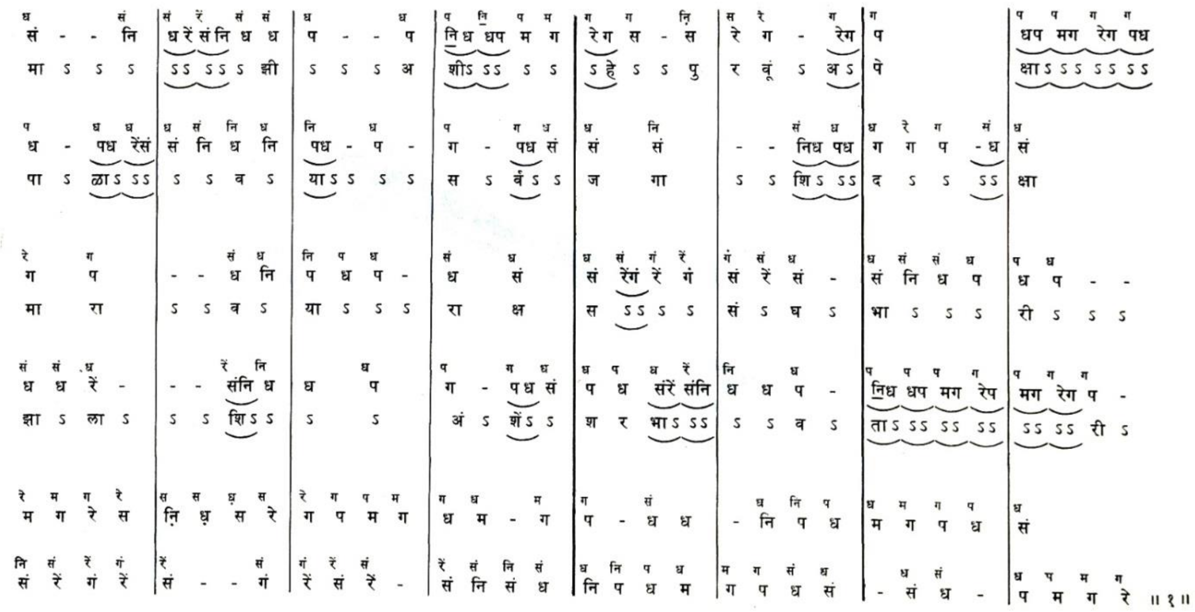

अनुक्रमणिका

राग — बिलहरि ॥ ॥ आदिताळ (४, २, २)

कउत्तं
साहित्य

१ तुजला पाहुनि । हर्षलें मनीं । २ शरभेंद्र धणी । धन्य मी जनी ॥

ध़ स	ध़	नि़	ध़ स	रे ग	प म	ग	रे नि़
स ध़	— स	स	स रे	ग प	म ग	रे	स स
त त्धि,	ऽ कि	णं	कि ण	त रि	कि ट	झं	त रि
स	ध़ स	रे	रे	ग सं	ध ग	प म	ग रे
ध़	स रे	ग	ग	प ध	प प	म ग	रे स
त	कि डु	झं	झं	ज न	कि ट	कि ट	त कि
ध़ स	रे ग	प	म	रे ग	रे ग	प ध	ग
स रे	ग प	म	ग	ग — — रे	ग ध	ध प	प
ज ग	ज ग	णं	गि	कि र् र् र्	कि ण	ज ण	ग
ग सं	ध सं	नि ध	सं	ध		रे म ग रे	ग
प ध	सं नि	ध प	ध	प	—	म ग रे ग	प
कि ण	ज ग	ज ग	णं	ता	ऽ	द ऽ ऽ ऽ	त्ता
ग प	म	ग म ग रे	नि़ नि़	नि़	स नि़	ध़	रें
प म	ग	म ग रे स	स स	स	नि़ ध़	— रे	स
तु ज	ला	पा ऽ ऽ ऽ	हु नि	ह	र्ष लें	ऽ म	नी

ध़ ग	रे	रे ग	ग	प नि ध ध	प म ग	ग रे	ग
स रे	ग	ग प	प	नि ध ध प	म ग — रे	रे ग	प प
श र	भें	द्र ध	णी	ध ऽ ऽ ऽ	न्य ऽ ऽ मी	ऽ ज	नी ऽ
ग	सं ध	प म	ग रे	ग	स	रे रे	ग
प प	ध प	म ग	रे ग	स	— रे	ग ग	प
दृ रि	कि डु	दृ रि	कि डु	त	ऽ द्दि	रि कि	डु
रे स	रे	रे रे ग रे	ग	प म ग प	ध ध सं	नि प ध	प म ग
स स स रे	ग	ग ग रे ग	प	म ग प ध	सं — सं नि	ध — ध प	म — ग रे
दि रि कि डु	त्त	दि रि कि डु	त्ता	दि रि कि डु	त ऽ कि डु	त ऽ क्कि डु	त ऽ क्कि डु
रे	स ध़	स	रे	ग	रे ग	सं ध प म	ग प ध
स	ध़ स	— रे	ग	रे	ग प	ध प म ग	प ध सं —
त	क्कु धि	ऽ क्कु	त	क्कि	ट तों	कि ट कि ट	त कि दन् ऽ
ध							
सं —							
ता ऽ							
+							

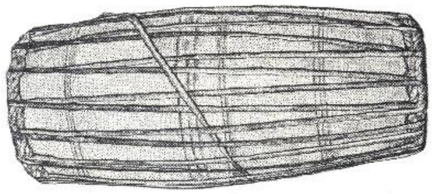

अनुक्रमणिका

राग – बिलहरि ॥ ॥ आदिताळ (४, २, २)

मंगळे
साहित्य

१ प. कार्तिकेय तुज शुभ मंगळें ॥

२ अ. कमललोचना जय मंगळें ॥

३ पार्वतीनंदना पंकजलोचना ॥ सर्व संपत्ति सदना ॥ मंगळें ॥

४ शर्वाशी प्रिया देवा ॥ शरवणसंभवा ॥

५ शरभेंद्रस्तुत शिवा ॥ मंगळे ॥

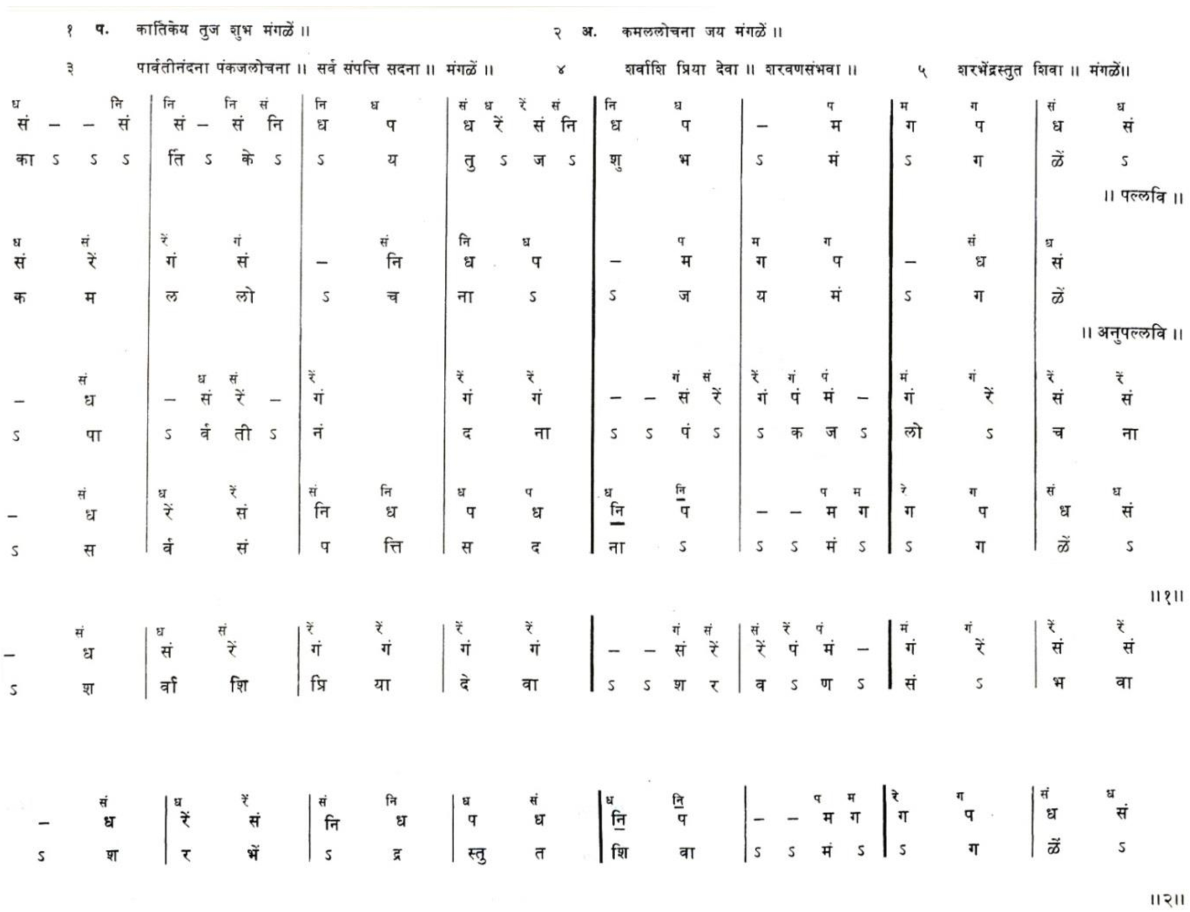

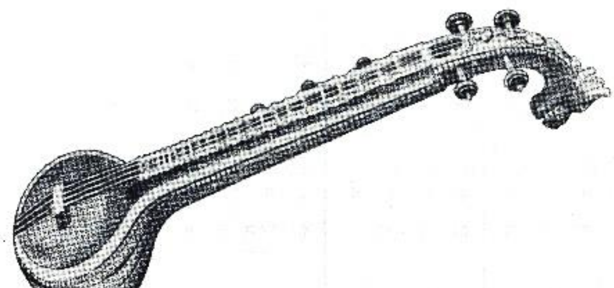

अनुक्रमणिका

नृत्यप्रकार

सखीने नायकीस बुद्धिवाद सांगण्याची कल्पित कथा

राग-पंतुवराळि

सुरफाक्ता ताळ [तिश्रजाती अटताळ]

अनुक्रमणिका

जयजय
साहित्य

१	प.	जय शुंभासुरमथिनि । जय निशुंभ मदहननि ।	२	जय कैवल्यसरणि । जय विश्व जननी ॥ जय जय ॥
३	अ.	जय वैरिबळ दळनि । जय दानवकुळ जयिनि ।	४	जय देवि कल्याणि । जय जय भवानी ॥ जय जय ॥
५		भक्तजनि कळवळुनि । भयभीत मनि समजुनि ।		रक्तबीजहि वधुनि । रचिशि शुभ भुवनी ॥ जय जय ॥

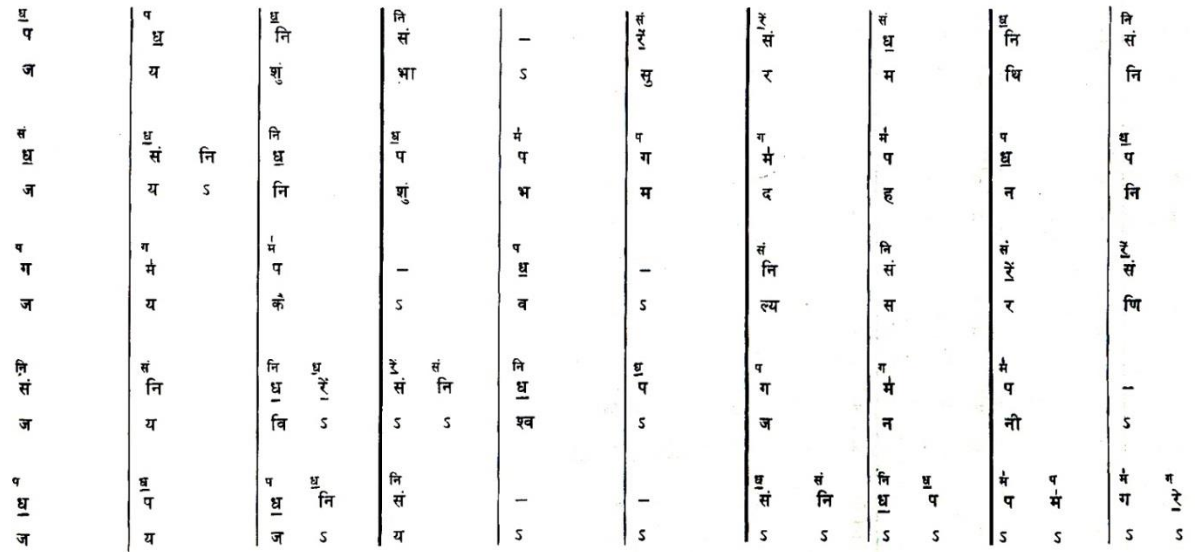

॥ पल्लवि ॥

अनुक्रमणिका

ग	मं	प	–	प	ध	प	ध	प	ध
ज	य	बै	ऽ	रि	ब	ळ	द	ळ	नि
प	ध	सं	सं	नि	प	ध	सं	सं	सं
ज	य	दा	न	व	कु	ळ	ज	यि	नि
ध	नि	ध नि	नि नि	ध प	प मं	ग	मं	प	प
ज	य	दे ऽ	ऽ ऽ	वि ऽ	क ऽ	ऽ	ल्या	ऽ	णि
प मं	ग रे	ग मं	प	–	–	प ध	सं नि	ध नि	ध प
ज ऽ	य ऽ	ज ऽ	य	ऽ	ऽ	भ ऽ	वा ऽ	ऽ ऽ	नि ऽ
ध	प	ध नि	सं	–	–	सं नि	ध प	प मं	ग रे
ज	य	ज ऽ	य	ऽ	ऽ	ऽ ऽ	ऽ ऽ	ऽ ऽ	ऽ ऽ
ध	–	ग	रे	ग	नि	ध मं	ग मं	ग रे	स –
भ	ऽ	क्त	ज	नि	क	ळ ऽ	व ऽ	ळु ऽ	नी ऽ
ग	मं ध	मं ग	रे	स	ध	स	रे	ग	ग
भ	य ऽ	भी ऽ	त	म	नि	स	म	जु	नि

॥ अनुपल्लवि ॥

ग	–	प मं	प	ध	नि	सं	सं	रें	सं
र	ऽ	क्त ऽ	बी	ऽ	ज	हि	व	धु	नि
सं	सं	सं नि	ध	सं नि	ध	प	मं	ग मं	प ध
र	चि	शि ऽ	ऽ	शु ऽ	भ	भु	व	नी ऽ	ऽ ऽ
ध	प	ध नि	सं	–	–	सं नि	ध प	ध नि	सं –
ज	य	ज ऽ	य	ऽ	ऽ	ऽ ऽ	ऽ ऽ	ऽ ऽ	ऽ ऽ

॥१॥

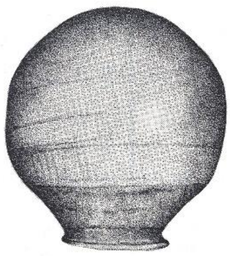

अनुक्रमणिका

राग – पंतुरावळि ॥ **॥ सुरफाक्ता ताळा तिश्र अट (३, ३, २, २)**

शरणु

प. १ शरणु शरणु तुं त्रिपुरसुंदरी । शरणु विनता आदरि ॥

अ. २ शरणु मजवरि तूं कृपा करि । शरणु नित्ये शांकरि ॥

३ अ. कैटभासुर मधुहि निवटुनि । कंज भव बहु सुखउनि ॥

४ कठिण कासर दैत्य मर्दुनि । करविले शुभ बुध गणी ॥ शरणु ॥ १ ॥

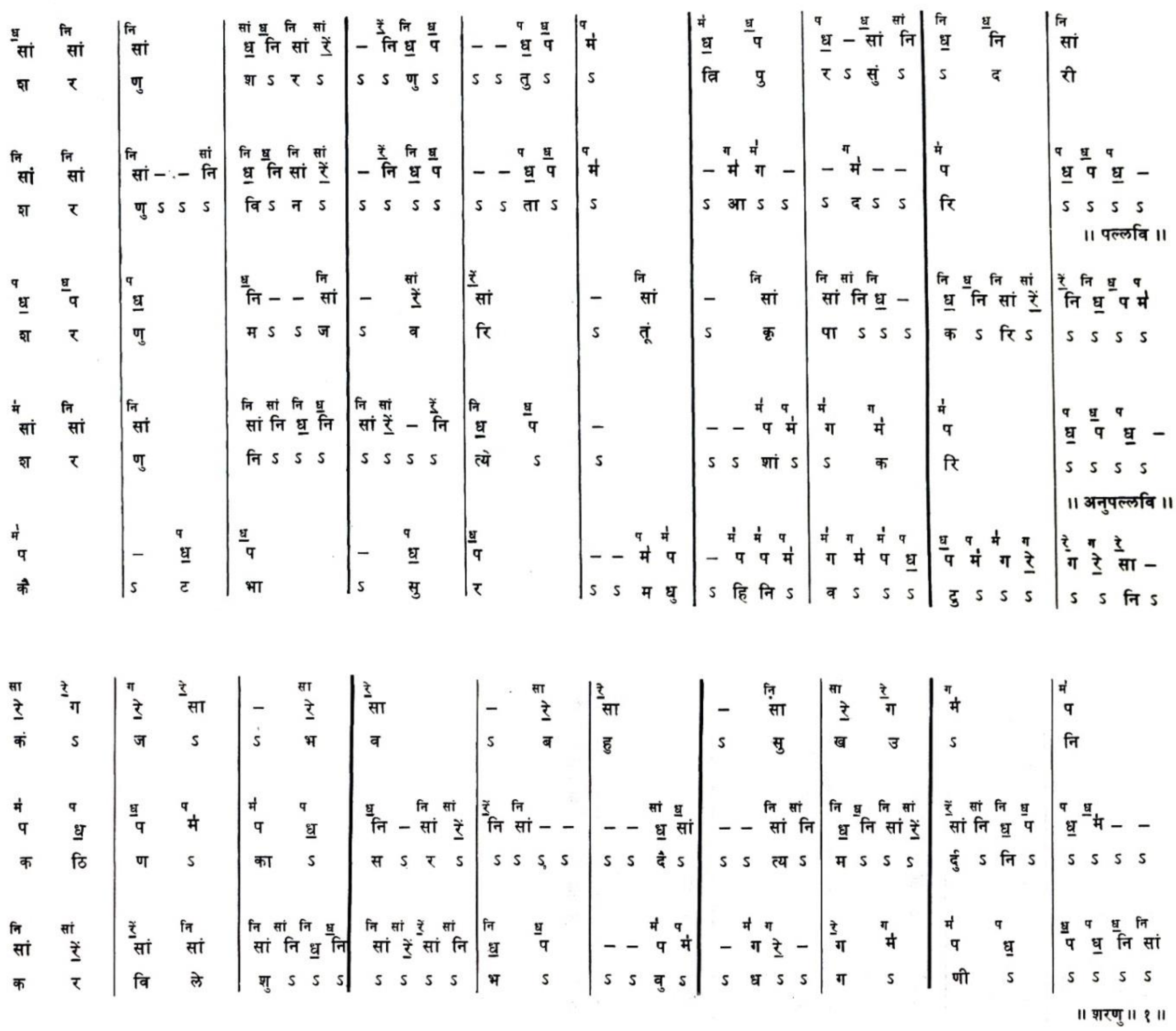

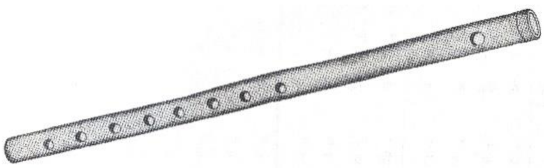

अनुक्रमणिका

राग – पंतुरावळि ॥ ॥ सुरफाक्ता ताळा तिश्र अट (३, ३, २, २)

अलारु

(नि)सं	–	(सं)रें	(रें)सं	–	(गं)रें	(रें)सं	(सं)नि	(नि)ध	(ध)नि
तां	ऽ	ता	थै	ऽ	थै	तै	ऽ	द त्	त्त
(नि)सं	–	(सं)नि	(नि)ध	(ध)नि	(नि)ध	(ध)प	(प)मं	(मं)ग	(ग)मं
तां	ऽ	ता	थै	ऽ	थै	तै	ऽ	द त्	त्त
(मं)ग	–	(ग)मं	(मं)ध	(मं)प	(प)ध	(ध)सं (सं)नि	(नि)ध	(ध)नि	(नि)सं
तां	ऽ	ता	थै	ऽ	थै	तै ऽ	ऽ	द त्	त्त
(सं)रें	(रें)गं	(गं)रें	(रें)सं	–	(सं)नि	(नि)ध (नि)ध	(ध)प (प)मं	(मं)ध (ध)नि	(नि)सं
तां	ऽ	तां	थै	ऽ	थै	त क	त दि	गि ण	तो म्
(नि)सं	(नि)सं	(सं)नि	(नि)ध	(नि)ध	(ध)नि	(नि)सं	–	–	–
तां	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ता	ऽ	ऽ	ऽ
–	–	(नि)सं	(सं)नि	(नि)ध	(मं)प	(प)ग	(ग)मं	(मं)प	(प)ध
ऽ	ऽ	थै	ऽ	ऽ	ऽ	कि	ट	त	क
(ध)प	(मं)प	(प)मं	(मं)ग	(मं)ग	(ग)मं	(मं)प	–	–	–
ता	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ता	ऽ	ऽ	ऽ
–	–	(मं)प	(प)मं	(मं)ग	(ग)मं	(मं)प	(प)ध	(ध)नि	(नि)सं
ऽ	ऽ	थै	ऽ	ऽ	ऽ	कि	ट	त	क ॥१॥
(नि)सं	(सं)नि	(नि)ध	(ध)सं	–	–	(सं)नि	(नि)ध	(ध)प (प)मं	(मं)प (प)ध
तां	ऽ	ऽ	ता	ऽ	ऽ	थै	ऽ	कि ट	त क
(ध)प	(मं)प	(प)ध	(मं)प	–	–	(प)मं	(मं)ग	(ग)मं (मं)प	(प)ध (ध)नि
तां	ऽ	ऽ	ता	ऽ	ऽ	थै	ऽ	कि ट	त क ॥२॥
(नि)सं	– (सं)रें	–	(रें)सं	(नि)सं (नि)सं	(सं)प	– (प)ध	–	(ध)प	(मं)प (मं)प
तां	ऽ ता	ऽ	थै	किट तक	तां	ऽ ता	ऽ	थै	किट तक
(प)ग	– (ग)मं	–	(मं)प	(मं)प (मं)प	(प)ध	– (ध)नि	–	(नि)सं	(नि)सं (नि)सं
तां	ऽ ता	ऽ	थै	किट तक	तां	ऽ ता	ऽ	थै	किट तक

अनुक्रमणिका

नि	सं	रें सं	नि सं	रें सं	नि ध	मं मं	प प	ध ध	नि
सं	रें	सं नि	सं रें	सं नि	ध प	प प	ध ध	नि नि	सं
त	त्धि	त क	धि मि	त क	धि कि	त क	त धि	गि ण	थों
मं मं	प	ध प	मं प	ध प	मं मं	मं मं	ग ग	मं मं	प
प प	ध	प मं	प ध	प मं	ग ग	ग ग	मं मं	प प	ध
त क	त्धि	त क	धि मि	त क	धि कि	त क	त धिं	गि ण	थों
नि	सं	रें सं	नि सं	रें सं	नि सं	रें सं	नि सं	रें सं	नि नि
सं	रें	सं नि	सं रें	सं नि	सं रें	सं नि	सं रें	सं नि	सं सं
त	त्धि	त क	धि मि	त क	धि मि	त क	ध रि	कि ट	त क
सं ध	सं	नि नि	ध मं	मं प	ध प	मं प	ध प	मं प	ध
ध सं	– नि	ध ध	प प	प ध	प मं	प ध	प मं	प ध	सं
ध ळां	ऽ गु	त क	धि कि	तों गु	त क	त क	त धिं	गि ण	थों
ध	नि	सं	रें	नि	सं	नि	ध	नि नि	मं मं
नि	सं	रें	सं	सं	नि	ध	नि	ध ध	प प
तां	ऽ	ऽ	तां	ऽ	ऽ	थै	ऽ	कि ट	त क
मं		प प	ध		प प	ध	प प	ग	मं प
प	–	ध ध	प	–	ध ध	प	ग ग	मं	प ध
थां	ऽ	दि गि	थां	ऽ	दि गि	थां	दि गि	थां	दि गि
मं		प प	ध		ध नि	ध	प प	ग	मं प
प	–	ध ध	प	–	नि ध	प	ग ग	मं	प ध
थां	ऽ	दि गि	थां	ऽ	दि गि	थां	दि गि	थां	दि गि
ध प	ध प	ध ध	प प	मं ग	प	मं मं	प प	ध ध	नि
प ध	प ध	प प	मं मं	ग प	– मं	प प	ध ध	नि नि	सं
धि कि	त क	धि कि	त क	घ ळां	ऽ गु	त क	त धिं	गि ण	थों

आदित्य

नि	नि सं	रें	सं	नि		सं ध	नि	ध	नि
सं	सं रें	– सं	नि	सं	–	ध नि	– ध	नि	सं
ता	त रि	ऽ त	झु म्	ता	ऽ	त रि	ऽ त	झु म्	ता
सं प	मं प	ध	प	मं		प ग	मं	ग	मं
प मं	प ध	– प	मं	प	–	ग मं	– ग	मं	प
त क	त रि	ऽ त	झु म्	ता	ऽ	त रि	ऽ त	झु म्	ता
नि	नि	सं रें	नि सं	नि सं	रें नि	सं ध	नि नि	ध प	मं प
सं	सं	रें सं	सं नि	सं रें	सं सं	ध नि	ध ध	प मं	प ध
त	त्त	रि त	त क	त रि	त क	ध्र रि	ध ण	झ नु	धि मि
ध प	ध ध	प		मं	ग		मं	प	ध
प ध	प प	– मं	–	ग	मं	–	प	ध	नि
त क	ध ळां	ऽ गु	ऽ	त	धिं	ऽ	गि	ण	थों
नि									
सं									
तां									

शोल्ल

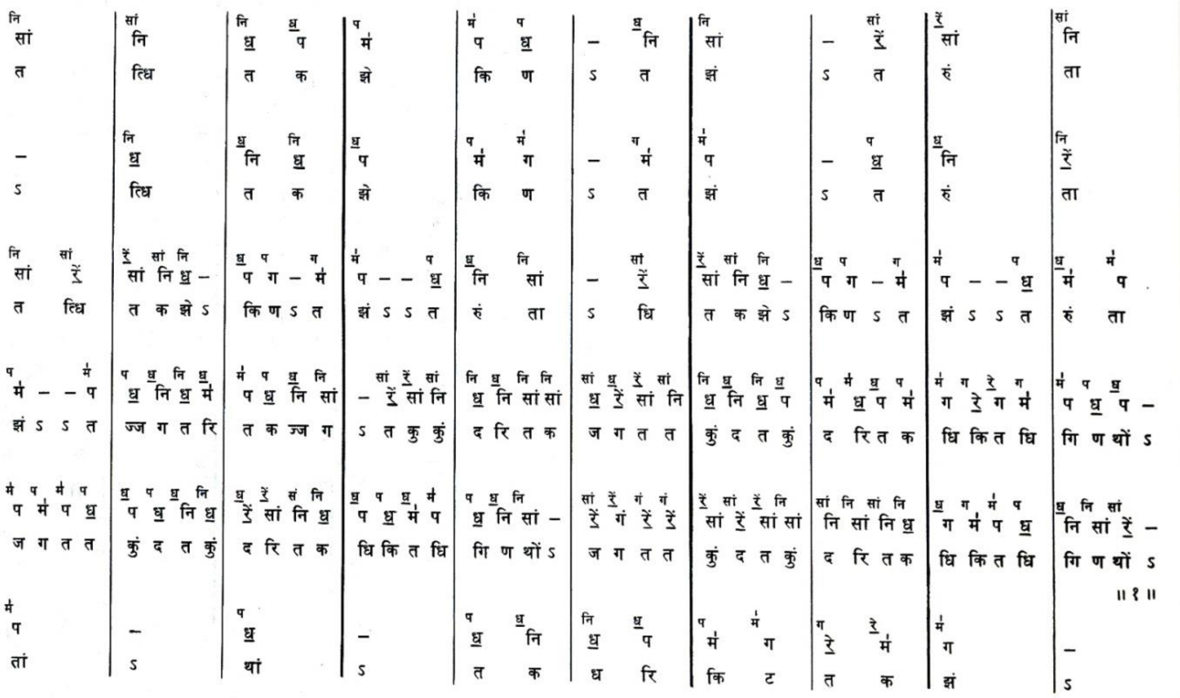

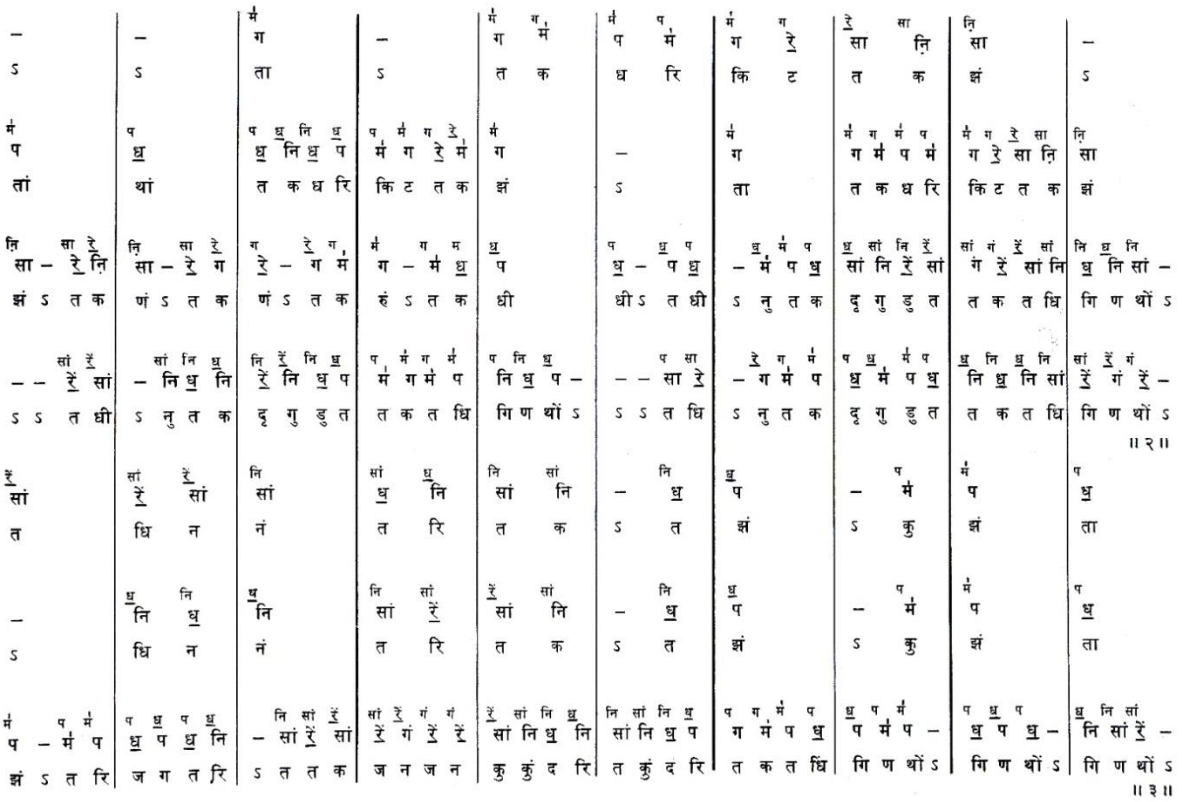

जति

त झ्झे कि ण	णं ऽ त रि	त झे ऽ कु	झं ऽ त रि	था	त झे ऽ कु	झं ऽ त रि	त क ध ण	ऽ कु त क	झं
कि ण ज ग	ण ग ज ग	ण ग ज न	कु कुं द रि	कि ट त क	कु कुं द रि	त कुं द रि	त क धि कि	त क त धिं	गि ण थों ऽ
ऽ	त कुं द रि	त क धि कि	त क त धि	गि ण थों ऽ	ऽ	त कुं द रि	त क धि कि	त क त धिं	गि ण थों ऽ

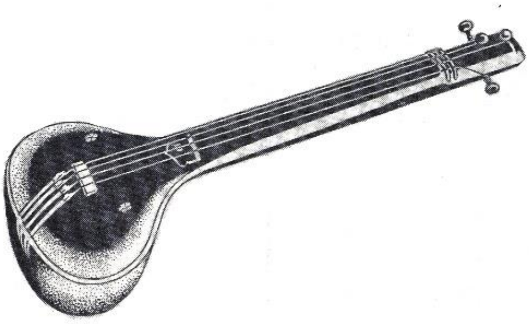

अनुक्रमणिका

राग – पंतुरावळि ॥ **॥ सुरफाक्ता ताळा तिश्र अट (३, ३, २, २)**

शब्द
साहित्य

१	सखिये मनि तूं श्रम नगणि कधि कधीं हीं।	२	नकरि माझ्या वचनी राग कदापिहि ॥
३	ऐक सुमुखि मी कर जोडुनि पाही।	४	तुजलागि हितगुज विनिवतें काहीं ॥

(ध) सं	(नि) सं	(सं) रें	–	(रें) सं	(सं) नि	(नि) ध	–	(ध) नि	(नि) सं
त	त	ढीं	ऽ	कु	कु	ढीं	ऽ	कु	कु
(सं) ध	(ध) सं	–	(सं) नि	(नि) ध	(ध) प	(प) ग	(ग) मं	(मं) प	(प) ध
त	ढीं	ऽ	कु	डि	कु	द	रि	त	क
(ध) प	(प) ध	–	(ध) प	(प) ध	–	(ध) नि	–	(नि) सं	(नि) सं
त	ढीं	ऽ	कु	डीं	ऽ	ढीं	ऽ	कु	कु
(सं) रें	(रें) गं	(गं) रें	(रें) सं	(नि) सं	(सं) नि	(नि) ध	(ध) नि	(नि) सं	(नि) सं
त	क	डि	डि	कु	कु	डिं	कु	द	रि
(सं) ध	(ध) रें	(रें) सं	(सं) नि	(नि) ध	(ध) प	(प) ग	(ग) मं	(मं) प	–
डि	कुं	द	कु	कुं	द	त	कुं	द	ऽ

अनुक्रमणिका

प प	प ध़	प म	प ध	प	–	ध	–	नि	सं
त क	ध रि	कि ट	त क	धै	ऽ	द	ऽ	त्त	था
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	धै	ऽ	द	ऽ	त्त	था
सं	रें	सं	–	रें	सं	ध	–	नि	सं
स	खि	ये	ऽ	म	नि	तूं	ऽ	श्र	म
ध	सं	नि	–	ध	प	ग	म	प	ध
न	ग	णि	ऽ	क	धि	क	धीं	हीं	ऽ
प	ध	प	–	ध	प	म	–	प	ध
स	खि	ये	ऽ	म	नि	तूं	ऽ	श्र	म
प	ध	नि	–	ध	नि	सं	रें	सं	–
न	ग	णि	ऽ	क	धि	क	धीं	हीं	ऽ
सं	रें	गं	रें	गं	गं	मं	मं	गं रें	सं
स	खि	ये	ऽ	म	नि	तूं	ऽ	श्र ऽ	म

ध	नि	सं	–	रें	सं	सं नि	ध प	ग म	प ध
न	ग	णि	ऽ	क	धि	क ऽ	धीं ऽ	हीं ऽ	ऽ ऽ
प	ध	प	–	ध	प	म	–	प	ध
स	खि	ये	ऽ	म	नि	तूं	ऽ	श्र	म
प	ध	नि	–	ध	नि	सं	रें	सं	–
न	ग	णि	ऽ	क	धि	क	धीं	हीं	ऽ
*सं	रें सं	– सं	ध	नि नि	सं सं	ध सं	नि ध	प ध	प प
ता	कि ड	ऽ त	त्धि	कि ट	त क	द रि	गु ड	द रि	गु ड
ग म	– प	प प	प ध	प प	म ग	ग म	प ध	सं नि	सं –
ध ळां	ऽ गु	त क	धि कि	तों गु	त क	त क	त धि	गि ण	थों ऽ
स	रे	ग	–	रे	ग	ग	म	रे	–
न	क	रि	ऽ	मा	ज्या	व	च	नी	ऽ
–	रे	स	–	स	ध़	–	नि़	–	रे
ऽ	रा	ग	ऽ	क	दां	ऽ	पिं	ऽ	हि

* हाच बोल साहित्यानंतर प्रत्येक वेळी घेतला जाईल.

(रे)ग न	(ग)मं क	(मं)प रि	– ऽ	(प)ध मा	(ध)प ज्या	(प)मं व	(मं)ग च	(ग)रे नी	– ऽ
– ऽ	(रे)ग रा	(ग)मं ग	– ऽ	(मं)प क	(प)ध दा	– ऽ	(ध)नि पि	– ऽ	(नि)सं हि
(नि)सं न	(सं)रें क	(रें)सं रि	– ऽ	(सं)रें मा	(रें)सं ज्या	(सं)नि व	(नि)ध च	(ध)नि नी	– ऽ
– ऽ	(नि)ध रा	(ध)सं ग	– ऽ	(सं)नि क	(नि)ध दा	– ऽ	(ध)प पि	– ऽ	(प)मं हि
(मं)प न	(प)ध क	(ध)प रि	– ऽ	(प)ध मा	(ध)प ज्या	(मं)प व	(प)मं च	(मं)ध नी	– ऽ
– ऽ	(मं)प रा	(प)ध ग	– ऽ	(ध)नि क	(नि)सं दा	– ऽ	(सं)रें पि	– ऽ	(रें)सं हि

* या ठिकाणी मागील बोल घेतला जाईल.

(मं)प ऐ	– ऽ	(मं)प क	(मं)प सु	(प)मं मु	(मं)ग खि	(ग)रे ऽ	(ग)रे ऽ	(रे)स मी	– ऽ
– ऽ	(स)रे क	(स)रे र	– ऽ	(रे)ग जो	(ग)मं डु	(मं)प नि	(प)ध पा	– ऽ	(ध)प ही
(प)ग ऐ	– ऽ	(ग)मं क	(मं)प सु	(प)ध मु	(ध)प खि	– ऽ	– ऽ	(प)ध मी	– ऽ
– ऽ	(प)ध क	(प)ध र	– ऽ	(ध)नि जो	(नि)सं डु	(सं)रें नि	(रें)सं पा	– ऽ	(नि)सं ही
(सं)रें ऐ	– ऽ	(रें)गं क	(गं)रें सु	(रें)सं मु	(सं)नि खि	– ऽ	– ऽ	(नि)ध मी	– ऽ
– ऽ	(ध)सं क	(सं)नि र	– ऽ	(नि)ध जो	(ध)प डु	(प)मं नि	(मं)ग पा	– ऽ	(ग)मं ही
(मं)प ऐ	– ऽ	(प)ध क	(ध)प सु	(प)ध मु	(ध)प खि	– ऽ	– ऽ	(प)मं मी	– ऽ

— ऽ	(मं)प क	(प)ध र	— ऽ	(ध)नि जो	(नि)सं डु*	(सं)रें नि	(रें)नि पा	— ऽ	(नि)सं ही
(रे)ग तु	(ग)रे ज	(रे)ग ला	— ऽ	(ग)मं गि	— ऽ	(मं)ग हि	(ग)रे त	(ग)रे गु	(रे)स ज
— ऽ	(ऩि)स वि	(स)रे न	(रे)स वि	(स)ऩि तें	— ऽ	(ऩि)ग का	(ग)रे ऽ	(रे)ग हीं	— ऽ
(ग)ऩि तु	(ऩि)रे ज	(रे)ग ला	— ऽ	(ग)मं गि	— ऽ	(मं)ग हि	(ग)रे त	(ग)रे गु	(रे)स ज
— ऽ	(ऩि)स वि	(स)रे न	(रे)स वि	(स)ऩि तें	— ऽ	(ऩि)ग का	(ग)रे ऽ	(रे)ग हीं	— ऽ
(रे)ग तु	ग ज	(ग)नि ला	(नि)ध ऽ	(ध)मं गि	(मं)ग ऽ	(ग)मं हि	(मं)ग त	(ग)रे गु	(रे)स ज
— ऽ	(ऩि)स वि	(स)रे न	(रे)स वि	(स)ध़ तें	— ऽ	(ध़)स का	(स)रे ऽ	(रे)ग हीं	— ऽ

* या ठिकाणी मागील बोल घेतला जाईल.

(ग)प तु	(प)ध ज	(ध)प ला	— ऽ	(प)ध गि	— ऽ	(ध)प हि	(प)मं त	(मं)प गु	(प)ध ज
— ऽ	(ध)प वि	(प)ध न	(ध)नि वि	(नि)ध तें	— ऽ	(ध)नि का.	(नि)सं ऽ	(नि)सं हीं	— ऽ
(नि)सं ता	(सं)रें सं कि ड	(नि)सं ता	(सं)रें सं कि ड	(नि)सं — धि त्	(नि)सं सं कि ड	(सं)ध — तों ऽ	(ध)सं नि गु डु	(नि)ध — तों ऽ	(ध)प मं गु डु
(मं)ग — तों ऽ	(ग)मं प गु डु	(प)ध (प)ध तों गु	(ध)सं नि त क	(नि)ध प धि कि	(प)मं मं त क	(मं)प ध धि कि	(ध)नि ध त क	(ध)सं नि त धिं	(नि)सं रें गि ण
(नि)सं थों	— ऽ	— ऽ	(सं)रें त्त	(रें)सं थै	(नि)सं त्त	(सं)नि रें कि ड	(रें)सं सं तों ऽ	(सं)ध नि गु डु	(नि)सं तों
(सं)नि ध गु डु	(ध)प तों	(मं)प प गु डु	(मं)प ध तों गु	(ध)प मं त क	(मं)ग मं धि कि	(मं)प ध त क	(ध)प ध त धि	(ध)नि नि गि ण	(नि)सं थों

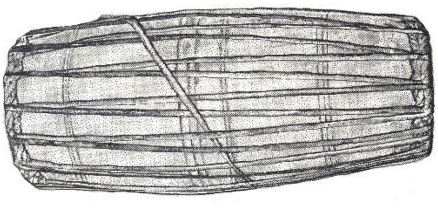

अनुक्रमणिका

राग – पंतुरावळि ॥ **॥ सुरफाक्ता ताळा तिश्र अट (३, ३, २, २)**

वर्ण
साहित्य

प. १ जो कीं जारशिखामणि । तया हरीची तूं राणि ॥

अ. २ टाकी आतां पोरपण । सांभाळी ग त्याचें मन ॥

३ ऐक ग वचन हें मालणि विनवितें । हितगुज मी ।

४ तरुणही भला आणि चतुर । ज्याशि ग देखुनि मोहति कामिनि साजणि ॥ १ ॥

५ कामकोटी सुंदर

६ कोण असे दुजा या भुवनिं याससम चांगट पुरुष ॥ २ ॥

७ हसुनि हळुं जीस निरखी तें किं त्या हरीस वश्य होय वदुं किति ॥ ३ ॥

८ चंद्रवदन पद्मनयन तांबुसपण बहु करतळांत खुलतसे । कि विनउ मि कितितरि ॥ ४ ॥

९ सुंदर रतिहिं साजणि तयास निरखुनि घडि घडि भुलते बहुत रसिक तो यदुवर ॥ ५ ॥

१० सोंडापरि भुज दोन्ही सम सखि ज्याचे विलसति मदगजसा गमन करी यदुपती ॥ ६ ॥

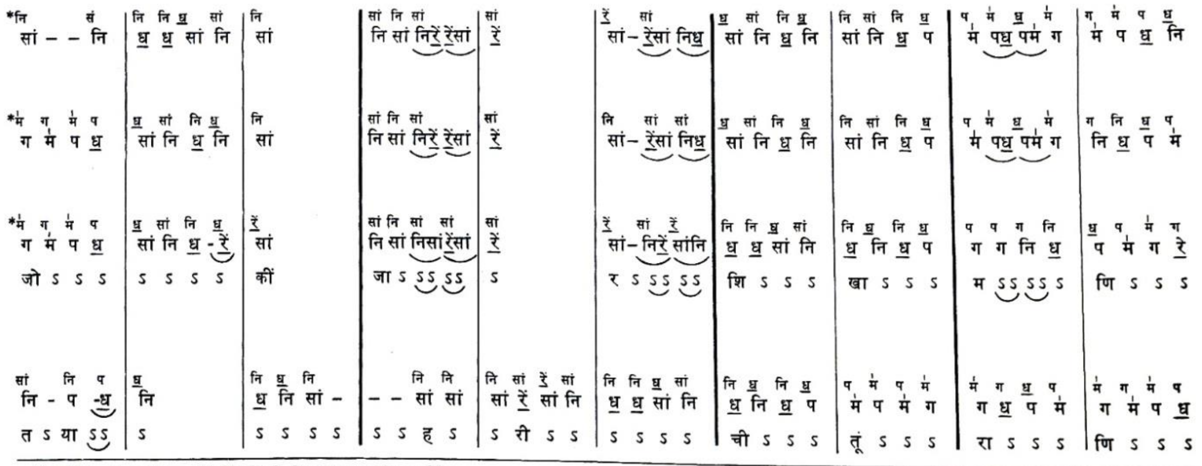

* या तीन स्वरांनुसार ही गाण्यांची ओळ तीन निरनिराळ्या प्रकारांनी गाता येईल.

अनुक्रमणिका

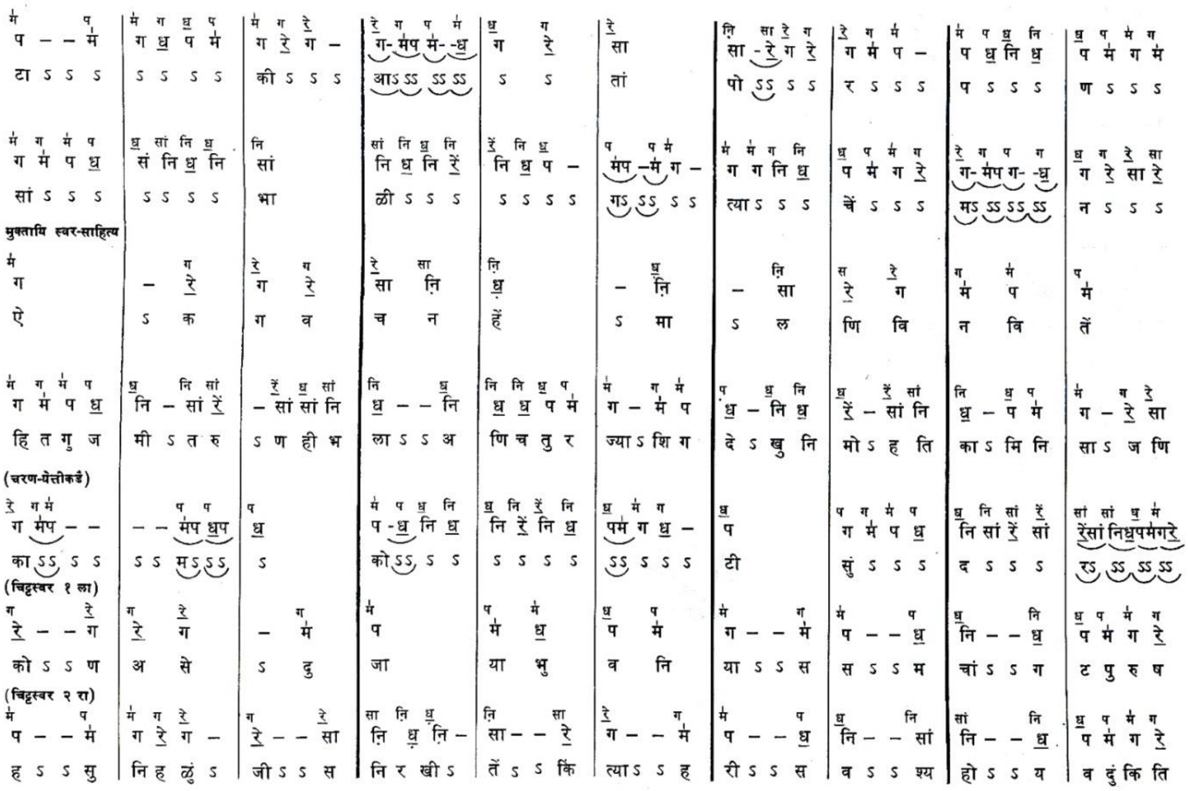
मुक्तायि स्वर-साहित्य
(चरण-येत्तीकडे)
(चिट्टस्वर १ ला)
(चिट्टस्वर २ रा)

(चिट्टस्वर ३ रा)
(चिट्टस्वर ४ था)
(चिट्टस्वर ५ वा)

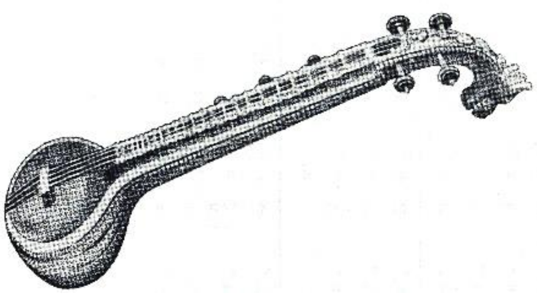

अनुक्रमणिका

राग – पंतुरावळि ॥ ॥ सुरफाक्ता ताळा तिश्र अट (३, ३, २, २)

स्वरपद
साहित्य

१ प. पूर्वी तां जें पुण्य केलें । तें की तुजला फळा आलें ॥

२ अ. नायक झाला यदुवीर । आतां होयी तूं चतुर ॥

३ मुनिलोक तपादिक करिती या हरीस पाहणे निमित्त जींग ।

४ सुदति तोचि यदुवर तुझा पती अपण मणवितसे तुज विनवतें यास्तवच ।

५ माधवाशी मोहवूनी । स्ववश करिती कामिनी ।

६ कांही नेणशी अजुणी । काय सांगू मी मालणी ॥

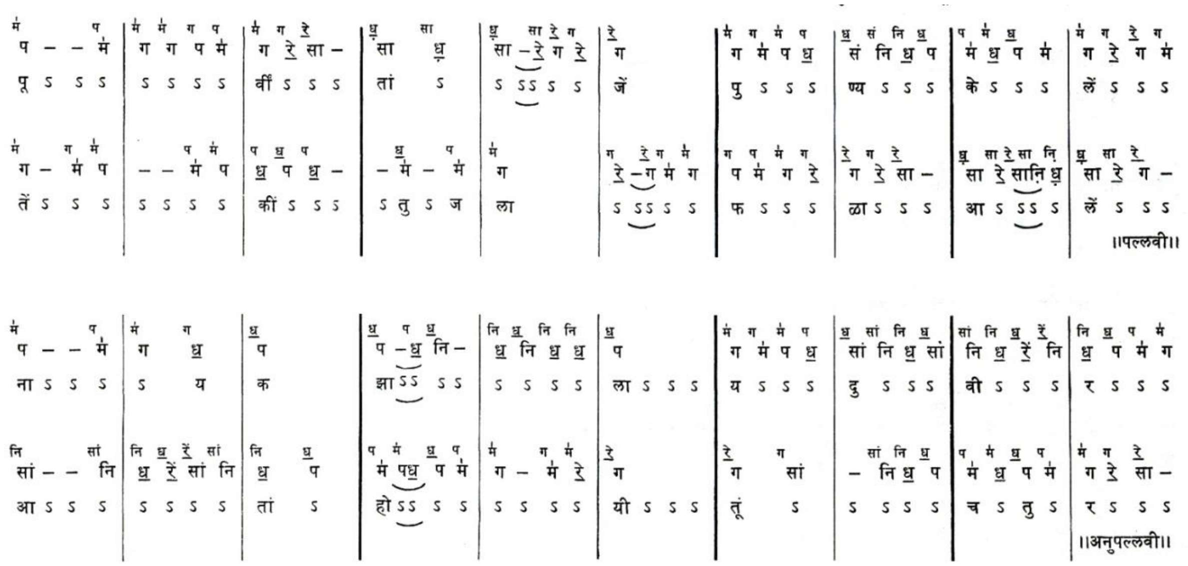

अनुक्रमणिका

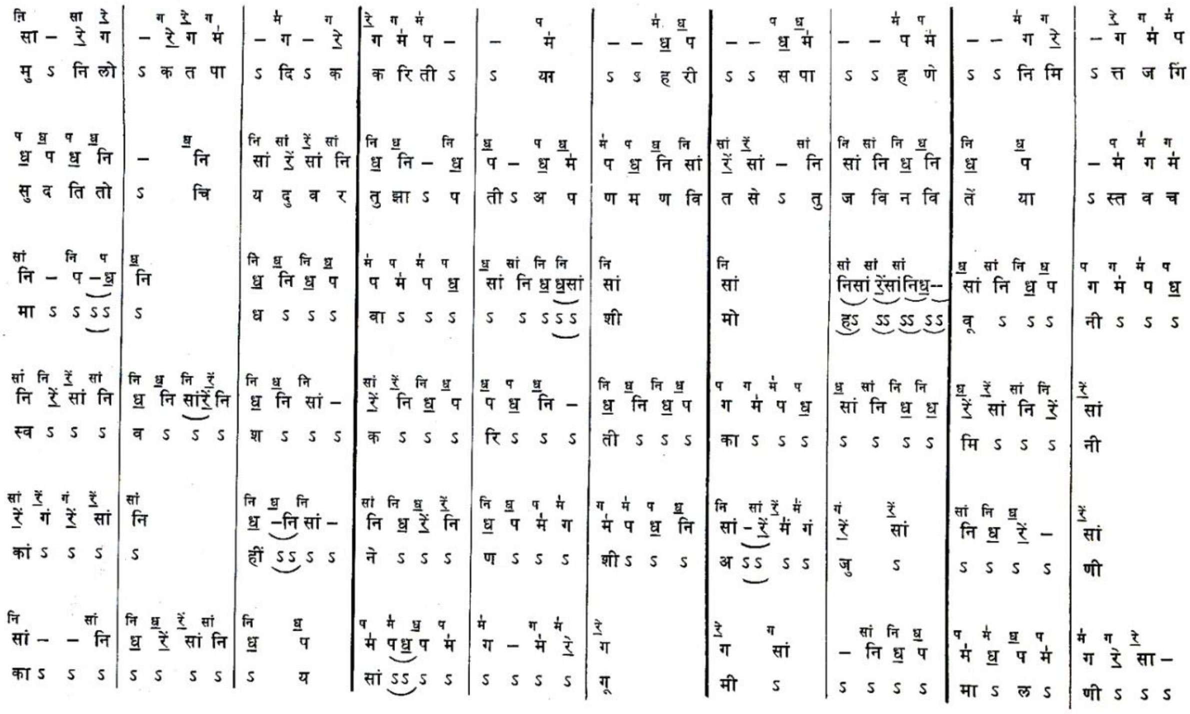

॥१॥

अनुक्रमणिका

राग – पंतुरावळि ॥ ॥ सुरफाक्ता ताळा तिश्र अट (३, ३, २, २)

स्वरजाति
साहित्य

१ प. चांग भांग तूं करवुनि घे सरस नेसग सुवसनहि

२ अ. रमण घरास जंव येयिल तुझ्या तव हळुंच हसुनि सरस निरखि घडिघडि सुमुखि ।

३ अणिकहि तो किं रसिकशिखामणि करी तुज विनोद विविध तैं तुं रुसु नको बरकिं ।

४ अणिकहिं यदुवर परम चतुर शयनघरिं तुजशि जंव बोलल तैं बोल मधुर वचन तूं ।

५ तो तुज न पुसतां ग विनवु नको निज गुज तूं जंव पुशेल तंव आदरि तयाशि ।

६ तयाशि बसवोनि शयनावरि सखि मग हळुच पाय चुरुनि वंदुनि जवळि ठाक ।

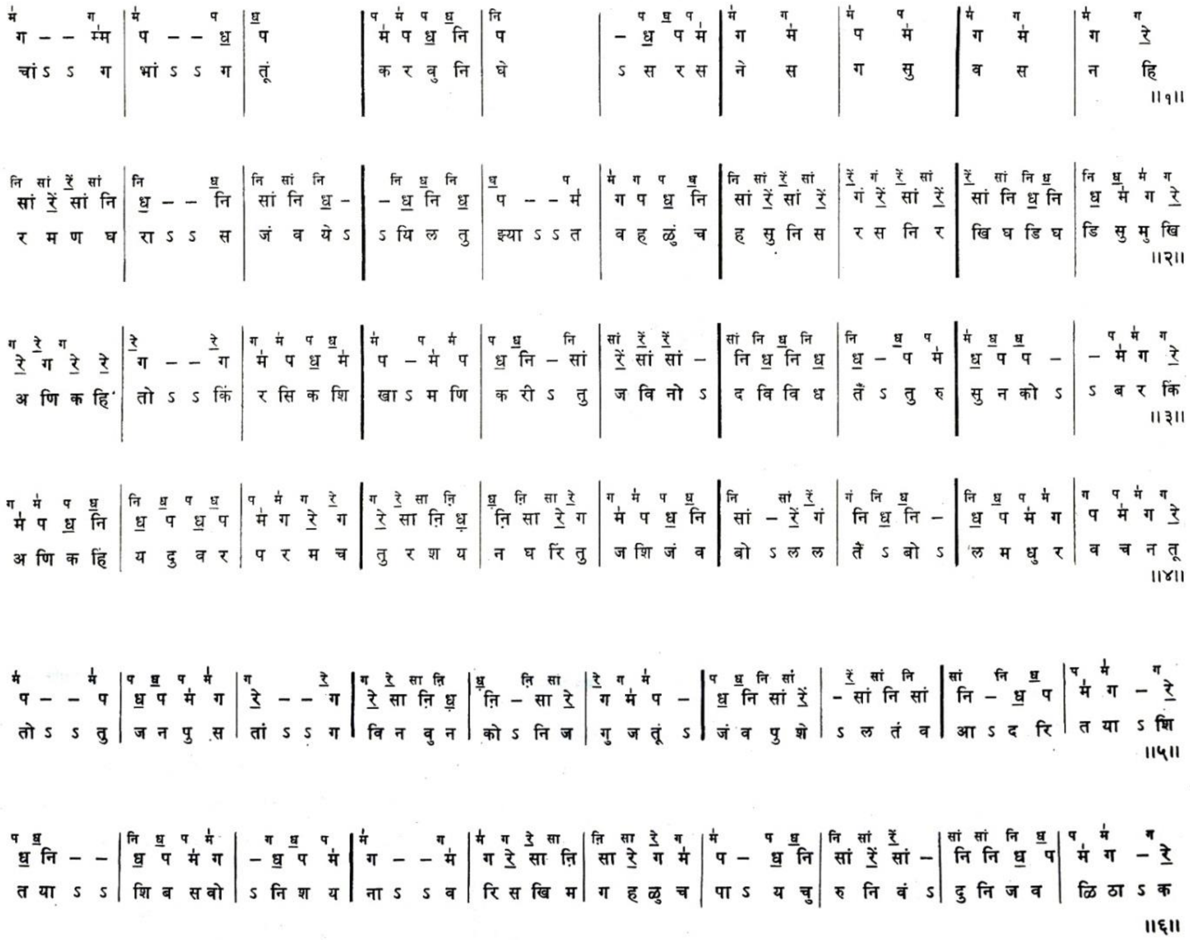

राग – पंतुरावळि ॥ **॥ सुरफाक्ता ताळा तिश्र अट (३, ३, २, २)**

अभिनयपद

प १. उपदेशाचें काम नाही । शाहाणपणें सुखी राही ॥

अ. २ चाल सये तूं वळखून । तूझ्या नायकाचें मन ॥

३ जरि करिशी लाज फार । तो तें मानी अनादर ।

४ जाल्याहीं सरळ फार । संशयाचें तें माहेर ॥ १ ॥

५ निजू नको लाग वेगें । सख्याबरोबरी जाग ।

६ अल्या नायकाशि राग । तेंव्हां करीं तूं अनुराग ॥ २ ॥

७ तयाच्या ज्या असती राणी । त्यांला करी वेणीफणी ।

८ तरीच मनि तो सुख मानी । श्री शरभभूपस्तुत धणी ॥ ३ ॥

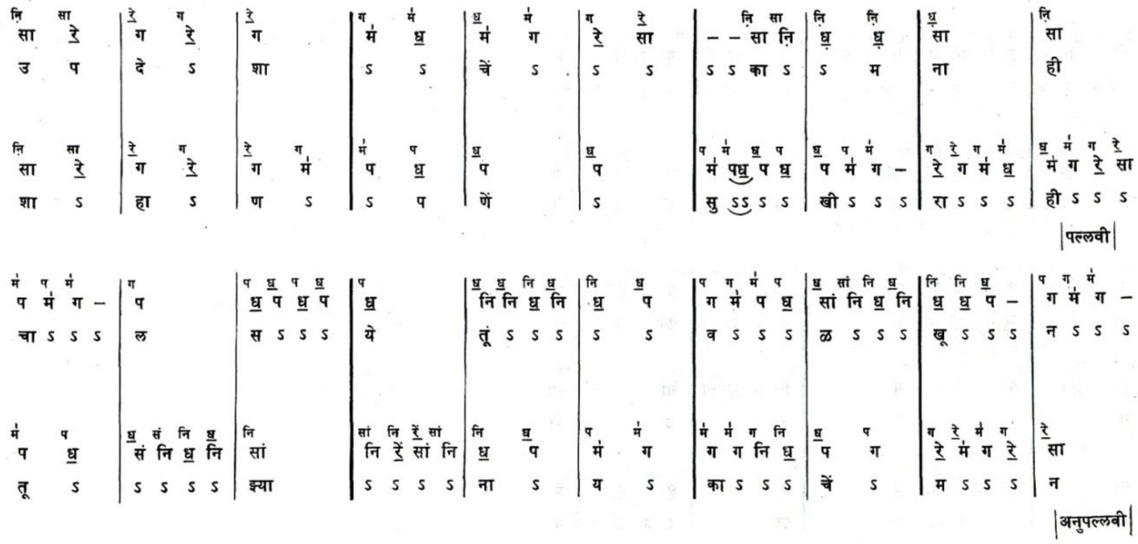

अनुक्रमणिका

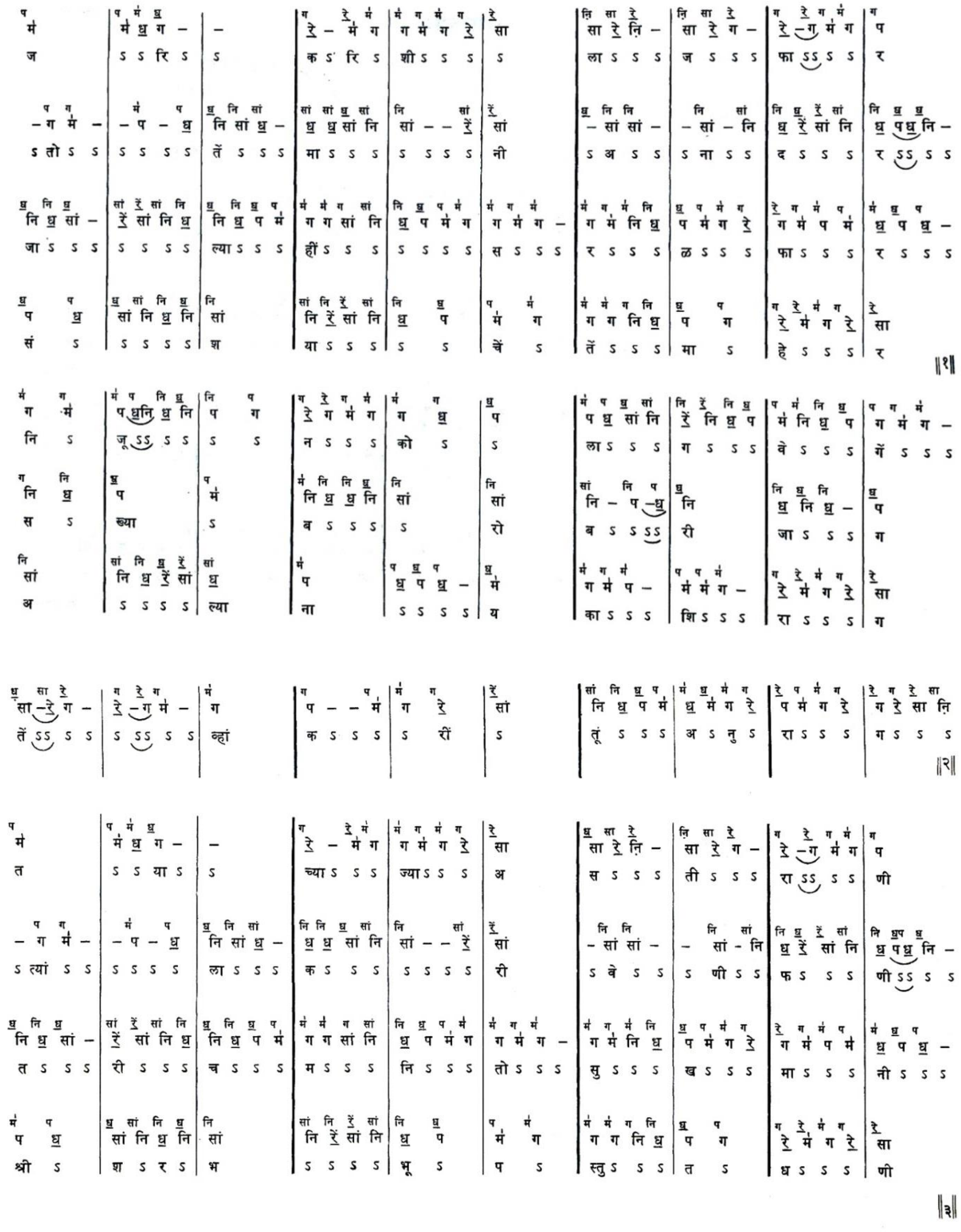

अनुक्रमणिका

राग – पंतुरावळि ॥ ॥ सुरफाक्ता ताळा तिश्र अट (३, ३, २, २)

तिलाना
साहित्य

१. यदुवीर तो साजणि तुज जवळि येउनी । २ तुजलागि हांसवी बळें कडुनी ।

३ हंसतांचि मग तो तुज दबावि निरखुनी । ४ सोश तें हास्यसे मानुनी ॥

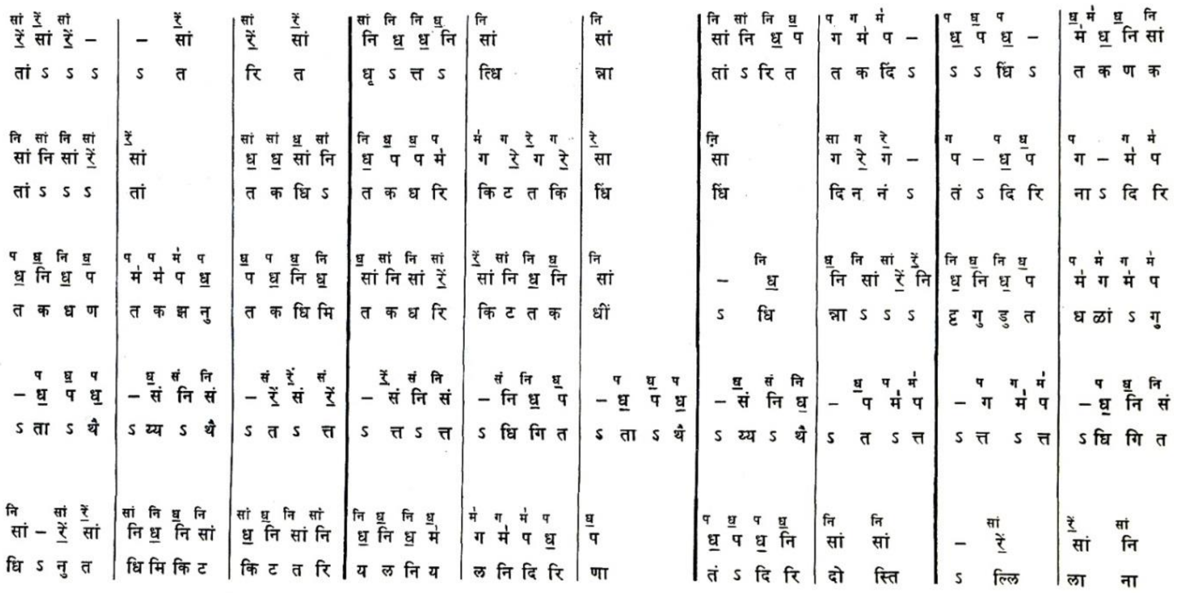

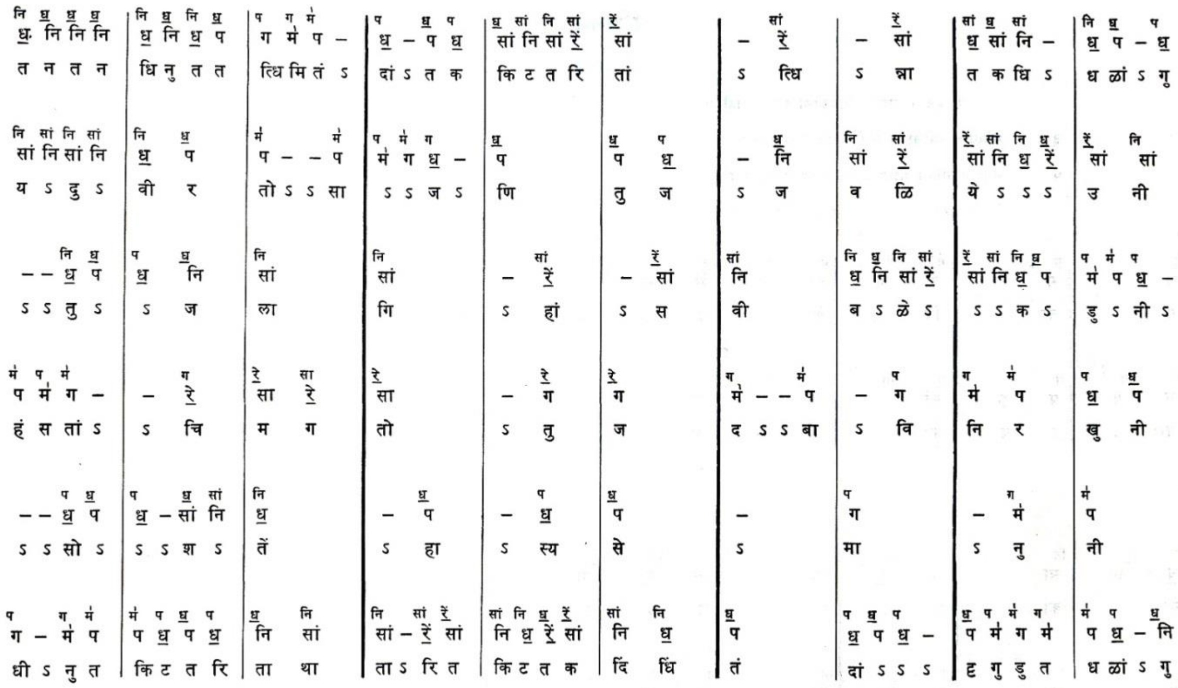

अनुक्रमणिका

राग – पंतुरावळि ॥ **॥ सुरफाक्ता ताळा तिश्र अट (३, ३, २, २)**

अभिनयपद
साहित्य

१.	प.	पतीविणें दुजेंना नाहीं । बायकोला सौख्य पाहीं	२	अ.	या कारणें त्याचें मन । संतोषवावे आदरानें ॥
३		घडिघडि स्त्रीचागव घेणें । नायकाचा स्वभाव ।	४		फार हुशारिनें तवें तवें । सये तां सदुत्तर द्यावें ॥ १ ॥
५		मनी नानाविध संशय । नायकाशी भासणें सये ।	६		जसा त्याचा निवाडा होय । तैसें वागावें तां सभय ॥ २ ॥
७		केल्यां दूजीवरी प्रिति । मानू नको त्याचि खंति ।	८		पाहे सकळा येक रीति । तो शरभेंद्रनुत यदुपती ॥ ३ ॥

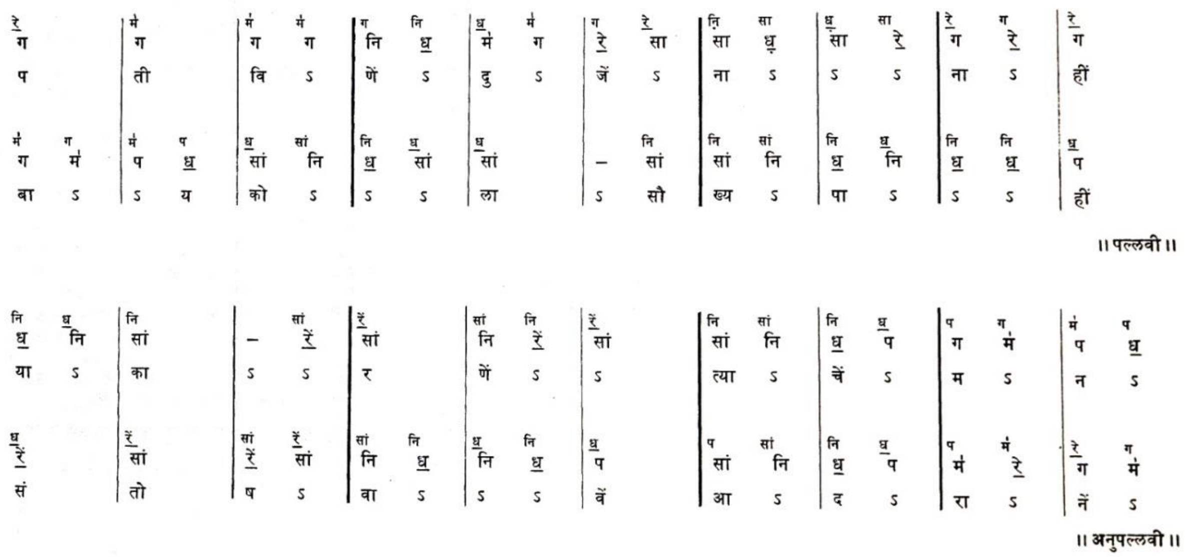

अनुक्रमणिका

ग ग | प मं | ध ध | प मं ग | रे ग | मं ग | रे सा
घ ऽ | डि ऽ | घ ऽ | डि स्त्री चा | ग व | घे ऽ | णें ऽ

सा | ध़ | सा – – रे | ग रे ग – | रे मं | ग रे | सा | –
ना | य | का ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ चा ऽ | स्व ऽ | भा ऽ | व | ऽ

रे मं | प ध | सां | सां ध – रें सां | सां नि | ध प | मं ध प मं | ग
फा ऽ | ऽ ऽ | र | हु शा ऽ रि नें | त ऽ | वें ऽ | त ऽ ऽ ऽ | वें

ग ग | नि ध | प मं | ग ग ध प ग रे | रे – – ग | मं | ग रे | सा
स ऽ | ये ऽ | तां ऽ | स दु ऽ त्त र ऽ | द्या ऽ ऽ ऽ | ऽ | वें ऽ | ऽ

॥१॥

प | प | प | प मं ग रे ग | – प मं ध | प | –
म | नी | ना | ना ऽ वि ऽ ध | ऽ सं ऽ श | य | ऽ

– प | – प | मं ध प मं | ग रे ग – – रे – ग | मं | ग रे | ग रे | सा
ऽ ना | ऽ य | का ऽ ऽ ऽ | शी ऽ ऽ ऽ ऽ भा ऽ स | णें | स ऽ | ये ऽ | ऽ

सा | ध़ | सा | सा | सा रे | ग रे | ग | – | प मं ग रे | ग
ज | सा | त्या | चा | नि ऽ | वा ऽ | डा | ऽ | हो ऽ ऽ ऽ | य

ग | मं ध | नि सां | रें गं | रें | सां | सां नि | ध प | ध ध प मं | ग रे ग–
तै | सें ऽ | वा ऽ | गा ऽ | वें | तां | स ऽ | भ ऽ | य ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ

॥२॥

ग ग | प मं | ध ध | प मं ग | रे रे | मं ग | रे सा
के ऽ | ल्यां ऽ | दू ऽ | जी व री | प्रि ऽ | ति ऽ | ऽ ऽ

सा | ध़ | सा – – रे | ग रे ग – | रे मं | ग रे | सा | सा
मा | नू | न ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ को ऽ | त्या ऽ | चि ऽ | खं | ति

रे मं | प ध | सां | सां ध – रें सां | सां नि | ध प | मं ध प मं | ग
पा ऽ | ऽ ऽ | हे | स ऽ ऽ क ला | ये ऽ | क ऽ | री ऽ ऽ ऽ | ति

ग ग | नि ध | प मं | ग मं ग – ध प | ग रे | रे – – ग | मं | ग रे | सा
तो ऽ | ऽ ऽ | श र | भें ऽ द्र ऽ नु ऽ | त ऽ | य ऽ ऽ ऽ | दु | प ऽ | ती

॥३॥

अनुक्रमणिका

जक्किणि
साहित्य

१ तूं शाहणी बहु या भुवनी । २ ऐक साजणी हे विनवणी ।
३ जगीं जें नारी पतीशि आदरी । ४ पती तिचें करी गवसे सुंदरी ॥

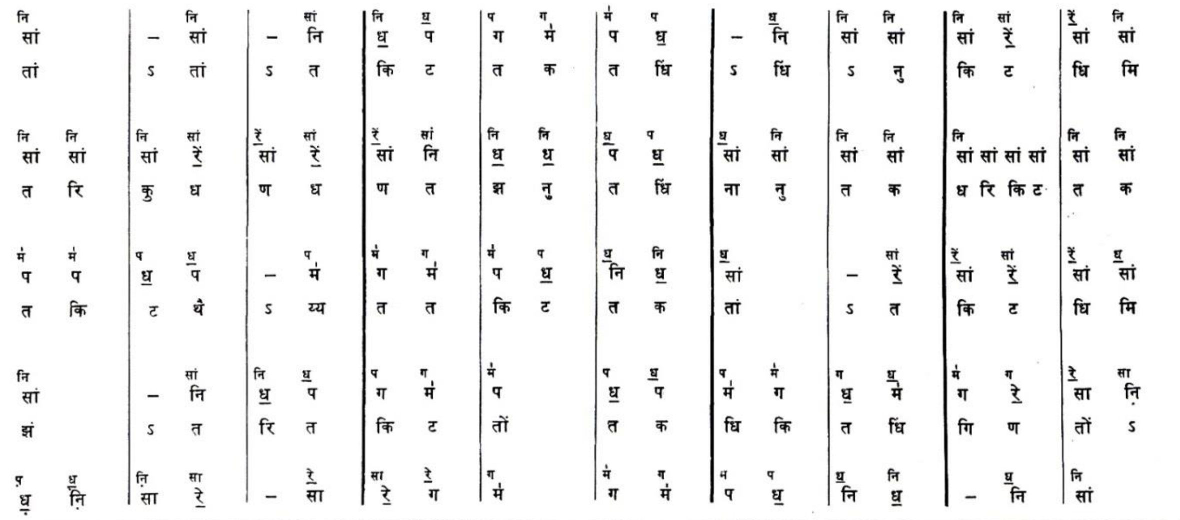

* मूळ हस्तलिखितामध्ये या निरूपणातील फक्त या एकाच प्रकाराला 'मठ्यताल' असावा असे लिहिले आहे. चतुश्रमठ्य तालाचे रूप ४, २, ४ असे आहे. परंतु येथे हा प्रकार इतर प्रकाराप्रमाणेच ३, ३, २, २ या तिश्रअट तालांतच लिहिला आहे. चतुश्रमठ्यमध्ये घ्यायचा असल्यास त्याचे संपूर्ण रूप ४, २, ४ याप्रमाणे बदलेल.

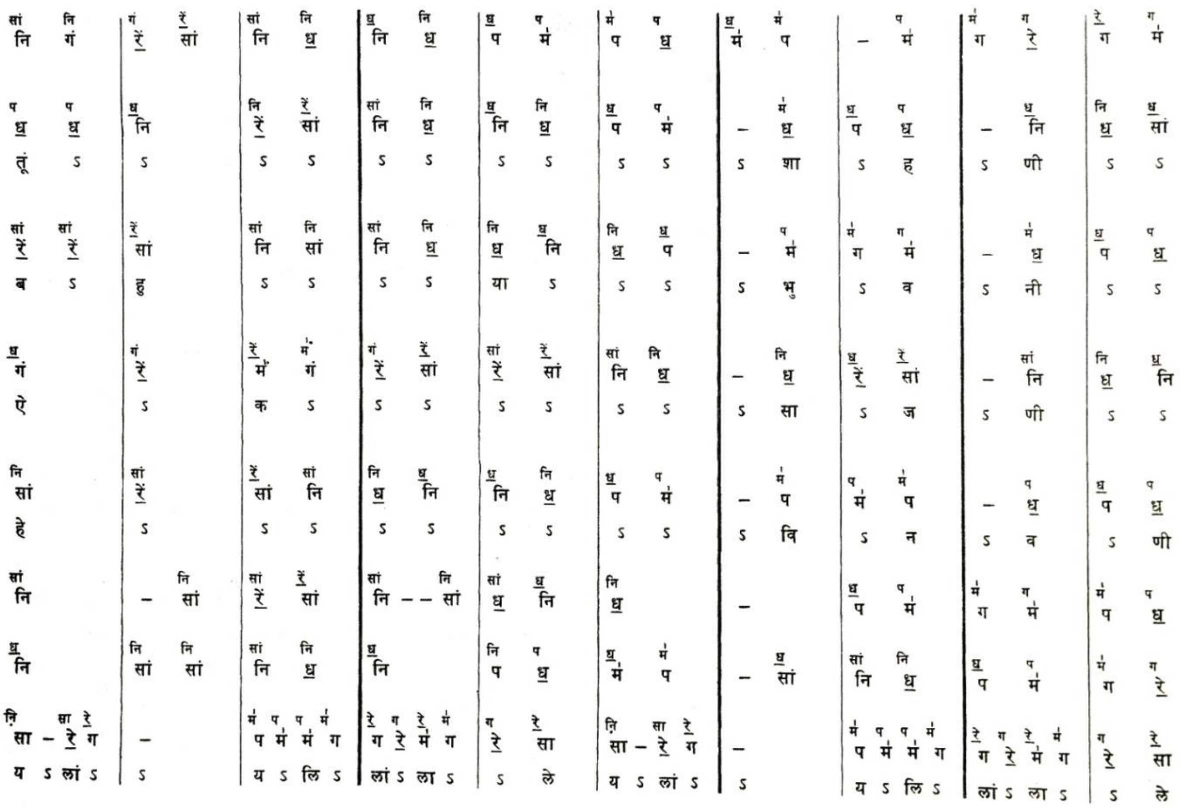

अनुक्रमणिका

हो ऽ इ जी उ मे रे य ल्ला ऽ य ल्लि ल्ला ला ऽ ले
ज गीं ऽ ऽ ऽ ऽ जें ऽ ऽ ना ऽ ऽ ऽ री ऽ
प ऽ तिऽ ऽ ऽ ऽ शि आ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ द री ऽ
प ती ऽ ऽ ति ऽ चें ऽ ऽ ऽ क री ऽ ऽ ग व से ऽ ऽ ऽ सुं ऽ द ऽ री
त कि ट त्यै ऽ ऽ य्य त त कि ट त क तां ऽ त कि ट धि मि
झों ऽ त रि त कि ट तों ऽ ट क धि कि त धि गि ण तों
॥ १ ॥
॥ २ ॥
॥ ३ ॥
॥ ४ ॥

अनुक्रमणिका

राग – पंतुरावळि ॥ **॥ सुरफाक्ता ताळा तिश्र अट (३, ३, २, २)**

गीत
साहित्य

१ जितुकी नम्रता स्त्रीने धरिलि सये । थोरी

२ घडें तितुकी तिजला या त्रिभुवनी ।

३ अणीकहीं पावे सुख फार ते । श्रम तिजला

४ कधी कधीही ठाउके न हो तिज ॥

(रे)ग	(ग)मं	(मं)प	–	(प)मं	(मं)ग	(ग)मं	(मं)रे	–	–
जि	तु	की	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
(रे)ग	–	(ग)रे	(रे)स	(स)रे	(रे)नि़	(नि़)ध़	(ध़)नि़	(नि़)स	–
न	ऽ	म्र	ता	ऽ	ऽ	स्त्री	ऽ	ने	ऽ
(स)नि़	(नि़)स	(स)रे	–	(स)रे	(रे)नि़	(नि़)स	(स)रे	(रे)ग	–
ध	रि	ली	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	स	ये	ऽ
(ग)रे	–	(रे)ग	(ग)रे	(रे)ग	(ग)मं	(मं)प	–	(प)मं	(मं)ग
थो	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	री	ऽ	ऽ	ऽ
(ग)मं	(मं)रे	–	(रे)ग	(ग)मं	(मं)प	(प)ध	–	(ध)प	(प)मं
घ	डे	ऽ	ऽ	ति	तु	की	ऽ	ऽ	ऽ

अनुक्रमणिका

(म॑)प	(प)नि	(नि)ध॒	–	(ध॒)प	(प)म॑	(म॑)ग	(ग)म॑	(म॑)रे॒	(रे॒)ग
ति	ज	ला	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	या	ऽ
(ग)रे॒	(रे॒)ग	(ग)म॑	(म॑)ग	(ग)रे॒	(रे॒)स	(स)ऩि	–	–	–
ऽ	ऽ	ऽ	त्रि	भु	व	नी	ऽ	ऽ	ऽ
(ऩि)स	(स)रे॒	–	(स)ऩि	(ऩि)स	(स)रे॒	(रे॒)ग	–	–	–
अ	णी	ऽ	ऽ	ऽ	क	हीं	ऽ	ऽ	ऽ
(ग)रे॒	–	(रे॒)ग	(ग)रे॒	(रे॒)ग	–	(ग)म॑	(म॑)ग	(ग)म॑	(म॑)प
पा	ऽ	ऽ	ऽ	वे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
(प)म॑	(म॑)प	(प)ध॒	–	(ध॒)प	(प)म॑	(म॑)प	(प)ध॒	(ध॒)नि	–
सु	ख	फा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	र	ते	ऽ
(नि)ध॒	(ध॒)प	(प)म॑	(म॑)ग	(ग)म॑	–	(म॑)ग	(ग)रे॒	(रे॒)स	(स)ऩि
श्र	म	ति	ज	ला	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
(ऩि)ध़॒	(ध॒)ऩि	(ऩि)स	(स)रे॒	(रे॒)ग	(ग)म॑	(म॑)प	(प)ध॒	(ध॒)नि	–
क	धी	ऽ	ऽ	क	धीं	ऽ	ऽ	ही	ऽ

(नि)सं	–	(सं)नि	(नि)ध॒	(ध॒)प	(प)म॑	(म॑)प	(प)ध॒	–	–
ठा	ऽ	उ	के	ऽ	ऽ	ऽ	न	ऽ	ऽ
(म॑)प	–	(प)म॑	(म॑)ग	(ग)म॑	(म॑)ग	(ग)रे॒	(रे॒)स	–	(स)रे॒
हो	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ति	ऽ	ज

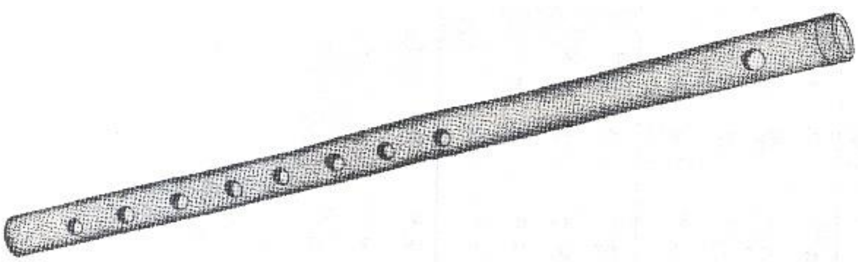

अनुक्रमणिका

राग – पंतुरावळि ॥ **॥ सुरफाक्ता ताळा तिश्र अट (३, ३, २, २)**

प्रबंध
साहित्य

१ या साटि मी तुजला पदोपदी बोधीतें २ सये बायी याचि विषयी सख्या दासी ॥

३ बंदू अनेक शेखी होती ते लोक

मं प या	 – ऽ	प मं ऽ	मं ग ऽ	ग मं सा	 – ऽ	मं ग ऽ	ग रे ऽ	रे स ऽ	स नि़ टि
नि़ स मी	 – ऽ	स रे ऽ	रे नि़ ऽ	नि़ ध़ ऽ	ध़ नि़ ऽ	नि़ स तु	स रे ज	रे स ला	 – ऽ
स रे प	रे नि़ दो	नि़ स ऽ	स रे प	रे ग दीं	 – ऽ	रे ग ऽ	ग रे ऽ	रे ग ऽ	ग मं ऽ
मं ग बो	 – ऽ	ग मं ऽ	मं प ऽ	प ध धी	ध मं ऽ	मं प ऽ	प ध ऽ	ध प तें	 – ऽ
प मं स	मं ग ये	 – ऽ	ग रे ऽ	रे स बा	स नि़ ऽ	नि़ ध़ ऽ	ध़ नि़ यी	नि़ स ऽ	स रे ऽ

अनुक्रमणिका

रे॒	स	नि़	ध़॒	प़	म़॑	प़	ध़॒	नि़		
स	नि़	ध़॒	प़	म़॑	प़	ध़॒	नि़	स	–	॥जा॥
या	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	चि	वि	ष	यीं	ऽ	॥वडा॥
नि़	नि़	ध़॒	प़		स	नि़	ध़॒		ग	
ध़॒	ध़॒	प़	स	–	नि़	ध़॒	ग	–	रे॒	
* धरि	किट	तक	झं	ऽ	त्र	त	ढि	ऽ	कु	
रे॒	ग	म॑	ग	रे॒	नि़	स		रे॒	ग	
ग	म॑	ग	रे॒	नि़	स	रे॒	–	ग	म॑	
त	झं	तरी	तरी	ढग	णग	झं	तरी	किट	तक	
ग	म॑	रे॒	ग	म॑	प	प	ध॒	म॑	प	
म॑	रे॒	ग	म॑	प	ध॒	ध॒	म॑	प	ध॒	
* तुग	तुग	दुग	दुग	दुग	दुग	दुग	दुग	दुग	दुग	
ध॒	म॑	प	ध॒	नि	सं	ध॒	नि		नि	
म॑	प	ध॒	नि	सं	ध॒	नि	सं	–	सं	
स	ख्या	ऽ	ऽ	दा	ऽ	ऽ	सी	ऽ	ऽ	
सं	नि	ध॒	नि	सं	नि	ध॒	नि	ध॒		
नि	ध॒	नि	सं	नि	ध॒	नि	ध॒	प	–	
बं	ऽ	ऽ	धू	ऽ	अ	ने	ऽ	क	ऽ	

* अशातऱ्हेने लिहिलेले बोल मूळ हस्तलिखिताप्रमाणें लिहिले आहेत ते ‘ धरि किट तक ’ असे वाचावे.

प	म॑	प		ध॒	प	म॑		ग	रे॒
म॑	प	ध॒	–	प	म॑	ग	–	रे॒	स
शे	ऽ	खि	ऽ	ऽ	ऽ	हो	ऽ	ऊं	ऽ
नि		सं	नि	ध॒	प	म॑	ग	रे॒	ग
सं	–	नि	ध॒	प	म॑	ग	रे॒	ग	म॑
ती	ऽ	ऽ	ऽ	ते	ऽ	ऽ	लो	ऽ	क

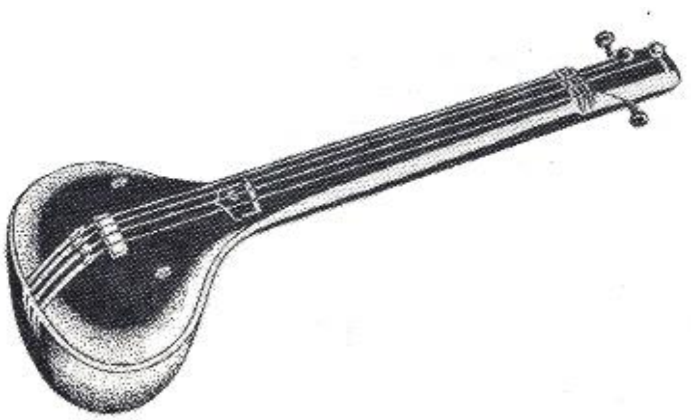

अनुक्रमणिका

राग – पंतुरावळि ॥ **॥ सुरफाक्ता ताळा तिश्र अट (३, ३, २, २)**

त्रिपुट
साहित्य

१ आप्त आणि सुखदाताहीं नायक येकला २ जाण हें तूं नीट मानसीं॥

म ग तां	– ऽ	ग मं त	मं प धि	– ऽ	प मं त्र	मं ग झं	ग मं ऽ	मं ग त	ग रे रि
रे स कि	स ऩि ट	ऩि स त	स ग झं	ग रे ऽ	रे ग त्र	ग मं कि	मं प ट	प ध तां	ध प ऽ
प मं कि	मं नि ट	नि ध झें	– ऽ	ध मं त	– रि	मं ग त	ग मं क	मं ग झं	ग रे ऽ
रे स ऽ	स ऩि त	ऩि ध़ रु	ध़ स ऽ	स ऩि ऽ	ऩि स त	स रे त्धि	रे ग कि ट	ग मं त क	मं रे त्धि

॥ १ ॥

प ध त	ध प ऽ	प ध त्त	ध मं झे	मं प ऽ	प मं ऽ	मं प त	प ध धि	ध नि मि	नि ध त

अनुक्रमणिका

(धु)नि	–	(नि)सं	–	(सं)रें	(रें)नि	(नि)सं	(सं)नि	(नि)सं	(नि)सं
झं	ऽ	ता	ऽ	रि	त	कि	ट	त	क
(सं)नि	(नि)सं	(सं)नि	(नि)गं	(गं)रें	(रें)सं	(सं)नि	(नि)धु	(धु)नि	(नि)सं
त	झें	ऽ	त	रि	कु	त	क	त	धरि
(सं)नि	(नि)धु	(धु)प	(प)मं	(मं)ग	(ग)मं	(मं)ग	(ग)रे	(रे)स	(स)ऩि
किट	तक	थों	ऽ	तक	धरि	किट	तक	थों	ऽ

॥२॥

(रे)ग	(ग)रे	(रे)ग	(ग)मं	(मं)प	–	(प)मं	(मं)प	(प)धु	(धु)प
आ	ऽ	ऽ	प्त	आ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	णि
(प)मं	(मं)प	(प)मं	–	–	(मं)ग	–	–	(ग)रे	–
सु	ख	दा	ऽ	ऽ	ता	ऽ	ऽ	हीं	ऽ
(ऩि)स	–	–	(स)रे	(रे)ग	(ग)मं	(मं)ग	(ग)रे	–	–
ना	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	य	क	ये	ऽ	ऽ
(रे)स	–	(स)ऩि	–	(ऩि)धॣ	–	–	(धु)ऩि	(ऩि)स	–
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	क	ला	ऽ

(स)ऩि	(ऩि)स	(स)रे	(रे)ऩि	(ऩि)स	–	(स)रे	–	(रे)ग	(ग)रे
जा	ऽ	ऽ	ण	हें	ऽ	तूं	ऽ	नी	ऽ
(रे)ग	(ग)मं	(मं)प	–	(प)धु	(धु)मं	(मं)प	(प)धु	(धु)नी	–
ऽ	ट	मा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	न	सीं	ऽ
(नि)धु	(धु)नि	(नि)सं	(सं)रें	(रें)सं	(सं)नि	(सं)नि	(नि)सं	(सं)धु	(धु)सं
झ	न	कु	झं	ऽ	झ	न	कु	झं	तरि
(सं)नि	(नि)धु	(धु)प	(प)मं	(मं)धु	(धु)प	(प)मं	(मं)ग	(ग)रे	(रे)स
किट	तक	त	झं	धरि	किट	झं	कि	त	झं

॥३॥

अनुक्रमणिका

श्लोकवर्ण
साहित्य

१ कित्तेक नारी ठकल्या खटाळा ।
२ त्या सांगतीला भलत्याचि बोला ॥
३ तें ऐकिल्या कीं श्रम होय शेखिं
४ या बोलण्याची मनी याद राखी ॥

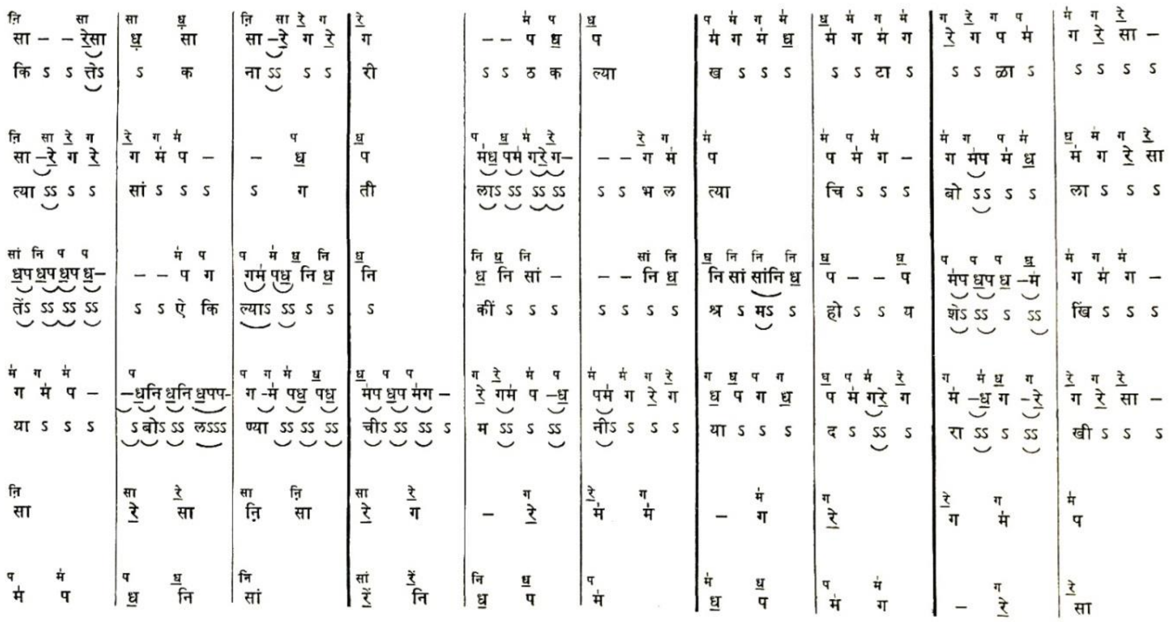

अनुक्रमणिका

राग – पंतुरावळि ॥

॥ आदिताळ[या निरुपणामध्ये हा एकच प्रकार आदिताळात रचसलेला आहे. हा येथे आदिताळातच लिहून दिला आहे. मागील याच निरुपणातील 'जक्किणी' हा प्रकार चतुश्रमठ्य तालांत असून देखील त्रिश्रत्रिपुटांतच लिहिला आहे, कारण त्या दोन तालांची अंगे भिन्न असली तरी मात्रासंख्या एकच आहे.](४, २, २)

कउत्तं
साहित्य

१ दो कर जोडुनि नमितां साजणी ।

२ शरभेंद्र धणी पुरविशी राणी ॥

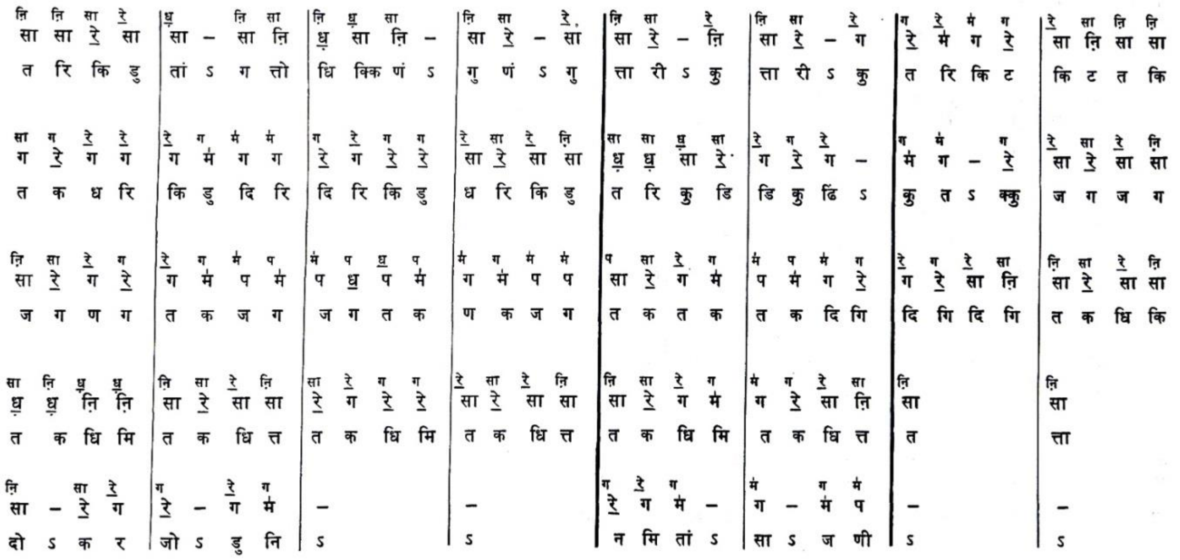

* या निरुपणामध्ये हा एकच प्रकार आदिताळात रचलेला आहे. हा येथे आदिताळातच लिहून दिला आहे. मागील याच निरुपणातील 'जक्किणी' हा प्रकार चतुश्रमठ्य तालांत असून देखील त्रिश्रत्रिपुटांतच लिहिला आहे, कारण त्या दोन तालांची अंगे भिन्न असली तरी मात्रासंख्या एकच आहे.

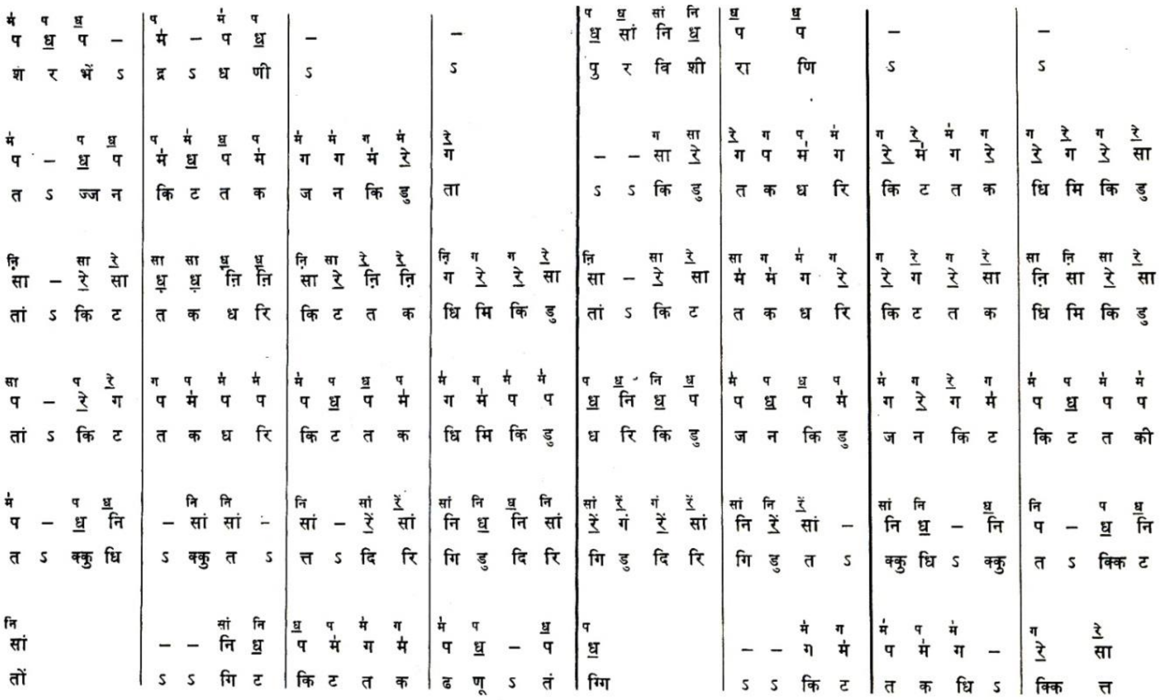

अनुक्रमणिका

राग – पंतुरावळि ॥ **॥ सुरफाक्ता ताळ तिश्र अट (३, ३, २, २)**

मंगळे

१ प. मंगळें तुज गिरिजेशी ॥ २ अ. मंगळे तुज इश्वरीशी ॥
३ पर शिवाशीं तूं ध्येय । ४ पाहतां कीर्ति अमेय ।
५ धरि करि मज दे अभय ॥ मंगळें ॥ ६ अरविंदे तुझे पाय ।
७ अधि दावी आणी काय । ८ शरभेंद्राची ये माये ॥ मंगळें ॥

नि	नि सं	रें सं	नि ध	मं	प	मं	प	ध	नि	
सां	सं रें	सं नि	ध प	प	मं	प	ध	नि	सां	
मं	ग ऽ	ळें ऽ	ऽ ऽ	तु	ज	गि	रि	जे	शी	॥ पल्लवी ॥
नि	सं	रें		सं	रें	सं	नि	ध	नि	
सं	रें	सं	--	रें	सं	नि	ध	नि	सां	
मं	ग	ळे	ऽ	तु	ज	इ	श्व	री	शी	॥ अनुपल्लवी ॥
नि	नि	नि	सं	नि	ध	प	मं	ग	मं	
सं	सं	सं	नि	ध	प	मं	ग	मं	प	
प	र	शि	वा	ऽ	शीं	तूं	ऽ	ध्ये	य	
मं	प	ध	नि सां	रें	गं	रें	सं	ध	नि	
प	ध	नि	सां रें	गं	रें	सं	ध	नि	सं	
पा	ह	तां	की ऽ	ऽ	ति	अ	मे	ऽ	य	
नि	नि सं	रें सं	नि	ध	प	प	मं	ग	मं	
सां	सं रें	सं नि	ध	प	मं	मं	ग	मं	प	
ध	रि ऽ	क ऽ	रि	म	ज	दे	अ	भ	य	॥ मंगळें ॥
नि	नि	नि	सं	नि	ध	प	मं	ग	मं	
सं	सं	सं	नि	ध	प	मं	ग	मं	प	
अ	र	विं	दे	ऽ	तु	झे	ऽ	पा	य	
मं	प	ध	नि सं	रें	गं	रें	सं	ध	नि	
प	ध	नि	सं रें	गं	रें	सं	ध	नि	सं	
अ	धि	दा	वी ऽ	ऽ	आ	णी	का	ऽ	य	
नि	नि सं	रें सं	नि	ध	प	प	मं	ग	मं	
सं	सं रें	सं नि	ध	प	मं	मं	ग	मं	प	
श	र ऽ	भें ऽ	द्रा	ऽ	ची	ये	मा	ऽ	ये	॥ मंगळे ॥

अनुक्रमणिका

अंगविक्षेपांसह तालात लिहिलेले प्रकार

यात येणारे सर्व प्रकार प्रथम अनुस्वरांसह स्वर-साहित्यानिशी दिले आहेत. काही प्रकारांची पुनरुक्ति झाली आहे. परंतु वाचकांस तो तो प्रकार तेथेच मिळावा, शोधावा लागू नये म्हणूनच दिला आहे. यातील कोणताही प्रकार प्रथम स्वर-साहित्यासह तालांगांच्या घातांसह नीट बसवून मगच त्याचा पुढील प्रकार वाचावा.

या अंगविक्षेपांसह बसविलेल्या प्रकारात लेखनाच्या सोईसाठी म्हणून अनुस्वर गाळले आहेत. तसेच शोल्लु (बोल) खाली किंवा स्वरांखाली नृत्त शिकविताना वापरले जाणारे अडैवुंचे बोल लिहिले आहेत. शोल्लु किंवा स्वर-साहित्याचा संबंध या नृत्ताच्या म्हणजेच अडैवुंच्या अमुकच अक्षरांशी कसा आहे हे कळण्यासाठी त्यांचा उपयोग करावयाचा असतो, तोंडाने बोलण्यासाठी नाही. नृत्तामधील अडैवुंचे बोल रंगमंचावर उच्चारायचे नसतात हे ध्यानात घेणे आवश्यक आहे. या अडैवुंच्या बोलांच्या वर लिहिलेल्या शोल्लु किंवा स्वरांशी असलेला अन्योय्य संबंध नीट समजून घेऊन शोल्लु किंवा स्वरच बोलायचे असतात—अडैवुंचे बोल नाही. या प्रकाराच माझ्या परंपरेनुसार अडैवु देऊन त्यांचे क्रमांक अंकांनी लिहिले आहेत. तसेच अडैवुंच्या खाली कंस करुन त्याचा कोणता विभाग घ्यावा हे सुद्धा लिहिले आहे. यात प्रथमार्ध असे म्हटले असल्यास त्या क्रमांकाचा उजव्या बाजूचा संपूर्ण अडैवु एक समजून त्याचा पहिला भाग घ्यावा, किंवा द्वितीयार्ध म्हटले असल्यास दुसरा भाग घ्यावा. परंतु प्रथम विभाग, द्वितीय विभाग, तृतीय विभाग, चतुर्थ विभाग असे म्हटले असल्यास त्या प्रकाराचे समान भाग कल्पून तो तो भाग घ्यावा. परंपरागत पद्धतीमध्ये अडैवुंचा एक संपूर्ण विभाग उजव्या क्रमाने केल्यानंतर तोच तसाच डाव्या क्रमाने केला जातो. असे असेल तेव्हा संपूर्ण प्रकार करावा. जेव्हा दोन तीन किंवा चार अडैवुंच्या विभागांची मालिका घ्यायची असेल तेथे क्रमांकाचा प्रकार किंवा हीच मालिका डाव्याने करावी असे म्हटले आहे.

राग – अठाणा ॥ **॥ आदिताळ (४, २, २)**

जयजय
साहित्य

१ जय जय। जय कुंजरेंद्रमुखा। जय विघ्नराज सूमूखा ॥

२ जय जनित भक्तसूखा। जय मुदीत लेख।

३ जय जय। दिव्य गुण सदना। जय शुभद निजभजना।

४ जय विश्वकृत नमना। जय एक रदन।

५ जय जय। सकल भुवनाधार। सलिल भव पद रुचीर।

६ निकट जनोदार। निगमांतसारा जय।

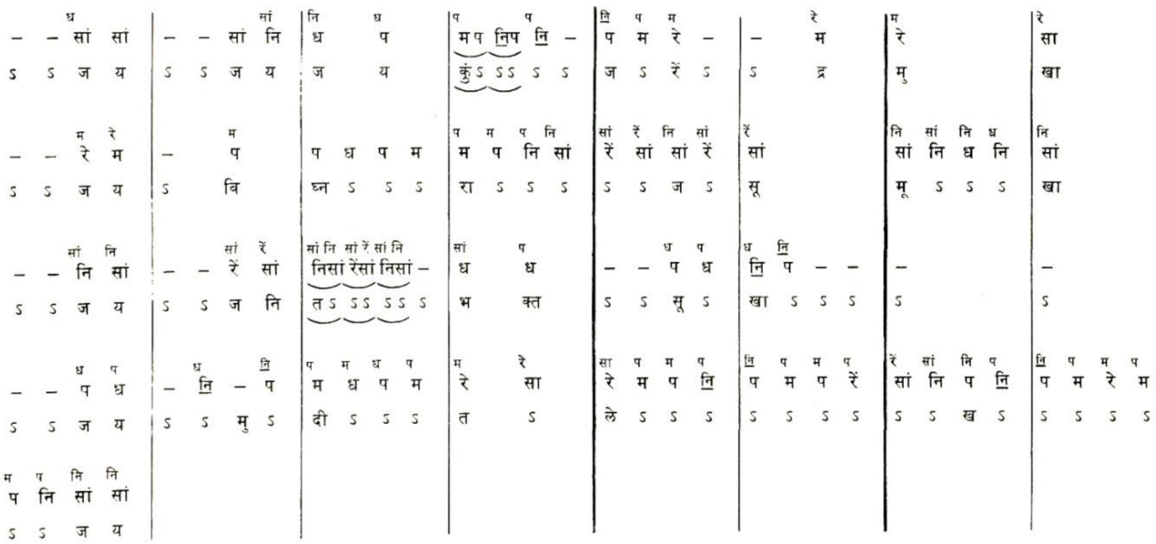

अनुक्रमणिका

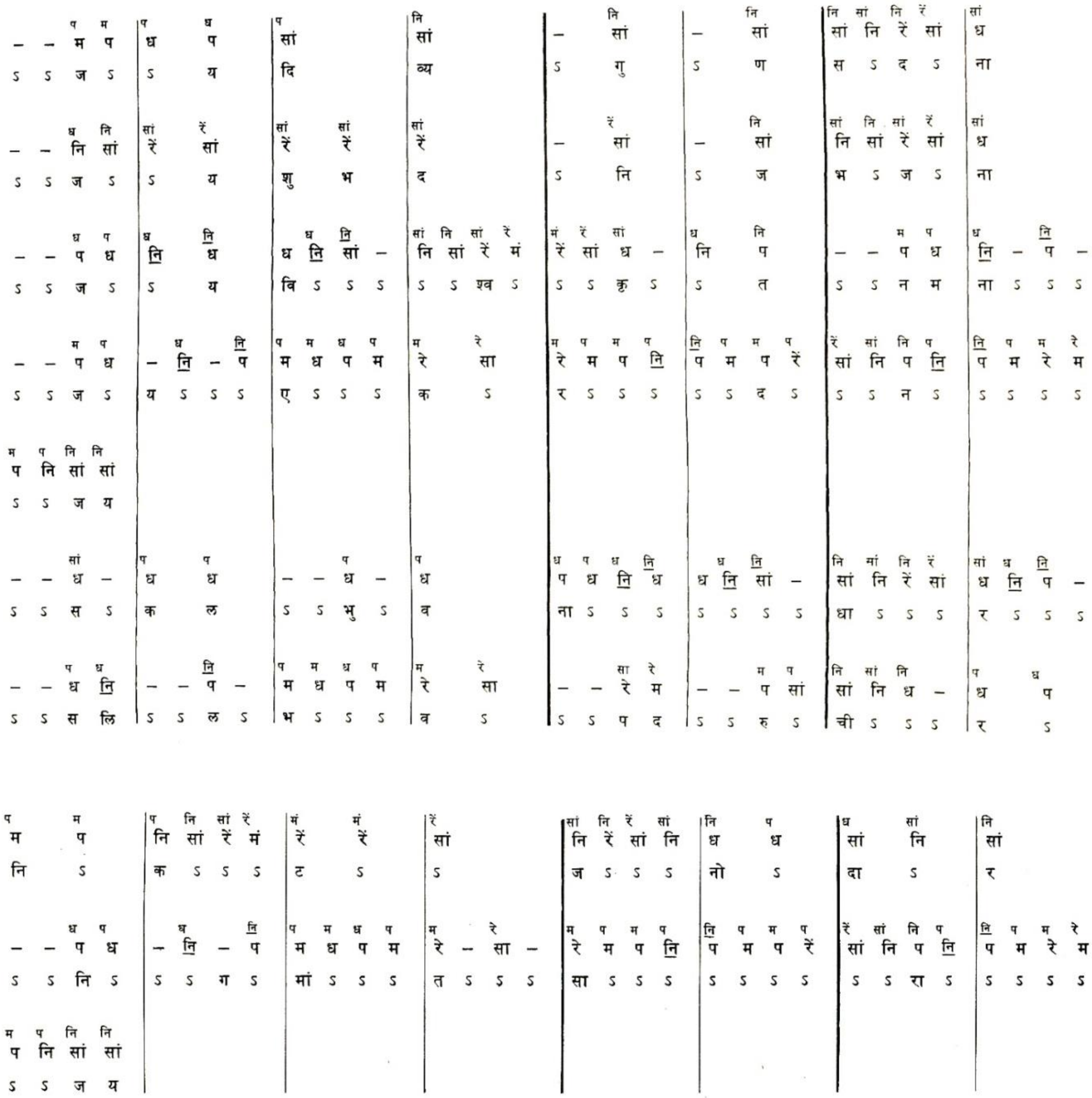
ऽ ऽ ज ऽ ऽ य दि व्य ऽ गु ऽ ण स ऽ द ऽ ना
ऽ ऽ ज ऽ ऽ य शु भ द ऽ नि ऽ ज भ ऽ ज ऽ ना
ऽ ऽ ज ऽ ऽ य वि ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ श्व ऽ ऽ ऽ कृ ऽ ऽ त ऽ ऽ न म ना ऽ ऽ ऽ
ऽ ऽ ज ऽ य ऽ ऽ ऽ ए ऽ ऽ ऽ क ऽ र ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ द ऽ ऽ ऽ न ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
ऽ ऽ ज य
ऽ ऽ स ऽ क ल ऽ ऽ भु ऽ व ना ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ धा ऽ ऽ ऽ र ऽ ऽ ऽ
ऽ ऽ स लि ऽ ऽ ल ऽ भ ऽ ऽ ऽ व ऽ ऽ ऽ प द ऽ ऽ रु ऽ चि ऽ ऽ ऽ र ऽ
नि ऽ क ऽ ऽ ऽ ट ऽ ऽ ज ऽ ऽ ऽ नो ऽ दा ऽ र
ऽ ऽ नि ऽ ऽ ऽ ग ऽ मां ऽ ऽ ऽ त ऽ ऽ ऽ सा ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ रा ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
ऽ ऽ ज य

अनुक्रमणिका

राग – बिलहरि ॥ ॥ आदिताळ (४, २, २)

अलारु

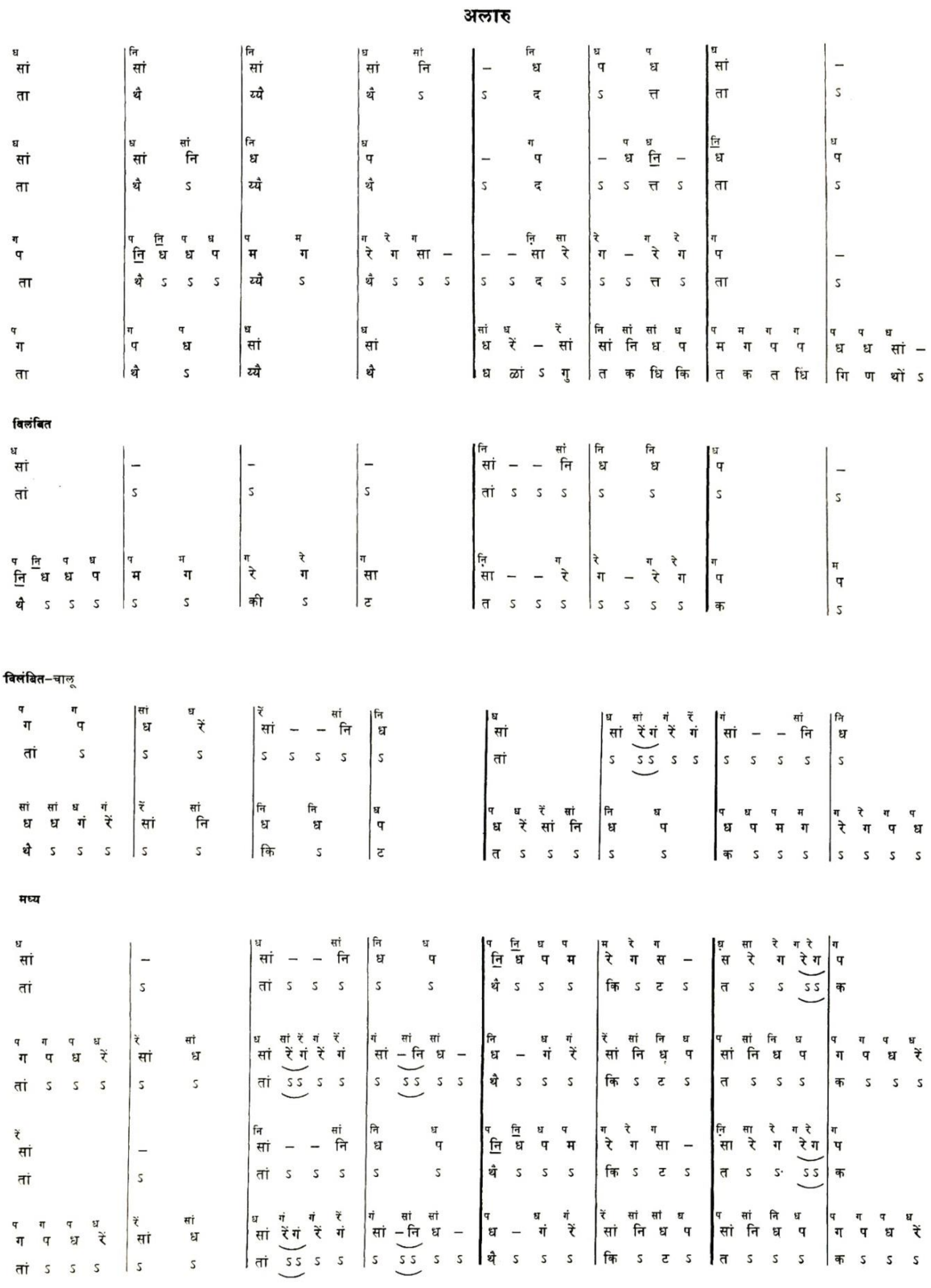

अनुक्रमणिका

द्रुत २ वेळ

प सां	नि ध	प ध प म	ग रे ग	ऩि सा रे गरे	ग	प ध प म	ग रे ग
सां – – निं	ध प	ध प म ग	रे ग सा –	सा रे ग रेग	प	ध प म ग	रे ग प –
तां ऽ ऽ ऽ	तां ऽ	तै ऽ कि ट	त ऽ क ऽ	तां ऽ ऽ ऽऽ	तां	तै ऽ कि ट	त ऽ क ऽ
प ग	प ध	नि सां रें गं	रें सां नि	प ध गं	रें सां नि	ध सां नि ध	प ग प ध
ग प	ध सां	सां रें गं रें	सां नि ध –	ध – गं रें	सां नि ध –	सां नि ध प	ग प ध रें
तां ऽ	तां ऽ	तै ऽ कि ट	त ऽ क ऽ	तां ऽ ऽ ऽ	तां ऽ ऽ ऽ	तै ऽ कि ट	त ऽ क ऽ
रें सां	नि नि ध	ग प	ध प म ग	ग रे प	म ग रे	रे सा रे रे	ग
सां नि	ध ध – प	प प ध ध	प म ग रे	रे प म –	ग रे – सा	सा रे ग ग	प प प –
त त्धि	ध ळं ऽ गु	त क त धिं	गि ण थों ऽ	त क त्धि ऽ	ध ळं ऽ गु	त क त धिं	गिं ण थों ऽ
प ग	सां ध ध	नि गं रें	गं	सां ध रें	नि सां नि ध	प ध प म	ग प ध
ग प	ध सां – सां	सां रें गं –	सां सां – सां	ध रें – सां	सां नि ध प	ध प म ग	प ध सां –
त त्धि	ध ळं ऽ गु	त क त्धि ऽ	ध ळं ऽ गु	ध ळं ऽ गु	त क धि कि	[1] त क त धिं	गि ण थों ऽ
नि		नि गं	रें	रें गं	रें	नि गं	रें
सां –	–	सां – रें रें	सां सां सां सां	सां – रें रें	सां सां सां सां	सां – रें रें	सां सां सां सां
[2] तां ऽ	ऽ	तां ऽ दि गि	दि गि दि गि	तां ऽ दि गि	दि गि दि गि	तां ऽ दि गि	दि गि दि गि

१ मूळ ग्रंथात या जागी 'दुह्या' आहे. आता कोणी तसा घेत नाही.

२ मूळच्याप्रमाणे पाहिजे असल्यास येथे २ मात्रा खाली न सोडता '– – त धिं। गि ण थों –।' असा बोल घेता येईल.

ग सां सां	ध	ग प सां	ध	ग सां सां	ध	ग सां सां	ध
प – ध ध	प प प प	प – ध ध	प प प प	प – ध ध	प प प प	प – ध ध	प प प प
[3] तां ऽ दि गि	दि गि दि गि	तां ऽ दि गि	दि गि दि गि	तां ऽ दि गि	दि गि दि गि	तां ऽ दि गि	दि गि दि गि
ग रे प	म ग रे	प म ग	ग रे ग	ग सां ध	प म	ग म ग	सां सां ध
रे प म म	ग ग रे प	म म ग ग	रे ग प प	प ध – प	म म ग ग	म ग प प	ध ध सां –
धि कि त क	त क धि कि	त क त क	धि कि त क	ध ळं ऽ गु	त क धि कि	त क त धिं	गि ण थों ऽ

आवित्य

ध	नि गं	रें	नि गं	रें	गं	रें	सां
सां	सां रें	सां	सां रें	सां	– रें	सां	ध ध
तां	त त्त	झों	त त्त	झों	ऽ त	झों	त त्त
ध		सां ध	सां प ध	प ध प म	ग रे रे	सा सा	ग प ध
सां	–	ध – सां सां	ध ध प प	ध प म ग	ग रे सा सा	– – ग ग	प ध सां –
झों	ऽ	झं म त री	ज ग त कु	कुं ऽ द त	कुं ऽ द रि	ऽ ऽ त धिं	गि ण थों ऽ

३ 'तां – दि गि। दि गि दि गि' हा बोल १५ वेळा घ्यावा असे मूळ ग्रंथात आहे. येथे पुनरुक्ति टाळण्यासाठी ७ वेळा घेतला आहे. याच क्रमाने १५ वेळ घेतल्यास आणखी दोन आवर्तने वाढतील.

राग – बिलहरि ॥ ॥ आदिताळ (४, २, २)

अलारु

अड्डिमे–

ता ऽ ऽ ऽ	थै ऽ ऽ ऽ	य्यै ऽ ऽ ऽ	थै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ द ऽ	ऽ ऽ त्त ऽ	त्ता ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
ता ऽ ऽ ऽ	थै ऽ ऽ ऽ	य्यै ऽ ऽ ऽ	थै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ द ऽ	ऽ ऽ त्त ऽ	त्ता ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
ता ऽ ऽ ऽ	थै ऽ ऽ ऽ	य्यै ऽ ऽ ऽ	थै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ द ऽ	ऽ ऽ त्त ऽ	त्ता ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
ता ऽ ऽ ऽ	थै ऽ ऽ ऽ	य्यै ऽ ऽ ऽ	थै ऽ ऽ ऽ	ध ळां ऽ गु	त क धि कि	त क त धि	गि ण थों ऽ
*२ वेळ —							
तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
थै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	कि ऽ ऽ ऽ	ट ऽ ऽ ऽ	त ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	क ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
*४ वेळ —							
तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	थै ऽ ऽ ऽ ऽ	कि ऽ ट ऽ	त ऽ ऽ ऽ	क ऽ ऽ ऽ
*८ वेळ--							
तां ऽ ऽ ऽ	तां ऽ ऽ ऽ	तै ऽ कि ट	त ऽ क ऽ	तां ऽ ऽ ऽ	तां ऽ ऽ ऽ	तै ऽ कि ट	त ऽ क ऽ
त ऽ त्धि ऽ	ध ळं ऽ गु	त क त धिं	गि ण थों ऽ	त क धि ऽ	त्ध ळं ऽ गु	त क त धिं	गि ण थों ऽ
तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ
सरकु ९ पूर्वार्ध	द्विपादजाति ४ तिसरा भाग	कुदित्तुमेट्टु ८ दुसरा भाग		हिच मालिका	↖ डाव्याने करावी		
त ऽ त्धि ऽ	ध ळं ऽ गु	त क धि ऽ	त्ध ळं ऽ गु	ध ळं ऽ गु	त क धि कि	त क त धिं	गि ण थों ऽ
तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ
कुदित्तुमेट्टु ८ दुसरा भाग उजवा		हाच डावा करणे.		↑ द्विपादजाति ४ तिसरा भाग		गिणथों ३	

* वरील सर्व एकदां उभ्याने केल्यानंतर, खाली बसून व बाजूला जाऊन करणे.

पाय वाजवत मागे जाणे

तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तां ऽ दि गी	दि गी दि गी	तां ऽ दि गी	दि गी दि गी	तां ऽ दि गी	दि गी दि गी
तां ऽ दि गी	दि गी दि गी	तां ऽ दि गी	दि गी दि गी	तां ऽ दि गी	दि गी दि गी	तां ऽ दि गी	दि गी दि गी
धि कि त क	त क धि कि	त क त क	धि कि त क	ध ळं ऽ गु	त क धि कि	त क त धिं	गि ण थों ऽ

डो अंजलि

॥ आदित्य ॥

तां द. सुंदरी	त त्त उल्लोकित	झों वा. सुंदरी	त त्त उल्लोकित	झों द. सुंदरी	ऽ त उल्लोकित	झों वा सुंदरी	त त्त उल्लोकित
झों द. सुंदरी	ऽ	झं म त री दक्षिण-वाम ४ वेळा	ज ग त कु सुंदरी ग्रीवा	कुं ऽ द त आलोकित दृष्टी	कुं ऽ द रि उलट परिक्रमा	ऽ ऽ त धिं हृदयावर अंजलि हस्त	गि ण थों ऽ आणत मागे चालत जाणे

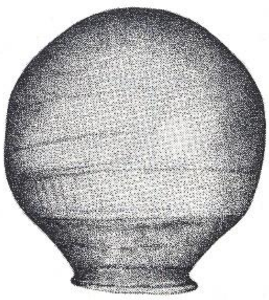

अनुक्रमणिका

राग – पंतुरावळि ॥ ॥ सुरफाक्ता ताळ (३, ३, ,२, २)

अलारु
तत्तकार

तत्तकार

(नि)सं	–	(सं)रें	(रें)सं	–	(गं)रें	(रें)सं	(सं)नि	(नि)ध	(ध)नि
तां	ऽ	ता	थै	ऽ	थै	तै	ऽ	दत्	त्त
(नि)सं	–	(सं)नि	(नि)ध	(ध)नि	(नि)ध	(ध)प	(प)मं	(मं)ग	(ग)मं
तां	ऽ	ता	थै	ऽ	थै	तै	ऽ	दत्	त्त
(मं)ग	–	(ग)मं	(मं)ध	(मं)प	(प)ध	(ध)सं (सं)नि	(नि)ध	(ध)नि	(नि)सं
तां	ऽ	ता	थै	ऽ	थै	तै ऽ	ऽ	दत्	त्त
(सं)रें	(रें)गं	(गं)रें	(रें)सां	–	(सं)नि	(नि)ध (नि)ध	(ध)प (प)मं	(मं)ध (ध)नि	(नि)सं
तां	ऽ	तां	थै	ऽ	थै	त क	त दि	गि ण	तोम्
विलंबित									
(नि)सं	(नि)सं	(सं)नि	(नि)ध	(नि)ध	(ध)नि	(नि)सं	–	–	–
तां	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	तां	ऽ	ऽ	ऽ
–	–	(नि)सं	(सं)नि	(नि)ध	(मं)प	(प)ग	(ग)मं	(मं)प	(प)ध
ऽ	ऽ	थै	ऽ	ऽ	ऽ	कि	ट	त	क
(ध)प	(मं)प	(प)मं	(मं)ग	(मं)ग	(ग)मं	(मं)प	–	–	–
तां	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ता	ऽ	ऽ	ऽ
–	–	(मं)प	(प)मं	(मं)ग	(ग)मं	(मं)प	(प)ध	(ध)नि	(नि)सं
ऽ	ऽ	थै	ऽ	ऽ	ऽ	कि	ट	त	क
									॥ १ ॥
मध्य									
(नि)सं	(सं)नि	(नि)ध	(ध)सं	–	–	(सं)नि	(नि)ध	(ध)प (प)मं	(मं)प (प)ध
तां	ऽ	ऽ	ता	ऽ	ऽ	थै	ऽ	कि ट	त क
(ध)प	(मं)प	(प)ध	(मं)प	–	–	(प)मं	(मं)ग	(ग)मं (मं)प	(प)ध (ध)नि
तां	ऽ	ऽ	ता	ऽ	ऽ	थै	ऽ	कि ट	त क
									॥ २ ॥
द्रुत									
(नि)सं	– (सं)रें	–	(रें)सं	(नि)सं (नि)सं	(सं)प	– (प)ध	–	(ध)प	(मं)प (मं)प
तां	ऽ ता	ऽ	थै	किट तक	तां	ऽ ता	ऽ	थै	किट तक
(प)ग	– (ग)मं	–	(मं)प	(मं)प (मं)प	(प)ध	– (ध)नि	–	(नि)सं	(नि)सां (नि)सां
तां	ऽ ता	ऽ	थै	किट तक	तां	ऽ ता	ऽ	थै	किट तक
									॥ ३ ॥
(नि)सं	(सं)रें	(रें)सं (सं)नि	(नि)सं (सं)रें	(रें)सं (सं)नि	(नि)ध (ध)प	(मं)प (मं)प	(प)ध (प)ध	(ध)नि (ध)नि	(नि)सं
त	त्धि	त क	धि मि	त क	धि कि	त क	त धिं	गि ण	थों

अनुक्रमणिका

मं मं	प	ध प	मं प	ध प	मं मं	मं मं	ग ग	मं गं	प
प प	ध	प मं	प ध	प मं	ग ग	ग ग	मं मं	प प	ध
त क	त्धि	त क	धि मि	त क	धि कि	त क	त धिं	गि ण	थों
नि	सं	रें सं	नि सं	रें सं	नि सं	रें मं	नि मं	रें सं	नि नि
सं	रें	सं नि	सं रें	सं नि	सं रें	सं नि	सं रें	सं नि	सं सं
त	त्धि	त क	धि मि	त क	धि मि	त क	ध रि	कि ट	त क
सं ध	सं	नि नि	ध मं	मं प	ध प	मं प	ध प	मं प	ध
ध सं	– नि	ध ध	प प	प ध	प मं	प ध	प मं	प ध	सं
ध ळा	ऽ गु	त क	धि कि	तों गु	त क	त क	त धिं	गि ण	थों
ध	नि	सं	रें	नि	मं	नि	ध	नि नि	मं मं
नि	सं	रें	सं	सं	नि	ध	नि	ध ध	प प
तां	ऽ	ऽ	तां	ऽ	ऽ	थै	ऽ	कि ट	त क
मं		प प	ध		प प	ध	प प	ग	मं प
प	–	ध ध	प	–	ध ध	प	ग ग	मं	प ध
थां	ऽ	दि गि	थां	ऽ	दि गि	थां	दि गि	थां	दि गि
मं		प प	ध		ध नि	ध	प प	ग	मं प
प	–	ध ध	प	–	नि ध	प	ग ग	मं	प ध
थां	ऽ	दि गि	थां	ऽ	दि गि	थां	दि गि	थां	दि गि
ध प	ध प	ध ध	प प	मं ग	प	मं मं	प प	ध ध	नि
प ध	प ध	प प	मं मं	ग प	– मं	प प	ध ध	नि नि	सां
धि कि	त क	धि कि	त क	ध ळां	ऽ गु	त क	त धिं	गि ण	थों

अनुक्रमणिका

आदित्य

नि	नि सं	रें	सं	नि		सं ध	नि	ध	नि
सं	सं रें	– सं	नि	सं	–	ध नि	– ध	नि	सं
ता	त रि	ऽ त	झु म्	ता	ऽ	त· रि	ऽ त	झु म्	ता
मं प	मं प	ध	प	मं		प ग	मं	ग	मं
प मं	प ध	– प	मं	प	–	ग मं	– ग	मं	प
त क	त रि	ऽ त	झु म्	ता	ऽ	त रि	ऽ त	झु म्	ता
नि	नि	सं रें	नि सं	नि सं	रें नि	सं ध	नि नि	ध प	मं प
सं	सं	रें सं	सं नि	सं रें	सं सं	ध नि	ध ध	प मं	प ध
त	त्त	रि त	त क	त रि	त क	ध रि	ध ण	झ नु	धि मि
ध प	ध ध	प		मं	ग		मं	प	ध
प ध	प प	– मं	–	ग	मं	–	प	ध	नि
त क	ध ळां	ऽ गु	ऽ	त	धिं	ऽ	गि	ण	थों
नि									
सं									
तां									

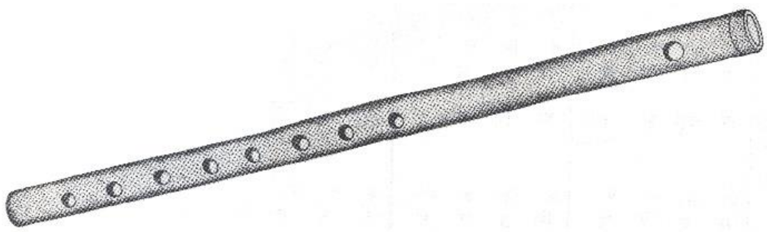

अनुक्रमणिका

अलारु

राग – पंतुरावळि ॥ ॥ सुरफाक्ता ताळ (३, ३, ,२, २)

अड्डिमे–

अड्डिमे

तां	ऽ	ता	थै	ऽ	थै	तै	ऽ	द त्त	त्त
तै	ऽ	ऽ	तै	ऽ	ऽ	तै	ऽ	तै	ऽ
तां	ऽ	ता	थै	ऽ	थै	तै	ऽ	द त्त	त्त
तै	ऽ	ऽ	तै	ऽ	ऽ	तै	ऽ	तै	ऽ
तां	ऽ	ता	थै	ऽ	थै	तै	ऽ	द त्त	त्त
ऽ	तै	ऽ	तै	ऽ	तै	ऽ	तै	ऽ	तै
तॉ	ऽ	ता	थै	ऽ	थै	त क	त दि	गि ण	तो म्
ऽ	तै	ऽ	तै	ऽ	तै	ऽ	तै	ऽ	तै
२ वेळ									
तां	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	तां	ऽ	ऽ	ऽ
ऽ	ऽ	थै	ऽ	ऽ	ऽ	कि	ट	त	क
२ वेळ									
तां	ऽ	ऽ	ता	ऽ	ऽ	थै	ऽ	कि ट	त क
* तां	ऽ	ऽ	ता	ऽ	ऽ	थै	ऽ	कि ट	त क
४ वेळ									
तां	ऽ ता	ऽ	थै	कि ट त क	तां	ऽ ता	ऽ	थै	कि ट त क
तां	ऽ ता	ऽ	थै	कि ट त क	तां	ऽ ता	ऽ	थै	कि ट त क
तां	ऽ ता	ऽ	थै	कि ट त क	तां	ऽ ता	ऽ	थै	कि ट त क
तां	ऽ ता	ऽ	थै	कि ट त क	तां	ऽ ता	ऽ	थै	कि ट त क

* वरील सर्व एकदां उभ्याने केल्यानंतर खाली बसून व बाजूला जाऊन करणे.

अनुक्रमणिका

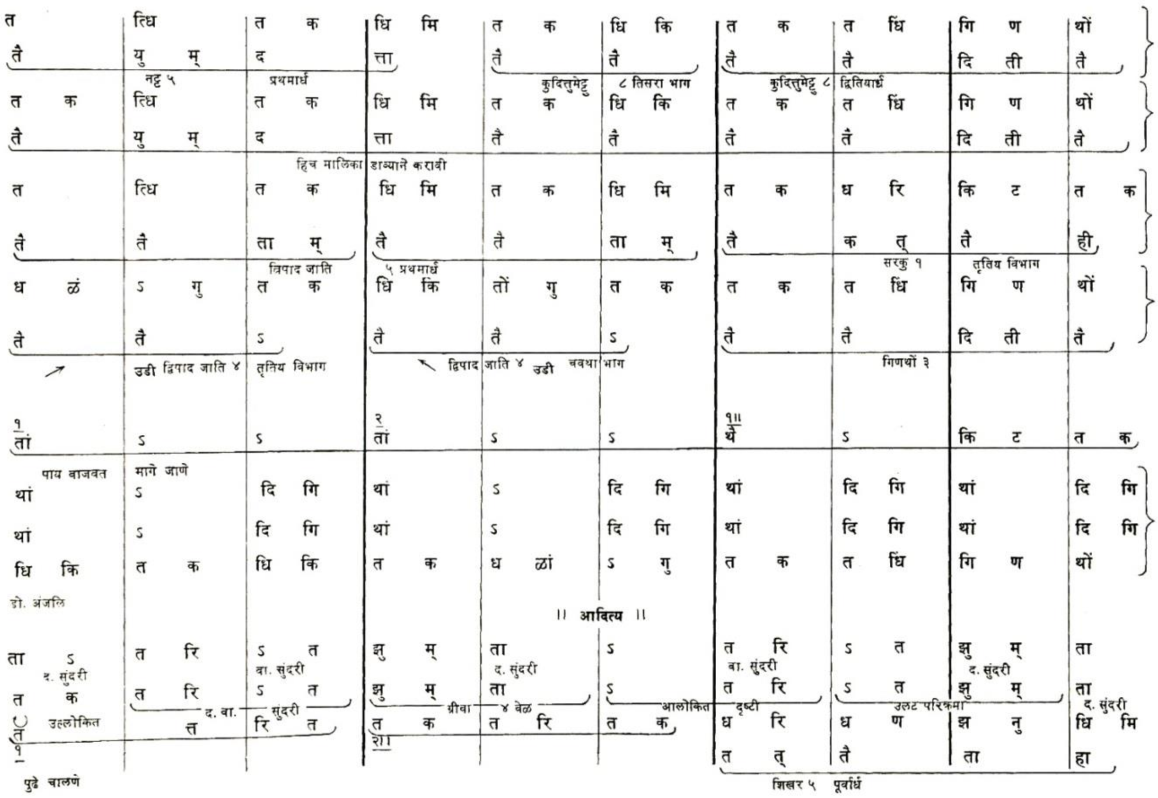
त तिध त क धि मि त क धि कि त क त धिं गि ण थों
तै यु म् द त्ता तै तै तै तै दि ती तै
नट्ट ५ प्रथमार्ध कुदित्तुमेट्टु ८ तिसरा भाग कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितियार्ध
त क तिध त क धि मि त क धि कि त क त धिं गि ण थों
तै यु म् द त्ता तै तै तै तै दि ती तै
हिच मालिका डाव्याने करावी
त तिध त क धि मि त क धि मि त क ध रि कि ट त क
तै तै ता म् तै तै ता म् तै क तु तै ही
विपाद जाति ५ प्रथमार्ध सरकु १ तृतिय विभाग
ध ळं ऽ गु त क धि कि तों गु त क त क त धिं गि ण थों
तै तै ऽ तै तै ऽ तै तै दि ती तै
उडी द्विपाद जाति ४ तृतिय विभाग द्विपाद जाति ४ उडी चवथा भाग गिणथों ३
तां ऽ ऽ तां ऽ ऽ थै ऽ कि ट त क
पाय वाजवत मागे जाणे
थां ऽ दि गि थां ऽ दि गि थां दि गि थां दि गि
थां ऽ दि गि थां ऽ दि गि थां दि गि थां दि गि
धि कि त क धि कि त क ध ळां ऽ गु त क त धिं गि ण थों
डो. अंजलि
॥ आवित्य ॥
ता ऽ त रि ऽ त झु म् ता ऽ त रि ऽ त झु म् ता
द. सुंदरी बा. सुंदरी द. सुंदरी बा. सुंदरी द. सुंदरी
त क त रि ऽ त झु म् ता ऽ त रि ऽ त झु म् ता
द. बा. सुंदरी ग्रीवा ४ बेल आलोकित दृष्टी उलट परिक्रमा द. सुंदरी
उल्लोकित त रि त त क त रि त क ध रि ध ण झ नु धि मि
शा त तु तै ता हा
पुढे चालणे शिखर ५ पूर्वार्ध

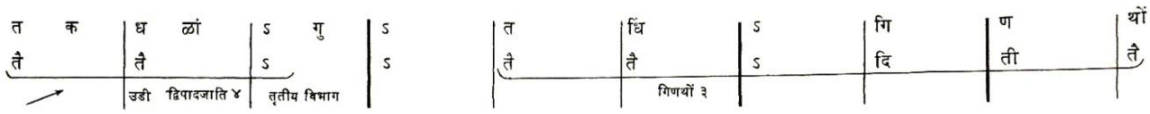
त क ध ळां ऽ गु ऽ त धिं ऽ गि ण थों
तै तै ऽ ऽ तै तै ऽ दि ती तै
उडी द्विपादजाति ४ तृतीय विभाग गिणथों ३

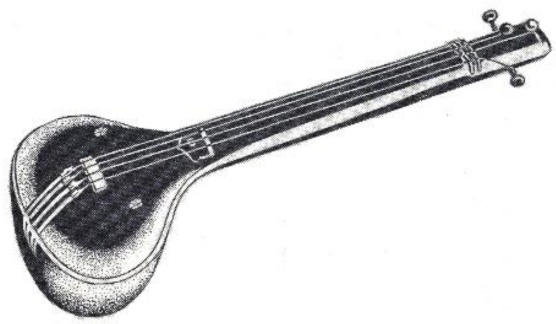

अनुक्रमणिका

शोल्ल

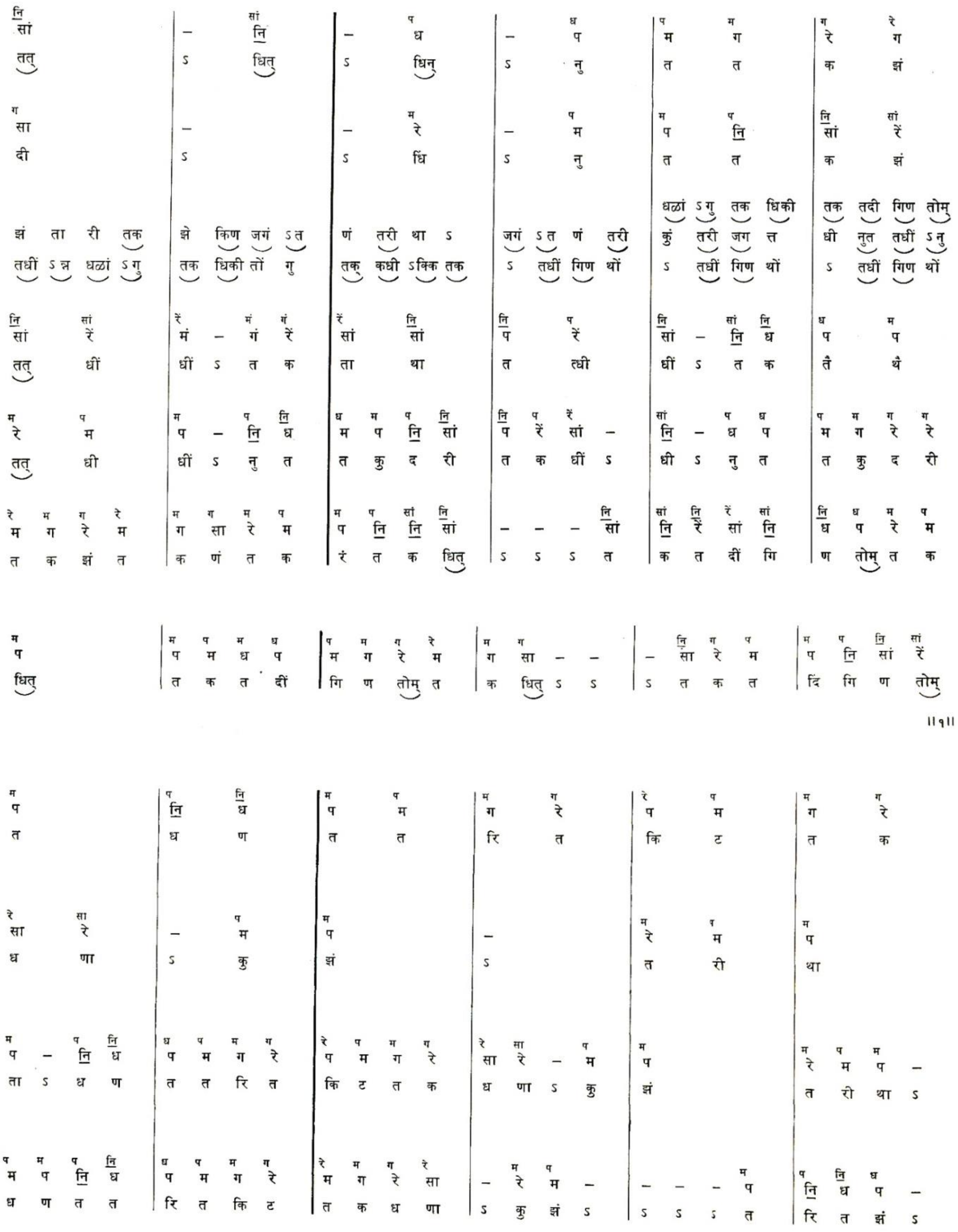

अनुक्रमणिका

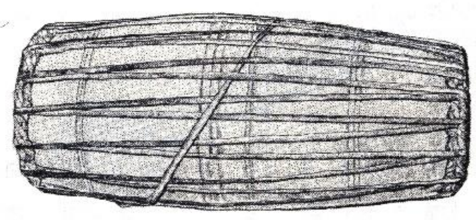

अनुक्रमणिका

शोल्ल

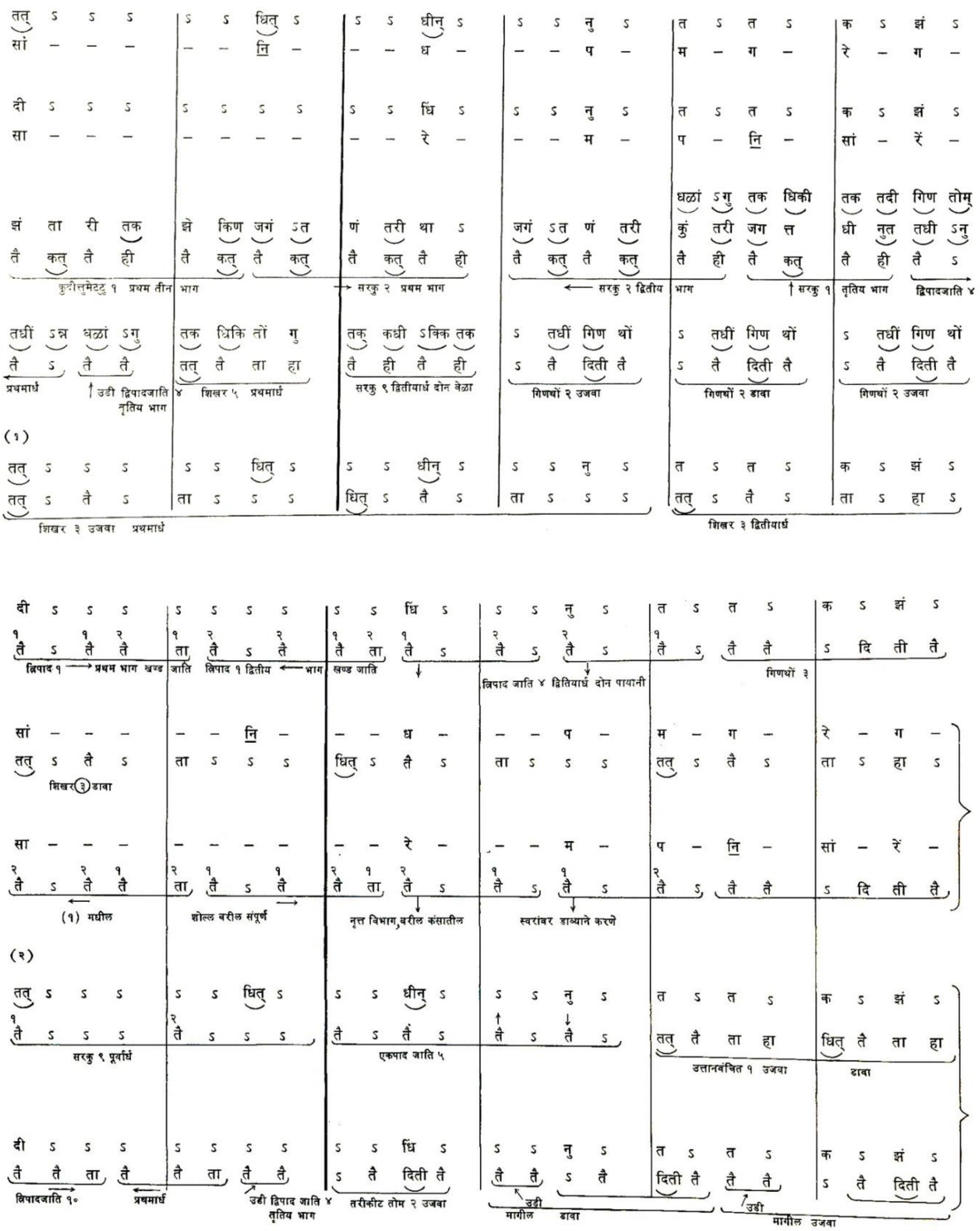

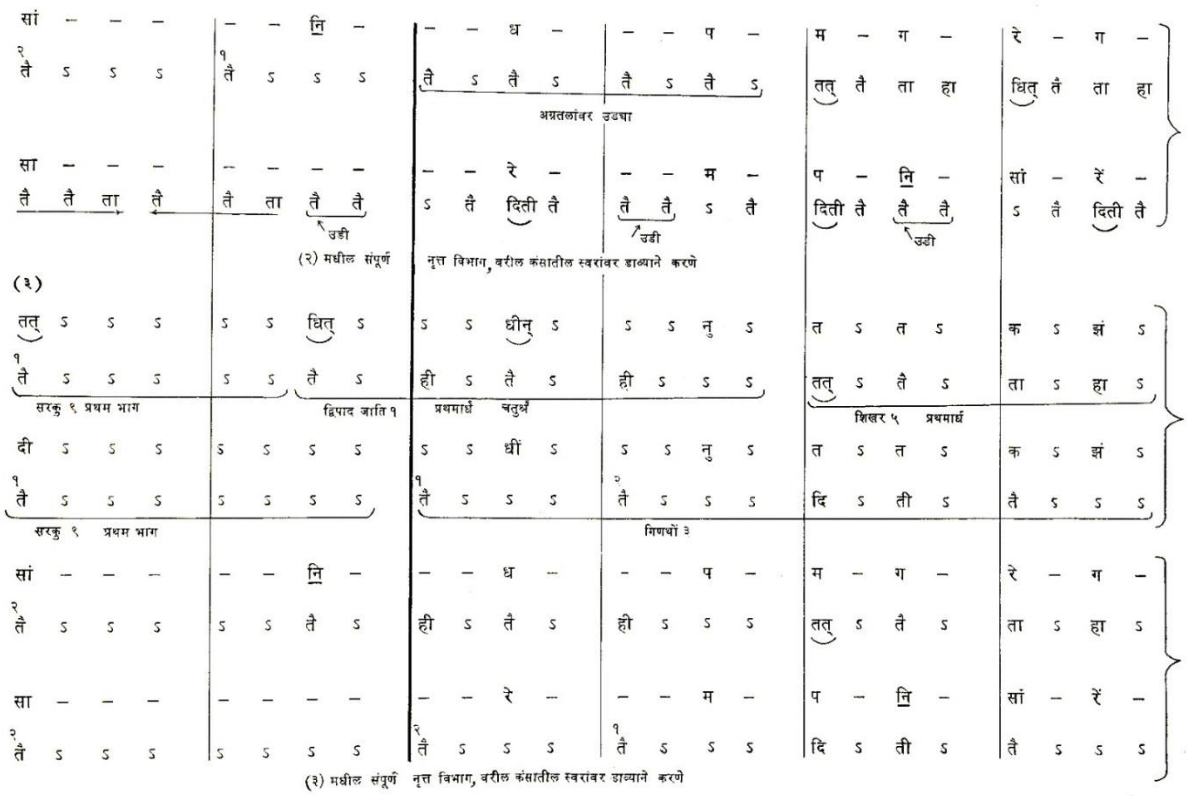
सां – – – | – – नि – | – – ध – | – – प – | म – ग – | रे – ग –
तै ऽ ऽ ऽ | तै ऽ ऽ ऽ | तै ऽ तै ऽ | तै ऽ तै ऽ | तत् तै ता हा | धित् तै ता हा
अग्रतलांवर उड्या
सा – – – | – – – – | – – रे – | – – म – | प – नि – | सां – रें –
तै तै ता तै | तै ता तै तै | ऽ तै दिती तै | तै तै ऽ तै | दिती तै तै तै | ऽ तै दिती तै
उडी
(२) मधील संपूर्ण नृत्त विभाग, वरील कंसातील स्वरांवर डाव्याने करणे
(३)
तत् ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ धित् ऽ | ऽ ऽ धीन् ऽ | ऽ ऽ नु ऽ | त ऽ त ऽ | क ऽ झं ऽ
तै ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ तै ऽ | ही ऽ तै ऽ | ही ऽ ऽ ऽ | तत् ऽ तै ऽ | ता ऽ हा ऽ
सरकु ९ प्रथम भाग
द्विपाद जाति १
प्रथमार्ध चतुश्र
शिखर ५ प्रथमार्ध
दी ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ धीं ऽ | ऽ ऽ नु ऽ | त ऽ त ऽ | क ऽ झं ऽ
तै ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ | तै ऽ ऽ ऽ | तै ऽ ऽ ऽ | दि ऽ ती ऽ | तै ऽ ऽ ऽ
सरकु ९ प्रथम भाग
गिणथों ३
सां – – – | – – नि – | – – ध – | – – प – | म – ग – | रे – ग –
तै ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ तै ऽ | ही ऽ तै ऽ | ही ऽ ऽ ऽ | तत् ऽ तै ऽ | ता ऽ हा ऽ
सा – – – | – – – – | – – रे – | – – म – | प – नि – | सां – रें –
तै ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ | तै ऽ ऽ ऽ | तै ऽ ऽ ऽ | दि ऽ ती ऽ | तै ऽ ऽ ऽ
(३) मधील संपूर्ण नृत्त विभाग, वरील कंसातील स्वरांवर डाव्याने करणे

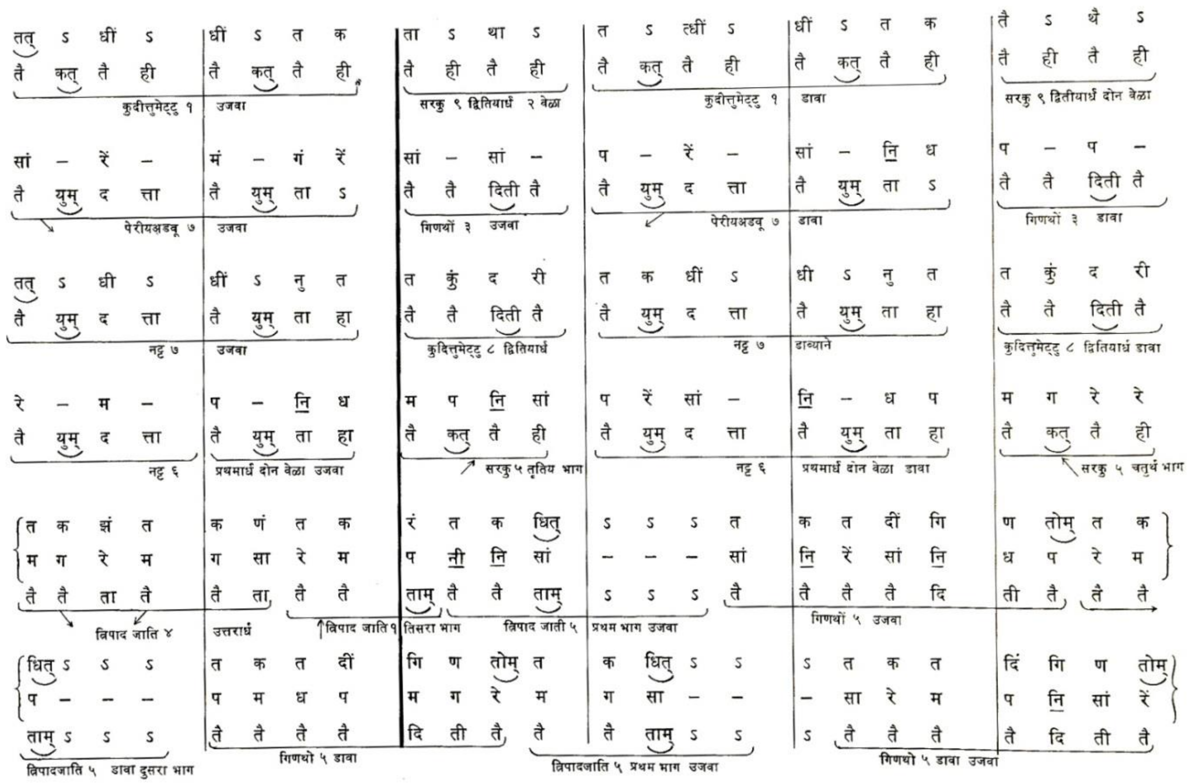
तत् ऽ धीं ऽ | धीं ऽ त क | ता ऽ था ऽ | त ऽ त्धीं ऽ | धीं ऽ त क | तै ऽ थै ऽ
तै कत् तै ही | तै कत् तै ही | तै ही तै ही | तै कत् तै ही | तै कत् तै ही | तै ही तै ही
कुदीत्तुमेट्टु १ उजवा
सरकु ९ द्वितीयार्ध २ वेळा
कुदीत्तुमेट्टु १ डावा
सरकु ९ द्वितीयार्ध दोन वेळा
सां – रें – | मं – गं रें | सां – सां – | प – रें – | सां – नि ध | प – प –
तै युम् द त्ता | तै युम् ता ऽ | तै तै दिती तै | तै युम् द त्ता | तै युम् ता ऽ | तै तै दिती तै
पेरीयअडवू ७ उजवा
गिणथों ३ उजवा
पेरीयअडवू ७ डावा
गिणथों ३ डावा
तत् ऽ धी ऽ | धीं ऽ नु त | त कुं द री | त क धीं ऽ | धी ऽ नु त | त कुं द री
तै युम् द त्ता | तै युम् ता हा | तै तै दिती तै | तै युम् द त्ता | तै युम् ता हा | तै तै दिती तै
नट्टु ७ उजवा
कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितियार्ध
नट्टु ७ डाव्याने
कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितियार्ध डावा
रे – म – | प – नि ध | म प नि सां | प रें सां – | नि – ध प | म ग रे रे
तै युम् द त्ता | तै युम् ता हा | तै कत् तै ही | तै युम् द त्ता | तै युम् ता हा | तै कत् तै ही
नट्टु ६ प्रथमार्ध दोन वेळा उजवा
सरकु ५ तृतिय भाग
नट्टु ६ प्रथमार्ध दोन वेळा डावा
सरकु ५ चतुर्थ भाग
त क झं त | क णं त क | रं त क धित् | ऽ ऽ ऽ त | क त दीं गि | ण तोम् त क
म ग रे म | ग सा रे म | प नी नि सां | – – – सां | नि रें सां नि | ध प रे म
तै तै ता तै | तै ता तै तै | ताम् तै तै ताम् | ऽ ऽ ऽ तै | तै तै तै दि | ती तै तै तै
त्रिपाद जाति ४
उत्तरार्ध
त्रिपाद जाति १ तिसरा भाग
त्रिपाद जाती ५ प्रथम भाग उजवा
गिणथों ५ उजवा
धित् ऽ ऽ ऽ | त क त दीं | गि ण तोम् त | क धित् ऽ ऽ | ऽ त क त | दिं गि ण तोम्
प – – – | प म ध प | म ग रे म | ग सा – – | – सा रे म | प नि सां रें
ताम् ऽ ऽ ऽ | तै तै तै तै | दि ती तै तै | तै ताम् ऽ ऽ | ऽ तै तै तै | तै दि ती तै
त्रिपादजाति ५ डावा दुसरा भाग
गिणथो ५ डावा
त्रिपादजाति ५ प्रथम भाग उजवा
गिणथो ५ डावा उजवा

अनुक्रमणिका

(४)

त ऽ ऽ ऽ	ध ऽ ण ऽ	त ऽ त ऽ	रि ऽ त ऽ	कि ऽ ट ऽ	त ऽ क ऽ
१ तै ऽ ऽ ऽ	तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	धित् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	तत् ऽ तै ऽ
सरकु ९ प्रथम भाग	उत्तानवंचित	⑧ उजवा			
ध ऽ णा ऽ	ऽ ऽ कु ऽ	झं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	त ऽ री ऽ	था ऽ ऽ ऽ
ता ऽ हा ऽ	अग्र. तै ऽ २ तै ऽ	१ ताम् ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	अग्र. तै ऽ १ तै ऽ	२ ताम् ऽ ऽ ऽ
शिखर ५ पूर्वार्ध	त्रिपाद जाती ५ प्रथम भाग			त्रिपाद जाती ५ द्वितीय भाग	
प – – –	नि – ध –	प – म –	ग – रे –	प – म –	ग – रे –
२ तै ऽ ऽ ऽ	तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	धित् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	तत् ऽ तै ऽ
	⑧ डावा				
सा – रे –	– – म –	प – – –	– – – –	रे – म –	प – – –
ता ऽ हा ऽ	अग्र. तै ऽ १ तै ऽ	२ ताम् ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	अग्र. तै ऽ २ तै ऽ	१ ताम् ऽ ऽ ऽ
	४ मधील संपूर्ण	नृत्त विभाग, वरील कंसातील स्वरांवर डाव्याने करणे			
ता ऽ ध ण	त त रि त	कि ट त क	ध णा ऽ कु	झं ऽ ऽ ऽ	त री था ऽ
तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तै ऽ ऽ ऽ	तै तै ताम् ऽ
⑤ उत्तानवंचित ५ उजवा	डावा			सरकु ९ प्रथम भाग	त्रिपाद जाति १ तृतिय भाग
प – नि ध	प म ग रे	प म ग रे	सा रे – म	प – – –	रे म प –
तै ऽ तत् तै	ता हा धित् तै	ता हा तत् तै	ता हा तै तै	ताम् ऽ ऽ ऽ	तै तै ता ऽ
सरकु ९ द्वितिय भाग ⑨	उत्तानवंचित १ डावा - उजवा		शिखर ५ पुर्वार्ध डावा	त्रिपाद जाती ५ द्वितिय भाग	पुढे उडी त्रिपाद जाती १ चतुर्थ भाग

ध ण त त	रि त कि ट	त क ध णा	ऽ कु झं ऽ	ऽ ऽ ऽ त	रि त झं ऽ
तै युम् द त्ता	तै युम् ता हा	तै कत् तै कत्	तै ही तै ही	तै कत् तै कत्	तै ही तै ही
नट्ट ६ प्रथमार्ध	पुन्हा तसाच	८ सरकु प्रथम भाग		८ सरकु द्वितिय भाग	
ऽ ऽ ऽ त	ज ग त री	ता ऽ ऽ ऽ	ज ग त कु	कुं ऽ द री	ता ऽ ऽ ऽ
ता ऽ १ तै ऽ	२ तै ऽ १ ता ऽ	उडी तै ऽ उडी तै ऽ	ता ऽ २ तै ऽ	१ तै ऽ २ ता ऽ	उडी तै ऽ उडी तै ऽ
नट्ट ६ उजवा		एकपादजाति ५ द्वितीयार्ध	नट्ट ६ डावा		एकपादजाति ५ द्वितियार्ध
म प नि ध	प म ग रे	म ग रे सा	– रे म –	– – – प	नि ध प –
तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै तै दिती तै	तै तै दिती तै	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही
कुदीत्तुमेट्टु ⑧ प्रथमार्ध	पुन्हा करणे	कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितियार्ध उजवा	कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितियार्ध डावा	कुदित्तुमेट्टु ८ प्रथमार्ध डावा	तोच पुन्हा
– – – प	म प नि सां	रें – – –	सां रें मं गं	रें – मं गं	सां – – –
तै तै दिती तै	तै तै दिती तै	उडी तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	उडी तै कत् तै ही	तै कत् तै ऽ
कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितियार्ध डावा	कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितियार्ध उजवा	पेरीयअडवू ५	उजवा	पेरीयअडवू ५	डावा
त कुं द री	कुं ऽ द री	त क ध री	कि ट त क	त क त धीं	ऽ गि ण थों
प रें सां रें	सां – नि ध	प म ग रे	म प नि सां	सां नि रें सां	– नि ध प
तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तै तै तै तै	ऽ दि ती तै
कुदीत्तुमेट्टु १		शिखर ५		गिणथों ५ उजवा	
ऽ ऽ ऽ ऽ	त क त धीं	ऽ गि ण थों	ऽ ऽ ऽ ऽ	त क त धीं	ऽ गि ण थों
– – – –	प म ध प	– म ग रे	– – – –	सा रे म प	– नि सां रें
ऽ ऽ ऽ ऽ	तै तै तै तै	ऽ दि ती तै	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै तै तै तै	ऽ दि ती तै
	गिणथों ५ डावा			गिणथों ५ उजवा	

अनुक्रमणिका

(५)

रि ऽ ता ऽ	रि ऽ ता ऽ	ऽ ऽ ह ऽ	झं ऽ ऽ ऽ	त ऽ री ऽ	त ऽ क ऽ
ता ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ	धित् ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ	ता ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ
		चतुरस्र ४ प्रथम तीन भाग			
था ऽ ऽ ऽ	रि ऽ ता ऽ	ऽ ऽ ह ऽ	झं ऽ ऽ ऽ	त री त क	था ऽ था ऽ
तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ तै ऽ	ऽ ऽ तै ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ कत् ऽ	तै ऽ ही ऽ
९ सरकु प्रथम भाग	↗ द्विपाद जाति ४	↖	द्वितीयार्ध	↑ सरकु १ तृतीय त्रिभाग	
रें – रें –	रें – मं –	– – गं –	रें – – –	मं – गं –	सां – रें –
तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ	धित् ऽ तै ऽ	ता ऽ ऽ ऽ
त्रिपादजाति १	प्रथम भाग	कुदित्तुमेट्टु ८	दुसरा भाग	असाच	डाव्याने
सां – – –	ध – प –	– – म –	ग – – –	रे प म ग	रे – रे –
तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ	ऽ ऽ तै तै	ताम् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ कत् ऽ	तै ऽ ही ऽ
करणे		त्रिपादजाति ५	प्रथम भाग	↑ सरक ५	तिसरा भाग

(५) वरील संपूर्ण नृत्त विभाग डाव्याने करणे

रि ता रि ता	ऽ ह झं ऽ	त रि त क	था ऽ रि ता	ऽ ह झं ऽ	तरी तक था था
→ता तै तै ता	←धित् तै तै ता	↗ता तै तै ता	१ तै ऽ ↗तै तै	ऽ ↖तै तै ऽ	तै तै दिती तै
चतुरस्र २	प्रथम तीन भाग		सरकु ९ प्रथम भाग उडी द्विपादजाति	४ द्वितियार्ध उडी	गिणथों ३
रें रें रें मं	– गं रें –	मं गं सां रें	सां – ध प	– म ग –	रेप मग रे रे
←ता तै तै ता	→धित् तै तै ता	↖ता तै तै ता	२ तै ऽ ↖तै तै	ऽ ↗तै तै ऽ	तै तै दिती तै
चतुरस्र ३ प्रथम तीन भाग	डाव्याने करणे		सरकु ९ द्वितीय भाग	द्विपादजाति ४ डाव्याने उजव्याने	गिणथों ३ डाव्याने

तां थां थां किट	किट तकी दि धी	त्धी किट किट तकी	दि त्धी नं किट	किट तकी धळां ऽगु	तक तदी गिण तोम्
रे म प निध	पम गरी म प	नि सांरें सांनि धप	प नि सां रेंपं	मंगं रेंसां निरें –सां	निध पम निनि सां
तै कत् ↘तै कत्	तै ही ↙तै कत्	तै कत् तै ही	तै ↑कत् तै कत्	तै ही ↑उडी तै तै	तै तै दिती तै
सरकु २	प्रथम भाग	द्वितीय भाग	तृतीय विभाग	द्विपाद जाति ४ तृतिय भाग	गिणथों ३ उजवा
ऽ ऽ ऽ ऽ	किट तकी धळां ऽगु	तक तदी गिण तोम्	ऽ ऽ ऽ ऽ	किट तकी धळां ऽगु	तक तदी गिण तोम्
– – – –	रेंसां निध पनि –ध	पम गरे मम प	– – – –	धप मग रेम –ग	सारे मप निसां रें
ऽ ऽ ऽ ऽ	१ तै ऽ २ तै १ तै	तै तै दिती तै	ऽ ऽ ऽ ऽ	२ तै ऽ १ तै २ तै	तै तै दिती तै
	सरकु ९ प्रथम भाग; उडी ↑; द्विपादजाति ४ चतुर्थ भाग	गिणथो ३ डावा		सरकु ९ द्वितिय भाग; उडी; द्विपादजाति ४ तृतिय भाग	गिणथों ३ उजवा

अनुक्रमणिका

राग – बिलहरी ॥ ॥ आदिताळ (४, २, २)

शोल्ल (जतीस्वरम्)

ध		सां		नि	ध प	म	ग रे
सां	–	नि	–	ध	प म	ग	रे सा
ता	ऽ	धी	ऽ	धीं	नु त	झं	त री
ग		रे		ग	रे ग	प	सां ध
रे	–	सा	–	रे	ग प	ध	ध रें
ता	ऽ	धी	ऽ	धीं	नु त	झं	त री
ता ऽ रि त	रि त झों ऽ	त त रि त	झों ऽ त री	त त रि त	ह त धि मी	धि तं ऽ ग	तों ऽ तों ऽ
धी द	ता ऽ ध ण	त झ नु त	धि मी कि ट	तों ऽ कि डु	त ऽ क्कि ट	कि ट त की	द रि गि डु
तों ऽ ऽ त	धी नु त क	धि कि त धीं	गि ण थों ऽ	ऽ ऽ ऽ त	धी नु त क	धि कि त धी	गि ण थों ऽ
ऽ ऽ ऽ त	धी नु त क	धि कि त धीं	गि ण थों ऽ	ऽ ऽ त धीं	गि ण तों ऽ	ऽ ऽ त धीं	गि ण थों ऽ
ध		सां		नि	ध प	म	ग रे
सां	–	नि	–	ध	प म	ग	रे सा
ता	ऽ	धी	ऽ	धीं	नु त	झं	त री
सा		रे		ग	रे ग	प	सां ध
रे	–	सा	–	रे	ग प	ध	ध रें
ता	ऽ	धी	ऽ	धीं	नु त	झं	त री

ध सां	रें सां नि	ध प ध	नि	प	ध नि प	ध म ग	सा
सां रें	सां – नि ध	प – ध नि	प – – –	– ध	नि – प ध	म – ग सा	रे
त त्धी	धी ऽ नु त	झं ऽ त री	ता ऽ ऽ ऽ	ऽ धी	धी ऽ नु त	झं ऽ त री	ता
रे ग रे	ग प	म ग रे	ग ध	प ध रें	सां नि ध प	म ग रे ग	रे ग प
सा – रे ग	– प म –	ग – रे ग	– ध प –	ध – रें सां	नि ध प म	ग रे सा रे	ग प ध –
झं ऽ त णं	ऽ त था ऽ	नं ऽ त रुं	ऽ त धि ऽ	धीं ऽ त धीं	नु द्रु गु डु	त क त धिं	गि ण थों ऽ ॥ १ ॥
प	सां	ध सां	नि	प ध	प	म	ग रे
ध	ध	सां नि	प	ध प	म	– ग	रे ग
त	त	रि त	ता	ह त	झं	ऽ त	रि त
ग		ग प	ध	प म	ग	रे	ग ग
प	–	प ध	प	म ग	रे	– ग	प प
ता	ऽ	त रि	ता	ह त	झं	ऽ त	रि त
सां ध सां रें	गं सां सां	ध प ध	नि	प ध	नि प ध	प म ग	सा
ध सां रें गं	सां – नि ध	प – ध नि	प	– – ध नि	प – ध प	म – ग सा	रे
त त रि त	ता ऽ ह त	झुं ऽ त रि	ता	ऽ ऽ त री	ता ऽ ह त	झुं ऽ त री	ता
रे ग प ध	प ग प	ध ग सां	ध गं रें	रें गं रें गं	रें सां गं	रें गं रें सां	गं रें सां नि
ग प ध प	ग – प ध	ग प – ध	सां – रें गं	गं रें सां रें	सां गं – रें	गं रें सं गं	रें सां नि ध
त त रि त	ता ऽ ह त	ध णं ऽ त	झे ऽ कि ण	त त री त	ध णं ऽ त	दि मि त त	दिं गि ण तोम्
	सां ध रें	सां रें सां नि	रें सां सां ध		प ध सां	ध नि सां ध	ग रे ग सां
–	ध रें – सां	रें सां नि रें	सां नि ध प	–	ध सं – ध	नि प ध स	रे ग प ध
ऽ	ध णं ऽ त	धि मि त त	दिं गि ण तोम्	ऽ	ध णं ऽ त	धि मि त त	दिं गि ण तोम् ॥ २ ॥

अनुक्रमणिका

ध ध	गं रें	ध सां	नि ध	प	प	ध	प ध
सां सां	रें सां	सां नि	ध प	ध	ध	प	ध सां
त धी	कि ट	त क	धि नु	ता	ता	झुं	त री
सां प	ध प	म	ग रे	ग	सा	रे	ग प
प ध	प म	ग म	रे ग	सा	रे	ग	प ध
त धी	कि ट	त क	धि नु	ता	ता	झुं	त री
ध गं गं	रें ध सां	नि ध प	ध	ग सा	रे रे ग ग	प सां ध	सां प ध
गं रें – रें	सां – सां नि	– ध प ध	सां	सा सा रे रे	ग ग प प	ध ध सां –	प ध प –
त झं ऽ त	रुं ऽ ध णं	ऽ त त क	धित्	त क धि कि	त क त दीं	गि ण तों ऽ	त क धित् ऽ
ग ग	रे रे ग ग	सां सां ध ध	सां रें ध	गं	रें रें गं गं	रें रें मां सां	सां ध गं
– – रे रे	ग ग प प	ध ध सां सां	रें – ध सां	रें	गं गं रें रें	सां सां नि नि	ध सां रें –
ऽ ऽ त क	धि कि त क	त धि गि ण	तों ऽ त क	धित्	त क धि कि	त क त दीं	गि ण तोम् ऽ ॥३॥

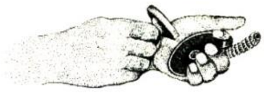

अनुक्रमणिका

राग – बिलहरि ॥ **॥ आदिताळ (४, २, २)**

शोल्ल

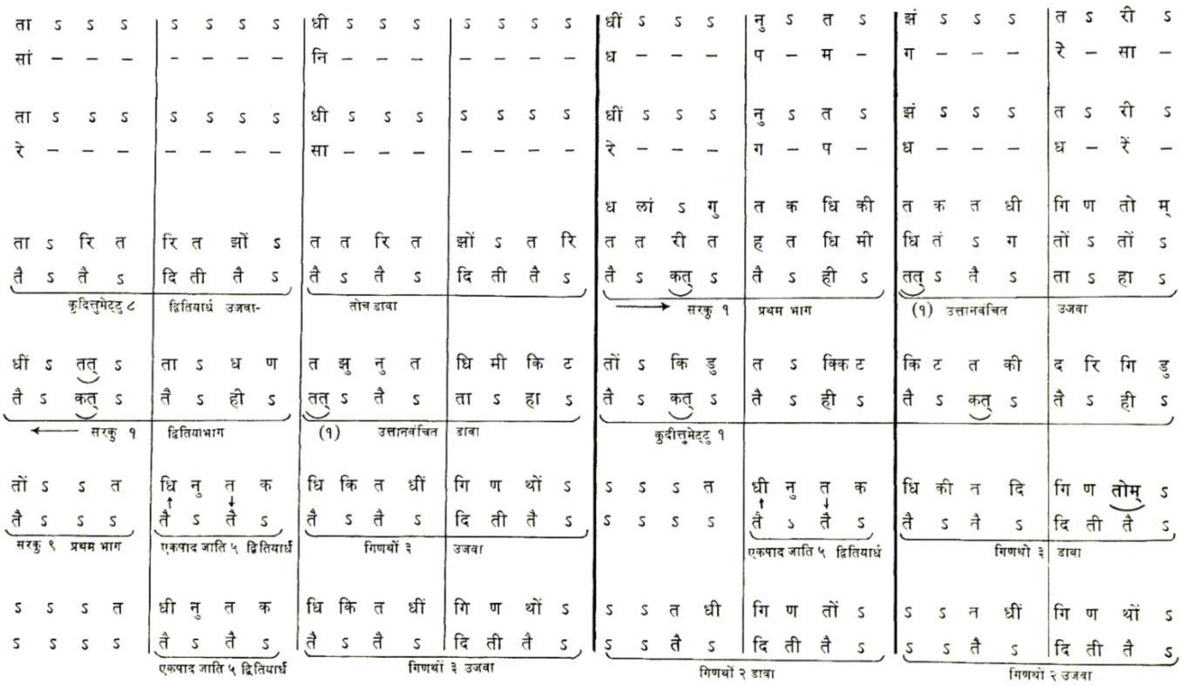

(१)

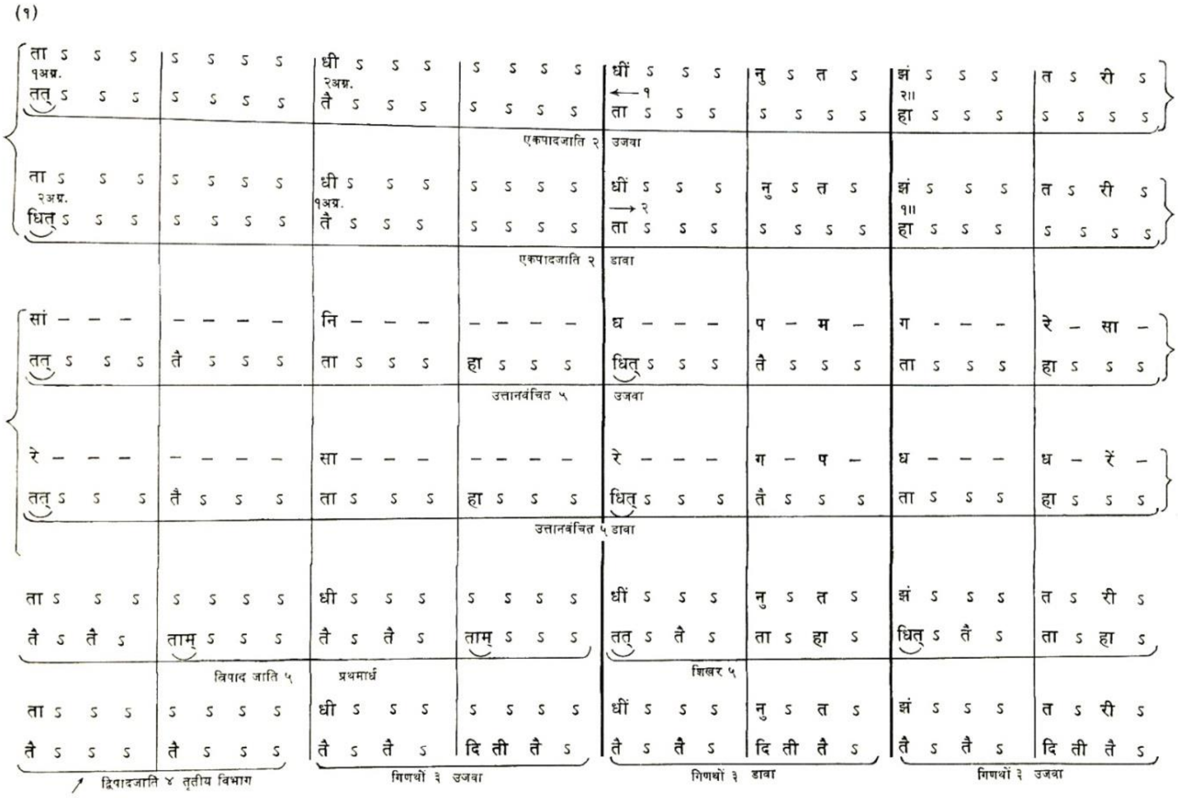

(२)

ता ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	धी ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	धीं ऽ ऽ ऽ	नु ऽ त ऽ	झं ऽ ऽ ऽ	त ऽ री ऽ
१ तै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	२ तै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	१ तै ऽ ऽ ऽ	अग्र. २ तै ऽ तै ऽ	१ ताम् ऽ ऽ ऽ	अग्र. १ तै ऽ तै ऽ
	सरकु ९	प्रथमार्ध		सरकु ९ प्रथम भाग		त्रिपाद जाती ५	प्रथमार्ध उजवा
ता ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	धी ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	धीं ऽ ऽ ऽ	नु ऽ त ऽ	झं ऽ ऽ ऽ	त ऽ री ऽ
२ ताम् ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	१ तै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	दि ऽ ती ऽ	तै ऽ ऽ ऽ
		सरकु ९ प्रथम भाग		गिणधों ३	उजवा		
सां – – –	– – – –	नि – – –	– – – –	ध – – –	प – म –	ग – – –	रे – सा –
२ तै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	१ तै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	२ तै ऽ ऽ ऽ	अग्र. १ तै ऽ तै ऽ	२ ताम् ऽ ऽ ऽ	अग्र. २ तै ऽ तै ऽ
रे – – –	– – – –	सा – – –	– – – –	रे – – –	ग – प –	ध – – –	ध – रें –
१ ताम् ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	२ तै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	दि ऽ ती ऽ	तै ऽ ऽ ऽ
		(२) मधील संपूर्ण	नृत्त विभाग या वरील	कंसातील स्वरांवर करणे			
ता ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	धि ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	धि ऽ ऽ ऽ	नु ऽ त ऽ	झं ऽ ऽ ऽ	त ऽ री ऽ
तै ऽ युम् ऽ	द ऽ त्ता ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ	तै ऽ युम् ऽ	द ऽ त्ता ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ
नट्टु(६) प्रथमार्ध	उजवा	कुदित्तुमेट्टु ८	द्वितियार्ध उजवा	नट्टु(६) प्रथमार्ध डावा		कुदित्तुमेट्टु ८	द्वितियार्ध डावा
ता ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	धि ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	धि ऽ ऽ ऽ	नु ऽ त ऽ	झं ऽ ऽ ऽ	त ऽ री ऽ
तै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	दि ती तै ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	दि ती तै ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	दि ती तै ऽ
सरकु ९ प्रथम भाग		गिणधों २	उजवा	गिणधों २ डावा		गिणधों २	उजवा

(३)

ता ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	धि ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	धि ऽ ऽ ऽ	नु ऽ त ऽ	झं ऽ ऽ ऽ	त ऽ री ऽ
तत् ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	हा ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	हा ऽ ऽ ऽ
	उत्तानवंचित १	प्रथमार्ध		उत्तानवंचित १	द्वितियार्ध	हाच पुन्हा	
ता ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	धि ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	धि ऽ ऽ ऽ	नु ऽ त ऽ	झं ऽ ऽ ऽ	त ऽ री ऽ
१ तै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	२ तै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	दि ऽ ती ऽ	तै ऽ ऽ ऽ
सरकु ९	प्रथमार्ध				गिणधों ३		
सां – – –	– – – –	नि – – –	– – – –	ध – – –	प – म –	ग – – –	रे – सा –
तत् ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	हा ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	हा ऽ ऽ ऽ
(१)डावा रे – – –	– – – –	सा – – –	– – – –	रे – – –	ग – प –	ध – – –	ध – रें –
२ तै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	१ तै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	दि ऽ ती ऽ	तै ऽ ऽ ऽ
		(३) वरील	संपूर्ण नृत्त या कंसातील	स्वरांवर डाव्याने करणे			
ता ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	धि ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	धिं ऽ ऽ ऽ	नु ऽ त ऽ	झं ऽ ऽ ऽ	त ऽ री ऽ
तत् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	हा ऽ ऽ ऽ	धित् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	हा ऽ ऽ ऽ
			उत्तानवंचित ५	उजवा			
ता ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	धि ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	धिं ऽ ऽ ऽ	नु ऽ त ऽ	झं ऽ ऽ ऽ	त ऽ री ऽ
तत् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	हा ऽ ऽ ऽ	धित् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	हा ऽ ऽ ऽ
			उत्तानवंचित ५ डावा				

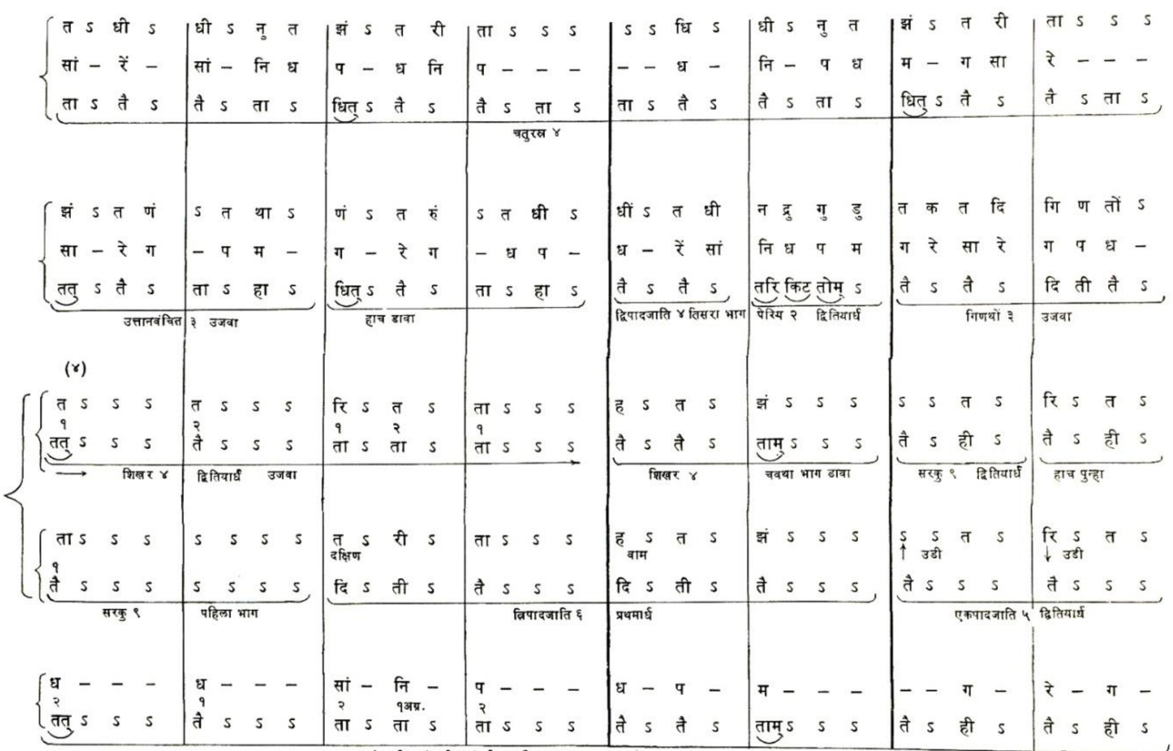

(४) मधील कंसातील संपूर्ण नृत्त विभाग ११, १२, व पुढील पानावरील १, २, ओळी वरील स्वरांवर डाव्याने करणे

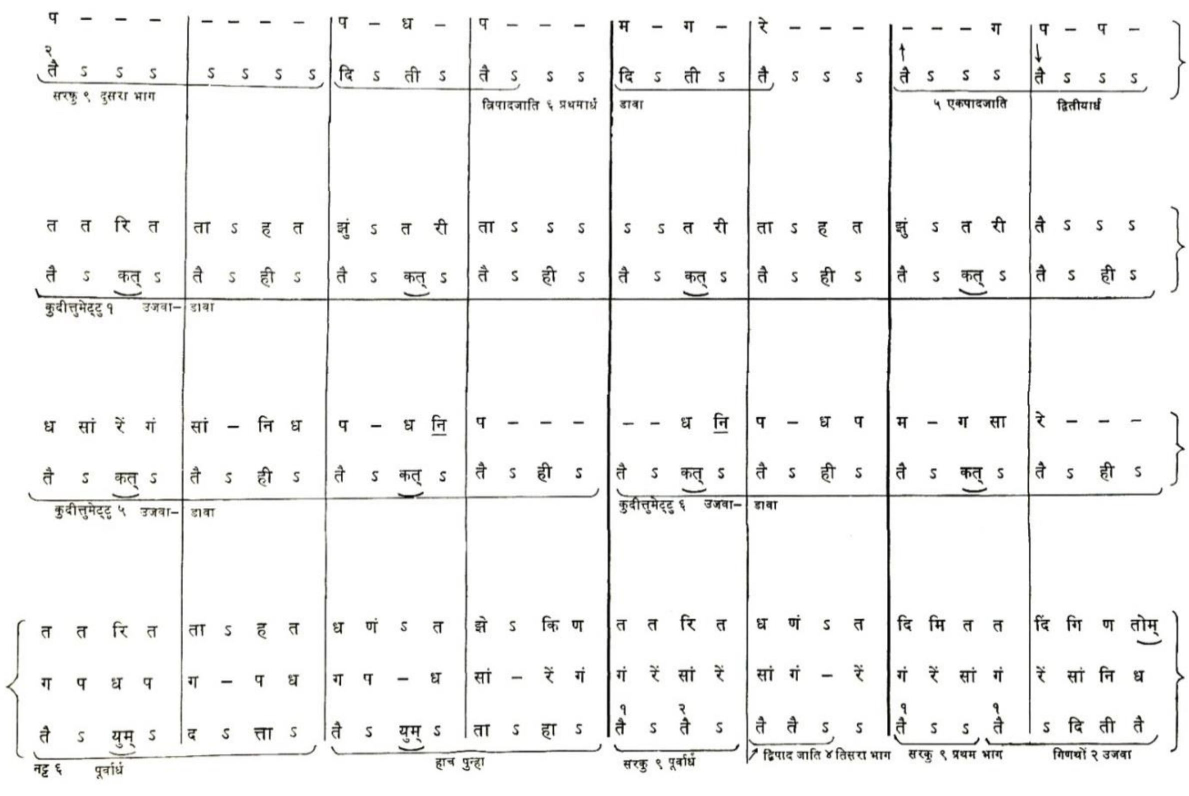

अनुक्रमणिका

ऽ ऽ ऽ ऽ	ध णं ऽ त	धि मि त त	दि गि ण तोम्	ऽ ऽ ऽ ऽ	ध णं ऽ त	धि मि त त	दि गि ण तोम्
– – – –	ध रें – सां	रें सां नि रें	सां नि ध प	– – – –	प सां – ध	नि प ध सा	रे ग प ध
ऽ ऽ ऽ ऽ	तै तै ऽ ऽ	२ तै ऽ ऽ २ तै	ऽ दि ती तै	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै तै ऽ ऽ	१ तै ऽ ऽ १ तै	ऽ दि ती तै
	↖ द्विपाद जाति ४ तिसरा भाग डावा	सरकु ९ दुसरा भाग	गिणथों २ डावा		↗ द्विपादजाति ४ तिसरा भाग	सरकु ९ प्रथम भाग	गिणथो २ उजवा

(५)

त ऽ धी ऽ	कि ऽ ट ऽ	त ऽ क ऽ	धि ऽ नु ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	झुं ऽ ऽ ऽ	त ऽ री ऽ
ता ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	धिम् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ
			चतुरस्र २	← प्रथमार्ध			
त ऽ धी ऽ	कि ऽ ट ऽ	त ऽ क ऽ	धि ऽ नु ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	झुं ऽ ऽ ऽ	त ऽ री –
ता ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	धित् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ
↗			चतुरश्र २	↙ द्वितीयार्ध			
सां – सां –	रें – सां –	सां – नि –	ध – प –	ध – – –	ध – – –	प – – –	ध – सां –
ता ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	धित् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ
←द. लतारव्य वा. अलपद्म				→			
प – ध –	प – म –	ग – ग –	रे – ग –	सा – – –	रे – – –	ग – – –	प – ध –
ता ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	धित् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ

↖ (५) मधील कंसातील संपूर्ण नृत्त विभाग वरील कंसातील स्वरांवर डाव्याने करणे

त धी कि ट	त क धि नु	ता ऽ ता ऽ	झुं ऽ त री	त धि कि ट	त क धि नु	ता ऽ ता ऽ	झुं ऽ त री
(१) ता ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ	धित् ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ	ता ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ	धित् ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ
→(४)	←		चतुरस्र ४ संपूर्ण	→		←	

सां सां रें सां	सां नि ध प	ध – ध –	प – ध सां	प ध प म	ग ग रे ग	सा – रे –	ग – प ध
तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	धित् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	धित् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ
	उत्तानवंचित १	उजवा– डावा			उत्तानवंचित २	उजवा–डावा	

त झं ऽ त	रं ऽ ध ण	ऽ त त क	धित् ऽ ऽ ऽ	त क धि की	त क त दीं	गि ण तों ऽ	त क धित् ऽ
गं रें – रें	सां – सां नि	– ध प ध	सां – – –	सा सा रे रे	ग ग प प	ध ध सां –	प ध प –
तै ऽ ऽ तै	ऽ ऽ तै ऽ	ऽ ऽ तै तै	ताम् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ	तै तै ताम् ऽ
एकपाद जाति ५ प्रथम तीन	भाग	त्रिपाद	जाति ५ प्रथम भाग	गिणथों	५ उजवा		त्रिपाद जाति ५ दुसरा भाग

ऽ ऽ त क	धि कि त क	त धीं गि ण	तोंम् ऽ त क	धित् ऽ ऽ ऽ	त क धि की	त क त दीं	गि ण तोम् ऽ
– – रे रे	ग ग प प	ध ध सां सां	रें – ध सां	रें – – –	गं गं रें रें	सां सां नि नि	ध सां रें –
ऽ ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ दि ती	तै ऽ तै तै	ताम् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ
	गिणथो ५	डावा	त्रिपाद जाति ५	प्रथम भाग		गिणथों ५ उजवा	

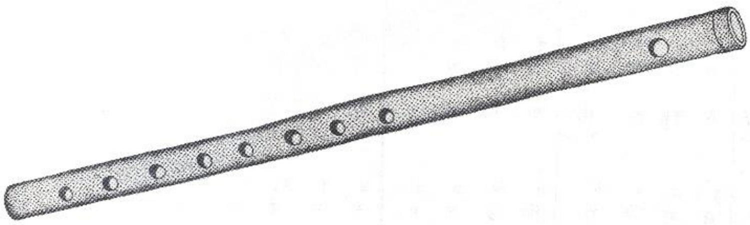

अनुक्रमणिका

राग – भैरवी ॥ **॥ आदिताळ (४, २, २)**

शब्द
साहित्य

१ ऊठ ऊठ सये पार्वती । आता करिशी तप किती ।

२ ज्याते सदा चिंतिशी चित्ती । तो तुज पावला कैलासपति ॥

महादेवाचे आगमन सखीने पार्वतीस परिहासपूर्वक जाणते करण्याची कल्पित कथा

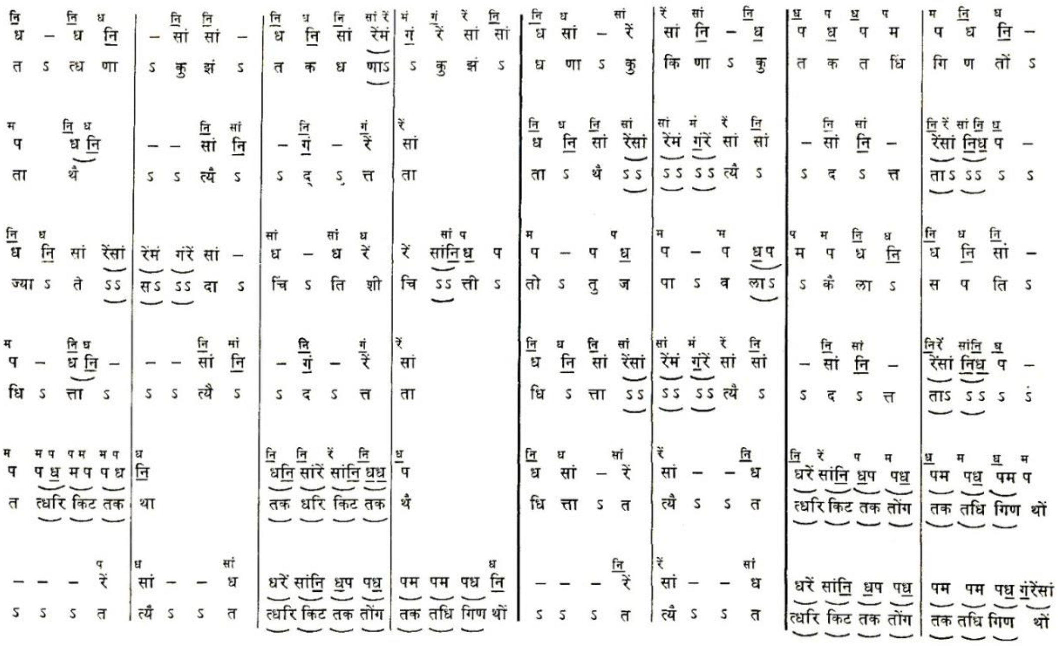

अनुक्रमणिका

महादेवाचे आगमनसखीने पार्वतीस परिहासपूर्वक जाणते करण्याची कल्पित कथा–

"पार्वतीचा जयजयकार असो,""पार्वतीचा जयजयकार असो," कैलास पर्वताची शिखरे या नादगंभीर घोषणांनी दुमदुमत आहेत. वृक्ष, लता, फुले, नद्या, दऱ्या, सारे आनंदाने उजळून निघाले आहे. सारा कैलास जणू आनंदाने नाचत आहे. पार्वतीची युगानुयुगाती तपश्चर्या फळास आली आहे. तिने शंकराला जिंकून घेतले आहे. तुताऱ्या नादरसाचे फवारे उडवीत आहेत. नगारे वाजत आहेत आणि पार्वतीच्या या प्रियसखीचा आनंद काय वर्णावा? तिच्या अंगावर सुखाचे रोमांचा फुलले आहेत. ती धावत येऊन पार्वतीला म्हणते, "सखे ग! अग ऊठ, डोळे उघड! आता हे तपाचे क्लेश पुरेत, तू तर प्रत्यक्ष भगवान शंकराला जिंकले आहेस!"

पार्वतीला या सर्वांची जाणीव नाही. शंकरनामस्मरणाच्या ब्रम्ह्मानंदात तिची समाधि लागली आहे आणि सखी तिला हलवून जागे करीत आहे :–

[या आणि यापुढील सर्व नृत्यप्रकारात आलेले साहित्य मूळ हस्तलिखितातील ऱ्हस्वदीर्घाक्षरपद्धतीप्रमाणेच लिहिलेले आहे. अलिकडील शुद्धलेखन पद्धतीनुसार त्यात कोणताही बदल केलेला नाही.] "ऊठ ऊठ सये पार्वती आता करिशी तप किती
ज्याते सदा चिंतिशी चित्ती तो तुज पावला कैलासपति"

या संपूर्ण नृत्यप्रकारात एवढेच साहित्य आहे. परंतु पार्वती तपाला बसण्यास कोणते कारण घडले ती संपूर्ण कथा वरील दोन ओळींच्या संदर्भात येथे आली आहे.

[नृत्याच्या सुरुवातीस रंगमंचाच्या वायव्य कोपऱ्यातून मध्यापर्यंत चालत येऊन नंतर 'जती' ला सुरुवात करणे.]

धि ऽ त्ता ऽ	ऽ ऽ त्यै ऽ	ऽ द ऽ त्त	ता ऽ ऽ ऽ	धि ऽ त्ता ऽ	ऽ ऽ त्यै ऽ	ऽ द ऽ त्त	ता ऽ ऽ ऽ
				१ अंचित द. अलपद्म परीक्षेप		२ अंचित द. कटकामुख (छा.)	
धि ऽ त्ता ऽ	ऽ ऽ त्यै ऽ	ऽ द ऽ त्त	ता ऽ ऽ ऽ	धि ऽ त्ता ऽ	ऽ ऽ त्यै ऽ	ऽ द ऽ त्त	ता ऽ ऽ ऽ
				मागे जाणे			
१ द. अलपद्म	२ कटकामुख	१ अलपद्म	२ कटकामुख	१ २ । १ २ । १ २ त्रिपताक (छा.) सुंदरी ग्रीवा दोन्ही			१ आयात

* या आणि यापुढील सर्व नृत्यप्रकारात आलेले साहित्य मूळ हस्तलिखितातील ऱ्हस्वदीर्घाक्षरपद्धतीप्रमाणेच लिहिलेले आहे. अलिकडील शुद्धलेखन पद्धतीनुसार त्यात कोणताही बदल केलेला नाही.

॥ आविताळ (४, २,२)

झं ऽ त री	रे ऽ कि ण	ज ग णं ऽ	ता ऽ रि त	ज गं ऽ त	णं ऽ त री	ज ग त री	था ऽ ऽ ऽ
तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	धित् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	तै ऽ तै ऽ	ताम् ऽ ऽ ऽ

उत्तानवंचित १ उजवा डावा — शिखर ५ प्रथमार्ध — त्रिपाद जाति ५ प्रथम भाग

णं ऽ त री	ज ग त री	था ऽ ऽ ऽ	झं ऽ त ज	ग त री त	ज ग त क	कुं ऽ द री	त त कुं ऽ
तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	ताम् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ युम ऽ	द ऽ त्ता ऽ	तै ऽ युम् ऽ	ता ऽ हा ऽ	तै तै ताम् ऽ

एकपादजाति ५ द्वितियार्ध — त्रिपाद जाति ५ द्वितीय भाग — नट्ट ६ प्रथमार्ध — दोन वेळा — त्रिपाद जाति १ प्रथम भाग

द धि कुं ऽ	द रि ऽ कु	तक धरि किट तक	ऽ तक धिमि तक	धित् ऽ ता ऽ	ऽ ऽ त्यै ऽ	ऽ द ऽ त्त	ता ऽ ऽ ऽ
तै तै ताम् ऽ	तै तै ताम् ऽ	दि ती तै ऽ	ऽ गि ण तोम्	१ २ मागे जाणे	१ ॥ समपाद उडी	२ १	२ ॥ समपाद उडी

त्रिपादजाति १ दुसरा तिसरा भाग — पेरिय २ दुसरा भाग — गिणथों १

ऊ ऽ ऽ ठ	ऊ ऽ ऽ ठ	स ये ऽ पा	ऽ र्व ती ऽ	आ ऽ ता ऽ	क रि शी ऽ	ऽ त प कि	ती ऽ ऽ ऽ

ऊठ ऊठ	१२	दोन्ही पताक-उत्ताल-उद्वर्तन	(हर्ष, आवेग–गद्‌गद् कंठ, रोमांच, अश्रु, ओठ व गाल थरथरणे)
सये	१ अग्रतल	वा. मृगशीर्ष	
पार्वती	१२ प्रेंखण	पार्वतीहस्त	
आता करिशी	१	द. पताक अधोमुख	
तप	२ एकपाद	दोन्ही हंसास्य वा. उत्ताल बाजूला द. छातीशी–निमीलित दृष्टी	
किती	१२ अग्र.	द. अलपद्म–उत्ताल (प्रश्नार्थक)	

ऊठ ऊठ	२१	उत्ताल–पताक दोन्ही	(कौतुकाने)
सये	२ अग्र.	द. मृगशीर्ष	
पार्वती	२	वा. कपित्थ द. लतारूय (सुकुमारता)	
आता करिशी	२१॥	वा. पताक–अधोमुख	
तप	१२ एकपाद	दोन्ही हंसास्य–द. डोक्या. वा. छा. उत्ताल	
किती	२	वा. अलपद्म	

[अशा त्या शंकराला जिंकणाऱ्या पार्वतीच्या पूर्वजन्माची हकीगत आता कथन करते.] स्मरण संचारी

एकदा भगवान शंकर आणि सती गर्द अरण्यातून जात असता त्यांनी प्रभू रामचंद्रांना प्रियतमा सीतेच्या (पत्नीच्या) शोधात आसवे ढाळीत फिरताना बघितले.

अनुक्रमणिका

ऊठ ऊठ	१२१२	दोन्ही पताक-अंजलि (कौतुकयुक्त आदर)
सये पार्वती	१२ अग्र.	द. मृगशीर्ष वा. हस्ताने इडापिडा घेणे
आता करिशी	१२॥	द. पताक अधोमुख
तप		दोन्ही हंसास्य : द. छा. वा. उत्ताल बाजूला
किती	१	द. अलपद्म

ऊठ	~~२१ अग्र.~~	वा. मृगशीर्ष (स्त्री) (कौतुक, समाधान)
ऊठ	~~१२ अग्र.~~	द. हस्ताने इडापिडा घेणे
सये पार्वती	२१२१ अग्र.	पुढे चालत जाऊन कर्कट वा. मांडीवर ठेवणे. (ललितांग)
आता करिशी	२१॥	वा. पताक (अधोमुख)
तप किती	२१ एकपाद	दोन्ही हंसास्य : वा. छातीशी द. डोक्यावर

एक ओळ मागे जाणे.

ऊठ	१	द. सूची (स्मरण) [पूर्वी]
ऊठ	वा. नटराजपाद	वा. मृगशीर्ष द. त्रिपताक (शंकराबद्दल आदर)
सये पार्वती	~~२१ प्रेंखण~~	वा. लताख्य द. कपित्थ (सतीचा विनयभाव)
आता करिशी	१२ स्वस्तिक	कर्कट–द. पताक तिर्यक् [घनदाट अरण्यात]
तप किती	१२	दोन्ही लताख्य हस्त [विहार करीत असता]

शंकराने आपल्या देवाचे ते सद्‌गदित, करुणामय रूप बघून 'जय सच्चिदानंद' असे म्हणून त्या देवाच्या मायेला नमस्कार केला.

ऊठ	१॥	पताक दोन्ही (स्तंभ)
ऊठ	प्रेंखण	रामचंद्रहस्त
सये–पा–र्वती	१२१२	द. पताक (छा.) द. मृगशीर्ष–हंसास्य दोन्ही [मंगलसूत्र] [स्वपत्नी]
आता करिशी	१२१२	पताक दोन्ही (दुःखद आवेग)
तप किती	१२॥	कंपित अराल दोन्ही-डोळ्यापासून [अश्रुंच्या नद्या]

अनुक्रमणिका

हे सर्व बघून सती आश्चर्यचकीत होऊन म्हणते, "आपण याला नमस्कार केलात? नाथ! हा राजाचा मुलगा देव कसा बरे असेल?"

ऊठ	१२	वा. मृगशीर्ष द. त्रिपताक [शंकर]
ऊठ	१२ स्वस्तिक	वा. उत्ताल पताक द. कपित्थ चंद्रकला–डोळ्याकडे [बघणे.]
सये पार्वती	१२॥	दोन्ही पताक–तोंडावर (भक्ति, कौतुक, आश्चर्याने बघणे.)
आता करिशी	१२॥	दोन्ही हंसास्य द. छा. (अंतर्मुख दृष्टी, असामान्य भक्तीजन्य समाधान)
तप किती		अंजलि

शंकर हसून उत्तरले, "सती! तुला जर कळत नसेल, जर तुझ्या मनांत प्रत्यक्ष देवाबद्दल संदेह निर्माण झाला असेल, तर तू स्वतःच रामचंद्राकडे जाऊन समाधान करून घे. तू येईपर्यंत मी वृक्षाच्या छायेत प्रभुनाम जपत बसेन."

ऊठ ऊठ	१२॥	पार्वतीहस्त [संबोधन] (विरक्तीदर्शक हास्य–सतीची कींव केल्याप्रमाणे)
सये	२	वा. सूची
पार्वती	१॥	वा. संदंश-डोक्यापासून
आता करिशी	१२१॥	दोन्ही लताख्य [चालणे] - उत्ताल पताक दोन्ही [जाऊन]
तप किती		रामचंद्रहस्त - द. हंसास्य-छा. [रामाकडून समाधान करून घे.]

ऊठ ऊठ	१२	द. पताक - छा. [मी] - द. सूची [त्या]
सये पार्वती	१२ स्व.	दोन्ही त्रिपताक - स्वस्तिक [वृक्ष]
आता करिशी	२१ एकपाद	दोन्ही हंसास्य - वा. छा. द. डोक्या. } [रामाचे चिंतन करतो.]
तप किती		रामहस्त

सतीने क्षणभर विचार केला व सीतेचे रूप घेऊन निघाली आणि रामासमोर जाऊन उभी राहिली. तिला पाहताक्षणीच रामाने खरा प्रकार ओळखला.

अनुक्रमणिका

ऊठ ऊठ	१२१॥	पार्वतीहस्त (डोळयांत निर्धार, आत्मविश्वास)
सये पार्वती		द. हंसास्य - छा. (वितर्क)
आता करिशी	२१२	दोन्ही कपित्थ [डोक्यावरून पदर घेणे –रूप पालटणे]
तप किती	१२	दोन्ही कपित्थ [चालणे] (सीतेचा सोज्वळपणा, मर्यादा)
ऊठ ऊठ	१२ प्रेंखण	दोन्ही कपित्थ [पदर] [चालणे]
सये पार्वती		॥ (व्रीडा-नेत्रकटाक्ष टाकणे–सुंदरी ग्रीवा)
आता करिशी	२१॥	रामहस्त (धीरगंभीर) अनुवृत्त दृष्टी [सतीला न्याहाळणे]
तप किती		वा. भ्रूक्षेप [असं होय ! ठीक आहे तर !]

परंतु राम खरा प्रकार मनात ठेऊन हसून सतीस म्हणतात, “दश दिशांना रथ नेणाऱ्या (दशरथा) चा पुत्र (मी) राम तुम्हाला वंदन करीत आहे.”

ऊठ ऊठ	१२१२	विरळ पताक दोन्ही - मुकुल दोन्ही [दश] अलपद्म दोन्ही [सर्व दिशांना]
सये पार्वती	~~२ द. ऐंद्रस्थानाप्रमाणे~~	वा. पद्मकोष द. शिखर [रथाधिपती]
आता करिशी	~~१ प्रें.~~	द. पताक - छा. – रामहस्त [मी राम]
तप किती	१२॥	अंजलि (डोळयांत लक्षार्थ)

“अरे हो! पण आपण या निबिड जंगलात एकट्याच कुठे फिरताहात? आणि वृषकेतु (शंकर-ज्याच्या ध्वजेवर बैल आहे असा) कुठे दिसत नाहीत ते?”

ऊठ ऊठ	१२१२	उत्ताल पताक दोन्ही [आपण] अलपद्मौ [या]
सये पार्वती	१२ स्व.	दोन्ही त्रिपताक स्वस्तिक - द. पताक तिर्यक् [जंगलात]
आता करिशी	१२॥	द. सूची उर्ध्वमुख [एकटया] अर्धपताक दोन्ही परिवर्तीत [फिरताहात]
तप किती	२ प्रत्यालीढ	वा. पताक तिर्यक् [ध्वजा] द. सिंहमुख [बैल] -- द. अलपद्म [प्रश्नार्थक]

हे ऐकून सती गडबडून जाते, विचार करू लागते, “माझा पती! माझा धर्म कुठे आहे! छे छे! माझी केवढी भयंकर चूक झाली.” मनांत घाबरते परंतु वरवर हसत व नमस्कार करत रामाला टाळून निघून जाण्याचा प्रयत्न करते.

जायला निघते तो काय दिसते तिला? प्रत्यक्ष राम, लक्ष्मण, सीता वाटेत उभे आहेत.

अनुक्रमणिका

ऊठ ऊठ	१२१२१ [धावत पुढे येणे]	पार्वती हस्त (भय, शंका, त्रास)
सये पार्वती	१२॥	मुष्ठीत मुष्ठी (अंगाला कंप सुटणे, अस्वस्थता)
आता करिशी	१२	अंजलि (भयाची अवहित्था, खोटे हसू)
तप किती	१२१२	अंजलि [मागे जाऊन पटकन नैऋत्येकडे वळणे]

ऊठ ऊठ	नैऋत्येकडे तोंड १२१↖	पताक दोन्ही (त्रास)
सये पार्वती	पूर्ववत् १	द. पताक [मी] - कपित्थ चंद्रकला - डोळ्याकडे [पाहिले]
आता करिशी	२१ प्रेंखण	रामहस्त १२ प्रें. लक्ष्मणहस्त (भय, अस्थिरता)
तप किती—		सीताहस्त १२॥ अंजली

घाबरून सती सर्व दिशांना धावते परंतु सर्वत्र तिला रामाचे सपत्नीक दर्शन होते. रामाचे ते विश्वव्यापी मायावी स्वरूप बघून ती भयचकीत होते व डोळे घट्ट मिटून शंकराचे स्मरण करू लागते.

	वायव्येकडे तोंड	
ऊठ ऊठ	२१२↙	दोन्ही पताक उत्ताल
सये पार्वती	१२॥ पूर्ववत्	द. त्रिशूल [तीन] द. मुष्ठी [उभे आहेत.]
आता करिशी	२↖	दोन्ही उत्ताल पताक–रामहस्त } [इकडे राम, तिकडे राम, सर्वत्र राम]
तप किती	१↗	दोन्ही उत्ताल पताक–रामहस्त
ऊठ ऊठ	~~१२१२~~ ↻	द. अलपद्म
सये पार्वती	१२१↘ उडी २१२↙ उडी	पताक दोन्ही कानावर (भय, त्रास)
आता करिशी	१२१	दोन्ही अलपद्म, रामहस्त [सर्वत्र राम]
तप किती	२॥	संपुट [डोळे गच्च मिटणे] (मनक्षोभ)

डोळे उघडून पाहाते तो काय? राम परत पूर्ववत एकच आहे. पश्चातापाने दग्ध होऊन ती परत येण्यास निघते.

अनुक्रमणिका

ऊठ ऊठ		[डोळे उघडणे] द. सूची [एक]
सये पार्वती	१२ प्रेंखण	रामहस्त
आता करिशी	१२	अंजलि [नतमस्तक होणे] (स्वतःच्या चुकीबद्दल वाटणारी लज्जा, दुःख, कोमेजलेला चेहेरा)
तप किती	१२	,,

सती परत आलेली पाहताच शंकरांनी हसून तिला विचारले, “काय ग? घेतलीस माझ्या रामप्रभूची परीक्षा? सर्व वृत्तांत सांगणार न मला?”

ऊठ ऊठ	१ एकपाद	दोन्ही हं सास्य [ध्यानातून डोळे उघडणे]
सये पार्वती	२१॥	द. अलपद्म [प्रश्नार्थक]- रामहस्त
आता करिशी	२१२॥	द. हंसास्य-छा. -द.कपित्थ-चंद्रकला -तोंडाकडे [सांग]
तप किती	२१॥	द. पताक उत्ताक [सर्व]-सर्पशीर्ष

सती उत्तरते– छे! छे!परीक्षा वगैरे कुठे काय? मी... मी... हं! मी फक्त नमस्कार केला आणि आले परत! (प्रथम शंकराच्या प्रश्नाचा रोख कळल्यावर सती गडबडून जाते, परंतु नंतर आपली फजिती लपविण्यासाठी अगदी संभावितपणे खोटे बोलून जाते.)

ऊठ ऊठ	२१२ ✓	दोन्ही पताक [नकारार्थी] दोन्ही चतुर [प्रमाण-परीक्षा]
सये पार्वती	१२॥	दोन्ही पताक [छे ! छे !]- द. सर्पशीर्ष (भयाची अवहित्या)
आता करिशी	१२॥	अंजलि [नुसता नमस्कार केला]
तप किती	१	दोन्ही मृगशीर्ष [नी आले] (प्रमाणिकपणाता आव आणणे)

हे ऐकूण शंकर क्षणभर अंतर्मुख झाले आणि सती खोटे बोलत आहे हे त्यांनी अंतर्ज्ञानाने जाणले, दुःखित होऊन शेवटी प्रभूंच्या आज्ञेनुसार सतीचा त्याग करून तपास बसले.

अनुक्रमणिका

ऊठ ऊठ	१२ अंचित	वा. लताख्य द. अलपद्म [अग्नि] (स्मित करून)
सये पार्वती	⫲	द. हंसास्य-छा. (अंतर्मुख दृष्टी)
आता करिशी		द. हंसास्य (एकदम डोळे उघडून उग्रतेने बघणे - प्रकम्पित उर)
तप किती	१२	दोन्ही पताक [भगवंता, मी आता काय करू?] (अगतिकता, द्विधा मनोवृत्ती)
ऊठ ऊठ	१॥	दोन्ही पताक (मनोमन ज्ञान झाल्यासारखे डोळ्यात समाधान)
सये पार्वती	१२	अंजलि } (मार्ग सापडल्याचे समाधान आणि पत्नीच्या
आता करिशी		हळू हळू खाली बसणे } त्यागाचे दुःख यांचे मिश्रण)
तप किती		ब्रह्मस्थान हंसास्य दोन्ही (धृति)

शंकर ध्यानास बसलेले पाहून सती दिग्मुढ होते, स्तंभित होते. आपल्या चुकीमुळे पतीने आपला त्याग केला आहे हे लक्षात येताच तिच्या काळजात चर्र होते. अगतिक होऊन ती भुईवर कोसळते. पतीचे पाय धरून डोळ्यात प्राण आणून क्षमायाचना करते, परंतु तिच्या साऱ्या गयावया आता व्यर्थ आहेत. शंकराची केव्हाच समाधी लागली आहे.

ऊठ ऊठ	ब्रह्मस्थान	ध्यानस्थ बसणे
सये पार्वती		(समसूचीचा दुसरा प्रकार)
आता करिशी		पार्वतीहस्त-उत्ताल पताक दोन्ही परिक्षेप
तप किती		अंजलि (अश्रु, गद्‌गद् कंठ, अगतिक होऊन याचना करणे)
ऊठ ऊठ }		अंजलिहस्त जमिनीवर ठेऊन त्यावर डोके ठेवणे
सये पार्वती }		
आता करिशी		मान एकदम वर करणे (दैन्य–सारे कांही संपल्याची जाणीव)
तप किती		कंपित शीर्ष (उन्माद)
ऊठ ऊठ		हळू हळू मान परावृत्त करणे
सये पार्वती	वर उठणे	(औदासिन्य)
आता करिशी	१	दोन्ही पताक उत्ताल } शून्या दृष्टी
तप किती	२	दोन्ही पताक उत्ताल }

अनुक्रमणिका

सूर्य मेषमीनादि बारा राशीतून पुन्हा पुन्हा जातो. (वर्षानुवर्षे लोटतात तरी शंकराची समाधी भंग पावत नाही.) आणि "ह्या देहाचा त्याग करून शिवचरणी विलीन होण्यासाठी मी व्याकुळ झाले आहे." असे म्हणत सती शंकराचे ध्यान करू लागते.

ऊठ ऊठ	१	वा. त्रिपताक द. अलपद्म [सूर्य]
सये पार्वती	२॥	द. सिंहमुख [मेष] मत्स्यहस्त [मीन] संदंशौ-वा. अर्धपताक [बारा]
आता करिशी	१२	द. हंसास्य तिर्यक् परिवर्तन [पुन्हा पुन्हा]
-तप किती	१॥	दोन्ही पताक उत्ताल [जात आहे]

इतक्या सतीला रामनाम ऐकू येऊन तिचे ध्यान मोडते. अनेक वर्षाच्या समाधीनंतर शंकराच्या तोंडून उच्चारले गेलेले ते शब्द ऐकून अत्यानंदाने ती धावतच तिकडे जाते, परंतु थबकून दूरच उभी राहाते. (कारण शंकराने तिचा त्याग केला आहे. त्या दोघांमध्ये आता वियोगाची खोल दरी आहे.)

ऊठ ऊठ	२ प्रत्यालीढ	वा. पताक–छा., मृगशीर्षौ [देह दर्शविणे]
सये पार्वती	तै तै तै दिती तै १ २ १ १ २ १	कर्तरीमुख दोन्ही–छा., संदंशौ–लताख्यौ
आता करिशी	१२	शिवहस्त–वा. मृगशीर्ष द. त्रिपताक
तप किती	१२॥	अंजलि (निमीलित दृष्टी)

शंकराने नेत्र हळू हळू उघडतात आणि हिच्यावर दृष्टी पडताच —"कोण? सती? ये- अशी आसनस्थ हो." असे म्हणून तिला आपल्यासमोर आसन देतात. (जिला प्रत्यक्ष अर्धे शरीर अर्पण केले तीच ती प्रिया सती आज इतक्या युगांनंतर भेटल्यावर शंकर तिला आपल्या वामांकी न बसविता आपल्यासमोर आसन देताहेत कारण त्यांना तिचा त्याग करावा लागला आहे.)

ऊठ ऊठ	+	अंजलि (प्रबोध)
सये पार्वती		रामहस्त-द. कपित्थ चंद्रकला-तोंडाकडे [रामनाम] द. हंसास्य कानाकडे [ऐकून]
- आता करिशी	१२१↘नैऋत्येकडे तोंड	[धावत शंकराजवळ जाणे] (हर्षद आवेग)
तप किती		मुष्ठीत मुष्ठी [थबकून, मान खाली घालून, संकोचून उभे राहाणे]

इतक्यात आकाशातून विमाने उडत जात असलेल्या त्यांना दिसतात. व सारे काही त्यांच्या लक्षात येते.

अनुक्रमणिका

ऊठ ऊठ	प्रेंखण	वा. मृगशीर्ष द. त्रिपताक [शिव] (धृति)
सये पार्वती	हळू हळू डोळे उघडणे ,,	,, (निर्वेद)
आता करिशी	२	द. पताक उर्ध्वमुख व्यावर्तित करून अधोमुख करणे.
तप किती	१	[सतीला समोर बसण्यास निर्देश करणे.]

ऊठ ऊठ	१ वा. सूची	द. पताक तसाच ठेऊन वर वघणे.
सये पार्वती		[दक्षिणेकडून उत्तरेकडे बघत जाणे]
आता करिशी		(शंका – कुठे बरे हे जात असतील ?)
तप किती		कम्पित शीर्ष ['समजलं' याअर्थी]

शंकर म्हणतात–सती! तुझ्या पित्याने (दक्षाने) त्याच्या घरी महायज्ञ सुरू केला आहे, परंतु आम्हा दोघांना मात्र आमंत्रण केलेले नाही.

ऊठ ऊठ	१२॥	पताकौ [संबोधन] पार्वतीहस्त
सये पार्वती	१२॥	पितृहस्त
आता करिशी	१२१ स्वस्तिक	दोन्ही मृगशीर्ष – द. पताक तिर्यक् [घरांत]
तप किती	१॥	द. सर्पशीर्ष अधस्तल
ऊठ ऊठ	१२१॥	दोन्ही पताक उत्ताल [मोठा]
सये पार्वती	१२॥	वा. पताक उत्ताल द. सिंहमुख [आहुति] [यज्ञ]
आता करिशी	२	वा. सूची [तू] – पताक [मी] अर्धपताक [दोघे]
तप किती	१	वा कपित्थ चंद्रकला तोंडाकडे – पताक [नकारार्थी] परावृत्तशीर्ष (जणू आमंत्रण आले न आले सारखेच अशा सात्विक वृत्तीने हसून)

सती रागाने उत्तरते, "मी जाणार! आमंत्रम असो वा नसो मी नक्की जाणार! तिथे काय चालले आहे ते प्रत्यक्ष डोळ्यानी पाहायची माझी इच्छा आहे."

अनुक्रमणिका

ऊठ ऊठ	१२१२	पार्वतीहस्त (क्रोध)
सये पार्वती	१२१॥	द. पताक [मी] - पाश [नक्की]
आता करिशी	१२॥	वा. पताक उत्ताल [जाणार] - द. कपित्थ-चंद्रकला डोळ्याकडे [पाहणार]
तप किती	२ द. अंचित	वा. अलपद्म - शिखर [प्रश्नार्थक]

सतीचा तिच्या वडिलांकडे अपमान होणार आहे हे शंकरानी जाणले आहे, तरीसुद्धा ते तिला "जशी तुझी इच्छा" असे म्हणून जाण्याची परवानगी देतात.

ऊठ ऊठ	प्रेंखण	वा. लताख्य द. अर्धचंद्र [नटराजहस्त]
सये पार्वती		विरक्तपणे हसून उत्क्षिप्त शीर्ष [संमतीदर्शक]
आता करिशी	२	वा. पताक अधस्तल [आशिर्वाद देणे]
तप किती		(परावृत्त शीर्ष, चेहऱ्यावर त्यागाचे समाधान)

सती चटकन् खाली वाकून शंकराच्या चरणांना स्पर्श करते, जणू त्याची आठवण म्हणून ती पाऊले हृदयात जतन करत सती निघून जाते.

ऊठ ऊठ	-॥-	अंजलि
सये पार्वती	पार्श्वसूची	दोन्ही पताक अधस्तल [पाऊलांना स्पर्श करणे]
आता करिशी		अंजलि
तप किती		[हळू हळू उठून उभे राहणे.]
ऊठ ऊठ	वायव्य कोपऱ्यात जाणे १	अंजली - छा.
सये पार्वती	२	[पतीला सोडून माहेरी जाताना सतीला अत्यंत दुःख होत आहे. तो आता पुढील जन्मीच भेटणार हे तिला समजले आहे.]
आता करिशी	१२	
तप किती	१२	

तिकडे सतीच्या वडिलांकडे – दक्षाच्या घरी सुशोभित केलेल्या भव्य यज्ञभूमीवर सारे देवगण, ऋषिगण जमले आहेत.

अनुक्रमणिका

ऊठ ऊठ	१२१२॥	द. सूची [तिकडे] - त्रिपताक दोन्ही - द.संदंश अलपद्म [लतातोरणांनी सुशोभित]
सये पार्वती	१२॥	वा उत्ताल पताक द. सिंहमुख [यज्ञ]
आता करिशी	१२	द. अलपद्म - वा. अलपद्म [सारे]
तप किती	१२१॥	पताक दोन्ही [स्वर्ग] [देव] - कर्कट [समूह]

सर्व देव नियुक्त स्थानावर अधिष्ठित झाले आहेत. पूर्वेकडे इंद्र, अग्नेयेकडे अग्नि, दक्षिणेकडे यम, नैऋत्येकडे निर्ऋति, पश्चिमेकडे वरुण, वायव्येकडे वायुदेव, उत्तरेकडे कुबेर आणि ईशान्येकडे....? ईश कुठे आहे? शंकर कुठे आहे?

[पुढील सर्व ओळीत वरील प्रत्येक देवाच्या स्वाभाविक वैशिष्ठ्यानुसार त्याच्याबद्दल वाटणारा भाव दर्शविणे.]

ऊठ ऊठ	१२१॥	द. सूची [सर्व दिशांना] मुष्ठी [अधिष्ठित]
सये पार्वती	१२ ऐंद्रस्थान	द. पताक उत्ताल [पूर्वेकडे निर्देश] इंद्रहस्त
आता करिशी	१२१	द. सूची अधस्तल [आग्न्येकडे निर्देश]
तप किती	२ एकपाद	अग्निहस्त [वा. कांगुल द. कंपित त्रिपताक]
ऊठ ऊठ	१२१ अग्र.	द. पताक [दक्षिणेकडे] यमहस्त
सये पार्वती	१२१२ अग्र. आयात	नैऋत्येकडे तोंड उत्ताल पताक दोन्ही - (पूर्ववत्) निर्ऋतिहस्त
आता करिशी	पश्चिमेकडे तोंड करून	~~२ गरुडस्थान~~ दोन्ही पताक उत्ताल [संबोधन]
तप किती	वळून पूर्ववत् १२	वरुणहस्त
ऊठ ऊठ	२१२↙	वा. पताक [वायव्य निर्देश]
सये पार्वती	१२ प्रें.	वायुहस्त
= आता करिशी	१२ एकपाद	वा. पताक [उत्तर दिशा] कुबेरहस्त
तप किती	२१२॥↖	[ईशान्येकडे] उत्ताल हंसास्य दोन्ही - पताक दोन्ही (आश्चर्य, त्रास)

साऱ्या देवाधिदेवांच्या उपस्थितीत शंकराचे रिकामे आसन बघून सती क्रोधाने पेटते, तिचा राग अनावर होतो. साऱ्यांनी तिची उपेक्षा केलेली असते. रागाने थयथयाट करीत ती जगदंबा पृच्छा करते—"तो माझा ब्रगदीश्वर, नटेश्वर, भोलानाथ, देवाधिदेव ईश कुठे आहे?"

अनुक्रमणिका

ऊठ	१	शिवलिंग	(क्रोध)
ऊठ (क्रोध)	२	दोन्ही सर्पशीर्ष वा. डोक्यावर द. छातीशी	
सये	१ प्रत्यालीढ	वा. मृगशीर्ष द. त्रिपताक	
पार्वती	२ आलीढ	वा. सिंहमुख परिक्षेप पुढे, द. त्रिशूल [शस्त्र उगारणे]	
आता करिशी	१२ नटराजपाद द. दोन वेळ उद्घटित		नटराज हस्त
- तप किती	~~G २१२१ अग्र.~~ वा. अलपद्म गोल नेऊन डोक्यावर उर्ध्वमुख		

“साऱ्या देवदेवता आणि ऋषिमुनींने ऐका— प्रत्यक्ष महादेवाचा या ठिकाणी अपमान झालेला आहे. म्हणून मी या ठिकाणी, यज्ञकुंडात माझे हे शरीर अर्पणक करून तो अपवित्र करणार आहे.”

ऊठ ऊठ	~~G १२१२~~	दोन्ही अलपद्म [सर्व]	
सये पार्वती	१२१ एकपाद	दोन्ही पताक [देव]-हंसास्य दोन्ही [मुनी]	
आता करिशी	१२१२	द. हंसास्य कानाजवळ, वा. सूची कानाजवळ [ऐका]	
- तप किती	१॥	शिवलिंग २१ अग्र. वा. उत्ताल पताकावर द. उत्ताल पताक आपटणे [परावृत्त शीर्ष]	
ऊठ ऊठ	१२१॥	द. हंसास्य तिर्यक् [म्हणून] - द. पताक [मी] - द. पताक अधोमुख [इथे]	
सये पार्वती	१२१ अग्र.	दोन्ही लताख्य [शरीर दर्शविणे]	येथे क्रोध हळू -
आता करिशी	१ गरुड	[यज्ञ] वा. पताक उत्ताल, द. सिंहमुख	हळू कमी होऊन
तप किती	~~१२ अग्र.~~	दोन्ही कर्तरीमुख, छातीजवळ–द. पताक अधोमुख	विरक्ति, निर्वेद

असे म्हणून सतीने क्षणभर शंकराचे ध्यान केले व अग्नीकुंडात स्वतःची आहुती दिली.

अनुक्रमणिका

ऊठ	१२ अंजलि
ऊठ	१॥ वा. मृगशीर्ष द. त्रिपताक [अंतर्मुख दृष्टी]
सये पार्वती	१२१२ पार्श्वसूची दोन्ही पताक स्वस्तिक [एकदम यज्ञकुंडात उडी मारणे]
आता करिशी	दोन्ही त्रिपताक कंपित [अग्निज्वाळा]
तप किती	हळूहळू वर उठणे - प्रेंखण त्रिपताक दोन्ही पायापासून डोक्यापर्यंत नेऊन वर लताख्य करणे.

धि ऽ त्ता ऽ	ऽ ऽ त्यै ऽ	ऽ द ऽ त्त	ता ऽ ऽ ऽ	धि ऽ त्ता ऽ	ऽ ऽ त्यै ऽ	ऽ द ऽ त्त	ता ऽ ऽ ऽ

पाय वाजवत मागे जाणे

ततु ऽ ध णा	ऽकु झं ऽ	त क ध णा	ऽकु झं ऽ	ध णा ऽ कु	कि णा ऽ कु	त क त दि	गि ण तो म्
तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ	तै तै दिती तै	तै तै दिती तै	तै तै दिती तै	तै तै दिती तै
कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितियार्ध		तोच डावा		गिणथों ३ पाय-उजवा-डावा त्रिपादजाति ६ हात पूर्वार्ध		गिणथों ३	तोच डावा

धि ऽ त्ता ऽ	ऽ ऽ त्यै ऽ	ऽ द ऽ त्त	ता ऽ ऽ ऽ	धि ऽ त्ता ऽ	ऽ ऽ त्यै ऽ	ऽ द ऽ त्त	ता ऽ ऽ ऽ
१ २	१ ॥ उडी	१ २	१ ॥ उडी	१ २	१ ॥ उडी	१ २	१ ॥ उडी

मागे चालत जाणे

ज्याऽतेऽ सऽदाऽ चिंऽतिशी चिऽत्तीऽ तोऽतुज पाऽवला ऽकैलाऽ सपतिऽ

[पहिल्या चार ओळीत ‘शब्दार्थ’ करणे.] सखी म्हणते “ज्याचे तू सदासर्वदा मनांत चिंतन करतेस तो प्रत्यक्ष कैलासनाथ तुला प्रसन्न झाला आहे.”

अनुक्रमणिका

ज्याते सदा	१२॥	द. सूची–सुंदरी ग्रीवा–द. हंसास्य तिर्यक [सदा] (स्मित)
चिंतिशी चित्ती	१२॥	दोन्ही हंसास्य–द. छातीशी वा. उत्ताल बाजूला [लक्षार्थाने 'तो शिव' म्हणून भ्रूक्षेप]
तो तुज पावला	१२॥	द. सूची [साची दृष्टि–] अंजलि
कैलासपति	२ प्रत्यालीढ	१ स्वस्तिक वा. अलपद्म द. शिखर (कौतुक) [कैलासपती]

ज्याते सदा	१२	द. पताक–वा. हंसास्य तिर्यक् (मिस्किलपणे हसणे)
चिंतिशी चित्ती	१ एकपाद	हंसास्य दोन्ही उत्ताल वा. छा. द. डोक्या. (अवहित्था)
तो तुज पावला	१२ प्रेंखण	द. सूची [तो], अंजलि–उजवीकडे छातीशी
कैलासपति		द. लताख्य डावीकडे वा. अलपद्म

ज्याते सदा	१२१२	द. सूची–हंसास्य (हर्षद आवेग)
चिंतिशी चित्ती	१२ एकपाद	हंसास्य दोन्ही द. डोक्यावर [ध्यान]
तो तुज पावला	२१२, १२१ अग्र. अग्र.	वा. पताक [तो]-अंजलि
कैलासपति	२१ नटराजपाद	लताख्य दोन्ही वा. डोक्यावर द. डावीकडे

ज्याते सदा	१ गरुडस्थान	वा. सूची–द. हंसास्य [कानांत सांगितल्याप्रमाणे]
चिंतिशी चित्ती		हंसास्य दोन्ही [तपस्या]
तो तुज पावला		द. पताक–अंजलि
कैलासपति		शिवलिंग हस्त

एक ओळ मागे जाणे.]

येथे 'स्मरण संचारी' करून मागील कथासूत्र पुढे चालू करणे:— सतीने यज्ञात आहुति दिल्यानंतर ती पर्वतराज हिमालयाच्या घरी पार्वती बनून जन्माला आली.

ज्याते सदा	१२॥	द. सूची [नंतर एकदा]
चिंतिशी चित्ती	२१ स्व.	वा. पद्मकोष [पर्वत] - दोन्ही मृगशीर्ष [घर] - द. पताक तिर्यक् [घरांत]
तो तुज पावला	१२ प्रेंखण	पार्वतीहस्त
कैलासपति	१२॥	द. संदंश - अलपद्म पोटाजवळ [जन्म घेतला]

तिचा जन्म होताच दश दिशांना आनंदीआनंद झाला. सारे ऋषि, मुनी, देव प्रसन्न झाले.

अनुक्रमणिका

ज्याते सदा	१२१२॥	द. अलपद्म वा. अलपद्म [सर्वत्र] (हर्ष - आवेग)
चिंतिशी चित्ती	दि ती तै दि ती तै १ २१ २ १२	द. पद्मकोष वा. पद्मकोष (आनंद)
तो तुज पावला	१२१२॥	दोन्ही पताक [देवलोक] – हंसास्य [डोक्यावरील जटा] (ऋषि, मुनी, देव)
कैलासपति	१२॥	द. हंसास्य - पद्मकोष, छातीशी [मनात प्रसन्न झाले.]

नंतर एकदा त्रिभुवन फिरणारे नारदमुनी पर्वतराजाच्या घरी अवतरले.

ज्याते सदा	१२॥	द. सूची [तेव्हा] - वा. त्रिशूळ [तीन] द. सूची [लोकी] - द. शिखर [प्रभुत्व असलेले] [नारद]
चिंतिशी चित्तीं	१२	वा. मुष्ठी [चिपळ्या] द. मृगशीर्ष [एकतारी]
तो तुज पावला	१२१ स्व.	वा. पद्मकोष - दोन्ही मृगशीर्ष द. पताक तिर्यक् [पर्वताच्या घरी]
कैलासपति	१॥	पताकौ उत्ताल [आले]

पर्वतराजाने मोठ्या आनंदाने नारदमुनींचे स्वागत केले. पार्वतीला बोलावून त्यांच्या पायावर घातले व तिचे भविष्य काय म्हणून विचारले.

ज्याते सदा	१२१	दोन्ही पताक उत्ताल [यावे ! यावे ! मुनीराज] (हर्ष)
चिंतिशी चित्ती	पार्श्वसूची	अंजलि
तो तुज पावला		दोन्ही मृगशीर्ष [कन्या] – द. शिखर कपाळावर [ललाटलेख]
कैलासपति		द. अलपद्म [काय ?] द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ [सांगा]

पार्वतीला कौतुकाने न्याहाळीत नारद उद्‌गारले, “ही काही सामान्य मुलगी नाही, ही तर प्रत्यक्ष जगन्माता आहे.”

ज्याते सदा	हळू हळू वर उठणे वा. मुष्ठी द. मृगशीर्ष अधस्तल [नारद]	
चिंतिशी चित्ती	१२॥	द. मृगशीर्ष [लहान मुलगी] - पताक [नाही]
तो तुज पावला	१२१२	वा. त्रिशूल द. सूची [तीन्ही जगाची] वा. मृगशीर्ष [माता]
कैलासपति	१२॥	अंजलि [हीला माझा नमस्कार]

अनुक्रमणिका

हिच्या नावाचा केवळ एकदा जरी उच्चार केला तरी जगातल्या स्त्रीया उच्च पदाला जाऊन पोहोचतील, एवढी हीची पुण्याई आहे.

ज्याते सदा	१२॥	दोन्ही पताक [संबोधन] - द. कपित्थ वा. लताख्य (पार्वतीचे)
चिंतिशी चित्ती	१२१	द. सूची [एकदा] – कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ [नाव]
तो तुज पावला	१२	द. मृगशीर्ष वा. मृगशीर्ष [स्त्रीया]
कैलासपति	१ गरुडस्थान	दोन्ही पताक (सुकृतिक्रमे)

हिला सर्व लोकी-ऋषिगण, देवगण, मनुष्यगण—वंद्य मानतील.

ज्याते सदा	२१२॥	दोन्ही पताक [पार्वतीला संबोधन]
चिंतिशी चित्ती	१२॥	द. हंसास्य डोक्यावर [ऋषि], पताकौ [देव]
तो तुज पावला	१२	वा. शिखर द. अलपद्म [सारे लोक]
कैलासपति	१२॥	अंजलि

अरे हो! परंतु एक मोठी वाईट गोष्ट हीच्या हातावर लिहीलेली आहे. [नारदाचा धूर्तपणा]

ज्याते सदा	१२॥ (स्मरण)	द. सूची कपाळावर [विचारांत पडल्यासारखे] द. सूची (एक)
चिंतिशी चित्ती	१२	द. पताक उत्ताल [खूप] द. संदंश तोंडाकडून [वाईट]
तो तुज पावला	२१ स्व.	वा. पताक द. सूची [हाताकडे निर्देश] हंसास्य [लिहीणे]
कैलासपति		द. मुष्टी हनुवटीखाली [डोळे बारीक करून डाव्या हातावरील भविष्यरेषा पाहून वितर्क करणे.]

हे ऐकून हिमालय म्हणाला, “मुनीराज! सांगा! सांगा! लवकर सांगा!”

अनुक्रमणिका

ज्याते सदा	१२	दोन्ही पताक [संबोधन] द. हंसास्य डोक्यावर [मुनी]
चितिशी चित्ती	१२	द. कपित्थ चंद्रकला – द. कपित्थ चंद्रकला [सांगा, सांगा]
तो तुज पावला	१२१॥	दोनदां चुटक्या – द. कपित्थ चंद्रकला [लवकर सांगा]
कैलासपति	१	अंजलि [औत्सुक्य, दुःखद आवेग]

तेव्हा नारदमुनी उत्तरले, "हिचा पती गृहहीन, वनात राहाणारा, वाघाचे चामडे नेसणारा असेल." गळ्यात मुंडमाळा घालणारा, सापाचे अंलकार धारण करणारा व अंगाला भस्म लावून फिरणारा असेल.

ज्याते सदा	१२॥	द. पताक – शिखर [हीचा पती]	(उपहासाने)
चितिशी चित्ती	१२१॥	दोन्ही मृगशीर्ष [घर] द. पताक [नसलेला]	
तो तुज पावला	१२१॥	कर्कट [दाट अरण्यात] –द. सर्पशीर्ष [राहाणारा] (भय)	
कैलासपति	१२॥	दोन्ही व्याघ्र – दोन्ही कपित्थ – दोन्ही शिखर [वाघाला मारून त्याचे चामडे नेसणारा]	
ज्याते सदा	२१२ प्रत्यालीढ	वा. मुष्ठी डोक्यावर – द. पताक [खड्ग]	[मुंडमाळा घालणारा]
चितिशी चित्ती	१२१॥	दोन्ही मृगशीर्ष [माला]	(जुगुप्सा)
तो तुज पावला	१ नटराजपाद	दोन्ही सर्पशीर्ष [सर्पाची आभुषणे]	
कैलासपति	१२१॥	दोन्ही पताक – द. पताक [अंगाला भस्म लावणे.]	

अगदी असाच नवरा हीला मिळेल असे हीचे भविष्य सांगते."

ज्याते सदा	१२१॥	द. हंसास्य तिर्यक् [बरोबर असाच]
चितिशी चित्ती	१२॥	द. सूची [हीला निर्देश] – शिखर [पती]
तो तुज पावला	२१ स्व.	द. हंसास्य वा. उत्ताल पताक [असे लिहीले आहे]
कैलासपति		उत्संग (अवहित्था) [त्याला मी काय करणार ?] (नारदाचा कळलावेपणा)

तेंव्हा निराश होऊन, गर्भगळीत होऊन हिमालय विनवू लागला, "मुनीराज, माझ्या मुलीवर कृपा करा, तिला वाचवा, मी आपले पाय धरतो."

अनुक्रमणिका

ज्याते सदा	पार्श्वसूची	दोन्ही हंसास्य द. डोक्यावर [मुनीराज !] –अंजलि
चितिशी चित्ती		दोन्ही पताक [कन्येला जवळ घेणे] द. संदंश तोंडाजवळ [दया]
तो तुज पावला		द. सर्पशीर्ष (दया करा)
कैलासपति		अंजलि (दुःखद आवेग)

तेव्हा नारद म्हणाले, "ठीक आहे. ठीक आहे. सांगतो उपाय! जे जे दुर्गुण मी आता सांगितले ते सर्व भगवान् शंकराच्या अंगी सद्गुणासमान आहेत."

ज्याते सदा	१२	द. हंसास्य तिर्यक्
चि – तिशी चित्ती	१२ अग्र.	द. संदंश कपाळापासून परीक्षेप [वाईट], वा. पताक [मी] - कपित्थ - चंद्रकला [सांगितलेले]
तो तुज पावला	२१२ अग्र.	द. सूची, [त्या], वा. मृगशीर्ष द. त्रिपताक [शंकराजवळ]
कैलासपति		द. पद्मकोष [सुंदर] द. तिर्यक् हंसास्य [आहेत.]

पार्वती जर खडतर तप करील तर तिला शंकर नवरा प्राप्त होईल."

ज्याते सदा	१२ प्रेंखण	द. पताक - ['ही' निर्देश] पार्वतीहस्त
चितिशी चित्ती	२१ एकपाद	नटराजहस्त - हंसास्य दोन्ही [तप]
तो तुज पावला	१२१	द. हंसास्य [नक्की]–शिखर [पती]
कैलासपति	२॥	दोन्ही पताक [आशिर्वाद देणे]

असे म्हणून आशिर्वाद देऊन नारद निघून जातात आणि इकडे हिमालय दांपत्य काळजीत पडते.

ज्याते सदा	१२१२१२	वा. मुष्ठी द. मृगशीर्ष [नारद]
चितिशी चित्ती		[वायव्येकडे तोंड करून जाणे]
तो तुज पावला	१२१२ स्वस्तिक	दंपतिहस्त
कैलासपति		द. मुष्ठी हनु. खाली - वा. पताक अधस्तल द. कोपराखाली (चिंता)

अशा त्या समयी प्रत्यक्ष पार्वतीच तेथे येऊन म्हणाला, "माते, तात, मी भगवान् शंकराला मनोमन वरले आहे.

अनुक्रमणिका

आणि त्याला प्रसन्न करून घेण्यासाठी मी घोर तपश्चर्या करणार आहे.
तेव्हा आपण मला अनुज्ञा द्यावी" असे म्हणून पार्वतीने तपाला प्रारंभ केला.

ज्यातं सदा	२१२ प्रत्यालीढ	वा. सूची [त्यावेळी]
चिंतिशी चित्ती	१२ प्रेंखण	पार्वतीहस्त, द. मृगशीर्ष [येऊन], कपित्थ-चंद्रकला [म्हणाली]
तो तुज पावला	आयात	नटराजहस्त (व्रीडा)
कैलासपति		दोन्ही हंसास्य [मंगलसूत्र] द. हंसास्य [मनांत] (लज्जा)
ज्यातं सदा	१२१॥	द. पताक [मी] -- हंसास्य तिर्यक् [त्यासाठी]
चिंतिशी चित्ती	१२॥	दोन्ही पताक-अंजलि ['शंकराचे' याअर्थी]
तो तुज पावला	२१ एकपाद	दोन्ही हंसास्य-द. छा. [तपाचरण]
कैलासपति	१२॥	द. सर्पशीर्ष [करणार आहे]
ज्यातं सदा	१२॥	दोन्ही पताक – अंजलि (निश्चय-ऐहिक सुखे सोडण्याचा निर्धार)
चिंतिशी चित्ती	१२	अंजलि [आई-वडिलांना नमस्कार करून तपाला निघणे.]
तो तुज पावला	१२ अग्र.	दोन्ही हंसास्य (धृति, अंतर्मुख दृष्टि)
कैलासपति		दोन्ही हंसास्य (निर्वेद, समाधान)

अशारितीने अनेक दिवस, महिने, वर्षे पुन्हा पुन्हा गेली (पार्वतीचे ते खडतर, निश्चल तप बघून शंकर प्रसन्न झाले व त्यांनी तिची एक शेवटची परीक्षा घेण्यास सप्तर्षिंना पाठविले.) आणि मग एके दिवशी सप्तर्षी पार्वतीकडे येऊन पोहोचले.

ज्यातं सदा	१२॥	द. पताक [याप्रमाणे]
चिंतिशी चित्ती	१	वा. त्रिपताक द. अलपद्म [दिवस]
तो तुज पावला	२१॥	वा. पताक [महिने] द. पताक[वर्षे]
कैलासपति	१२१॥	द. हंसास्य [पुन्हा पुन्हा]

अनुक्रमणिका

ज्याते सदा	१	द. सूची [त्यावेळी]
चिंतिशी चित्ती	२	वा. अर्धपताक [दोन] द. मुकुल [पाच]=[सात] १ एकपाद हंसास्यौ [ऋषी]
तो तुज पावला	१२१ प्रेंखण	पार्वतीहस्त
कैलासपति	१ प्रत्यालीढ	दोन्ही पताक [आगमन]

मुनी म्हणाले, “तू कोण ग तू? कोणासाठी तप करते आहेस?”

ज्याते सदा	१२	द. हंसास्य [जटा-मुनी]
चिंतिशी चित्ती	१२॥	द. कपित्थ - चंद्रकला तोंडाजवळ [म्हणाले]
तो तुज पावला	१२॥	द. सूची [तू] - द. शिखर [कोण आहेत?]
कैलासपति	२ प्रत्यालीढ	दोन्ही अलपद्म [कां?] १ एकपाद दोन्ही हंसास्य [तप] (मंद आश्चर्य)

पार्वती नमस्कार करून म्हणाली, “मी हिमालयाची कन्या! नारदाच्या सांगण्यावरून शंकर पती मिळवण्यासाठी तपश्चर्या करते आहे.”

ज्याते सदा	१२१ प्रेंखण	पार्वतीहस्त	(चेहऱ्यावर गांभीर्य, तपामुळे आलेले तेज, सात्विकपणा, निश्चयाची चमक.)
चिंतिशी चित्ती	१२॥	अंजलि [ऋषिंना नमस्कार]	
तो तुज पावला	१२ प्रत्या.	द. पताक [मी] वा. पद्मकोष [पर्वताची]	
कैलासपति	१२॥	दोन्ही मृगशीर्ष [मुलगी]	

ज्याते सदा	१२	नारदहस्त [नारदाच्या]
चिंतिशी चित्ती	१२१॥	द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ [सांगण्यावरून]
तो तुज पावला	२१ स्वस्तिक	नटराजहस्त - द. शिखर [शंकर-पती]
कैलासपति	१२ एकपाद	दोन्ही हंसास्य वा. डोक्यावर. [तप करीत आहे.]

ऋषींना हसू आवरेना, ते म्हणाले, “अग पोरी! हे काय खुळ डोक्यात घेतले आहेस? अग नारदाच्या सांगण्यावरून का कधी कोणी संसार उभा केला आहे? त्या कळलाव्या नारदाने तुला चांगलेच ठकविले आहे.

अनुक्रमणिका

ज्याते सदा	२१ स्व.	द. संदंश तोंडाकडून परीक्षेप (हास्य)
चिंतिशी चित्ती	१२१॥	द. पताक कपाळाकडून परीक्षेप
तो तुज पावला	१२॥	नारदहस्त - द. कपित्थ चंद्रकला [नारदाच्या सांगण्यावरून] (अवहित्था)
कैलासपति	१२१ स्व.	दोन्ही मृगशीर्ष [घर] - द. सर्पशीर्ष [बांधले आहे ? (संसार केला आहे ?)] (अवहित्था)

ज्याते सदा	२१॥	द. संदंश डोक्याकडून परीक्षेप
चिंतिशी चित्ती	१२	नारदहस्त
तो तुज पावला	१२१॥	द. कर्तरीमुख [ठकविले]
कैलासपति	१२॥	द. सर्पशीर्ष

खरे म्हणजे तुझ्यासारख्या सुंदरीला विष्णूच योग्य पती शोभेल. तू फक्त होकार दे म्हणजे आम्हीच हा संबंध जुळवू."

ज्याते सदा	२१ स्व.	द. सूची [तू] - वा. मृगशीर्ष द. पद्मकोष - छा. [सुंदर मुलीला]
चिंतिशी चित्ती	~~१॥~~	दोन्ही त्रिपताक - विष्णुहस्त - द. शिखर [पती]
तो तुज पावला	१२१॥	द. सूची - द. कपित्थ चंद्रकला [तू 'हो' म्हण.]
कैलासपति	१२ स्व.	वा. पताक - छा. [आम्ही] – पाश [जुळवू]

(इतके सांगितले, मोह निर्माण करण्याचा प्रयत्न केला तरी पार्वतीचा बुद्धी स्थिर आहे, मन अविचल आहे.) ती विनयशीलपणे नमस्कार करून म्हणते, मुनीराज! क्षमा करा. पण कितीही झाल तरी मी दगडाचीच मुलगी!"

एकवेळ शरीर नष्ट होईल, पण मनात एकदा दृढ झालेले विचार मात्र बदलणार नाहीत, नष्ट होणार नाहीत."

अनुक्रमणिका

ज्याते सदा	१२ एकपाद	दोन्ही हंसास्य [मुनीराज !]
चिंतिशी चित्ती	२१।।	अंजलि [क्षमा असावी.]
तो तुज पावला	१२१ प्रत्या.	द. पताक [मी] वा. पद्मकोष [पर्वत]
कैलासपति	१	द. मृगशीर्ष [मुलगी]
ज्याते सदा	१२	व्यावर्तित - परीवर्तित पताक दोन्ही [शरीर]
चिंतिशी चित्ती	१२ अग्र.	दोन्ही कर्तरीमुख [हृदयाशी] [नष्ट होईल.]
तो तुज पावला	२१	वा. हंसास्य - छा. [मनांतील विचार] वा. मुष्ठी [दृढ]
कैलासपति	२	दोन्ही संदंश - पताक दोन्ही [नष्ट होणार नाहीत.]

पार्वतीचा तो निश्चय ऐकून सप्तर्षिंना अतिशय संतोष झाला. त्यांनी तिचा जयजयकार केला.

ज्याते सदा	१२१ अग्र.	द. पताक अधोमुख [हे] - द. मृगशीर्ष कानाजवळ [ऐकून]
चिंतिशी चित्ती	१२ एकपाद	वा. अर्धपताक द. विरळपताक (सप्त) - हंसास्यौ - [ऋषी]
तो तुज पावला	१२१।।	द. हंसास्य [मनांत] - पद्मकोष - छा. [आनंद]
कैलासपति	उडी उडी उडी उडी १ → २ ← १ → २ ←	अंजलि [डोक्यावर]

सप्तर्षि म्हणाले, "तू प्रत्यक्ष भगवान् शिवाची अर्धांगी आहेस, जगत्जननी आहेस, तुला प्रणाम असो."

ज्याते सदा	२१२ स्व.	वा. सिंहमुख द. त्रिपताक [शिव] (आदर, भक्ति)
चिंतिशी चित्ती	२ प्रत्या.	वा. मृगशीर्ष तिर्यक् [अर्धांग दर्शविणे] वा. मृगशीर्ष अधस्तल [पत्नी]
तो तुज पावला	१२१२।।	दोन्ही सूची [ब्रम्हांड] वा. मृगशीर्ष द. संदंश पोटाकडे [जननी]
कैलासपति	१२।।	अंजलि (धृति)

[खालील ओळ 'शब्दार्थाने करणे.']

अनुक्रमणिका

[खालील ओळ 'शब्दार्थाने' करणे.]

ज्याते सदा	१२	द. पताक, – द. हंसास्य तिर्यक्	(तेंव्हा अशा रितीने सखे पार्वती तू शंकराला प्रसन्न करून घेतले आहेस. तुला वंदन असो.)
चिंतिशी चित्ती	१२	दोन्ही हंसास्य द. छा.	
तो तुज पावला	१२	द. पताक – अंजलि	
कैलासपति	१२॥	दोन्ही पताक – अंजलि	

धि	ऽ	त्ता	ऽ	ऽ	ऽ	त्यै	ऽ	ऽ	द	ऽ	त्त	ता	ऽ	ऽ	ऽ
धि	ऽ	त्ता	ऽ	ऽ	ऽ	त्यै	ऽ	ऽ	द	ऽ	त्त	ता	ऽ	ऽ	ऽ

[पाय वाजवत मागे जाणे.]

धि	ऽ	त्ता	ऽ	ऽ	ऽ	त्यै	ऽ	ऽ	द	ऽ	त्त	ता	ऽ	ऽ	ऽ
धि	ऽ	त्ता	ऽ	ऽ	ऽ	त्यै	ऽ	ऽ	द	ऽ	त्त	ता	ऽ	ऽ	ऽ

[पाय वाजवत मागे जाणे.]

त	त्धरि	किट	तक	था	ऽ	ऽ	ऽ	तक	धरि	किट	तक	थै	ऽ	ऽ	ऽ
ता	हत	झम्	तरि	ता	ऽ	ऽ	ऽ	झम्	तरि	झक	तरि	ना	ऽ	ऽ	ऽ
धि	त्ता	ऽ	त	त्तै	ऽ	ऽ	त्त	त्धरि	किट	तक	तोंगु	तक	तदि	गिण	थों
त	त्तै	ऽ	ता	हा	ऽ	ऽ	ऽ	तै↑	तै↓	ऽ	तै	तै	तै	दिती	तै

कुदित्तुमेट्टु १० प्रथमार्ध

द्विपादजाति ४ प्रथमार्ध — अग्र. उड्या उड्या — एकपाद जाति ५ द्वितीयार्ध गिणथो ४ उजवा

ऽ	ऽ	ऽ	त	त्यै	ऽ	ऽ	त्त	त्धरि	किट	तक	तोंगु	तक	तदि	गिण	थों
ऽ	ऽ	ऽ	तै	ही	ऽ	ऽ	ऽ	तै↑	तै↓	ऽ	तै	तै	तै	दिती	तै

सरकु ९ द्वितीयार्ध — अग्र. उड्या — एकपाद जाति ५ द्वितीयार्ध गिणथों ४ डावा

ऽ	ऽ	ऽ	त	त्यै	ऽ	ऽ	त	त्धरि	किट	तक	तोंगु	तक	तदि	गिण	तोम्
ऽ	ऽ	ऽ	तै	ही	ऽ	ऽ	ऽ	तै	तै	ऽ	तै	तै	तै	दिती	तै

सरकु ९ द्वितीयार्ध — पुढे उडी द्विपाद जाति ४ तृतीय भाग — गिणथों ४ उजवा

१२ स्व. वा. अलपद्म द. ताम्रचूड

पेरिअडउ करत निघून जाणे

अनुक्रमणिका

वर्ण
साहित्य

१ प. हरि हा कपटी मोटा पाहीं।करुणा मजवरि त्याला नाहीं।

२ अ. करिशी कां तुं उगाचि खटपट।पुरली माझी आशा उत्कट ॥

२ हा हरि पहा सखिये मला खेद बहु देत।

४ अलों जलदीच मनाशि न शिणवि

५ या परि वदुनी पळुनी सरलाच ॥ १ ॥

६ ऐशी सजणी याची करणी।

७ गेले दिवस मोजिजे तरि व्यसन गमत ॥ २ ॥

८ अजुनिहि पाहिं दिठि न पडेचि असा गुना असे कवण मजवरि ॥३॥

९ कपटि असा श्रमवि मजला सखि कणव या हरिशिं लवहिं मनिं न कि ॥४ ॥

१० वदुनि मृदु वचन धरिशि जरि चरण

११ तरिहि तव वचन न धरि मि मति सखि ॥५ ॥

१२ जधि किं पतिनें करें स्वकर धरिला मज सकळ रतिसुखहिं

१३ सुदति तधींच बहुपरि अनुभवाप्रति अले समज मनिं ॥६ ॥

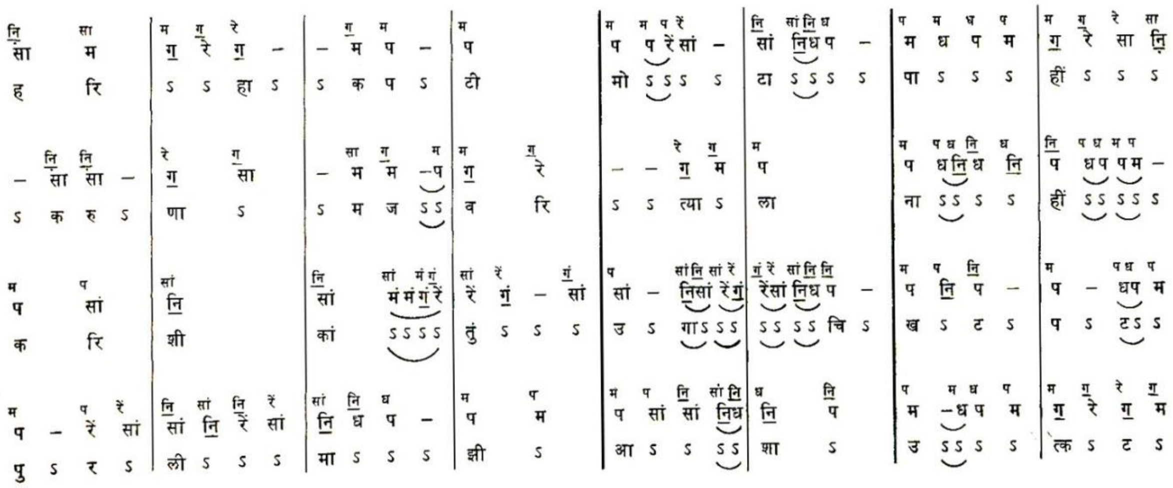

अनुक्रमणिका

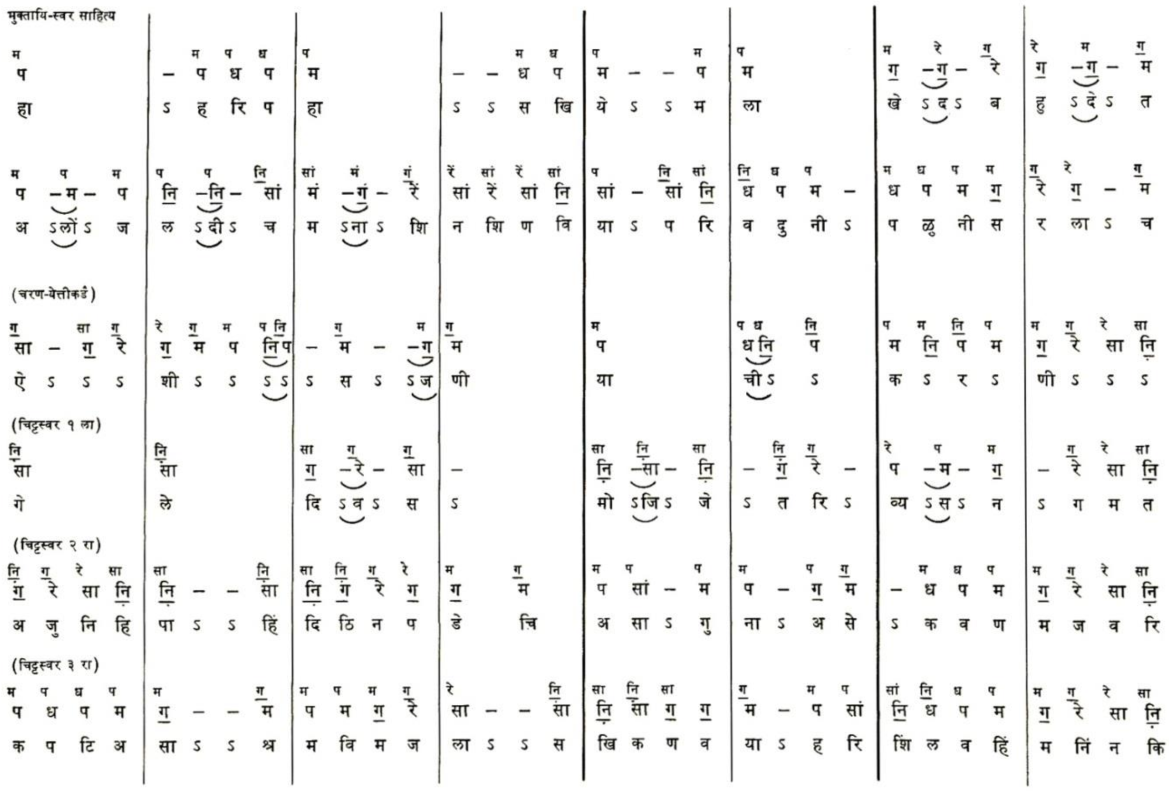
मुक्तायि-स्वर साहित्य
(चरण-येत्तीकडे)
(चिट्टस्वर १ ला)
(चिट्टस्वर २ रा)
(चिट्टस्वर ३ रा)

(चिट्टस्वर ४ था)
(चिट्टस्वर ५ वा)

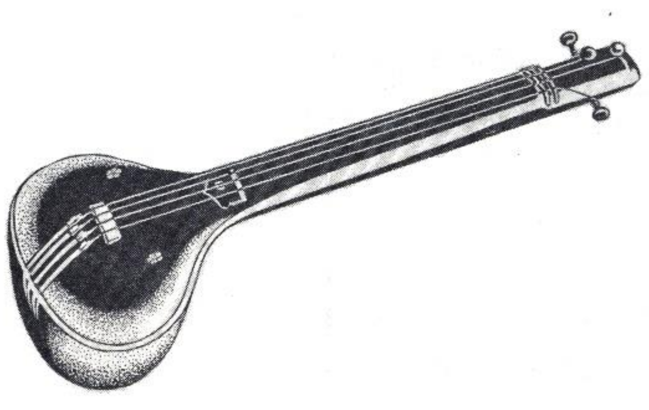

अनुक्रमणिका

राग–आनंदभैरवी ॥ ॥ आदिताळ (४, २, २)

वर्ण

[पाय वाजवत मागे जाणे]

ह ऽ रि ऽ	ऽ ऽ हा ऽ	ऽ क प ऽ	टी ऽ ऽ ऽ
मो ऽ ऽ ऽ	टा ऽ ऽ ऽ	पा ऽ ऽ ऽ	हीं ऽ ऽ ऽ
ह ऽ रि ऽ	ऽ ऽ हा ऽ	धलां ऽ गु तक धिकि	तक तदि गिण तोम्

तत् ऽ ऽ ऽ	धित् ऽ ऽ ऽ	कि ऽ ट ऽ	त ऽ क ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	ह ऽ त ऽ	झं ऽ ऽ ऽ	त ऽ री ऽ
तत् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	हा ऽ ऽ ऽ	धित् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	हा ऽ ऽ ऽ
एकपाद जाति १ उजवा				उत्तानवंचित १ उजवा			
था ऽ ऽ ऽ	धित् ऽ ऽ ऽ	धी ऽ ऽ ऽ	धी ऽ ऽ ऽ	धीं ऽ ऽ ऽ	द ऽ क ऽ	द ऽ क ऽ	त ऽ क ऽ
तत् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	हा ऽ ऽ ऽ	धित् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	हा ऽ ऽ ऽ

वरील संपूर्ण डाव्याने करणे

तत् ऽ धित् ऽ तर्क	कि ट त क	ता ऽ ह त	झं म त री	था ऽ धित् ऽ	धी ऽ धी ऽ	धिं ऽ द क	द क त क
तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	धित् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ ही ऽ
एकपाद जाति २ उजवा		उत्तानवंचित १ उजवा		एकपाद जाति ५ उजवा		सरकु ९	उजवा

२ वेळ

४ वेळ

	तत् धित् किट तक	ता हत झुम तरी	था धित् धी धी	धीन् दक दक तक
(१)	तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही
	उत्तानवंचित ५ उजवा		→ सरक १ प्रथम भाग	तोच पुन्हा
(२)	तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही
	वरील सर्व डाव्याने करणे			
(३)	तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तत् तै ता हा	धित् तै ता हा
	उत्तानवंचित ४ उजवा डावा		उत्तानवंचित ३ उजवा डावा	
(४)	तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तै तै दिती तै	तै तै दिती तै
	शिखर ५ संपूर्ण		कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितियार्ध	तोच डावा

दुसऱ्या वेळी संपूर्ण डाव्याने करणे

॥ आदिताळ (४, २, २)

तत् धित् किट तक | ता हत् झुम तरी | ता ऽ तक धित् | किट तक ता हत
तै युम् द त्ता | तै कत् तै कत् | तै ऽ तै युम् | द त्ता तै कत्
नट्ट ५ प्रथमार्ध उजवा | → सरकु १ प्रथम भाग | सरकु ९ प्रथम भाग नट्ट ५ | प्रथमार्ध डावा ← सरकु १ द्वितिय भाग

झुम तरी तै ऽ | तत् धित् किट तक | ता ऽ तक धित् | किट तक तै ऽ
तै कत् तै ऽ | तै कत् तै कत् | तै ऽ तै कत् | तै कत् तै ऽ
सरकु ९ दुसरा भाग | ↑ सरकु १ तिसरा भाग | सरकु ९ प्रथम भाग ↑ सरकु १ | चवथा भाग सरकु ९ दुसरा भाग

तत् धित् किट तक | तक धित् किट तक | तक किट तक धिक | किट तक तोम् किट
तत् तै ता हा | धित् तै ता हा | तत् तै ता धित् | तै ता तत् तै
उत्तानवंचित २ | उजवा डावा | त्रिपाद | जाति ९
तक नम् किट तक | ता ऽ ऽ तक | झुम तक ऽ तक | णम तक ऽ तक
ता धित् तै ता | तै ऽ ऽ ऽ | तै ऽ तै ऽ | तै ऽ तै ऽ
द्वितियार्ध | सरकु ९ प्रथम भाग | एकपाद जाति ५ उजवा

रुन् तक ऽ तक | धित् तक ऽ तक | धित् ता ऽ दी | ऽ गि ऽ ण
तै ऽ तै ऽ | तै ऽ तै तैतै | ताम् तै ऽ तै | ऽ दि ऽ ती
एकपाद जाति ५ डावा | त्रिपाद जाति ५ प्रथम भाग | गिणथों ३ उजवा

ऽ तोम् ऽ त | दी गि ण तों | तदी गिण तोम् तदी | गिण तोम् ता ऽ
ऽ तै ऽ तै | तै दि ती तै | तै दिती तै तै | दिती तै तै ऽ
गिणथों ३ डावा | गिणथों २ उजवा | तोच डावा | सरकु ९ प्रथम भाग
ऽ तदी गिण तोम् | तदी गिण तोम् ता | ऽ ऽ तदी गिण | तोम् तदी गिण तोम्
ऽ तै दिती तै | तै दिती तै तै | ऽ ऽ तै दिती | तै तै दिती तै
गिणथों २ डावा | तोच उजवा | सरकु ९ दुसरा भाग | गिणथों २ उजवा | तोच डावा

अरुदी

ह ऽ रि ऽ | ऽ ऽ हा ऽ | ऽ क प ऽ | टी ऽ ऽ ऽ | मो
तै ऽ ऽ ऽ | तै ऽ ऽ ऽ | त ऽत झुम् त | ऽत झुम् त ऽत | झुम्

[नायिका - स्वीया, ऊढा, प्रौढा, मध्यमा, मानवती, कलहान्तरिता]

ह ऽ रि ऽ | ऽ ऽ हा ऽ | ऽ क प ऽ | टी ऽ ऽ ऽ | मो ऽ ऽ ऽ | टा ऽ ऽ ऽ | पा ऽ ऽ ऽ | हीं ऽ ऽ ऽ

[शब्दार्थ –‘हरि हा कपटी मोटा पाहीं’– हे सखी ग! हा हरी मोठा लबाड (चलाख, कपटी) आहे.]

अनुक्रमणिका

हरि – –	१२॥	दोन्ही त्रिपताक [विष्णुहस्त] (उपहासाने हसून)
हा		द. पताक उत्ताल
कप –		फक्त तोंड वेडावणे [लबाड मेला !]
टी	↙ २१ स्वस्तिक	द. पताक परिवर्तित - परावृत्त शीर्ष
मोटा	१२॥	द. पताक उत्ताल छा. } (अमर्षाची अवहित्था)
पाहीं	१२॥	द. सर्पशीर्ष अधस्तल

हरि – –	२१॥	दोन्ही त्रिपताक [विष्णुहस्त] (लक्षार्थाने)
हा		वा. पताक उत्ताल (हास्याची अवहित्था)
कप –		वा. अलपद्म उत्ताल [सुंदरीग्रीवा] (छद्मीपणे)
टी	↘ १२ स्वस्तिक	वा. पताक - परावृत्त शीर्ष
मोटा	२१॥	वा. पताक उत्ताल
पाहीं	२१॥	वा. सर्पशीर्ष अधस्तल

(व्यंगार्थ) या गोपींना भुलविणाऱ्या मुरलीधराबद्दल म्हणतेस होय? याचे साऽऽरे सूर मला माहित आहेत बर! छे! छे! काही देखिल सांगू नकोस मला त्याच्याबद्दल.

हरि हा	१२ स्वस्तिक	कृष्णहस्त - निमीलित दृष्टी
– कपटी	१२१॥	द. कर्तरीमुख - तिर्यक्
– मो – टा	↙ २१ अग्र ↙ २१ अग्र	द. पताक - दोन्ही पताक, परावृत्त शीर्ष
पाहीं	१२१२॥	द. पताक - द. कपित्थ चंद्रकला डोळ्याजवळ

ह्याला आवडतं म्हणून मी मोठ्या प्रेमाने चंदन उगाळवे आणि हा आपला पसार!

हरि हा	२१ स्वस्तिक	वा. मृगशीर्ष उजव्या कमरेवर द. लताख्य [कोण ? हा मुरलीवाला ?]
– कपटी	उडी ॥ १२	टाळी वाजवून उजव्या कमरेवर हात, परावृत्त शीर्ष [गेला उडत !]
मोटा		फक्त उत्क्षिप्त शीर्ष
पाहीं	२	वा. सूची [ऐकायची आहे तुला याची कपटकरणी ?]

मी याच्यासाठी सुंदर हार गुंफले आणि याचा पत्ताच नाही.

अनुक्रमणिका

हरि हा	पार्श्वसूची	दोन्ही शिखर [चंदन उगाळणे] (सुखद स्मरण)
कपटी		द. हस्ताने वा. हस्तात चंदन काढून घेणे - पुष्पपुट [चंदन हातात घेणे] (उत्सुकता)
मोटा		पुष्पपुट [चंदन टाकून देणे] वा. मुष्ठी हनु. खाली द. पताक अधस्तल वा. कोपराखाली (निराशा)
पाहीं		वा. पताक [‘ हरि ’ म्हणून निर्देश] (अनुराग)

‘केली सामग्री’ तयार करून मी अनामिक उत्सुकतेने शयनगृहात त्याची वाट पाहाते तर हा तिथे येतच नाही.

हरि हा	पार्श्वसूचीतच	वा. हंसास्य द. हंसास्य कपित्थ [फुले ओवणे]
कपटी		दोन्ही कपित्थ [हातात हार घेऊन त्याचे स्मरण]
मोटा		[हार टाकूण देणे] टाळी वा. आवेष्टित करून द. कमरेवर (हताशपणे)
पाहीं		साची दृष्टीने डावीकडे ‘ तो ’ म्हणून निर्देश (संकल्पनष्टतेचे दुःख)

मी सुंदर फुलांनी आणि गुलाबपाण्याने पुष्पशय्या सजविते पण तो कधिच येत नाही.

मी सुंदर फुलांनी आणि गुलाबपाण्याने पुष्पशय्या सजविते पण तो कधिच येत नाही.

हरि हा	१२	वा. त्रिपताक द. कांगुल - खट्वा [पुष्पशय्या]
कपटी	१॥	दोन्ही हंसास्य [फुले, गुलाबपाणी शिंपडणे]
मोटा	१	मुष्ठी दोन्ही (प्रेमावेगाने पुढे होणे)
पाहीं ---	२॥ तै तै दिती तै	संपुट (दुःखाने मान खाली घालणे) (नैराश्य)

[पुढील दोन ओळी चतुश्र तट्टीमेट्टीत करणे]

[पुढील दोन ओळी चतुश्र तट्टीमेट्टीत करणे]

हरि हा		कृष्णहस्त - द. सूची [निर्देश] (येथे हरी म्हणजे सुख हरण करणारा याअर्थी)
कपटी		पाशहस्त (अमर्षवेशसंतप्ता)
मोटा		दोन्ही पताक, उत्ताल
पाहीं		वा. सूची द. कपित्थ चंद्रकला डोळ्याजवळ
हरि हा		कृष्णहस्त, वा. सूची [निर्देश] परावृत्तशीर्ष
कपटी		दोन्ही अलपद्म उत्ताल [काय याची कपटकरणी वर्णावी ?]
मोटा		वा. पताक उत्ताल
पाहीं - - -	तै तै दिती तै	संपुट

अनुक्रमणिका

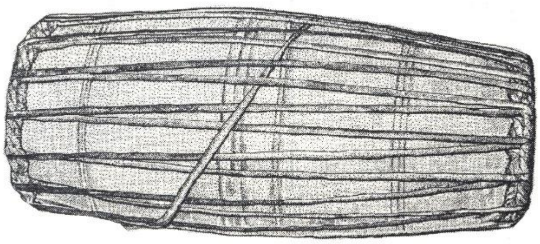

अनुक्रमणिका

जती – तिश्रनडै

[पाय वाजवत मागे जाणे.]

ह ऽ रि ऽ	ऽ ऽ हा ऽ	ऽ क प ऽ	टी ऽ ऽ ऽ	मो ऽ ऽ ऽ	त की ट त	की ट धलां ऽगु	तोम् तदी गिण तोम्
तत् ऽ त ध	ण त त रि	त झुम् ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	त रि कि ट	झुम् ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
तत् तै ऽ ता	हा ऽ धित् तै	ऽ ता हा ऽ	तै कत् ऽ तै	ही ऽ तै कत्	ऽ तै तै ऽ	तै कत् ऽ तै	ही ऽ तै कत्
	उत्तानवंचित १	उजवा डावा	पेरीय अडवु ५	पहिला भाग	एकपाद जाति ५ द्वितियार्ध	पेरी अडवु ५	पहिला भाग डाव्याने
त रि कि ट	ता ऽ त रि	कि ट तै ऽ	त रि कि ट				
ऽ तै तै ऽ	तत् तै ऽ ता	हा ऽ धित् तै	ऽ ता हा ऽ				
एकपाद जाति ५ द्वितियार्ध	शिखर ५	संपूर्ण		वरील	संपूर्ण	डाव्याने	करणे
तत् ऽ त ध पाश डोक्या.	ण त झुम् ऽ	त रि कि ट	ता ऽ त रि	कि ट तै ऽ	त रि कि ट	त की ट ध	ण त झुम् ऽ
तै तै ता तै	तै ता तै तै	ता तै तै ता	तै कत् ऽ तै	ही ऽ तै कत्	ऽ तै ही ऽ	तै तै ता तै	तै ता तै तै
तीन पाय	जाति १० प्रथमार्ध			सरकु ५ प्रथम भाग	२ वेळ	तीन पाय जाति १०	प्रथमार्ध डाव्याने
त रि कि ट	ता ऽ त रि	कि ट तै ऽ	त रि कि ट	ता ध ण ऽ	ध ण ता झु	णु ऽ झु णु	ता दि मी ऽ
ता तै तै ता	तै कत् ऽ तै	ही ऽ तै कत्	ऽ तै ही ऽ	तै कत् ऽ तै	ही ऽ तै कत्	ऽ तै ही ऽ	तै कत् ऽ तै
	सरकु ५ द्वितिय भाग २ वेळ डाव्याने			कुदीत्तुमेट्टु १	उजवा – डावा		
दि मि ता कि	ट ऽ कि ट	त रि ता ऽ	ध ण ता ऽ	झु णु ता ऽ	दि मि ता ऽ	कि ट ता ऽ	त क ता ऽ
ही ऽ तै कत्	ऽ तै ही ऽ	तै तै ताम् तै	तै ताम् तै तै	ताम् तै ऽ ऽ	तै तै ताम् तै	तै ताम् तै तै	ताम् तै ऽ ऽ
		तीन पाय जाति ११ द्वितीयार्ध		एकपाद द. भ्रमरी	तोच डाव्याने करणे		

ता ध ण ता	झु णु ता दि	मि ता की ट	ता ऽ ऽ त	क धि कि त	क त दीं ऽ	गि ण तों ता	ऽ ऽ तक धिकी
तै तै ता तै	तै ता तै तै	ता तै तै ता	तै ऽ ऽ तै	ऽ तै ऽ तै	तै तै तै ऽ	दि ती तै तै	ऽ ऽ तै तै
तीन पायानी	एकपाद जाति ४		सरकु ९ प्रथम भाग	एकपाद जाति ५ प्रथमार्ध उडी द्विपाद जाति ४ तिसरा भाग	गिणथों ३	उजवा सरकु ९	प्रथम भाग गिणथों ४ प्रथम तीन भाग
तक तदीं ऽगि णतों	तदीं ऽगि णतों तदीं	ऽगि णतों त क	धि कि त क	त दीं ऽ गि	ण तों ता ऽ	ऽ तक धिकि तक	तदीं ऽगि णतों तदीं
तै तैतै ऽदि तीतै	तैतै ऽदि तीतै तैतै	ऽदि तीतै तै ऽ	तै ऽ तै तै	तै तै ऽ दि	ती तै तै ऽ	ऽ तै तै तै	तैतै ऽदि तीतै तैतै
गिणथों ३ उजवा	तोच डावा तोच	उजवा	याच बोलावरील उडी	संपूर्ण नृत्य	वरीलप्रमाणे		
ऽगि णतों तदी ऽगि	णतों त क धि त्रिपताको	कि त क त	दीं ऽ गि ण	तों ता ऽ ऽ	तक धिकी तक तदीं	ऽगि णतों तदीं ऽगि	णतों तदीं ऽगि णतों
ऽदि तीतै तैतै ऽदीं	तीतै तै तै ता	तै तै ता तै	तै ऽ दि ती	तै तै ऽ ऽ	तै तै तै तैतै	ऽदि तीतै तैतै ऽदि	तीतै तैतै ऽदि तीतै
डाव्याने करणे	त्रिपाद जाति ४	द्वितियार्ध	गिणथों ३ उजवा	९ सरकु प्रथम भाग	गिणथों ४ प्रथम तीन भाग गिणथों ३	उजवा तोच डावा	तोच उजवा

अरुदी करून मागे जाणे.

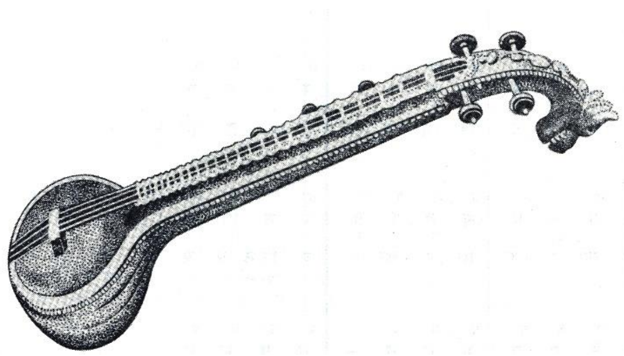

अनुक्रमणिका

ऽ क रु ऽ	णा ऽ ऽ ऽ	म ऽ ज ऽ	व ऽ रि ऽ	ऽ ऽ त्या ऽ	ला ऽ ऽ ऽ	ना ऽ ऽ ऽ	हीं ऽ ऽ ऽ

करुणा मजवरि त्याला नाहीं’ हे सांगताना या ‘स्वीया’ नायिकेचे अंतःकरण व्यथित होते, कितीही भांडली, रागावली तरी तिचे त्याच्यावर प्रेम आहे. परंतु तिच्यातली ‘मानिनी’ तितकीच जागृत आहे. सखीसमोर बाहेर पडू पाहाणारा दुःखावेग ती मधूनच आवरून घेते.

– करुणा	१२॥	द. हंसास्य छा. (आलोकित दृष्टी, निश्वास सोडणे)
मजवरि	१२॥	द. पताक [मी] (स्वाभिमान दुखावल्याची जाणीव)
– – त्याला	१	द. पताक [निर्देश] (आकुंचित दृष्टी, त्याच्यावरचा राग)
नाहीं	२॥	द. पताक [नकारार्थी] (धुत शीर्ष, निराशा)
करुणा	२१॥	वा. हंसास्य छा. (दुःखद आवेग)
मजवरि	२१२॥	वा. पताक छा. (गद् गद् कंठ)
त्याला	२	वा. पताक (दुःखावेग आवरून)
नाहीं	१२ अग्र.	संपुट (निश्वास)

[स्मरण] विराण एकांताला कंटाळलेली मी झाडाला टेकून आणि डोळ्यात जीव आणून त्याची वाट बघत... अतीश्रमाने माझा तिथेच डोळा लागतो... जाग येऊन बघते तो काय, चंद्र मावळतीला आला आहे. आणि तरी याचा मात्र पत्ता नाही.

याचा मात्र पत्ता नाही.

– करुणा	१२१॥	दोन्ही त्रिपताक [वृक्षाची फांदी]
मजवरि	१२ स्व.	कर्कट. वा. मुष्ठी [फांदी खाली वाकवून हातात धरणे]
त्याला		,, [इकडे तिकडे बघणे] (औत्सुक्य)
नाहीं		,, [डाव्या दंडावर मान टेकणे]
करुणा		(विबोध) वा. पद्मकोष [चंद्र]
मजवरि	१२॥	वा. पद्मकोष द. हंसास्य पताक [चंद्र पश्चिमेकडे झुकला.]
त्याला	२ प्रत्या.	द. मृगशीर्ष [आला] पताक [नाही]
नाहीं	१२ अग्र. आयात	संपुट (निराशा)

(तो तिच्याशी निर्दयीपणे वागल्यामुळे तिची काय अवस्था होते ते ती सखीला सांगते आहे.) पाण्याविना तडफडणाऱ्या मासोळीप्रमाणे मी त्याच्याविणा तडफडते.

करुणा	१२।।	द. पताक कंपित [पाणी]
मजवरि	१२।।	मत्स्यहस्त [मासा] कर्तरीमुख [पाण्याशिवाय] मत्स्यहस्त कंपित [तडफड]
– – त्याला	↙ २१ अग्र.	वा. पताक [हृदय] द. विरळपताक कंपित ↘ १२ अग्र. द. पताक [हृदय] वा. विरळ पताक कंपित [जीवाची तडफड दर्शविणे.]
नाहीं	१२१२।।	संपुट (दुःखावेगाने पुढे जाणे)

ही सुकुमार फुलांची शय्या मला तीक्ष्ण काट्याप्रमाणे खुपते.

करुणा	२१।।	दोन्ही संदंश -- अलपद्म हृदयापासून गोल नेऊन लताख्यौ (विरह)
मजवरि	२१।।	वा. त्रिपताक द. कांगुल [पुष्प] खट्वा [शय्या] हंसास्यौ [फुले उधळणे]
त्या	२ प्र.	वा. पताक द. लताख्य [शयन]
– ला – ना	१२ अग्र. आयात ↘ द. लताख्य वा. हंसास्य [काटे खुपणे] ↙ २१ अग्र. वा. लताख्य द. हंसास्य	
हीं	१२।।	द. सर्पशीर्ष

ही सुकुमार फुलांची शय्या मला तीक्ष्ण काट्याप्रमाणे खुपते.

करुणा	२१।।	दोन्ही संदंश -- अलपद्म हृदयापासून गोल नेऊन लताख्यौ (विरह)
मजवरि	२१।।	वा. त्रिपताक द. कांगुल [पुष्प] खट्वा [शय्या] हंसास्यौ [फुले उधळणे]
त्या	२ प्र.	वा. पताक द. लताख्य [शयन]
– ला – ना	१२ अग्र. आयात ↘ द. लताख्य वा. हंसास्य [काटे खुपणे] ↙ २१ अग्र. वा. लताख्य द. हंसास्य	
हीं	१२।।	द. सर्पशीर्ष

अनेक रात्री जातात, परंतु मी मात्र त्याची वाट पहात तशीच जागत बसते.

करुणा	१२।।	वा. पद्मकोष [चंद्र] द. हंसास्य [किरण]
मजवरि	१२।।	द. हंसास्य तिर्यक् [पुनः पुनः]
त्याला	१	दोन्ही कर्तरीमुख [डोळ्याच्या पापण्या] द. पताक [झोप लागत नाही]
नाहीं	२ अग्र.	कर्कट दक्षिण मांडीवर [वाट बघणे - म्लान चेहरा]
करुणा	२१।।	दोन्ही संदंश छातीपासून (दुःखावेग आवरून)
मजवरि	२१२।।	वा. पताक [मी]
त्याला	१२ ↘ १२ अग्र. आयात १२ अग्र. ↘	वा. सूची, परावृत्त शीर्ष
नाहीं	तै तै दिती तै	द. पताक [नकारार्थी]

अनुक्रमणिका

“पुढील दोन ओळी चतुश्र तट्टीमेट्टीत करणे”

मी बिचारी खेदाने अश्रु गाळीत बसते आणि हा माझ्याकडे दुर्लक्ष करून निघून जातो मग त्याचे पाय माझ्या सवतीशिवाय दुसरीकडे कुठे वळणार? बसला असेल तिच्या घरी जाऊन!

करुणा	द. हंसास्य कंपित [अश्रु] द. पताक छा.
मजवरि	द. कपित्थ चंद्रकला डोळ्याजवळ [मला रडताना बघून सुद्धा -]
त्याला	द. पताक [तो] द. मृगशीर्ष [तिच्या] } (ईर्षा, असूया)
नाहीं	दोन्ही मृगशीर्ष [घर] द. पताक [आंत] }

तो तिकडे जाऊन मजेत तिच्याशी प्रेमचेष्टा करीत बसला असेल आणि मी---- मी बसलते दुःख करत! त्याला माझी दया येत नाही.

करुणा	वा. सूची – मृगशीर्ष [तिच्याकडे]
मजवरि	दोन्ही कपित्थ [आलिंगन] वा. मृगशीर्ष द. मुकुल [चुंबन]
त्याला	वा. पताक [आणि मी मात्र]
नाहीं	संपुट [दुःख करते] (निश्वास)

जती – मिश्रनडै

एक ओळ पाय वाजवत मागे जाणे

क	ऽ	रु	ऽ	त	की	ट	त	क	दि	मी	त	की	ट	त	क
दि	मी	तै	तत्	तक	तै	तक	दिमी	तक	धलां	ऽगु	तक	धिकि	तदी	गिण	तों
तत्	धित्	तक	झुम	तरी	ऽत	झुम	ऽ	धित्	तक	झुम	तरी	ऽत	झुम	तत्	झुम
तत्	तै	ऽ	ता	हा	ता	हा	धित्	तै	ऽ	ता	हा	ता	हा	तत्	तै
उत्तानवञ्चित १ प्रथम भाग				उत्तान वंचित ५ द्वितियार्ध				तोच		डाव्याने करणे				उत्तानवंचित २ प्रथमार्ध	
तक	णम्	तकं	रून	तक	तरी	ऽत	धीं	धीं	कुधी	कुं	दरी	डिडि	कुढि	ऽकु	ढीं
ऽ	ता	हा	ता	हा	धित्	तै	ऽ	ता	हा	ता	हा	तै	तै	ताम्	तत्
उत्तानवञ्चित ६ द्वितियार्ध						तोच		डाव्याने करणे				त्रिपाद जाति ५ प्रथम भाग			
कुडी	कुं	दरी	तडी	कुंद	कुंद	कुं	दरी	किट	तक	ढीं	ऽ	कु	ऽ	ढीं	कु
तै	ता	हा	तै	तै	ताम्	धित्	तै	ता	हा	तै	ऽ	ऽ	तै	ऽ	तै
सरकु १ प्रथम भाग					तोच		डाव्याने	करणे				द्विपाद जाती ४ प्रथम भाग			

अनुक्रमणिका

ऽ	कुं	ऽ	द	री	ऽ	ऽ	ऽ	त	ढी	कु	ढीं	ऽ	कु	ऽ	कु
ऽ	तत्	ऽ	तै	ता	ऽ	ऽ	ऽ	तैं	ऽ	ऽ	तै	ऽ	तै	ऽ	धित्
गरूडस्थान ३ तृतिय भाग								२॥ ← द्विपादजाति ४				द्वितिय भाग			
ऽ	द	री	ऽ	ऽ	ऽ	त	ढी	कु	ढीं	कु	द	री	कु	डी	कु
ऽ	तै	ता	ऽ	ऽ	ऽ	ता	तै	ता	धित्	तै	तै	ता	ता	तै	ता
गरूडस्थान ३ ४ था भाग							→	चतुरश्र ३ मिश्रं मध्ये उजवा				← डाव्याने			
कु	दरी	किट	तक	तत्	तढीं	ऽकु	तक	तत्	तढीं	ऽकु	तडी	कु	तक	तक	तत्
धित्	तै	तै	ता	तत्	तै	ऽ	ता	हा	ता	हा	धित्	तै	ऽ	ता	हा
करणे				उत्तानवंचित ४ प्रथमार्ध			उत्तानवञ्चित ८ द्वितियार्ध					तोच डावा		पुन्हा करणे	
तडीं	ऽकु	तत्	धित्	ता	तक	तक	धित्	ता	तदी	गिण	तोम्	तक	तदी	गिण	तोम्
ता	हा	तै	तै	ताम्	तत्	तै	ता	हा	तै	दिती	तै	तै	तै	दिती	तै
		त्रिपाद जाति ५		प्रथम भाग		शिखर ५ प्रथमार्ध			गिणथों २ उजवा				गिणथों ३ डावा		
ऽ	तदी	गिण	तोम्	तक	तदी	गिण	तोम्	ऽ	तदी	गिण	तोम्	तक	तदी	गिण	तोम्
ऽ	तै	दिती	तै	तै	तै	दिती	तै	ऽ	तै	दिती	तै	तै	तै	दिती	तै
गिणथों २ उजवा						गिणथो ३ डावा		गिणथों २ उजवा				गिणथों ३ डावा			

'अरूदी करून मागे जाणे'

क	ऽ	रि	ऽ	शी	ऽ	ऽ	ऽ	कां	ऽ	ऽ	ऽ	तुं	ऽ	ऽ	ऽ
उ	ऽ	गा	ऽ	ऽ	ऽ	चि	ऽ	ख	ऽ	ट	ऽ	प	ऽ	ट	ऽ

'करिशी कां तुं उगाचि खटपट'- त्याचे माझ्यावर प्रेम नाही हे सांगताना दुःखी कष्टी झालेली नायिका येथे दुःखावेग आवरून सखीची हजेरी घेते-'आमचं भांडण आम्ही बघून घेऊ, तू कशाला उगीच धडपडतेस त्याच्याबद्दल मखलाशी करतेस?

करिशी	१२॥	द. पताक उर्ध्वमुख – अधोमुख (हताशपणे हसून)
कां तुं	१२॥	द. अलपद्म [कां] द. सूची [तुं]
उगाचि	२१ स्व.	द. संदंश तोंडाकडून [तुझी खटपट व्यर्थ आहे]
खटपट	१२॥	द. मृगशीर्ष अधस्तल [प्रयत्न]

अनुक्रमणिका

करिशी	२१॥	वा. सर्पशीर्ष अधस्तल (उपहासाने हसून) [अशा रितीने]
कां तुं	२१॥	वा. शिखर [कां ?] वा. सूची [तुं]
उगाचि	१२॥	वा. संदंश तोंडाकडून परावृत्त शीर्ष (तुच्छतेने)
खटपट	२१॥	वा. मृगशीर्ष, अधस्तल.

तू मला पुन्हा पुन्हा तेच जरी सांगत राहीलीस तरी तुझे सारे प्रयत्न व्यर्थ आहेत.

करिशी	१२१॥	द. हंसास्य वा. हंसास्य तिर्यक् [पुन्हा पुन्हा]
कां तुं	२१ स्व.	उजव्या कमरेवर हात परावृत्त शीर्ष [चल जा येथून !]
उगाचि		वा. संदंश तोंडाकडून [व्यर्थ]
खटपट	१२१२॥	द. मृगशीर्ष
करिशी	२१॥	वा. हंसास्य द. हंसास्य तिर्यक् [पुन्हा पुन्हा तेच तेच] (रागावून)
कां तुं	२१२॥	वा. शिखर - सूची
उगाचि	१२ अग्र. आयात	वा. पताक, परावृत्त शीर्ष [चल जा !]
खटपट	२१२॥	दोन्ही मृगशीर्ष [अशा तऱ्हेने]

काय म्हणालीस? तो मुरलीवाला माझी लताकुंजात वाट बघतो आहे? अग जा! त्याला म्हणावं तू वाटच बघत बस! आता अडलय माझं यायला!

करिशी	१२१२	द. सूची [तू] कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ [बोलणे] (अवहित्था)
कां तुं	१२ स्व.	द. सूची [त्या] कृष्णहस्त [हरीबद्दल म्हणतेस होय ?]
उगाचि	२	कर्कट डोक्यावर [लताकुंज] इकडे तिकडे बघणे
खटपट	++समपादावर उडी १२॥	टाळी - उजव्या कमरेवर हात (मानिनी)

आणि काय म्हणालीस? तो फुलं गुंफतो आहे? आणि माझ्यासाठी? हुं! मला काय त्याचं? वाट बघ म्हणाव!

करिशी	२१॥	द. सूची - कृष्णहस्त [तो हरी]
कां तुं	२१२१	वा. पताक उत्ताल छा., द. हंसास्य [फुले वेचणे]
उगाचि	१	दोन्ही हंसास्य [हार] द. पताक [माझ्यासाठी]
खटपट	२१ स्व.	परावृत्त अंग, डाव्या कमरेवर हात (अमर्षामुळे निर्माण झालेली ईर्षा)

आता थांबव बघू तुझी बडबड! पुरे झाली तुझी व्यर्थ खटपट!

अनुक्रमणिका

करिशी	१२॥	वा. पताक तोंडावर, द. सूची [चूप बस.]
कां – तुं	१२१॥	द. अलपद्म [कां] - द. सूची [तुं]
उगाचि	२१ अग्र.	द. संदंश, परावृत्त शीर्ष [व्यर्थ]
खटपट	१२१२॥	(पुढे वाकून) कपोत [लबाडी, लटपट याअर्थी]

आता बसतेस की नाही चूप? बघ हं! मी आपली कानच झाकून घेते कशी!

करि-शी	↖ २१ आयात अग्र.	वा. सूची द. पताक तोंडावर १२ अग्र. आयात ↗ वा. तोंडावर द. सूची [चूप बस]
कां तुं	ता तै तै ता धित् तै तै ता २२१२ १ २१२	दोन्ही कानावर पताक [मीच कान झाकते]
उगाचि	१२१२ १२	द. संदंश डोक्यापासून
खटपट	तै तै दिती तै	द. अलपद्म उत्ताल [चलाखी]

पुढील दोन ओळी चतुश्र तट्टीमेट्टीत करणे

[शब्दार्थ]

करिशी	द. हंसास्य तिर्यक् [पुन्हा पुन्हा]
कां तुं	द. कपित्थ चंद्रकला [बोलणे]
उगाचिं	द. संदंश [व्यर्थ]
खटपट	द. मृगशीर्ष अधस्तल

एकदा, दोनदा, तीनदासारखे तेच तेच हरीपुराण काय ऐकवतेस? आम्हाला नाही ऐकायचं जा! बघ, मी कानच बंद केले.' (रागाचे अनुरागात रुपांतर)

करिशी		द. सूचीने वा. हस्ताची बोटे मोजणे	
कां तुं		वा. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ [बोलणे]	
उगाचि		दोन्ही पताक कानावर	
खटपट	तै तै दिती तै	वा. मृगशीर्ष अधस्तल	एक ओळ पाय वाजवत मागे जाणे

अनुक्रमणिका

एक ओळ पाय वाजवत मागे जाणे

जती खंडनडै

ऽ क रि ऽ	शी ऽ ऽ ऽ	कां ऽ ऽ ऽ	त क त की
ट त क त	की ट तै तत्	तै तत् तक धलां	ऽ गु तदि गिण तोम्
तक तक तक तक	तक तक तक तक	तक तक ता ऽ	तत् ऽ त ता
ता तै तै तै	ता धित् तै तै	तै ता तै ऽ	तै ऽ तै ही
पेरिय ५ →	प्रथम भाग	सरकु ९ प्रथम भाग	त्रिपाद जाति ५ प्रथम भाग
ऽ त क त	ता ऽ धित् ता	ऽ तक तत् धित्	ता ऽ दीं ऽ
ऽ तैं ऽ तै	ताम् ऽ तै ही	ऽ तत् तै ता	हा ऽ तै ऽ →
तोच डावा	एकपाद जाति ५ द्वितियार्ध	शिखर ५ प्रथमार्ध	
गि ण तोम् तक	धिकि तदीं गिण तोम्	धिकि धिकि धिकि धिकि	धिकि धिकि धिकि धिकि
दि ती तै तै	तै तै दिती तै	ता तै तै तै	ता धित् तै तै →
गिणथों २ उजवा	गिणथों ४ डावा	← पेरीयअडवू येथून पुढील दहा मात्रा वरीलप्रमाणे डाव्याने करणे	
धिकि धिकि तै ऽ	तत् ऽ त तै	ऽ त क त	तै ऽ धित् तै
तै ता तै ऽ	तै ऽ तै ही	ऽ तै ऽ तै	ताम् ऽ तै ही
ऽ तक तत् धित्	तै ऽ दीं ऽ	गि ण तोम् तक	धिकि तदीं गिण तोम्
ऽ तत् तै ता	हा ऽ तै ऽ	दि ती तै तै	तै तै दिती तै
तक तक तक तक	तक तक तक तक	तक तक ता ऽ	तत् ऽ त ता
तै तै तै तै	ताम् तै तै तै	तै ताम् तत् ऽ	तै ऽ तै ता
उत्तानवञ्चित ५ प्रथम भाग	त्रिपाद जाति ५ प्रथम भाग	तोच डाव्याने करणे →शिखर ४	द्वितीयार्ध उडी
ऽ ऽ ऽ ऽ	धिकि धिकि धिकि धिकि	धिकि धिकि धिकि धिकि	धिकि धिकि तै ऽ
ऽ ऽ ऽ ऽ	तै तै तै तै	ताम् तै तै तै	तै ताम् तत् ऽ →

वरील नृत्त विभाग डाव्याने पुढील पाच मात्रामध्ये करणे

अनुक्रमणिका

तत् ऽ त तै	ऽ ऽ ऽ ऽ	तक तक तक तक	तक ता ऽ तत्
तै ऽ तै ता	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै तै तै तै	ताम् तै कत् तैं
करणे		उत्तानवंचित ५ प्रथम भाग त्रिपाद जाति ५	प्रथम भाग सरकु → वा. पाद वर उचलणे
ऽ त धिकि धिकि	धिकि धिकि धिकि तै	ऽ तत् ऽ त	तक तक तक तक
ऽ ऽ तै तै	तै तै ताम् तै	कत् तै ऽ ऽ	तै ऽ तै तै
वरील नृत्त	विभाग डाव्याने	सरकु ← द. पाद वर उचलणे	त्रिपाद →
तक धिकि धिकि धिकि	धिकि धिकि तक धिकि	तक धिकि तक धिकि	तक धिकि तक तक
ता तै ऽ तै	तै ता तै ऽ	तै तै ता तै	ऽ तै तै ता
जाति ←	४ खण्ड ↓	त्रिपताक दोन्ही मध्ये ↓	संपूर्ण करणे त्रिपताक दोन्ही
ता ऽ तक धिकि	तदी गिण तोम् दीं	ऽ गि ण तोम्	तक धिकि तदी गिण
तै ऽ तै तै	तै दिती तै तै	ऽ दि ती तै	तै तै तै दिती
सरकु ९ प्रथम भाग गिणथों ४ उजवा		गिणथों २ उजवा	गिणथों ४ डावा →
तोम् दीं ऽ गि	ण तोम् तक धिकी	तदी गिण तोम् दीं	ऽ गि ण तोम्
तै तै ऽ दि	ती तै तै तै	तै दिती तै तै	ऽ दि ती तै
← गिणथों २ डावा	गिणथों ४	उजवा	गिणथों २ उजवा
अरुदी करून मागे जाणे			
पु ऽ र ऽ	ली ऽ ऽ ऽ	मा ऽ ऽ ऽ	झी ऽ ऽ ऽ
आ ऽ ऽ ऽ	शा ऽ ऽ ऽ	उ ऽ ऽ ऽ	त्क ऽ ट ऽ

पुरली माझी आशा उत्कट – माझ्या साऱ्या इच्छा आकांक्षा पूर्ण झाल्या बरं! आता काहीच शिल्लक नाही – हे नायिका काहीशा व्यंगार्थाने, उपहासाने म्हणत आहे, परंतु वर वर हास्याचा आणि बेफिकीरीचा बुरखा जरी पांघरला तरी मनातील वैफल्य आणि सवतीबद्दलची ईर्षा, असूया मधूनच डोकावल्याशिवाय राहात नाही.

पुरली	१२॥	द. हंसास्य छा. [इच्छा] (खोटं, वरवरचं हास्य)
माझी	१२॥	द. पताक (हनुवटी कंपित - दुःख आतल्या आत दाबणे)
आशा	१२	द. संदंश हृदयापासून
उत्कट	१॥	द. पताक उत्ताल [अतिशय, खूप आशा अर्थी]

अनुक्रमणिका

पुरली	२१२॥	वा. हंसास्य छा. (आवेग)
माझी	२१॥	वा. पताक छा.
आशा	२१	वा. संदंश (उपहासाने)
उत्कट	२॥	वा. सर्पशीर्ष अधस्तल [' इच्छा पूर्ण झाली ' या अर्थी]

पुरली	१२	द. पताक उर्ध्वमुख, दोन्ही पताक उर्ध्वमुख	[पुरे ! पुरे ! आता आणखी काही- सुद्धा अपेक्षा नाही माझी !]
माझी	१॥	द. पताक छा.	
आशा	१२	द. पद्मकोष छा. (व्यंगार्थाने)	
उत्कट	१॥	द. पताक उत्ताल छा. [भरपूर झालं.]	

पु - र - ली	२१ ↖ अग्र. आयात	२१ ↖ अग्र. आयात दोन्ही पताक उर्ध्वमुख [अग पण पुरे म्हणते ना !	
माझी	॥	वा. पताक छा.	(व्यंगार्थाने) [मन कसं अगदी काठोकाठ भरलं आहे.]
आशा	२१	वा. पद्मकोष छा.	
उत्कट	१॥	वा. पताक उत्ताल छा.	

ह्या हरीने माझी प्रत्येक इच्छा आकांक्षा पुरविली बरं! माहित आहे? पूर्वी एकदा ह्या हरीने मी केवळ सूचना करायचा अवकाश, ताबडतोब एक सुंदर प्राजक्ताचा वृक्ष माझ्या अंगणात आणून लावला. वृक्ष माझ्या अंगणात वाढला पण ... पण फुले मात्र त्या माझ्या सवतीच्या घरात! काय पण इच्छापूर्ती! आ हा हा! धन्य त्या हरीची!

पुरली	१२॥	द. सूची [पूर्वी]
माझी	१२ स्व.	द. पताक [त्या]- कृष्णहस्त [कृष्णाने]
आशा	१२॥	द. सूची [एक] वा. पद्मकोष [सुंदर]
उत्कट	१ वा.सूचीपाद	द. हंसास्य [प्राजक्त पुष्प] दोन्ही त्रिपताक [वृक्ष]

पुरली	२ गरुडस्थान	वा. पताक [माझ्या] दोन्ही मृगशीर्ष [घराचे]	
माझी	१२१॥	द. अलपद्म उत्ताल [अंगण]	
आशा	१ गरुडस्थान	द. शिखर [वृक्षारोपण] दोन्ही त्रिपताक [शाखा]	[वृक्ष बहरून आला]
उत्कट		दोन्ही अलपद्म	

पुरली	१	वा. त्रिपताक द. कांगुल [पुष्प]
माझी	२॥	द. पताक [मला नाहीत]
- आ - शा	↖ २१ अग्र. आयात	पाश ↖ २१ अग्र. आयात दोन्ही मृगशीर्ष स्वस्तिक [सपत्नी हस्त]
उत्कट	१२१॥	वा. पताक [तिला] परावृत्त शीर्ष

अनुक्रमणिका

हरीची मी प्रत्यक्ष अर्धांगी! पण मी केवळ 'अर्धांगी' च बरं! ती आहे हृदयेश्वरी!

पुरली	२ प्रत्यालीढ वा. पताक [शरीर] वा. मृगशीर्ष [स्त्री] [अर्धांगी]
माझी	१२॥ द. सूची [ती]
– आ – शा	१२ अग्र. ↗ १२ अग्र. ↗ पाश – दोन्ही मृगशीर्ष [सवत]
उ – त्कट	१२ तै तै दिती तै द. हंसास्य [मनात] - शिखर [स्वामीनी]

पुढील दोन ओळी चतुश्र तट्टीमेट्टीत करणे

पुरली	अंजलि [धन्य आहे हरीची (हात जोडले त्या हरीसमोर)] (उपहासाची अवहित्था)
माझी	द. पताक छा. [मी तृप्त झाले] (व्यंगार्थाने)
आशा	द.सूची [तिच्या] - मृगशीर्ष दोन्ही [घर] } [आता वस म्हणावं तिच्या
उत्कट	द. पताक उत्ताल [जा.] परावृत्त शीर्ष } घरी जाऊन]

पुरली	वा. सर्पशीर्ष अधस्तल
माझी	वा. पताक छा.
आशा	दोन्ही हंसास्य छा. एकामागून एक गोलाकार नेणे [अनेक इच्छा]
उत्कट	वा. पताक उत्ताल [खूप इच्छा पुरवल्या बर !]
तै तै दिती तै	

जती – संकीर्णनडै

[पाय वाजवत मागे जाणे]

अनुक्रमणिका

पु	ऽ	र	ऽ	ली	ऽ	ऽ	ऽ	मा	ऽ	ऽ	ऽ	झी	ऽ	ऽ	ऽ
आ	ऽ	ऽ	ऽ	शा	ऽ	ऽ	ऽ	उ	ऽ	ऽ	ऽ	त	क	दि	मी
त	क	त	की	ट	त	क	दी	मी	त	क	त	की	ट	ऽ	तक
तदी	तक्	तदी	तक्	दिमि	तक	तक	धलां	ऽगु	तक	धिकि	तक	तक	तदी	गिण	तोम्
तत्	धित्	ता	धित्	ता	हत	झुम्	तरी	ऽत	झुम्	ऽ	तरी	ऽत	झुम	ऽ	झुम
तै	कत्	तै	कत्	तै	ही	तै	ही	ऽ	तै	कत्	तै	कत्	तै	ही	तै
सरकु ४				प्रथम भाग				सरकु ४				द्वितीय भाग			
तरि	ऽत	तत्	झुम्	ऽ	तक	झुम्	ऽ	तक	तत्	झुम्	ऽ	तत्	झुम्	ऽ	तक
ही	ऽ	तै	कत्	तै	ही	तै	ही	तै	तै	ताम्	तै	कत्	तै	ही	तै
				सरकु ३ तिसरा भाग				त्रिपादजाति ५ प्रथम भाग				सरकु १ चवथा भाग			
धिकि	तदी	गिण	तोम्	तक	धित्	ता	धित्	ता	हत	झुम्	तरी	ऽत	झुम्	ऽ	तरी
तै	तै	दिती	तै	तै	कत्	तै	कत्	तै	ही	तै	ही	ऽ	तै	कत्	तै
गिणथों ४ उजवा				इथून				पुढील							
ऽत	झुम्	ऽ	झुम्	तरि	ऽत	तत्	झुम्	ऽ	तक	झुम्	ऽ	तक	तत् १	झुम्	ऽ
कत्	तै	ही	तै	ही	ऽ	तै	कत्	तै	ही	तै	ही	तै	तै	ताम्	तै
मात्रा								वरीलप्रमाणे				डाव्याने			
तत्	झुम्	ऽ	तक	धिकि	तदी	गिण	तोम्	तत्	धित्	ता	धित्	ता	हत	झुम्	तरी
कत्	तै	ही	तै	तै	तै	दिती	तै	तै	युम्	द	त्ता	तै	तै	दिती	तै
नृत्त				करणे				नट्ट ५ प्रथमार्ध				कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितियार्ध			
ऽत	झुम्	ऽ	तरी	ऽत	झुम्	ऽ	झुम्	तरी	ऽत	तक	धित्	ता	धित्	ता	हत
ऽ	तै	युम्	द	त्ता	तै	तै	दिती	तै	ऽ	तै	कत्	तै	कत्	तै	ही
नट्ट ५ प्रथमार्ध डावा				कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितियार्ध डावा								सरकु ८ तिसरा भाग			

अनुक्रमणिका

झुम् तरी ऽत झुम्	ऽ तरी ऽत झुम्	ऽ झुम् तरी ऽत	तत् धित् ता धित्
तै ही ऽ तै	कत् तै कत् तै	ही तै ही ऽ	तत् तै ता हा
	सरकु ८	चवथा भाग	उत्तानवंचित १ उजवा
ता हत झुम् तरी	ऽत तक धित् ता	धित् ता हत झुम्	तरी ऽत तत् धित्
धित् तै ता हा	ऽ तत् तै ता	हा धित् तै ता	हा ऽ तत् तै
उत्तानवंचित १ डावा	उत्तानवंचित २ उजवा	उत्तानवंचित २ डावा	
ता हत झुम् ता	तरी ऽत ता ऽ	ऽ ऽ तण ऽत	तरुं ऽत तधीं ऽत
ता हा धित् तै	ता हा तै ऽ	ऽ ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ
शिखर ५ संपूर्ण	सरकु ९ प्रथम भाग	चालत जाणे द. अलपद्म कटकामुख	
धीनु तक ऽ धरि	किट तक धित् तक	धिकि तदी गिण तोम्	तणं ऽत तरुं ऽत
तै तै ऽ तत्	तै ता हा तै	तै तै दिती तै	तै ऽ तै ऽ
सरकु ९ प्रथमार्ध	शिखर ५ प्रथमार्ध	गिणथों ४	चालणे मागील
तधीं ऽत धिनु तक	ऽ धरीं किट तक	धित् तक धिकि तदी	गिण तोम् तणं ऽत
तै ऽ तै तै	ऽ तत् तै ता	हा तै तै तै	दिती तै ऽ तै
प्रमाणे	डाव्याने	नृत्त	करणे अग्रतल दोन्ही
तरुं ऽत तधीं ऽत	धीनु तक ऽ धरि	किट तक धित् तक	धिकी तदी गिण तोम्
ऽ तै ऽ तै	ऽ तै तै तत्	तै ता हा तै	तै तै दिती तै
एकपाद जाति ५	सरकु ९ पहिला भाग	शिखर ५ प्रथमार्ध	गिणथों ४ उजवा

अरुदी करून मागे जाणे.

स्वर

प - - -	- प ध प	म - - -	- - ध प	म - - प	म - - -	ग -ग - रे	ग -ग - म
तै ऽ ऽ ऽ	तत् तै ता हा	तै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ तै तै	ताम् ऽ ऽ तै	ही ऽ ऽ ऽ	तै ऽ कत् तै	तै ऽ कत् तै
सरकु ९ पहिला भाग	शिखर ५ प्रथमार्ध	सरकु ९ प्रथम भाग	तिपाद जाति ५ प्रथम भाग हाच डाव्याने करणे		सरकु ९ द्वितीयार्ध	सरकु ४ तिसरा भाग दोन वेळा	

हाच डाव्याने करणे

अनुक्रमणिका

प - - -	- प ध प	म - - -	- - ध प	म - - प	म - - -	ग - ग - रे	ग - ग - म
तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै तै	ता ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ तै तै	ता ऽ ऽ तै	तै ऽ ऽ ऽ	तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ
↑उडी ↓उडी एकपाद जाति ५ द्वितियार्ध	सरकु ९ → प्रथम भाग	वा. शिखर द. पताक सरकु १० प्रथमार्ध	← द. शिखर वा. पताक	तोच डावा	↑ द्विपादजाति ४ तिसरा भाग	शिखर हस्त ३	द्वितियार्ध
प - - -	- प ध प	म - - -	- - ध प	म - - प	म - - -	ग - ग - रे	ग - ग - म
ता तै तै ता	तै युम् द त्ता	धित् तै तै ता	तै युम् द त्ता	तै युम् द त्ता	तै युम् ता हा	तै युम् द त्ता	तै युम् ता हा
पेरिय १ उजवा	नट्ट ७ प्रथमार्ध	पेरिय १ डावा	नट्ट ७ प्रथमार्ध डावा	नट्ट ७ उजवा	डावा		
प - म - प	नि - नि - सां	मं - गं - रें	सां रें सां नि	सां - सां नि	ध प म -	ध प म ग	रे ग - म
तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ
अल्पद्म कटकांमुख दोन्ही		त्रिपाद जाति	९ बाण	दाखविल्या	प्रमाणे	करणे	
प - म - प	नि - नि - सां	मं - गं - रें	सां रें सां नि	सां - सां नि	ध प म -	ध प म ग	रे ग - म
तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तत् तैं ता हा	तै तै दिती तै	तै तै दिती तै	तै तै दिती तै
कुदित्तुमेट्टु १	उजवा		डावा	शिखर ५ प्रथमार्ध	गिणथों ३	तोच डावा	तोच उजवा

[अरूदी करून मागे जाणे]

हा ऽ ऽ ऽ	ऽ ह रि प	हा ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ स खि	ये ऽ ऽ म	ला ऽ ऽ ऽ	खे ऽ द ऽ ब	हु ऽ दे ऽ त
अ ऽ लों ऽ ज	ल ऽ दी ऽ च	म ऽ ना ऽ शि	न शि ण वि	या ऽ प रि	व दु नी ऽ	प ळु नी स	र ला ऽ च

हा	~~१~~	द. पताक, आकुंचित दृष्टी (अमर्ष)
– हरि पहा	१२१ स्व.	कृष्णहस्त, अनुवृत्त दृष्टी
– सखि ये	१२१॥	द. मृगशीर्ष [सखे ग] (आर्तता)
मला	२	द. पताक छा.
खेद बहु देत	~~१२ अग्र. आयात~~ →	द. विरळ पताक अधस्तल, छा.

'हा हरि पहा सखिये मला खेद बहु देत, अलों जलदीच मनाशि न शिणवि या परि वदुनी पळुनी सरलाच'– सखे ग! पहा हा हरी मला किती दुःख देतो ते! 'अग, आत्ता आलो पटकन, तू दुःख करू नको' असे म्हणून पळाला तो पळालाच!

हा	~~२~~	वा. पताक [निर्देश]
– हरि पहा	२१२ अग्र. आयात	द. भ्रमर वा. पताक कंपित [कुरळे कुंतल] (अनुराग)
– सखि ये	२१२ अग्र. आयात	वा. अलपद्म उत्ताल छा. [कमळ] द. भ्रमर, वा. पद्मकोष [चेहरा]
मला	२	वा. कपित्थ - चंद्रकला डोळ्याजवळ [न्याहाळत]
खेद बहु देत	२१२१॥	दोन्ही कर्तरीमुख परीवर्तन [फिरतो] संपुट [दुःख देतो]

अनुक्रमणिका

हा भृंगासारखे केस असलेला हरी कमलिनींच्या (कमळाप्रमाणे चेहरा असलेल्या स्त्रियांच्या) मागून रुंजी घालत फिरतो आणि मला दुःखी करतो.

हा	१	द. पताक
– हरि पहा	१२१॥	दोन्ही कपित्थ [लक्ष्मीहस्त] द. शिखर [पती]
सखिये	१२ स्व.	द. पताक [माझ्यां] मृगशीर्ष दोन्ही - द. पताक तिर्यक् [घरांत]
मला		द. मृगशीर्ष [येत] द. पताक [नाही]
खेद बहु देत	१॥	द. विरळ पताक अधस्तल कंपित छा. [दुःख]

हा	२	वा. पताक
– हरि पहा	२१२ स्व.	कृष्णहस्त
सखिये	तै तै ता आयात २ १ २ ← अग्र.	वा. मृगशीर्ष
मला	१२ अग्र. →	द. पताक छा.
खेद बहु देत	२१२१॥	मुष्ठीत मुष्ठी (निश्वास, ग्लानी)

बरोबरच आहे म्हणा! लक्ष्मीचाच पती तो! तो काय माझ्या घरात ठरणार? (लक्ष्मी चंचल असते तेव्हा तिचा पती तो काय स्थिर असणार? येथेही ईर्षेमुळे त्याच्याबरोबर सवतीलाही कोपरखळ्या मारून जाते.)

अलों	१	द. मृगशीर्ष [पत्नीला संबोधून] (धृष्ट नायकाची मखलाषी)
जलदीच	२॥	द. कपित्थ चंद्रकला उत्ताल [चटकन येतो]
मनाशि	१	द. हंसास्य छा.
न शिणवि	२॥	द. पताक [नकारार्थी]
या परि वदुनी	१२॥	द. पताक अधोमुख [असे] द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ [बोलून]
पळुनी सरलाच	१२१२॥	द. कर्तरीमुख तिर्यक् [ठकविणे या अर्थी]

अलों जलदीच	२१॥	दोनदा चुटक्या वाजविणे
मनाशि न शिणवि	२१ अग्र. आयात	वा. मृगशीर्ष द. मुकुल [जणु तिच्या हनुवटीला हात लावणे]
या परि वदुनी	२१॥	वा. पताक, कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ
पळुनी सरलाच	२१२१	पाठीवर हात बांधून पळणे (शंकिता दृष्टी)

अनुक्रमणिका

"ट्च! आत्ता आलो बघ! हां हां म्हणता येतो!" असे म्हणून तो लबाड मला फसवतो आणि पसार होतो.

अलों	१२	दोन्ही कपित्थ [चालणे]
जलदीच	१२॥	चुटक्या
मनाशि	१	द. हंसास्य छा.
न शिणवि	२॥	द. पताक [नकारार्थी] - संदंश डोक्यापासून [त्रास करू नको]
या परि	१	द. पताक अधोमुख
वदुनी	२॥	द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ
पळुनी सरलाच	दोन्ही पायावर उडी ॥२१२	टाळी - पताकौ

'अग! हा बघ मी अस्सा धावत जाऊन पळत येतो.' असे म्हणून जो पळतो तो पळतोच.

– अलों	२१ अग्र.	वा. मृगशीर्ष ['येणे' या अर्थी]
जलदीच	२१ अग्र.	चुटक्या दोन्ही हातानी
मनाशि न शिणवि	१२१२	वा. हंसास्य छा. - पताक
या परि वदुनी	१२१२	द. पताक - कपित्थ चंद्रकला
पळुनी सरलाच	१२१२	टाळी - पताक दोन्ही

"पुढील दोन ओळी चतुश्र तट्टीमेट्टीत करणे".

अनुक्रमणिका

हा	चतुश्रम्	द. पताक
हरि पहा	,,	कृष्णहस्त
सखिये	,,	वा. लताख्य द. हंसास्य कपाळावर [हे सुंदर सखी]
मला	,,	द. पताक छा.
खेद बहु देत	,,	मुष्ठीत मुष्ठी

हा	चतुश्रम्	वा. पताक
हरि पहा	,,	मुष्ठीत मुष्ठी, परावृत्त शीर्ष (अमर्ष)
सखिये	,,	द. मृगशीर्ष
मला	,,	द. मृगशीर्ष वा. पताक छा.
खेद बहु देत	,,	वा. विरळ कंपित पताक छा.

अ ऽलों ऽ ज | ल ऽदी ऽ च | म ऽना ऽ शि | न शि ण वि | या ऽ प रि | व दु नी ऽ | प ळु नी स | र ला ऽ च

तै ऽ त क | दि मी तै ऽ | त क दि मी | त की ट त | की ट त की | ट त की ट | त क दि मी | तै तै दिती तै

[वरील जातियुक्त तट्टीमेट्टीमध्ये हात मागील प्रमाणेच]

[अरूदी करून मागे जाणे]

ऐ ऽ ऽ ऽ | शी ऽ ऽ ऽ | ऽ स ऽ ज | णी ऽ ऽ ऽ | या ऽ ऽ ऽ | ची ऽ ऽ ऽ | क ऽ र ऽ | णी ऽ ऽ ऽ

['ऐशी सजणी याची करणी'—येथे नायिका हताश होऊन शेवटी सखीला विश्वासात घेते.—सखे ग! अशी आहे याची कपट करणी! आता तरी पटलं की नाही?]

अनुक्रमणिका

ऐशी	१२।।	वा. पताक अधोमुख (दैन्य)
– सजणी	१२१।।	द. मृगशीर्ष [स्त्री]
याची	२ द. सूचीपाद	द. पताक [निर्देश] परावृत्त शीर्ष
करणी	१२।।	द. सर्पशीर्ष अधस्तल [याप्रमाणे]
ऐंशी	२१।।	वा. पताक } (दु:खद आवेग)
सजणी	२१२।।	वा. मृगशीर्ष } (दु:खद आवेग)
याची	आयात १२ अग्र.	वा. सूची [निर्देश]
करणी	२१।।	वा. सर्पशीर्ष [यानुसार]
ऐशी	१२१।।	द. पताक अधोमुख (हताश होणे)
सजणी	आयात १२ अग्र.	कर्कट द. मांडीवर
याची	++	वा. पताक
करणी	१२१।।	द. कर्तरीमुख तिर्यक्, डोळे आकुंचित [कपटकरणी]
ऐशी	← २१२१	कपोत [लबाडी]
सजणी	→ २१२१	द. मृगशीर्ष
याची	२१२।।	वा. पताक
करणी	१२ तै तै दिती तै	द. अलपद्म उत्ताल [चालबाज]

"पुढील दोन ओळी चतुश्र तट्टीमेट्टीत करणे" डाव्या क्रमाने हा अभिनय करणे

ऐशी	दोन्ही कर्तरीमुख, तिर्यक् [चलाखी]	दोन्ही अलपद्म उत्ताल
सजणी	वा. लताख्य द. हंसास्य कपाळावर [हे सुभागिनी]	द. मृगशीर्ष
याची	द. पताक	वा. पताक
करणी	द. सर्पशीर्ष [आहे]	संपुट तै तै दिती तै

अरुदी

ऐ	ऽ	ऽ	ऽ	शी	ऽ	ऽ	ऽ	स	ऽ	ज	ऽ	णी	ऽ	ऽ	ऽ	या
तै	ऽ	ऽ	ऽ	तै	ऽ	ऽ	ऽ	दिती	तै	तै	दिती	तै	तै	दिती	तै	तै +

[यापुढे सर्वत्र हीच अरूदी येईल.]

स्वर

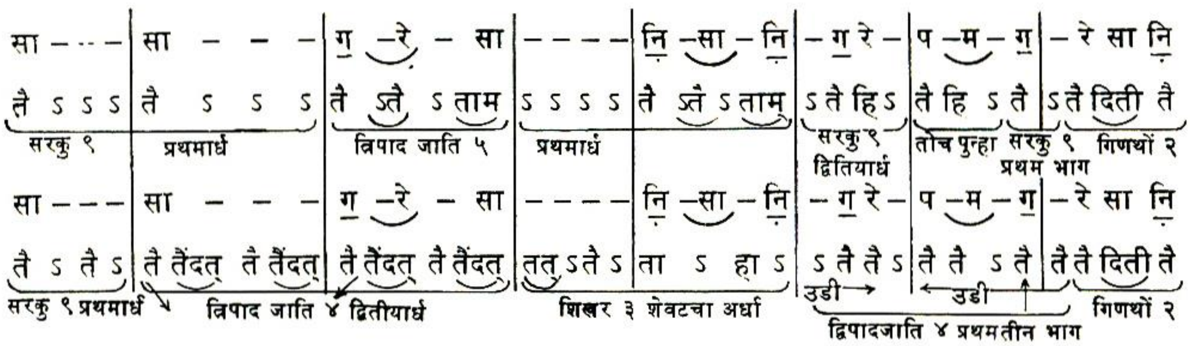

[अरुदी घेऊन मागे जाणे]

गे ऽ ऽ ऽ | ले ऽ ऽ ऽ | दि ऽव ऽ स | ऽ ऽ ऽ ऽ | मो ऽजि ऽ जे | ऽ त रि ऽ | व्य ऽस ऽ न | ऽ ग म त

['गेले दिवस मोजि जे तरि व्यसन गमत'— त्याच्याविना गेलेला एक एक दिवस मोजला म्हणजे मला एक संकट [व्यसन] वाटतें.]

गेले	१२॥	चुटकी वाजवून द. संदंश–लताख्य
दिवस	१	वा. त्रिपताक द. संदंश अलपद्म [सूर्य] (शून्या दृष्टी)
मोजि जे तरि	२॥	द. सूचीने वा. हस्ताची बोटे मोजणे (वितर्क - किती बरं दिवस लोटले?)
व्यसन गमत	२ स्व.	वा मुष्ठी हनु. खाली, द. त्याखाली पताक (गद्‌गद् कंठ, धुत शीर्ष)
गेले	२१	दोन्ही मुष्ठी–पताक उत्ताल [काहीतरी टाकल्याप्रमाणे]
दिवस	२ वा. पाद अग्रतल आयात	द. त्रिपताक वा. संदंश अलपद्म [सूर्य]
मोजि जे तरि	२१	वा. उत्ताल हस्ताची द. सूचीने बोटे मोजणे.
व्यसन गमत	२॥	संपुट [दुःख असह्य होणे]

तो येणार म्हणून केलेला हा सारा साजशृंगार तो न आल्यामुळे मला नकोसा वाटतो.

गेले	१२	दोन्ही कपित्थ (वेणी) - द. हंसास्य [अंबाडा] वा. पताक [आरसा] (हर्ष, उत्साह)
दिवस	१ वा. पाद मागे वर उचलणे	वा. पताक द. हंसास्य [कुंकू] (हर्षद आवेग)
मोजि जे तरि	१२१२	दोन्ही हंसास्य [अलंकार] दोन्ही पताक [नकोसे होतात] (दुःखद आवेग)
व्यसन	१	टाळी
गमत	पार्श्वसूची	कर्कट जमिनीवर टेकणे (नैराश्य.)

अनुक्रमणिका

त्याच्याशिवाय खाणे, पिणे, शयन, आराम सारे सारे व्यर्थ आहे!

गेले	पार्श्वसूची	कृष्णहस्त (हरी) द. कर्तरीमुख [शिवाय].
दिवस		वा. पताक द. मुकुल [जेवण] वा. शिखर [पाणी]
मोजि जे तरी		दोन्ही कर्तरीमुख डोळ्याजवळ [झोप] दोन्ही पताक-द. डोक्याखाली [शयन]
व्यसन गमत		टाळी - मांडीवर कर्कट (दु:ख, उद्वेग, अगतिकपणा)

ह्या एकाकी, विराण घरात मी एकटीच झपाटल्याप्रमाणे त्याची वाट बघत बसते

गेले	२ गरुडस्थान	दोन्ही मृगशीर्ष [घर] द. पताक तिर्यक् [आत]
दिवस	१२॥	द. पताक [मी] - द. सूची [एकटी] (शून्या दृष्टी)
मोजि जे तरी	१२१२॥	दोन्ही मुष्ठी [भूताप्रमाणे] (उन्माद)
व्यसन गमत	१ २ १ २ ↗ ↖	दोन्ही पताक उत्ताल [अगतिक होऊन फिरणे] (दु:खात्मक हास्य, अश्रु)

त्याच्याविना मावळणारा एकेक दिवस मोजत मी बिचारी डोळे सतत उघडे ठेऊन मरणाची वाट बघत बसले आहे.

गेले	१२॥	वा. संदंश लताख्य, परावृत्त शीर्ष (उद्वेग)
दिवस	२१॥	द. त्रिपताक वा. संदंश अलपद्म
मोजि जे तरि	२	दोन्ही कटकांमुख [डोळे उघडे ठेऊन] वा. पताक [मी]
व्यसन गमत	~~१२ अग्र अग्रमत~~ →	दोन्ही अर्धपताक छा. [मरण] संपुट तै तै दिती तै

पहिल्या दोन ओळी चतुश्र तट्टीमेट्टीत करणे. [अरुदी करून मागे जाणे.]

स्वर

ग रे सा नि	नि – – स	नि ग रे ग	ग – म –	प सां – म	प – ग म	– ध प म	ग रे सा नि
तत् तै ता हा	तै ऽ तै ऽ	धित् तै तै ता	तै ऽ तै ऽ	तै तै ऽ तै	तै ऽ तै तै	ऽ तै तै ताम	तै तै दिती तै
उत्तानवंचित १	सरकु ९ प्रथमार्ध	तसाच	डाव्याने करणे	द्विपाद जाति ४	प्रथम तीन भाग	त्रिपाद जाति ५ प्रथम भाग	गिणथों ३
ग रे सा नि	नि – – सा	नि ग रे ग	ग – म –	प सां – म	प – ग म	– ध प म	ग रे सा नि
तै युम् द त्ता	तै तै दिती तै	तै युम् द त्ता	तै तै दिती तै	तै तै ता तै	तै ता तै तै	ता तै तै ता	तै तै दिती तै
नट्ट ५ प्रथमार्ध	कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितियार्ध	तोच	डाव्याने करणे	त्रिपाद जाति १२		द्वितियार्ध	गिणथों ३

अनुक्रमणिका

[अरुदी करून मागे जाणे.]

अ जु नि हि |पा ऽ ऽ हिं|दि ठि न प |डे ऽ चि ऽ |अ सा ऽ गु |ना ऽ अ से |ऽ क व ण |म ज व रि

[‘अजुनिहि पाहिं दिठिन पडेचि असा गुना असे कवण मजवरि’– दैन्य, निराशा, दुःख यामुळे आलेली अगतिकता या ओळीत दिसते– मी अजून वाट बघते पण तो माझ्या दृष्टीस पडत नाही (माझ्याकडे येत नाही) असा काय बर गुन्हा मी केलाय?]

अजुनिहि पाहिं	१२॥	द. पताक (अधोमुख) (डोळ्यात आर्तता)
दिठि न पडेचि	१२॥	द. कपित्थ चंद्रकला डोळ्याजवळ [दृष्टीस], द. पताक [नकार] (नैराश्य)
असा गुना	१२	द. पताक (अधोमुख), पाश } (स्वतःवर चिडून रागावून)
असे	१॥	दोन्ही पताक अधोमुख
कवण मजवरि	१२॥	द. शिखर [प्रश्नार्थक] पताक छा.
अजुनिहि	२	वा. पताक अधोमुख
पाहिं	१॥	वा. कपित्थ चंद्रकला डोळ्याजवळ
दिठिन पडेचि	२	वा. मृगशीर्ष डोक्यावर द. लताख्य [किती आशेने मी वाट बघते]
असा	२	दोन्ही अलपद्म [कोणता]
गुना	१	पाश [अपराध]
असे	२॥	दोन्ही पताक - अधोमुख [आहे]
कवण मजवरि	२१२॥	वा. शिखर [काय] - पताक छा.

तट्टीमेट्टी

(१) चतुश्रम्– हात पहिल्या ओळीप्रमाणे फक्त ‘गुना’ ला कांगुलौ डोळ्याशी [क्रोधदर्शक]
(२)

अनुक्रमणिका

अजुनिहि पाहिं	१२।।	द. पताक - कपित्थ चंद्रकला डोळ्याजवळ
दिठिन पडेचि	१२१	वा. लताख्य द. मृगशीर्ष [औत्सुक्याने पुढे जाऊन वाट बघणे]
असा	~~१२ अग्र. आयात~~	द. पताक अधोमुख
गुना	~~१२ अग्र.~~	दोन्ही चतुर अधस्तल - उत्ताल [मोडणे]
असे	१२	द. पताक अधोमुख
कवण मजवरि	१२।।	द. शिखर, द. पताक छा.
अजुनिहि पाहिं	२१।।	संपुट छातीजवळ [टाळी] [वाट बघून बघून मी थकले]
दिठिन पडेचि	२	वा. कपित्थ चंद्रकला डोळ्याजवळ
असा	त की ट	द. पताक (आवेगाने पुढे येणे)
गुना	त की ट	वा. उत्ताल पताकावर द. तिर्यक् पताक [कपट,पाप याअर्थी]
असे	त की ट	द. पताक अधोमुख
कवण	त की ट	द. शिखर
मजवरि	तै तै दिती तै	द. पताक छा.

हात मागीलप्रमाणेच करणे.
अरुदी करून मागे जाणे.

स्वर

अ जु नि हि	पा ऽ ऽ हिं	दि ठि न प	डे ऽ ऽ चि	अ सा ऽ गु	ना ऽ अ से	ऽ क व ण	म ज व रि
त क दि मी	तै ऽ तै ऽ	त क दि मी	तै ऽ तै ऽ	त की ट त	की ट त की	ट त की ट	तै तै दिती तै

['कपटि असा श्रमवि मजला सखि कणव या हरिशिं लवहिं मनिंनकि'— हा कपटी, मला इतकं दुःख देतो! सखे ग! ह्या हरिच्या मनात माझ्याबद्दल नखाइतक देखील प्रेम नाही.]

अनुक्रमणिका

प ध प म	ग – – म	प म ग रे	सा – – सा	नि सा ग ग	म – प सां	नि ध प म	ग रे सा नि
तै ऽ तै ऽ	तै तै तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै तै तै ऽ	तत् तै ता हा	तै ऽ दि ती	तै दि ती तै	तै तै दीती तै
त्रिपताकी उडी द्विपाद जाति ८ प्रथम भाग	त्रिपाद जाति ५ तिसरा भाग	तोच	डाव्याने करणे	शिखर ५ प्रथमार्ध	सरकु ९ गिणथों प्रथम भाग	१ तोच डावा	तरिकिट तोम ३
प ध प म	ग – – म	प म ग रे	सा – – सा	नि सा ग ग	म – प सां	नि ध प म	ग रे सा नि
तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तत् तै ता हा	तै ऽ तै दिती	तै तै दिती तै	तै तै दिती तै
उत्तानवंचित ८ [अरुदी करून मागे जाणे]		तोच	डाव्याने करणे	शिखर ५ प्रथमार्ध	सरकु ९ तरिकिट तोम प्रथमभाग	२ तोच डावा	तरिकिट तोम ३
क प टि अ	सा ऽ ऽ श्र	म वि म ज	ला ऽ ऽ स	खि क ण व	या ऽ ह रि	शिं ल व हिं	म निं न कि

तट्टीमेट्टी

कपटि असा	१२॥	द. कर्तरीमुख तिर्यक्-पताक (अनुराग)
श्रमवि मजला	१२॥	टाळी-संपुट छा.
सखि कणवया	१२॥	द. मृगशीर्ष [सखी] - हंसास्य छा. [दया] - पताक [त्याला]
हरिशिं	१२ स्व.	कृष्णहस्त
लवहिं		द. कपित्थ - चंद्रकला उत्ताल [कणभरसुद्धा] (राग, चीड)
मनिंनकि		द. हंसास्य [मन] पताक [नकारार्थी]
कपटि असा	२१२॥	कर्तरीमुख दोन्ही
श्रमवि मजला	१२ अग्र आयात	वा. अर्धचंद्र कपाळावर [थकून जाणे]
सखि कणवया		कर्कट मांडीवर ['सखे ग!' या अर्थी] द. हंसास्य छा. [प्रेम], पताक [निर्देश]
हरिशिं	२१ अग्र.	कृष्ण हस्त
लवहिं	२	वा. कपित्थ चंद्रकला उत्ताल [जरासुद्धा]
मनिंनकि	१२॥	वा. हंसास्य - पताक

[अरुदी करून मागे जाणे]

स्वर

अ जु नि हि |पा ऽ ऽ हिं|दि ठि न प |डे ऽ चि ऽ |अ सा ऽ गु |ना ऽ अ से |ऽ क व ण |म ज व रि

['वदुनि मृदु वचन, धरिशि जरि चरण, तरिहि तव वतन, न धरि मि मति सखि'–'वड्याचे तेल वांग्यावर' या न्यायाने पतीवर संतप्त झालेली नायिका सारा राग सखिवर काढते – तू कितीही गोड गोड बोललीस, माझे पाय जरी धरलेंस तरीसुद्धा मी तुझे बोलणे मुळीच विचारात घेणार नाही.]

अनुक्रमणिका

कपटि असा	१२ऽ	द. कर्तरीमुख तिर्यक् - पताक (अनुराग)
श्रमवि मजला	१२ऽ	टाळी - संपुट छा.
सखि कणवया	१२ऽ	द. मृगशीर्ष [सखी] - हंसास्य छा. [दया] - पताक [त्याला]
हरिशि	१२ स्व.	कृष्णहस्त
लवहिं		द. कपित्थ - चंद्रकला उत्ताल [कणभरसुद्धा] (राग, चीड)
मनिंनकि		द. हंसास्य [मन] पताक [नकारार्थी]
कपटि असा	२१२ऽ	कर्तरीमुख दोन्ही
श्रमवि मजला	१२ अग्र आयात	वा. अर्धचंद्र कपाळावर [थकून जाणे]
सखि कणवया		कर्कट मांडीवर ['सखे ग!' या अर्थी] द.हंसास्य छा. [प्रेम], पताक [निर्देश]
हरिशि	२१ अग्र.	कृष्ण हस्त
लवहिं	२	वा. कपित्थ चंद्रकला उत्ताल [जरासुद्धा]
मनिंनकि	१२ऽ	वा. हंसास्य - पताक

वदुनि	- वर उठणे	वा. कपित्थ चंद्रकला
मृदु वचन	२१।।	वा. पद्मकोष छा.
धरिशि	२	अंजलि
जरि चरण	१२।।	दोन्ही पताक अधस्तल [पाय धरणे]
तरिहि	२	वा. पताक (फणकाऱ्यात)
तव वचन	१२।।	वा. सूची, कपित्थ-चंद्रकला
न धरि मि	२	वा. पताक [नाही]
मति सखि	द. पाद ऐंद्रस्थाना प्रमाणे वर उचलणे	कर्कट हस्त द. गुडघ्याभोवती

वदुनि	१	द. कपित्थ चंद्रकला
मृदु वचन	२१।।	द. संदंश अलपद्म तोंडाजवळ
धरिशि	१	अंजलि
जरि चरण	२१।।	द. चतुर वा. चतुर अधस्तल [पाउले]
तरिहि	१	द. पताक अधोमुख
तव वचन	२१।।	द. सूची, कपित्थ चंद्रकला
न धरि मि / मति सखि	१२१२ ←	द. पताक परावृत्त शीर्ष करून डावीकडे चालत जाणे.

वदुनि मृदु वचन	२१२	द. कपित्थ चंद्रकला, द. पद्मकोष
धरिशि जरि चरण	१२१।।	दोन्ही पताक अधस्तल, झटकन् गोल फिरून वा. कमरेवर हात
तरिहि तव वचन	२१२।।	द. पताक, सूची, कपित्थ चंद्रकला
न धरि मि	ता तै तै ता ↘ १ १ २ १	वा. पताक, परावृत्त शीर्ष
मति सखि	तै तै दिती तै	वा. हंसास्य छा.

(अरुदी करून मागे जाणे)

स्वर

[४ वेळा]

अनुक्रमणिका

नि़ नि़ – सा	ग॒ रे ग॒ –	म म – ध	प म ग॒ रे	सा – – –	– – ध प	ध म प म	ग॒ रे सा नि़
(१)							
तत् तै ता ऽ	धित् तै ता ऽ	तत् तै ता ऽ	धित् तै ता ऽ	तत् तै ता ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै तै ता तै	ऽ तै तै ता
खाली बसून शिखर दोन्ही गरूडस्थान १		प्रथमार्ध		अलकटकामुख गरूडस्थान ५ ३ रा भाग	१ सरकु ९ प्रथम भाग ↑ त्रिपताक दोन्ही	त्रिपाद जाति ३	↑ द्वितियार्ध
(२)							
ता तै तै ता	धित् तै तै ता	ता तै तै ता	धित् तै तै ता	तै दिती तै तै	दिती तै तै तै	तै दिती तै तै	तै तै दिती तै
↘ पेरीयअडवू ५		↙ तोच	डावा	सरकु ५ द्वितियार्ध गिणथों २ फक्त	पाय	सरकु ५ गिणथों ४	द्वितीयार्ध फक्त पाय
(३)							
तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तत् तै ता हा	धित् तै ता हा
उत्तानवंचित ७		तोच डावा		उत्तान	वंचित ८	तोच	डावा
(४)							
तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै तै दिती तै	तै कत् तै ही	तै तै दिती तै
कुट्टीत्तुमेट्टु १	उजवा	– डावा		८ कुट्टीत्तुमेट्टु		तोच	डावा

नि़ सा ग॒ रे	ग॒ – म ग॒	ध प म प	ध प सां –	– – – ग॒	रे ग॒ म –	– – – ग॒	ग॒ रे सा नि़
तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तै ऽ तै ऽ	तै दिती तै तै	ऽ तै ऽ तै	तै दिती तै तै	ऽ तै ऽ तै	तै तै दिती तै
शिखर ५	प्रथमार्ध	↑ उडी द्विपादजाति ४ तिसरा भाग	तरिकिट तोम २ उजवा ↑	उडी द्विपाद जाति ४ ४ था भाग	तरिकिट तोम ३ डावा ↑	उडी द्विपादजाति ४ तिसरा भाग	तरिकिट तोम ४ उजवा
[अरुदी करून मागे जाणे]							
ज धि ऽ किं	प ति नें ऽ	क रें ऽ स्व	क र ध रि	ला ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ म ज	स क ळ र	ति सु ख हिं
सु द तिं त	धीं ऽ च ब	हु प रि अ	नु भ वा ऽ	ऽ ऽ ऽ प्र	ति अ लें ऽ	ऽ ऽ ऽ स	म ज म निं

['जधि किं पतिनें, करें स्वकर धरिला, मज सकळ रतिसुखहिं, सुदति, तधींच, बहुपरि अनुभवाप्रति अलें, समज मनिं']– पतीची आणि सखिची कितींही निर्भत्सना केली आणि 'मला त्याची गरजच नाही' म्हणून कितीही 'मान' दाखविला, तरी शेवटी ही 'कलहान्तरिता'च मनात दडवून ठेवलेलं प्रिय गुपित शेवटी बाहेर पडलंच – सखे ग! त्याने येऊन फक्त माझा हात जरी धरला तरी मला सारं रतिसुख पावलं बघ.]

अनुक्रमणिका

जधिं किं पतिनें	१२॥	द. पताक अधोमुख, द. शिखर [पती] (लक्षार्थ) (अनुराग)	
करें स्वकर धरिला	१२१॥	द. लताख्य, वा. हस्ताने द. लताख्याचे मनगट पकडणे (व्रीडेची अवहित्था)	
मज सकळ		द. पताक छा. अलपद्म [सर्व]	
रति सुखंहिं		द. पद्मकोष छा. निमीलित दृष्टी	
सुदति तधींच	१२॥	द. शिखर [दांत दर्शविणे] [सुंदर दात असलेली सखि] द. हंसास्य तिर्यक् [तधींच]	
बहुपरि अनुभवा	१	द. पताक उत्ताल–दोन्ही पताक छातीवर	(स्मित, अश्रु, हास्य, राग, व्रीडा, मोह, शंका यांचे मिश्रण)
प्रति अलें	२॥	द. हंसास्य तिर्यक्	
समज मनिं		द. हंसास्य छा.	

वरील ओल चतुश्र तट्टीमेट्टीत करणे.

[अरुदी करून वायव्य कोपऱ्यात निघून जाणे.]

अनुक्रमणिका

स्वरपद

साहित्य

१	प.	मणती माहादेव भोळा । काय सांगुं मी तयांला॥	२	अ.	मानित होतें मीं यापरी । काय बोल इतरांवरि ॥
३		भाग करूनि तां मजशि । शरीर निज धणि दिधलें ॥	४		तंवं मजवरि शिवकिं सदय । जाहलि मज हे समज ॥ १ ॥
५		भुलवोनि मज यापरि । बैसवीली वधु शिरी ॥	६		नाहीं तुझी माया बरी । शरभेंद्राच्या कैवारी ॥ २ ॥

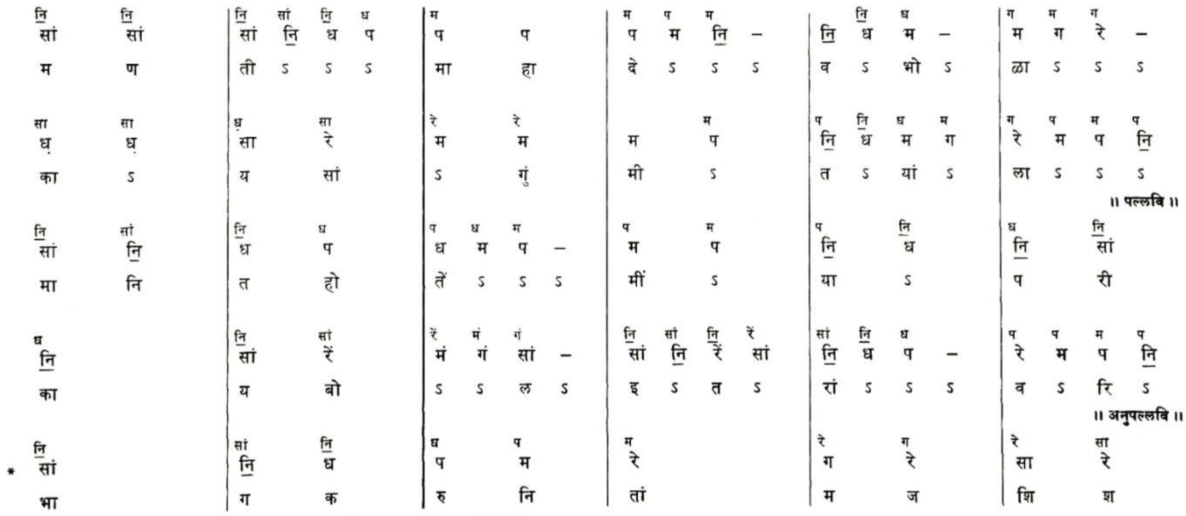

* हे स्वर मूळ हस्तलिखितात श्री. सर्फोजीमहाराजांनी लिहिलेले आहेत. यावर नृत्त केले जाते.

अनुक्रमणिका

सा	नि सा	प म	प नि	प म	
* नि	सा रे	म प	नि ध	म प	–
री	र नि	ज ध	णि दि	ध लें	ऽ
म प	म प	नि सां	सां नि	रें सां	नि ध
* प म	प नि	सां रें	नि रें	सां नि	ध प
तं वं	म ज	व रि	शि व	किं स	द य
नि	सां नि	ध प	म	प	म प
* सां	नि ध	प म	रे	– म	प नि
जा	ह लि	म ज	हे	ऽ स	म ज ॥१॥
रे	ग	प म प नि	ध ग म	ग ग रे	म रे
म म	म	म प नि ध	म – म ग	रे – रे म	रे सा
भु ल	वो	नि ऽ ऽ ऽ	म ऽ ज ऽ	या ऽ ऽ ऽ	प रि
म	प म	म	प	प म नि	ध म
रे	म प	– प	– म	म – नि ध	म प
बै	स वी	ऽ ली	ऽ व	धु ऽ शि ऽ	री ऽ

* हे स्वर मूळ हस्तलिखितात श्री. सर्फोजीमहाराजांनी लिहिलेले आहेत. यावर नृत्त केले जाते.

प म	प	नि सां	रें	सां	रें मं गं
म प	नि	सां रें	– सां	रें	मं गं रें –
ना ऽ	हीं	तु झी	ऽ मा	या	ब ऽ री ऽ
नि नि सां	नि रें सां नि	ध	प ध प म	ग रे सा रे	म प नि
सां – सां नि	रें सां नि ध	प	ध प म ग	रे सा रे म	प नि सां –
श ऽ र ऽ	भें ऽ ऽ ऽ	द्रा	क्या ऽ ऽ ऽ	कै ऽ वा ऽ	री ऽ ऽ ऽ ॥२॥

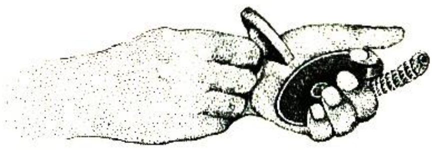

अनुक्रमणिका

राग-सुरटी ॥ ॥ तिश्रताळ (चतुश्ररुपक २, ४)

स्वरपद

[एक आवर्तन 'अड्डिमे' करणे.]

म	ऽ	ण	ऽ	ती	ऽ	ऽ	ऽ	मा	ऽ	हा	ऽ	दे	ऽ	ऽ	ऽ	व	ऽ	भो	ऽ	ळा	ऽ	ऽ	ऽ
का	ऽ	ऽ	ऽ	य	ऽ	सां	ऽ	ऽ	ऽ	गुं	ऽ	मी	ऽ	ऽ	ऽ	त	ऽ	यां	ऽ	ला	ऽ	ऽ	ऽ

'मणती माहादेव भोळा, काय सांगु मी तयांला'– जे याला 'भोळा' महादेव म्हणतात त्यांना काय बर सांगावे?

मणती माहा	१	द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ द. पताक उत्ताल
देव भोळा	२	शिवलिंगहस्त, द. संदंश डोक्याजवळ
काय सांगु	१२॥	द. अलपद्म, द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ
मी तयांला	१	द. पताक छा.– द. सूची [तयाला]
मणती माहा	२१॥	वा. कपित्थ-चंद्रकला, वा. पताक उत्ताल
देव भोळा	२१ नटराजपाद	शिवलिंगहस्त, द. संदंश अलपद्म
काय सांगु	१	द. शिखर [काय?] कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ
मी तयांला	२	वा. पताक छा., वा. पताक [तयाला]
मणती माहा	१२	द. कपित्थ - चंद्रकला – पताक दोन्ही, उत्ताल
देव भोळा	१२॥	अंजलि - द. संदंश अलपद्म
काय सांगु	१२॥	द. शिखर - दोन्ही हात कमरेवर मुष्ठी
मी तयांला	१	मानेनेच 'मी' आणि 'तयाला' दर्शविणे.
मणती माहा	२१२॥	वा. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ
देव भोळा	१२ एकपाद	दोन्ही हंसास्य - वा. छातीशी द. डोक्यावर [भोळा तपस्वी] (अवहित्था)
काय सांगु	२	वा. अलपद्म
मी तयांला	१	द. सूची (निर्देश)

[एक आवरत्न मागे जाणे.]

समुद्रमंथनातून निघालेले विष देवाच्या सांगण्यावरून प्याला तोच का हा भोळा देव?

मणती माहा	१२॥	दोन्ही पताक अधस्तल [समुद्र]
देव भोळा	१२१॥	दोन्ही कपित्थ [घुसळणे]
काय सांगु	१२॥	दोन्ही पताक उर्ध्वमुख [देवलोक] द. कपित्थ चंद्रकला [सांगितले]
मी तयां	१२॥	द. अराल वा. अर्धचंद्र गळ्यावर [विष पिणे]
ला		द. सूची [तोच का हा?]

अनुक्रमणिका

द्यूतात माझ्याशी हरल्यावर वस्त्रसुद्धा सोडून दिले होते त्याला तुम्ही भोळा म्हणता ना?

मणती	पार्श्वसूची	पताकावर पताक चोळणे [फांसे खेळविणे]
माहा		द. पताक उत्ताल - परिक्षेप [फांसे टाकणे]
देव		द. पताक छा. पार्वतिहस्त [माझ्याशी]
भोळा		संदंश दोन्ही [हरला]
काय		कमरेवर हात [रागाने डावीकडे बघणे]
सांगु मी तयां		मुष्ठी दोन्ही [वस्त्र काढून देणे.]
ला		द. सूची [निर्देश] [तोच ना हा ?]

रावणाने कपटाने शिवलिंग मागितल्यावर त्याला ते देऊन टाकणारा हा भोलानाथ!

मणती माहा	१२१ प्रत्यालीढ	[दहा बोटे] विरळ पताक दोन्ही, वा. लताख्य द. पद्मकोष [दहा तोंडांचा]
देव भोळा	२॥	दोन्ही पताक - अंजलि [विनंती करणे.]
काय सांगु	१२ एकपाद	शिवलिंगहस्त छातीशी
मी तयां –	२१॥	शिवलिंगहस्त - पताक दोन्ही [देऊन टाकणे.]
ला		वा. सूची [तो]

आणि कमाल म्हणजे याने भस्मासूराला प्रत्यक्ष स्वतःची बायकोच देऊन टाकली याला कोण बरं भोळा म्हणणार नाही!

मणती माहा	१२१॥	दोन्ही पताक [अंगाला भस्म लावणे]	भस्मासूर
देव भोळा	१ आलीढात वा. पाद वर हवेत उचलणे.	शकटहस्त	
काय सांगु	२१॥	वा. पताक [मला] पार्वतिहस्त	
मी तयां	२१॥	दोन्ही संदंश [देऊन टाकले]	
ला		द. सूची [तो हा भोळा]	

असा मी सुद्धा याला अगदी खराखुरा भोळा समजत होते.

अनुक्रमणिका

मणती माहा	१२॥	द. कपित्थ चंद्रकला -- द. हंसास्य तिर्यक् [अगदी खरा]
देव भोळा		दोन्ही पताक -- अंजलि
काय सांगु	१	द. अलपद्म
मी तयांला	२	वा. सूची [निर्देश]

[एक आवर्तन मागे जाणे.]

मा	ऽ	नि	ऽ	त	ऽ	हो	ऽ	तें	ऽ	ऽ	ऽ	मीं	ऽ	ऽ	ऽ	या	ऽ	ऽ	ऽ	प	ऽ	री	ऽ
का	ऽ	ऽ	ऽ	य	ऽ	बो	ऽ	ऽ	ऽ	ल	ऽ	इ	ऽ	त	ऽ	रां	ऽ	ऽ	ऽ	व	ऽ	रि	ऽ

माझी स्वतःचीच जर अशी समजूत होती (कि हा भोळा आहे म्हणून) तर इतरांना काय दोष देणार?

मानित होतें	१२॥	द. सर्पशीर्ष अधस्तल
मीं यापरी	१	द. पताक छा., द. पताक अधोमुख
काय बोल	२॥	द. अलपद्म - चुटकी
इतरांवरि	२	द. संदंश, परावृत्त शीर्ष
मानित होतें	२१॥	वा. हंसास्य छा.
मीं यापरी	२१॥	वा. पताक
काय बोल	१ पार्श्वसूची	टाळी , उजव्या मांडीवर कर्कट, अधोमुख शीर्ष
इतरांवरि		फक्त डोके वर उचलून निराशेने पाहणे.
मानित होतें	२ गरुडस्थान	वा. हंसास्य छा.
मीं यापरी		वा. पताक
काय बोल		द. अलपद्म, वा. कपित्थ चंद्रकला [बोल]
इतरांवरि		द. सूची

[एक आवर्तन मागे जाणे.]

अनुक्रमणिका

स्वर

सां – – –	नि – ध –	प – म –	रे – – –	ग – रे –	सा – रे –
तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तें ऽ दत् ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
↗ उडी	द्विपाद जाति	८			
नि – – –	सा – रे –	म – प –	नि – ध –	म – प –	– – – –
तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तें ऽ दत् ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
↖ उडी	तोच	डाव्याने करणे			
सां – – –	नि – ध –	प – म –	रे – – –	ग – रे –	सा – रे –
तै ऽ तै ऽ	ऽ ऽ तै ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ तै ऽ	ऽ ऽ तै ऽ	तै ऽ ऽ ऽ
→	←	द्विपादजाति ४	↑	↓	
नि – – –	सा – रे –	म – प –	नि – ध –	म – प –	– – – –
तै ऽ तै ऽ	ऽ ऽ तै ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ तै ऽ	ऽ ऽ तै ऽ	तै ऽ ऽ ऽ
←	→	तोच डाव्याने करणे	↑	↓	

अनुक्रमणिका

प – म – | प – नि – | सां – रें – | नि – रें – | सां – नि – | ध – प –

तै ऽ तै ऽ | ताम् ऽ तै ऽ | तै ऽ ताम् ऽ | तै ऽ तै ऽ | ताम् ऽ तै ऽ | तै ऽ ताम् ऽ

त्रिपाद जाति ५ संपूर्ण

सां – – – | नि – ध – | प – म – | रे – – – | – – म – | प – नि –

तै ऽ कत् ऽ | तै ऽ तै ऽ | तै ऽ ताम् ऽ | तै ऽ कत् ऽ | तै ऽ तै ऽ | तै ऽ ताम् ऽ

→ सरक १ प्रथम भाग | निश्रम | त्रिपाद | जाति ५ प्रथम भाग | ← सरकु १ दुसरा भाग | निश्रम | त्रिपाद | जाति ५ द्वितीय भाग

प – म – | प – नि – | सां – रें – | नि – रें – | सां – नि – | ध – प –

तै ऽ दि ती | तै ऽ तै ऽ | दि ती तै ऽ | तै ऽ दि ती | तै ऽ तै ऽ | दि ती तै ऽ

त्रिपाद जाति ११ उजवा | तोच | पुन्हा | त्रिपाद जाति ११ | डावा | तोच | पुन्हा

सां – – – | नि – ध – | प – म – | रे – – – | – – म – | प – नि –

पाशहस्त डोक्यावर

दि ती तै ऽ | दि ती तै ऽ | दि ती तै ऽ | दि ती तै ऽ | दि ती तै ऽ | दि ती तै ऽ

द. मागे | पुढे | वा. मागे | पुढे | द. पुढे | वा. पुढे

सां – – – | नि – ध – | प – म – | रे – – – | ग – रे – | सा – रे –

तै ऽ तै ऽ | ता ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ | तै ऽ तै ऽ | ता ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ

त्रिपाद जाति १२ | तिसरा भाग | तोच | डाव्याने

नि – – – | सा – रे – | म – प – | नि – ध – | म – प – | – – – –

तै ऽ तै ऽ | ता ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ | तै ऽ तै ऽ | ता ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ

त्रिपाद जाति ८ | प्रथम भाग | त्रिपाद जाति | ८ दुसरा भाग

प – म – | प – नि – | सां – रें – | नि – रें – | सां – नि – | ध – प –

तै ऽ कत् ऽ | तै ऽ ही ऽ | तै ऽ कत् ऽ | तै ऽ ही ऽ | तै ऽ ही ऽ | तै ऽ ही ऽ

कुदीत्तुमेट्टु १ | सरकु ९ द्वितीयार्ध | तोच पुन्हा

सां – – – | नि – ध – | प – म – | रे – – – | – – म – | प – नि –

तै ऽ दि ती | तै ऽ तै ऽ | दि ती तै ऽ | तै ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ दि ऽ | ती ऽ तै ऽ

तरीकीट तोम २ | तोच डावा | गिणथों २ उजवा

सां – – – | नि – ध – | प – म – | रे – – – | – – म – | प – नि –

तै ऽ दि ती | तै ऽ तै ऽ | दि ती तै ऽ | तै ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ दि ऽ | ती ऽ तै ऽ

तरिकिट तोम २ | डावा | तोच | उजवा | गिणथों २ | डावा

सां – – – | नि – ध – | प, – म – | रे – – – | – – म – | प – नि –

तै ऽ दि ती | तै ऽ तै ऽ | दि ती तै ऽ | तै ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ दि ऽ | ती ऽ तै ऽ

तरिकिट तोम २ | उजवा | तोच | डावा | गिणथों २ | उजवा

अनुक्रमणिका

अरुदी

म ऽ ण ऽ	ती ऽ ऽ ऽ	मा ऽ हा ऽ	दे ऽ ऽ ऽ	व ऽ भो ऽ	ळा ऽ ऽ ऽ
तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तत् ऽ झुम् ऽ	ऽ ऽ तत् ऽ	झुम् ऽ ऽ ऽ	तत् ऽ झुम् ऽ
का ऽ ऽ ऽ	य ऽ सां ऽ	ऽ ऽ गुं ऽ	मी ऽ ऽ ऽ	त ऽ यां ऽ	ला ऽ ऽ ऽ
१	२	–	१	२	–

[मागे जाणे]

साहित्य

भा ऽ ऽ ऽ	ग ऽ क ऽ	रु ऽ नि ऽ	तां ऽ ऽ ऽ	म ऽ ज ऽ	शि ऽ श ऽ
री ऽ ऽ ऽ	र ऽ नि ऽ	ज ऽ ध ऽ	णि ऽ दि ऽ	ध ऽ लें ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
तं ऽ वं ऽ	म ऽ ज ऽ	व ऽ रि ऽ	शि ऽ व ऽ	किं ऽ स ऽ	द ऽ य ऽ
जा ऽ ऽ ऽ	ह ऽ लि ऽ	म ऽ ज ऽ	हे ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ स ऽ	म ऽ ज ऽ

त्याने जेव्हा स्वेच्छेने मला अर्धांग अर्पण केले तेव्हा त्या शिवाची माझ्यावर किती माया आहे असेच मला वाटले होते.

भाग करूनि	२ द. पाद अंचित	वा. मृगशीर्ष [अर्धांग दर्शविणे] लताख्य
तां मजशि		[मानेने 'तू' म्हणणे] द. पताक [मी] (व्रीडा)
शरीर निज		वा. अंग दोलीत करणे. (लज्जा)
धणि दिधलें	१२॥	द. हंसास्य [स्वेच्छेने], सर्पशीर्ष [दिले]

अनुक्रमणिका

भाग करूनि	२१ अग्र.	वा. मृगशीर्ष [अर्धांग]
तां मजशि	१२ अग्र.	द. सूची [तू], द. पताक [मला]
शरीर निज	२१ अग्र. आयात	उद्वेष्टित, व्यावर्तित पताक दोन्ही - खांद्यावरून कमरेपर्यंत आणणे.
धणि दिधलें	२१॥	वा. सर्पशीर्ष
तंवं मजवरि	१२॥	दोन्ही पताक - अंजलि
शिवकिं सदय	१ वा. पाद अंचित	वा. लतारव्य द. अलपद्म कानावर [दोला] करिहस्तकरण
जाहलि मज	१२	दोन्ही पताक उत्ताल बाजूस पसरणे.
हे समज	१२॥	दोन्ही पताक हृदयावर एकावर एक ठेवणे (आनंदाने डोळे मिटणे)
तंवं मजवरि	१ गरुडस्थान	द. पताक अधोमुख, पताक छा.
शिवकिं सदय	गरुडस्थानात दोन्ही गुडघे टेकून वा. पाद वर उचलणे	नटराज हस्त
जाहलि मज	गरुडस्थान	दोन्ही पताक उत्ताल पसरणे ['आनंद'दर्शक]
हे समज		द. हंसास्य
भाग करूनि	मांडी घालून बसणे [विवृत्तकरणाप्रमाणे]	वा. मृगशीर्ष
तां मजशि		द. सूची
शरीर निज		वा. अंग दोलीत करणे.
धणि दिधलें	वर उठून ॥	द. सर्पशीर्ष
तंवं मजवरि	१२॥	द. पताक [तू], पताक छा. [मी]
शिवकिं सदय	१२ एकपाद	वा. मृगशीर्ष, द. पताक [वामांकी बसलेल्या पार्वतीकडे निर्देश]
जाहलि मज	१	संदंश-पताक उत्ताल दोन्ही
हे समज	२	दोन्ही पताक छा.

[वरील दोन ओळी पुढील प्रमाणे तट्टीमेट्टीमध्ये करणे]

अनुक्रमणिका

भा ऽ ऽ ऽ	ग ऽ क ऽ	रु ऽ नि ऽ	तां ऽ ऽ ऽ	म ऽ ज ऽ	शि ऽ श ऽ
तै ऽ ऽ ऽ	त ऽ क ऽ	दि ऽ मी ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	त ऽ क ऽ	दि ऽ मी ऽ
री ऽ ऽ ऽ	र ऽ नि ऽ	ज ऽ ध्र ऽ	णि ऽ दि ऽ	ध ऽ लें ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
तै ऽ ऽ ऽ	त ऽ क ऽ	दि ऽ मी ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	त ऽ क ऽ	दि ऽ मी ऽ
तं ऽ वं ऽ	म ऽ ज ऽ	व ऽ रि ऽ	शि ऽ व ऽ	किं ऽ स ऽ	द ऽ य ऽ
त ऽ की ऽ	ट ऽ त ऽ	की ऽ ट ऽ	त ऽ की ऽ	ट ऽ तै ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
जा ऽ ऽ ऽ	ह ऽ लि ऽ	म ऽ ज ऽ	हे ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ स ऽ	म ऽ ज ऽ
दि ती तै ऽ	दि ती तै ऽ	दि ती तै ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ
				← उडी	
जा ऽ ऽ ऽ	ह ऽ लि ऽ	म ऽ ज ऽ	हे ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ स ऽ	म ऽ ज ऽ
दि ती तै ऽ	दि ती तै ऽ	दि ती तै ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ
				→ उडी	
जा ऽ ऽ ऽ	ह ऽ लि ऽ	म ऽ ज ऽ	हे ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ स	म ऽ ज ऽ
तै ऽ दि ती	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ

भु ऽ ल ऽ	वो ऽ ऽ ऽ	नि ऽ ऽ ऽ	म ऽ ज ऽ	या ऽ ऽ ऽ	प ऽ रि ऽ
बै ऽ ऽ ऽ	स ऽ वी ऽ	ऽ ऽ ली ऽ	ऽ ऽ व ऽ	धु ऽ शि ऽ	री ऽ ऽ ऽ
ना ऽ ऽ ऽ	हीं ऽ ऽ ऽ	तु ऽ झी ऽ	ऽ ऽ मा ऽ	या ऽ ऽ ऽ	ब ऽ री ऽ
श ऽ र ऽ	भें ऽ ऽ ऽ	द्रा ऽ ऽ ऽ	च्या ऽ ऽ ऽ	कै ऽ वा ऽ	री ऽ ऽ ऽ

'भुलवोनि मज यापरि बैसवीली वधु शिरी, नाहीं तुझी माया बरी, शरभेंद्राच्या कैवारी'— हे शरभेंद्राचे रक्षण करणाऱ्या (शिवा)! याप्रमाणे मला फसवून तू तिला (गंगेला) आपल्या डोक्यावर चढविलीस हे काही चांगले नाही!

अनुक्रमणिका

भुलवोनि	१२॥	दोन्ही संदंश -- पताक कपाळापासून समोर	
मज यापरि	१	द. पताक छा. -- पताक अधोमुख	
बैस	२॥	दोन्ही सर्पशीर्ष अधस्तल (असूया)	
वीली		पाश	सपत्नी हस्त
वधु		दोन्ही मृगशीर्ष - स्वस्तिक	
शिरी	२	वा. लतारव्य द. मृगशीर्ष डोक्यावर	
भुलवोनि	१↗	दोन्ही संदंश - पताक उत्ताल कपाळापासून समोर पसरणे	
मज यापरि	२↖	वा. पताक छा., वा. पताक अधोमुख	
= बैस	१२॥	सर्पशीर्ष दोन्ही अधस्तल	
विली		पाश - दोन्ही मृगशीर्ष स्वस्तिक [सवत]	
वधु शिरी	१२ स्व.	वा. अलपद्म द. संदंश दोन्ही डोक्यावर [गंगा]	
भुलवोनि	१२१॥	दोन्ही पताक - उत्ताल डोक्याकडून समोर खाली पसरणे.	
मज यापरि	२१ अग्र. आयात	द. पताक छा.	
बैसवीली	१ प्रत्या.	वा. मृगशीर्ष डोक्यावर	
वधु शिरी	२ प्रत्या.	वा. अलपद्म उर्ध्वमुख डोक्यावर द. मयूर [गंगा]	
भुलवोनि	२१२॥	दोन्ही पताक तुच्छतादर्शक समोर पसरणे.	
मज यापरि	१२ अग्र. आयात	वा. पताक छा.	
बैसवीली	१२ एकपाद	वा. पताक [मला] - मृगशीर्ष [मांडीवर बसविणे]	[मला वामांग दिलें पण तिला मात्र डोक्यावर घेतले.]
वधु शिरी	वा. एकपाद [मागच्या बाजूला]	वा. मृगशीर्ष द. मयूर डोक्यावर [तुषार]	

[वरील ओळ तिश्रम तट्टीमेट्टीत करणे]

नाहीं तुझी	१२	दोन्ही पताक [नकार], द. सूची [तू]
माया – बरी	१२।।	द. संदंश [डोक्याकडून] - पद्मकोष छा. [हे चांगले नाही]
शरभेंद्राच्या	१ प्रत्या.	वा. लताख्य द. त्रिपताक [राजा]
कैवारी		द. पताक [आशिर्वाद]

नाहीं तुझी	२१२।।	दोन्ही पताक [नकारार्थी]
माया बरी	१	वा. संदंश डोक्याकडून. वा. पद्मकोष [हे चांगले नाही]
शरभेंद्राच्या	२१ स्व.	वा. लताख्य द. कपित्थ डावीकडे [राजभाव]
कैवारी	१२।।	द. पताक [आशिर्वाद]

ना – हीं – तुझी	आयात १२अग्र.	१२अग्र. दोन्ही पताक [नाही], द. सूची [तुझी] [व्यथित अंतःकरणाने]
माया बरी	१२१।।	द. कर्तरीमुख [कारस्थान] द. संदंश [वाईट आहे]
शरभेंद्रा	१ ऐंद्रस्थान	वा. लताख्य द. त्रिपताक [चक्रवर्ती राजा]
च्या कैवारी	१२।।	दोन्ही पताक [आशिर्वचने]

[यानंतर पुढीलप्रमाणे वायव्य कोपऱ्यात निघून जाणे]

मणती माहा	१२।।	द. कपित्थ चंद्रकला - द. पताक उत्ताल [मोठा] (अवहित्था)
देव भोळा	↙ १२	उत्संग (वायव्येकडे तोंड करून तोऱ्यात चालणे)
मणती माहा	++	अंजलि (पुन्हा समोर वळून)
देव भोळा	↙ १२	दोलाहस्त (वळून चालू लागणे)
मणती माहा	++	अंजलि (पुन्हा समोर वळून)
देव भोळा	↙ १२१२ ...	दोन्ही लताख्य (चालत निघून जाणे.)

अनुक्रमणिका

राग – कांबोदी ॥ ॥ आदिताळ (४, २, २)

स्वरपद

१	प.	हौसेस तो मोल नाहीं रे । नसे प्रीतीसहीं लाज काहीं रे ॥	२	अ.	तां तो जारचोर हें नांव घेतलें । तां तो लाज भयें दोनी टाकिलें ॥
३		या उपरि काय तुला मि सांगूं ।	४		सांग हरि तिशीं दिननिशीं रमुनिया खुणानिशि आजि अलाशि घरिं ॥ १ ॥
५		मणनात कोणी हें वायीट ।	६		जगिं हित सांगणार वाईट ॥
७		मीं. तो आतां होतें बहु कष्टी देवा ।	८		शरभेंद्रनुता तुजसाठी ॥ २ ॥

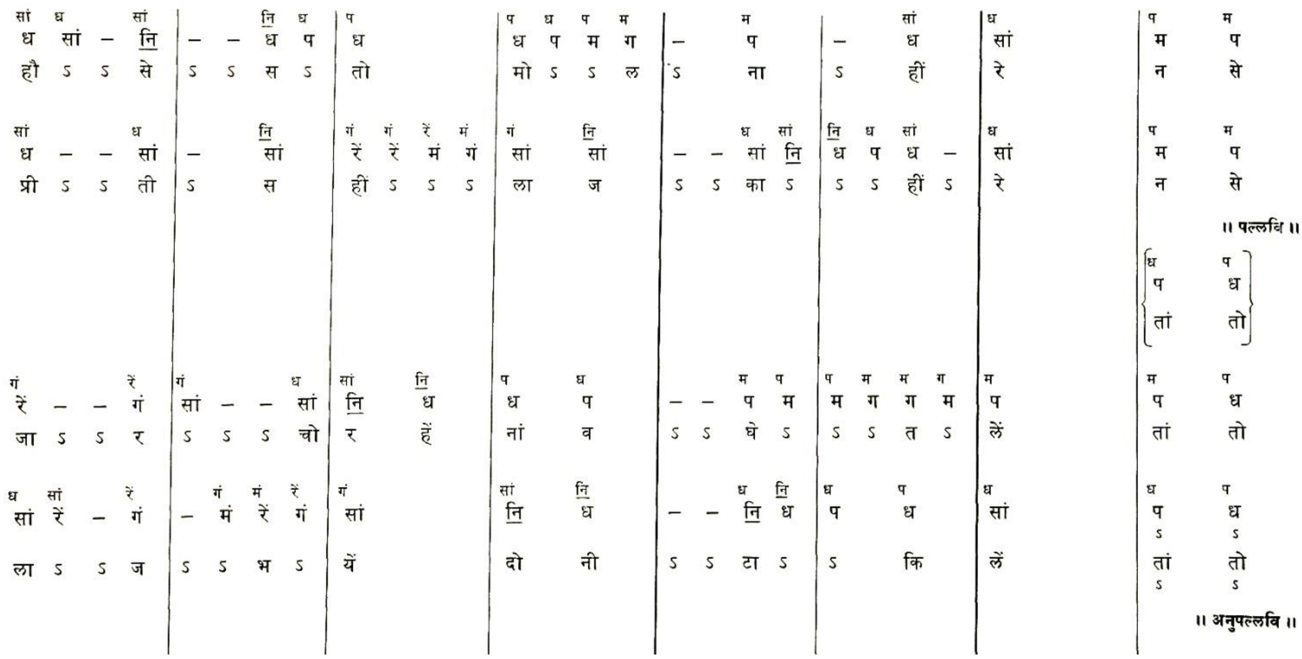

अनुक्रमणिका

या | उ प | रि का | ऽ य | तु ला | ऽ मि | ऽ सां | गूं
सां ग | ह रि | ति शीं | ऽ दि | न नि | शीं | र मु | नि या
ऽ खु | णा | नि शि | आ | जि अ | ला | ऽ शि | घ रिं
॥१॥
म ण ऽ ना | ऽ त | को | णी हें | ऽ वा | ऽ यी | ट | ऽ
ऽ ज गिं ऽ | ऽ हि त ऽ | सां ऽ ऽ ग | णा र | ऽ वा | ऽ ई | ट | ऽ
मीं ऽ तो ऽ | आ तां | हो ऽ ऽ तें | ऽ ऽ ब ऽ | हु ऽ ऽ ऽ | क | ष्टी ऽ ऽ ऽ | दे वा
* हे मूळ स्वर आहेत. यावर नृत्त करणे.
श र ऽ भें | ऽ ऽ द्र ऽ | नु ऽ ऽ ऽ | ता ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ तु ऽ | ऽ ऽ ज ऽ | सा ऽ | टी
॥२॥

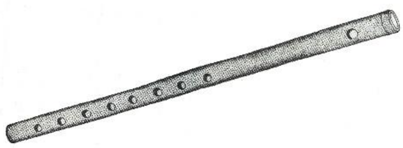

अनुक्रमणिका

स्वरपद

[नायिका – प्रौढा, मध्यमा, धीराऽधीरा, खंडिता]

पहाटेच्या प्रहरी रतिचिन्हे अंगावर घेऊन नायक घरी परतला आहे. त्याला पाहताक्षणीच इर्षेने, असूयेने, क्रोधाने नायिकेच्या मस्तकात तिडीक उठते. परंतु ही 'मध्यमा, प्रौढा' चिडून आदळ आपट, भांडाभांडी आणि अपशब्द करणाऱ्यापैकी नाही. उलट आपल्या क्रोधावर संयमाचा पडदा घालून जणू काही घडलच नाही अशा आविर्भावात त्याला सुनावते—"हौसेला, इच्छा आकांक्षांना का कुठे किंमत असते? त्यांचा कसाही गैरवापर करावा! आणि प्रेमाला तर लाजलज्जा काहीच नसते!आपण सर्वत्र 'जार चोर' या नावाने प्रसिद्ध आहात! वाहवा! काय पण पदवी! लाज, भय तर आपण केव्हाच टाकले आहे तेव्हा आता आपण असली नावे स्वीकाराल यात काहीच नवल नाही! आणि आता यावर मी हो आपल्याला काय सांगणार? दिवसरात्र तिच्याशी क्रीडा करून आपण दमून भागून घरी परतत आहात! मला सांगायचे काहीच शिल्लक उरलेले नाही. म्हणेना का कोणी 'वाईट' म्हणून!ठेवेनात का नावे! जगाची कोण पर्वा करतो! आणि जगात नेहमी 'चांगले' सांगणारेच वाईट ठरतात. पण... पण देवा! माझे भाबडे मन फार फार कष्टी होते रे... तुझ्यासाठी केवळ तुझ्यासाठी!"

हौ ऽ ऽ से | ऽ ऽ स ऽ | तो ऽ ऽ ऽ | मो ऽ ऽ ल | ऽ ऽ ना ऽ | ऽ ऽ हीं ऽ | रे ऽ ऽ ऽ | दे ऽ वा ऽ

[एक आवर्तन अड्डिमे करणे]

'हौसेस तो मोल नाहीं रे'—हौसेला किंमत नसते.

हौसेस तो	१२॥	द. चतुर छातीपासून पुढे नेणे (अमर्षाची अवहित्था)
मोल		द. संदंश तोंडाजवळ
नाहीं रे	१	द. पताक [नकारार्थी] (व्यंगार्थाने)
हौसेस तो	२१	दोन्ही चतुर छातीपासून पुढे नेणे. (उपहासाने)
मोल	२॥	वा. संदंश तोंडाजवळ
नाहीं रे	२	वा. पताक [नकारार्थी]

अनुक्रमणिका

हौसेस तो	१२१॥	द. पद्मकोष छा. (लक्षार्थाने)
मोल		द. संदंश तोंडाजवळ
नाहीं रे	१	द. पताक [छे! छे! अगदी मुळीच नाही.]

हौसेस	आयात २ अग्र. सम २	वा. पद्मकोष छा.
तो मोल	अग्र. सम १ / १	द. पद्मकोष छा.
नाहीं रे	२	पताकी [नकारार्थी]

हौसेस तो मोल	१२१॥	द. हंसास्य छा. – शिखर [मनांतील निग्रह, इच्छा आकांक्षा]
नाहीं रे	१	द. पताक, परावृत्त शीर्ष

हौसेस तो मोल	२१२॥	वा. हंसास्य छा. – वा. शिखर [मनातील दृढ विचार]
नाहीं रे	२१ स्व.	वा. उत्ताल पताकावर द. हस्ताने टाळी-वा. उद्वेष्टित करून लताख्य, द. कमरेवर

[एक आवर्तन मागे जाणे]

न ऽ से ऽ | प्री ऽ ऽ ती | ऽ ऽ स ऽ | हीं ऽ ऽ ऽ | ला ऽ ज ऽ | ऽ ऽ का ऽ | ऽ ऽ हीं ऽ | रे ऽ ऽ ऽ

'नसे प्रीतीसहीं लाज काहीं रे'- प्रेमाला लाजलज्जा काहीच नसते.

नसे		द. पताक [नकारार्थी] (व्यंगार्थाने)
प्रीतीस	१२	द. चतुर छातीपासून पुढे नेणे. [प्रेमाला]
हीं	१॥	द. पताक अधोमुख
लाज		द. संदंश डोक्याजवळ [तुच्छतादर्शक]
काहींरे	१२ स्व.	टाळी – द. पताक गालावर वा. पताक अधस्तल द. कोपराखाली.

नसे		वा. पताक
प्रीतीस	२१	दोन्ही चतुर छातीपासून पुढे नेणे.
हीं	२	वा. पताक अधोमुख
लाज	१॥	वा. संदंश अलपद्म
काहीं रे	२१ स्व.	वा. पताक उद्वेष्टित – आवेष्टित, द. पताक अधस्तल वा. कोपराखाली.

अनुक्रमणिका

[एक आवर्तन मागे जाणे]

याने लाजलज्ज्ञा केव्हाच सोडली. जरा एकादी चांगली मुलगी दिसली की लागला तिच्यामागे!

नसे प्रीतीस हीं लाज	१२॥	द. पद्मकोष [सुंदर] वा. मृगशीर्ष [स्त्री], द. कपित्थ चंद्रकला डोळ्याजवळ [पाहाणे]
- का - हीं रे	१२१॥	हात पाठीवर बांधून पुढे वाकून चालणे.

इतक्यात दुसरी सुंदरी दिसली की हा लागतो उसासे टाकायला!

नसे प्रीतीस हीं लाज	१	द. उत्ताल कपित्थ चंद्रकला [इतक्यात] द. पद्मकोष छा. [सुंदर], वा. मृगशीर्ष [मुलगी], द. सूची [तिच्याकडे निर्देश]
काहीं रे	२१ स्व.	हाताची घडी घालून निश्वास टाकणे (डोळे भरून पाहणे)

हा एकीला मिठी घालतो आणि एकीकडे दुसरीचे चुंबन घेतो! हो! काय हरकत आहे असे वागायला! प्रेमाला लाजलज्ज्ञा थोडीच असते!

नसे प्रीतीस हीं लाज	१२१२॥	वा. मृगशीर्ष द. सूची [दुसरी मुलगी]
काहीं रे	२१२	दोन्ही मुष्ठी [आलिंगन देण्यास आवेगाने पुढे जाणे, एकदम थबकून दुसरीकडे बघणे]
नसे प्रीतीस हीं लाज	आयात ~~१२ अग्र.~~	द. मृगशीर्ष ~~१२ अग्र.~~ वा. पताक [तिच्या गालाला स्पर्श करणे]
काहीं	आयात ~~१२ अग्र.~~	द. मृगशीर्ष, वा. मुकुल गालावर [चुंबन]
रे	॥	दोन्ही मुष्ठी कमरेवर (लक्षार्थाने त्याच्याकडे बघणे)
नसे प्रीतीस हीं लाज	आयात २ २ २ २ अग्र. अग्र.	दोन्ही चतुर [छा.] [तुझ्या रसज्ञतेची धन्य आहे.]
काहीं रे	२१॥	वा. मुष्ठी हनुवटीखाली, द. पताक अधस्तल (नजरेत तुच्छता)

नसे प्रीतीस हीं लाज	दि ती तँ दि ती तै १ २ १ १ २ १	कीलक [प्रेम], वा. लताख्य द. कपित्थ [लज्जा]
काहीं रे	१२॥	दोन्ही हात कमरेवर, धुत शीर्ष [नाही] (निराश हास्य)

[एक आवर्तन मागे जाणे]

अनुक्रमणिका

तां ऽ तो ऽ	जा ऽ ऽ र	ऽ ऽ ऽ चो	र ऽ हें ऽ	नां ऽ व ऽ	ऽ ऽ घे ऽ	ऽ ऽ त ऽ	लें ऽ ऽ ऽ

‘तां तो जार चोर हें नांव घेतलें’—तू तर ‘जार चोर’ हे नांवच धारण केले आहेस.

तां तो		दोन्ही उत्ताल पताक [आपण] (व्यंगार्थाने)
जार चोर	१२॥	द. कर्तरीमुख तिर्यक् [लबाड, कपटी]
हें नांव		द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ
घेतलें	१	द. सर्पशीर्ष अधस्तल

तां तो		वा. पताक [तू] [तुच्छतादर्शक]
जार - चोर हें	२१२॥	दोन्ही कर्तरीमुख [लुच्चा]
नांव		वा. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ
घेतलें	२१ स्वस्तिक	वा. पताक उत्ताल [काय पण महान पदवी ! वा ! वा !]

तां तो जार	१२	दोन्ही अर्धपताक - दोन्ही हातांच्या बोटांची टोके उत्ताल-अधस्तल करून पुन्हा पुन्हा-जोडणे
चोर हें नांव	१२ अग्र. आयात	पताक दोन्ही वा. उत्ताल पताकावर द. तिर्यक् पताक ठेवणे. [लबाड]
घेतलें		वा. उत्ताल पताक.

तां तो जार	२१॥	दोन्ही कर्तरीमुख [संयोग] [परंपरागत हस्त]
चोर हें नांव	२१॥	दोन्ही पताक - वा. उत्ताल पताकावर द. तिर्यक् पताक ठेवणे [पक्का चोर]
घेतलें	२	दोन्ही पताक, उत्ताल [खूप मोठे नांव]

[एक आवर्तन मागे जाणे]

याच्या जार कर्माची वर्णने काय वर्णावी? हळूच चार पाऊले टाकीत कानोसा घेतो की पळालाच तिच्या घरी

तां तो जार	१	द. मृगशीर्ष अधस्तल [पाऊल]
चोर हें नांव	२	द. मृगशीर्ष वा. मृगशीर्ष अधस्तल [एक एक पाऊल पुढे टाकीत]
घे - - - त	१२१२	दोन्ही मृगशीर्ष [धावत पुढे जाणे]
लें	-॥-	कमरेवर हात [अस्स होय!]

उपरण्यात तोंड लपवितो की होतो पसार!

अनुक्रमणिका

तां तो जार	१	दोन्ही मुष्ठी [उपरणे पांघरून घेणे]
चोर हें नांव	२।।	दोन्ही मुष्ठी [पाठीत वाकून, अंग चोरून इकडे तिकडे बघणे.]
घेतलें	~~२१।।~~	टाळी वाजवून द. पताक तिर्यक् डावीकडे परिक्षेप [जाणे]

तिच्या घराशी जाऊन उभा राहतो आणि इकडे तिकडे कोणी दिसत नाही अस बघून घुसतो आत!

तां तो जार	१२१	दोन्ही मृगशीर्ष [घर]
चोर हें नांव		[इकडे तिकडे बघणे] (अवहित्था)
- घेतलें	२१।।	द. मृगशीर्ष अधस्तल, वा. पताक तिर्यक् [आत घुसणे]

कपटी, धूर्त, जारचोर अशा मोठमोठ्या बिरुदांची (पदव्यांची) मालिकाच जणू गळ्यात शोभतेय. (विडंबन)

तां तो जार	२१।।	दोन्ही कर्तरीमुख [संयोग] [जार]
चोर हें नांव	२१।।	दोन्ही पताक-वा. उत्तालावर द. तिर्यक् प्रहार केल्याप्रमाणे टेकविणे. [चोर]
घेतलें	१२१।।	दोन्ही कटकामुख [बिरुदे दाखविणे.]

वाः! केवढे मोठे नाव! अशांची पायधूळ घ्यावी. (नायिका उलट बोलून त्याला खिजवते.)

तां तो जार	१	दोन्ही पताक-अंजलि [पादस्पर्श] (अवहित्था)
चोर हें नांव	२	द. हंसपक्ष उत्ताल [आचमन करणे]
घेतलें	१२१।।	द. पताक [पादोदक डोळ्यांना लावणे]

[एक आवर्तन मागे जाणे]

तां ऽ तो ऽ | ला ऽ ऽ ज | ऽ ऽ भ ऽ | यें ऽ ऽ ऽ | दो ऽ नी ऽ | ऽ ऽ टा ऽ | ऽ ऽ कि ऽ | लें ऽ ऽ ऽ |

['तां तो लाज भयें दोनी टाकिलें'— लज्जा आणि भय या दोन्ही गोष्टींचा तू त्याग केला आहेस.]

अनुक्रमणिका

तां तो		द. पताक [तू]
लाज	१	द. संदंश डोक्यापासून परिक्षेप (दु:खित अंत:करणाने)
भयें	२।।	विरळ पताक कंपित छा.
दोनी		द. अर्धपताक उर्ध्वमुख
टाकिलें	१	द. संदंश लताख्य

तां तो		द. पताक [तू] (तिरस्काराने)
लाज –	२१	दोन्ही संदंश डोक्यापासून
भयें	२१ अग्र. आयात	संपुट छा.
दोनी		वा. अर्धपताक उर्ध्वमुख
टाकिलें	२	वा. संदंश - लताख्य

[एक आवर्तन मागे जाणे.]

तां तो लाज	१२ अग्र.	वा. लताख्य द. ताम्रचूड [ललितांग]	
भयें	२१।।	संपुट छा.	
दोनी	⧺	द. अर्धपताक उर्ध्वमुख	[लाज, शरम सर्व वाऱ्यावरसोडून दिलीस, असच की नाही!]
टाकिलें	१२।।	दोन्ही मुष्ठी--अलपद्म [टाकणे] कमरेवर दोन्ही मुष्ठी	

तां तो लाज –	२१	दोन्ही संदंश [लज्जा]
भयें दोनी	२१ अग्र. आयात	संपुट [भय] ⧺ वा. अर्धपताक
टाकिलें	२	वा. संदंश लताख्य

लोक तुझ्याबद्दल काय वाटेल ते बोलतात आणि तू मात्र कानावर हात ठेऊन मोकळा!

तां तो लाज	१२	वा. शिखर द. अलपद्म परिवर्तन [सारे लोक]
भयें दोनी	१।।	द. कपित्थ चंद्रकला [बोलतात]
टाकिलें	२१ स्व.	दोन्ही पताक कानावर. उत्संग [न ऐकल्यासारखे करणे]

तू जनाची नाही तर निदान मनाची तरी लाज राखावीस! पण छेः !

अनुक्रमणिका

तां तो लाज	२१	दोन्ही अलपद्म [जनाची]
भयें दोनी	२१।।	वा. हंसास्य छा. [मनाची] वा. अर्धपताक [दोन्ही]
टाकिलें	२	वा. संदंश लताख्य [टाकून दिलेस] [नैराश्य]

[एक आवर्तन मागे जाणे]

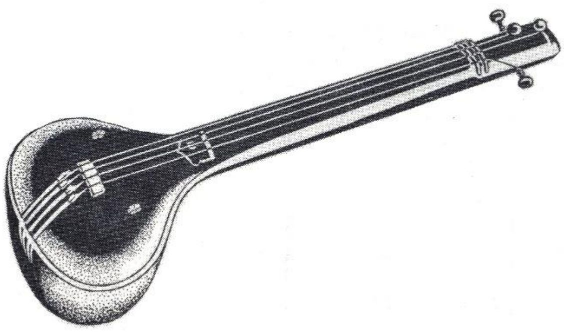

अनुक्रमणिका

स्वर

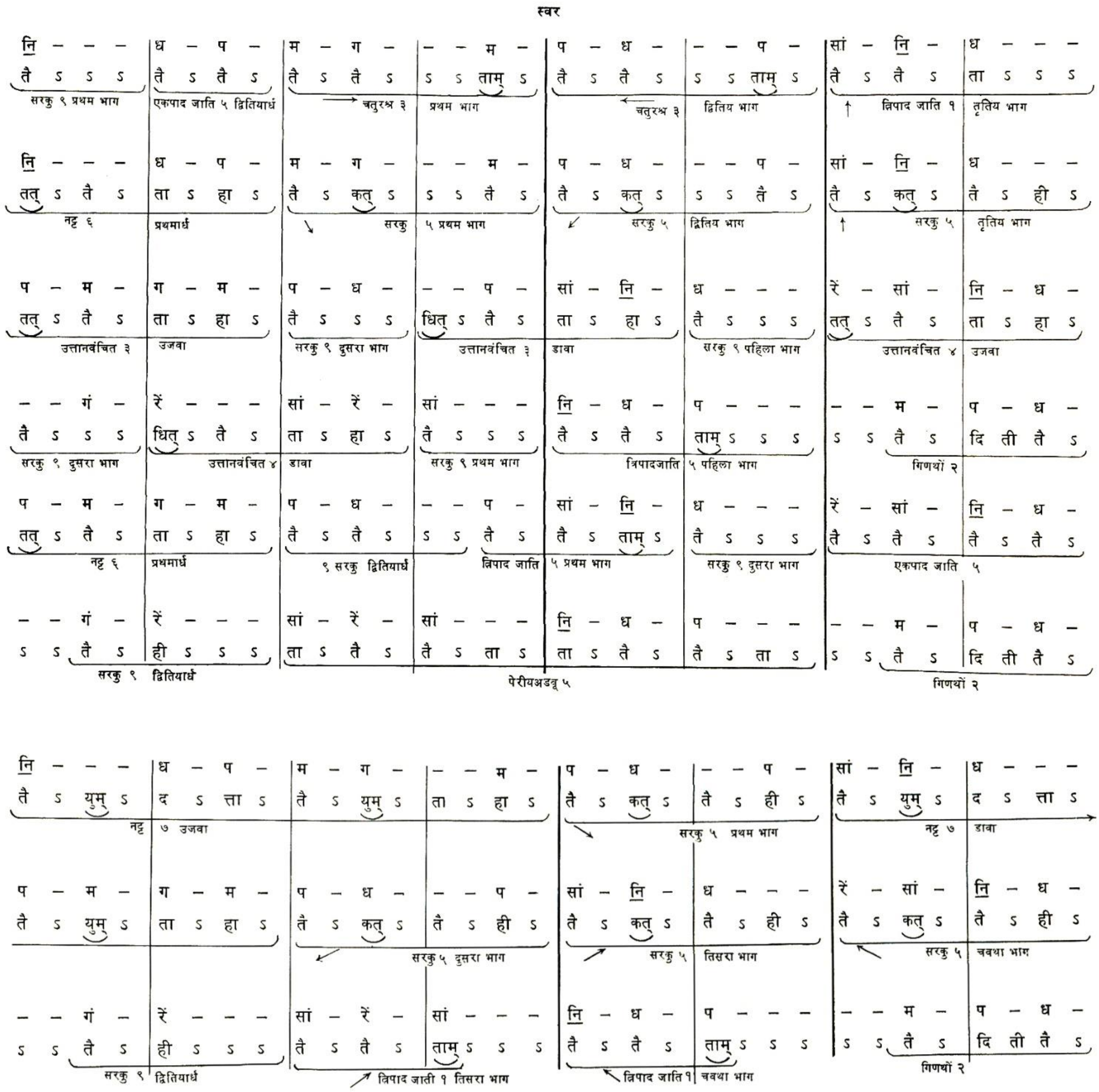

अरुदी

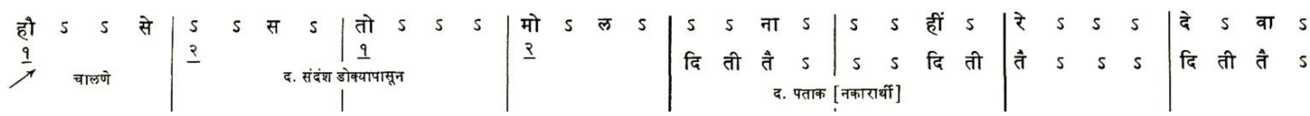

[एक आवर्तन मागे जाणे]

अनुक्रमणिका

["या उपरि काय तुला मि सांगूं, सांग हरि तिशीं दिननिशीं रमुनिया खुणानिशि आजि अलाशि घरिं' – आता यावर मी रे तुला काय सांगणार! रात्रंदिवस तिच्याशी क्रीडा करून रतिचिन्हे अंगावर मिरवित आज तू घरी येतो आहेस! सांग रे हरि आता यावर मी काय बोलणार?]

या उपरि काय	१२१॥	अंजलि (उपहासाने) द. अलपद्म [प्रश्नार्थक]
तुला	१	द. सूची (इतका वेळ दाबून ठेवलेला राग वर उफाळू पाहातो)
मि सांगूं		द. पताक छा. [मी] द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ [सांगू]

या उपरि काय	२१२॥	वा. पताक अधोमुख - वा. शिखर [काय]
तुला	२	वा. सूची
मि सांगूं		वा. पताक छा., वा. कपित्थ चंद्रकला

सांग हरि तिशीं	१२१२ अग्र.	द. कपित्थ चंद्रकला [सांग]-कृष्णहस्त [हरि] - द. पताक [तिला]
दिन निशीं	२१२१ अग्र.	वा. त्रिपताक द. संदंश अलपद्म [दिवस]-पताक डोक्यावर उर्ध्वमुख एकत्र [रात्र]
रमुनिया	→ ~~आयात १२ अग्र. १२ अग्र.~~	दोन्ही अर्ध पताक [टोके जोडणे]
खुणानिशि	१२	दोन्ही शिखर [ओठावरील दंतव्रण]
आजि	१॥	द. पताक अधोमुख
अलाशि	१	द. मृगशीर्ष
घरिं	२ स्व.	दोन्ही मृगशीर्ष [घर]

तट्टीमेट्टी

(१)

या उपरि काय तुला मि सांगूं – २ वेळ –चतुश्रम् – हात मागीलप्रमाणे

अनुक्रमणिका

(२)

सां ऽ ग ऽ	ह ऽ रि ऽ	ति ऽ शीं ऽ	ऽ ऽ दि ऽ	न ऽ नि ऽ	शीं ऽ ऽ ऽ	र ऽ मु ऽ	नि ऽ या ऽ
त ऽ क ऽ	दि ऽ मी ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	त ऽ क ऽ	दि ऽ मी ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	त ऽ क ऽ	दि ऽ मी ऽ
ऽ ऽ खु ऽ	णा ऽ ऽ ऽ	नि ऽ शि ऽ	आ ऽ ऽ ऽ	जि ऽ अ ऽ	ला ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ शि ऽ	घ ऽ रिं ऽ
तै ऽ ऽ ऽ	त ऽ क ऽ	दि ऽ मी ऽ	त ऽ कि ऽ	ट ऽ त ऽ	कि ऽ ट ऽ	ऽ ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ

वरील ओळीचे हात मागीलप्रमाणे.

[अरूदी करून मागे जाणे]

म ण ऽ ना	ऽ ऽ त ऽ	को ऽ ऽ ऽ	णी ऽ हें ऽ	ऽ ऽ वा ऽ	ऽ ऽ यी ऽ	ट ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
ऽ ज गिं ऽ	ऽ हि त ऽ	सां ऽ ऽ ग	णा ऽ र ऽ	ऽ ऽ वा ऽ	ऽ ऽ ई ऽ	ट ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ

‘मणनात कोणी हें वायीट, जगिं हित सांगणार वाईट’— म्हणे ना का कोणी बरे वाईट, जगामध्ये चांगले सांगणारे नेहमीच वाईट ठरतात.

अनुक्रमणिका

मणनात	१	द. संदंश तोंडाजवळ
कोणी हें	२॥	द. अलपद्म उर्ध्वमुख (बेपर्वाई)
वायीट	१	द. संदंश डोक्यापासून, परावृत्त शीर्ष

मणनात	२१	वा. कपित्थ चंद्रकला
कोणी हें	२॥	वा. अलपद्म
वायीट		उत्संग हस्त, उद्वाहित शीर्ष (निर्विकार चेहरा) [न ऐकल्यासारखे करणे]

जगिं हित	१२	द. अलपद्म [या जगात] – द. हंसास्य छा. [चांगले]
सांगणार	१॥	द. कपित्थ चंद्रकला [बोलणारे]
वाईट	१२॥	द. सूची - संदंश [जे चांगले सांगतात ते ठरतात वेडे !]

जगिं हित	२१	वा. अलपद्म - द. पद्मकोष छा.
सांगणार	२॥	वा. कपित्थ - चंद्रकला
वाईट	२	वा. सूची [डोके] अलपद्म [नाही]

मणनात	१	वा. उद्वेष्टित पताक, परावृत्त अंग	[हाच उलट डावीकडे करणे.]
कोणी हें	२	द. उद्वेष्टित पताक, परावृत्त अंग	
वायीट	१	द. चुटकी - संदंश [तुच्छतादर्शक]	
जगिं हित	२	वा. अलपद्म - हंसास्य छा.	
सांगणार	१	द. कपित्थ चंद्रकला	
वाईट	१२१॥	चुटक्या – संदंश दोन्ही	

मीं ऽ तो ऽ	आ ऽ तां ऽ	हो ऽ ऽ तें	ऽ ऽ ब ऽ	हु ऽ ऽ ऽ	क ऽ ऽ ऽ	ष्टी ऽ ऽ ऽ	दे ऽ वा ऽ
श र ऽ भें	ऽ ऽ द्र ऽ	नु ऽ ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ तु ऽ	ऽ ऽ ज ऽ	सा ऽ ऽ ऽ	टी ऽ ऽ ऽ

मीं तो आतां होतें बहु कष्टी देवा, शरभेंद्रनुता तुजसाटी' – हे शरभेंद्रनुता! मी मात्र तुझ्यासाठी खूप खूप दुःख करते.

अनुक्रमणिका

मीं तो आतां होतें	१२१॥	द. पताक छा., टाळी - संपुट [दु:खित]
बहु कष्टी देवा		संपुट छा. [हुंदका आल्याप्रमाणे पोटाला हाबके देणे]

मीं तो आतां होतें	२१२॥		वा. पताक छा., वा. पताक अधोमुख
बहु कष्टी देवा	२	द. एकपाद सावकाश खाली ठेवणे.	दोन्ही संदंश - द. छातीशी वा. परिवर्तन

शरभेंद्रनुता	१ प्रत्यालीढ	वा. लताख्य द. त्रिपताक [राजा] – ⧺ अंजलि
तुजसाटी	१२॥	दोन्ही उत्ताल पताक [संबोधन]

शरभेंद्रनुता	२१ स्व.	वा. लताख्य द. कपित्थ डावीकडे [राजभाव], अंजलि
तुजसाटी	२१॥	दोन्ही उत्ताल पताक [संबोधन]

चतुश्र तट्टीमेट्टी

मीं तो आतां होतें बहु कष्टी देवा :– २ वेळ
शरभेंद्रनुता तुजसाटी :– २ वेळ } हात मागील प्रमाणेच.

[अरुदी करून वायव्येकडे तोंड करून निघून जाणे.]

अनुक्रमणिका

राग—पंतुरावळि ॥ ॥ सुरफाक्ता ताळ तिश्रअट (३, ३, २, २)

स्वरजति

साहित्य

१	चांग भांग तूं करवुनि घे सरस नेसग सुवसनहिं।	२	रमण घरास जंव येयिल तुझ्या तंव हळुंच हसुनि सरस निरखि घडिघडि सुमुखि ।
३	अणिकहि तो किं रसिक-शिखामणि करी तुज विनोद विविध तैं तुं रुसु नको बरकिं ।	४	अणिकहिं यदुवर परम चतुर शयनघरिं तुजशि जंव बोलल तै बोल मधुर वचन तूं ।
५	तो तुज न पुसतां ग विनवु नको निज गुज तूं जंव पुशेल तंव आदरि तयाशि ।	६	२६०

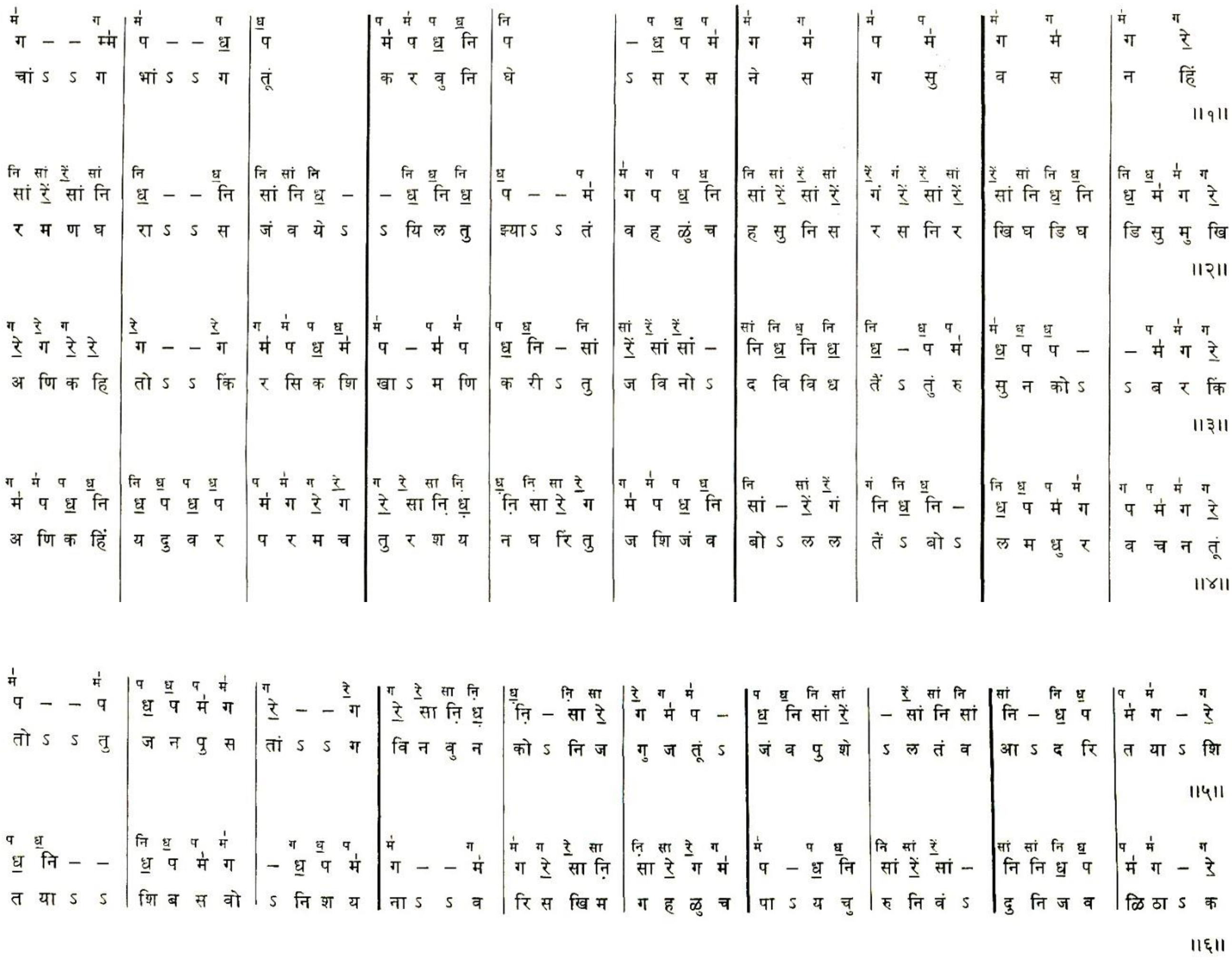

अनुक्रमणिका

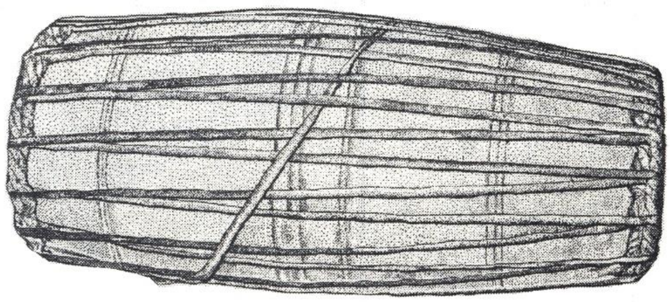

अनुक्रमणिका

राग—पंतुरावळि ॥ ॥ सुरफाक्ता ताळ तिश्र अट (३, ३, २, २)

[या प्रकारामध्ये अप्रत्यक्ष नायिका आहे मुग्धा, नवोढा!शृंगार, रतिक्रिडा यामध्ये संपूर्ण अनभिज्ञ असलेली! आणि येथे तिची प्रौढा सखी तिला 'पतीचे मन कसे जिंकावे?' या विषयावर उत्तमोत्तम धडे देत आहे.]

उजवीकडे कमरेवर दोन्ही हात ठेऊन वायव्य कोपऱ्यातून रंगमंचावर पुढीलप्रमाणे प्रवेश करणे:—

ग - - मं	प - - ध	प - - -	मं प ध नि	प - - -	- ध प मं	ग - मं -	प - मं -	ग - मं -	ग - रे -
दिती तै ऽ	दिती तै ऽ	दिती तै ऽ	दिती तै ऽ	दिती तै ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ता तै तै ता	धित् तै तै ता	ता तै तै ता	ऽ तै दिती तै
गिणथों १ फक्त पाय उजवा					सुंदरी ग्रीवा	चतुश्र १ फक्त पाय उजवा			गिणथों २ पाय

स्वर

ग - - मं	प - - ध	प - - -	मं प ध नि	प - - -	- ध प मं	ग - मं -	प - मं -	ग - मं -	ग - रे -
तैऽऽतत्	तैऽऽता	हाऽ ऽऽ	धित् तै ता हा	तै ऽ ऽ ऽ	तै तै ताम् ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	दिती तै ऽ
सरकु ९ प्रथम भाग; शिखर ५ प्रथमार्धं			शिखर ५ द्वितियार्धं	सरकु ९ प्रथम भाग	त्रिपाद जाति ५ प्रथम भाग	एकपाद जाति ५		गिणथों २	

ग - - मं	प - - ध	प - - -	मं प ध नि	प - - -	- ध प मं	ग - मं -	प - मं -	ग - मं -	ग - रे -
तै ऽऽ तै	तै ऽऽ तै	तै ऽऽऽ	ता तै तै ता	धित् तै तै ता	तै युम् दत्ता	तै युम् ता हा	तै युम् दत्ता	तै युम् ता हा	ऽ तै दिती तै
सरकु ९ प्रथम भाग; द्विपादजाति ४ पूर्वार्धं			पेरीअडवू ५ प्रथम भाग		नट्टू ७ उजवा-डावा				गिणथों २

अरुदी

चां ऽ ऽ ग	भां ऽ ऽ ग	तूं ऽ ऽ ऽ	क र वु नि	घे ऽ ऽ ऽ	ऽ स र स	ने ऽ स ऽ	ग ऽ सु ऽ	व ऽ स ऽ	न ऽ हिं ऽ
१	२ अग्र १	२ अग्र १	२ अग्र			मागे जाणे →			
तै ऽ ऽ तै	ता ऽ ऽ तै	ता ऽ ऽ तै	ता ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	१	२	१ २	१ २
पाशहस्त			+		ग्रीवा सुंदरी				

['चांग भांग तूं करवुनि घे सरस नेस ग सुवसनहिं'— सखे ग! तू सुंदर केशभूषा करवून घे आणि उत्तम तलम वस्त्र परिधान कर.]

अनुक्रमणिका

चांग	१	द. पद्मकोष छा.
भांग	वा. पाद सूची	वा. पताक [आरसा] द. सूची [भांग काढणे]
तूं	२॥	द. सूची [निर्देश]
करवुनि घे	१२१ स्व.	द. व्यावर्तित अलपद्म [चेहऱ्याच्या उजव्या बाजूस] वा. व्यावर्तित परिवर्तित हंसास्य [जणू कपाळावरची बट बाजूस नेऊन केसात खोवल्याप्रमाणे]
_सरस		फक्त सुंदरी ग्रीवा तीन वेळ
नेसग	१२॥	दोन्ही चतुर [वस्त्र] दोन्ही शिखर [नेसणे]
सुवसनहिं	१	दोन्ही कपित्थ [डोक्यावरचा पदर]
चांग	२॥	वा. पद्मकोष छा.
भांग	२ अग्र. द. पायाच्या मागे	वा. पताक [आरसा] द. हंसास्य कपाळावर [वेणीफणी, नट्टापट्टा]
तूं		[लक्षार्थाने नाक उडविणे]
करवुनि घे	२१२	वा. कांगुल उर्ध्वमुख, द. डोक्यावर पद्मकोष [अंबाड्यात फूल खोवणे]
सरस	२॥	वा. चतुर छा.
नेसग	२१	दोन्ही कपित्थ [वा. हस्ताने डोक्यावरून झिरझिरीत पदर घेणे व
सुवसनहिं	२ अग्र. आयात	त्या आडून बघणे]
– चां	१२ अग्र.	द. चतुर (उजवीकडे केसांवरून नेऊन गालापर्यन्त आणणे)
गभां	१२ अग्र.	द. चतुर वा. चतुर (डावीकडे केसांवरून नेऊन खाली आणणे)
ग तूं	१२ अग्र.	दोन्ही चतुर [साची दृष्टीने 'तू म्हणणे]
करवुनि घे	२ द. सूचीपाद	वा. पताक [आरसा] द. हंसास्य परिवर्तन [गोलाकार केशभूषा दर्शविणे]
सरस	१॥	द. चतुर छा.
नेसग	१२	दोन्ही चतुर-शिखर [वस्त्र बांधणे]
सुवसनहिं	१२१२॥	दोन्ही कपित्थ [डोक्यावरून पदर घेणे]

अनुक्रमणिका

चांग	दि ती तै २ १ २	दोन्ही चतुर [भांग पाडणे]
भांग	दि ती तै २ १ २	वा. पताक [आरसा] द. हंसास्य [भांग दर्शविणे]
तूं	दि ती तै २ १ २	कर्कट वा. मांडीवर (सलगीने सांगितल्याप्रमाणे)
करवुनि घे	१२१	वा. हंसास्य – परिवर्तन करून अलपद्म [केशभूषा]
सरस नेस	२ प्रत्या.	वा. लताख्य द. हंसास्य [सौंदर्य]

ग ऽ सु ऽ	व ऽ स ऽ	न ऽ हिं ऽ	
ता तै तै ता	ऽ तै ऽ तै	ऽ तै दिती तै	दोन्ही कपित्थ [वस्त्र नेसून डोक्यावरून पदर घेणे]
१ १ २ १			

चतुश्र फक्त पाय — गिणथों ४ फक्त पाय

तट्टीमेट्टी (चतुश्रम्)

चांग भांग तूं	वा. पताक [आरसा] द. हंसास्य [डोळ्यात काजळ, भांगात पिंजर घालणे]
करवुनि घे	द. सर्पशीर्ष अधस्तल ['बर का' याअर्थी]
सरस नेसग	दोन्ही चतुर उत्ताल–शिखर दोन्ही [वस्त्र नेसणे]
सुवसनहिं	दोन्ही कपित्थ [पदर]
चांग भांग तूं	दोन्ही चतुर-हंसास्य [भांग पाडून दागिना 'पट्टी' बांधणे]
करवुनि घे	वा. सर्पशीर्ष

ऽ स र स	ने ऽ स ऽ	ग ऽ सु ऽ	व ऽ स ऽ	न ऽ हिं ऽ	
ता तै तै ता	धित् तै तै ता	ता तै तै ता	ऽ तै ऽ तै	ऽ तै दिती तै	हात मागील प्रमाणेच

चतुश्र १ फक्त पाय — गिणथों ४ फक्त पाय

स्वर

चां ऽ ऽ ग	भां ऽ ऽ ग	तूं ऽ ऽ ऽ	करवुनि	घे ऽ ऽ ऽ	ऽ स र स	ने ऽ स ऽ	ग ऽ सु ऽ	व ऽ स ऽ	न ऽ हिं ऽ
१	२ अग्र १	२ अग्र १	२ अग्र			मागे जाणे →			
तै ऽ ऽ तै	ता ऽ ऽ तै	ता ऽ ऽ तै	ता ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	१	२	१ २	१ २

पाशहस्त + ग्रीवा सुंदरी

अनुक्रमणिका

स्वर	ग प ध नि	सां रें सां रें	गं रें सां रें	सां नि ध नि	ध मं ग रे
बोल	तेंदत् तै ऽ तेंदत्	तै ऽ तेंदत् तै	ऽ तेंदत् तै ऽ	तेंदत् तै ऽ तेंदत्	तै तै दिती तै
	जाति ← ४	↑ संपूर्ण ↓	उजवा व	← प्रथमार्ध → डावा	गिणथों ३
स्वर	सां रें सां नि	ध — — नि	सां नि ध —	— ध नि ध	प — — मं
बोल	ता तै तै ता	दिती तै धित् तै	तै ता दिती तै	तै कत् तै ही	दिती तै दिती तै
	चतुरस्र ३ → पहिला भाग	पेरिय २ द्वितीयार्ध चतुरस्र ३	दुसरा भाग पेरिय २ द्वितीयार्ध-डावा	सरकु १ तिसरा भाग	पेरिय २ द्वितियार्ध पाशहस्त →
स्वर	ग प ध नि	सां रें सां रें	गं रें सां रें	सां नि ध नि	ध मं ग रे
बोल	ऽ दिती तै ऽ	दिती तै ऽ दिती	तै ऽ तै दिती	तै तै दिती तै	तै तै दिती तै
	चतुरस्र ३ प्रथमार्ध		गिणथों २	तोच डावा	तरिकिट तोम ३

[अरूदी करून मागे जाणे]

र म ण घ | रा ऽ ऽ स | जं व ये ऽ | ऽ यि ल तु | झ्या ऽ ऽ तं | व ह ळुं च | ह सु नि स | र स नि र | खि घ डि घ | डि सु मु खि

‘रमण घरास जंव येयिल तुझ्या तंव हळुंच हसुनि सरस निरखि घडिघडि सुमुखि’—— हे सुमुखि (सुंदरी)! जेव्हा तुझा पती घरी परत येईल तेव्हा तू नाजूकसे हसू ओठावर मिरवीत एकटक त्याच्याकडे पहात रहा.

रमण घरास	१	द. शिखर [पती] दोन्ही मृगशीर्ष [घर]
जंव	२॥	द. सूची [तेव्हा]
येयिल तुझ्या	१२॥	द. मृगशीर्ष व्यावर्तित करून उत्ताल
तंव हळुंच	१	द. सूची [तेव्हा], द. हंसास्य चंद्रकला उत्ताल [पटकन]
हसुनि सरस निरखि	१२१	द. कपित्थ हनु. खाली, वा. पताक द. कोपराखाली [स्मित]
घडि घडि सुमुखि	१२ प्रें.	(सुंदरी ग्रीवा)
रमण घरास	२	वा. शिखर [पती] - मृगशीर्षो[घरी]
जंव येयिल	१२	वा. मृगशीर्ष - अधस्तल व्यावर्तित उत्ताल
तुझ्या	१॥	वा. सूची उत्ताल
तंव हळुंच	२१॥	वा. ताम्रचूड गालावर, द. लताख्य (व्रीडा) (ललितांग)
हसुनि सरस निरखि	२१२	कर्कट ,,
घडि घडि सुमुखि	२१ प्रेंखण	कर्कट वा. मांडीवर ,,

अनुक्रमणिका

रमण घरास	१ गरूडस्थान	द. शिखर [पती] - मृगशीर्ष दोन्ही [घर]
जंव येयिल		वा. गालावर पताक [वळून डावीकडे बघणे]
तुझ्या	उजवीकडे समसूचीचा दुसरा प्रकार	परावृत्त शीर्ष करून अधोमुख करणे
तंव हळुंच		दोन्ही हात जमिनीवर पताक ठेऊन वर बघणे
हसुनि सरस निरखि	(वा. गुडघा उभा ठेऊन मांडी घालून बसणे.)	गुडघ्यावर हात व डोके टेकून एकटक बघणे
घडि घडि सुमुखि		सुंदरी ग्रीवा

रमण घरास	द. स्वस्तिकपाद	वा. शिखर [पती] - मृगशीर्ष दोन्ही [घर]
जंव ये	⧺	वा. सूची [जेव्हा]
–यिल तुझ्या	१२ अग्र. आयात	वा. मृगशीर्ष
तंव हळुंच	२१॥	वा. सूची [तेव्हा] - वा. कपित्थ चंद्रकला उत्ताल [हळूच]
हसुनि	त की ट	वा. संदंश
सरस	त की ट	वा. चतुर
निरखि	त की ट	वा. पताक उत्ताल समोर द. कपित्थ चंद्रकला
घडिघडि	त क दि मी	वा. कपित्थ हनु. खाली द. अधस्तल पताक वा. कोपराखाली
सुमुखि	– दिती तै	,, ,,

तट्टीमेट्टी

वरील संपूर्ण ओळ चतुश्र तट्टीमेट्टी मध्ये करणे. दुसरी ओळ खालील प्रमाणे करणे

रमण घ रा–	तकदिमी तै–	वा. शिखर, मृगशीर्ष दोन्ही
–स जंव ये–	तकदिमी तै–	दोन्ही मृगशीर्ष अधस्तल व्यावर्तित उत्ताल
-यिल तुझ्या–	तकदिमी तै–	दोन्ही पताक उत्ताल डावीकडे [संबोधन]
–तंव	त की ट	वा. सूची
हळुंच	त की ट	वा. उत्ताल कपित्थ चंद्रकला
हसुनि	त की ट	द. संदंश तोंडाजवळ (स्मित)
सरस	त की ट	दोन्ही पताक - तळहातात चेहरा लपविणे

[अरूदी करुन मागे जाणे.]

निरखि	त की ट	दोन्ही पताक चेहऱ्याच्या दोन्ही बाजूस
घडि घडि	त क दि मी	सुंदरी ग्रीवा
सुमुखि	तै दिती तै	वा. लताख्य द. पद्मकोष [चेहरा]

अनुक्रमणिका

स्वर

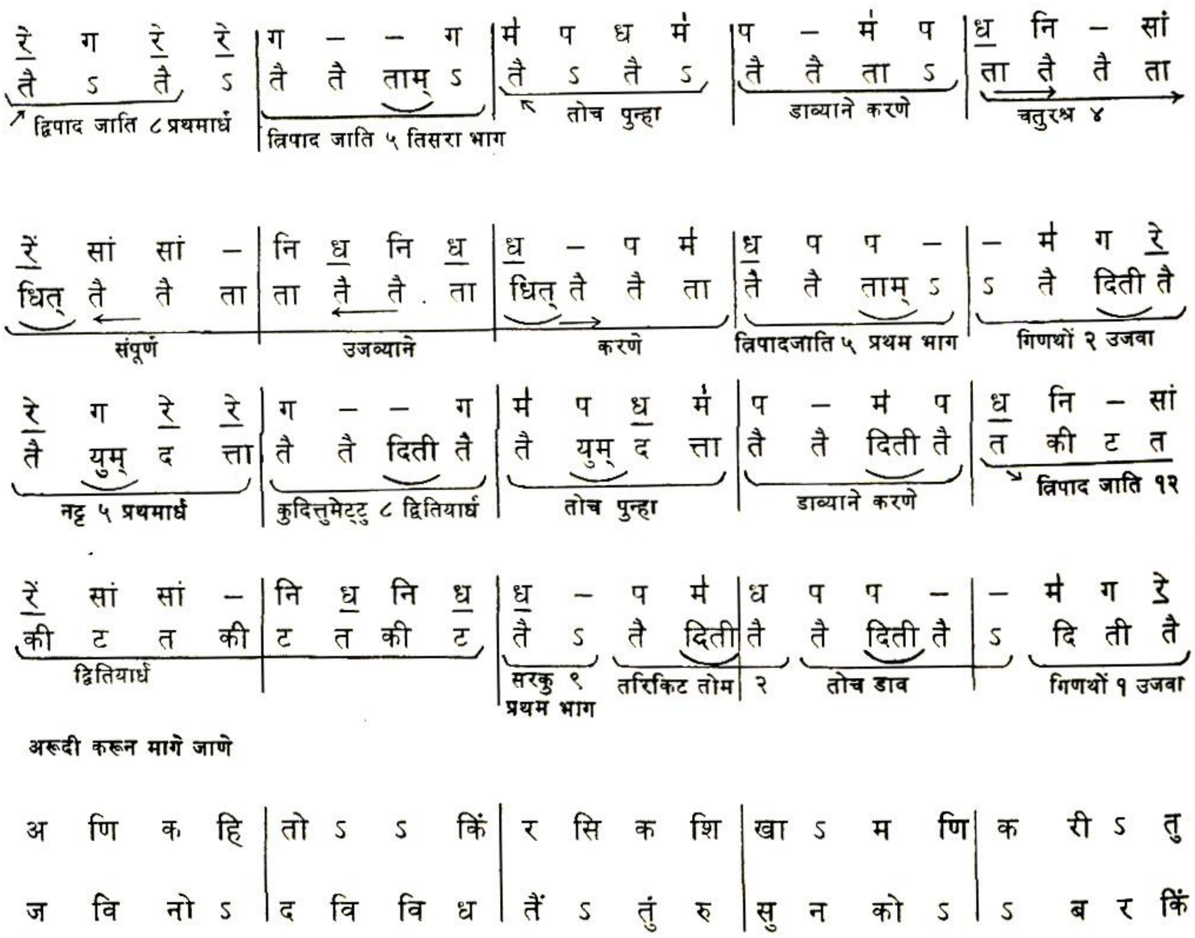

अरूदी करुन मागे जाणे.

'अणिकहि तो किं रसिकशिखामणि करी तुज विनोद विविध तैं तुं रुसु नको बरकिं'— आणि किनई तो तुझा पती मोठा रसिक आहे, तो जेव्हा तुझी थट्टीमस्करी करील तेव्हा तू रुसून नको बसू बरं का!

अनुक्रमणिका

अणिकहि तो किं	१२।।	द. पताक अधोमुख - द. पताक [निर्देश]
रसिकशिखामणि	१२।।	द. चतुर छा. [रसज्ञ] - द. मुष्ठी [श्रेष्ठ]
करी तुज	१२	द. सर्पशीर्ष, द. सूची [तू]
विनोद विविध	१२	किलक [प्रेमसंवाद]
तैं तुं रुसु	॥ २१ स्व. उडी	(परावृत्त शीर्ष) टाळी.–द. मुष्ठी हनु. खाली
नको		फक्त मान वर करून बघणे [लक्षार्थाने 'नको' म्हणणे.]
बरकिं		सुंदरी ग्रीवा
अणिकहि तो किं	२१।।	वा. पताक अधोमुख, द. पताक [तो]
रसिकशिखामणि	२१२ स्व.	वा. चतुर छा. - वा. मुष्ठी
करी – तुज	२१२	वा. सर्पशीर्ष [करी], वा. सूची [तूज], किलक
विनोद विविध	२१	दोन्ही अलपद्म उत्ताल [दोलीत करणे.]
तैं तुं रुसु	॥ उडी १२ स्व.	परावृत्त अंग, उत्संग (अनुराग)
नको		फक्त एक भुवई वर करून डावीकडे साची दृष्टी
बरकिं		सुंदरी ग्रीवा
अणिकहि तो	१२१।। ↗	द. पताक अधोमुख - द. पताक [तो]
किं रसिकशिखामणि	२१२।। ↖	वा. अलपद्म द. भ्रमर – वा. मुष्ठी [भ्रमराप्रमाणे रसिक जनात श्रेष्ठ]
करी तुज विनो –	१२१।। ↗	द. कपित्थ - दोन्ही कपित्थ [जवळ ओढून आलिंगन देणे.]
द विविध	२१ ↖	दोन्ही अलपद्म उत्ताल [दोलीत करणे.]
तैं तुं रुसु नको	॥ १२१ ↘	टाळी - द. कमरेवर हात - नैऋत्य कोपऱ्यात चालत जाणे व वळून बघणे
बरकिं		सुंदरी ग्रीवा

अनुक्रमणिका

अणिकहि तो	२१॥	वा. पताक	
— किं रसिक	२१॥	दोलाहस्त [मान ताठ ठेऊन कुऱ्यात चालणे]	
शिखामणि	२१॥	वा. कपित्थ [मिशीला पिळ भरणे - गर्व दर्शविणे - श्रेष्ठ याअर्थी]	
करी	आयात २१ अग्र.	वा. पताक अधस्तल	
तुज	२१ अग्र.	वा. पताक तिर्यक् [तू]	[जवळ जाऊन हितगुज सांगितल्याप्रमाणे]
विनोद	२१ अग्र.	वा. चंद्रकला हनुवटीवर (लक्षार्थाने बघणे)	
विविध	२१ अग्र.	[गालात जिभ ठेऊन मिस्किल हसणे.]	
तैं तुं रुसु नको	१ १ २ १ २ १ २ १ ता तै तै ता धित् तै ता	(परावृत्त शीर्ष)	वा. कपित्थ हनु. खाली द. पताक वा. कोपराखाली
बरकिं	तै दिती तै १ १ २ १	(अनुराग)	

तट्टीमेट्टी

आणि तो रसिकश्रेष्ठ हळुच येऊन तुझ्या अंबाड्यावर फूल माळेल आणि मग तुझ्या चेहऱ्याकडे बघून 'दोन्ही फुले किती सुंदर आहेत', म्हणून चेष्टा करील तेव्हा तू रुसू नको बर का!

अणिकहि तो किं	चतुश्रम्	द. पताक अधोमुख - द. पताक [तो]
रसिकशिखामणि		वा. शिखर द. हस्ताने इडापिडा घेणे
करी – तु		वा. मृगशीर्ष [स्त्री] द. हंसास्य [फूल खुडून तिच्या डोक्यात माळणे]
ज विनो –		वा. मृगशीर्ष द. सूची [फुलाकडे व तिच्या चेहऱ्याकडे निर्देश]
द विविध		वा. मृगशीर्ष द. संदंश तोंडाजवळ [सुंदर आहे]
तैं तुं रुसु नको	}	वा. कपित्थ हनुखाली, द. पताक वा. कोपराखाली [तिचा अनुराग]
– बरकिं		सुंदरी ग्रीवा

आणि किनई, तो हळूच तुझ्या खांद्यावर हात टाकून तुझ्या दोन्ही गालांचे चुंबन घेईल तेव्हा सुद्धा तू मुळीसुद्धा रुसू नको!

अनुक्रमणिका

अणिकहि तो किं	त क दि मी तै – तै –	वा. पताक अधस्तल - वा. पताक [तो]
रसिकशिखामणि	त क दि मी तै – तै –	वा. चतुर छा. - वा. मुष्ठी
करी – तुज विनो – द	त किट, त किट, त किट	वा. लताख्य [खांद्यावर हात टाकणे] द. पताक [दोन्ही गालांना हात लावणे]
विविध	त किट	दोन मुकुल हस्तांची टोके जुळविणे [चुंबन] परावृत्त शीर्ष
तैं तुं रुसु नको	त क दि मी, त क तै –	वा. पताक हस्ताने गाल पुसणे (चेहऱ्यावर निरागस भाव)
बरकिं	– तै दिती तै	(अनुराग) ('आम्ही नाही जा !')

[अरुदी करून मागे जाणे]

स्वर

मं प ध नि	ध प ध प	मं ग रे ग	रे सा नि़ ध़	नि़ सा रे ग
ततु तै ऽ ता	हा ऽ धितु तै	ऽ दिती तै ऽ	ततु तै ऽ ता	हा ऽ धितु तै
→ द्विपाद जाती ४	प्रथम तीन भाग	पेरिय २ द्वितियार्ध	← द्विपाद जाती ४	प्रथम तीन भाग डाव्याने
मं प ध नि	सां – रें गं	नि ध नि –	ध प मं ग	प मं ग रे
ऽ दिती तै ऽ	ता तै तै ता	धितु तै तै ता	तै तै तामु ऽ	तै तै दिती तै
पेरिय २ द्वितियार्ध डावा	चतुरश्र ३	प्रथम भाग	त्रिपाद जाति १ तिसरा भाग	गिणथों ३
मं प ध नि	ध प ध प	मं ग रे ग	रे सा नि़ ध़	नि़ सा रे ग
तै युमु द त्ता	तै तै तै तै	दिती तै तै युमु	द त्ता तै तै	तै तै दिती तै
नट्ट ६ प्रथमार्ध डावा	कुदित्तुमेट्टु ८ तिसरा भाग कुदित्तुमेट्टु	८ द्वितियार्ध डावा नट्ट ६	प्रथमार्ध उजवा कुदित्तुमेट्टु ८ तिसरा भाग	कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितियार्ध उजवा
मं प ध नि	सां – रें गं	नि ध नि –	ध प मं ग	प मं ग रे
तै तै दिती तै	तै ऽ तै ऽ	तै तै दिती तै	तै ऽ तै ऽ	तै तै दिती तै
कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितियार्ध	एकपाद भ्रमरी	गिणथों ३	एकपाद भ्रमरी	गिणथों ३ डावा

[अरुदी करून मागे जाणे]

अ णि क हि	य दु व र	प र म च	तु र श य	न घ रिं तु
ज शि जं व	बो ऽ ल ल	तैं ऽ बो ऽ	ल म धु र	व च न तूं

'अणिकहिं यदुवर परम चतुर शयनघरिं तुजशि जंव बोलल तैं बोल मधुर वचन तूं'—– आणि तो तुझा यदुवर कृष्ण मोठा चलाख आहे, तो जेव्हा शयनगृहात तुझ्याशी बोलू लागेल तेव्हा तू गोड गोड बोलून त्याला प्रसन्न ठेव.

अनुक्रमणिका

अणिकहिं यदुवर	१२१ स्व.	द. पताक अधोमुख - कृष्णहस्त
परम चतुर	१२।।	द. पताक उत्ताल - द. चतुर छा.
शयन घरिं	१ }	द. पताक डोक्याखाली वा. पताक द. कोपराखाली अधस्तल [शयन]
तुजशि जंव	२ }	दोन्ही मृगशीर्ष [घर] द. सूची
बोलल तैं	१२।।	द. संदंश [बोलेल] - द. सूची [तेव्हा]
बोल मधुर वचन तूं	१२१।।	द. चतुर तोंडाकडून [रसवत् बोल]

अणिकहिं यदुवर	२१२ स्व.	वा. पताक, वा. मृगशीर्ष [बंसरी] द. लताख्य [उजवीकडे मुरलीवर टेकून उभे राहाणे.] [गवळी कृष्ण]
परम चतुर	२१।।	वा. पताक उत्ताल - चतुर छा.
शयनघरिं	~~२१ मागे एकपाद~~	वा. पताक डोक्याखाली द. पताक अधस्तल वा. कोपराखाली
तुजशि जंव		द. सूची
बोलल तैं	१२।।	द. संदंश - द. सूची [तैं]
बोल मधुर वचन तूं	१२१।।	द. चतुर तोंडाकडून

अणिकहिं	दि ती तै ~~१ २ १~~	कपित्थौ } कांबळीवाला कृष्ण
यदुवर	दि ती तै ~~१ २ १~~	दोन्ही हात हनुवटीखाली } काठीवाला कृष्ण
परम च	१ → उडी ~~१, वा. एकपाद~~	वा. लताख्य द. चतुर
तुर शयन घरिं	२ ← उडी ~~२, द. एकपाद~~	द. लताख्य वा. चतुर, दोन्ही पताक [शयन]
तुजशि जंव		द. सूची
बोलल तैं	१२ } दक्षिणेकडे तोंड	द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ–सूची
बोलमधुर वचन तूं	१२१।।	द. संदंश अलपद्म ,, – पद्मकोष छा.

अणिकहिं यदु	(पाय तिश्रगती)	द. पताक अधस्तल
वर परम च	१२१२ स्व. →	द. सिंहमुख ['गो' दर्शक] वा. मृगशीर्ष [बासरी] हनु. वर
तुर शयन घ		वा. चतुर, द. पताक [शयन]
रिं तूजशि जंव	१२ १२।। ←	दोन्ही मृगशीर्ष [घर] वा. सूची [जेव्हा]
बो – लल तैं	आयात १ २ १ अग्र २ अग्र	द. संदंश अलपद्म. तोडाजवळ, वा. सूची ['तो' निर्देश]
बोल मधुर	१ २ १ अग्र २ अग्र	द. पद्मकोष, वा. पद्मकोष छा.
वचन तूं	तै तै दिती तै	द. संदंश अलपद्म

अनुक्रमणिका

तट्टीमेट्टी

अणिकहिं यदुवर	चतुश्रम्	द. पताक-कृष्णहस्त
परम चतुर		द. पताक उत्ताल– द. चतुर छा.
शयन घरिं		दोन्ही कर्तरीमुख [डोळे मिटणे], दोन्ही मृगशीर्ष [घर]
तुजशि जंव बोलल		द. सूची, द. कपित्थ–चंद्रकला
तैं बोल मधुर	}	द. सूची [तेंव्हा] द. संदंश अलपद्म
वचन तूं		द. पद्मकोष छा.

अणिकहिं यदुवर	त क दि मी त क दि मी	वा. पताक - कृष्णहस्त
परम चतुर	त की ट त की ट	वा. उत्ताल पताक - वा. चतुर छा.
शयन घरिं तु	त की ट त की ट	दोन्ही अर्धपताक [प्रेमचेष्टा] - मृगशीर्ष दोन्ही [घर]
जशि जंव बो	तक त की ट	वा. सूची [तू], जेव्हा
–लल तैं –	तक त की ट	द. संदंश अलपद्म–सूची
बो–ल मधुर	तै – त क दि मी }	वा. कपित्थ चंद्रकला
वचन तूं	तै तै दिती तै	द. पद्मकोष वा. पद्मकोष

(अरुदी करून मागे जाणे)

प – – प	ध प मं ग	रे – – ग	रे सा नि ध	नि – सां रे
तै ऽ तै ऽ	तै तै ताम् ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै तै ताम् ऽ	तै तै ऽ तै
शिखर ४	द्वितियार्ध	तोच	डाव्याने	द्विपादजाति ४
ग मं प –	ध नि सां रें	– सां नि सां	नि – ध प	मं ग – रे
तै ऽ तै तै	ऽ तै दिती तै	तै तै ऽ तै	दिती तै तै तै	ऽ तै दिती तै
प्रथम तीन भाग	तरिकिट तोम २	द्विपादजाति ४ चवथा भाग	तरिकिट तोम २ डावा द्विपाद जाती ४ तिसरा भाग	तरिकिट तोम २ उजवा
प – – प	ध प मं ग	रे – – ग	रे सा नि ध	नि – सा रे
तत् तै ता हा	धित् तै ता ऽ	तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	तत् तै ऽ ता
शिखर ३				शिखर ५ प्रथमार्ध
ग मं प –	ध नि सां रें	– सां नि सां	नि – ध प	मं ग – रे
हा ऽ तै ऽ	तै तै तै दिती	तै तै तै तै	दिती तै दिती तै	दिती तै दिती तै
सरकु ९ प्रथम भाग	तरिकिट तोम ४ उजवा	तोच डावा	तरिकिट तोम १	तोच डावा तोच उजवा

[अरुदी करून मागे जाणे]

तो ऽ ऽ तु	ज न पु स	तां ऽ ऽ ग	वि न वु न	को ऽ निं ज
गु ज तूं ऽ	जं व पु शे	ऽ ल तं व	आ ऽ द रि	त या – शि

अनुक्रमणिका

'तो तुज न पुसतां ग विनवु नको निज गुज तूं जंव पुशेल तंव आदरि तयाशि'——पण सखे ग! एक गोष्ट मात्र नीट लक्षात ठेव. त्याने जर तुला विचारले नाही तर उगीच आपणहून त्याला स्वतःच्या दिवसभरच्या गोष्टी ऐकवत बसू नको. पण तो जेव्हा विचारेल तेव्हा मात्र मोठ्या विनयाने उत्तर दे.

(१)

तो	१	द. पताक (चेहऱ्यावर निष्काळजीपणाचा आव)
तुज न पुसतां	१२१॥	द. सूची [तू] , द. पताक [निषेध] - संदंश अलपद्म तोंडाजवळ
ग विनवु	१२॥	अंजलि (पुढे वाकून हसून उत्साहाने)
नको		दोन्ही पताक [निषेध]
निज		द. सूची [तुझे]
गुज तूं	२१ अग्र. आयात	डाव्या बाजूला कमरेशी संपुट [गुपित]
जंव पुशेल तंव	१२॥	द. सूची, कपित्थ चंद्रकला, सूची [जेव्हा विचारेल तेव्हा]
आदरि तयाशि	१२॥	अंजलि (खाली वाकून नम्रपणे)

अनुक्रमणिका

(२)

तो	२	वा. पताक (अनुरागाने)
तुज न पुसतां	२१२॥	कमरेवर हात (जणू कुठेच लक्ष नाही असे भासवत चालणे.)
ग विनवु नको	२१॥	मुष्ठीत मुष्ठी हनु. खाली [विनवणी] – पताकौ [निषेध]
निज		वा . सूची
गुज तूं	१२ अग्र. आयात	वा. हंसास्य छा.
जंव पुशेल तंव	२१॥	वा. संदंश अलपद्म तोंडाजवळ वा. सूची
आदरि तयाशि	२१२॥	वा. चतुर द. चतुर अधस्तल [पाऊले], अंजलि (अवहित्था)

(३)

तो	१	द. पताक [त्याने]
तुज न पुसतां	↙१२१ स्व.	परावृत्त शीर्ष, उत्संग [जर तुला दुर्लक्षिले]
ग विनवु नको	१ गरूडस्थान	अंजलि, दोन्ही पताक [निषेध] [तर मुळीसुद्धा त्याची करुणा भाकू नको]
निज गुज तूं	पार्श्वसूची वा. गुडघा टेकणे	द. सूची, हंसास्य छा.
जंव पुशेल तंव		द. संदंश तोंडाजवळ, द. सूची [पण विचारल्यावर मात्र]
आदरि तयाशि	डावीकडे समसूचीचा दुसरा प्रकार	वा. लतास्य द. ताम्रचूड [विनयाने बोल]

(४)

तो		डावीकडे साची दृष्टीने 'तो' म्हणणे (लक्षार्थाने)
तुज न पुसतां	२१२॥	वा. उद्वेष्टित परिक्षेप करून लतास्य, परावृत्त शीर्ष
ग विनवु	२१॥	वा. लतास्य हस्ताचे मनगट द. हस्ताने धरणे [जणू हात धरून विनवणे.]
नको		दोन्ही पताक [निषेध]
निज गुज तूं	१२ अग्र.	वा. हंसास्य - संपुट [मनांतील गुपित]
जंव पुशेल तंव		द. हंसास्य तिर्यक्, द. संदंश तोंडाजवळ, द. सूची .
आदरि	२१॥	वा. लतास्य द. हस्ताने धरणे. (व्रीडा, लज्जा, विनय)
तयाशि	तै तै दिती तै	अंजलि

(१) चतुश्रम् – हात पहिल्या ओळीप्रमाणे करणे

(२)

तो	ऽ	ऽ	तु	ज	न	पु	स	तां	ऽ	ऽ	ग	वि	न	वु	न
तै	ऽ	तैं	ऽ	त	क	दि	मी	तैं	ऽ	तैं	ऽ	त	क	दि	मी

को	ऽ	नि	ज
तै	ऽ	तै	ऽ

गु	ज	तूं	ऽ	जं	व	पु	शे	ऽ	ल	तं	व	आ	ऽ	द	रि	त	या	ऽ	शि
त	क	दि	मी	त	क	दि	मी	त	क	दि	मी	तै	ऽ	तै	ऽ	तै	तै	दिती	तै

अनुक्रमणिका

हात चवथ्या ओळीप्रमाणेच करणे.

[अरूदी करून मागे जाणे]

स्वर

(५ वेळ)

ध नि – –	ध प मं ग	– ध प मं	ग – – मं	ग रे सा नि़
(१)				
तै युम् द त्ता	तै युम द त्ता	तै युम् ता हा	तै युम् द त्ता	तै युम् द त्ता
नट्ट ७ प्रथमार्ध	नट्ट ७	संपूर्ण	नट्ट ७ प्रथमार्ध डावा	तोच पुन्हा
सा रे ग मं	प – ध नि	सां रें सां –	नि नि ध प	मं ग – रे
तत् तै ता हा	तै ऽ धित् तै	ता हा तै ऽ	तै तै दिती तै	तै तै दिती तै
शिखर ५ प्रथमार्ध	सरकु ९ प्रथम भाग / शिखर ५	द्वितीयार्ध / सरकु ९ दुसरा भाग	कुदित्तुमेट्ट ८ द्वितियार्ध	तोच डावा
(२)				
तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तत् तै ता हा
उत्तानवंचित	७		तोच डावा	उत्तानवंचित ४
धित् तै ता हा	तै ऽ तत् तै	ता हा तै ऽ	तै तै दिती तै	दितीतै दिती तै
तोच डावा	सरकु ९ प्रथम भाग / शिखर ५ प्रथमार्ध डावा	सरकु ९ प्रथम भाग	द्विपाद जाति ४ तिसरा भाग / पेरिय २ द्वितीयार्ध	तोच पुन्हा / तोच पुन्हा

अनुक्रमणिका

(३)

ता ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ	धित् ऽ तै ऽ	तत् ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ
उडी	पेरीअडवू ४			
ता ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ	धित् ऽ तै ऽ	तत् ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ
उडी	पेरिय ४ डावा			

(४)

तै ऽ तै ऽ	ऽ ऽ तै ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै कत् तै कत्	तै ही तै ही
सरकु अडउ १०	वा. शिखर द.पताक अधस्तल →			
तै ऽ तै ऽ	ऽ ऽ तै ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै कत् तै कत्	तै ही तै ही
सरकु १० ←	वा. पताक द. शिखर	डाव्याने करणे		

(५)

तै ऽ तै ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै ऽ तै ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै कत् तै ही
१० सरकु अडउ वा. शिखर द. पताक →				
तै ऽ तै ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै ऽ तै ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै कत् तै ही
सरकु १०	← वा. पताक द. शिखर			

[२ वेळ]

(१)

ध॒ नि – –	ध॒ प मं ग	– ध॒ प मं	ग – – मं	ग रे॒ सा नि़
तै तै ता ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै तै ता ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै ऽ तै ऽ
← पाश त्रिपाद	जाति १० प्रथम भाग	← चतुरस्त्र		सुंदरी ग्रीवा
सा रे॒ ग मं	प – ध॒ नि	सां रें॒ सां –	नि नि ध॒ प	मं ग – रे॒
तै तै ता ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै तै ता ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै ऽ तै ऽ
← पाश त्रिपाद	जाति १० दुसरा भाग	चतुरस्त्र		सुंदरी ग्रीवा

(२)

तै तै ता दिं	ती तै तै ऽ	तै ऽ तै तै	ता दि ती तै	तै ऽ तै ऽ
चतुरश्र ३ प्रथम भाग →	गिणधों १ पाय सुंदरी ग्रीवा	← तोच डावा		सुंदरी ग्रीवा
तै तै ता दि	ती तै तै ऽ	तै ऽ तै तै	ता दि ती तै	तै ऽ तै ऽ
तोच डावा ←	सुंदरी ग्रीवा	तोच उजवा →		ग्रीवा

अनुक्रमणिका

ध	नि	–	–	ध	प	मं	ग	–	ध	प	मं	ग	–	–	मं	ग	रे	सा	नि
तै	तै	ता	ऽ	तै	तै	ता	ऽ	तै	तै	ता	ऽ	तै	तै	ता	ऽ	तै	तै	ता	तै
त्रिपाद				जाति				८				प्रथमार्ध				त्रिपाद			
सा	रे	ग	मं	प	–	ध	नि	सां	रें	सां	–	नि	नि	ध	प	मं	ग	–	रे
तै	ता	तै	तै	ता	तै	तै	ता	तै	तै	ता	तै	तै	ता	तै	तै	ता	तै	तै	ता
जाति				१०				संपूर्ण				करणे							
ध	नि	–	–	ध	प	मं	ग	–	ध	प	मं	ग	–	–	मं	ग	रे	सा	नि
तै	कत्	तै	ही	तै	कत्	तै	ही	तै	कत्	तै	ही	तै	कत्	तै	ही	तै	कत्	तै	ही
				कुदित्तुमेट्टु १												कुदित्तुमेट्टु ६			
सा	रे	ग	मं	प	–	ध	नि	सां	रें	सां	–	नि	नि	ध	प	मं	ग	–	रे
तै	कत्	तै	ही	तै	तै	दिती	तै	तै	ऽ	तै	तै	दिती	तै	तै	ऽ	तै	तै	दिती	तै
				तरीकीट तोम ३				द्विपादजाति ४ तोच तिसरा भाग डावा				डावा				तोच उजवा			

[अरूदी करून मागे जाणे]

त	'या	ऽ	ऽ	शि	व	स	वो	ऽ	नि	श	य	ना	ऽ	ऽ	व	रि	स	खि	म
ग	ह	ळु	च	पा	ऽ	य	चु	रु	नि	वं	ऽ	दु	नि	ज	व	ळि	ठा	ऽ	क

'तयाशि बसवोनि शयनावरि सखि मग हळुच पाय चुरुनि वंदुनि जवळि ठाक'– तू त्याला प्रेमाने शय्येवर आणून बसव आणि मग वंदन करून हळुच त्याचे पाय चेपीत त्याच्या जवळ बसून रहा.

(१)

तयाशि	१२।।	द. पताक (कौतुक, प्रेम)
बसवो–नि शयना	१२१ प्रत्या.	द. सर्पशीर्ष अधस्तल–द. पताक [शयन] वा. द. कोपराखाली पताक
वरि सखि	२।।	द. सर्पशीर्ष [शयनावर] –वा. मृगशीर्ष [स्त्री]
मग हळुच पाय	१२१।।	द. चतुर– वा. चतुर–द. चतुर अधस्तल [पाऊले]
चुरुनि		दोन्ही मुष्ठी [पुढे वाकून पाय चेपणे]
वं–		अंजलि
दुनि जवळि ठाक	~~३ १२ प्रेंखण~~	कर्कट वा. मांडीवर [हळुच त्याच्या जवळ सरकल्यासारखे करणे]

अनुक्रमणिका

(२)

तयाशि	२१॥	वा. पताक
बसवोनि शयना	२१२ अग्र. आयात	खट्वा [शय्या]
वरि सखि	२१ मागे स्व.	वा. पताक डोक्याखाली [शयन] द. लताख्य
मग हळुच पाय	२१२॥	वा. चतुर – द. चतुर – वा. चतुर अधस्तल [पाऊले]
चुरुनि		दोन्ही मुष्ठी [पुढे वाकून] [पाय चेपणे]
वं	}	अंजलि
दुनि जवळि ठाक	++ उद्घटित	अंजलि [हळुच त्याच्या जवळ सरकणे] (व्रीडा, लज्जा)

(३)

तया –	१	द. पातक (लक्षार्थ)
शि बसवो–नि	१२१ गरुडस्थान	द. सर्पशीर्ष अधस्तल
शयनावरि सखि	मांडी घालून जमिनीवर बसणे, डावा गुडघा वर	वा. लताख्य द. पातक [शयन]
मग हळुच	}	पुढे वाकून दोन्ही हातांनी स्वतःचा डावा पाय चेपणे
पाय चुरुनि		
वंदुनि जवळि ठाक	दृष्टी निमीलित करून हळुवारपणे डाव्या गुडघ्यावर मस्तक टेकणे	

(४)

तयाशि	बसूनच	साची दृष्टीने निर्देश
बसवोनि शयना		द. सर्पशीर्ष–डोक्याखाली अंजलि [शयन]
वरि सखि		द. मृगशीर्ष [स्त्री]
मग हळुच पाय		द. मृगशीर्ष [दृष्टीने पायाकडे निर्देश करणे]
चुरुनि	वर उठणे	[पाय चेपणे] मुष्ठी दोन्ही
वंदुनि जवळि ठाक	१२ तै तै दिती तै	अंजलि

[अरूदी करून निधून जाणे]

अनुक्रमणिका

राग–कल्याणी॥ **॥आदिताळ (४, २, २)**

अभिनयपद
साहित्य

१ प. कां चतुरा आजि ठकलाशी । काय सांगू मीं तुझ्या भ्रमाशी ॥

२ अ. न करितां विच्यार चांगला । सळू नकोरे व्यर्थ मजला ॥

२ मन्मथा हे जटा नोहे । माझी विशाल वेणी पाहें ।

४ मस्तकीं चंद्रकला नहो हे । म्या फूल खोविलें आहें ॥ १ ॥

५ कंठीं नहों तें विष भारी । काळे लाविली ते कस्तूरी ।

६ विभूति नहों हे शरिरीं । विरहें झालें मीं पांढरी ॥ २ ॥

७ करिचर्म हें नहों बरें । विरहिणीस योग्य नीलांबर ।

८ शरभेंद्र स्तुत तो सांब । सर्वथा नहों मीं स्त्री गरीब ॥ ३॥

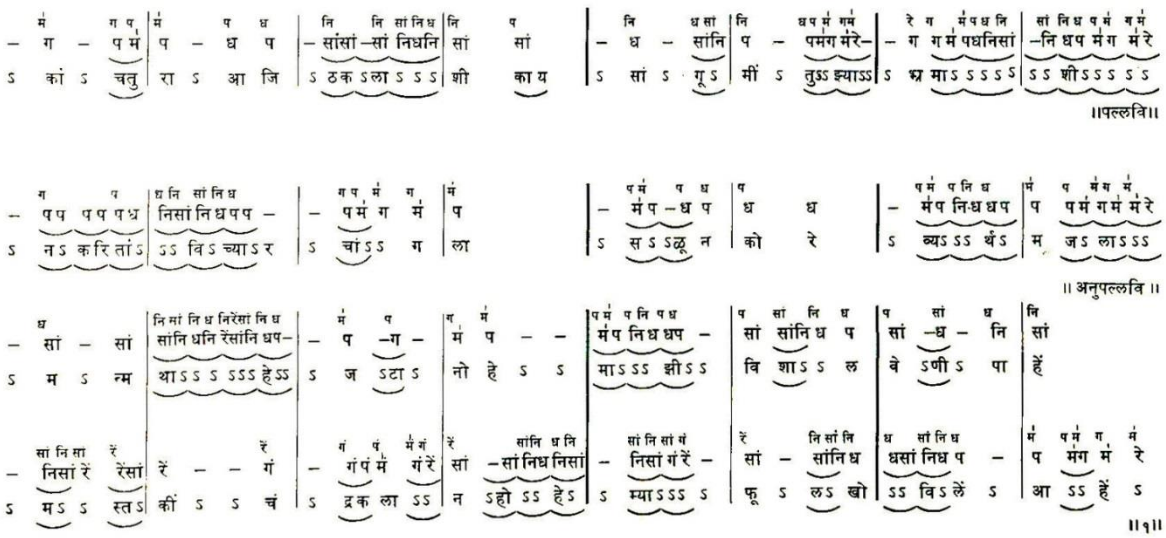

अनुक्रमणिका

" विरहिणीकृत मन्मथोपालंभ कल्पित कथा "

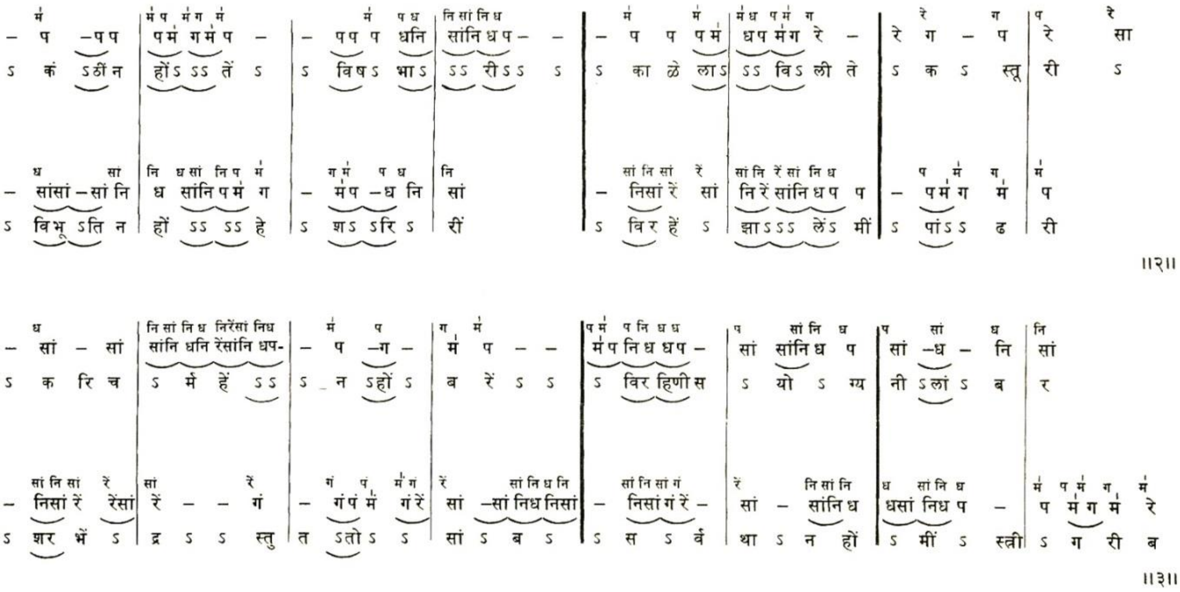

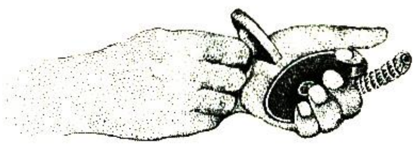

अनुक्रमणिका

अभिनयपद

राग-कल्याणी ॥ ॥ आदिताळ (४, २, २)

या प्रकारातील नायिका आहे विरहोत्कंठिता. शंकराची तपश्चर्या मोडण्यासाठी मदनाने जीवाचे रान केले होते आणि त्याच्या क्रोधाग्नीत स्वतःला जाळून घेतले होते, ही कथा सर्वश्रुतच आहे. त्याचा संदर्भ घेऊन येथे नायिकेवर शरवृष्टी करून तिला अधिकच व्याकूळ करणाऱ्या मदनाला ती सांगते आहे — बा चतुरा, मदना असा कसा रे तू फसलास? जरा नीट विचार कर म्हणजे तुला कळेल की मी तो सांबशंकर नसून एक गरीब बिचारी विरहिणी स्त्री आहे, फक्त माझे हे दुर्लक्षिलेले केस जटेप्रमाणे, हे सुकलेले फूल चंद्रकलेप्रमाणे माझे निस्तेज शरीर भस्म चर्चिल्याप्रमाणे आणि दरिद्री वस्त्रे करीचर्माप्रमाणे दिसत आहेत म्हणूनच तू फसलास! [या पदाचा मूळ संस्कृत श्लोक परंपरेत केला जातो.]

[अड्डिमे करणे]

ऽ कां ऽ चतु | रा ऽ आ जि | ऽ ठक ऽ ला ऽ | शी ऽ का य | ऽ सां ऽ गू | मीं ऽ तु झ्या | ऽ भ्र मा ऽ | ऽ शी ऽ ऽ

'कां चतुरा आजि ठकलाशी, काय सांगू मीं तुझ्या भ्रमाशी'— मदना! आज तू असा कसा रे फसलास! आता तुझ्या या वेडेपणाला काय तरी करावे बाई!

(१)

=कां	१	द. अलपद्म [प्रश्नार्थक] (दुःख, उपहास)
चतुरा	२॥	द. अलपद्म [दोलीत करणे] पुढे वाकून (दुःखद हास्य)
आजि		द. पताक अधोमुख
=ठकलाशी	१२ स्व.	टाळी वाजवून द. मुष्ठी हनु. खाली, वा. पताक अधस्तल द. कोपराखाली

(२)

=कां	२	वा. अलपद्म
चतुरा आजि	१२॥	वा. अलपद्म दोलीत – पताक अधोमुख
=ठकलाशी	२१ स्व.	टाळी वाजवून वा. मुष्ठी हनु. खाली, द. पताक वा. कोपराखाली

(३)

=कां	१	द. शिखर [प्रश्नार्थक]
=चतुरा	२१	द. कर्तरीमुख तिर्यक् (व्यंगार्थाने) ['धूर्त' या अर्थी]
आजि	२॥	द. अर्धचंद्र अधोमुख
–ठकलाशी	२१ स्व.	द. संदंश लताख्य तोंडाकडून, परावृत्त शीर्ष.

*या पदाचा मूळ संस्कृत श्लोक परंपरेत केला जातो.

अनुक्रमणिका

(४)

–कां – चतुरा	२१२१२॥	वा. अलपद्म [लगबगीने पुढे जाणे.]
आजि		वा. अर्धचंद्र उर्ध्वाधोमुख
– ठकलाशी	१२ स्व.	वा. संदंश तोंडाकडून

(१)

काय		द. अलपद्म [प्रश्नार्थक]
– सांगू	२	द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाकडे
मीं तुझ्या	१॥	द. पताक छा., द. सूची [तू]
– भ्रमा	१२ स्व.	द. सूची डोक्याकडे मनगटातून गोल फिरविणे
शी		द. संदंश अलपद्म डोक्याकडे ['कमाल आहे' या अर्थी]

(२)

काय		वा. अलपद्म [प्रश्नार्थक]
– सांगू	२	वा. संदंश अलपद्म तोंडाजवळ
मीं तुझ्या	१॥	वा. अलपद्मच ठेऊन प्रकम्पिता ग्रीवा–'मी' व 'तू' म्हणणे.
– भ्रमाशी	२१ स्व.	वा. सूची डोक्या., संदंश - अलपद्म डोक्याजवळ
– कां – चतुरा	१२१	दोन्ही अलपद्म उत्ताल दोलीत करणे (मान वेळावणे)
आजि	२॥	दोन्ही पताक अधोमुख, अनुवृत्त दृष्टी
– ठकलाशी	२१ स्व.	दोन्ही संदंश ['हात् तुझी !' ह्या अर्थी नाक उडविणे.]
काय		वा. अलपद्म [प्रश्नार्थक]
– सां – गू	२१	वा. कपित्थ चंद्रकला
मीं तुझ्या	२१॥	वा. पताक–सूची
– भ्रमाशी	२१ स्व.	वा. सूची डोक्याकडे, संदंश अलपद्म

[अर्धे आवर्तन मागे जाऊन अड्डिमे करणे.]

|ऽ न करि तां |ऽ वि च्या र |ऽ चां ऽ ग |ला ऽ ऽ ऽ |ऽ स ळू न |को ऽ रे ऽ |ऽ व्य ऽ र्थ |म ज ला ऽ|

'न करितां विच्यार चांगला;सळू नको रे व्यर्थ मजला'—नीट विचार न करता वृथा मला छळू नकोस. [अविचाराने मलाच शंकर समजून पुष्पबाण सोडू नकोस.]

अनुक्रमणिका

(१)

= न करितां	१	द. पताक [नकारार्थी]
= विच्यार	२॥	द. हंसास्य आवर्तित छातीवर
चांगला	१	द. पद्मकोष छा.
= सळू नको रे	२ द. पाद सूची	द. मुष्ठी–पताक डोक्यापासून, परावृत्त शीर्ष
= व्यर्थ मजला	१२॥	द. संदंश डोक्याजवळ – पताक छा.

(२)

= न करितां	२१	वा. पताक [नकारार्थी]
विच्यार	२॥	वा. हंसास्य छा.
चांगला	२	वा. पद्मकोष छा.
– सळू	१२ अग्र. उडी	दोन्ही पताक उत्ताल वा. वर समोर द. छा. [जणू बाण अडविणे.]
नकोरे		एकदम मान फिरवून समसूची (दुसरा) करून खाली बसणे व पताकौ जमिनीवर टेकणे. [जणू बाण अडविणे.]
व्यर्थ मजला	बसूनच	वा. संदंश-पताक छा.

(३)

= न करितां	१२	द. पताक [नकार]
= विच्यार	१२॥	द. हंसास्य छा.
चांगला	१	द. सर्पशीर्ष आवेष्टित करून अधस्तल ['बरं का !' याअर्थी]
= सळू	२१॥ ↙	दोन्ही पताक, द. पताक परीक्षेप वा. छा. } पुष्पबाणांची वृष्टी
नको = रे	२१॥ ↙	दोन्ही पताक, वा. पताक तोंडावर } पुष्पबाणांची वृष्टी
व्यर्थ मजला		संपुट [हातावर हात दाबणे] (विचल मनस्थिती)

अनुक्रमणिका

(४)

–न करितां	२१	वा. पताक
–विच्यार	२१॥	वा. हंसास्य छा.
चांगला	२	वा. पद्मकोष छा.
–सळू	१२ अग्र. ↘ उडी	दोन्ही पताक [वा. परीक्षेप वर समोर द. छा.] } मदनबाणांनी व्याकूळ होणे.
नको –रे	२१ अग्र. ↙ उडी	दोन्ही पताक [द. परीक्षेप वर समोर वा. छा.] }
– व्यर्थ मजला	११२१२१२ पेरीय अडवू संपुट	
–कां–चतुरा	२१२	उत्ताल अलपद्म दोन्ही (उपहासाने चिडविणे)
आजि	१॥	वा. अर्धचंद्र, अधोमुख
–ठकलाशी	२१ स्व.	टाळी – वा. मुष्ठी हनु. खाली द. पताक वा. कोपराखाली
काय	‡	द. अलपद्म
–सांगू मीं तुझ्या	१२॥	द. कपित्थ चंद्रकला, पताक – सूची [मी, तूझ्या]
भ्रमाशी	१२॥	द. सूची [डोके] संदंश ['डोके फिरले आहे' याअर्थी]

[अर्धे आवर्तन मागे जाऊन अड्डिमे करणे.]

ऽ मन् ऽ म|था ऽ ऽ हे |ऽ ज ऽटा ऽ|नो हे ऽ ऽ |मा ऽ झी ऽ |वि शा ऽ ल| वे ऽणी ऽ पा|हें ऽ ऽ ऽ|

'मन्मथा हे जटा नोहे, माझी विशाल वेणी पाहें'– बा मन्मथा, (शंकराच्या डोक्यावर असते ती) ही केसाची जटा नव्हे, (अनेक दिवस लक्ष न दिल्यामुळे जटेप्रमाणे भासणारी) ही माझ्या विपुल केशसंभाराची लांबसडक वेणी आहे.

(१)

–मन्मथा	१२॥	मन्मथ हस्त - दोन्ही पताक [संबोधन]
हे		द. पताक [मान वळवून केस दर्शविणे.]
जटा	२ प्रत्या.	द. कर्तरीमुख [डोक्याकडून खाली आणणे.]
नोहे		द. पताक
माझी	२ गरुडस्थान	द. पताक, परिवर्तित व्यावर्तित करून छातीवर ठेवणे.
विशाल		द. अलपद्म डोक्याकडून खाली आणणे.
वेणी पाहें		दोन्ही कपित्थ [वेणी वळणे.] द. पताक [लांब शेपटा दर्शविणे.] (२)

अनुक्रमणिका

(२)

मन्मथा हे	गरुडस्थानातच	दोन्ही मुष्ठी [ऊसाचे धनुष्य] वा. मुष्ठी द. भ्रमर [भुंग्याची दोरी]
जटा-नोहे	२१२॥	वा. हंसास्य डोक्यावर आवर्तित [जटा] पताक [नकार]
माझी	२	वा. पताक छा.
विशाल	१२ अग्र.	वा. अलपद्म खांद्यावरून व्यावर्तित करून आणणे [जणू वेणी पुढे आणणे.]
वेणी पाहें	२१२॥	वा. अलपद्म द. पताक [केस दर्शविणे.]

(३)

– मन्मथा हे	१२॥	द. हंसास्य छा. – द. संदंश उत्ताल छा. [मनोज]
जटा नोहे	१ प्रत्या.	द. त्रिपताक कंपित [जटा] – पताक
माझी विशाल	२१ स्व.	द. पताक छा., अलपद्म [केस]
वेणी पाहें		वा. कपित्थ द. कपित्थ वा. अलपद्म अधोमुख [वेणी वळणे.]

(४)

मन्मथा हे	१२ स्व.	मत्स्यहस्त – वा. लताख्य द. कर्तरीमुख [ध्वजा] [मीनकेतन]
जटा नोहे	२१२॥	दोन्ही पताक डोक्यावर [जटा], वा. पताक [नाही]
माझी विशाल	२	वा. पताक छा., अलपद्म [केस]
वेणी पाहें	द. सूची पाद	द. हंसास्य [डोक्यावर बांधलेली वेणी दर्शविणे.]

|ऽ म ऽ स्त |कीं ऽ ऽ चं |ऽ द्रक ला ऽ| न हो ऽ हे |ऽ म्यां ऽ ऽ| फू ऽ ल खो| ऽ वि लें ऽ| आ ऽ हें ऽ|

'मस्तकीं चंद्रकला नहो हे म्यां फूल खोविलें आहें'— आणि माझ्या डोक्यावर दिसते ती काही चंद्रकोर नव्हे, मी डोक्यात खोचलेले (आणि आता सुकून वाकडे तिकडे झालेले) फूल आहे ते.

(१)

–मस्तकीं	१ गरुडस्थान	वा. लताख्य द. पताक तिर्यक् डोक्यावर
चंद्रकला	पार्श्वसूची-द. जानू टेकणे	वा. चंद्रकला
नहो हे		द. पताक [नकारार्थी]

अनुक्रमणिका

(२)

=मस्तकीं	१२ स्व.	वा. लताख्य द. पताक डोक्यावर
चद्रकला	२ प्रत्या.	द. चंद्रकला
नहो हे	२१२	वा. पताक [नकारार्थी]
– म्यां	१॥	वा. पताक छा. (विषण्णपणे)
फूल खोविलें	१ वा. पाद सूची	वा. कपित्थ [फूल खुडून डोक्यात घालणे]
आहें		वा. उद्वेष्टित करून चंद्रकला [कोमजलेले फूल चंद्रासारखे दिसते आहे.]
=मस्तकीं	१२१ स्व.	वा. लताख्य द. पताक [मस्तक दर्शविणे]
चंद्रकला		वा. लताख्य, द. हंसास्य–चंद्रकला [चंद्रकोर दर्शविणे.]
नहो हे		,, ,, फक्त धुत शीर्ष
म्यां फूल खोविलें	~~१॥~~ २	वा. पताक छा. ––द. कपित्थ [फूल खुडून माळणे]
आहें	द. पाद सूची	द. संदंश अलपद्म डोक्याजवळ [फूल सुकले आहे.]
-कां- चतुरा आजि	२१॥	वा. अलपद्म [प्रश्नार्थक]–पताक अधोमुख [आजि]
- ठकलाशी	२१ स्व.	वा. मुष्ठी हनुखाली ['तू ? आणि फसलास ? आश्चर्य आहे' या अर्थी]
काय		वा. अलपद्म
=सांगू	१	द. कपित्थ चंद्रकला
मी तुझ्या	२	द. सूची
भ्रमाशी	१२॥	द. सूची [डोके] संदंश अलपद्म

[अर्धे आवर्तन मागे जाऊन अड्डिमे करणे.]

ऽ मन ऽ म|था ऽ ऽ हे|ऽ ज ऽटा ऽ|नो हेऽ ऽ |मा ऽ झीऽ |वि शा ऽ ल|वे ऽणी ऽ पा|हें ऽ ऽ ऽ|

'कंठीं न हों तें विष भारी काळे लाविलीते कस्तूरी'— माझा कंठ शिवाप्रमाणे निळसर दिसतो आहे तो विष प्याल्यामुळे नव्हे तर विरहाग्नितजळणाऱ्या माझ्या अंगाला मी ही कस्तूरी लावली आहे.

(१)

=कंठीं	१	द. अर्धचंद्र गळ्याजवळ
नहों ते	२॥	द. पताक [नकारार्थी]

अनुक्रमणिका

– विष भारी	१२॥	द. अराल उत्ताल-पताक उत्ताल [विष] (भय)
– काळेला-विलीते	१२१२॥	द. पताक परिवर्तित व्यावर्तित करून गळ्याजवळ आणणे.
कस्तूरी	१	द. सिंहमुख वा. कटकामुख (उच्छ्वास घेणे)

(२)

–कंठीं	२ गरुडस्थान	वा. अर्धचंद्र गळ्याजवळ
न हों तें		वा. पताक नकारार्थी
विष भारी	पार्श्वसूची	वा. अलपद्म उत्ताल छा. द. अराल अधस्तल आवर्तित छा.–पताक उत्ताल
–काळे ला-विलीते	१२ अग्र ↘ उडी	१२ अग्र. ↘ उडी पताकौ वा. समोर द. छा. प्रथम उत्ताल नंतर परिवर्तित [भय]
–क-स्तूरी	२१२॥	वा सिंहमुख द. कटकामुख (उच्छ्वास घेणे)

(३)

कंठीं नहों तें	नटराजपाद	वा. सिंहमुख द. त्रिपताक [शिवहस्त]-द. पताक [नकारार्थी] [मी शिव नाही.]
विष भारी	२	द. अराल–पताक उत्ताल
काळे लाविलीते	१॥	संपुट-टाळी, दोन्ही कटकामुख [कस्तुरी उगाळणे]
–कस्तूरी	१२॥	वा. लतारव्य द. पताक [कस्तुरी गळ्यापर्यंत लावणे]

(४)

कंठीं नहों तें	२१२॥	वा. अर्धचंद्र गळ्याजवळ
– विष	१२ अग्र. आयात ↘उडी	वा. अराल उत्ताल
भारी	१२ अग्र. आयात ↘उडी	वा. अराल उत्ताल द. पताक तोंडावर (भय)
– काळे लाविलीते	→ १	परावृत्त शीर्ष , द. संदंश लताख्य वा. पताक [कस्तुरी लावणे]
कस्तूरी	२	वा. सिंहमुख द. कटकामुख [सुगंध घेणे]

ऽविभू ऽति न | हों ऽ ऽ हे | ऽ श ऽरी ऽ | रीं ऽ ऽ ऽ | ऽ विर हें ऽ | झा ऽ लें मीं | ऽ पां ऽ ढ | रीऽऽऽ |

'विभूति न हों हे शरीरीं, विरहें झालें मीं पांढरी' – आणि माझे हे शरीर पांढरे फटक (निस्तेज) दिसते आहे ते अंगाला भस्म फासल्यामुळे नव्हे तर विरहामुळे होय.

–विभूति न हों हे	१२१॥	दोन्ही पताक [हातांना व कपाळाला भस्म लावणे] द. पताक [नकारार्थी]
शरीरीं	१ प्रत्या.	दोन्ही मृगशीर्ष तिर्यक् [डोक्यापासून पायापर्यंत नेणे.]

अनुक्रमणिका

–विभूति न हों हे	१२१॥	दोन्ही पताक [हातावर चोळून भस्म सर्वांगाला लावणे.]
शरीरीं	२१ एकपाद	,, हंसास्य [तपस्वी]

===विरहें	१ २ १ वाम पाद कुंचित वर उचलणे	दोन्ही संदंश - वा. छातीशी द. परिवर्तन
झालें मीं	१	द. पताक छा.
–पांढरी	२१ एकपाद	दोन्ही मुष्ठी - वा. छातीशी द. कपालावर टेकणे [विरहिणी]

विभूति न हों हे	१२१	दोन्ही पताक [भस्म] द. पताक [त्याच्या]
शरीरीं	१२ एकपाद	दोन्ही हंसांस्य द. डोक्यावर वा. छातीशी [तपस्व्याच्या-शंकराच्या]
===विरहें झालें मीं	२ १ २ द. पाद कुचित वर उचलणे	दोन्ही संदंश [विरहिणी] - वा. पताक [मी]
पांढरी	२१ एकपाद	दोन्ही शिखर डोक्यापासून खाली आणून कर्कट द. मांडीवर ठेवणे.

कां	१	वा. मुष्ठी [कमरेवर] द. अलपद्म
चतुरा आजि	२॥	दोन्ही हात पाठीवर [कशी झाली फजिती एकाची!]
–ठकलाशी	१२१॥	कपोत [पुढे वाकून चालणे.]
काय–सांगू मीं	१२॥	द. अलपद्म - कपित्थ चंद्रकला तोंडाकडे
तुझ्या–भ्रमाशी	१२ स्व.	द. सूची डोक्याजवळ - संदंश अलपद्म

[अर्धे आवर्तन मागे जाऊन अड्डिमे करणे.]

ऽ करि ऽ च | ऽ र्म हें ऽ | ऽ न ऽहों ऽ | ब रें ऽ ऽ | ऽ विर हिणी स | ऽ यो ऽ ग्य | नी ऽलां ऽ ब | र ऽऽऽ

'करिचर्म हें न हों बरें, विरहिणीस योग्य नीलांबर'—मी नेसले आहे ते हत्तीचे चामडे नव्ह बरं! ते तर विरहिणीस साजेसे असे फाटके, तुटके निळे वस्त्र आहे.

=करि	१	द. सिंहमुख अधोमुख [हत्ती]
च–र्म हें	२॥	कर्कट तिर्यक् [चर्म], द. चतुर उत्ताल [वस्त्र दर्शविणे.]
– नहों बरें	१२॥	द. पताक – मुष्ठी हनु. खाली
=विरहिणीस	२	कर्कट अधस्तल डाव्या मांडीवर (निश्वास सोडणे.)
नीलां–बर	१२१॥	दोन्ही पताक [ढग] दोन्ही कपित्थ [वस्त्राचा पदर][ढगाच्या रंगाचे-निळे वस्त्र]

अनुक्रमणिका

–करि	१२	वा. त्रिपताक कानावर द. लताख्य दोला [करिहस्त] [हत्ती]
च-र्म हें	१॥	कर्कट तिर्यक्
न हों बरें	१२॥	दोन्ही पताक वा. मुष्ठी हनु. खाली
–विरहिणीस	~~१२ अग्र. आयत~~	दोन्ही संदंश वा. छा. द. परिवर्तन
योग्य		वा. हंसास्य तिर्यक्
नीलांबर	२१२॥	वा. कर्तरीमुख तिर्यक् [फाटके तुटके] वा. चतुर उत्ताल [वस्त्र]

–करि	द. प्रथम पुढे व नंतर मागे दोलापाद करणे	वा. त्रिपताक कानावर [हत्तीचे कान] द. लताख्य दोला [सोंड]
च-र्म हें	१	कर्कट तिर्यक्
न हों बरें	२॥	दोन्ही पताक - द. मुष्ठी हनु. खाली
–विरहिणीस योग्य	~~१~~ पार्श्वसूची	टाळी - जमिनीवर कर्कट टेकणे.
नीलांबर	१२१॥	द. कर्तरीमुख - द. हंसास्थ [कपडा चिमटीत धरून दाखविणे.]

–करी	२ आयात	वा. सिंहमुख अधस्तल द. त्रिपताक कानावर
च-र्म हें	१॥	कर्कट तिर्यक्
न हों बरें	२१२॥	वा. पताक
विरहिणीस योग्य	२१॥	संपुट छा. - वा. हंसास्य तिर्यक् [योग्य]
नीलांबर	२	दोन्ही कपित्थ [पदर]

ऽ शर भें ऽ | द्र ऽ ऽ स्तु | त तो ऽ ऽ | सां ऽ ब ऽ | ऽ स ऽ र्व | था ऽ न हों | ऽ मीं ऽ स्त्री | ऽ ग री ब

शरभेंद्र (सर्फोजीराजा) ज्याचीस्तुतीकरतोअसातोसांबशिवआहे, मीतरबिचारीएकगरीबस्त्रीआहे— 'शरभेंद्र स्तुत तो सांब सर्वथा न हों मीं स्त्री गरीब' का वृथा मला छळतोस?

–शरभेंद्र	१ प्रत्या.	वा. लताख्य द. त्रिपताक छा. [राजा]
स्तुत तो	२॥	अंजलि
सांब	नटराजपाद	नटराजहस्त

अनुक्रमणिका

–शरभेंद्र	२१२ स्व.	द. लताख्य वा. कपित्थ [राजभाव]
स्तुत तो	॥	अंजलि
सांब	नटराजपाद	द. लताख्य वा. सर्पशीर्ष डोक्यावर
– स–र्वथा न हों	१२१॥	द. संदंश डोक्यापासून - पताक [नकारार्थी]
मीं स्त्री	१	द. पताक छा., वा. मृगशीर्ष [स्त्री]
–गरीब	२॥	संपुट (दीनता)
शरभेंद्र	१ ऐंद्रस्थान	वा. लताख्य द. पताक उर्ध्वमुख छा.
स्तुत तो	२ नटराजपाद	अंजलि डोक्यावर
सांब		२ वेळ सुंदरी ग्रीवा
–सर्वथा न हों !	१२॥	द. संदंश – पताक डोक्यापासून [मुळीच नाही.]
मीं स्त्री	१	द. पताक छा.– वा. मृगशीर्ष [स्त्री]
– गरीब	२॥	संपुट (दैन्य)
– कां चतुरा	१२॥	द. अलपद्म
आजि		दोन्ही हात पाठीवर ['खाशी जिरली' या अर्थी]
– ठकलाशी काय	१२ १२	द. कर्तरीमुख तिर्यक्
–सांगू	१	द. कपित्थ चंद्रकला
मीं तुझ्या	२	द. सूची
भ्रमाशी	१२॥	द. सूची डोक्याजवळ संदंश अलपद्म
–कां चतुरा आजि	१२॥	द. अलपद्म - द. अलपद्म दोलीत पुढे वाकून
– ठकलाशी आजि	२१२॥↙वायव्येस तोंड	द. पताक, परावृत्त शीर्ष
–ठकलाशी आजि	२१२॥↙	द. पताक, परावृत्त शीर्ष
–ठकलाली. . .	२१२१····	द. पताक, परावृत्त शीर्ष [निघून जाणे]

निर्गुण स्वानुभव प्रतिपादनपूर्वक सगुणोपर उपदेश

राग-निलांबरी ॥ ॥ अटताळ (खण्डअट) (५, ५, २, २)

अभिनयपद
साहित्य

१ प. अघटित सये शिवलीला । वर्णितां शेषहीं भागला ॥
२ अ. त्रिपुरासुरांशी युद्ध केलें । ऐक तेंचि सांगतें नवल ॥
३ भूमि केली ज्यानें रथ । ब्रह्मदेव सारथी तेथें ।
४ चंद्र सूर्य केलें गाडे । च्यारी वेद ज्याशि घोडे ॥१॥
५ बाण केला नारायण । बाणभाता समुद्र जाण ।
६ मेरूपर्वत धनुष्य केला । त्याशि आदिशेष चिला ॥२॥
७ अशा रीतीनें शंकरें । जिंकिले ते त्रिपुरासुर ।
८ असे भक्तांचें भयवारी । शरभेंद्राचा कैवारी ॥३॥

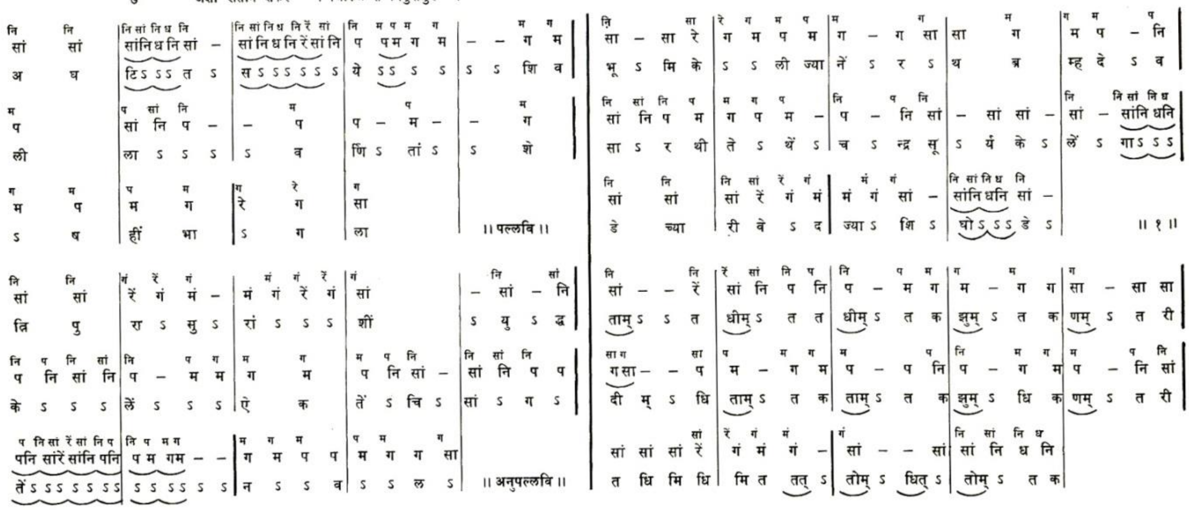

नि सां	रें नि	प म नि	प म ग	ग	
सां -- सां रें	नि प प प	म मनि प प	म ग म --	म म म --	
ता ऽ झु णु	ता ऽ दि मि	त धिम् ऽ त	झं ऽ झं ऽ	त क तै ऽ	

म	प सां नि	प सां नि	सां	रें गं मं गं	
प प – प	सां नि प प	सां नि सां सां	सां सां सां रें	गं मं गं सां	
य्य तै ऽ य्य	त रि त ध	ण त त क	ध ण त झु	णु त धि मि	

नि सां रें सां नि	प म नि प	म ग	म ग म प	
सां सांरें सांनि प	-- -- मनि पम	गग म -- म	ग म प नि	
तत् तरी किट तोम्	ऽ ऽ तक तरी	किट तोम् ऽ धित्	ताम् अ ऽ शी	

प सां नि	प म ग	म प म	ग म	ग म	
सां -- नि प	-- म ग म	प म ग ग	म -- म ग	म प – प	
बा ऽ ण के	ऽ ला ना ऽ	रा ऽ य ऽ	ण ऽ बा ऽ	ण भा ऽ ता	

प नि प	म ग म	म ग म	प नि	सां नि	
पनि प – म	ग म प --	ग -- म प	-- नि सां --	सां नि -- प	
सऽ मु ऽ द्र	जा ऽ ण ऽ	मे ऽ रू प	ऽ र्व त ऽ	ध नु ऽ ष्य	

प नि	सां	रें गं मं	गं रें गं	
नि नि सां --	सां -- सां रें	गं मं मं गं	रें गं सां --	
के ऽ ला ऽ	त्या ऽ शि आ	ऽ दि शे ऽ	ष चि ला ऽ	।।२।।

अनुक्रमणिका

मं गं मं पं	मं गं सां	नि प नि सां	नि सां रें	गं मं गं सां
गं मं पं मं	गं सां सां नि	प नि सां नि	सां -- रें गं	मं गं सां रें
अ शा ऽ री	ती नें शं ऽ	क रें ऽ ऽ	जिं ऽ कि ले	ऽ ते त्रि पु
रें सां नि प	म ग म	प नि सां	नि प नि	सां नि प
सां नि प म	म ग म प	प नि सां नि	प नि सां –	सां नि प म
रा ऽ सु र	अ से ऽ भ	क्तां ऽ चें ऽ	भ य वा ऽ	री ऽ श र
म नि प म	ग प म ग	सा ग म	प म ग म प नि	
नि प म ग	ध म ग सा	ग म प –	पम गम पनि सां	
भें ऽ द्रा ऽ	चा ऽ कैं ऽ	वा ऽ री ऽ	तक तदीं गिण तोम्	।।३।।

(मागील स्वरसहित बोल पुन्हा घेणे)

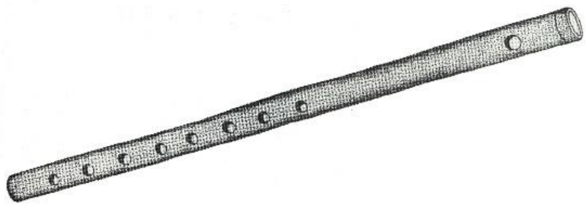

अनुक्रमणिका

निर्गुण स्वानुभव प्रतिपादनपूर्वक सगुणोपर उपदेश

अभिनयपद

राग-निलांबरी ॥ **॥ अटताळ (खण्डअट) (५, ५, २, २)**

या प्रकारातील साहित्य वीररसाने परिपूर्ण आहे. 'निर्गुण स्वानुभव प्रतिपादनपूर्वक सगुणपर उपदेश' नामक निरुपणातील हे पद आहे. विश्वातील कलहांचा, वाईट गोष्टींचा नाश करण्यासाठी देवाने नेहमीच असामान्य रूपे धारण केली आहेत. महाभयंकर त्रिपुरासूराचा वध करताना भगवान शंकराने प्रत्यक्ष पंचमहाभूतांनाच आपले चाकर बनविले. त्याअतुलनीय, अवर्णनीय युद्धाची कथाच नर्तकी आपल्या सखा सांगत आहे. आश्चर्य, आनंद, उत्साह, कौतुक हेच या प्रकाराचे प्रमुख भाव आहेत.

अ ऽ घ ऽ	टि ऽ त ऽ	स ऽ ऽ ऽ	ये ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ शि व	ली ऽ ऽ ऽ	ला ऽ ऽ ऽ
ऽ ऽ व ऽ	र्णि ऽ तां ऽ	ऽ ऽ शे ऽ	ऽ ऽ ष ऽ	हीं ऽ भा ऽ	ऽ ऽ ग ऽ	ला ऽ ऽ ऽ

'अघटित सये शिवलीला, वर्णितां शेषही भागला'—हे सखे! शिवाच्या असामान्य शौर्याचे वर्णन करणे प्रत्यक्ष आदिशेषाच्याही शक्तीपलीकडचे आहे.

[एक आवर्तन पाय वाजवित मागे जाणे.]

(१)

अ	ऽ	घ	ऽ	टि	ऽ	त	ऽ
तै	ऽ	तै	ऽ	ताम्	ऽ	ऽ	ऽ

त्रिपादजाति ५ प्रथम भाग

सये	१२॥	द. मृगशीर्ष, वा. मृगशीर्ष [मैत्रिणी]
— शिव	१ वा. नटराजपाद	नटराजहस्त
लीला	द. पाद दोन वेळ उद्घटित सम	नटराजहस्त
— वर्णितां	२१॥	द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ
शेषहीं	२ प्रत्या.	वा. लताख्य, द. सर्पशीर्ष वरून सर्पाकृति खाली आणणे
भागला	१२॥	द. संदंश डोक्याकडून परिक्षेप

(२)

अ	ऽ	घ	ऽ	टि	ऽ	त	ऽ	स	ऽ	ऽ	ऽ	ये	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	शि	व
तै	युम्	द	त्ता	तै	युम्	ता	ऽ	ता	तै	तै	ता	धित्	तै	तै	ता	तै	तै	दिती	तै

(१) नट्ट १ डावा — पेरीयअडवू ५ डावा — तरिकिट तोम ३ डावा

अनुक्रमणिका

लीला	२ द. नटराजपाद, वा. २ वेळ उद्घटित	दोन्ही लताख्य—वा. डोक्यावर द. डावीकडे
वर्णितां	१२॥	वा. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ
शेषहीं	२१ अग्र. आयात	दोन्ही सर्पशीर्ष [एकमेकास जोडून] डोक्यापासून कमरेपर्यंत आणणे.
भागला	१२॥	वा. संदंश [परिक्षेपित] डोक्याकडून परावृत्त शीर्ष

(३)

अ	ऽ	घ	ऽ	टि	ऽ	त	ऽ	स	ऽ	ऽ	ऽ	ये	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	शि	व
तै	ऽ	तै	ऽ	तै	ऽ	तै	ऽ	ता	तै	तै	ता	धित्	तै	तै	ता	तै	तै	दिती	तै

द्विपाद जाति ४ — प्रथमार्ध — पेरिय अडवु ५ — तरिकिट तोम ३

लीला	१ गरूडस्थान करून नंतर पार्श्वसूची वा. जानू टेकणे. नटराजहस्त उजवीकडे (१)	
वर्णितां	(पार्श्वसूची)	द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ
शेषहीं	१ गरूडस्थान	दोन्ही सर्पशीर्ष, [मोठा सर्प] वरून खाली आणणे.
भागला	१२॥	द. संदंश, परिक्षेप

(४)

अ	ऽ	घ	ऽ	टि	ऽ	त	ऽ	स	ऽ	ऽ	ऽ	ये	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	शि	व
२	१	२		१	२	१		२	१	२									
तै	तै	ता	ऽ	तै	तै	ता	ऽ	तै	तै	ता	ऽ	ता	तै	तै	ता	तै	तै	दिती	तै

त्रिपादजाति १ — प्रथम तीन भाग डाव्याने — पेरिय ५ — तरिकिट तोम ३ डावा

लीला	२ द. नटराजपाद वा. पाद २ वेळ उद्घटित	वा. अलपद्म द. लताख्य
वर्णितां	१२॥	द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ
शेषहीं	२१२ प्रत्या.	द. सर्पशीर्ष, वरपासून पायापर्यंत आणणे
भागला	१२॥	द. संदंश परिक्षेप

(१) नाट्यशास्त्रम् [G. O.] श्लोक १२७–विवर्तितकम् [६७] पहा.

अनुक्रमणिका

(५)

अ ऽ घ ऽ	टि ऽ त ऽ	स ऽ ऽ ऽ	ये ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ शि व
तै तै ता तै	तै ता तै तै	ता तै तै ता	तत् तै ता हा	तै तै दिती तै
चतुरस्त्र ३ प्रथमार्ध			शिखर ५ प्रथमार्ध	तरिकिटतोम ३
ली ऽ ऽ ऽ	ला ऽ ऽ. ऽ	ऽ ऽ व ऽ	णि ऽ तां ऽ	ऽ ऽ शे ऽ
तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही
लताख्यौ १ वा. हवेत २ द. हवेत	१ वा. हवेत २ द. हवेत	सरकु १ प्रथम भाग	दोन वेळा	सरकु १ द्वितीय
ऽ ऽ ष ऽ	हीं ऽ भा ऽ	ऽ ऽ ग ऽ	ला ऽ ऽ ऽ	
तै कत् तै ही	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै तै दिती तै	
भाग दोन वेळा	एकपादजाति ५		तरिकिटतोम ३	

(६)

अ ऽ घ ऽ	टि ऽ त ऽ	स ऽ ऽ ऽ	ये ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ शि व
तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही
कुट्टीत्तुमेट्टु १		सरकु १ प्रथम भाग →	कुट्टीत्तुमेट्टु १	डावा
ली ऽ ऽ ऽ	ला ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ व ऽ	णि ऽ ता ऽ	ऽ ऽ शे ऽ
तै कत् तै ही	तै तै दिती तै	तै तै दिती तै	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ
सरकु १ द्वितीय भाग	कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध	तोच डावा	पुढे चालत जाणे.	
ऽ ऽ ष ऽ	हीं ऽ भा ऽ	ऽ ऽ ग ऽ	ला ऽ ऽ ऽ	
तै तै दिती तै	ऽ ऽ तै तै	दिती तै ऽ ऽ	तै तै दिती तै	
तरिकिटतोम ३	तोच डावा		तोच उजवा	

अरूदी

अरूदी

अ ऽ घ ऽ	टि ऽ त ऽ	स ऽ ऽ ऽ	ये ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ शि व	ली
तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ता ऽत	झुम् तत् झुम् ता	ऽत झुम् तत् झुम्	ता ऽत झुम् तत्	झुम्

[या पुढील पाच मात्रा 'तकदिमी' पाय वाजवत मागे जाणे.]

अनुक्रमणिका

हीं ऽ भा ऽ | ऽ ऽ ग ऽ | ला ऽ ऽ ऽ
तदि तक दिमी तक | धलां ऽगु तक धिकी | तक तदिं गिण तोम

ता ता रित तक | झे किण झम ऽ | ऽ ता रित तक | झे किण झम ऽ | तक झे किण णक
तै युम् द त्ता | तै कत् तै ही | तै युम् द त्ता | तै कत् तै ही | तै कत् तै कत्
नट्ट ६ प्रथमार्ध | सरकु → १ प्रथम भाग | नट्ट ६ प्रथमार्ध डावा | सरकु १ द्वितीय भाग | सरकु ८ तिसरा भाग

झम् ऽ ऽ झे | किण णक झम् ऽ | जग ऽत कुकुं दरी | तक धिकि तक तदीं | ऽगि णतोम् ऽ ऽ
अग्रतल-२
तै ऽ तै कत् | तै कत् तै ऽ | तै ऽ तै ऽ | तै तै तै तैतै | ऽदि तीतैऽ ऽ ऽ
सरकु ८ चवथा भाग | एकपादजाति ५ द्वितीयार्ध | गिणयों ४ प्रथमार्ध | गिणयों ३

ऽ तक धिकि तक | तदीं ऽगि णतोम् ऽ | ऽ ऽ तक धिकि | तक तदीं ऽगि णतोम्
ऽ तै तै तै | तैतै ऽदि तीतैऽ ऽ | ऽ ऽ तै तै | तै तैतै ऽदि तीतैऽ
गिणयों ४ प्रथमार्ध डावा | गिणयों ३ डावा | गिणयों ४ प्रथमार्ध | गिणयों ३

[अरुदी करून मागे जाणे.]

अ ऽ घ ऽ | टि ऽ त ऽ | स ऽ ऽ ऽ | ये ऽ ऽ ऽ
तै ऽ तें दत् | त्ता ऽ ऽ ऽ | तै ऽ तें दत् | त्ता ऽ ऽ ऽ
स्वस्थस्थान → १ गरूड | तोच पुन्हा डाव्याने करणे.

शिव	१ वा. नटराजपाद	दोन्ही लताख्य (१)
लीला	द. पाय चार वेळ टाच वाजविणे.	
वर्णितां	२१॥	द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ
शेषहीं	२ द. पाद गुडघ्यातून वाकवून टाच मांडीला लावणे.	डावीकडे वा. सर्पशीर्ष द. लताख्य (२)
भागला	१२॥	द. संदंश डोक्यापासून परिक्षेप

नाट्यशास्त्रम् [GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES] – (१) श्लोक १००– भूजङ्गाञ्चितकम् करण [४०] पहा.
(२) श्लोक ८४– भूजङ्गत्रासितम् करण [२४] पहा.

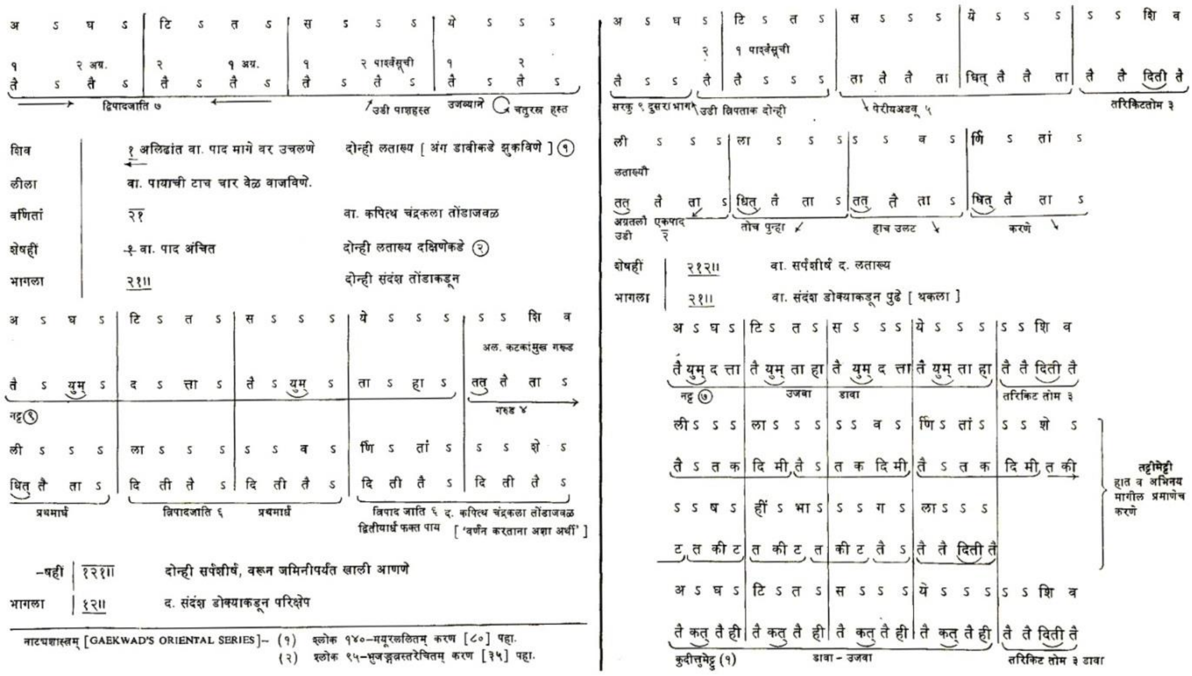

ली ऽ ऽ ऽ	ला ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ व ऽ	णि ऽ तां ऽ	ऽ ऽ शे ऽ
तै तै ता तै	तै ता तै तै	ता तै तै ता	तत् तै ता हा	धित् तै ता हा
त्रिपादजाति ४	डाव्याने	करणे	शिखर (५) डावा	
ऽ ऽ ष ऽ	हीं ऽ भा ऽ	ऽ ऽ ग ऽ	ला ऽ ऽ ऽ	
तै तै दिती तै	ऽ ऽ तै तै	दिती तै ऽ ऽ	तै तै दिती तै	
तरिकिट तोम ३ डावा		तोच उजवा	तोच डावा	

[अरूदी करून मागे जाणे.]

जति

अनुक्रमणिका

तत् धित् तत् रित् | किट तक झोम् ऽ | ऽ धित् ऽ झोम् | ऽ धित् ऽ झोम् | तक तधिं गिण थों
तक
तत् तै ता हा | तै तै ताम् ऽ | तै ऽ तै ऽ | तै ऽ तै ऽ | तै तै दिती तै } हाच डावीकडे करणे

शिखर ४ → द्वितीयार्ध, त्रिपाद जाति ५ प्रथम भाग — एकपादजाति ५ — गिणथों ३

तत् धित् तत् रित् | किट तक झोम् ऽ | तक धित् तत् रित् | किट तक झोम् ऽ |
तै कत् तै ही | तै कत् तै ही | तै कत् त ही | तै कत् तै ही |

सरकु ५ प्रथम भाग दोन वेळा — सरकु तोच डाव्याने

किट तक डग तरी | था ऽडं ऽग जन | कुकुं दरी तकुं तरी | ता ऽ किड डक | डक झनु झनु धिमि
तत् तै ता हा | तै ऽ तै ऽ | धित् तै ता हा | तै ऽ तै कत् | तै ही तै कत्

उत्तानवंचित १ — एकपादजाति ५ द्वितीयार्ध — उत्तानवंचित १ डावा — द्विपादजाति ४ तिसरा भाग — कुदित्तुमेट्टु १

धलां ऽगु तत् धित् | ता ऽ ऽ धि | ऽ ता ऽ धि | ऽ ता ऽ ता | धिता ऽ तक धिकी
तै ही तै तै | ताम् ऽ तै ऽ | तै ऽ तै ऽ | तै ऽ ऽ तै | तैही ऽ तै तै

त्रिपादजाति ५ प्रथम भाग — उत्तानवंचित ५ प्रथम भाग — १ सरकु ९ प्रथमार्ध — सरकु ९ प्रथम भाग — सरकु ९ दुसरा भाग — गिणथों →

ऽ तदीं ऽगि णतोम् | तक धिकी ऽ तदीं | ऽगि णथोम् तक धिकि | ऽ तदीं ऽगि णतोम् ||
ऽ तैतै ऽदि तीतै | तै तै ऽ तैतै | ऽदि तीतै तै तै | ऽ तैतै ऽदि तीतै ||

५ — तोच डावा — तोच उजवा

त्रि ऽ पु ऽ	रा ऽ सु ऽ	रां ऽ ऽ ऽ	शीं ऽ ऽ ऽ	ऽ यु ऽ द्ध	के ऽ ऽ ऽ	लें ऽ ऽ ऽ
ऐ ऽ क ऽ	तें ऽ त्ति ऽ	सां ऽ ग ऽ	तें ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	न ऽ ऽ व	ऽ ऽ ल ऽ
भू ऽ मि के	ऽ ली ज्या ऽ	नें ऽ र ऽ	थ ऽ ब्र ऽ	ह्म दे ऽ व	सा ऽ र थी	ते ऽ थें ऽ
चं ऽ द्र सू	ऽ र्य के ऽ	लें ऽ गा ऽ	डे ऽ च्या ऽ	री वे ऽ द	ज्या ऽ शि ऽ	घो ऽ डे ऽ

शिवाने जेव्हा त्रिपुरासुराशी युद्ध केले तेव्हा जे आश्चर्य घडले तेच मी तुला सांगते ऐक! त्याने धरणीचा रथ बनविला, स्वतः ब्रह्मदेव सारथी म्हणून विराजमान झाले, चंद्र – सूर्य ही त्या रथाची चाके बनली आणि चार वेद रथाचे चार घोडे झाले.

अनुक्रमणिका

त्रिपु	१	दोन्ही मुष्ठी – द. खांदा रेचित
रा सुरांशीं	१२१ गरूडस्थान	शकट [राक्षस]
–युद्ध केलें	२ १ २–१ २ १–२ १ २– तै तै ताम–तै तै ताम–तै तै ताम	वा. मुष्ठी छा. [ढाल] द. पताक [तलवार]
ऐकतेंचि	१२१२॥	द. मृगशीर्ष कानाजवळ - द. सूची ['तेच' म्हणून]
सांगते–	१२१॥	द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ - सर्पशीर्ष अधस्तल ['बरं का' या अर्थी]
नव – ल	१२॥	द. अलपद्म उत्ताल
भूमि केली	१२॥	दोन्ही अलपद्म उत्ताल ['भूमि' दर्शविणे] - द. सर्पशीर्ष अधस्तल
ज्याने	१२	द. पताक [निर्देश 'तो शंकर' ह्याअर्थी]
रथ	१२॥	वा. पद्मकोष उर्ध्व द. पताक तिर्यक् [अश्वरथ]
ब्रह्मदेव	१२॥	ब्रह्महस्त (धृति) - अंजलि
सारथी तेथें	१२१२॥	वा. मुष्ठी [घोड्याचा लगाम] द. कपित्थ [चाबूक चालविणे]
चंद्र	१	वा. पद्मकोष (निमिलित दृष्टी)
सूर्य	२॥	वा. त्रिपताक द. संदंश अलपद्म
केलें गाडे	१२१२॥	द. सर्पशीर्ष अधस्तल [केले], दोन्ही सूची ['परिवर्तन' करून रथाची चाके दर्शविणे]
च्यारी वेद	१२॥	चार बोटे दाखवून - वा. चतुरउत्ताल द. हंसास्य [लिहीणे]
ज्याशि	१२	द. पताक ['त्या रथाला' म्हणून निर्देश]
घोडे	तै तै दिती तै १ २ १ २ १	वा. पताक तिर्यक् द. कपित्थ [चाबूक]

तट्टीमेटी

त्रिपुरा	४ वेळ चतुश्रम्	द. त्रिशूल [तीन] - वा. पद्मकोष [पुरांचा]
सुरांशीं		द. शिखर [अधिपती] - शकट [असुर]
– युद्ध केलें	ता तै तै ता धित् तै तै ता ता तै तै ता	वा. मुष्ठी छा. द. पताक [तलवार]
ऐक	ता तै तै ता	वा. मृगशीर्ष कानाकडे
तेंचि सांगते	४ वेळ चतुश्रम्	द. सूची, - कपित्थ - चंद्रकला, तोंडाजवळ सर्पशीर्ष
नवल	तकीट तकीट दिती तै	द. अलपद्म उत्ताल
भू – मि के – ली	१२ अग्र. आयात २१ अग्र.	वा. पद्मकोष ['पृथ्वी'] द. सर्पशीर्ष अधस्तल [केली]
ज्यानें रथ	१२१ वा. पाद वर उचलून द. पायावर उडी मारणे [रथावर स्वार होणे]	हात सर्व मागील प्रमाणेच.
ब्रह्म देव	२११ २११ तकीट तकीट	
सारथी तेथे	वा. पाद कुंचित समोर वर उचलून ~~११ ११~~ → [दक्षिणेस तोंड]	
चंद्र सूर्य	२११ २११ तकीट तकीट	
केलें गाडे	१२१२॥	
च्यारी वेद	१२२ १२२ तकीट तकीट	
ज्या–	१२ पुढे उडी	
शि – घो – डे –	दिती तै दिती तै दिती तै	

पूर्वी दिलेल्या स्वरांवर पुढील बोल गायले जावे

ताम्	ऽ	ऽ	त	धीम्	ऽ	त	त	धीम्	ऽ	त	क	झम्	ऽ	त	क	णम्	ऽ	त	री
ता	तै	तै	ता	धित्	तै	तै	ता	ता	तै	तै	ता	धित्	तै	तै	ता	तै	तै	दिती	तै

पेरिय अडवु ५ — गिणथों ३

अनुक्रमणिका

दीम् ऽ ऽ धी	ताम् ऽ त क	धीम् ऽ त क	झम् ऽ धि क	णम् ऽ त री
ता तै तै ता	धित् तै तै ता	ता तै तै ता	धित् तै तै ता	तै तै दिती तै
◯ पेरीय अडवू ५	तोच	पुन्हा	डाव्याने	करणे
त धी मि धि	मि त तत् ऽ	तोम् ऽ धित् ऽ	तोम् ऽ त क	
तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	
(३) उत्तानवंचित	उजवा-डावा	(४) उत्तानवंचित	उजवा-डावा	
ता ऽ झु णु	ता ऽ दि मी	त धिम् ऽ त	झं ऽ झं ऽ	त क तै ऽ
तै कत् तै ही	तै कत तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै युम द त्ता
कुद्दीत्तुमेट्टु २		कुद्दीत्तुमेट्टु १		नट्टु (६) प्रथमार्ध
य्य तै ऽ य्य	त रि त ध	ण त त क	ध ण त झु	णु त धि मी
तै तै दितीं तै	तै युम् द त्ता	तै तै दिती तै	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही
कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध	नट्टु (६) प्रथमार्ध डावा	कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध डावा	सरकु ↑ १ द्वितीयार्ध	

तत् तरी किट तोम्	ऽ ऽ तक तरी	किट तोम् ऽ धित्	ताम् ऽ अ शी
तै तै दिती तै	ऽ ऽ तै तै	दिती तै ऽ ऽ	तै तै दिती तै
तरिकिट तोम ३	तोच डावा		तोच उजवा

[अरुदी करून मागे जाणे]

बा ऽ ण के	ऽ ला ना ऽ	रा ऽ य ऽ	ण ऽ बा ऽ	ण भा ऽ ता	स मु ऽ द्र	जा ऽ ण ऽ
मे ऽ रू प	ऽ र्व त ऽ	ध नु ऽ ष्य	के ऽ ला ऽ	त्या ऽ शि आ	ऽ दि शे ऽ	ष चि ला ऽ
अ शा ऽ री	ती नें शं ऽ	क रें ऽ ऽ	जिं ऽ कि ले	ऽ ते त्रि पु	रा ऽ सु र	अ से ऽ भ
क्तां ऽ चें ऽ	भ य वा ऽ	री ऽ श र	में ऽ द्रा ऽ	चा ऽ कै ऽ	वा ऽ री ऽ	तक तदी गिण तोम्

शिवासाठी प्रत्यक्ष नारायण बाणरूप झाला, समुद्र बाणांचा भाता बनला, त्याने मेरू पर्वताचे धनुष्य केले आणि त्यावर आदिशेषाची प्रत्यंचा चढविली , अशा तऱ्हेने शिवाने त्रिपुरासुराला जिंकले. असा तो शरभेंद्राचा कैवारी शिव भक्तांचे भय हरण करो.

अनुक्रमणिका

बाण केला	१२॥	द. शुकतुंड तिर्यक् - सर्पशीर्ष अधस्तल
नारायण	१२१२ स्व.	दोन्ही त्रिपताक [विष्णुहस्त]
बाण भाता	२ द. पाद गुडघ्यातून वाकवून वर उचलणे	द. शिखर द. खांद्यावर वा. पताक तिर्यक् त्याच बाजूला [भाता]
समुद्र जाण	१ गरूडस्थान	दोन्ही पताक [समुद्र] द. हंसास्य तिर्यक् [जाण]
मेरूपर्व – त	.१२॥	वा. पताक अधस्तलावर द. शिखर ठेवणे
धनुष्य केला	१२१ प्रत्या.	वा. शिखर, पायापासून उद्वर्तन [धनुष्य उचलणे.]
त्याशि	–वा. पाद प्रत्यालीढात वर उचलणे	वा. शिखरच द. सूची [त्या धनुष्याला]
आदिशेष चिला	२१२१ आयात	वा. शिखरच द. सर्पशीर्ष [प्रत्यंचा लावणे]
अशा रीतीनें	१२	द. पताक अधोमुख
शंकरे	१ वा. नटराजपाद	नटराजहस्त
जिंकिले - ते	वा. तसाच ठेवून द. पाद २ वेळ उद्घटित	वा.मुष्टिढाल,द. पताक उर्ध्व [तलवार]
त्रिपुरासुर	१२॥	शकट [राक्षस]
असे	१ गरूडस्थान	द. पताक (अधोमुख)
भक्तांचे	पार्श्वसूची द. जानू जमिनीवर टेकणे.	दोन्ही पताक-तोंडावर वा. द. कोपराखाली, अधोमुख [विनयभाव]
भयवारी	पार्श्वसूची	अंजलि
शरभेंद्राचा	२१ अग्र आयात	वा. लताख्य द. त्रिपताक [राजा]
कैवारी	१२॥	द. पताक अधस्तल [आशिर्वचने]
तक तदी गिण तोम्,	तै तै दिती तै	

तट्टीमेट्टी

[हात सर्व वरीलप्रमाणे]

अनुक्रमणिका

बा ऽ ण के	ऽ ला ना ऽ	रा ऽ य ऽ	ण ऽ बा ऽ	ण भा ऽ ता	स मु ऽ द्र	जा ऽ ण ऽ
त की ट त	कि ट त क	दि मी त क	दि मी त की	ट त की ट	त क दि मी	त क दि मी
मे ऽ रू प	ऽ र्वे त ऽ	ध नु ऽ ष्य	के ऽ ला ऽ	त्या ऽ शि आ	ऽ दि शे ऽ	ष चि ला ऽ
त क दि मी	त क दि मीं	त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी
अ शा ऽ री	ती नें शं ऽ	क रें ऽ ऽ	जिं ऽ कि ले	ऽ तें त्रि पु	रा ऽ सु र	अ से ऽ भ
तै ऽ त क	दि मी तै ऽ	त क दि मी	तै ऽ त क	दि मी तै ऽ	त क दि मी	त की ट त
क्तां ऽ चें ऽ	भ य वा ऽ	री ऽ श र	भें ऽ द्रा ऽ	चा ऽ कैं ऽ	वा ऽ री ऽ	तक तदी गिण तोम्
कि ट त की	ट त की ट	त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी	त कैं दि मी	तै तै दिती तै

ताम् ऽ ऽ न	धीम् ऽ त त	धीम् ऽ त क	झम् ऽ त क	णम् ऽ त री
तत् तै ता हा	धित् तै ता ऽ	तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	तत् तै ता हा

शिखर ३ — तोच →

दीम् ऽ ऽ धि	ताम् ऽ त क	धीम् ऽ त क	झम् ऽ धि क	णम् ऽ त री
धित् तै ता ऽ	धित् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही

पुन्हा डाव्याने करणे. — → सरकु १ प्रथमार्ध ←

त धि मि धि	मि त तत् ऽ	तोम् ऽ धित् ऽ	तोम् ऽ त क
तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही

कुदित्तुमेट्टु १ — उजवा-डावा

ता ऽ झु णु	ता ऽ दि मी	त धिन् ऽ त	झं ऽ झं ऽ	त क तै ऽ
ता तै तै ता	धित तै तै ता	ता तै तै ता	धित तै तै ता	तै (१) ऽ तै (२) ऽ
चतुरस्त्र २	*प्रथमार्ध*	*तोच*	*डाव्याने*	*पाशहस्त डोक्यावर*
य्य तै ऽ य्य	त रि त ध	ण त त क	ध ण त झु	णु त धि मी
दिती तै दिती तै	तै ऽ तै ऽ	दिती तै दिती तै	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही
गिणथों १ पाय दोन वेळा	*तोच*	*डाव्याने*	*↑ सरकु १ द्वितीयार्ध ↑*	

तत् तरी किट तोम्	ऽ ऽ तक तरी	किट तोम् ऽ धित्	ताम् ऽ अ शी
तै तै दिती तै	ऽ ऽ तै तै	दिती तै ऽ ऽ	तै तै दिती तै

तरिकिट तोम ३ — तोच डाव्याने करणे — तोच उजवा

अनुक्रमणिका

अरुदी करून पेरीय अडवू करत निघून जाणे.

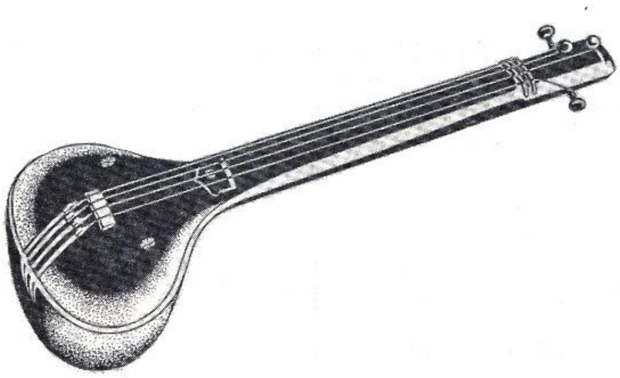

अनुक्रमणिका

राग-बिलहरि ॥ **॥ अदिताळ (४, २, २)**

तिलाना
साहित्य

१ शंकरपुत्रा परमदयाळा । तेत्तिसकोटि त्या देवाला

२ स्वर्गी पाळिशि वेळोवेळा । येयीं झडकरि पाहिन डोळां ।

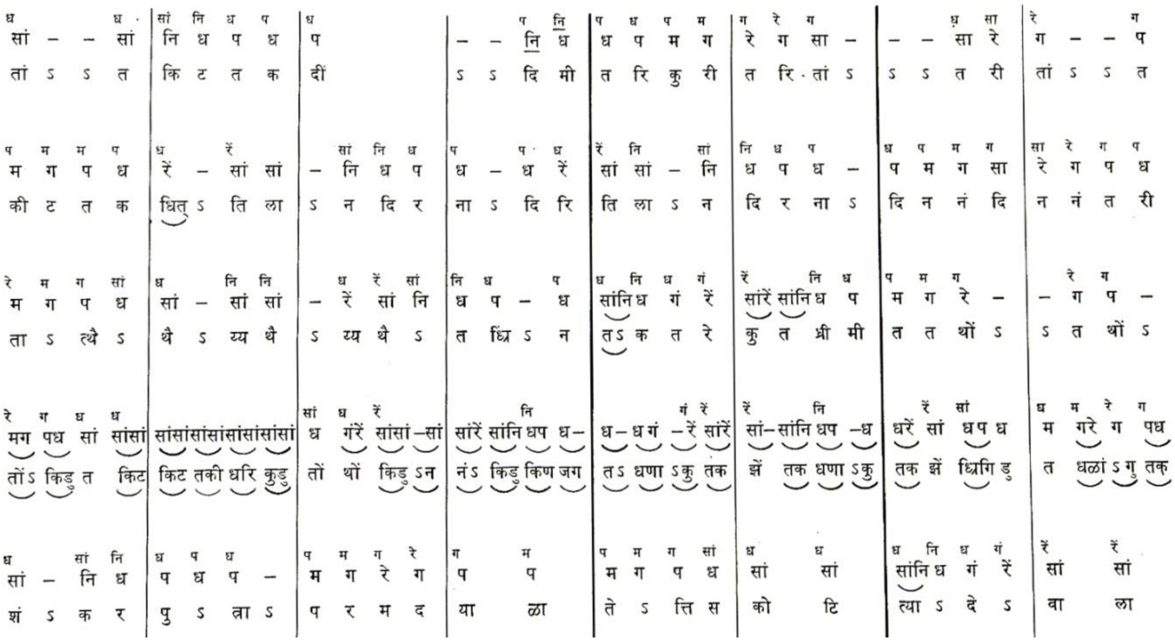

[अड्डिमे –[दक्षिण-वाम सुंदरीग्रीवा] अड्डिमे –[वा. लताख्य, द. ताम्रचूड]

अनुक्रमणिका

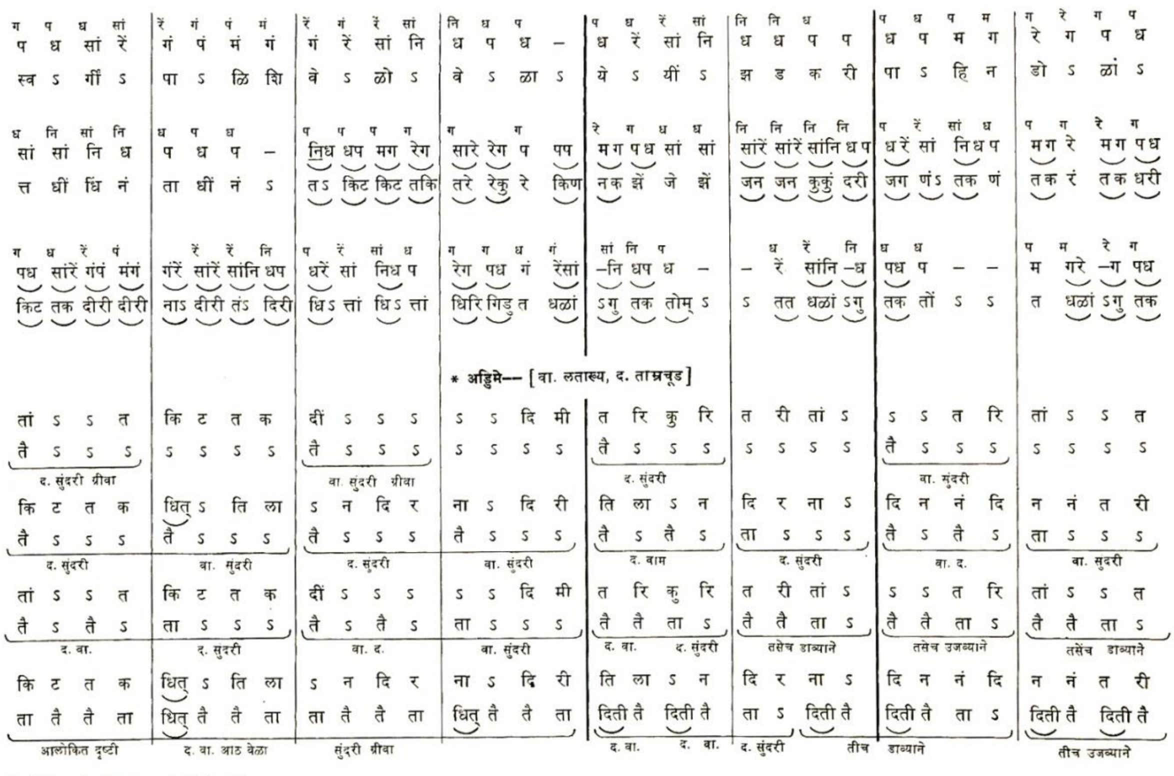

* अडिमे – [दक्षिण-वाम सुंदरीग्रीवा]

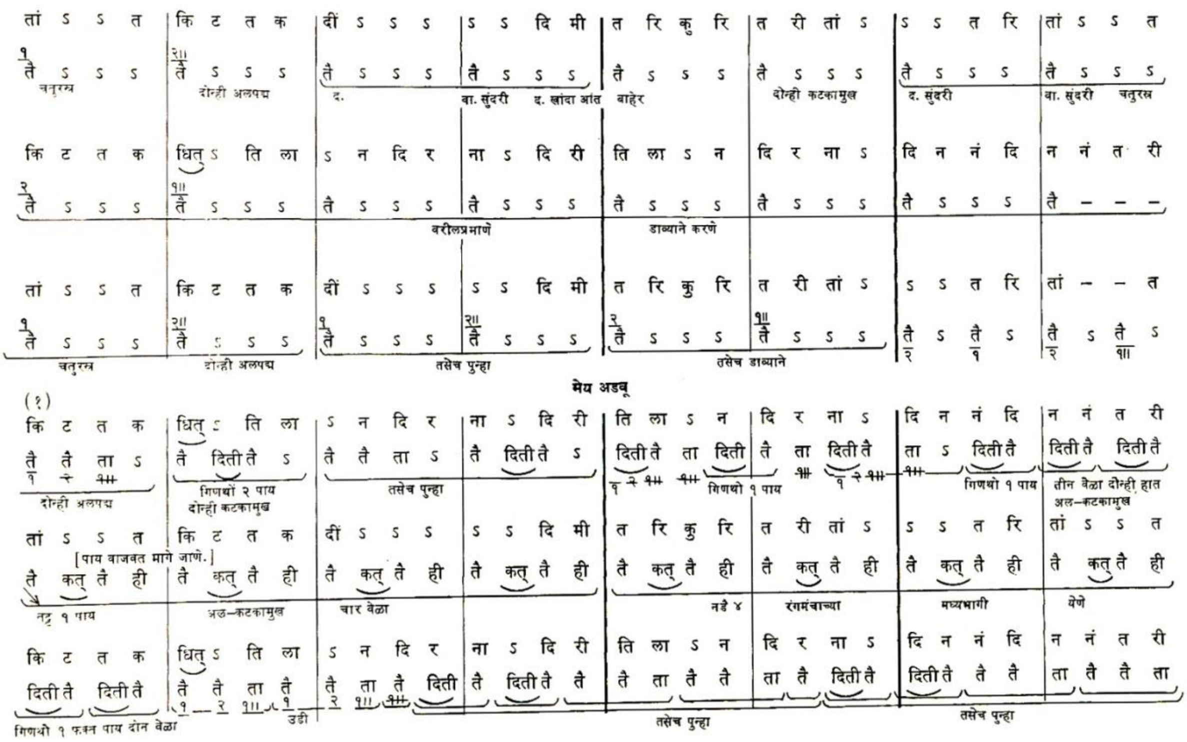

[कमरेवर हात ठेऊन पाय करत पुढे जाणे.]

अरुदी [ही अरुदि करुन दोन मात्रा जागच्याजागी उभे राहून गाण्याच्या बाकीच्या सहा मात्रांमध्ये कमरेंवर हात ठेऊन मागे सरळ चालत जाणे.]

अनुक्रमणिका

तां ऽ ऽ त	कि ट त क	दीं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ दि मी
तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तत् ऽझुम् ऽ ता	ऽ ऽतत् त झुम्
१॥ चतुरस्र–पाश डोक्या.	२॥	गिणथों १ पाय	१॥ १ उडी २॥
		त री कु री	त री ता ऽ
		तत् ऽझुम् ऽ ता	ऽ ऽतत् त झुम्
		तसेच	पुन्हा
		ऽ ऽ त री	तां ऽ ऽ त
		तत् ऽझुम् ऽ ता	ऽ ऽतत् त झुम् *
		तसेंच	पुन्हा

*[ही अरुदि करुन दोन मात्रा जागच्याजागी उभे राहून गाण्याच्या बाकीच्या सहा मात्रांमध्ये कमरेंवर हात ठेऊन मागे सरळ चालत जाणे.]

[हात कमरेवर ठेऊन पाय जमिनीवर सम मारून ईशान्येस सरळ वर उचलून गोलाकार फिरवून अग्नेयेस जमिनीवर अंचित करून ठेवणे.]

(२)

तां ऽ ऽ त	कि ट त क	दीं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ दि मी	त रि कु रि	त री तां ऽ	ऽ ऽ त रि	तां ऽ ऽ त
तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ही ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ऽ ही ऽ
१॥सम	१ अंचित	३	१॥	सरकु ९ द्वितीयार्ध	फक्त पाय	तसेच पुन्हा	तसेच पुन्हा
कि ट त क	धित् ऽ ति ला	ऽ न दि र	ना ऽ दि री	ति ला ऽ न	दि र ना ऽ	दि न नं दि	न नं त री
तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ही ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ऽ ही ऽ
२॥सम	२ अंचित	१	२॥ वरीलप्रमाणे	संपूर्ण डाव्या पायाने	करणे		
तां ऽ ऽ त	कि ट त क	दीं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ दि मी	त रि कु रि	त री तां ऽ	ऽ ऽ त रि	तां ऽ ऽ त
तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ही तै ही	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ही तै ही
३॥ १	३ १॥	वरील नृत्त पुन्हा	दुप्पटीने करणे	२॥ ३	१ २॥	तसेच डाव्याने	करणे
कि ट त क	धित् ऽ ति ला	ऽ न दि र	ना ऽ दि री	ति ला ऽ न	दि र ना ऽ	दि न नं दि	न नं त री
तै तै तै तै	तै ही तै ही	तै तै तै तै	तै ही तै ही	तै तै तै तै	तै ही तै ही	तै तै तै तै	तै ही तै ही
मागीलप्रमाणेच पाय ३॥ १ ३ १॥	सरकु ९ द्वितीयार्ध पाय दोन वेळा	२॥ ३ १ २॥	तसेच डाव्याने	३॥ १ ३ १॥	तसेच उजव्याने	२॥ ३ १ २॥ तसेच	डाव्याने

[पाशहस्त डोक्यावर ठेऊन पुढील पाय करणे.]

तां ऽ ऽ त	कि ट त क	दीं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ दि मी	त रि कु रि	त री तां ऽ	ऽ ऽ त रि	तां ऽ ऽ त
तत् ऽत झुम् तत्	झुम् तत् झुम् तत्	ता ऽ ऽ ऽ	दिती तै ता ऽ	ऽ ऽ दिती तै	ता ऽ ऽ ऽ	दिती तै ता दिती	तै दिती तै दिती
१॥ १ उडी ३॥	उत्तानवंचित ५ प्रथमार्ध पाय अंचित १	१॥	गिणथो १ पाय १॥	गिणथो १ पाय	१॥	गिणथो १ पाय १॥	गिणथो १ पाय तीन वेळा
कि ट त क	धित् ऽ ति ला	ऽ न दि रं	ना ऽ दि री	ति ला ऽ न	दि र ना ऽ	दि न नं दि	न नं त री
तत् ऽत झुम् तत्	झुम् तत् झुम् तत्	ता ऽ ऽ ऽ	दिती तै ता ऽ	ऽ ऽ दिती तै	ता ऽ ऽ ऽ	दिती तै ता दिती	तै दिती तै दिती
३॥			वरील	सर्व डाव्याने	करणे		
तां ऽ ऽ त	कि ट त क	दीं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ दि मी	त रि कु रि	त री तां ऽ	ऽ ऽ त रि	तां ऽ ऽ त
तत् ऽत झुम् तत्	झुम् तत् झुम् तत्	ता ऽ ऽ ऽ	दिती तै ता दिती	तै दिती तै दिती	तत् ऽत झुम् तत्	झुम् ता तत् ऽत	झुम् तत् झुम् ता
२॥ १ उडी २॥	उत्तानवंचित ५ प्रथमार्ध पाय अंचितपद १॥		गिणथों १ पाय १॥	गिणथो १ पाय तीन वेळा	३॥ २ उडी १॥ गिणथो १ डावा पाय	१॥ तसेच उजव्याने	
कि ट त क	धित् ऽ ति ला	ऽ न दि र	ना ऽ दि री	ति ला ऽ न	दि र ना ऽ	दि न नं दि	न नं त री
तत् ऽत झुम् तत्	झुम् ता तझुम् ऽत	झुम् दिती तै ता	तझुम् ऽत झुम् दिती	तै ता दिती तै	ता तझुम् ऽत झुम्	दिती तै ता दिती	तै ता दिती तै
तसेच डाव्याने	१ २॥ १	२॥ गिणथों १ १॥	तोच पुन्हा	गिणथों १ पाय	३॥ तोच पुन्हा	गिणथो १ पाय	१॥ गिणथों १ पाय

[पाशहस्त डोक्यावरच ठेऊन पाय वाजवत मागे जाणे]

तां ऽ ऽ त	कि ट त क	दीं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ दि मी	त रि कु रि	त री तां ऽ	ऽ ऽ त रि	तां ऽ ऽ त
तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ऽ	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही
तद्र १चे पाय				नडे ४	रंगमंचाच्या	मध्य भागी	येणे
कि ट त क	धित् ऽ ति ला	ऽ न दि र	ना ऽ दि री	ति ला ऽ न	दि र ना ऽ	दि न नं दि	न नं त री
तत् ऽत झुम् तत्	झुम् ता दिती तै	ता तत् ऽत झुम्	तत् झुम् ता दिती	तै दिती तै ता	तत् ऽत झुम् तत्	झुम् तत् दिती तै	दिती तै दिती तै
१॥ १ २॥ उडी	गिणथों १ पाय गिणथो १ पाय	१॥ मागील प्रमाणेच		गिणथों १ पाय दोन वेळा १॥	मागील प्रमाणेच	गिणथो १ पाय तीन	वेळा

अनुक्रमणिका

*मागील अरुदी करून चालत मागे जाणे

(३)

तां ऽ ऽ त	कि ट त क	दीं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ दि मी	त रि कु रि	त री तां ऽ	ऽ ऽ त रि	तां ऽ ऽ त
३॥ तै ऽ १ तै २ तै	१ गरुड ताम् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	३॥ तै ऽ २ तै १ तै	२॥ समपाद ताम् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ
खाली बसणे गरुडस्थान पाशहस्त डोक्यावर		द. सुंदरी	वा. सुंदरी	उठून उभे राहणे	चतुरस्र हस्त	वा. सुंदरी	द. सुंदरी
कि ट त क	धित् ऽ ति ला	ऽ न दि र	ना ऽ दि री	ति ला ऽ न	दि र ना ऽ	दि न नं दि	न नं त री
तै ऽ तै तै	ताम् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ तै तै	ताम् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ
वरीलप्रमाणे संपूर्ण डाव्या पायाने करणे							
तां ऽ ऽ त	कि ट त क	दीं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ दि मी	त रि कु रि	त री तां ऽ	ऽ ऽ त रि	तां ऽ ऽ त
तै ऽ तै तै	ताम् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ तै तै	ताम् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ तै तै	ताम् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ तै तै	ताम् ऽ ऽ ऽ
पहिल्या ओळीतील एक–दोन मात्रेप्रमाणे नृत्त करणे		पहिल्या ओळीतील पाच–सहा मात्रेप्रमाणे नृत्त करणे		हुंच	नृत्त	डाव्याने	करणे
कि ट त क	धित् ऽ ति ला	ऽ न दि र	ना ऽ दि री	ति ला ऽ न	दि र ना ऽ	दि न नं दि	न नं त री
तै → तै ता ऽ	तै ← तै ता ऽ	तै ← तै ता ऽ	तै → तै ता ऽ	↗ तै तै ता ऽ	↙ तै तै ता ऽ	↖ तै तै ता ऽ	↘ तै तै ता ऽ
		त्रिपाद जाति १०	बाण दाखविल्याप्रमाणे करणे				
तां ऽ ऽ त [पाशहस्त डोक्यावर]	कि ट त क	दीं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ दि मी	त रि कु रि	त री तां ऽ	ऽ ऽ त रि	तां ऽ ऽ त
ऽ दिती तै ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ऽ दिती तै ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ
त्रिपाद जाति ६ प्रथम भाग फक्त पाय		द. सुंदरी	वा. सुंदरी	त्रिपादजाति ६ दुसरा भाग फक्त पाय		वा. सुंदरी	द. सुंदरी
कि ट त क	धित् ऽ ति ला	ऽ न दि र	ना ऽ दि री	ति ला ऽ न	दि र ना ऽ	दि न नं दि	न नं त री
ऽ दिती तै ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ दिती तै ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ दिती तै ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ दिती तै ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
वरील प्रमाणेच	नृत्त करणे	गिणथो १ फक्त पाय करणे		हुंच	नृत्त	डाव्याने करणे	
तां ऽ ऽ त	कि ट त क	दीं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ दि मी	त रि कु रि	त री तां ऽ	ऽ ऽ त रि	तां ऽ ऽ त
ऽ दिती तै ऽ	ऽ दिती तै ऽ	ऽ दिती तै ऽ	ऽ दिती तै ऽ	ऽ दिती तै ऽ	ऽ दिती तै ऽ	ऽ दिती तै ऽ	ऽ दिती तै ऽ
त्रिपाद जाति ६ प्रथम भाग फक्त पाय गिणथो १ फक्त पाय		तसेच पुन्हा डाव्याने करणे		तसेच पुन्हा उजव्याने करणे		तसेच पुन्हा डाव्याने करणे	

कि ट त क	धित् ऽ ति ला	ऽ न दि र	ना ऽ दि री	ति ला ऽ न	दि र ना ऽ	दि न नं दि	न नं त री
ऽ दिनी तै दिती	तै ऽ ऽ दिती	तै दिती तै ऽ	ऽ दिती तै दिती	तै ऽ दिती तै	तै दिती तै तै	दिती तै तै दिती	तै दिती तै दिती तै
तसेंच पाय उजव्याने		तसेंच पुन्हा उजव्याने		तसेंच पुन्हा उजव्याने गिणथो १ पाय	३॥ तसेच पुन्हा	तसेच पुन्हा	गिणथों १ फक्त पाय तीन वेळा
[पाय वाजवत मागे जाणे]							
तां ऽ ऽ त	कि ट त क	दीं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ दि मी	त रि कु रि	त री तां ऽ	ऽ ऽ त रि	तां ऽ ऽ त
तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ऽ	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही
तट्ट १ फक्त पाय				नडै ४	रंगमंचाच्या	मध्य भागी	येणे
कि ट त क	धित् ऽ ति ला	ऽ न दि र	ना ऽ दि री	ति ला ऽ न	दि र ना ऽ	दि न नं दि (उडी)	न नं त री
दिती तै दिती तै	दिती तै तै तै (१ २)	ता (१॥) तै तै (१ २॥) दिती	तै दिती तै तै	तै (१ २) ता (१॥) तै तै (१ २॥)	तै तै (१ २॥) दिती तै	तै तै ता (१ २ १॥) तै (१)	तै (२॥) तै तै (१ २॥) तै (१) तै (२॥)
गिणथो १ फक्त पाय तीन वेळा	समोर उडी मारणे	गिणथों १ फक्त पाय दोन वेळा		समोर उडी मारणे	गिणथों १ पाय	समोर उडी मारणे	

*[अरुदी करून मागे चालत जाणे]

अनुक्रमणिका

“(चतुरस्त्र)”

ता ऽ ऽ त	कि ट त क	दीं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ दि मी	त रि कु रि	त री तां ऽ	ऽ ऽ त रि	तां ऽ ऽ त
तत् तै ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ	तत् तै ऽ ऽ	ता ऽ ऽ ऽ
उत्तानवंचित १ पहिला भाग			उत्तानवंचित १	संपूर्ण		हाच	भाग
कि ट त क	धित् ऽ ति ला	ऽ न दि र	ना ऽ दि री	ति ला ऽ न	दि र ना ऽ	दि न नं दि	न नं त री
तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ	तै तै ता ऽ	तै तै तां ऽ	तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ
पुन्हा		डाव्याने	करणे	त्रिपाद	जाति ९	प्रथमार्ध	करणे
तां ऽ ऽ त	कि ट त क	दीं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ दि मी	त रि कु रि	त री तां ऽ	ऽ ऽ त रि	तां ऽ ऽ त
तैयुम् दत्ता तैयुम् ताहा	तैयुम् दत्ता तैयुम् ता	ता तै तै ता	तै तै दिती तै	तैयुम् दत्ता तैयुम् ता	तैयुम् दत्ता तैयुम् ता	ता तै तै ता	तै तै दिती तै
नट्टु ६ संपूर्ण		पेरिय ५	गिणधों ३	नट्टु ६ संपूर्ण डावा		पेरिय ५ डावा	गिणधों ३ डावा

कि ट त क	धित् ऽ ति ला	ऽ न दि र	ना ऽ दि री	ति ला ऽ न	दि र ना ऽ	दि न नं दि	न नं त री
तै युम् द त्ता	तै युम् ता हा	तै तै दिती तै	तै युम् द त्ता	तै युम् ता हा	तै तै दिती तै	तै तै दिती तै	तै तै दिती तै
नट्टु ५ प्रथमार्ध	तोच पुन्हा	कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध	नट्टु ५ प्रथमार्ध डावा	तोच पुन्हा	कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध डावा	तोच उजवा	तोच डावा
तां ऽ ऽ त	कि ट त क	दीं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ दि मी	त रि कु रि	त री तां ऽ	ऽ ऽ त रि	तां ऽ ऽ त
दिती तै दिती तै	दिती तै दिती तै	दिती तै दिती तै	दिती तै दिती तै	दिती तै दिती तै	दिती तै दिती तै	दिती तै दिती तै	दिती तै दिती तै
त्रिपादजाति ६		तोच पुन्हा	डाव्याने	त्रिपादजाति ७	संपूर्ण		तोच पुन्हा डाव्याने
कि ट त क	धित् ऽ ति ला	ऽ न दि र	ना ऽ दि री	ति ला ऽ न	दि र ना ऽ	दि न नं दि	न नं त री
दिती तै दिती तै	तै तै तै दिती	तै ऽ दिती तै	दिती तै तै तै	दिती तै ऽ दिती	तै दिती तै तै	दिती तै तै दिती	तै तै दिती तै
त्रिपादजाति ६ प्रथमार्ध	तरिकिटतोम ४	त्रिपादजाति ६ प्रथमार्ध डावा	तरिकिटतोम ३ डावा	त्रिपादजाति ६ प्रथमार्ध	तरिकिटतोम २	तोच डावा	तोच उजवा

[प्रत्येक रचनेनंतर बाजूस जाऊन येण्याचे मेय अडवू करावे. त्यानंतर ती रचना ज्या जातीत असेल त्याच जातीचे तट्टीमेट्टी अडवू करावे व अरुदी घेऊन मागे जाऊन पुढील रचना करावी.]

[तिश्रनडै]

तां ऽ ऽ त	कि ट त क	दीं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ दि मी	त रि कु रि	त री तां ऽ	ऽ ऽ त री	तां ऽ ऽ त
तै ऽ तें दत्	ता ऽ तै ऽ	तें दत् ता ऽ	तै ऽ तें दत्	ता ऽ तै ऽ	तें दत् ता ऽ	तै ऽ तत् तै	ता हा तै ऽ
द्विपादजाति १		संपूर्ण	उजव्याने	करणे		गिणधों २ पहिला भाग उत्तानवंचित ३	तोच
कि ट त क	धित् ऽ ति ला	ऽ न दि र	ना ऽ दि री	ति ला ऽ न	दि र ना ऽ	दि न नं दि	न नं त री
धित् तै ता हा	तै ऽ तत् तै	ता हा तै ऽ	धित् तै ता हा	तै तै ऽ तै	तै ऽ तै तै	ऽ तै तै ऽ	तै तै ऽ तै
डाव्याने	गिणधों २ पहिला भाग उत्तानवंचित	४ तोच	डाव्याने	द्विपादजाति	४		तोच
तां ऽ ऽ त	कि ट त क	दीं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ दि मी	त रि कु रि	त रि तां ऽ	ऽ ऽ त री	तां ऽ ऽ त
तै ऽ तै तै	ऽ तै तै ऽ	तै तै ताम् तै	तै ताम् तै तै	ताम् तै तै ताम्	तै तै ताम् तै	तै ताम् तै तै	ताम् तै तै ताम्
डाव्याने	करणे	त्रिपादजाति ११	तिसरा	भाग	तोच	पुन्हा	डाव्याने
कि ट त क	धित् ऽ ति ला	ऽ न दि र	ना ऽ दि री	ति ला ऽ न	दि र ना ऽ	दि न नं दि	न नं त री
तै दिती तै तै	दिती तै दिती तै	दिती तै दिती तै	ता ऽ दि ती	तै तैतै ऽदि तीतै	दि ती तै तैतै	ऽदि तीतै दि ती	तै तैतै ऽदि तीतै
तरिकिटतोम २ तोच डावा	पेरिय २	दुसरा भाग तीन वेळा	सरकु १ प्रथम भाग गिणधों १	गिणधों ३ उजवा	गिणधों १ डावा	गिणधों ३ डावा गिणधों १ उजवा	गिणधों ३ उजवा

अनुक्रमणिका

[मिश्रनडै]

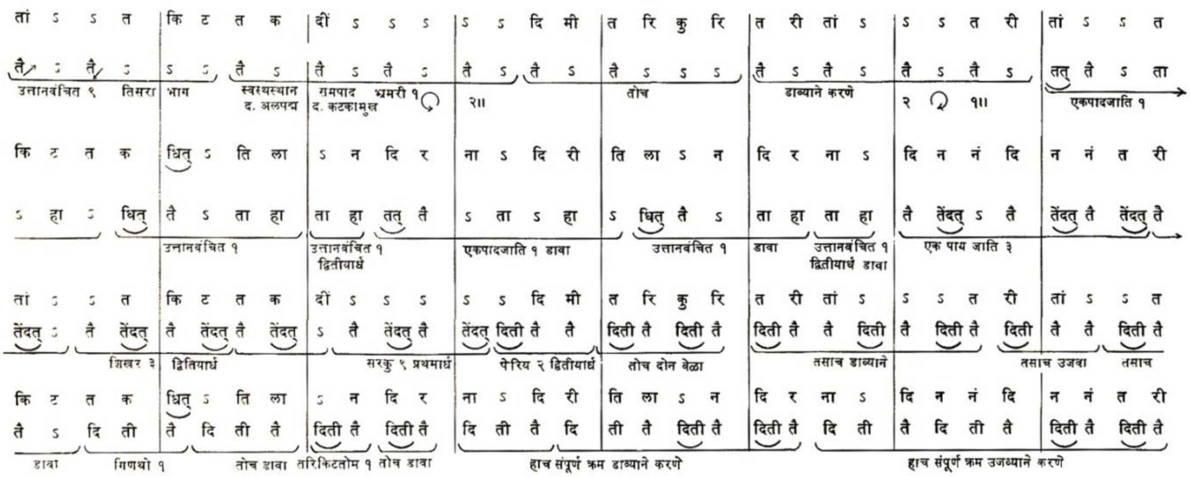

[खंडनडै]

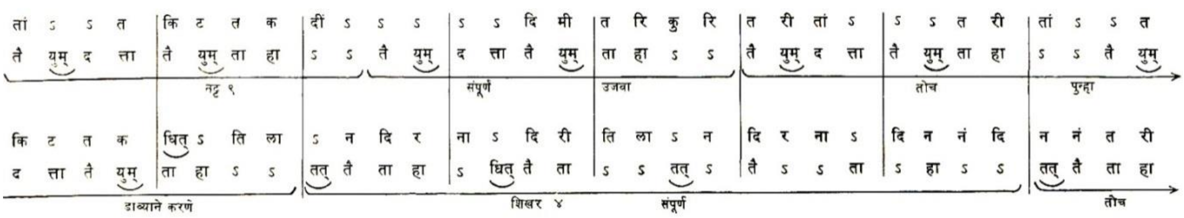

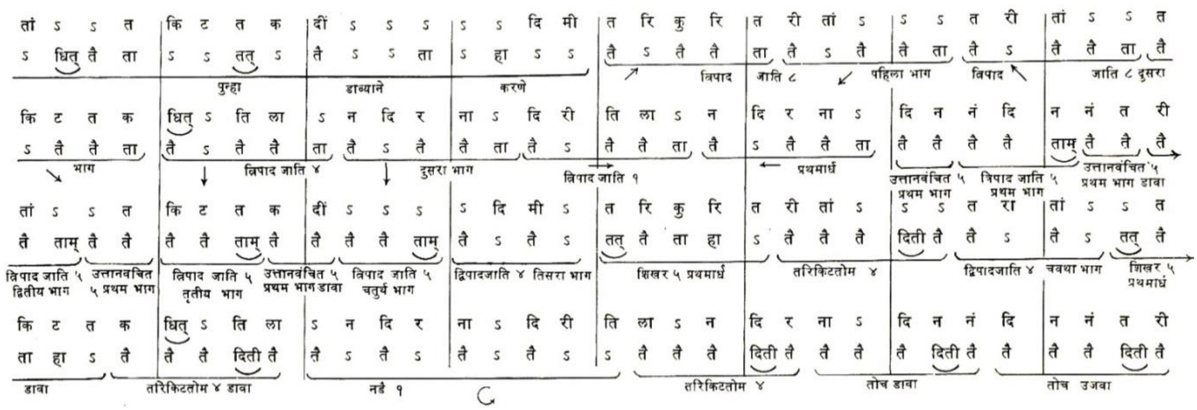

अनुक्रमणिका

[संकीर्णनडै]

तां ऽ ऽ त	कि ट त क	दीं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ दि मी	त रि कु रि	त री तां ऽ	ऽ ऽ त री	तां ऽ ऽ त
तत् तै ता ऽ	धित् तै ता ऽ	ऽ तत् तै ता	ऽ धित् तै ता	ऽ ऽ तत् तै	ता ऽ धित् तै	ता ऽ ऽ तत्	तै ता ऽ धित्
गरूड १ प्रथम भाग		गरूड १	द्वितीय भाग		गरूड ४	पहिला भाग	गरूड ४ दुसरा
कि ट त क	धित् ऽ ति ला	ऽ न दि र	ना ऽ दि री	ति ला ऽ न	दि र ना ऽ	दि न नं दि	न नं त री
तै ता ऽ ऽ	तेत् तै ता ऽ	धित् तै ता ऽ	ऽ तत् तै ता	ऽ धित् तै ता	ऽ ऽ तै युम्	द त्ता तै कत्	तै ही ऽ तै
भाग	गरूड १	तिसरा भाग	गरूड १	चवथा भाग	नट्ट ६ प्रथमार्ध	सरकु १	प्रथम भाग
तां ऽ ऽ त	कि ट त क	दीं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ दि मी	त रि कु रि	त री तां ऽ	ऽ ऽ त री	तां ऽ ऽ त
युम् द त्ता तै	कत् तै ही ऽ	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	ऽ तै ही तै	ही तै ही तै	ही ऽ तत् तै	ता हा धित् तै
नट्ट ६ प्रथमार्ध डावा	सरकु १ दुसरा भाग	सरकु १	द्वितीयार्ध	सरकु १ तिसरा भाग-द्वितीयार्ध चार वेळा		शिखर (५)	संपूर्ण

कि ट त क	धित् ऽ ति ला	ऽ न दि र	ना ऽ दि री	ति ला ऽ न	दि र ना ऽ	दि न नं दि	न नं त री
ता हा ऽ तै	ऽ तै ऽ तै	तै तै दिती तै	ऽ तै ऽ तै	ऽ तै तै तै	दिती तै ऽ दिती	तै दिती तै तै	तै तै दिती तै
	द्विपादजाति ४ तिसरा भाग	तरिकिटतोम ४	उडी द्विपादजाति ४ चवथा भाग	तरिकिटतोम ४	डावा / तरिकिटतोम १	तोच डावा	तरिकिटतोम ४

[मागे जाऊन 'पेरीय अडवू' करणे.]

ता ऽ त्थै ऽ	थै ऽ य्य थै	ऽ य्य थै ऽ	त धि ऽ न	त क त रे	कु त धि मी	त त थों ऽ	ऽ त थों ऽ
दिती तै दिती तै	तै तै ता तै	तै ता तै ऽ	तै युम् द त्ता	तै युम् ता हा	तै युम् द त्ता	तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ
त्रिपाद जाति ६ प्रथमार्ध	त्रिपाद जाति ३	द्वितीयार्ध / सरकु ९ प्रथम भाग	नट्ट ७	संपूर्ण	नट्ट ७ प्रथमार्ध डावा	सरकु १० प्रथम भाग	तोच डावा
तों किडु त किट	किट तकी धरि कुडु	तों थों किडु ऽन	ध्रं किडु किण जग	त त्धणा ऽकु तक	झे तक धणा ऽकु	तक झे ध्रिगि डु	त त्धणा ऽगु तक
तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै तै दिती तै	तै तै दिती तै	तै तेंदत् त्ता ऽ	ऽ तै तेदत् त्ता	ऽ ऽ दिती तै	तै तै दिती तै
कुदित्तुमेट्टु १		कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध	तोच डावा	द्विपादजाति ४	प्रथमार्ध	पेरिय २ द्वितीयार्ध	गिणथों ३

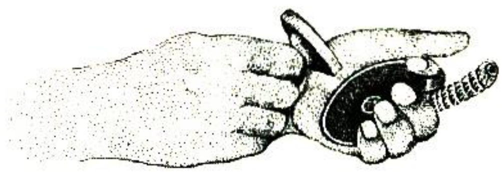

शं ऽ क र	पु ऽ त्रा ऽ	प र म द	या ऽ ळा ऽ	ते ऽ त्ति स	को ऽ टि ऽ	त्या ऽ दे ऽ	वा ऽ ला ऽ
स्व ऽ र्गीं ऽ	पा ऽ ळि शि	वे ऽ ळो ऽ	वे ऽ ळा ऽ	ये ऽ यीं ऽ	झ ड क री	पा ऽ हि न	डो ऽ ळां ऽ

शंकर	१ नटराजपाद	नटराज हस्त
पुत्रा	२	दोन्ही सर्पशीर्ष [मुलगा] पोटासमोर
परमदयाळा	१२१॥	संदंश छातीपासून नेऊन सर्पशीर्ष अधोमुख
तेत्तिस कोटि	१२॥	दोन्ही पताक उत्ताल ['सर्व' या अर्थी], द. हंसास्य तिर्यक्
त्या देवाला	१२१॥	द. पताक [आकाश दाखवून] – अंजलि
स्वर्गी पाळिशि	१२॥	दोन्ही पताक [स्वर्ग] – द. सर्पशीर्ष अधस्तल
वेळोवेळा	१२॥	द. हंसास्य तिर्यक् [पुनः पुनः]
येयीं झडकरी	१२अग्र. ↗ १२अग्र. ↗	दोन्ही पताक उत्ताल, चुटक्या [चट्कन]
पाहिन डोळां	२ २ १ २ १ १ २ १ ता तै तै ता धित् तै तै ता ↙	द. पताक उत्ताल, वा. कपित्थ चंद्रकला डोळ्याजवळ

[वरील संपूर्ण ओळ १ वेळ तट्टीमेट्टीत करणे.]

शं ऽ क र	पु ऽ त्रा ऽ	प र म द	या ऽ ळा ऽ	ते ऽ त्ति स	को ऽ टि ऽ	त्या ऽ दे ऽ	वा ऽ ला ऽ
त क दि मी	त क दि मी	दिती तै दिती तै	दिती तै दिती तै	त क दि मी	त क दि मी	दिती तै दिती तै	दिती तै दिती तै
स्व ऽ र्गीं ऽ	पा ऽ ळि शि	वे ऽ ळो ऽ	वे ऽ ळा ऽ	ये ऽ यीं ऽ	झ ड क रि	पा ऽ हि न	डो ऽ ळां ऽ
ता तै तै ता	धित् तै तै ता	ता तै तै ता	धित् तै तै ता	त क दि मी	त क दि मी	दिती तै दिती तै	दिती तै दिती तै

अनुक्रमणिका

न त्धी त्धि न्न	ता धी न्नं ऽ	त किट किट तकी	तरे रेंकु रे किण
तत् तै ता ऽ	धित् तै ता ऽ	तत् तै ता हा	धित् तै ता हा
गरूड ३	प्रथमार्ध	उत्तानवंचित ३	उजवा-डावा
नक्र झें जें झें	जन जन कुकुं दरि	जग णं तक णं	तक रुं तक धरि
तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही
उत्तानवंचित ४	उजवा-डावा	कुदीत्तमेट्टु १	
किट तक दिरि दिरि	ना दिरि तं दिरि	धि त्तां धि त्तां	ध्रिगु डु त त्धळं
ता तै तै ता	धित् तै तै ता	तै ही तै ही	दिती तै तै तै
पेरीय अडवू ५		सरकु ९ द्वितीयार्ध दोन वेळा	पेरीयर द्वितीयार्ध तरिकिटतोम ३
ऽगु तक तोम् ऽ	ऽ त त्धळं ऽगु	तक तोम् ऽ ऽ	त त्धळं ऽगु तक
दिती तै तै ऽ	ऽ तै तै दिती	तै तै ऽ ऽ	तै तै दिती तै
द्विपादजाति ४ चवथा भाग	तरिकिटतोम ३ डावा	द्विपादजाति ४ तिसरा भाग	तरिकिटतोम ३ उजवा

[अरुदी करून पेरीयअडउ करत निघून जाणे.]

अनुक्रमणिका

तिलाना

साहित्य

१ युवीर तो साजणि तुज जवळि येउनी ।

२ तुजलागि हांसवी बळें कडूनी ।

३ हंसतांचि मग तो तुज दबावि निरखुनी ।

४ सोश तें हास्यसे मानुनी ॥

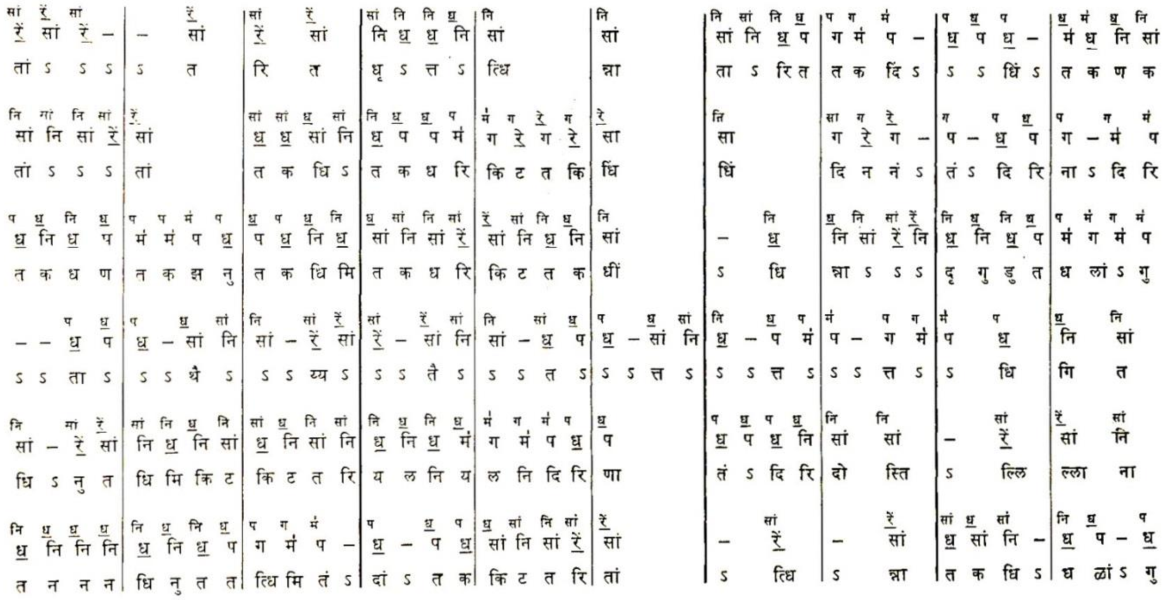

अनुक्रमणिका

[अड्डिमे]

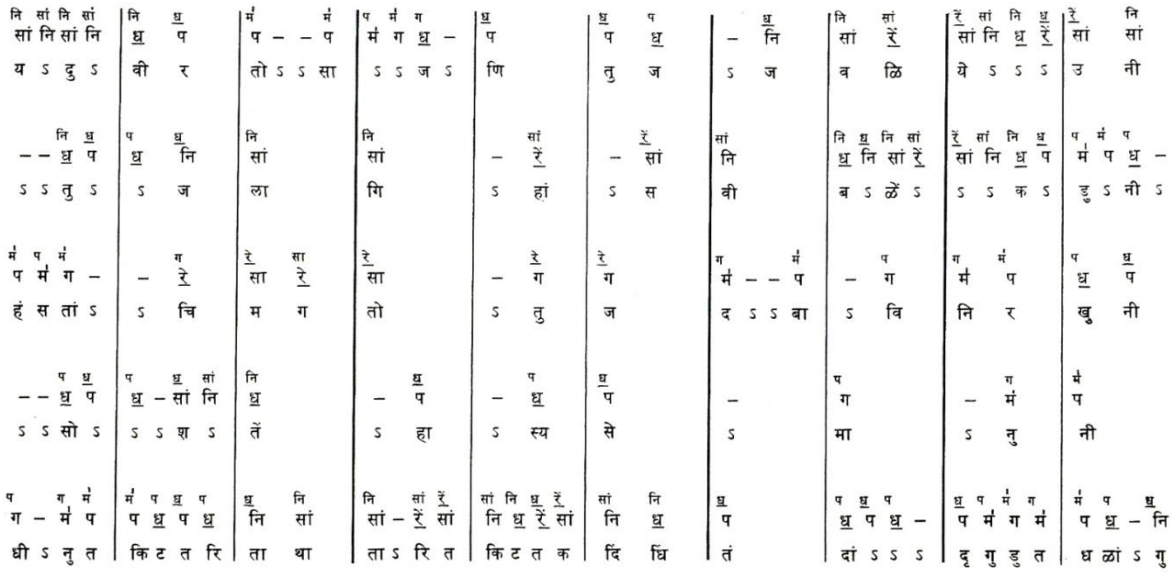

(१) मेय अडवू

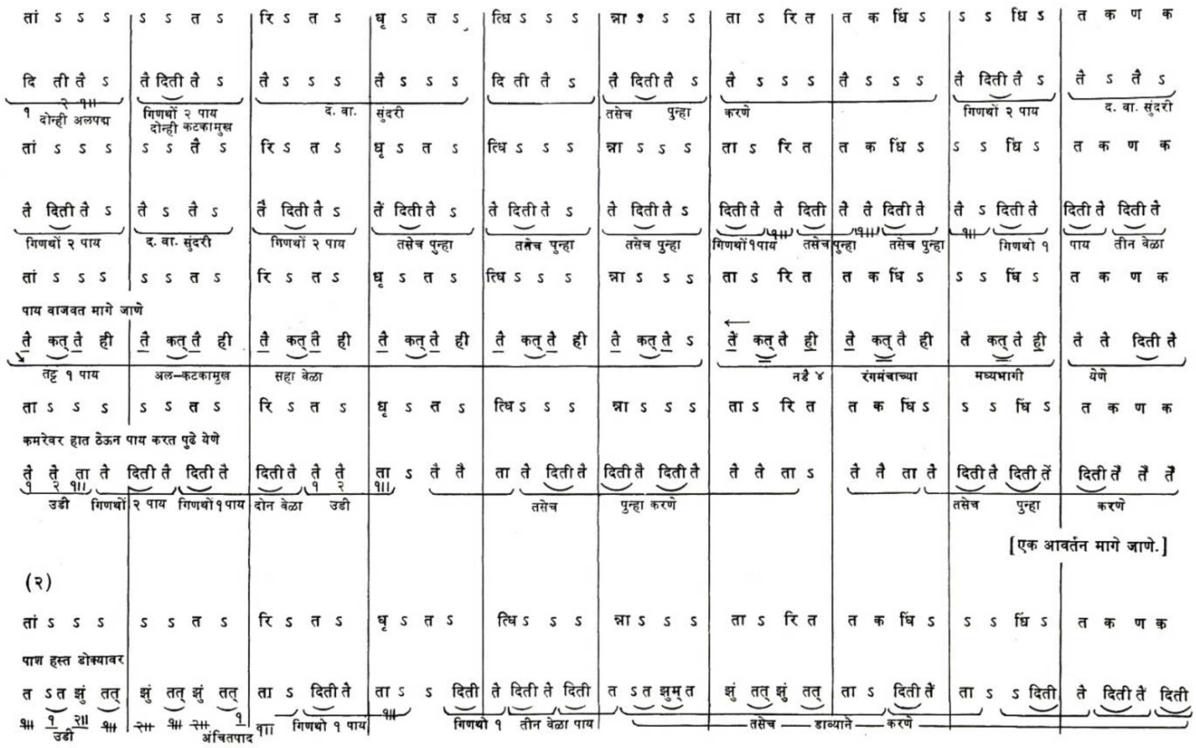

अनुक्रमणिका

तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ त ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
त ऽत झुम् तत्	झुम् ता त ऽत	झुम् तत् झुम् ता	तझुं ऽत झुं दिती	तै ता ऽ तझुं	ऽत झुं दिती तै	ता दिती तै ता	ऽ तझुं ऽत झुं	दिती तै ता दिती	तै ता दिती तै
२॥ १ २॥ उडी गिणथो	१ पाय तसाच	डाव्याने	१२॥ १ २॥ गिणथो	१पाय १॥	तसेच डाव्याने	गिणथो १पाय १॥	मागील	प्रमाणेच उजवा	गिणथों १पाय
तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ त ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
पाय वाजवत मागे जाणे									
तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ऽ	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै तै दिती तै
तट्टु १ पाय						नडै ४	रंगमंचाच्या	मध्यभागी येणे	
तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ त ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
तझुं ऽत झुं तत्	झुं ता तत् झुं	ता तत् झुं ऽ	तझुं ऽत झुं तत्	झुं ता तत् झुं	ता तत् झुं तत्	झुं ऽ तझुं ऽत	झुं तत् झुं ता	तत् झुं ता तत्	झुं तत् झुं तत्
१२॥ १ २॥ उडी गिणथो	१ पाय तसेच	पुन्हा १ २॥	पुन्हा	तसेच	करणे १	२॥ पुन्हा	तसेच	करणे	१

[एक आवर्तन मागे जाणे]

(३)

तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ त ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
दोन्ही चतुर हस्त धरून पाय करणे.									
तै दिती तै ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै दिती तै ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै दिती तै ऽ	तै ऽ तै ऽ
गिणथों २ पाय		द. सुंदरी	वा. सुंदरी	गिणथों २ पाय		द. सुंदरी	वा. सुंदरी	गिणथों २ पाय	द. वा. सुंदरी
तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ता ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
तै दिती तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै दिती तै ऽ	तै दिती तै ऽ	तै दिती तै ऽ	तै दिती तै ऽ	तै दिती तै दिती	तै ऽ तै दिती	तै दिती तै ऽ	तै दिती तै दिती
गिणथो २ पाय	द. वा सुंदरी	गिणथों २	चार	वेळा फक्त	पाय	गिणथों २ व १ फक्त पाय	तसेच	पुन्हा	तसेच पुन्हा
तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ता ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
पाय वाजवत मागे जाणे									
तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ऽ	तै ही तै ही	तै ही तै ही	तै ही तै ही	तै ही तै ही
		तट्टु १ पाय					नडै ४ रंगमंचाच्या मध्यभागी येणे		

तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ता ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
तै दिती तै दिती	तै तै तै ता	तै तै ता ता	ऽ तै दिती तै	दिती तै तै तै	ता तै तै ता	ता ता ऽ तै	दिती तै दिती तै	तै तै ता तै	तै ता ता ता
गिणथों २ व १ पाय	१ २ १॥ पुढे उडी	१ ३ १॥ १॥ पुन्हा उडी	तसेच	पुन्हा	करणे	१ २॥	तसेच	पुन्हा	१ २ करणे

[एक आवर्तन मागे जाणे]

(१) चतुश्र

तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ता ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	तत् तै ता ऽ	धित् तै ता ऽ	तत् तै ता ऽ	दि ती तै ऽ	तै युम् द त्ता	तै युम् ता हा	तै तै दिती तै	तै कत् तै ही
उत्तानवंचित ९	प्रथम भाग	उत्तानवंचित ९	संपूर्ण	करणे		नट्ट ७		कुदित्तुमेट्टु ८ दुसरा भाग	सरकु ५ तिसरा भाग
तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ता ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	तत् तै ता ऽ	धित् तै ता ऽ	तत् तै ता ऽ	दि ती तै ऽ	तै युम् द त्ता	तै युम् ता हा	तै तै दिती तै	तै कत् तै ही
		वरील	संपूर्ण	डाव्याने	करणे	⑦ नट्ट			सरकु
तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ता ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै युम् द त्ता	तै कत् तै ही
कुदीत्तुमेट्टु ①		सरकु ५ प्रथम	भाग दोन वेळा	कुदीत्तुमेट्टु ①	डाव्याने	सरकु ५	दुसरा भाग दोन वेळा	नट्ट ⑥ प्रथमार्ध	सरकु ५ तिसरा भाग
तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ता ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
तै युम् द त्ता	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै तै ताम् ऽ	गिण तों गिण तों	तै तै ताम् ऽ	गिण तों गिण तों	तै तै ताम् ऽ	गिण तों गिण तों
नट्ट ६ प्रथमार्ध डावा	सरकु ५ चवथा भाग	सरकु १	द्वितीयार्ध	त्रिपाद जाति ५ पहिला भाग	गिणथो १ उजवा-डावा	तसेच	डाव्याने	तसेच	उजव्याने

[प्रत्येक रचनेनंतर बाजूस जाऊन येण्याचे मेय अडवू तालांगाप्रमाणे करावे. नंतर ती रचना ज्या जातीत असेल त्याच जातीचे तट्टीमेट्टी अडवू करून एक आवर्तन मागे जाऊन पुढील रचना करावी.]

(२) तिश्र

अनुक्रमणिका

तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ता ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धि ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
तै ऽ तें दत्	ऽ ऽ तै ऽ	तें दत् ऽ ऽ	तै तेंदत् ऽ तै	तेंदत् ऽ तै तै	ऽ ऽ तै तै	ता तै तै ता	तै तै ता तै	तै ता दिती तै	दिती तै दिती तै
द्विपाद	जाति १ प्रथमार्ध		द्विपाद जाति १ द्वितीयार्ध	द्विपादजाति ४ तिसरा भाग	↘ त्रिपादजाति १३ तिसरा भाग		↙ तोच डाव्याने	तरिकिटतोम	१ उजवा-डावा-उजवा
तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ता ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धि ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
तै ऽ तें दत्	ऽ ऽ तै ऽ	तें दत् ऽ ऽ	तै तेंदत् ऽ तै	तेंदत् ऽ तै तै	ऽ ऽ तै तै	ता तै तै ता	तै तै ता तै	तै ता दिती तै	दिती तै दिती तै
			संपूर्ण	वरील प्रमाणे	डाव्याने करणे				
तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ता ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धि ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
तै ऽ तत् तै	ता हा तै ऽ	धित् तै ता हा	तै ऽ तत् तै	ता हा तै ऽ	धित् तै ता हा	तै तै ता तै	तै ता तै तै	ता तै तै ता	तै तै ताम् तै
सरकु ९ प्रथम भाग उत्तानवंचित ३	तसेच	डाव्याने	सरकु ९ प्रथम भाग उत्तानवंचित २	तसेच	डाव्याने	त्रिपादजाति ४	संपूर्ण		त्रिपादजाति
तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ता ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धि ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
तै ताम् तै तै	ताम् तै तै ताम्	तै दिती तै तै	दिती तै दिती तै	दिती तै दिती तै	ता ऽ दि ती	तै तै दिती तै	दि ती तै तै	दिती तै दि ती	तै तै दिती तै
५	संपूर्ण	तरिकिटतोम २ उजवा-डावा	पेरिय २	द्वितीयार्ध तीन वेळा	सरकु ९ प्रथम भाग गिणथो	१ तरिकिटतोम १	तसाच	डाव्याने तसाच	उजव्याने

(३) मिश्र

तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ता ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धि ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
तत् ऽ तै ऽ	ऽ ऽ ता ऽ	ऽ ऽ हा ऽ	ऽ ऽ धित् ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ता ऽ हा ऽ	ता हा ता हा	तत् ऽ तै ऽ	ऽ ऽ ता ऽ	ऽ ऽ हा ऽ
	एकपादजाति १		उत्तान	वंचित १		उत्तानवंचित ५ द्वितीयार्ध		हाच	पुन्हा
तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ त ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
ऽ ऽ धित् ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ता ऽ हा ऽ	ता हा ता हा	तत् तै ऽ ता	ऽ हा ऽ धित्	तै ऽ ता ऽ	हा ऽ तत् तै	ऽ ता ऽ हा	ऽ धित् तै ऽ
	डाव्याने करणे				उत्तानवंचित ३	उजवा-डावा		उत्तानवंचित २ उजवा-डावा	

तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ त ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
ता ऽ हा ऽ	तै तै ताम् तै	कत् तै ही तै	तै ताम् तै कत्	तै ही तै तै	ताम् तै कत् तै	ही तै तै ताम्	तै कत् तै ही	तै दिती तै दिती	तै दिती तै तै
	त्रिपाद जाति ५ सरकु प्रथम भाग	१ प्रथम भाग असाच	डाव्याने करणे	त्रिपाद जाति ५	प्रथम भाग सरकु १ तिसरा भाग	असाच	डाव्याने	त्रिपादजाति ६ प्रथम तीन भाग	
तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ त ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
दिती तै दिती तै	दिती तै तै दिती	तै दिती तै दिती	तै ता ऽ तै	दिती तै तक तदीं	ऽगि णतों ऽ ऽ	तै दिती तै तक	तदीं ऽगि णतों ऽ	ऽ तै दिती तै	तक तदीं ऽगि णतों
असाच डाव्याने	त्रिपादजाति	७ प्रथम तीन भाग	सरकु ९ प्रथम भाग	तरिकिटतोम २ गिणथों	३	असाच	डाव्याने	असाच	उजव्याने

अनुक्रमणिका

(४) खंड

तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ त ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	ता ऽ तै ऽ	ता ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ	तै ऽ तें दत्	ऽ तै ऽ तें	दत् ऽ तै तै	तै दिती तै तै	तै तै दिती तै
उत्तानवंचित ९ तिसरा भाग		स्वस्थस्थान द. अलपद्म	समपाद द. कटकामुख	भ्रमरी १ २॥	त्रिपादजाति ४	द्वितीयार्ध	गिणथो	४	तोच डावा
तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ त ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	ता ऽ तै ऽ	ता ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ	तै ऽ तें दत्	ऽ तै ऽ तें	दत् ऽ तै तै	तै दिती तै तै	तै तै दिती तै
		वरील	संपूर्ण	डाव्याने	करणे				
तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ त ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
तै ऽ तें दत्	ऽ तै ऽ तें	दत् ऽ तै ऽ	तें दत् ऽ तै	ऽ तें दत् ऽ	तै तै तै तै	ताम् तै तै तै	तै ताम् तै तै	तै तै ता तै	तै तै तै ता
त्रिपाद	जाति ३	संपूर्ण			उत्तानवंचित५ प्रथम भाग	त्रिपादजाति ५ प्रथम भाग असाच	डाव्याने उत्तानवंचित ५प्रथम भाग	पाशहस्त चतुरस्र ३ तिसरा भाग-प्रथमार्ध	पाशहस्त असाच डाव्याने
तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ त ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
दिती तै तै दिती	तै दिती तै तै	दिती तै तै ऽ	तै तै ऽ तै	तै तै दिती तै	तै ऽ तै तै	ऽ तै तै तै	दिती तै तै ऽ	तै तै ऽ तै	तै तै दिती तै
पेरिय २ द्वितीयार्ध दोन वेळा	असाच	डाव्याने	उडी द्विपादजाति ४ तिसरा भाग	तरिकिटतोम ४	उडी	असाच डाव्याने	असाच	उडी	उजव्याने

(५) संकीर्ण

तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ त ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
तै युम् द त्ता	तै युम् ता ऽ	ऽ तै युम् द	त्ता तै युम् ता	ऽ ऽ तै युम्	द त्ता तै युम्	ता ऽ ऽ तै	युम् द त्ता तै	युम् ता ऽ ऽ	ता ऽ तै ऽ
नट्ट ९	संपूर्ण			असाच		डाव्याने			पेरीय अडवू ५
तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ त ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
तै ऽ ता ऽ	ऽ ता ऽ तै	ऽ तै ऽ ता	ऽ ऽ तै ऽ	तें दत् तै ऽ	तें दत् ऽ तै	ऽ तें दत् तै	ऽ तें दत् ऽ	तै ऽ तें दत्	तै ऽ तें दत्
प्रथमार्ध	तोच	डावा			गरूड	चार	संपूर्ण		
तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ त ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
ऽ तै ऽ तें	दत् तै ऽ तें	दत् ऽ तै युम्	द त्ता तै कत्	तै ही ऽ तै	युम् द त्ता तै	कत् तै ही ऽ	तै युम् द त्ता	तै तै तै दिती	तै तै युम् द
		नट्ट ६	प्रथमार्ध सरकु १→	प्रथम भाग नट्ट	६ प्रथमार्ध डावा	सरकु ← दुसरा भाग	नट्ट ६ प्रथमार्ध	तरिकिटतोम ४	असाच
तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ त ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
त्ता तै तै तै	दिती तै ता तै	तै ता तै तै	तै दिती तै ता	तै तै ता तै	तै तै दिती तै	ता ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै तै ऽ तत्	तै ता हा तै
डाव्याने		चतुरस्र ३ तिसरा भाग	तरिकिटतोम ४	असाच डाव्याने		सरकु ९ प्रथम भाग	द्विपादजाति ४ प्रथम तीन भाग	शिखर	५ प्रथमार्ध
तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ त ऽ	रि ऽ त ऽ	धृ ऽ त ऽ	त्धि ऽ ऽ ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	ता ऽ रि त	त क धिं ऽ	ऽ ऽ धिं ऽ	त क ण क
तै तै दिती तै	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै तै	ऽ तत् तै ता	हा तै तै तै	दिती तै ऽ तै	ऽ तै ऽ तै	ऽ तै ऽ तत्	तै ता हा तै	तै तै दिती तै
तरिकिटतोम ४	असाच		डाव्याने	करणे		एकपादजाति ५		शिखर ५ प्रथमार्ध	तरिकिटतोम ४

मागे जाऊन पेरीय अडवू करणे

अनुक्रमणिका

तां ऽ ऽ ऽ	तां ऽ ऽ ऽ	त क घि ऽ	त क घ रि	कि ट त क	धिं ऽ ऽ ऽ	धिं ऽ ऽ ऽ	दि न नं ऽ	तं ऽ दि रि	ना ऽ दि रि
तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तै युम् द त्ता	तै तै दिती तै	तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तै युम् द त्ता	तै तै दिती तै
त्रिपाद जाति	१ — प्रथम — तीन	भाग	नट्ट ५ प्रथमार्ध	कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध		असाच	डाव्याने	करणे	
त क ध ण	त क झ नु	त क धि मि	त क ध रि	कि ट त क	धिं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ धी ऽ	न्ना ऽ ऽ ऽ	दृ गु डु त	ध ळां ऽ गु
तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै ऽ तै ऽ	तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	तै तै दिती तै	तै तै दिती तै
कुदीत्तुमेट्टु (१)	उजवा	डावा		सरकु १ तिसरा भाग	एकपादजाति ५ द्वितीयार्ध	शिखर ३	द्वितीयार्ध	कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध	तोच डावा
ऽ ता ऽ थै	ऽ य्य ऽ थै	ऽ त ऽ त्त	ऽ त्त ऽ त्त	ऽ धि गि त	ऽ ता ऽ थै	ऽ य्य ऽ थै	ऽ त ऽ त्त	ऽ त्त ऽ त्त	ऽ धि गि त
तै ऽ युम् ऽ	द ऽ त्ता ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	या ऽ ऽ ऽ	ऽ दि ती तै	तै ऽ युम् ऽ	द ऽ त्ता ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	या ऽ ऽ ऽ	ऽ दि ती तै
→	पेरीय १			पेरिय २ द्वितीयार्ध		असाच	डाव्याने	करणे	
ऽ ता ऽ थै	ऽ य्य ऽ थै	ऽ त ऽ त्त	ऽ त्त ऽ त्त	ऽ धि गि त	ऽ ता ऽ थै	ऽ य्य ऽ थै	ऽ त ऽ त्त	ऽ त्त ऽ त्त	ऽ धि गि त
तै युम् द त्ता	तै ऽ या ऽ	ऽ दि ती तै	ऽ दि ती तै	दिती तै दिती तै	तै युम् द त्ता	तै ऽ या ऽ	ऽ दि ती तै	ऽ दि ती तै	दिती तै दिती तै
पेरीय १		पेरिय २ द्वितीयार्ध	तसाच पुन्हा	तसाच दोन वेळा		असाच	डाव्याने	करणे	
धि ऽ नु त	धि मि कि ट	कि ट त रि	य ल नि य	ल नि दि रि	णा ऽ ऽ ऽ	तं ऽ दि रि	दो ऽ स्ति ऽ	ऽ ऽ ल्लि ऽ	ल्ला ऽ ना ऽ
		पाशहस्त डोक्या.	चतुरस्र						
तै युम् द त्ता	तै युम् ता हा	तै तै ता ऽ →	तै ← तै ता ऽ	तै ← तै ता ऽ	तै तै ता ऽ →	तै ↗ तै ता ऽ	↙ तै तै ता ऽ	↖ तै तै ता ऽ	↘ तै तै ता ऽ
नट्ट ६ प्रथमार्ध	दोन वेळा	चतुरस्र ३	प्रथमार्ध			चतुरस्र ३	द्वितीयार्ध		
त न न न	धि नु त त	त्धि भि तं ऽ	दां ऽ त क	कि ट त रि	तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ त्धि	ऽ ऽ ऽ न्ना	त क धि ऽ	ध ळां ऽ गु
उडी ता तै तै ता	धित् तै तै ता	तै ऽ तै ऽ	उडी ता तै तै ता	धित् तै तै ता	तै ऽ तै ऽ	तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तै तै दिती तै	तै तै दिती तै
पेरीय अडवू ५ प्रथम भाग		एकपादजाति ५ द्वितीयार्ध	तसाच डाव्याने करणे			उत्तानवंचित १	उजवा-डावा	कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध	उजवा-डावा

य ऽ दु ऽ	वी ऽ र ऽ	तो ऽ ऽ सा	ऽ ऽ ज ऽ	णि ऽ ऽ ऽ	तु ऽ ज ऽ	ऽ ऽ ज ऽ	व ऽ ळि ऽ	ये ऽ ऽ ऽ	उ ऽ नी ऽ
ऽ ऽ तु ऽ	ऽ ऽ ज ऽ	ला ऽ ऽ ऽ	गि ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ हां ऽ	ऽ ऽ स ऽ	वी ऽ ऽ ऽ	ब ऽ ळें ऽ	ऽ ऽ क ऽ	डु ऽ नी ऽ
हं स तां ऽ	ऽ ऽ चि ऽ	म ऽ ग ऽ	तो ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ तु ऽ	ज ऽ ऽ ऽ	द ऽ ऽ बा	ऽ ऽ वि ऽ	नि ऽ र ऽ	खु ऽ नी ऽ
ऽ ऽ सो ऽ	ऽ ऽ श ऽ	तें ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ हा ऽ	ऽ ऽ स्य ऽ	से ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	मा ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ नु ऽ	नी ऽ ऽ ऽ

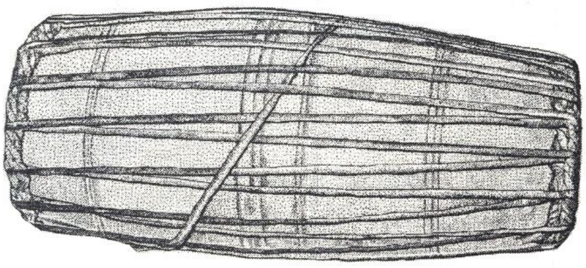

अनुक्रमणिका

['यदुवीर तो साजणि तुजजवळि येउनी तुजलागी हांसवी, बळें कडुनी, हंसतांचि मग तो तुज दबावि निरखुनी सोशतें हास्यसे मानुनी'– नवोढा नायिकेस प्रौढा सखीचे हे उपदेशामृत – सखे! तो यदुवीर तुझ्याजवळ येऊन मुद्दामच तुला हसवेल, आणि मग तू हसू लागताच तुझ्याशी प्रेमचेष्टा करील ते सारे तू ओठावर हसू ठेऊनच सहन कर!]

यदुवीर	१२ स्व.	कृष्णहस्त
तो	⊣⊢	द. सूची उर्ध्वमुख
सा–जणि	१२१॥	द. मृगशीर्ष ['सखे ग! ']
तुज		द. सूची उत्ताल
–जवळि	२१ अग्र. आयात	द. मृगशीर्ष व्यावर्तित करून उत्ताल छा.
ये–उनी	१२१॥	मृगशीर्ष अधस्तल - द. हस्तापुढे वा. हस्त ठेवणे. [पाउले]
–तुजला–गि	१२१२॥	द. सूची उत्ताल (लक्षार्थाने बघणे)
–हां–सवी	२१ स्व.	दोन्ही संदंश-हसून गालावर पताक-दोन्ही पटकन तळहातात तोंड लपविणे.
बळें कडुनी	दि ती तै–दि ती तै–दि ती तै– १ २१, १ २१, १ २१	द. लताख्य वा. मुष्ठी, मुष्ठी स्वस्तिक छा. [बळजबरीने]
हंसतां–चि मग	१२॥	दोन्ही पताक गालावर, हसून द. हस्ताची कनिष्ठिका दातात धरणे.
तो–तुज	१२१॥	द. सूची [तो - तुला - निर्देश]
द–बा–वि	~~२१ स्व. आयात~~ ↙ उडी ~~१२ स्व. आयात~~ ↘ उडी	अलपद्म स्वस्तिक छा., दोन्ही मुष्ठी स्वस्तिक छा.
निरखुनी	२	द. कपित्थ चंद्रकला डोळ्याकडे
–सोशतें	१ वा. सूची	कर्कट द. मांडीवर (रागाची अवहित्था)
–हास्यसे	२ द. सूची	कर्कट वा मांडीवर
–मा–नुनी	१२१२॥	द. हंसास्य छा., सुंदरी ग्रीवा

पेरीय अडवू करत निघून जाणे

अनुक्रमणिका

धी ऽ नु त	कि ट त रि	ता ऽ था ऽ	ता ऽ रि त	कि ट त क
तै युम् द त्ता	तै तै दिती तै	तै कत् तै ही	तै युम् द त्ता	तै तै दिती तै
नट्ट ५ प्रथमार्ध	कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध	↗सरकु५ तिसरा भाग	असाच	डाव्याने
दिं ऽ धिं ऽ	तं ऽ ऽ ऽ	दां ऽ ऽ ऽ	दृ गु डु त	ध ळां ऽ गु
तै कत् तै ही	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	दिती तै दिती तै	तै तै दिती तै
करणे	एकपादजाति ५ द्वितीयार्ध	सरकु ९ प्रथमार्ध	गिणथो १ उजवा-डावा	तरिकिटतोम ३

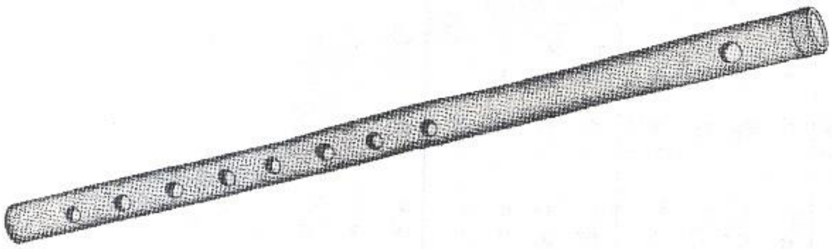

अनुक्रमणिका

अभिनयपद
साहित्य

१	प.	आजि सोन्याचा दिवस । आजि सार्थक या जन्मास ॥	२	अ.	आजि फळलें अमुचें दैंव । देखिलाकिं सांबशिव ॥
३		दो बाजूस दोघे लेंक । कार्तिकेय विनायक ।	४		वेगें येकामाघें येक । वंदिताति इंद्रादीक ॥ १ ॥
५		आणि डाव्या मांडीवरी । शोभे पार्वती सुंदरी ।			शरभेंद्राचा कैवारी । ऐसा ध्यावा निरंतरी ॥ २ ॥

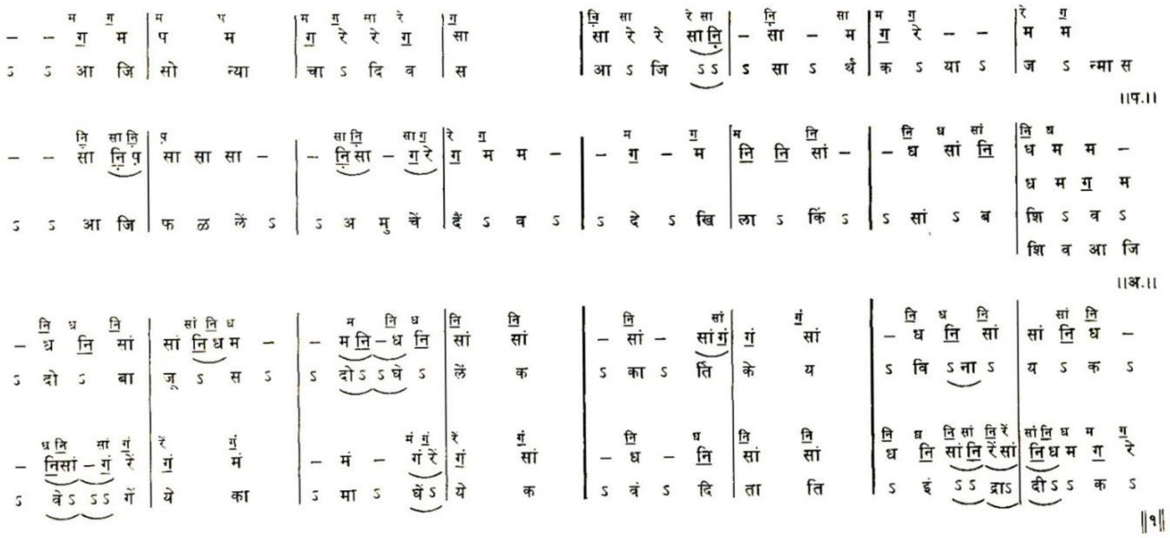

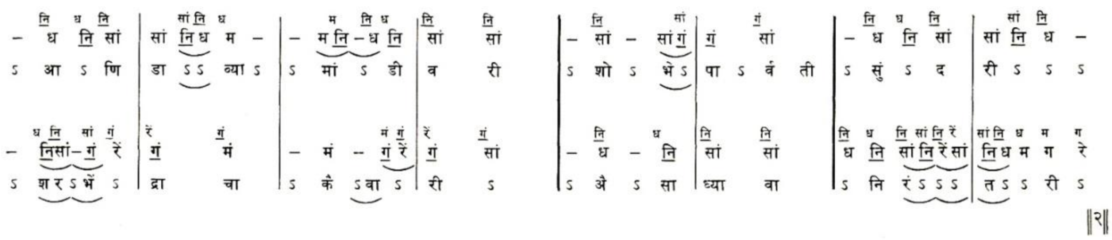

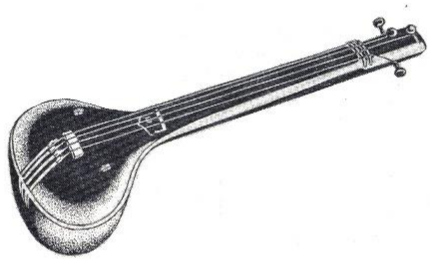

अनुक्रमणिका

एक भावुक स्त्री तिच्या देवाचे-सांबशिवाचे-सुंदर रूपडे पाहून अत्यानंदाने हे गीत गात आहे. सुंदरी पार्वती आणि कार्तिकेय विनायक यांसह हास्यविनोद करीत बसलेल्या शंकरांना पाहून तिचे मन अपार आनंदाने भरून येते-तिला वाटते की तिच्या जीवनाच्या साऱ्या आशाआकांक्षा आज पूर्ण झाल्या आहेत, तिच्या आयुष्याचे सार्थक झाले आहे. हर्षद आवेग, आश्चर्य, कौतुक, आनंद, धृति इत्यादी भावभावना यातून प्रकट होतात.

[एक आवर्तन अड्डिमे करणे.]

ऽ ऽ आ जि | सो ऽ न्या ऽ | चा ऽ दि व | स ऽ ऽ ऽ | आ ऽ जि ऽ | ऽ सा ऽ र्थ | क ऽ या ऽ | ज ऽ न्मा स |

[आज सोन्याचा दिवस उगवला आहे. आज जीवाचे सार्थक झाले आहे.]

आजि सोन्या	१	दोन्ही चतुर उर्ध्वमुख डोक्यावर	(आश्चर्य, हर्ष)
चा	२		
दिवस	१२ अग्र. आयात	द. पताक उर्ध्वमुख	
आजि		द. पताक अधोमुख	
सार्थक या	१२	संपुट छा. [टाळी]	(स्मित, निमिलित दृष्टी)
जन्मास	१ प्रत्यालीढ	दोन्ही मृगशीर्ष तिर्यक् डोक्यापासून पायापर्यंत आणणे.	सुंदरी ग्रीवा

[वरील सर्व ओळ उलट डाव्या बाजूस करणे.]

आजि सोन्या	१२	दोन्ही चतुर उर्ध्वमुख डोक्यावर	(हर्षद आवेग)
चा दि	१२		
वस	१२ अग्र. आयात	वा. त्रिपताक द. संदंश अलपद्म [सूर्य]	
आजि		द. पताक अधोमुख	
सार्थक या	१२	द. संदंश-अलपद्म-लताख्य, छातीपासून उद्वर्तन	
जन्मास	१२ अंचित आयात	द. लताख्य, वा. लताख्य छातीपर्यंत उद्वर्तन	

[वरील सर्व ओळ उलट डाव्या बाजूस करणे.]

अनुक्रमणिका

आजि सोन्या-चा	१२ अग्र. आयात,	१२ अग्र.	दोन्ही चतुर उत्ताल समोर
दिवस	१२ अग्र.		द. पताक उर्ध्वमुख
आजि			द. पताक अधोमुख
-सा-र्थक या	१२१ वा. अंचित		दोन्ही संदंश छातीपातून उद्वर्तन (१)
जन्मास			दोन्ही लताख्य

[वरील ओळ उलट डावीकडे करणे.]

आजि सोन्याचा	१२१	दोन्ही चतुर उर्ध्वमुख डोक्या. (धृति)
दिवस	२१	वा. त्रिपताक द. संदंश अलपद्म
आजि	२॥	द. पताक अधोमुख
-सार्थक	१२॥	संपुट-टाळी (निश्वास)
या जन्मास	१	दोन्ही पताक-उर्ध्वमुख, डोक्यापासून खाली आणून अधोमुख

[एक आवर्तन मागे जाणे व अड्डिमे करणे.]

शि ऽ व ऽ

ऽ आ ऽ जि | फ ळ लें ऽ | ऽ अ मु चें | दैं ऽ व ऽ | ऽ दे ऽ खि | ला ऽ किं ऽ | ऽ सां ऽ ब | शिवआजि

आज आमचे दैव फळास आले आहे. प्रत्यक्ष शंकराचे दर्शन आज घडले आहे.

आजि	१	द. पताक अधोमुख	
फळलें	२॥	द. संदंश अलपद्म छा. उत्ताल	
अमुचें	१	द. पताक छा.	
दैंव	२॥	द. संदंश अलपद्म कपळाशी	
-दे-खिलाकिं	१२१२	दोन्ही हंसास्य-पताक उत्ताल	(आश्चर्य, विस्मय)
सांबशिव	१ वा. नटराजपाद	वा. मृगशीर्ष द. त्रिपताक	(आदर, कौतुक)

(१) नाट्यशास्त्रम्– GAEKWAD'S ORIENTAL SERIES– श्लोक ७४-उन्मत्तकम् करण [१४] पहा.

अनुक्रमणिका

आजि	२	दोन्ही पताक अधोमुख
फळलें	१॥	दोन्ही संदंश-अलपद्म छा.
अमुचें	२१	वा. पताक छा.
दैंव	२॥	वा. संदंश अलपद्म कपाळाशी (हर्ष)
देखिलाकिं	२१२१	दोन्ही हंसास्य-पताक उत्ताल
सांबशिव	२ द. नटराजपाद	दोन्ही लताख्य-वा. डोक्यावर द. डावीकडे खांद्याच्या सरळ रेषेत

-आजि	१ उडी १ वा. पाद कुंचित वर उचलणे	दोन्ही अलपद्म उत्ताल वा. वर द. खाली बाजूस
फळलें	२ उडी २ द. पाद कुंचित वर उचलणे	दोन्ही अलपद्म उत्ताल द. वर वा. खाली बाजूस
अमुचें दैंव	१२१॥	द. पताक छा. - पताक डोक्याजवळ
देखिलाकिं	१२१	वा. पताक द. हंसास्य चंद्रकला डोळ्याजवळ (आनंद, आश्चर्य)
सांबशिव	आयात २ अग्र.	नटराजहस्त उजवीकडे

-आजि	२ उडी २ द. कुंचित वर उचलणे.	दोन्ही उत्ताल पताक छातीपासून बाजूना परिक्षेप
फळलें	१ उडी १ वा. कुंचित वर उचलणे.	दोन्ही उत्ताल पताक कपाळापासून बाजूना परिक्षेप
अमुचें दैंव	२१२॥	वा. पताक छा.– वा. संदंश कपाळाजवळ
देखिलाकिं	२१२	दोन्ही उत्ताल पताक [देवाकडे पहात पुढे जाणे.]
सांबशिव	१॥	अंजलि [लवून नमस्कार करणे.]

तट्टीमेट्टी

ऽऽआ जि	सो ऽ न्या ऽ	चा ऽ दि व	स ऽ ऽ ऽ	आ ऽ जि ऽ	ऽ सा ऽ र्थं	क ऽ या ऽ	ज ऽ न्मा स	ऽ ऽ आ जि	
	त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी	दिती तै दिती तै	तै ऽ दिती तै	दिती तै तै ऽ	दिती तै दिती तै	
	हात मागीलप्रमाणे				गिणयों १ पाय दोन वेळा १॥		असाच पुन्हा	असाच पुन्हा	

[एक आवर्तन मागे जाऊन अड्डिमे करणे.]

ऽ दो ऽ बा	जू ऽ स ऽ	ऽदो ऽ घे ऽ	लें ऽ क ऽ	ऽ का ऽ र्ति	के ऽ य ऽ	ऽ विऽना ऽ	य ऽ क ऽ
ऽ वे ऽ गें	ये ऽ का ऽ	ऽ मा ऽ घें	ये ऽ क ऽ	ऽ वं ऽ दि	ता ऽ ति ऽ	ऽ इं ऽ द्रा	दी ऽ क ऽ

शंकराच्या दोन्ही बाजूस त्याचे पुत्र कार्तिकेय आणि विनायक बसले आहेत. आणि इंद्रासारखे देव त्याला वंदन करण्यासाठी एकामागून एक धावत येताहेत.

अनुक्रमणिका

दो बाजूस	१२१	द. अर्धपताक उर्ध्वमुख [दोन] - सूची, उजवीकडे डावीकडे निर्देश [बाजूस]
दोघे लेंक	१	द. मृगशीर्ष वा. मृगशीर्ष तिर्यक् (वात्सल्याने त्यांच्या खांद्यावर हात ठेवणे.)
दो बाजूस	२१२१ स्व.	वा. अर्धपताक [दोन] - सूची [बाजूस निर्देश] - लताख्यौ [दोघाच्या खांद्यावर हात टाकणे.]
दोघे लेंक	२ गरुडस्थान	वा. सर्पशीर्ष द. सर्पशीर्ष [दोन लहान मुलगे]
कार्तिकेय	गरुडस्थानच	षण्मुख हस्त
विनायक		विनायक हस्त
कार्तिकेय	२१ प्रेंखण	वा. दोलाहस्त द. शिखर [वेल-भाल्याप्रमाणे आयुध-धारण करणारा]
विनायक	२	विनायक हस्त
दो-बाजूस	१२१ एकपाद	द. सूची [दोन बाजूंना निर्देश] - लताख्य दोन्ही
दोघे लेंक		द. मृगशीर्ष वा. मृगशीर्ष [जणू दोघांना जवळ घेणे.]
कार्तिकेय	२१ प्रेंखण	षण्मुख हस्त
विनायक	१ आयात वा. अंचित	वा. लताख्य द. अलपद्म कानावर[1]
दो बाजूस	२१२१	दोन्ही उर्ध्वमुख सूची दोलीत करणे.
दोघे लेंक	२१।।	वा. अर्धपताक - सर्पशीर्षौ [बालक]
कार्तिकेय	२१ प्रेंखण	षण्मुख हस्त
विनायक	१ आयात वा. कुंचित गुडघ्यापर्यंत उचलणे.	वा. लताख्य द. त्रिपताक कानावर दोलीत[2] करणे.

१. नाट्यशास्त्रम् (G. O. S.) श्लोक १४७–करिहस्तम् करण पहा [८७]. २ करिहस्त–ना. शा. ९–१९९.

अनुक्रमणिका

-वेगें-येका	२१ अग्र. आयात २१ अग्र.	दोन्ही हातांनी चुटक्या वाजविणे.
माघें येक	२१२१	दोन्ही चतुर अधस्तल [चालणे]
-वेगें-येका	१२ अग्र. आयात १२ अग्र.	चुटक्या
माघें येक	१२१२॥	दोन्ही चतुर अधस्तल एकापुढे एक ठेवणे [पाउले]
वंदिताति	१२१॥	अंजलि
इंद्रादीक	१ स्व.	इंद्रहस्त, दोन्ही पताक उत्ताल [आदरार्थी]
वंदिताति	१ गरूड	अंजलि
इंद्रादीक	पार्श्वसूची	इंद्रहस्त, दोन्ही पताक उत्ताल [आदरार्थी]
-वेगें-येका	१२ अग्र.	चुटक्या २१ अग्र. चुटक्या
माघें येक	१२१२	दोन्ही चतुर अधस्तल [एकापुढे एक ठेवणे.]
वंदिताति	१२१॥	अंजलि
इंद्रादीक	१ ऐंद्रस्थान	इंद्रहस्त
वेगें येका	(उडी) ता तै तै ता, धित् तै तै ता	पेरीयअडवू उत्ताल पताको
माघें येक	ता तै तै ता, धित् तै तै ता	
वंदिताति	१२१२	अंजलि
इंद्रा	१२	इंद्रहस्त
दीक आजि	तै तै दिती तै	दोन्ही पताक उत्ताल [आनंद प्रदर्शक]

सो ऽ न्या ऽ	चा ऽ दि व	म ऽ ऽ ऽ	आ ऽ जि -	ऽ सा ऽ र्थ	क ऽ या ऽ	ज ऽ न्मा स	ऽ ऽ आ जि	
त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी	दिती तै ऽ ऽ	तै ऽ दिती तै	ऽ ऽ तै ऽ	दिती तै ऽ ऽ	तै +
चतुश्रतट्टीमेट्टी हात मागीलप्रमाणे				गिणथो १ पाय १॥		असेच पुन्हा	असेच पुन्हा	

[एक आवर्तन मागे जाऊन अड्डिमे करणे.]

ऽ आ ऽ णि	डा ऽ व्या ऽ	ऽ मां ऽ डी	व ऽ री ऽ	ऽ शो ऽ भे	पा ऽ र्व ती	ऽ सुं ऽ द	री ऽ ऽ ऽ
ऽ शर भें ऽ	द्रा ऽ चा ऽ	ऽ कै ऽ वा	री ऽ ऽ ऽ	ऽ ऐं ऽ सा	ध्या ऽ वा ऽ	ऽ नि रं ऽ	त ऽ री ऽ
							त री आ जी

आणि त्याच्या डाव्या अंकावर तन्वांगी पार्वती शोभून दिसत आहे, अशा त्या शरभेंद्रावर दया करणाऱ्या शंकराचे अखंड ध्यान करावे.

आणि डाव्या	१२ प्रेंखण	द. पताक [डाव्या बाजूस निर्देश] (कौतुक) (१)
मांडीवरी	१ वा. पाद कुंचित वर उचलणे	वा. लताख्य द. पताक
आणि डाव्या	२ गरुडस्थान	वा. पताक [डावी मांडी दर्शविणे.]
मांडीवरी	मांडी घालून बसणे. द. जानुवर	वा. लताख्य [खांद्यावर हात ठेवल्याप्रमाणे] (२)
शोभे पार्वती	,, ,,	वा. मृगशीर्ष [स्त्री] द. हंसास्य कपाळाजवळ [सुंदरी]
सुंदरी	,, ,,	,, द. पद्मकोष [सुंदर] (उछ्वास घेणे-निमिलित दृष्टी)
शोभे पार्वती	१२ प्रेंखण	पार्वतीहस्त
सुंदरी	२ द. अंचित	द. लताख्य डावीकडे वा. पद्मकोष [चेहरा]
आणि डाव्या	१२१ स्व.	द. पताक अधोमुख
मांडीवरी	१२ अग्र. आयात	वा. लताख्य-वर परिक्षेप, द. दोलाहस्त (३)
शोभे पार्वती		,, ,, द. पताक [डावीकडे निर्देश]
सुंदरी		,, ,, वा. पाद व अंग दोलित करणे.
आणि डाव्या	२१ स्व.	द. पताक [वामांक निर्देश]
मांडीवरी		दोन्ही अर्धचंद्र [उचलून मांडीवर बसविणे.]
शोभे पार्वती	१२१	वा. कटकामुख द. लताख्य
सुंदरी	वा. पाद मागे स्वस्तिक	वा. कटकामुख (छा.) द. लताख्य (४)

१. नाट्यशास्त्रम् [G. O. S.] श्लोक ८५-उर्ध्वजानु करण [२५] पहा. २. श्लोक १२१-विवृत्तम् करण [६१] पहा.
३. श्लोक ८८-अर्धमत्तल्लि करण [२८] पहा. ४. श्लोक ८२ - अर्धस्वस्तिकम् करण [२२] पहा.

अनुक्रमणिका

शरभेंद्राचा	१ प्रत्या.	वा. लताख्य द. त्रिपताक [राजभाव] (१)
कैवारी	पार्श्वसूची--वा. जानू टेकणे	नटराजहस्त उजवीकडे
शरभेंद्राचा	,,	वा. लताख्य द. त्रिपताक डोक्यावर [राजाधिराज]
कैवारी	,,	अंजली
अैसा ध्यावा	१२१२	द. पताक अधोमुख, मुष्ठी दोन्ही
निरंतरी	तै तै ता तै तै ता १२१ २१२ उडी→ ←उडी	दोन्ही मुष्ठी [चिपळया वाजवून भजन करणे]
अैसा ध्यावा	१२१२	दोन्ही पताक अधोमुख – मुष्ठी [चिपळया]
निरंतरी	१ २ १ २ उडी→ ←उडी उडी→ ←उडी	दोन्ही मुष्ठी [भजन करणे.]
शरभेंद्राचा	१ वा. ऐंद्रस्थान	वा. लताख्य द. त्रिपताक छा. [राजा]
कैवारी	२ द. मांडीपर्यन्त वर उचलणे	द. अर्धचंद्र- द. गुडघ्याभोवती, वा. लताख्य बाजूस उर्ध्व रेचित. (२)
अैसा ध्यावा	१२१२	दोन्ही पताक–मुष्ठी
निरंतरी	१२१ २१२ १२१ २१२ दिती तै दिती तै दिती तै दिती तै	दोन्ही मुष्ठी [भजन करणे.]
शरभेंद्राचा	१२१२	द. सिंहमुख [हत्ती], वा. पताक तिर्यक् [घोडे], वा. पद्मकोष [रथ], चतुरें [पायदळ] [चतुरंग सैन्याचा अधिपती शरभेंद्र]
कैवारी	१२१	अंजलि
अैसा ध्यावा	उडी १२ मात्रा	[पेरियअडवू] दोन्ही अलपद्म [आनंददर्शक]
निरं--		गोल फिरणे
तरी आजि	तै तै दिती तै	

१. नाट्यशास्त्रम् (G. O. S.) श्लोक नं. १२७-विवर्तितकम् करण [६७] पहा. २. श्लोक १३३–पार्श्वजानु करण [७३] पहा.

सो ऽ न्या ऽ	चा ऽ दि व	स ऽ ऽ ऽ	आ ऽ जि ऽ	ऽ सा ऽ र्थ	क ऽ या ऽ	ज ऽ न्मा स	ऽ ऽ आ जि
त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी	दिती तै दिती तै	दिती तै दिती तै	दिती तै तै दिती	तै तै दिती तै

चतुश्र तट्टीमेट्टी हात मागील — त्रिपादजाति ७ अलपद्म-कटकामुख दोन्ही — पेरिय २ द्वितीयार्ध तीन वेळा

सो ऽ न्या ऽ	चा ऽ आ जि	सो ऽ न्या ऽ	चा ऽ आ जि	सो ऽ न्या ऽ	चा ऽ दि व	स ऽ ऽ ऽ
तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	दिती तै ता दिती	तै ता दिती तै	

त्रिपादजाति ५ दुसरा भाग चार वेळा दोन्ही चतुरहस्त ऊर्ध्वमुख–डोक्यावर

[वायव्य कोपऱ्यात निघून जाणे.]

अनुक्रमणिका

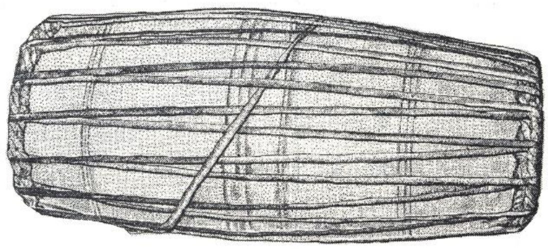

अनुक्रमणिका

राग-शंकराभरण ॥

जक्किणि
साहित्य

१ श्री सांबगौरीवर चंद्रभूषा । श्री कंठशंभो नतभक्तपोषा ।

२ देवाधिदेवा करुणासमुद्रा । देयीं कृपें वांचित सर्वभद्रा ॥

३ यलिलां यलिलां लाले वो महादेवा । लालेयलिलां रे लालेयलिलां स्वामि ।

५ लालेयलिलां येई लालेयलिलां पाहिं ।

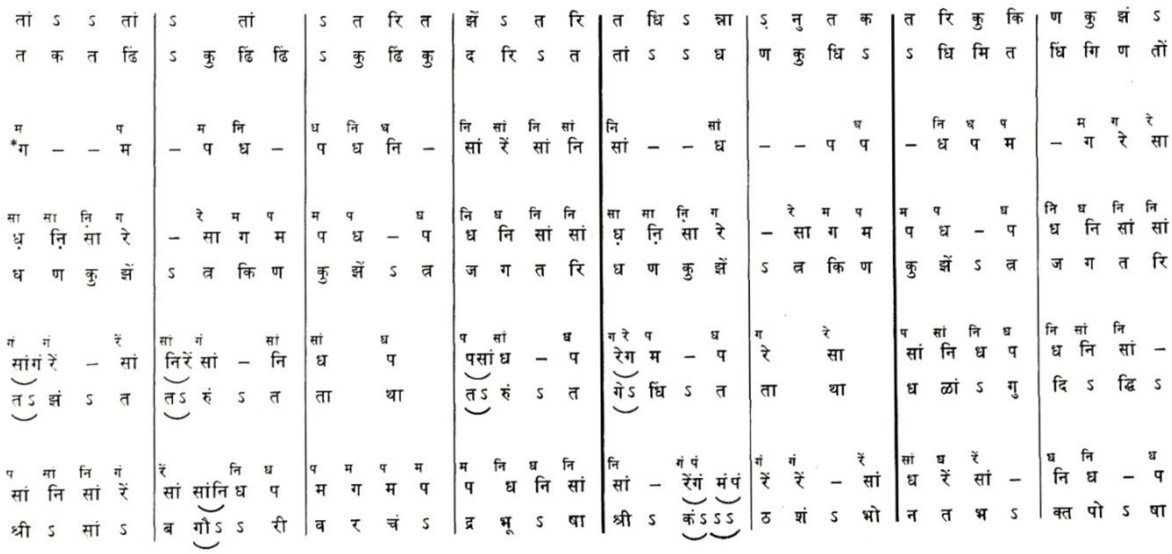

*हे सर्व स्वर श्री. सर्फोजी रचित मूळ हस्तलिखितातील आहेत.

अनुक्रमणिका

सां – सांनि ध	प म ग रे	रे ग म –	प रे – सा	सा रे ग –	म प म प	सां नि ध प	म ग मग रे
दे ऽ वाऽ ऽ	धि दे ऽ वा	क रु णा ऽ	स मु ऽ द्रा	दे ऽ यीं ऽ	कृ पें वां ऽ	चि त स र्व	भ ऽ द्राऽ ऽ
*ग ग – म	– प ध –	प ध नि –	सां रें सां नि	ध नि सां ध	– प प –	– ध – –	प म ग रे
ग ग म प	ध प म ग	रे – प म	ग रे सा –	म ग म प	ध नि सां सां	ध – नि सां	रें सां सां –
य लि लां य	लि लां ला ले	वो ऽ म हा	दे ऽ वा ऽ	य लि लां य	लि लां ला ले	वो ऽ म हा	दे ऽ वा ऽ
मं गं मं गं	मं गं मंगं रें	रें पं मं गं	रें सां – सां	सां रें सां रें	सां रें – रें	सां रें गं मं	पं रें – सां
ला ले य लि	लां ऽ रेऽ ऽ	ला ले य लि	लां स्वा ऽ मि	ला ले य लि	लां ये ऽ ई	ला ले य लि	लां पा ऽ हिं
त ऽ कि ट	धि नु धीं ऽ	ऽ ऽ धि मि	त रि त क	त ऽ कि ट	धि नु धीं ऽ	ऽ ऽ धि मि	त रि त क
त किट धिनु धीं	ऽ धिमि तरि तक	त किट धिनु धीं	ऽ धिमि तरि तक	धृगु डुत धीनु तक	झों ऽ धृगु डुत	धीनु तक झों ऽ	त ऽधी ऽनु तक
त ऽ ग्गि धि	गि धि झं ऽ	त झं ऽ त	रि त कि ट	ता ऽ ध णं	ऽ त ता ऽ	ज गं ऽ त	रुं ऽ त क
त गि दि त	गि दि त ऽ	त हत गि ढि	त ढि तो त्रं	ता ऽ ऽ त	ऽ ढ ण त	त त ऽ झ	नु त त क
त धा ऽ ध	ण त था ऽ	था ऽ झ नु	त धरि किट तक	त ढळं ऽगु तक	थों ऽ तक धळं	ऽगु तक थों ऽ	तक तधि गिण तों

*हे सर्व स्वर श्री. सर्फोजी रचित मूळ हस्तलिखितातील आहेत.

*सा रे सा नि़	ध़ नि़	सा रे	– ग	रे ग	म प	– ध प म	ग रे सा नि़	॥१॥
*रे सा नि़ ध़	नि़ ध़ प़ ध़	नि़ सा – –	– रे ग म	रे ग – –	– म प –	– ध प म	ग रे सा नि़	॥२॥
*म – – प	ग – – म	रे – – ग	सा – – रे	नि़ – – सा	रे – – ग	म रे ग म	प	॥३॥
*ग म प ध	नि – – सां	रें सां नि सां	– नि ध नि	सां सां – ध	प म प प	– म ग –	रे रे सा नि़	॥४॥

वा. शिखर उर्ध्वमुख डाव्या बाजूस, द. पताक अधस्तल उजव्या बाजूस धरून रंगमंचाच्या वायव्य कोपऱ्यातून पुढीलप्रमाणे प्रवेश करणे—

अनुक्रमणिका

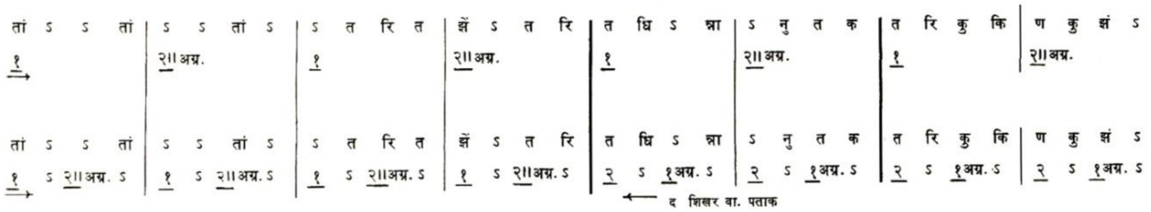

याप्रमाणे रंगमंचाच्या मध्यावर येऊन उभे राहणे.

* हे सर्व स्वर श्री. सर्फोजी रचित मूळ हस्तलिखितातील आहेत.

बोल

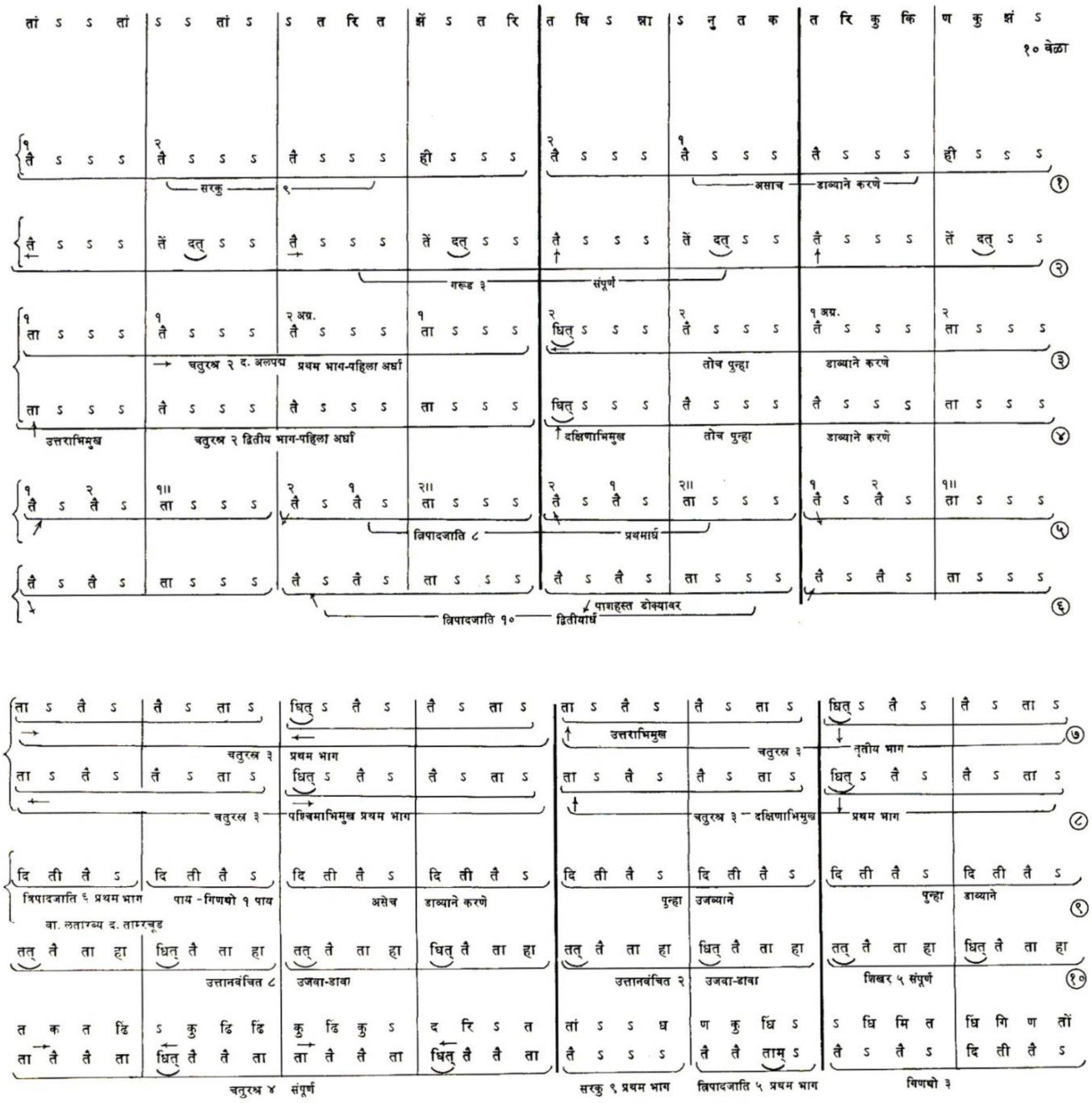

अनुक्रमणिका

स्वर

ग – – म	– प ध –	प ध नि –	सां रें सां नि	सां – – ध	– – प प	– ध प म	– ग रे सा २ वेळा
तै ऽ ऽ ऽ	कत् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ही ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	कत् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ही ऽ ऽ ऽ ①
			सरकु ५	प्रथमार्ध			
तै ऽ कत् ऽ	तै ऽ कत् ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ऽ कत् ऽ	तै ऽ कत् ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ऽ ही ऽ ②
			सरकु ८ प्रथमार्ध				

स्वरसहित बोल

ध ण कु झें	ऽ त्र कि ण	कु झें ऽ त्र	ज ग त री	ध ण कु झें	ऽ त्र कि ण	कु झें ऽ त्र	ज ग त री २ वेळा
तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तै ऽ तै ऽ	दिती तै दिती तै	तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तै ऽ तै ऽ	दिती तै दिती तै
गिणथों १ पाय दोन वेळा	वा. लताख्य द. मृगशीर्ष	शिखर ३ चवथा भाग	त्रिपादजाति ६ प्रथमार्ध	असाच	पुन्हा	डाव्याने	करणे ①
तै तै ऽ तै	तै ऽ तै तै	ऽ तै तै ऽ	तै ही तै ही	तै युम् द त्ता	तै युम् ता हा	तै युम् द त्ता	तै युम् ता हा
	त्रिपादजाति ४ संपूर्ण		सरकु ९ द्वितीयार्ध दोन वेळा		नट्टु ७ उजवा-	-डावा	②
त ऽझं ऽ त	तऽ रुं ऽ त	ता ऽ था ऽ	तऽ रुं ऽ त	गऽ धिं ऽ त	ता ऽ था ऽ	ध ळं ऽ गु	दि ऽ द्धी ऽ
तै युम् द त्ता	तै तै दिती तै	तै कत् तै ही	तै युम् द त्ता	तै तै दिती तै	तै कत् तै ही	ऽ तै ऽ तै	ऽ दि ती तै
नट्ट ५ प्रथमार्ध	कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध	सरकु ५ तिसरा भाग	असेच	डाव्याने	करणे	गिणथों ३	

साहित्य

श्री ऽ सां ऽ	ब गौऽ ऽ री	व र चं ऽ	द्र भू ऽ षा	श्री ऽ कं ऽ	ठ शं ऽ भो	न त भ ऽ	क्त पो ऽ षा
दे ऽ वा ऽ	धि दे ऽ वा	क रु णा ऽ	स मु ऽ द्रा	दे ऽ यीं ऽ	कृ पें वां ऽ	चि त स र्व	भ ऽ द्राऽ ऽ

अनुक्रमणिका

'श्री सांब, गौरीवर, चंद्रभूषा, श्रीकंठ शंभो, नतभक्तपोषा, देवाधिदेवा, करुणासमुद्रा, देयीं कृपें वांचित, सर्वभद्रा'— हे शिवा, पार्वतीपती, माथ्यावर चंद्र आणि गळ्यामध्ये विष धारण करणाऱ्या, शरण आलेल्यांचे पालनपोषण करणाऱ्या, देवांच्याही देवा, दयासागरा, शंकरा! हे सर्व मंगल करणाऱ्या, माझ्यावर कृपा कर आणि माझे इच्छित मला दे.

श्री	१	दोन्ही पताक [संबोधन]
सां— बगौरी	१२ अग्र. आयात ↘ उडी	वा. लताख्य उजवीकडे द. कपित्थ, अधोमुख शीर्ष
वर	१	दोन्ही पताक [संबोधन]
चं— द्रभूषा	२१ अग्र. आयात ↙ उडी	अंजलि
श्री	१	दोन्ही पताक [संबोधन]
कं— ठशंभो	१२ अग्र. आयात ↘ उडी	नटराजहस्त उजवीकडे
नत	२	दोन्ही पताक [संबोधन]
भ— क्तपोषा	२१ अग्र. ↙ आयात ↙ उडी	अंजलि
श्री सांबगौ— री	ता तै तै ता →	वा. पताक उत्ताल द. कपित्थ पोटासमोर [श्री] – वा. मृगशीर्ष द. त्रिपताक [शंकर] – वा. लताख्य द. कपित्थ [पार्वती]
वर चंद्रभू— षा	धित् तै तै ता ←	वा. लताख्य द. चंद्रकला डोक्यावर
श्री कंठशंभो	ता तै तै ता →	वा. उत्ताल पताक द. अधोमुख शिखर [विष] - वा. अर्धचंद्र गळ्याजवळ.
नत भक्त पोषा	धित् तै तै ता ←	द. पताक तोंडावर वा. पताक द. कोपराखाली [नतमस्तक] - पताक दोन्ही अधस्तल [आशिर्वाद]
देवाधिदेवा	ता तै तै ता →	पताक [स्वर्ग] – वा. लताख्य द. शिखर डोक्यावर [श्रेष्ठ]
करुणासमुद्रा	धित् तै तै ता ←	हंसास्यौ [मन] दोन्ही पताक अधस्तल [समुद्र]
देयीं कृपें वां—	ता तै तै ता →	अंजलि - दोन्ही संदंश तोंडाकडून [करुणा]
चित सर्वभद्रा	धित् तै तै ता ←	दोन्ही अलपद्म उत्ताल [सर्व] - अंजलि

अनुक्रमणिका

दे–वा	आयात १२१	दोन्ही पताक [स्वर्ग]
धिदे–वा	,, २१२	वा. लताख्य द. शिखर [श्रेष्ठ]
करुणा	,, १२१	दोन्ही हंसास्य (छा.)
समु–द्रा	,, २१२	दोन्ही पताक अधस्तल [सागर]
दे–यीं–	ता तै तै ता	अंजलि
कृपें वां—	धित् तै तै ता	दोन्ही संदंश तोंडाजवळ
चित सर्व	ता तै तै ता	दोन्ही हंसास्य छा.-अलपद्म उत्ताल
भ – द्रा –	धित् तै तै ता	,, सर्पशीर्ष अधस्तल

तट्टीमेट्टी

(१)

वरील सर्व १ वेळ चतुश्र विलंबित मध्ये करणे. हात वरीलप्रमाणेच.

(२)

	श्री सांब गौरी	त क दि मी तै–तै–	वा. उत्ताल पताक द. कपित्थ, वा. लताख्य द. कपित्थ, सुंदरी ग्रीवा
	वर चंद्रभूषा	त क दि मी तै–तै–	वा. लताख्य द. चंद्रकला डोक्यावर
	श्री कंठ शंभो	त क दि मी तै–तै–	वा. उत्ताल पताक द. कपित्थ, वा. सिंहमुख द. त्रिपताक [शंभो]
	नत भक्त पोषा	त क दि मी तै–तै–	अंजलि, पताक उजवीकडे - डावीकडे [आशिर्वाद देणे.]
४	दे–वा–	त क दि मी	दोन्ही पताक [संबोधन]
३	धि दे–	त कि ट	अंजलि
७	वा क रु	त कि ट	दोन्ही संदंश तोंडाकडे
	णा–समु	त क दि मी	दोन्ही पताक अधस्तल कंपित
५	–द्रा दे–यीं	त क त की ट	दोन्ही पताक उत्ताल

९	-कृपें वां	त क दि मी	अंजलि
	-चित सर्व	त क त की ट	दोन्ही अलपद्म उत्ताल
	भ – द्रा- –	तै तै दिती तै	दोन्ही सर्पशीर्ष अधस्तल

अनुक्रमणिका

स्वर-४ वेळ

ग ग – म | – प ध – | प ध नि – | सां रें सां नि | ध नि सां ध | – प प – | – ध – – | प म ग रे

(१)

ततऽ तै ऽ | ता ऽ ऽ ऽ | धित् ऽ तै ऽ | ता ऽ ऽ ऽ | ततऽ तै ऽ | ता ऽ ऽ ऽ | धित् ऽ तै ऽ | ता ऽ ऽ ऽ

एकपादजाति २ उजवा–डावा

(२)

॥ १ | २ १ | ॥ २ | १ २ | ॥ १ | २ १ | ॥ २ | १ २

ता ऽ तै ऽ | तै ऽ ताऽ | धित् ऽ तै ऽ | तै ऽ ताऽ | ता ऽ तै ऽ | तै ऽ ताऽ | धित् ऽ तै ऽ | तै ऽ ताऽ

वा. लतारव्य द. मृगशीर्ष खांद्या. तसाच डाव्याने तसाच उजव्याने तसाच डाव्याने

(३)

१ २ १ | १ २ १ | १ २ १ | १ २ | २ १ २ | २ १ २ | २ १ २ | २ १

तै तै ताऽ | तै तै ताऽ | तै तै ताऽ | तै ऽ तै ऽ | तै तै ताऽ | तै तै ताऽ | तै तै ताऽ | तै ऽ तै ऽ

पेरिय २ द्वितीयार्ध तीन वेळां शिखर ३ चवथा भाग तसाच पुन्हा डाव्याने करणे

(४)

तै युम् द त्ता | तै युम् ता हा | तै युम् द त्ता | तै युम् ता हा | तै युम् द त्ता | तै युम् द त्ता | तै तै दिती तै | तै तै दिती तैं

नट्टु ३ उजवा–डावा नट्टु ६ प्रथमार्ध दोन वेळा कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध उजवा–डावा

साहित्य

य लि लां य | लि लां ला ले | वो ऽ म हा | दे ऽ वा ऽ | य लि लां य | लि लां ला ले | वो ऽ म हा | दे ऽ वा ऽ

ला ले य लि | लां ऽ रे ऽ | ला ले य लि | लां स्वा ऽ मि | ला ले य लि | लां ये ऽ ई | ला ले य लि | लां पा ऽ हिं

यलिलां	आयात १२१	वा. मृगशीर्ष वा. खांद्यावर
यलिलां लाले	,, २१२	द. मृगशीर्ष द. खांद्यावर
वो महादेवा	१२१२॥	दोन्ही पताक [संबोधन] अंजलि

अनुक्रमणिका

यलिलां	आयात २१२	द. मृगशीर्ष द. खांद्यावर
यलिलां लाले	,, १२१२	वा. मृगशीर्ष वा. खांद्यावर
वो महादेवा	२१२१।।	दोन्ही पताक [संबोधन] शिवलिंग
यलिलां	१२१	दोन अलपद्म बाजूंना नेऊन कटकामुख
यलिलां लाले	१२१	,, कटकामुख छातीशी आणून अलपद्म स्वस्तिक छा.
वो महादेवा	१२१ वा. नटराजपाद	दोन्ही लताख्य—द. डोक्यावर वा. उजवीकडें
यलिलां	२१२	दोन अलपद्म बाजूला नेऊन कटकामुख
यलिलां लाले	२१२	,, कटकामुख छातीशी आणून अलपद्म स्वस्तिक
वो महादेवा	२१२ द. नटराजपाद	दोन्ही पताक [संबोधन]–वा. त्रिपताक डोक्यावर द. त्रिपताक बाजूस
लालेयलि	१२१ आयात	दोन्ही अलपद्म वा. वर द. खाली - कटकामुख [उजवीकडे वाकणे]
लां – रे	१२१ आयात	,, ,, ,, ,, अंजली
लालेयलि	१२१ आयात	,, ,, ,, ,, कटकामुख
लां स्वामि	१२१ आयात	,, ,, ,, ,, अंजलि
ला ले यलि	२१२ आयात	,, ,, द. वर वा. खाली कटकामुख [डावीकडे झुकणे]
लां ये–ई	२१२ आयात	,, ,, ,, ,, अंजलि
लाले यलि	२१२ आयात	,, ,, ,, ,, कटकामुख
लां पा–हिं	२१२ आयात	,, ,, ,, ,, अंजलि

ला ले य लि	लां ऽ रे ऽ	ला ले य लि	लां स्वा ऽ मि	ला ले य लि	लां ऽ ये ई	ला ले य लि	लां ऽ पा हिं
आयात १ २ १ ऽ	२ १ २ १	१ २ १ ऽ	२ १ २ १	१ २ १ ऽ	२ १ २ १	१ २ १ ऽ	२ १ २ १

वा. मृगशीर्ष वा. खांद्यावर द. मृगशीर्ष द. खांद्यावर

अनुक्रमणिका

य लि लां य	लि लां ला ले	वो ऽ म हा	दे ऽ वा ऽ	य लि लां य	लि लां ला ले	वो ऽ म हा	दे ऽ वा ऽ
१ २ १	२ १ २	१ १ २ १	२ १ २ १	२ १ २	१ २ १	२ २ १ २	१ २ १ २
दिती तै ऽ ऽ	दिती तै ऽ ऽ	ता तै तै ता	धित् तै तै ता	दिती तै ऽ ऽ	दिती तै ऽ ऽ	ता तै तै ता	धित् तै तै ता

त्रिपादजाति ६ प्रथमार्ध — दोन पताक [संबोधन] चतुरश्र १ प्रथम भाग पाय — असेच डाव्याने करणे

ला ले य लि	लां ऽ रे ऽ	ला ले य लि	लां स्वा ऽ मि	ला ले य लि	लां ऽ ये ई	ला ले य लि	लां ऽ पा हिं
१ १ २ १	२ २ १ २	१ १ २ १	२ १ २ १	२ २ १ २	१ १ २ १	२ २ १ २	१ २ १ २
तै दिती तै ऽ	तै दिती तै ऽ	ता तै तै ता	धित् तै तै ता	तै दिती तै ऽ	तै दिती तै ऽ	ता तै तै ता	धित् तै तै ता

अलपद्म[२] बाजूस — चतुरश्र — पताकौ — अलपद्म[२] बाजंना चतुरश्र — पताकौ

गिणथों २ पाय तसेच डाव्याने — पेरिय ४ चे पाय — असाच डाव्याने करणे

य लि लां य	लि लां ला ले	वो ऽ म हा	दे ऽ वा ऽ	य लि लां य	लि लां ला ले	वो ऽ म हा	दे ऽ वा ऽ
१ १ २ १	२ २ १ २			१ १ २ १	२ २ १ २		
ता तै तै ता	धित् तै तै ता	त क दि मी	त क दि मी	ता तै तै ता	धित् तै तै ता	त क दि मी	त क दि मी

चतुरश्र ३ प्रथम भाग — तट्टीमेट्टी - अंजलिहस्त — असाच पुन्हा करणे — तट्टीमेट्टी - अंजलिहस्त

ला ले य लि	लां ऽ रे ऽ	ला ले य लि	लां स्वा ऽ मि	ला ले य लि	लां ऽ ये ई	ला ले य लि	लां ऽ पा हिं
१ १ २ १		२ २ १ २		१ १ २ १		२ २ १ २	
ता तै तै ता	दिती तै दिती तै	धित् तै तै ता	दिती तै दिती तै	ता तै तै ता	दितीतै दितीतै	धित् तै तै ता	दिती तै दिती तै

वा. अलपद्म डोक्या. गिणथों १ पाय द. कटकांमुख छा. दोन वेळा — असाच डाव्याने करणे — असाच उजव्याने पताक[२] उत्ताल [संबोधन] — असाच डाव्याने

बोल

त ऽ कि ट	धि नु धीं ऽ	ऽ ऽ धि मि	त रि त क	त ऽ कि ट	धि नु धीं ऽ	ऽ ऽ धि मि	त रि त क
॥ २̄	२ मागे स्व.	२ अग्र.	२ अग्र.	॥ २̄	१ मागे स्व.	१ अग्र.	१ अग्र.
तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ

उत्तानवंचित–द. डोक्या. वा. छा. द. वा. सुंदरी असेंच पुन्हा — असाच पुन्हा डाव्याने करणे

अनुक्रमणिका

त ऽ कि ट | धि नु धीं ऽ | ऽ ऽ धि मि | त रि त क | त ऽ कि ट | धि नु धीं ऽ | ऽ ऽ धि मि | त रि त क

|| १ | २ अग्र. १ | २ अग्र. १ | २ अग्र. १ | || २ | १ अग्र. २ | १ अग्र. २ | १ अग्र. २

ता ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ | धित् ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ | ता ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ | धित् ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ

लताख्य दोन्ही द. डोक्यावर — असाच डाव्याने करणे

त किट धिनु धी | ऽ धिमि तरि तक | त किट धिनु धी | ऽ धिमी तरि तक | धुगुडुतधिनुतक | झों ऽ धुगु डुत | धिनु तक झों ऽ | त ऽ धीऽ नु तक

ता तै तै ता | धित् तै तै ता | ता तै तै ता | धित् तै तै ता | तै तै तै दिती | तै ऽ तै तै | तै दिती तै ऽ | तै ऽ तै ऽ

चतुरश्र २ प्रथम भाग-अर्धा-तसाच डाव्याने-उजव्याने-डाव्याने — गिणथो ४ पाय पादाहस्त डोक्यावर असाच डाव्याने — एकपादजाति ५ द्वितीयार्ध

य लि लां य | लि लां ला ले | वो ऽ म हा | दे ऽ वा ऽ | य लि लां य | लि लां ला ले | वो ऽ म हा | दे ऽ वा ऽ

चतुश्र तेट्टीमेट्टी करत मागे जाणे - हात व अभिनय पूर्वीप्रमाणे

त ऽ गि धि | गि धि झं ऽ | त झं ऽ त | रि त कि ट | त ऽ गि धि | गि धि झं ऽ | त झं ऽ त | रि त कि ट

| १ | २ १ | || २ | १ २ | || १ | २ १ | || २ | १ २

तत् ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ | तत् ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ | तत् ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ | तत् ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ

दोन्ही पायावर उडी-नडै अडैवु दोन्ही कटकामुख — असाच डाव्याने — असाच उजव्याने — असाच डाव्याने

ता ऽ ध ण | ऽ त ता ऽ | ज गं ऽ त | रुं ऽ त क | ता ऽ ध णं | ऽ त ता ऽ | ज गं ऽ त | रुं ऽ त क

तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ

त्रिपादजाति १० बाण दाखविल्याप्रमाणे करणे

त गि दि त | गि दि त ऽ | त हत गि द्धि | त द्धि तो न्नं | त गि दि त | गि दि त ऽ | ता हत गि द्धि | त द्धि तो न्नं

१ २ १ | १ २ १ | | | २ १ २ | २ १ २ | |

दि ती तै ऽ | दि ती तै ऽ | तै तै दिती तै | तै कत् तै ही | दि ती तै ऽ | दि ती तै ऽ | तै तै दिनी तै | तै कत् तै ही

पेरिय २ द्वितीयार्ध-दोन वेळा — कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध — सरकु ५ तिसरा भाग — असाच डाव्याने करणे

ता ऽ ऽ त | ऽ द्ध ण त | त त ऽ झ | नु त त क | ता ऽ ऽ त | ऽ द्ध ण त | त त ऽ झ | नु त त क

१ २ अग्र. | १ २ अग्र. | १ २ अग्र. | १ २ अग्र. | २ १ अग्र. | २ १ अग्र. | २ १ अग्र. | २ १ अग्र.

ता ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ | धित् ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ | ता ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ | धित् ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ

→ वा. लताख्य द. अलपद्म — पेरिय अडैवुप्रमाणे — ← द. लताख्य वा. अलपद्म — असाच डाव्याने

त धा ऽ ध | ण त था ऽ | था ऽ झ नु | तधरिकिटतक | तद्धळंऽगुतक | थों ऽ तक धळं | ऽगु तक थों ऽ | तक तधि गिण थों

तै युम् द त्ता | तै युम् ता ऽ | तै तै दिती तै | तै तै दिती तै | तै तै तै दिती | तै ऽ तै तै | तै दिती तै ऽ | तै तै दिती तै

नट्ट ६ प्रथमार्ध दोन वेळा — कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध उजवा-डावा — द्विपादजाति ४ तिसरा भाग तरिकिटतोम् २ — असाच डाव्याने — तरिकिटतोम् ३

स्वर

अनुक्रमणिका

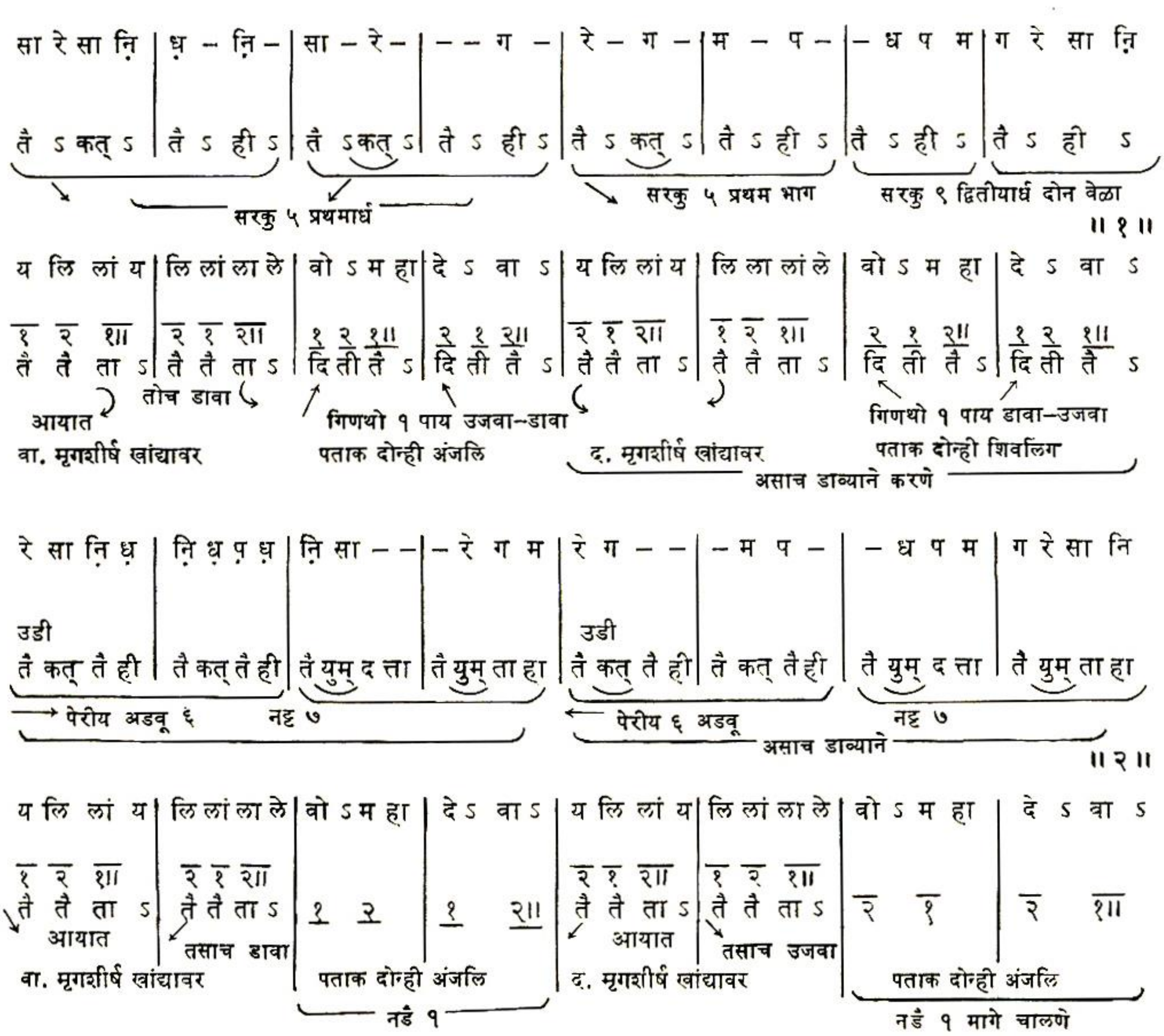
सा रे सा नि़ | ध़ – नि़ – | सा – रे – | – – ग – | रे – ग – | म – प – | – ध प म | ग रे सा नि़
तै ऽ कत् ऽ | तै ऽ ही ऽ | तै ऽ कत् ऽ | तै ऽ ही ऽ | तै ऽ कत् ऽ | तै ऽ ही ऽ | तै ऽ ही ऽ | तै ऽ ही ऽ
सरकु ५ प्रथमार्ध
सरकु ५ प्रथम भाग
सरकु ९ द्वितीयार्ध दोन वेळा
॥ १ ॥
य लि लां य | लि लां ला ले | वो ऽ म हा | दे ऽ वा ऽ | य लि लां य | लि ला लां ले | वो ऽ म हा | दे ऽ वा ऽ
तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | दि ती तै ऽ | दि ती तै ऽ | तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | दि ती तै ऽ | दि ती तै ऽ
आयात
तोच डावा
गिणथो १ पाय उजवा–डावा
गिणथो १ पाय डावा–उजवा
वा. मृगशीर्ष खांद्यावर
पताक दोन्ही अंजलि
द. मृगशीर्ष खांद्यावर
पताक दोन्ही शिवलिंग
असाच डाव्याने करणे
रे सा नि़ ध़ | नि़ ध़ प़ ध़ | नि़ सा – – | – रे ग म | रे ग – – | – म प – | – ध प म | ग रे सा नि
उडी
तै कत् तै ही | तै कत् तै ही | तै युम् द त्ता | तै युम् ता हा | तै कत् तै ही | तै कत् तै ही | तै युम् द त्ता | तै युम् ता हा
पेरीय अडवू ६
नट्ट ७
पेरीय ६ अडवू
असाच डाव्याने
॥ २ ॥
य लि लां य | लि लां ला ले | वो ऽ म हा | दे ऽ वा ऽ | य लि लां य | लि लां ला ले | वो ऽ म हा | दे ऽ वा ऽ
तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | १ २ | १ २॥ | तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | २ १ | २ १॥
आयात
तसाच डावा
तसाच उजवा
वा. मृगशीर्ष खांद्यावर
पताक दोन्ही अंजलि
द. मृगशीर्ष खांद्यावर
नडै १
नडै १ मागे चालणे

म – – प	ग – – म	रे – – ग	सा – – रे	नि – – स	रे – – ग	म रे ग म	प – – –
तत् तै ता ऽ	धित् तै ता ऽ	तत् तै ता ऽ	धित् तै ता ऽ	तत् तै ता ऽ	धित् तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तै तै दिती तै

गरूड ४ प्रथमार्ध — गरूड १ द्वितीयार्ध — त्रिपादजाति १ तिसरा भाग — गिणथो ३ ॥ ३ ॥

य लि लां य	लि लां ला ले	वो ऽ म हा	दे ऽ वा ऽ	य लि लां य	लि लां ला ले	वो ऽ म हा	दे ऽ वा ऽ
ता तै तै ता	धित् तै तै ता	त क दि मी	त क दि मी	ता तै तै ता	धित् तै तै ता	त क दि मी	त क दि मी
वा. लताख्य द. अलपद्म	द. लताख्य वा. अलपद्म	तट्टीमेट्टी पताक दोन्ही अंजलि		द. लताख्य वा. अलपद्म	वा. लताख्य द. अलपद्म	तट्टीमेट्टी पताक दोन्ही शिवलिंग	

चतुरश्र २ प्रथम भाग उजवा–डावा — चतुरश्र २ दुसरा भाग–डावा–उजवा

ग म प ध	नि – – सां	रें सां नि सां	– नि ध नि	सां सां – ध	प म प प	– म ग –	रे रे सा नि
तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै ऽ तै ताम्	तै ही तै ऽ	तै ताम् तै ही	तै तै दिती तै

कुदीत्तुमेट्टु १ उजवा–डावा — त्रिपादजाति ५ प्रथम भाग — सरकु ९ द्वितीयार्ध — असाच डाव्याने — गिणथों ३ ॥ ४ ॥

य लि लां य | लि लां ला ले | वो ऽ म हा | दे ऽ वा ऽ | य लि लां य | लि लां ला ले | वो ऽ म हा | दे ऽ वा ऽ

चतुश्र तट्टीमेट्टी करत मागे जाणे – हात मागील ओळीप्रमाणे.

ला ले य लि | लां ऽ रे ऽ | ला ये य लि | लांऽस्वा मि | ला ले य लि | ला ऽ ये ई | ला ले य लि | लां पा ऽ हिं

पेरीय अडवू करत निघून जाणे.

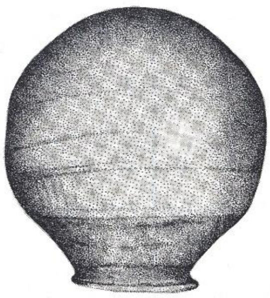

अनुक्रमणिका

राग-रितिगौळा ॥ ॥आदिताळ (४, २, २)

गीत
साहित्य

१ असा त्या उमेचा दृढ निर्धार ऐकुनी शंकर हास्य करि। २ पाहा निजनयनी ॥

३ तो आनंद देखुनि गंधर्व गाती। ४ मनोज्ञ गीतादिक नाचती सुखें होऊनि। पराधीन।

५ पाहा निजनयनी ॥

नि प	नि सा ग	रे ग म प	म ग रे ग	म ग रे सा	सा नि सा	नि सा ग	रे म ग
प नि – नि	सा – ग रे	ग म प म	ग रे ग म	ग रे सा नि	– नि सा नि	सा – ग रे	ग ग म –
*अ मा ऽ अ	त्या ऽ अ अ	उ मे ए ए	ए चा अ अ	दृ ढ नि र्धा	ऽ अ अ र	ऐ ऽ इ इ	इ कु नी ऽ

म प प	ध नि ध म	म ग ग म	ग रे सा सा	नि नि प नि	सा ग रे ग	म प म ग	रे
प – ध ध	नि ध म ग	ग म म ग	रे सा नि नि ॥अं॥	प प नि सा	ग रे ग म	प म ग रे	सा ॥ जा ॥
शं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ क र	हा अ अ अ	अ स्य क रि ॥तरी॥	पा अ अ अ	हा अ अ अ	नि ज न य	नी ॥ वडा ॥

ग ग म म	ग रे ग	म नि ध म	नि ध म ग	रे ध प प	म ग रे	ग म नि	ध म नि
म म ग ग	रे ग ग म	नि ध म नि	ध म ग रे	ध प म म	ग रे रे ग	म म नि ध	म नि नि ध
तो ऊ ऊ ऊ	आ अ अ नं	ऽ ऽ ऽ द	दे ए खु नि	गं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ध र्वं	गा अ अ अ	ती इ इ इ
ग ग म	ग प म ग	रे ग म	ग रे सा सा	नि सा म ग	म नि ध म	सां नि सां	सां नि ध ग
म म – ग	प म ग रे	ग म ग ग	रे सा नि नि	सा ग ग म	नि ध म नि	नि सां – नि	नि ध म म
म नो ऽ ऊ	ऊ ऊ ऊ ज्ञ	गी इ इ इ	ता अ दि क	ना अ अ च	ती इ इ इ	सु खें ऽ हो	ऊ ऊ ऊ नि

* याचे साहित्य मूळ हस्तलिखितांबरहुकूम लिहिले आहे. साहित्याक्षरांचे "स्वर" अ-इ-ऊ-ऐ- इत्यादि रुपामध्ये लिहिण्याचा प्रघात आहे.

म म ग	रे सा सा	नि प नि	सा ग रे ग	म प म ग	ग सा ग	म प म ग	रे
ग ग – रे	सा – नि नि ॥अं॥	प प नि सा	ग रे ग म	प म ग रे	सा – ग म	प म ग रे	सा
प रा ऽ अ	धी ऽ इ न ॥तरी॥	पा अ अ अ	हा अ अ अ	नि ज न य	नी ऽ पा हा	नि ज न य	नी

॥१॥

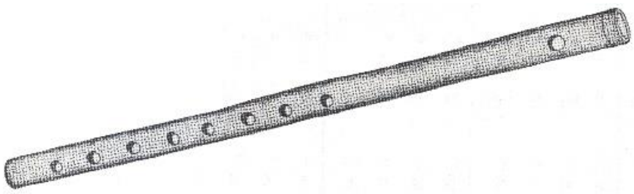

अनुक्रमणिका

[प्रेंखण, पार्वतीहस्त करून रंगमंचावर उभे राहणे व 'स्वर' करण्यास सुरुवात करणे.]

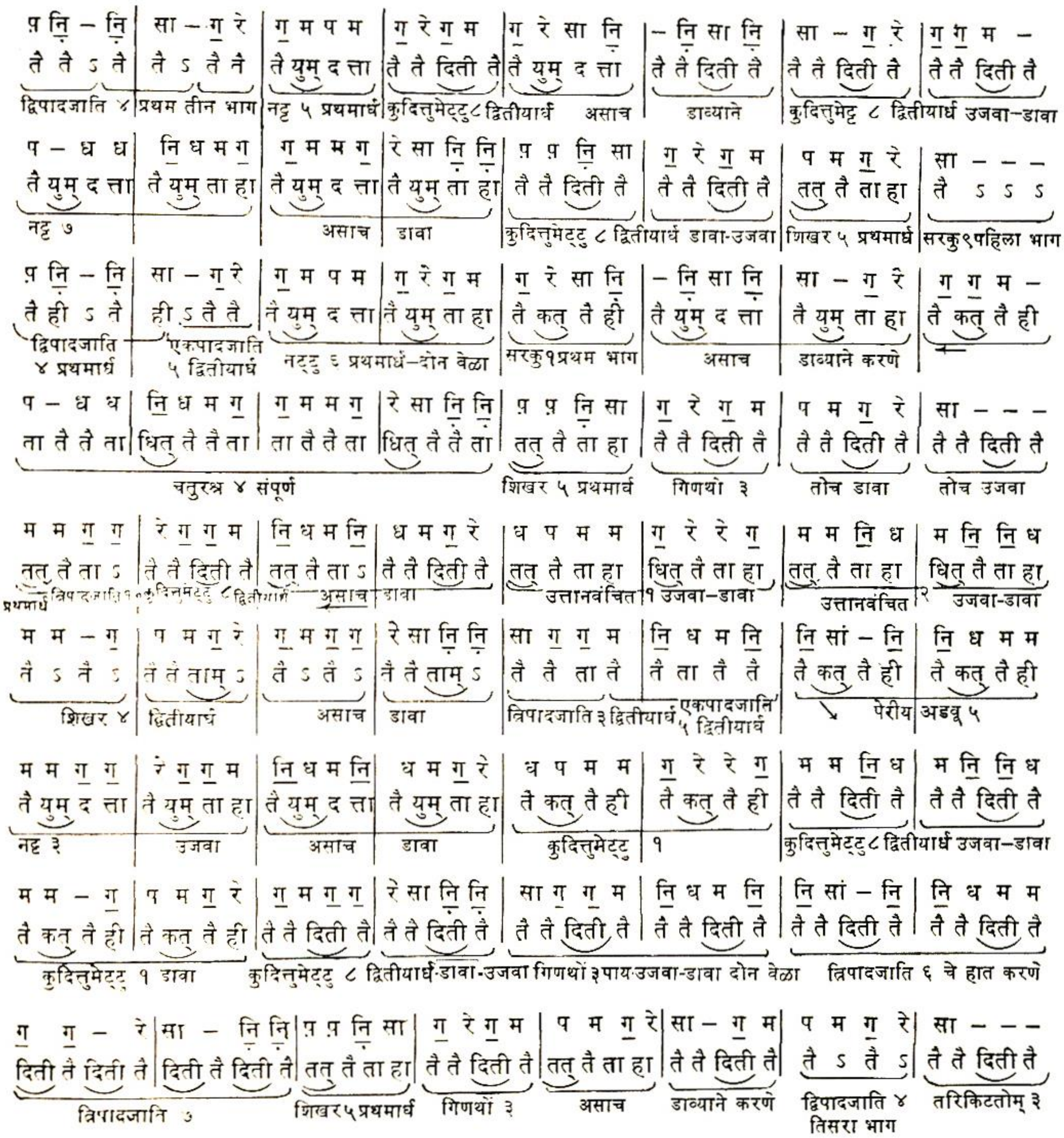

अरुदी

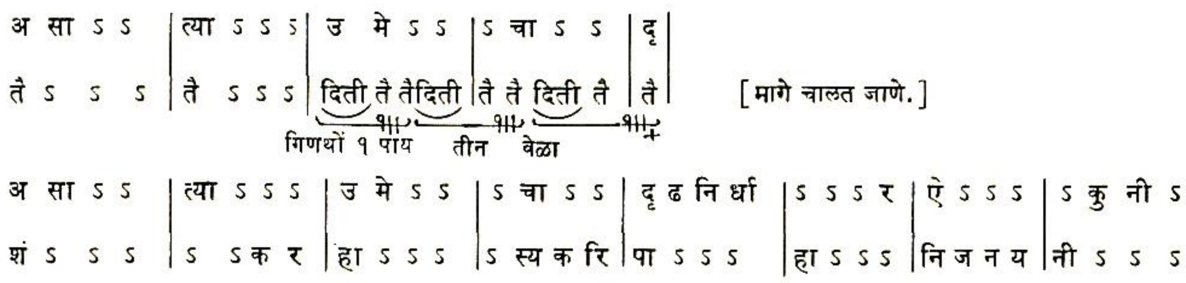

अनुक्रमणिका

['उमामहेश्वरपरिणय' या निरूपणातील हे 'गीत' आहे. एकदा शंकर थट्टेत पार्वतीला म्हणाले — "अग, तू एवढे परिश्रम घेऊन मला जिंकलेस पण आता लोक तुला 'दिगंबराची नारी' म्हणून हिणवतात." तेव्हा पार्वती लटक्या रागाने उत्तरली, "आपण दिगंबर असा अथवा चिदंबर! मी सदैव आपलीच राहणार हा माझा निर्धार आहे."]तेव्हा असा तो उमेचा दृढ निश्चय ऐकून खुष झालेले शंकर हसू लागले, ते प्रत्यक्ष डोळ्यांनीच पाहावे.

असा त्या	१२॥	द. पताक अधोमुख, द. पताक [निर्देश]
उमेचा	२१ स्व.	वा. लताख्य, द. कपित्थ (व्रीडा, अनुराग)
दृढ निर्धा-र	१२॥	द. मुष्ठी छातीकडे [दृढ निश्चय]
ऐकुनी	१२॥	द. मृगशीर्ष [कानाकडे]
शंकर	१२१२ स्व.	नटराजहस्त
हा-स्य करि	२१॥	वा. संदंश अलपद्म तोंडाकडून (हास्य, प्रेममय दृष्टी)
पाहा	१२॥	वा. पताल उत्ताल, समोर खांद्याच्या सरळ रेषेत
निज नयनी	१	(वा. पताक) द. कपित्थ चंद्रकला डोळ्याजवळ

अनुक्रमणिका

असा त्या	२१२ गरूडस्थान	वा. पताक अधोमुख
उमेचा	वा. मांडी जमिनीस टेकून द. गुडघा वर	वा. जमिनीवर पताक द. कपित्थ [उमेचा अनुराग] (परावृत्त शीर्ष)
दृढ निर्धार	२१॥	वा. मुष्ठी
ऐकुनी	२१२	वा. मृगशीर्ष कानाजवळ
शंकर	१२ पार्श्वसूची	नटराजहस्त
हास्य करि		टाळी, वा. मुष्ठी वा. गुडघ्यावर टेकून हसणे.
पाहा	१२१२ स्व.	वा. पताक समोर उत्ताल, द. कपित्थ चंद्रकला डोळयासमोर
निज नयनी	२१ स्व.	उत्संग [वाकून बघणे]

असा त्या	२१॥	वा. पताक ['त्या' असा निर्देश]
उमेचा	१२ प्रेंखण	पार्वतीहस्त
दृढ निर्धार	२१२॥	वा. हंसास्य (छा.)–मुष्ठी [मनांतील दृढ निश्चय]
ऐकुनी	१	द. हंसास्य कानाकडे
शंकर	२ द. कुंचित वर उचलून मांडीला लावणे.	नटराजहस्त डावीकडे[१]
हास्य करि	१२ स्व.	टाळी, वा. पताक गालावर [खुद्कन हसणे.]
पाहा	२१२१	वा. पताक [बोलावणे]
निज नयनी	२	वा. पताक [निर्देश] वा. कपित्थ चंद्रकला (डोळयात कौतुक)

१ नाट्यशास्त्र [G. O. S.] श्लोक ८४–भुजङ्गत्रासितम् करण [२४] पहा.

अ सा ऽ ऽ	त्या ऽ ऽ ऽ	उ मे ऽ ऽ	ऽ चा ऽ ऽ	दृ
तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	दिती तै तैदिती	तै तै दिती तै	तै

[मागे चालत जाणे.]

गिणथों १ पाय तीन वेळा

अ सा ऽ ऽ	त्या ऽ ऽ ऽ	उ मे ऽ ऽ	ऽ चा ऽ ऽ	दृ ढ नि र्धा	ऽ ऽ ऽ र	ऐ ऽ ऽ ऽ	ऽ कु नी ऽ
शं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ क र	हा ऽ ऽ ऽ	ऽ स्य क रि	पा ऽ ऽ ऽ	हा ऽ ऽ ऽ	नि ज न य	नी ऽ ऽ ऽ

असा त्या	१२१॥	वा. पताक अधोमुख [अशा रितीने] वा. पताक ['त्या' असा निर्देश]
उमेचा	१	वा. लताख्य द. कपित्थ
दृढ निर्धार	२१२॥	पाश - वा. मुष्ठी [ठाम निश्चय]
ऐकुनी	१२॥	वा. लताख्य द. सूची कानाजवळ
शंकर	२१ नटराजपाद	शिवलिंगहस्त (अवहित्था)
हास्य करि	१	दोन्ही पताक–द. पताक तोंडावर (खुद्कन हसणे)
पाहा	२१२॥	द. पताक [बोलावणे]
निज नयनी	२१॥	द. मुष्ठी हनु. खाली, वा. पताक अधस्तल द. कोपराखाली [डोळे भरून पहाणे.]

तो ऽ ऽ ऽ	आ ऽ ऽ नं	ऽ ऽ ऽ द	दे ऽ खु नि	गं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ध र्व	गा ऽ ऽ ऽ	ती ऽ ऽ ऽ
म नो ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ज्ञ	गी ऽ ऽ ऽ	ता ऽ दि क	ना ऽ ऽ च	ती ऽ ऽ ऽ	सु खें ऽ हो	ऽ ऽ उ नि
प रा ऽ ऽ	धी ऽ ऽ न	पा ऽ ऽ ऽ	हा ऽ ऽ ऽ	नि ज न य	नी ऽ ऽ ऽ	नि ज न य	नी ऽ ऽ ऽ

आणि शंकराचा तो आनंद बघून गंधर्व मनोवेधक गीते गात आहेत, आणि स्वतःला विसरून नाचत आहेत, पहा! पहा! प्रत्यक्ष नेत्रांनीच पहा!

तो आ– ––	१२१२॥	द. पताक ['तो' असा निर्देश] पद्मकोष छा.
नंद देखुनि	दि ती तै दि ती तै १ २ १ २ १ २	द. पद्मकोष, वा. कपित्थ चंद्रकला डोळ्याजवळ
गंधर्व	१२१२॥	द. पताक [आकाश]
गाती	१२ स्व.	वा. पताक अधस्तल द. कोपराखाली द. सूची उर्ध्वमुख [तंबोरा छेडणे.]
तो - आ - - -	२१२१ [आयात]	वा. पताक - पद्मकोष दोन्ही छा.
नं-द दे-खुनि	तै तै ता, तै तै ता	दोन्ही अलपद्म–बाजूंना नेऊन कटकामुख,– व पुनः परत छातीशी आणून अलपद्म स्वस्तिक ['नृत्त' करणे.]
गंधर्व	२१२१	दोन्ही पताक [स्वर्ग]
गाती	दि ती तै दि ती तै १ २ १ १ २ १	,, पताक [ताल धरणे.]

अनुक्रमणिका

मनोज्ञ | १२१२।। द. हंसास्य छा. - सर्पशीर्ष छा. [मनाला आनंदित करणारे.]

गीतादिक | तत् तै ता हा धित् तै ता हा (उत्तानवंचित १ उजवा–डावा) दोन्ही त्रिपताक [नृत्त]

ना–चती– | १ वा. मागे एकपाद, दोन्ही त्रिपताक वा. डोक्यावर द. छातीशी, २ द. मागे एकपाद, दोन्ही त्रिपताक द. डोक्यावर वा. छातीशी

सुखे होउनि | वा. दोन वेळ उद्घटित-सम दोन्ही त्रिपताक द. डोक्यावर वा. छातीशी

मनोज्ञ | १२१२।। वा. हंसास्य - सर्पशीर्ष छा.

गी ऽ ऽ ऽ	ता ऽ दि क	ना ऽ ऽ च	ती ऽ ऽ ऽ	सु खें ऽ हो	ऽ उ नि ऽ
ऽ दि ती तै	ऽ दि ती तै	तै तै ताम् तै	तै ताम् तै तै	ता तै तै ता	ता तै तै ता

पाशहस्त डोक्या. त्रिपादजाति ६ पाय प्रथमार्ध; त्रिपादजाति १ प्रथमार्ध डावा; सरकु ९ द्वितीयार्ध; पेरीय अडवू ५

तो आ - - - २१२१।। द. पताक ['तो' असा निर्देश] - पद्मकोष छा.

(आ) नंद देखुनि तै कत् तै ही तै कत् तै ही [कुदीत्तुमेट्टु १]

गंधर्व | १२१२ द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ [गाणे] - मृगशीर्ष दोन्ही [वीणा]

गा | दि ती तै / १ २ १।। दोन्ही मृगशीर्ष [वीणा वाजविणे.]

ती | दि ती तै / २ १ २।। वा. कपित्थ चंद्रकला [गाणे.]

म नो ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ज्ञ	गी ऽ ऽ ऽ	ता ऽ दि क
ता तै तै ता	धित् तै तै ता	तत् तै ता हा	धित् तै ता हा

चतुरश्र २ प्रथम भाग-अर्धा-उजवा-डावा; शिखर ५ संपूर्ण

ना ऽ ऽ च	ती ऽ ऽ ऽ	सु खें ऽ हो	ऽ उ ऽ नि
दिती तै ऽ ऽ	दिती तै ऽ ऽ	दिती तै दिती तै	दिती तै दिती तै

गिणयों १ पाय; असेच डाव्याने; त्रिपादजाति ६ पाय

[डोक्यावर अंजलि हस्त धरणे.]

तो | १२।। द. सूची ['तो' असा निर्देश]

आनंद | १२१२ दोन्ही अलपद्म गोलाकार फिरवून आणणे.

देखुनि | १ वा. पताक उत्ताल, द. कपित्थ चंद्रकला डोळ्याजवळ [तो पाहून]

गंधर्व | २१ एकपाद

गाती | ता तै तै ता धित् तै तै ता / १ १ २ १ २ १ २ १ } दोन्ही मृगशीर्ष [वीणा वाजविणे.]

मनोज्ञ | तै तै ता / २ १ २ तै तै ता / १ २ १ वा. पद्मकोष छा. नंतर द. पद्मकोष छा.

गीतादिक | २ १ २ १ २ १ / तै तै ता तै तै ता (त्रिपादजाति ४ द्वितीयार्ध डावा)

नाचती | १ १ २ १ २ १ २ १ / ता तै तै ता ता तै तै ता [पेरीय अडवू] दोन्ही त्रिपताक वा. डोक्यावर द. तिर्यक् समोर, सुंदरी ग्रीवा

सुखें होउनि | १ २ अग्र. १ २ अग्र. १ २ अग्र. १ २ अग्र. दोन्ही अलपद्म पेरीय अडवूप्रमाणे [आनंद प्रदर्शक]

पराधीन | २१२।। दोन्ही अलपद्म ऊर्ध्वमुख गोलाकार फिरवणे.

पा ऽ ऽ ऽ	हा ऽ ऽ ऽ	नि ज न य	नी ऽ ऽ ऽ	नि ज न य	नी ऽ ऽ ऽ
तै तै दिती तै	ता तै तै ता	तै तै दिती तै	ता तै तै ता	दिती तै ऽ दिती	तै ऽ दिती तै
गिणयों ३ पाय द. पताक	चतुरश्र १ द. प्रथम भाग पाय कपित्थ चंद्रकला	असेच वा. पताक	डाव्याने करणे वा. कपित्थ चंद्रकला	गिणयों १ पाय तीन वेळा वा. पताक द. कंपित्थ चंद्रकला	

अनुक्रमणिका

असा त्या	त - क - दि - मी -	द. पताक अधोमुख
उमेचा	त - क - दि - मी -	वा. लताख्य द. कपित्थ [पार्वती]
दृढ निर्धार	त - क - दि - मी -	द. मुष्ठी छातीकडे
ऐकुनी	त - क - दि - मी -	द. हंसास्य कानाजवळ
शंकर	तकदिमी तकदिमी	नटराजहस्त
हास्य करि	तकदिमी तकदिमी	टाळी - उत्संग [हसित]
पाहा	तकदिमी तकदिमी	वा. पताक उत्ताल समोर
निज नयनी	तकदिमी तकदिमी	द. कपित्थ - चंद्रकला डोळ्याकडे
तो	दिती तै दिती तै	द. पताक
आ	दिती तै दिती तै	द. पद्मकोष
नंद देखुनि	ता तै तै ता धित् तै तै ता	वा. लताख्य द. अलपद्म, द. लताख्य वा. अलपद्म
गंधर्व	दिती तै दिती तै दिती तै दिती तै	दोन्ही मृगशीर्ष [वीणा]
गाती	ता तै तै ता धित् तै तै ता	द. कपित्थ चंद्रकला, वा. कपित्थ चंद्रकला
मनोज्ञ	तकदिमी तकदिमी	दोन्ही पद्मकोष
गीतादिक	तकदिमी तकदिमी	द. कपित्थ चंद्रकला
नाचती	ता तै तै ता धित् तै तै ता	द. कटकामुख-अलपद्म वा. कटकामुख अलपद्म
सुखें होउनि	दिती तै दिती तै दिती तै दिती तै	अंजली डोक्यावर
पराधीन	तकदिमी तकदिमी	दोन्ही अलपद्म - उर्ध्व गोलाकार फिरवणे

पा ऽ ऽ ऽ	हा ऽ ऽ ऽ	नि ज न य	नी ऽ ऽ ऽ	नि ज न य	नी ऽ ऽ ऽ
तत् तै ता हा	तै तै दिती तै	तत् तै ता हा	तै तै दिती तै	दिती तै ऽ दिती	तै ऽ दिती तै
शिखर ५ प्रथमार्ध	गिणथों ३	असाच डाव्याने करणे		तरिकिटतोंम १	उजवा-डावा-उजवा

[अरूदी करून पेरीय अडवू करत निघून जाणे.]

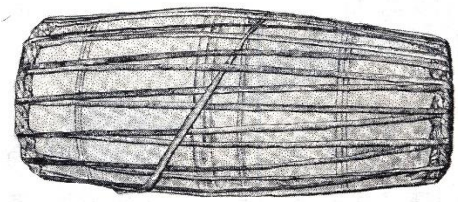

अनुक्रमणिका

राग-बिलहरि॥ **॥आदिताळ (४, २, २)**

गीत
साहित्य

१ ज्यास तूझ्या बाणांनी ठाईं ठायी अनेक रंध्रे पाडिलीं आंगी ।

२ तूझ्या शक्तीतें काय सांगू।

३ तो तारकासुर जिंकिला युद्धामाजी जो देवादिकास नाटोपे ।

४ ऐशे अनेक दैत्य तां जिंकिले।

५ तूझ्या शक्तीतें काय मी सांगू ।

ध़ सा	रे सा नि़	ध़ सा	रे रे ग	प म ग	रें ग म	ग रे सा नि़	ध़
सा – – रे	सा नि़ ध़ –	सा रे	ग ग प –	म ग रे –	ग म ग –	रे सा नि़ ध़	सा – – –
ज्या ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ स ऽ	तू झ्या	ऽ ऽ बा ऽ	ऽ ऽ णा ऽ	ऽ ऽ नीं ऽ	ठा ऽ ऽ ऽ	ई ऽ ऽ ऽ
सा रे सा रे	ग सा	ग रे सा	नि़ ध़ सा रे	ग प म	ग रे ग	म ग रे	सा रे सा म़
रे सा रे. ग	– – सा ग	रे सा – नि़	ध़ सा रे ग	प म ग –	रे – ग म	ग – रे सा	रे सा नि़ ध़
							॥ अं ॥
ठा ऽ ऽ यी	ऽ ऽ ऽ ऽ	अ ने ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ क	रं ऽ ध्रे ऽ	पा ऽ डि लिं	आं ऽ ऽ ऽ	गी ऽ ऽ ऽ
							॥ तरि ॥
ग प ध	प म ग	सा ध सां नि	ध गं	रें सां रें गं	मं गं रें	सां नि ध सां	ध
प – ध प	म ग – प	ध सां नि ध	गं रें – –	सां रें गं मं	गं – रें सां	नि ध प ध	सां – – –
							॥ जा ॥
तू ऽ ऽ ऽ	ऽ झ्या ऽ ऽ	ऽ ऽ श क्ती	ऽ तें ऽ ऽ	का ऽ ऽ य	मी ऽ ऽ ऽ	सां ऽ ऽ ऽ	गू ऽ ऽ ऽ
							॥ वडा ॥
ग रे	सा नि़ ध़		ग रे ग प	म ग		प म ग	रे ग प म
रे सा	नि़ ध़ सा –	–	रे ग प म	ग ग प –	–	- म ग रे	ग प म ग
तो ता	ऽ र का ऽ	ऽ	सु र जिं ऽ	ऽ कि ला ऽ	ऽ	ऽ यु ऽ द्धा	ऽ ऽ ऽ ऽ

ग रे ग	म रे ग सां	रे ग प म	ग ध म	ग सां ध सां	सां ध	प म ग	प ध सां
रे – ग म	रे ग सा रे	ग प म ग	ध – म ग	प ध सां नि	नि – ध प	म ग प –	ध सां नि –
मा ऽ ऽ ऽ	जी ऽ ऽ ऽ	जो ऽ ऽ ऽ	दे ऽ ऽ ऽ	वा ऽ ऽ दि	का ऽ ऽ स	ना ऽ टो ऽ	ऽ ऽ पे ऽ
नि ध नि सां	ध	ध सां नि	सां ध नि सां	ध नि प	ध प म ग	रें सां नि	ध प म म
ध नि प ध	सां – – –	सां नि – सां	ध नि प ध	नि प – ध	प म ग रे	सां – नि ध	प म ग ग
							॥ अं ॥
ऐ ऽ ऽ ऽ	शे ऽ ऽ ऽ	अ ने ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ क	दै ऽ ऽ ऽ	त्य तां ऽ ऽ	जिं ऽ ऽ ऽ	कि ले ऽ ऽ
							॥ तरि ॥
ग प ध	प म ग	सां ध सां नि	ध गं	रें सां रें गं	मं गं रें	सां नि ध प	ध
प – ध प	म ग – प	ध सां नि ध	गं रें – –	सां रें गं मं	गं – रें सां	नि ध प ध	सां – – –
तू ऽ ऽ ऽ	ऽ झ्या ऽ ऽ	ऽ ऽ श क्ती	ऽ तें ऽ ऽ	का ऽ ऽ य	मी ऽ ऽ ऽ	सां ऽ ऽ ऽ	गू ऽ ऽ ऽ

अनुक्रमणिका

अनुक्रमणिका

[आयात, वा. अग्रतल, नटराजहस्त ठेऊन रंगमंचाच्या मध्यावर उभे राहणे व ‘स्वर’ सुरू करणे.]

सा – – रे	सा ऩि ध़ –	सा – रे –	ग ग प –	म ग रे –	ग म ग –	रे सा ऩि ध़	सा – – –
तत् तै ता ऽ	धित् तै ता ऽ	तत् तै ता ऽ	धित् तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तत् तै ता हा	तै ऽ ऽ ऽ
→ शिखर ४ द्वितीयार्ध		← तोच	डावा	↑ त्रिपाद १ तिसरा	भाग उजवा-डावा	शिखर ५ प्रथमार्ध	सरकु ९ प्रथम भाग
रे सा रे ग	– – सा ग	रे –सा – ऩि	ध़ सा र ग	प म ग –	रे – ग म	ग – रे सा	रे सा ऩि ध़
तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तै ही तै ही	तै कत् तै ही	तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तै ही तै ही	तै कत् तै ही
उत्तानवंचित १	उजवा–डावा	सरकु ९ द्वितीयार्ध	↘ सरकु ५ प्रथम भाग	असाच	पुन्हा	डाव्याने करणे	↙
प – ध प	म ग – प	ध सां नि ध	गं रें – –	सां रें गं मं	गं – रें सां	नि ध प ध	सां – – –
तै युम् द त्ता	तै युम् ता हा	तै तै दिती तै	तै तै दिती तै	तै युम् द त्ता	तै युम् ता हा	तै तै दिती तै	तै तै दिती तै
नट्ट ७		कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध-उजवा-डावा		असाच	पुन्हा	डाव्याने करणे	
सा – – रे	सा ऩि ध़ –	सा – रे –	ग ग प –	म ग रे –	ग म ग –	रे सा ऩि ध़	सा – – –
ता ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ	ता ऽ तै ऽ	तै तै दिती तै	ता ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ	ता ऽ तै ऽ	तै तै दिती तै
↘	पेरीय ५ प्रथम	भाग	गिणथों ३	↙	असाच पुन्हा	डाव्याने करणे	
रे सा रे ग	– – सा ग	रे –सा – ऩि	ध़ सा रे ग	प म ग –	रे – ग म	ग – रे सा	रे सा ऩि ध़
तै युम् द त्ता	तै युम् ता हा	तै कत् तै ही	तै युम् द त्ता	तै युम् ता हा	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही
नट्टु ६ प्रथमार्ध–दोन बेळा		सरकु → १ प्रथम भाग	नट्ट (६) वाम असाच	डाव्याने	← करणे	↑ सरकु १	द्वितीयार्ध
प – ध प	म ग – प	ध सां नि ध	गं रें – –	सां रें गं मं	गं – रें सां	नि ध प ध	सां – – –
तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै ही तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै ही तै ही	तै तै दिती तै	दिती तै दिती तै
कुदीचुमेट्टु (१)		सरकु ९ द्वितीयार्ध दोन वेळा	कुदीत्तुमेट्टु (१) असाच	पुन्हा डाव्याने	करणे	द्विपादजाति ४ तरिकिटतोंम १	तिसरा भाग उजवा-डावा-उजवा
रे – सा –	ऩि ध़ सा –	– – – –	रे ग प म	ग ग प –	– – – –	– म ग रे	ग प म ग
तै ऽ तै ऽ	तै तै ता ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै तै ता ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ता तै तै ता	धित् तै तै ता
त्रिपादजाति ४ तिसरा भाग	त्रिपाद जाति ५	प्रथम भाग	↙ असाच	डाव्याने करणे		‘चतुरश्र २’	अडवू
रे – म ग	रे ग सा रे	ग प म ग	ध – म ग	प ध सां नि	नि – ध प	म ग प –	ध सां नि –
ता तै तै ता	धित् तै तै ता	ता तै तै ता	धित् तै तै ता	ता तै तै ता	धित् तै तै ता	तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ
←	→ बाण	↗ दाखविल्या	↙ प्रमाणे	↖ संपूर्ण	↘ करणे	↗ त्रिपादजाति १ तिसरा भाग	↖ असाच डावा

अनुक्रमणिका

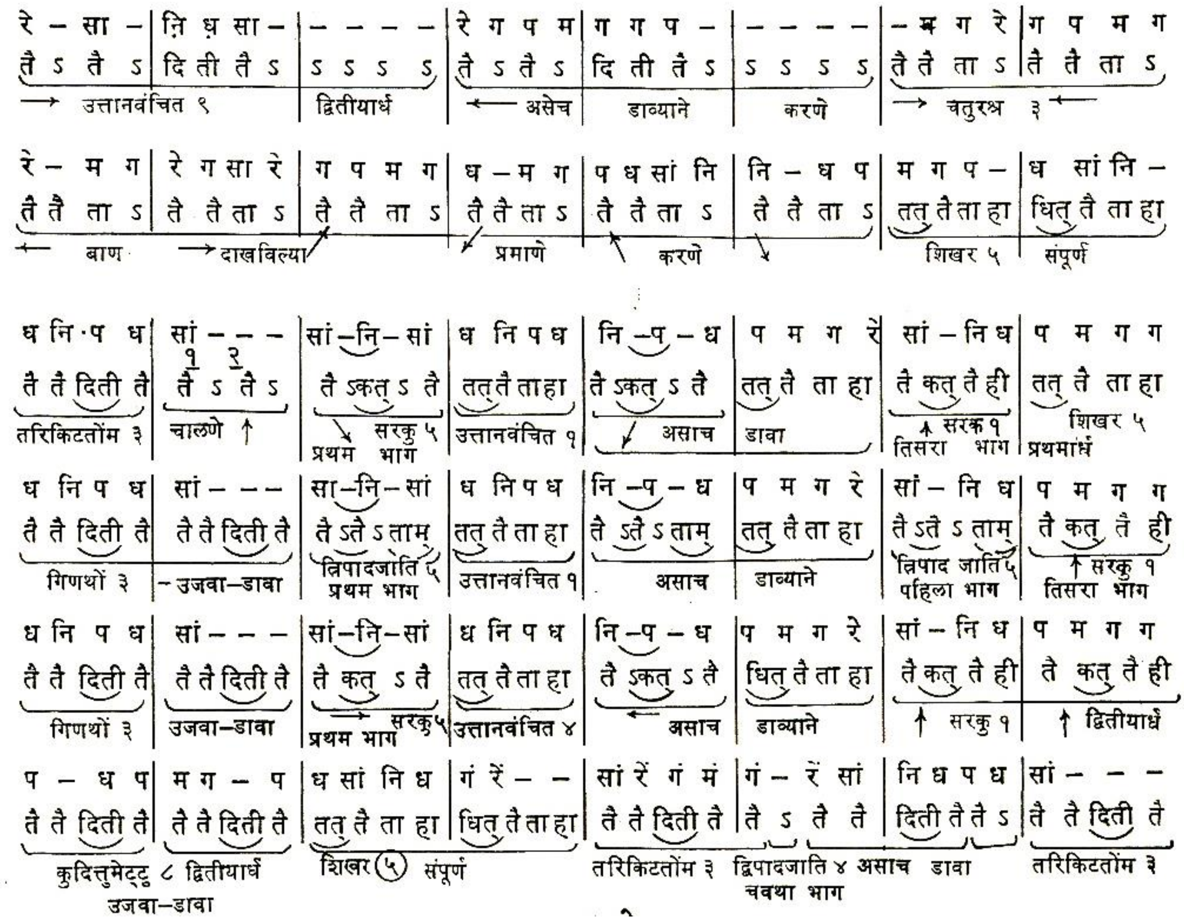

अरुदी

ज्या ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ स ऽ	तू ऽ झ्या ऽ	ऽ ऽ बा ऽ
तै ऽ तै ऽ	ऽ तत् ऽझुम् त	झुम् तत् ऽझुम् त	झुम् तत् ऽझुम् त	झुम् +

[आवर्तन संपेपर्यंत मागे चालत जाणे.]

ज्या ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ स ऽ	तु ऽ झ्या ऽ	ऽ ऽ बा ऽ	ऽ ऽ णा ऽ	ऽ ऽ नीं	ठा ऽ ऽ ऽ	ई ऽ ऽ ऽ
ठा ऽ ऽ यी	ऽ ऽ ऽ ऽ	अ ने ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ क	रं ऽ ध्रे ऽ	पा ऽ डि लिं	आं ऽ ऽ ऽ	गी ऽ ऽ ऽ
तु ऽ ऽ ऽ	ऽ झ्या ऽ ऽ	ऽ ऽ श क्ती	ऽ तें ऽ ऽ	का ऽ ऽ य	मी ऽ ऽ ऽ	सां ऽ ऽ ऽ	गू ऽ ऽ ऽ

[‘कुमारसंभव निरुपणा’तील हे ‘गीत’ आहे. शंकरपुत्र कार्तिकेयाच्या शौर्याचे वर्णन त्यात आहे – तुझ्या अमोघ व अचुक बाणानी शत्रुच्या अंगाची चाळण होते. तुझ्या असीम शौर्याचे वर्णन मी ते काय करणार?]

अनुक्रमणिका

ज्यास	१२॥	द. पताक ['त्या' तारकासूराला]
तूझ्या	१२	द. सूची (डोळ्यांत कौतुक, आदर)
बा - णानीं	१॥ आयात १ प्रत्या.	वा. शिखर द. कपित्थ [धनुष्यबाण]
ठाईं	२१॥	वा. लताख्य द. पताक [ठिकठिकाणी जखमा दर्शविणे]
ठायी	१२ अग्र. आयात २१ अग्र.	दोन्ही पताक - वा. वर द. छा. [शरवृष्टी] (भय)
अनेक	१२१॥	,, पताक उत्ताल
रंध्रे पाडिलिं	१२	वा. लताख्य द. हंसास्य [छिद्र] – द. लताख्य वा. हंसास्य
आंगी	१२ अग्र.	उद्वेष्टित दोन्हीं पताक खांद्यावरून नेऊन वा. मुष्ठी मांडीवर द. लताख्य उर्ध्व [अंगनिर्देश]

ज्यास	२ प्रत्या.	वा. पताक [निर्देश] (तुच्छता)
तूझ्या	१२	द. सूची
बाणानीं	१ वा. गरूडस्थानाप्रमाणे दक्षिणेस टाकणे.	वा. शिखर द. कपित्थ (उत्साह, वीर)
ठाई	२१॥	वा. लतारव्य द. पताक [ठिकठिकाणी जागा दाखविणे.]
ठायी	२१ अग्र. आयात १२ अग्र.	द. शिखर [बाण] –, वा. शिखर, छातीपर्यंत विसर्पण [बाण लागणे]
अनेक	२१२॥	वा. पताक उत्ताल छा.
रंध्रे पाडिलिं	२१॥	द. लतारव्य वा. हंसास्य, वा. लताख्य द. हंसास्य
आंगी	२१ स्व.	द. पताक [सर्वांग निर्देश] उद्वेष्टित करून वर लताख्य

तूझ्या	१२।।	द. सूची (आदर)
– शक्ती – तें –	१२१२ ऐंद्रस्थान	दोन्ही लताख्य - वा. लताख्य वा. गुडघ्यावर, द. वर (आश्चर्य)
काय मी	१२।।	द. अलपद्म [काय] - पताक छा.
सांगू	१	द. कपित्थ - चंद्रकला तोंडाजवळ

तूझ्या	२१२।।	दोन्ही पताक - अंजलि (भक्ती)
शक्तीतें	२ द. एकपाद	दोन्ही मुष्ठी - वा. डोक्यावर मुष्ठी द. छातीशी [बल, शक्ती]
काय मी	१२।।	द. अलपद्म - पताक छा.
सांगू	२	वा. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ

तो ऽ ता ऽ	ऽ र का ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	सु र जि ऽ	ऽ कि ला ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ यु ऽ त्धा	ऽ ऽ ऽ ऽ
मा ऽ ऽ ऽ	जी ऽ ऽ ऽ	जो ऽ ऽ ऽ	दे ऽ ऽ ऽ	वा ऽ ऽ दि	का ऽ ऽ स	ना ऽ टो ऽ	ऽ ऽ पे ऽ
ऐ ऽ ऽ ऽ	शे ऽ ऽ ऽ	अ ने ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ क	दै ऽ ऽ ऽ	त्य तां ऽ ऽ	जिं ऽ ऽ ऽ	कि ले ऽ ऽ
तू ऽ ऽ ऽ	ऽ झ्या ऽ ऽ	ऽ ऽ श क्ती	ऽ तें ऽ ऽ	का ऽ ऽ य	मी ऽ ऽ ऽ	सां ऽ ऽ ऽ	गू ऽ ऽ ऽ

[जो कुठच्याच देवादिकांना शरण आला नाही त्या बलाढ्य तारकासूराला तू जिंकून घेतलेस, असेच अनेक दैत्य तू ठार केलेस! तुझ्या शक्तीचे वर्णन मी काय करणार?]

तो ता – रका	१२१ प्रत्या.	द. सूची [तो] - लताख्य दोन्ही (राक्षसी गर्व, मद)
– –सुर	२१२ गरुडस्थान	शकट [असूर]
जिकिला		वा. मुष्ठी छा. , द. पताक [तलवार]
युत्धा - -	१२१२	,, ,,
माजी	१ वा. आलीढात वर उचलणे	वा. मुष्ठी पुढे करणे [ढाल] द. पताक उर्ध्व [तलवार]
जो देवादिकास	१२१२	द. पताक [जो], दोन्ही पताक [देव], अलपद्म [आदि], अंजलि
नाटोपे	१ २ १ अग्र. २ १ २ अग्र.	द. पताक [नकारार्थी] - वा. पताक [नकारार्थी]

अनुक्रमणिका

तो तारका	२१२ द. कुंचित वर उचलणे	वा. सूची [तो]-लताख्य उर्ध्व द. अर्धचंद्र मांडीवर (मद)
सुर जि	१२	शकट
– किला	१ (उडी) नटराजपाद	दोन्ही मुष्ठी द. छा. वा. वर [शस्त्र उगारणे.]
युद्धा	द. पाद दोन वेळ उद्घटित सम	,, ,, ,, ,,
माजी	२१२॥	वा. सर्पशीर्ष अधस्तल [याप्रमाणे]
जो	२	वा. पताक ['तो'-निर्देश]
देवादिकास	१२१॥	दोन्ही पताक [स्वर्ग] अंजलि
नाटोपे	दि ती तै दि ती तै १ २ १ १ २ १	,, पताक-वा. तोंडावर द. नकारार्थी (आश्चर्य, भय)
ऐसे	१२॥	द. पताक अधोमुख [याप्रमाणे]
अनेक	१२॥	द. हंसास्य वा. हंसास्य समोर तिर्यक् [असे पुष्कळ]
दैत्य तां	१ आलीढांत वा. पाद वर उचलणे	शकट
–जि–किले	२१२ एकपाद	वा. पताक उर्ध्व, द. मुष्ठी छा. उद्वेष्टित करून लताख्य द. गुडघ्यावर
ऐसे	१२॥	द. पताक [अशा रितीने]
अनेक	२१॥	वा. हंसास्य द. हंसास्य समोर तिर्यक
दैत्य तां	१ गरुड	शकट
जिंकले	१ नटराजपाद	नटराजहस्त
तुझ्या	२१॥	दोन्ही पताक [संबोधन]
शक्तीते	१ २ १ अग्र. उडी २ १ २ अग्र. उडी	वा. मुष्ठी द. पताक उर्ध्व [ढाल तलवार]
काय मी सांगू	१ गरुडस्थान	दोन्ही पताक छा., द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ
तुझ्या	२१॥	दोन्ही पताक-अंजलि
–शक्ती–तें–	दोन्ही अग्रतल [उडी] १ वा. हवेत फेकणे दोन्ही अग्रतल [उडी] २ द. हवेत फेकणे.	दोन्ही लताख्य उर्ध्व

का	ऽ	ऽ	य	मी	ऽ	ऽ	ऽ	सां	ऽ	ऽ	ऽ	गू	ऽ	ऽ	ऽ
१	१	२	१	१	१	२	१	१	१	२	१				
ता	ऽतै	तै	ता	ता	ऽतै	तै	ता	ता	ऽतै	तै	ता	दिती	तै	दिती	तै
		अग्र.				अग्र.				अग्र.		गिणथों १ पाय दोन वेळा			
द. अलपद्म				द. पताक छा.				द. कपित्थ - चंद्रकला तोंडाजवळ							

तट्टीमेट्टी

अनुक्रमणिका

ज्या ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ स ऽ	तू ऽ झ्या ऽ	ऽ ऽ बा ऽ	ऽ ऽ णा ऽ	ऽ ऽ नीं ऽ	ठा ऽ ऽ ऽ	ई ऽ ऽ ऽ
त ऽ क ऽ	दि ऽ मी ऽ	त ऽ क ऽ	दि ऽ मी ऽ	त ऽ क ऽ	दि ऽ मी ऽ	त ऽ क ऽ	दि ऽ मी ऽ
ठा ऽ ऽ यी	ऽ ऽ ऽ ऽ	अ ने ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ क	रं ऽ ध्रे ऽ	पा ऽ डि लिं	आं ऽ ऽ ऽ	गी ऽ ऽ ऽ
त ऽ क ऽ	दि ऽ मी ऽ	त ऽ क ऽ	दि ऽ मी ऽ	त ऽ क ऽ	दि ऽ मी ऽ	त ऽ क ऽ	दि ऽ मी ऽ
तू ऽ ऽ ऽ	ऽ झ्या ऽ ऽ	ऽ ऽ श क्ती	ऽ तें ऽ ऽ	का ऽ ऽ य	मी ऽ ऽ ऽ	सां ऽ ऽ ऽ	गू ऽ ऽ ऽ
त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी
तो ऽ ता ऽ	ऽ र का ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	सु र जिं ऽ	ऽ कि ला ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ यु ऽ त्था	ऽ ऽ ऽ ऽ
तै ऽ त क	दि मी तै ऽ	त क दि मी	तै ऽ त क	दि मी तै ऽ	त क दि मी	१ १ २ १ ता तै तै ता	२ २ १ २ ता तै तै ता
मा ऽ ऽ ऽ	जी ऽ ऽ ऽ	जो ऽ ऽ ऽ	दे ऽ ऽ ऽ	वा ऽ ऽ दि	का ऽ ऽ स	ना ऽ टो ऽ	ऽ ऽ पे ऽ
१ १ २ १ ता तै तै ता	२ २ १ २ धित् तै तै ता	त की ट त	की ट त की	ट त की ट	त की ट त	की ट त की	ट त की ट
ऐ ऽ ऽ ऽ	शे ऽ ऽ ऽ	अ ने ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ क	दै ऽ ऽ ऽ	त्य तां ऽ ऽ	जिं ऽ ऽ ऽ	कि ले ऽ ऽ
त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी
तू ऽ ऽ ऽ	ऽ झ्या ऽ ऽ	ऽ ऽ श क्ती	ऽ तें ऽ ऽ	का ऽ ऽ य	मी ऽ ऽ ऽ	सां ऽ ऽ ऽ	गू ऽ ऽ ऽ
त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी	त क दि मी	१ १ २ १ ता ऽतै तै ता	१ १ २ १ ता ऽतै तै ता	१ १ २ १ ता ऽतै तै ता	दिती तै दिती तै

[तट्टीमेट्टीत सर्व हात मागीलप्रमाणेच करणे.]
अरूदी करून पेरीय अडवू करत निघून जाणे.

अनुक्रमणिका

श्री राग ॥ ॥ आदिताळ (४, २, २)

प्रबंध
साहित्य

१ आणि हरिशी बलउनि मजला तरि गमे पळ एकयुग ।

२ परि न रुचे शयनादिक ।

३ अता मज गमे राति कशी हरिविण ग ।

सा नि सा	रे नि सा रे	म प म	रे ग रे	प गं रें सां	रें सां रें सां	नि प नि सां	नि प नि प
नि़ सा रे –	नि़ सा रे प	प म रे रे	ग रे सा –	गं रें सां रें	सां रें सां नि	प नि सां नि	प नि प म
ज्ग ज्ग झें ऽ	झं त रि त	रि क्कि त रि	तों ऽ गा ऽ	तों ऽ गि ण	ऽ ण ऽ गि	ण ऽ ण ऽ	गि त धि मि
म म प	नि सां नि	प नि सां नि	प नि सां सां	रे प म रे	ग रे सा	नि़ प़ नि़ प़	सा रे ग रे
प प – सां	सां नि प –	सां सां नि प	नि सां रें रें	प म रे ग	रे सा नि़ –	प़ नि़ प़ सा	रे ग रे सा ॥ जा ॥
त थों ऽ थों	ऽ गि ण ऽ	तों ऽ गि ण	ऽ गि ण ऽ	त ढि ऽ ढिं	ऽ कु त ऽ	क्कु कुं द रि	कि ट त क ॥ वडा ॥
रे म रे म	म म प	नि म प म	ग रे ग रे	सा ग रे	सा रे नि सा	रे म रे	म प नि प
म रे म प	– प प नि	प प म रे	रे ग रे सा	ग रे सा –	रे नि़ सा रे	म रे – म	प नि प म
अ अ आ णि	ऽ ह रि शी	ब ल ऽ ऽ	ऽ उ नि ऽ	म ज ला ऽ	ऽ ऽ त रि	ग मे ऽ ऽ	ऽ ऽ प ळ
म प म	रे म प नि	प म प नि	प प नि	सां म प	नि सां नि प	ध नि प	म रे म प
प – म रे	म प नि प	म प नि प	नि नि सां –	प प सां –	सां नि प ध	नि प – म	रे म प नि
ए ऽ ऽ ऽ	ऽ क यु ग	प रि ऽ ऽ	न रु चे ऽ	श य ना ऽ	ऽ ऽ दि क	अ ता ऽ ऽ	ऽ ऽ म ज
नि नि सां	नि म प	म सा रे	ग रे सा नि़	प़ नि सां	नि म प	म सा रे	ग रे सा नि़
सां सां – नि	प प – म	रे रे – ग	रे सा नि़ प़	सां सां – नि	प प – म	रे रे – ग	रे सा नि़ प़
ग मे ऽ ऽ	ऽ रा ऽ ति	क शी ऽ ह	रि वि ण ग	ग मे ऽ ऽ	ऽ रा ऽ ति	क शी ऽ ह	रि वि ण ग

[आयात : त्रिपातकौ – वा. डोक्यावर द. छातीशी, असे उभे राहून 'बोला' ना सुरूवात करणे.]

जग् जग् झें ऽ	झं त रि त	रि क्की त रि	ता ऽ गा ऽ	तों ऽ गि ण	ऽ णं ऽ गि	णं ऽ णं ऽ	गि त धि मि
तै तै ताम् ऽ	तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तें दत्	ता तै ऽ तें	दत् ता तै ऽ	तै कत् तै ही
त्रिपादजाति ५ प्रथम भाग	उत्तानवंचित ३	उजवा–डावा	द्विपादजाति ४ तिसरा भाग	गरूडस्थान २	द्वितीयार्ध	सरकु १ प्रथम भाग	सरकु १ तिसरा भाग
त थों ऽ थों	ऽ गि ण ऽ	तों ऽ गि ण	ऽ गि णं ऽ	त ढि ऽ ढिं	ऽ कु त ऽ	क्कु कुं द रि	कि ट त क
तत् ऽतै ऽ ता	ऽ धित् ऽतै ऽ	ता ऽ तै तै	ता तै तै ता	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै तै दिती तै	तै तै दिती तै
शिखर ④	द्वितीयार्ध उजवा	-डावा त्रिपादजाति ४	द्वितीयार्ध	उत्तानवंचित १०	प्रथम भाग उजवा–डावा	कुदित्तुमेट्टु ८	द्वितीयार्ध उजवा-डावा
जग् जग् झें ऽ	झं त रि त	रि क्कि त रि	तों ऽ गा ऽ	तों ऽ गि ण	ऽ णं ऽ गि	णं ऽ णं ऽ	गि त धि मि
तै ही तै ही	तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तै ही तै ही	तै ऽ तें दत्	ऽ तै ऽ तें	दत् ऽ तै ऽ	तै युम् द त्ता
सरकु १ द्वितीयार्ध दोन वेळा	उत्तानवंचित १	उजवा–डावा	सरकु १ द्वितीयार्ध दोन वेळा.	द्विपादजाति १ प्रथमार्ध		सरकु १ प्रथम भाग	नट्ट ६ प्रथमार्ध
त थों ऽ थों	ऽ गि ण ऽ	तों ऽ गि ण	ऽ गि ण ऽ	त ढि ऽ ढिं	ऽ कु त ऽ	क्कु कुं द रि	कि ट त क
१ १ २अग्र.	१ २ २	१ अग्र. २					
तै ऽ तै तै	ता तै ऽ तै	तै ता तै तै	ता तै तै ता	तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तै तै दिती तै	तै तै दिती तै
	त्रिपादजाति ४			शिखर ⑤		कुदित्तुमेट्टु ८	द्वितीयार्ध उजवा-डावा
जग् जग् झें ऽ	झं त रि त	रि क्की त रि	तों ऽ गा ऽ	तों ऽ गि ण	ऽ णं ऽ गि	णं ऽ णं ऽ	गि त धि मि
ता तै तै ता	दिती तै दिती तै	ता तै तै ता	दिती तै दिती तै	तै तै तै दिती १॥ २॥ १॥	तै तै तै तै	दिती तै तै ऽ	दिती तै दिती तै
चतुरश्र ३ प्रथम भाग	पेरीय २ द्वितीयार्ध	असाच	डाव्याने	पेरीय २ द्वितीयार्ध	तसाच डावा	सरकु १ प्रथमभाग	शिखरो खांद्यावर
त थों ऽ थों	ऽ गि ण ऽ	तों ऽ गि ण	ऽ'गि णं ऽ	त ढि ऽ ढिं	ऽ कु त ऽ	क्कु कुं द रि	कि ट त क
तै तै तै दिती	तै तै तै तै	दिती तै तै दिती	तै तै दिती तै	ता तै तै ता	धित् तै तै ता	तै तै दिती तै	तै तै दिती तै
तरिकिटतोम ४	असाच	डावा	तरिकिटतोम २ नोत्र डावा	उडी पेरीय अडवू ५		कुदित्तुमेट्टु ८	द्वितीयार्ध-उजवा-डावा
जग् जग् झें ऽ	झं त रि त	रि क्की त रि	तों ऽ गा ऽ	तों ऽ गि ण	ऽ णं ऽ गि	णं ऽ णं ऽ	गि त धि मि
तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही
कुदीत्तुमेट्टू ①		→ सरकु १	प्रथमार्ध	कुदीत्तुमेट्टु ① डावा		← सरकु १ प्रथमार्ध डावा	
त थों ऽ थों	ऽ गि ण ऽ	तों ऽ गि ण	ऽ गि णं ऽ	त ढि ऽ ढिं	ऽ कु त ऽ	क्कु कुं द रि	कि ट त क
तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तत् तै ता हा	तै तैं दिती तै	तै तै दिती तै	तै तै दिती तै
कुदीत्तुमेट्टु ④		कुदित्तुमेट्ट ७		शिखर ⑤ प्रथमार्ध	गिणथों ३	उजवा–डावा	उजवा

जग् जग् झें -	झं त रि त	रि क्की त रि	तों - गा -	तों
आयात पाशहस्त डोक्यावर				
	१ २ १॥	२ १॥ २॥	१ २ १॥	
तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽत्त झुम् तत्	ऽ ऽत्त झुम् तत्	ऽ ऽत्त झुम् तत्	ता
१	२ →	←	→	+

[मागे जाऊन 'स्वर' करणे.]

अनुक्रमणिका

म रे म प	- प प नि	प प म रे	रे ग रे सा	ग रे सा -	रे नि सा रे	म रे - म	प नि प म
तै ऽ ता तै	तै ता तै ऽ	धित् तै तै ता	तै ऽ ता तै	तै ता तै ऽ	धित् तै तै ता	तै तै ता तै	तै ता तै तै
सरकु१ → चतुरश्र २ प्रथम भाग प्रथम भाग	सरकु१ दुसरा भाग	← चतुरश्र २ डाव्याने	सरकु१ चतुरश्र२ प्रथमभाग	उजव्याने सरकु१ दुसराभाग	↖ चतुरश्र २ डाव्याने	त्रिपादजाति १ →	← बाणाप्रमाणे ↑
प - म रे	म प नि प	म प नि प	नि नि सां -	प प सां -	सां नि प ध	नि प - म	रे म प नि
ता तै तै ता	तै युम् द त्ता	तै युम् ता हा	तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तत् तै ता हा	धित् तै ता हा	तै तै दिती तै
↑ करणे	नट्ट ⑥ प्रथमार्ध	दोन वेळा	त्रिपादजाति १ ↗ उडी	तिसरा भाग उजवा ↖ उडी -डावा	शिखर ⑤		तरिकिटतोंम ३
सां सां - नि	प प - म	रे रे - ग	रे सा नि प़	सां सां - नि	प प - म	रे रे - ग	रे सा नि प़
तै कत् तै ही	तै तै दिती तै	तै कत् तै ही	दिती तै दिती तै	तै तै दिती तै	तै ऽ तै तै	दिती तै तै ऽ	तै तै दिती तै
१ सरकु ↑ चवथा भाग	तरिकिटतोम ३ डावा	↑ सरकु १ तिसरा भाग	तरिकिटतोंम १ उजवा–डावा	तरिकिटतोंम ३	सरकु१ दुसरा भाग	असाच डाव्याने करणे	तरिकिटतोम ३

[विरहोत्कंठिता नायिका सखीला विनवीत आहे—तू आत्ताच्या आत्ता जाऊन हरिला – माझ्या स्वामीला – बोलावून आण. मला एक एक क्षण युगाप्रमाणे वाटत आहे. झोप, आराम इत्यादी कशातच माझे मन रमत नाही. हरिशिवाय ही रात्र मला असह्य होते ग! तू लवकर त्याला बोलावून आण.]

अ अ आ णि	ऽ ह रि शी	ब ल ऽ ऽ	ऽ उ नि ऽ	म ज ला ऽ	ऽ ऽ त रि	ग मे ऽ ऽ	ऽ ऽ प ळ ऽ ऽ ऽ ऽ
ए ऽ ऽ ऽ	ऽ क यु ग	प रि ऽ ऽ	न रु चे ऽ	श य न ऽ	ऽ ऽ दि क	अ ता ऽ ऽ	ऽ ऽ म ज ऽ ऽ प ळ
ग मे ऽ ऽ	ऽ रा ऽ ति	क शी ऽ ह	रि वि ण ग	ग मे ऽ ऽ	ऽ रा ऽ ति	क शी ऽ ह	रि वि ण ग

आणि	२१ ↙	द. लताख्य वा. हस्ताने धरणे (आवेग) [हाताला धरून आण.]
हरिशी	२१ कृष्णपाद	द. मृगशीर्ष [मुरली] वा. कमरेवर टेकून त्यावर वा. लताख्य [मुरलीवाला कृष्ण]
बलउनि	१	द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ
मजला तरि	२१	वा. पताक छा.
गमे	२॥	वा. हंसास्य छा. (उछ्वास – विश्वास)
आणि	१२१२	चुटक्या [लवकर आण]
– हरिशी	१ स्व.	वा. अलपद्म उत्ताल [पर्वत] द. मृगशीर्ष [गिरीधारी]
बलउनि	~~१॥~~	द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ
मजला तरि	१२	द. पताक छा.
गमे	१२॥	द. चतुर छा.
आणि हरि	२१२१	दोन्ही मृगशीर्ष-अंजली [घेऊन ये] [कृपा कर] - कृष्णहस्त } [सखे ! कृपा कर आणि त्या हरिला हाताला धरून घेऊन ये.]
शी बलउनि	२१ अग्र. आयात	वा. लताख्य द. हस्ताने पकडणे
मजला तरी	२१	वा. पताक छा.
गमे	२	वा. हंसास्य छा.
– पळ एक	१२१२ अग्र. आयात	द. चुटकी [क्षण] - सूची [एक]
युग		वा. पताक उर्ध्वमुख [वर्ष]
परि न रुचे	१२	द. हंसास्य छा.–पताक [नकारार्थी] (निराशा)
शयनादिक	१२॥	द. पताक डोक्याखाली वा. पताक अधस्तल द. कोपराखाली
अता	१	द. संदंश पताक अधोमुख - डोक्यापासून खाली आणणे.

– पळ एक	२ गरुडस्थान	वा. चुटकी - वा. सूची [एक निमेष]
युग		द. पताक उर्ध्वमुख
परि न रुचे		दोन्ही पताक [निषेध]
शयनादिक	उजवीकडे समसूचीचा दुसरा प्रकार.	वा. लताख्य द. पताक (डोक्याखाली)
अता	वर उठणे	दोन्ही पताक अधोमुख
– पळ ए –	१२ अग्र. उडी	द. उत्ताल कपित्थ चंद्रकला [निमिष] - द. सूची [एक]
– क युग	२१ अग्र. उडी	वा. पताक उर्ध्वमुख
परि न रुचे	१२१२	संपुट छा. १ दोन्ही संदंश-पताक डोक्यापासून (उद्वेग)
शयनादिक	~~१ वा. मागे अग्र.~~	वा. लताख्य द. पताक डोक्याखाली
अता	२	दोन्ही पताक अधोमुख
– पळ एक	१ २ १ उडी २ अग्र. त झुम् तत् झुम्	द. कपित्थ चंद्रकला उत्ताल - सूची [एक]
युग	त झुम् तत् झुम्	वा. पताक उर्ध्वमुख
परि	त झुम् तत् झुम्	टाळी-कर्कट मांडीवर उजव्या
न रुचे		[धुत शीर्ष] " "
शयनादिक	१२	डोक्याखाली अंजली
अता	१	द. पताक अधोमुख
– मज गमे –	२१२१	वा. पताक छा., हंसास्य छा.
– रा – ति	२१ अग्र.	दोन्ही पताक एकावर एक डोक्यावर उर्ध्वमुख
कशी	१२ अग्र.	द. अलपद्म [प्रश्नार्थक]
हरिविण ग	२१ अग्र.	कृष्णहस्त [हरि] द. कर्तरीमुख तिर्यक् [शिवाय]

अनुक्रमणिका

गमे –	दि ती तै १ २ १	द. चतुर
–रा –ति	दि ती तै २ १ २	दोन्ही पताक, उर्ध्वमुख. एकावर एक - डोक्यावर
कशी	ता तै तै ता	द. शिखर [प्रश्नार्थक]
हरिविण ग	तै तै दिती तै	कृष्णहस्त

तट्टीमेट्टी

आणि हरिशी	चतुश्रम्	द. मृगशीर्ष [घेऊन ये] - कृष्णहस्त
त्रलउनि	,,	द. कपित्थ - चंद्रकला तोंडाजवळ
मजला तरि	,,	द. पताक छा.
गमे पळ	,,	द. हंसास्य छा. द. उत्ताल कपित्थ - चंद्रकला (क्षण)
एक युग	,,	द. सूची [एक] वा. पताक [वर्ष]
परि न रुचे	,,	दोन्ही संदंश - पताक, डोक्यांपासून खाली आणणे.
शयनादिक	,,	अंजली डोक्याखाली
अता मज	,,	द. पताक अधोमुख
गमे राति	ता तैतै ता धित तै तै ता	द. हंसास्य-वा. त्रिपताक उर्ध्वमुख [सूर्य] द. पताक तिर्यक् [झाकलेला]
कशी	ता तै तै ता	द. शिखर [प्रश्नार्थक]
हरि विण ग	धित तै तै ता	कृष्णहस्त
गमे राति	ता तै तै ता धित तै तै ता	द. हंसास्य छा., अंजलि डोक्याखाली
कशी	१ १ उडी तै तै	द. शिखर [प्रश्नार्थक]
हरिविण ग	२ २ उडी तै तै दिती तै	कृष्णहस्त

अरुदी करून निघून जाणे.

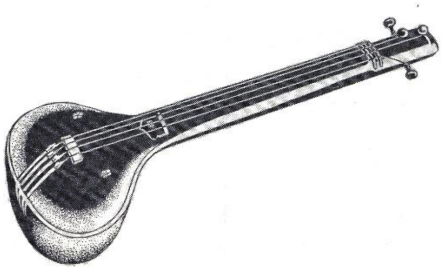

अनुक्रमणिका

प्रबंध

साहित्य

१ संध्याकाळी हीं प्रेमळ होउनी मग मंद हासत २ महा अनंदानें तांडव चतुरपणें करीते ।

रे ग म ग म म ग रे सं ऽ ऽ ध्या	रे ग रे – ग रे सा ऽ ऽ ऽ ऽ	नि़ सा नि़ सा नि़ सा – का ऽ ळी ऽ	ग रे ग सा रे ग सा रे ऽ ऽ ऽ हीं	रे म ग रे म ग रे ग प्रे ऽ ऽ म	ग रे नि़ सा रे सा सा प़ ळ हो ऽ ऽ	प़ ध़ सा ध़ सा – नि़ उ नी ऽ ऽ	नि़ सा रे ग सा रे ग सा ऽ ऽ म ग
ग रे म ग रे म ग रे मं ऽ द हा	रे ग सा – ग सा रे ऽ ऽ स त	रे म ग म ग – म म हा ऽ अ	म म प प – प म नं ऽ ऽ ऽ	म प नि ध प नि ध प दा ऽ ऽ नें	प ध प – ध प म ऽ ऽ ऽ ऽ	म प म प – म ग तां ऽ ऽ ऽ	ग रे ग सा रे ग सा रे ऽ ऽ ड व
रे म ग रे म ग रे ग च तु र प	ग रे णें	रे ग रे ग रे सा – क री ते ऽ	– ऽ	॥ जा ॥ ॥ वडा ॥			
रे प म ग प म ग रे तक तक तक ढि	रे म ग – म ग रे ऽ कु त क	ग रे ग रे रे ग रे सा ढिं ऽ ढिं ऽ	नि़ सा नि़ सा नि़ सा – कु कु तां ऽ	सा सा रे ग रे रे ग सा दिग दिग दिग दां	ग रे म – रे म ग ऽ दिग दिग दिग	ग रे ग रे ग रे – दिग दिग दां ऽ	सा रे दां
रे म प ध प प ध सां धा धा दुग दुग	नि सां नि सां सां नि सां रें धा दुग दुग दुग	रें मं गं रें मं गं रें दुग दुग दुग दा	रें गं सां – गं सां रें ऽ धि मि कि	प म प प म प ध ध ते ए ऽ ऽ	ध ध नि नि नि नि ध ध न ऽ ते न	ध प ध म प ध म प ते ऽ ऽ न	प प ध ध ध सां – ते ए नां ऽ
सां प ध ध प ध नि नि ति ऽ य ऽ	नि ध म ध प प – व इ य ए	प म म म ग – य इ या ऽ	ग रे ग सा रे ग सा रे इ य इ य				

[पार्वतीहस्त, प्रेंखण करून रगमंचाच्या मध्यभागी उभे राहाणे व ‘स्वर’ करण्यास सुरुवात करणे.]

अनुक्रमणिका

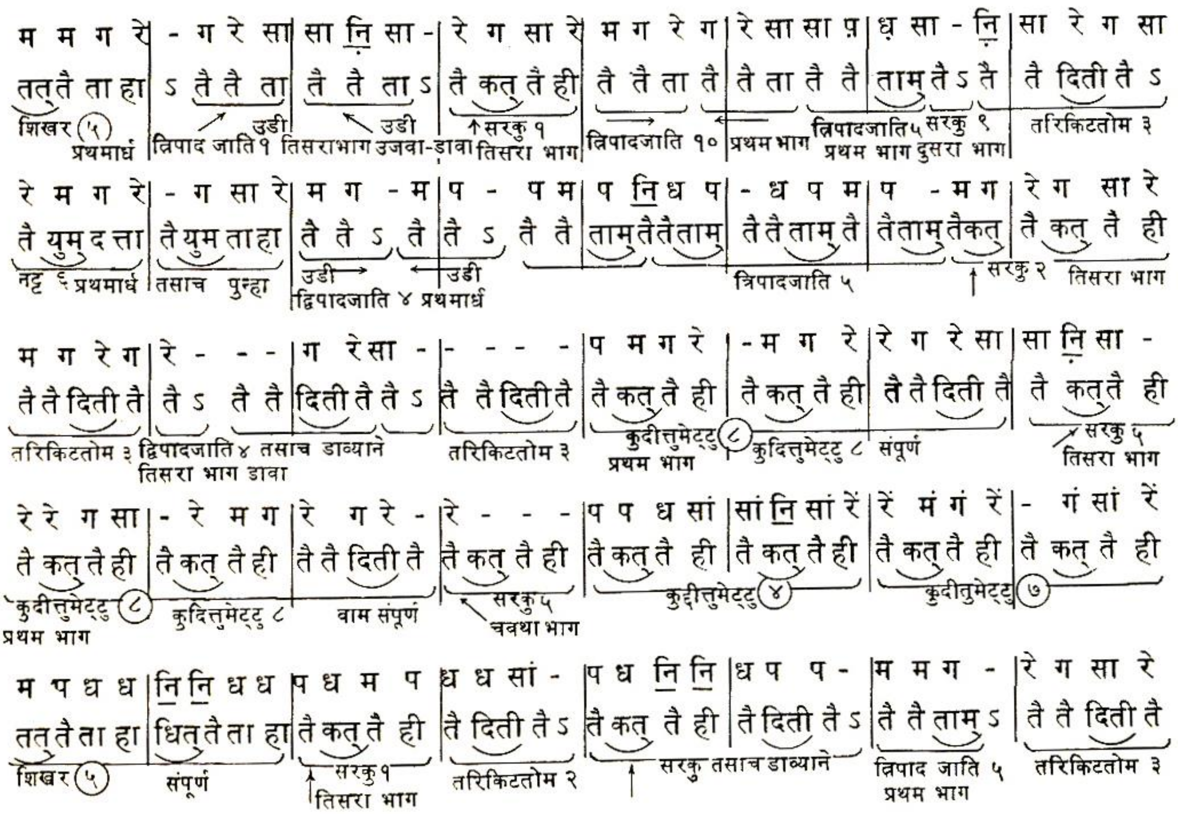

अरुदी

सं ऽ ऽ ध्या | ऽ ऽ ऽ ऽ | का ऽ ळी ऽ | ऽ ऽ ऽ हीं | प्रे

तै ऽ तझुम ऽत | झुम तत् झुम तझुम | ऽत झुम तत् झुम | तझुम ऽत झुम तत् | झुम +

[मागे चालते जाणे.]

सं ऽ ऽ ध्या | ऽ ऽ ऽ ऽ | का ऽ ळी ऽ | ऽ ऽ ऽ हीं | प्रे ऽ ऽ म | ळ हो ऽ ऽ | उ नी ऽ ऽ | ऽ ऽ म ग

मं ऽ द हा | ऽ ऽ स त | म हा ऽ अ | नं ऽ ऽ ऽ | दा ऽ ऽ नें | ऽ ऽ ऽ ऽ | तां ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ड व

च तु र प | णें ऽ ऽ ऽ | क री ते ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ |

['संध्याकाळीहीं प्रेमळ होउनी मग मंद हासत महा अनंदानें तांडव चतुरपणें करीते'– हे पार्वतीदेवीचे वर्णन आहे–संध्याकाळच्या वेळी शिवाच्या प्रेममय आठवणीने तिच्या ओठांवर हासू फुलते आणि मग ती अत्यानंदाने त्याचे आवडते संध्या तांडव नृत्य नाचू लागते]

अनुक्रमणिका

संध्या–	१२॥	वा. त्रिपताक द. संदंश अलपद्म [सूर्य] - वा. अलपद्म द. मृगशीर्ष [डोंगराआड गेला]
काळी	१२	द. सर्पशीर्ष अधस्तल
हीं	१॥	द. सूची ['तेव्हा' याअर्थी निर्देश]
प्रेमळ	१२	द. चतुर छातीपासून
होउनी	१॥	द. सर्पशीर्ष अधस्तल समोर
– मग	१२	द. सूची

संध्या	२ गरुड	द. त्रिपताक वा. संदंश अलपद्म - द. अलपद्म वा. मृगशीर्ष
काळी	२१	वा. सर्पशीर्ष अधस्तल
हीं	२॥	वा. सूची ['तेव्हा' या अर्थी]
प्रेमळ	२१	वा. संदंश छातीपासून
होउनी	२॥	वा. सर्पशीर्ष अधस्तल
–मग	२	वा. सूची ['नंतर' या अर्थी]

सं – ध्या– –	१२१२	गरूडहस्त [पक्षी]	पक्षी घरट्याकडे परत येतात ती वेळ-संध्याकाळ
काळी	१२ स्व.	दोन्ही मृगशीर्ष [घर] - तिर्यक् पताक [आत]	
हीं	॥	द. सूची	
प्रेमळ	२१२	दोन्ही संदंश छातीपासून	दक्षिणाभिमुख
होउनी	१	द. सर्पशीर्ष अधस्तल	
मग	२॥	द. सूची [नंतर]	

[वरील दोन्ही ओळी चतुश्र तट्टीमेट्टीत करणे.]

अनुक्रमणिका

सं = घ्या = =	२१२१	वा. सिंहमुख द. सूची [गुरे वळणे]	गायी घराकडे वळतात ती वेळ- 'गोरज' वेळ-सायंकाळ
का = ळी हीं	२१ अग्र. आयात	दोन्ही कपित्थ-चंद्रकला [धुलिकण]	
प्रेमळ हो	दि ती तै दि ती तै २ १ २ १ २ १	वा. पद्मकोष, द. पद्मकोष छा.	
(हो)उनी	२	वा. सर्पशीर्ष समोर अधस्तल	
= मुग	१२॥	वा. सूची	

मंद हासुत	१२॥	द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ (मंद स्मित)
महा अनं	१ वा. कुंचित वर उचलणे	दोन्ही संदंश-अलपद्म छातीपासून वर नेऊन गोलाकार फिरविणे (हर्ष)
दाने	१२१॥	द. सर्पशीर्ष अधस्तल (आवेग)
तांडव	अग्रतलौ १ वा. रेचित, अग्रतलौ २ द. रेचित	दोन्ही लताख्य उर्ध्व
चतुरपणें	१२१॥	द. चतुर छातीपासून
करीते	१	द. सर्पशीर्ष अधस्तल
मंद हासुत	२१२१॥	वा. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ
महा अनंदाने	१२१ २१२ २१२ १२१ तै तै ता तै तै ता तै तै ता तै तै ता	दोन्ही अलपद्म-कटकामुख, दोन्ही अलपद्म-कटकामुख
तांडव	खाली बसून तत् तै ता धित् तै ता	गरूड २ द्वितीयार्ध डावा
चतुरपणें	२१२॥	वा. चतुर छा.
करीते	२	वा. सर्पशीर्ष अधस्तल

मं - द हा = सत	सम सम १ - १ —— - १ - - १ —— अग्र अग्र.	द. कपित्थ चंद्रकला [खुदुखुदु हसणे.]
महा अनंदाने	ता तै तै ता धित् तै तै ता ता तै तै ता धित् तै तै ता	वा. लताख्य द. कटकामुख अलपद्म आणि उलट
तांडव	१ वा. नटराजपाद, २ द. नटराजपाद	नटराजहस्त
चतुरपणें	ता तै तं ता धित् तै तै ता	द. चतुर - वा. चतुर छा.
करीते	ता तै तै ता धित् तै तं ता	द. सर्पशीर्ष - वा. सर्पशीर्ष अधस्तल
मंद हासत	मं ऽ द हा | ऽ ऽ स त तै दिती तै ऽ | तै दिती तै ऽ	द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ
महा अनंदाने	म हा ऽ अ | नं ऽ ऽ ऽ दिती तै दिती तै | दिती तै दिती तै	वा. कटकामुख द. अलपद्म, द. कटकामुख वा. अलपद्म
	दा ऽ ऽ नें | ऽ ऽ ऽ ऽ ता तै तै ता | धित् तै तै ता	पेरीय अडवू अलपद्म दोन्ही
तांडव चतुरपणें	तां ऽ ऽ ऽ | ऽ ड व ऽ | च तु र प | णे ऽ ऽ ऽ तत् तै ता ऽ | धित् तै ता ऽ | तत् तै ता ऽ | धित् तै ता ऽ	गरूड १ संपूर्ण
करीते	क री ते ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ १ १ २ १ ता तै तै ता | तै तै दिती तै	द. सर्पशीर्ष अधस्तल समोर

[वरील दोन्ही ओळी चतुश्र तट्टीमेट्टीत करणे.]

स्वरसहित बोल

तक् तक् तक् ढीं | ऽ कु त क | ढिं ऽ ढिं ऽ | कु कु तां ऽ | दिग् दिग् दिग् दां | ऽ दिग् दिग् दिग् | दिग् दिग् दां ऽ | दां ऽ ऽ

तत् तै ता ऽ | धित् तै ता ऽ | तत् तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | तै तै दिती तै | तै तै दिती तै | दिती तै दिती तै | १ २ तै ऽ तै ऽ

गरूड १ प्रथमार्ध — गरूड ३ तिसरा भाग — त्रिपादजाति १ तिसरा भाग — तरिकिटतोम ३ — तोच डावा — त्रिपादजाति ६ प्रथमार्ध — चालणे

अनुक्रमणिका

तक् तक् तक् ढीं | ऽ कु त क | ढिं ऽ ढि ऽ | कु कु तां ऽ | दिग् दिग् दिग् दां | ऽ दिग् दिग् दिग् | दिग् दिग् दां ऽ | दां ऽ ऽ ऽ

२ द. हवेत १ वा. हवेत | २ १

तै ऽ तै ऽ | तै ऽ तै ऽ | तै ऽ तै ऽ | तै तै ता ऽ | तै तै दिती तै | तै तै दिती तै | दिती तै दिती तै | तै ऽ ऽ ऽ

त्रिपताक २ — एकपादजाति ६ प्रथमार्ध — त्रिपाद जाति १ तिसरा भाग — तरिकिटतोमं ३ — तोच डावा — तरिकिटतोम १ तोच डावा — सरकु ९ प्रथम भाग

धा धा दुग् दुग् | धा दुग् दुग् दुग् | दुग् दुग् दुग् दां | ऽ धि मि की [२ वेळ]

ता तै तै ता | धित् तै तै ता | ता तै तै ता | धित् तै तै ता

चतुरस्र ४ — बाण दाखविल्या — प्रमाण करणे

ता तै तै ता | धित् तै तै ता | ता तै तै ता | धित् तै तै ता

चतुरस्र २ — बाण — दाखविल्या — प्रमाण करणे

उत्तराभिमुख — पश्चिमाभिमुख — दक्षिणाभिमुख — पूर्वाभिमुख

ते ए ऽ ऽ | न ऽ ते न | ते ऽ ऽ न | ते ए ऽ नां [२ वेळ]

ता तै तै ता | धित् तै तै ता | ता तै तै ता | दिती तै दिती तै

पेरीय अडवू १ पताक दोन्ही उत्ताल [संबोधन] — गिणथों १ पाय उजवा-डावा

ता तै तै ता | धित् तै तै ता | ता तै तै ता | दिती तै दिती तै

पेरीय अडवू १ पताक दोन्ही उत्ताल — गिणथो १ पाय उजवा-डावा

ति ऽ य ऽ | व इ य ए | य इ या ऽ | इ य इ य

१ २॥ | तै तै दिती तै | तै तै दिती तै | दिती तै दिती तै

अंजलि — त्रिपाद जाति ६ प्रथमार्ध उजवा-डावा पाय — त्रिपादजाति ७ प्रथमार्ध पाय

ति ऽ य ऽ | व इ य ए | य इ या ऽ | इ य इ य

१ २॥ आयात

तै ऽ तै ऽ | तै तै दिती तै | तै तै दिती तै | दिती तै दिती तै

डोक्यावर अंजलि → गिणथों ३ पाय — तसेच पुन्हा — गिणथो १ पाय — तसेच पुन्हा

अरुदी करून पेरिय अडवू करत निघून जाणे

अनुक्रमणिका

त्रिपुट

साहित्य

१ जोडुनि कर मग वंदुनि संध्येला ते रातीं २ करिते अनिमिष जागरण ।

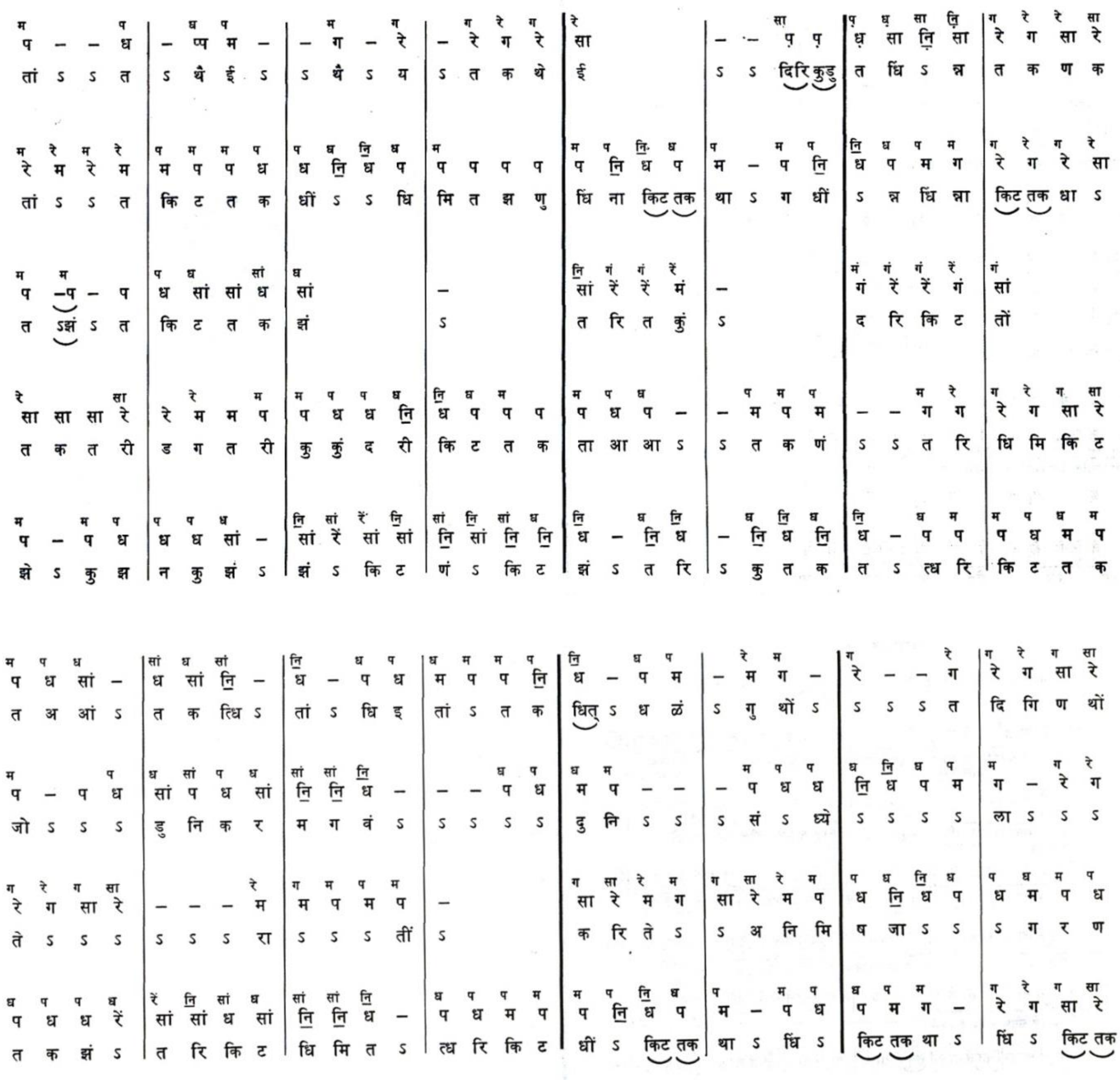

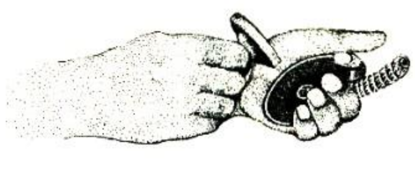

स्वरसहित बोल

(प्रथम पुट)

तां ऽ ऽ त | ऽ थै ई ऽ | ऽ थै ऽ य | ऽ त क थे | ई ऽ ऽ ऽ | ऽऽ दिरी किड़ | त धि ऽ न | त क ण क | [६ वेळा]

तै ऽ ऽ तै | ऽ तै ही ऽ | ऽ तै ही ऽ | ऽ तै तै ताम् | तै ऽ ऽ ऽ | तै ऽ तै ऽ | तै ऽ तै ऽ | तै कत् तै ही | ①
सरकु ९ प्रथमार्ध सरकु ९ द्वितीयार्ध दोन वेळा त्रिपादजाति ५ प्रथम भाग सरकु ९ द्वितियभाग एकपादजाति ५ सरकु १ तिसरा भाग

तै ऽ ऽ तै | ऽ तै तै ऽ | ऽ तै तै ऽ | ऽ तै तै ताम् | तै ऽ ऽ ऽ | तै कत् तै ही | तै कत् तै ही | तै कत् तै ही | ②
सरकु ९ दुसरा भाग २॥ चतुरस्त्र उडी उडी द्विपादजाति ४ प्रथमार्ध डाव्याने करणे त्रिपादजाति ५ दुसरा भाग सरकु ९ प्रथम भाग सरकु १ प्रथम तीन भाग डाव्याने

तै ऽ तै ऽ | तै ऽ ही ऽ | तै ऽ तै ऽ | तै ऽ ही ऽ | तै ऽ ऽ ऽ | तै तै दिती तै | तै तै दिती तै | तै कत् तै ही | ③
सरकु १० द्वितीयार्ध असाच पुन्हा सरकु ९ प्रथम भाग कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध उजवा डावा सरकु १ तिसरा भाग

तत् तै ता ऽ | धित् तै ता ऽ | तत् तै ता ऽ | दि ती तै ऽ | तै ऽ ऽ ऽ | तै तै दिती तै | तै तै दिती तै | तै कत् तै ही | ④
उत्तानवंचित १० सरकु ९ प्रथम भाग कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध उजवा-डावा सरकु ५ तिसरा भाग

तत् तै ता ऽ | धित् तै ता ऽ | तत् तै ता ऽ | दि ती तै ऽ | तै ऽ ऽ ऽ | तै तै दिती तै | तै तै दिती तै | तै कत् तै ही | ⑤
वरीलप्रमाणे संपूर्ण डाव्याने करणे सरकु

तत् तै ता हा | धित् तै ता हा | तत् तै ता हा | धित् तै ता हा | तत् तै ता ऽ | धित् तै ता ऽ | तत् तै ता ऽ | धित् तै ता ऽ | ⑥
उत्तानवंचित ३ उजवा-डावा उत्तानवंचित ४ उजवा-डावा गरूड १ संपूर्ण

तां ऽ ऽ त | कि ट त क | धीं ऽ ऽ धी | मि त झ णु | धिना किटतक | था ऽ ग धीं | ऽ न्न धि न्ना | किट तक था ऽ | [२ वेळा]

तै कत् तै ही | तै कत् तै ही | तै कत् तै ही | तै कत् तै ही | ऽ तै ऽ तै | ऽ तै ऽ तै | ऽ तै तै ताम् | तै तै दिती तै | ①
सरकु ५ प्रथम भाग दोन वेळा असाच डाव्याने करणे एकपादजाति ५ त्रिपादजाति ५ प्रथम भाग गिणथों ३

ता तै तै ता | धित् तै तै ता | ता तै तै ता | धित् तै तै ता | तै तै दिती तै | तै ऽ तै तै | दिती तै तै ऽ | तै तै दिती तै | ②
चतुरश्र ४ संपूर्ण तरिकिटतोंम ३ द्विपादजाति ४ असाच डाव्याने चवथा भाग तरिकिटतोंम ३

अरुदी

तां ऽ ऽ त | ऽ थै ई ऽ | ऽ थै ऽ य | ऽ त क थे | ई

तै ऽ तै ऽ | ऽ ऽत झुम् तत् | झुम् ऽत झुम् तत् | झुम् ऽत झुम् तत् | झुम् +

अरुदी करून मागे जाणे

अनुक्रमणिका

स्वरसहित बोल

(द्वितीय पुट)

त ऽझं ऽ त | कि ट त क | झं ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ | त रि त कुं | ऽ ऽ ऽ ऽ | द रि कि ट | तों ऽ ऽ ऽ | [४ वेळ]

ता ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ | धित् ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ | तै ऽ कत् ऽ | तै ऽ ही ऽ | तै तै दिती तै | तै ऽ तै ऽ | ①
चतुरश्र २ प्रथम भाग–अर्धा | तोच डाव्याने | ↑ सरकु १ तिसरा भाग | कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध | सरकु ९ प्रथमार्ध डावा

तत् ऽ तै ऽ | ता ऽ हा ऽ | धित् ऽ तै ऽ | ता ऽ हा ऽ | तै ऽ कत् ऽ | तै ऽ ही ऽ | तै तै दिती तै | तै ऽ तै ऽ | ②
शिखर ४ द्वितीयार्ध डावा | असाच उजव्याने | ↑सरकु १ चवथा भाग | कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध डावा | सरकु ९ प्रथमार्ध

तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | तै तै दिती तै | तै तै दिती तै | ③
→ | ← | ← | → | ↗ | ↙
चतुरश्र ३ प्रथम तीन भाग | कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध उजवा-डावा

तै युम् द त्ता | तै तै दिती तै | तै युम् द त्ता | तै तै दिती तै | तत् तै ता हा | तै तै दिती तै | तै तै दिती तै | तै तै दिती तै | ④
नट्ट ⑥ प्रथमार्ध | कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध | असाच डाव्याने | शिखर ५ प्रथमार्ध | गिणथों ३ | तोच डावा | तोच उजवा

त क त रि | ड क त री | कुं कुं द रि | कि ट त क | ता आ आं ऽ | ऽ त क णं | ऽ ऽ त रि | धि मि कि ट | हाच उलट डावीकडे करणे

ता तै तै ता | धित् तै तै ता | ता तै तै ता | धित् तै तै ता | तै तै तै दिती | तै तै तै तै | दिती तै तै कत् | तै कत् ते ही |
पेरीय अडवू ५ | तरिकिटतोम ४ | तोच डावा | ↑ सरकु ३ तिसरा भाग

झे ऽ कु झ | न कु झं ऽ | झं ऽ कि ट | णं ऽ कि ट | झं ऽत ऽ रि | ऽ कु त क | त ऽ त्ध रि | कि ट त क | [२ वेळ]

ते कत् ते ही | ते कत् ते ही | ते कत् तै ही | ते कत् ते ही | ते कत् ते ही | ते कत् ते ही | ते कत् ते ही | ते कत् तै ही | ①
कुदीत्तुमेट्टू ① | सरकु १ प्रथम भाग दोन वेळा | असाच डाव्याने करणे

ते कत् तै ही | ते कत् तें ही | तै तै दिती ते | तें कत् ते ही | तै कत् तै ही | तै ते दिती ते | ते ते दिती ते | तै तै दिती तै | ②
कुदीत्तुमेट्टु ⑧ प्रथम भाग | कुदित्तुमेट्टु ८ संपूर्ण | असाच डाव्याने करणे | कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध उजवा–डावा

त अ आ ऽ | त क त्धि ऽ | तां ऽ धि इ | ता अं त क | धि ऽ त्ध ळां | ऽ गु थों ऽ | ऽ ऽ ऽ त | दि गि ण थों |

तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | तत् तै ता हा | धित् तै ता हा | तै तै दिती तै | तै तै दिती तै | तै ऽ ऽ तै | ऽ दि ती तै |
↗ उडी त्रिपादजाति १ | ↖ उडी तिसरा भाग तोच डावा | शिखर ⑤ संपूर्ण | गिणथों ३ | तोच डावा | सरकु ९ प्रथम भाग | गिणथों २

अरुदी करणे

अनुक्रमणिका

[तृतीय पुट]

जो ऽ ऽ ऽ|डु नि क र |म ग वं ऽ|ऽ ऽ ऽ ऽ|दु नि ऽ ऽ|ऽ सं ऽ ध्ये|ऽ ऽ ऽ ऽ|ला ऽ ऽ ऽ|
ते ऽ ऽ ऽ|ऽ ऽ ऽ रा|ऽ ऽ ऽ तीं|ऽ ऽ ऽ ऽ|क रि ते ऽ|ऽ अ नि मि|ष जा ऽ ऽ|ऽ ग र ण|

'जोडुनि कर मग वंदुनि संध्येला ते रातीं करिते अनिमिष जागरण'— हेपार्वतीचे वर्णन आहे—सारा दिवस श्रीशंकराच्या ध्यान साधनेत गेला. संध्याकाळ टळू लागली. क्षितीजावर संध्याराणीचे आरक्त मुखावलोकन करून तपाने तेजःपुज झालेल्या पार्वतीने आता दोन्ही हात जोडले आहेत व डोळ्यांची पापणीसुद्धा ढळू न देता त्या शिवप्रभूचे भजन करीत जागरण आरंभिले आहे.

जोडुनि कर	१२१२।।	दोन्ही पताक - अंजलि
मग वंदुनि	१ गरुड	अंजलि [परिक्षेप]
संध्ये	१	वा. त्रिपताक द. संदंश } [सूर्य डोंगराआड] झुकतो तेव्हा
ला	२	वा. पद्मकोष द. मृगशीर्ष वा. हाताच्या मागे } [सूर्य डोंगराआड] झुकतो तेव्हा
ते	१।।	द. सूची ['ती पार्वती ' असा निर्देश]
रातीं	१२।।	दोन्ही पताक - वा. उत्ताल छा., द. अधस्तल डोक्यावर
करिते - अनिमिष	१२१।।	द. सर्पशीर्ष, कर्तरीमुख [पापण्या सताड उघडून]
जागरण	२१ एकपाद	दोन्ही हंसास्य - द. छातीशी [तपस्व्याप्रमाणे निश्चल]

जो }	दि ती तै / १ २ १	द. अलपद्म उद्वेष्टित करून डोक्यावर नेणे.
डुनि कर }	दि ती तै / २ १ २	वा. अलपद्म उद्वेष्टित करून डोक्यावर नेऊन अंजलि करणे.
मगवं- }	दिती तै दिती तै दिती तै दिती तै	अंजलि डोक्यावर
दु नि }	१२१२।।	अंजलि पुढे नेणे
संध्ये	१	वा.त्रिपताक द. संदंश

ला	२	वा. पद्मकोष [डोंगर] द. मृगशीर्ष स्वस्तिक [पलिकडे]
ते	१।।	द. सूची ['ती' असा निर्देश]
रातीं	२१ स्व.	दोन्ही पताक [शयन] वा. डोक्याखाली द. अधस्तल आडवा
करिते अनिमिष	२१२।।	दोन्ही सर्पशीर्ष अधस्तल - हंसास्य डोळ्याजवळ
जागरण	१२ स्व.	अंजलि हनु. खाली
जो-डुनि कर	२१२१	खांद्यावरून व्यावर्तित परिवर्तित पताको नेऊन डोक्यावर अंजलि
मग वं	→ ← → ← १ २ १ २ उडी उडी उडी उडी	" "
दुनि	दि ती तै दि ती तै २१ १२ १ २	अंजलि, उजवीकडे, डावीकडे
संध्येला	२ द. मागे अग्र.	वा. त्रिपताक द. संदंश पश्चिमेकडे नेणे. [सूर्य पश्चिमेस झुकतो ती वेळ]
ते	१२१२	द. सूची
रातीं	२१ स्व.	अंजलि डोक्याखाली [शयन]
करिते-अनिमिष	१२।।	द. सर्पशीर्ष अधस्तल – कटकामुख दोन्ही [डोळे उघडून]
जा--- गरण	ता तै तै ता - तै दिती तै	दोन्ही पताक [संबोधन] छातीपासून पुढे नेणे - अंजली छा.

संपूर्ण ओळ चतुश्र तट्टीमेट्टीत करणे.

स्वरसहित बोल

त क झं ऽ | त री कि ट | धि मि त ऽ | त्ध रि कि ट | धीं ऽ किट तक | था ऽ धि ऽ | किट तक था ऽ | धि ऽ किट तक

तै कत् तै ही | तै कत् तै ही | तै कत् तै ही | तै कत् तै ही | तै तै दिती तै | तै ऽ तै तै | दिती तै तै ऽ | तै तै दिती तै

कुदीत्तुमेट्टु (१) — उजवा-डावा; तरिकिटतोम ३; द्विपादजाति ४ तिसरा भाग डावा; असाच डावा; तरिकिटतोम ३

[अरुदी करुन मागे जाणे.]

तांऽ ऽ त | ऽ थै ई ऽ | ऽ थै ऽ य | ऽ त क थे | ई ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ दिरी कुडु | त धिं ऽ न्न | त क ण क

ता तै तै ता २

ता ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ | धित् ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ | ता ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ | धित् ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ

अर्धगोल फिरणे; तसेच डाव्याने; पुन्हा उजव्याने; तसेच डाव्याने

तांऽ ऽ त | ऽ थै ई ऽ | ऽ थै ऽ य | ऽ त क थै | ई ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ दिरी कुडु | ऽ ऽ ऽ ऽ

ता तै तै ता | धित् तै तै ता | ता तै तै ता | तत् तै ता हा | तै ऽ ऽ ऽ | तै कत् तै ही | ऽ ऽ ऽ ऽ

तसेच करीत पुढे येणे; शिखर ५ प्रथमार्ध; सरकु ९ प्रथम भाग; एकपादजाति ५ द्वितीयार्ध; पेरीय अडवू करत निघून जाणे.

अनुक्रमणिका

महादेवाचे आगमन सखीने पार्वतीस परिहासपूर्वक जाणते करण्याची कल्पितकथा

राग —भैरवि ॥ ॥ आदिताळ (४, २, २)

श्लोकवर्ण
साहित्य

१ ज्याचें शिरी विलसते नव इंदुरेखा। २ जो सर्वदां सुखवितो निज भक्तलोकां।
३ ज्यानें पयोब्धि दिधला उपमन्यु बाळा। ४ तो सांब येउनि तुझ्या सुखवी मनाला ॥ १ ॥

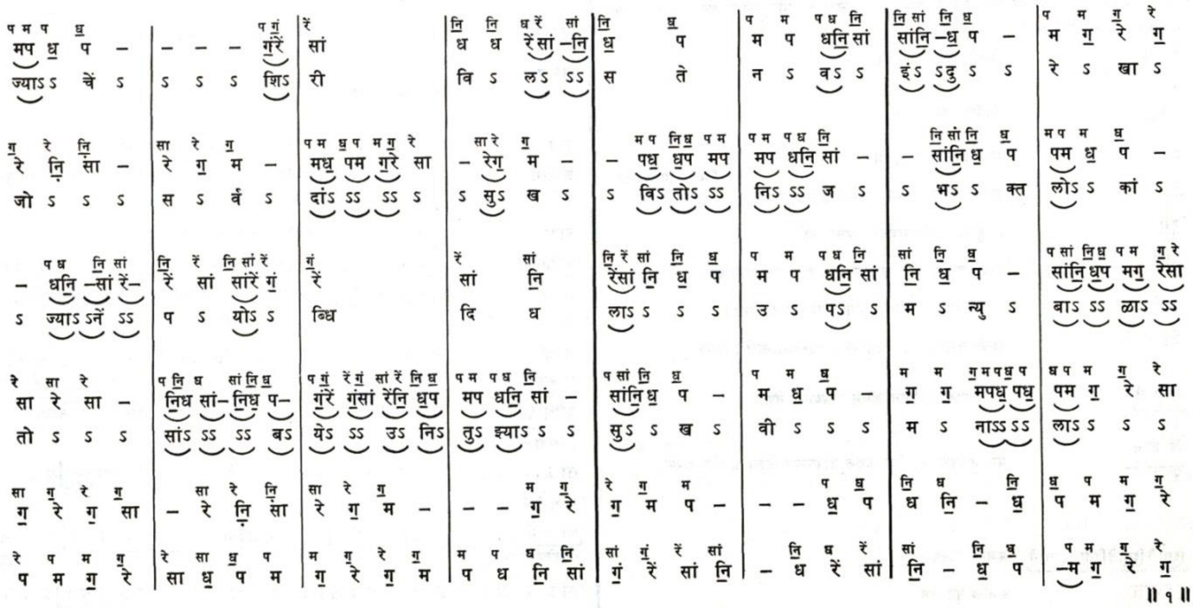

[एक आवर्तन अड्डिमे करणे.]

ज्या ऽ चें ऽ | ऽ ऽ ऽ शि | री ऽ ऽ ऽ | वि ऽ ल ऽ | स ऽ ते ऽ | न ऽ व ऽ | इं ऽ दु ऽ | रे ऽ खा ऽ

[ज्याच्या मस्तकावर चतुर्थीची रेखीव चंद्रकोर शोभत आहे— (असा तो शिव)]

अनुक्रमणिका

ज्याचें	१ प्रत्या.	द. सूची (आदर, भक्ती, कौतुक)
– शिरी	२ आलीढ. द. मागे वर उचलणे.	वा. लताख्य द. पताक [मस्तक दर्शविणे]
विलसते	द. एकपाद करणे	वा. ,, द. पद्मकोष छा. सुंदरी ग्रीवा
नव	१	द. संदंश अलपद्म उत्ताल समोर
इंदु	२॥	वा. चंद्रकला डोक्यावर
रेखा	२१ एकपाद	वा. ,, द. हंसास्य [कोर दर्शविणे]
ज्याचें –	१२॥	दोन्ही पताक [संबोधन]
शिरी –	१२	द. परावर्तित करून सूची [मस्तकावर निर्देश] वा. लताख्य, सुंदरी ग्रीवा
विलसते	१ प्रत्या. वा. अंचित जवळ सरकवत आणणे	द. लताख्य नैऋत्येस वर, वा. पद्मकोष छा.
नव	२ गरुडस्थान	वा. मृगशीर्ष [बाल]
इंदु रेखा		वा. ,, द. चंद्रकला वा. हाताकडून हळूहळू डोक्यापर्यंन्त नेणे
ज्याचें	वर उठणे	दोन्ही पताक [संबोधन]
– शिरी	२१२ द. कुंचित कर उचलणे. गुडघा डावीकडे.	द. लताख्य वा. अलपद्म डोक्यावर
विलसते	द. एकपाद	डोक्याकडे दोन्ही कटकामुख [परंपरागत] सुंदरी ग्रीवा ४ वेळ [चंद्र चमकतो आहे]

अनुक्रमणिका

नव	१२ अग्र. ↗	
इंदु	१२ अग्र. ↗	द. चंद्रकला वा. लताख्य (द. हस्त हळूहळू वर नेणे)
रेखा	१२ अग्र. ↗	
ज्याचें –	१२१॥	दोन्ही पताक [संबोधन]
– शिरी	२१२ द. कुंचित गुडघा डावीकडे वाकवून पाय मांडीला लावणे द. लताख्य वा. चंद्रकला डोक्यावर	
विलसते	वा. पायावर खाली बसत जाणे	सुंदरी ग्रीवा, ४ वेळ द. लताख्य वा. चंद्रकला डोक्यावर
नव	१२॥ ↗	दोन्ही मृगशीर्ष [लहान]
इंदु	२१॥ ↖	वा. चंद्रकला डोक्या.
रेखा	१२॥ ↗	वा. चंद्रकला द. हंसास्य [रेखा]

[एक आवर्तन मागे जाणे.]

जो ऽ ऽ ऽ | स ऽ र्व ऽ | दां ऽ ऽ ऽ | ऽ सु ख ऽ | ऽ वि तो ऽ | नि ऽ ज ऽ | ऽ भ ऽ क्त | लो ऽ कां ऽ

[जो नेहमी आपल्या भक्तगणांना सुख देतो – असा तो शिव]

जो	१	द. सूची
सर्व	२॥	द. हंसास्य तिर्यक् समोर परिक्षेप करून डोक्यापर्यंत वर नेणे.
दां – – –		सुंदरी ग्रीवा, द. ,, ,, ,, खाली आणणे.
– सुख – वितो	१२ अग्र. आयात ↗	१२ अग्र. ↗ द. चतुर छा.
निज	१२	दोन्ही पताक छा. [स्वतःच्या]
– भ – क्त	१२॥	अंजलि डोक्यावर
लोकां	१ गरुडस्थान	,, ,, कमरेतून पुढे वाकून [लोटांगण घातल्याप्रमाणे]

अनुक्रमणिका

जो	पार्श्वसूची द. जानू टेकणे	दोन्ही पताक उत्ताल [आदरार्थी संबोधन]
सर्व }		दोन्ही अलपद्म उत्ताल
दां — — — }		दोन्ही सर्पशीर्ष, सुंदरी ग्रीवा
सुखवितो		अंजलि एकदा उजवीकडे, एकदा डावीकडे छातीशी
निज	२	दोन्ही पताक छा.
भक्त }	१ अग्र. आयात	अंजली डाव्या बाजूस छातीशी
लोकां }		सुंदरी ग्रीवा २ वेळ
जो - सर्व }	१२१२।।	द. सूची [जो] द. हंसास्य तिर्यक् उद्वर्तन, हात ताठ
दां }	द. अग्र. आयात	वा. लताख्य द. हंसास्य उर्ध्वमुख कमरेपर्यंत खाली आणणे
–सुख	अग्र. सम १ / आयात १	वा लताख्य द. पद्मकोष छा.
–वितो	अग्र. सम १ / आयात १	
निज	१ गरुडस्थान	दोन्ही पताक छा.
भक्त लोकां	पार्श्वसूची	द. पताक तोंडावर [विनम्र] अंजलि छा.
जो सर्व }	वर उठणे-॥-	वा. सूची, द. हंसास्य तिर्यक् उद्वर्तन, हात समोर ताठ
दां }	१ आलीढ	वा. लताख्य द. हंसास्य तिर्यक् खाली आणणे, हात समोर ताठ
–सुख	१२ प्रेंखण↘	द. अलपद्म द. खांद्यावर वा. पद्मकोष छा.
–वितो	२१ प्रेंखण↙	वा. अलपद्म वा. खांद्यावर द. पद्मकोष छा.
निज भक्त	१२१२	दोन्ही पताक - अंजलि छा.
लोकां	तै तै दिती तै	दोन्ही पताक - अंजलि छा.

[एक आवर्तन मागे जाणे.]

ऽ ज्या नें ऽ | प ऽ यो ऽ | ब्धि ऽ ऽ ऽ | दि ऽ ध ऽ | ला ऽ ऽ ऽ | उ ऽ प ऽ | म ऽ न्यु ऽ | बाऽ ऽळाऽ ऽ

[ज्याने भक्त उपमन्युला प्रत्यक्ष दुधाचा समुद्र देऊ केला (असा तो शिव)]

अनुक्रमणिका

– ज्यानें	१	द. सूची (आश्चर्य, उत्साह, आवेग)
पयोब्धि	२ आयात	दोन्ही कपित्थ [दोहन] दोन्ही पताक [समुद्र]
दिधला	१२॥	पुष्पपुट [देणे]
उपमन्यु	१२	शिखर [जानवे–ब्राम्हण] द. संदंश [पोटाशी–जन्म] [ब्राम्हणपुत्र]
बाळा	१२॥	दोन्ही सर्पशीर्ष [मुलगा]

– ज्यानें	२ गरुडस्थान	द. सूची
पयोब्धि	१ पार्श्वसूची	दोन्ही कपित्थ – दोन्ही पताक अधस्तल [क्षीरसागर]
दिधला		पुष्पपुट
उपमन्यु	२१२१॥	दोन्ही हंसास्य– द. छा. वा. बाजूला उत्ताल [तपस्वी] द. संदंश पोटाशी [तापसकुमार]
बाळा	२	वा. सर्पशीर्ष अधस्तल [लहान मुलगा]

— ज्यानें	१ प्रत्या	द. पताक ['त्याने' – शिवाने –निर्देश]
पयोब्धि	२ आयात	दोन्ही कपित्थ – पताक
दिधला	१२॥	पुष्पपुट
उपमन्यु	१२१२॥	द. हंसास्य डोक्या. [मुनी] द. संदंश पोटाशी उर्ध्वमुख [पुत्र]
बाळा	१	द. सर्पशीर्ष
–ज्यानें	२	वा. सूची
प	१	द. पताक कंपित डावीकडून उजवीकडे नेणे [समुद्राच्या लाटा]
यो	२	वा. पताक कंपित उजवीकडून डावीकडे नेणे [समुद्राच्या लाटा]
ब्धि	१ आयात	दोन्ही अधस्तल पताक [समुद्र]

दिधला	२१॥	पुष्पपुट
उपमन्यु	१२१॥	दोन्ही हंसास्य[तपस्वी] – शिखर [जानवे]– द. संदंश पोटाशी [जन्म] [तापस ब्राम्हणाचा पुत्र]
बाळा	१२॥	दोन्ही सर्पशीर्ष [मुलगा]

[एक आवर्तन मागे जाणे.]

तो ऽ ऽ ऽ | सां ऽ ऽ ब | ये ऽ उ नि | तु ऽ झ्या ऽ | सु ऽ ऽ ख | वी ऽ ऽ ऽ | म ऽ ना ऽ | ला ऽ ऽ ऽ

[असा तो साऱ्यावर कृपादृष्टी ठेवणारा सांबशिव येऊन तुला प्रसन्न करीत आहे बघ!]

अनुक्रमणिका

तो	१	दोन्ही पताक [संबोधन]
सांब	१२ एकपाद	वा. मृगशीर्ष तिर्यक् [वामांकी बसलेली पार्वती] द. त्रिपताक
येउनि	१२	दोन्ही पताक उत्ताल
तुझ्या	१॥	वा. लताख्य द. सूची ['तू' - निर्देश]
सु-खवी	१२१॥	वा. ,, द. पद्मकोष छा.
मनाला	१	वा. ,, द. हंसास्य छा., सुंदरी ग्रीवा
तो	॥	दोन्ही पताक [संबोधन]
सांब	२ द. अंचित	द. लताख्य डावीकडे वा. अलपद्म कानाजवळ
येउनि तुझ्या	१२१॥	दोन्ही मृगशीर्ष [येऊन]–पताक [तुझ्या]
सुखवी	२१२॥	दोन्ही चतुर छातीकडून पुढे नेणे
मनाला	२	वा. हंसास्य छा. द. लताख्य सर्पशीर्ष अधस्तल
तो	१ गरुडस्थान	द. पताक
सांब	पार्श्वसूची द. जानू जमिनीवर	नटराजहस्त
येउनि तुझ्या		दोन्ही मृगशीर्ष पताक [तुझ्या]
सुखवी		वा. लताख्य द. पद्मकोष छा. सुंदरी ग्रीवा
मनाला	१२१॥	द. हंसास्य छा. सर्पशीर्ष छा. अधस्तल

तो	२	दोन्ही पताक [संबोधन]
सांब	१ वा. नटराजपाद	नटराजहस्त
येउनि तुझ्या	२१॥	दोन्ही पताक उत्ताल वरून खाली आणून [येऊन] संबोधन (हर्ष)
सुखवी	२१२॥	दोन्ही चतुर छा. (समाधान)
मना	दि ती तै २ १ २	वा. हंसास्य छा. (धृति)
ला	दि ती तै १ २ १	टाळी संपुट छा.

(२ वेळ)

ग रे ग सा | – रे नि सा | रे ग म – | – – ग रे | ग म प – | – – ध प | ध नि – ध | प म ग रे

(१)

पाश डोक्या. चतुरस्त्र

तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ | तै तै ता ऽ

चतुरस्त्र ३ संपूर्ण करणे

(२)

तै युम् द त्ता | तै युम् ता हा | तै युम् द त्ता | तै युम् ता हा | तै युम् द त्ता | तै युम् ता हा | तै तै दिती तै | तै तै दिती तै

नट्ट ③ उजवा आणि डावा नट्ट ⑥ प्रथमार्ध दोन वेळा कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध उजवा-डावा

प म ग रे | सा ध प म | ग रे ग म | प ध नि सां | गं रें सं नि | – ध रें सां | नि – ध प | -म ग रे ग

तत् तै ता हा | तै धित् तै ता | हा तै तै ताम् | तै ऽ तै ऽ | तै तै दिती तै | ऽ तै तै दिति | तै ऽ तै ही | ऽ दि ती तै

शिखर ⑤ प्रथमार्ध | सरकु ९ प्रथम भाग | शिखर ५ द्वितीयार्ध | त्रिपादजाति ५ प्रथम भाग | द्विपादजाति ४ तिसरा भाग | गिणथों ३ | तोच डावा | सरकु ९ द्वितीयार्ध | गिणथो १

अरुदी

जो	१	द. सूची
सर्व	२॥	द. हंसास्य तिर्यक् समोर परिक्षेप करून डोक्यापर्यंत वर नेणे.
दां – – –		सुंदरी ग्रीवा, द. ,, ,, ,, खाली आणणे.
– सुख – वितो	१२ अग्र. आयात	१२ अग्र. द. चतुर छा.
निज	१२	दोन्ही पताक छा. [स्वतःच्या]
– भ – क्त	१२॥	अंजलि डोक्यावर
लोकां	१ गरुडस्थान	,, ,, कमरेतून पुढे वाकून [लोटांगण घातल्याप्रमाणे]

अनुक्रमणिका

सखीने नायकीस बुद्धिवाद सांगण्याची कल्पितकथा

राग – पंतुवराळि॥ **॥सुरफाक्ता ताळ (तिश्र अट ३, ३, २, २)**

श्लोकवर्ण
साहित्य

१	कित्तेक नारी ठकल्या खटाळा	२	त्या सांगतीला भलत्याची बोला।
३	तें ऐकिल्यां कीं श्रम होय शेखिं	४	या बोलण्याची मनि याद राखी॥

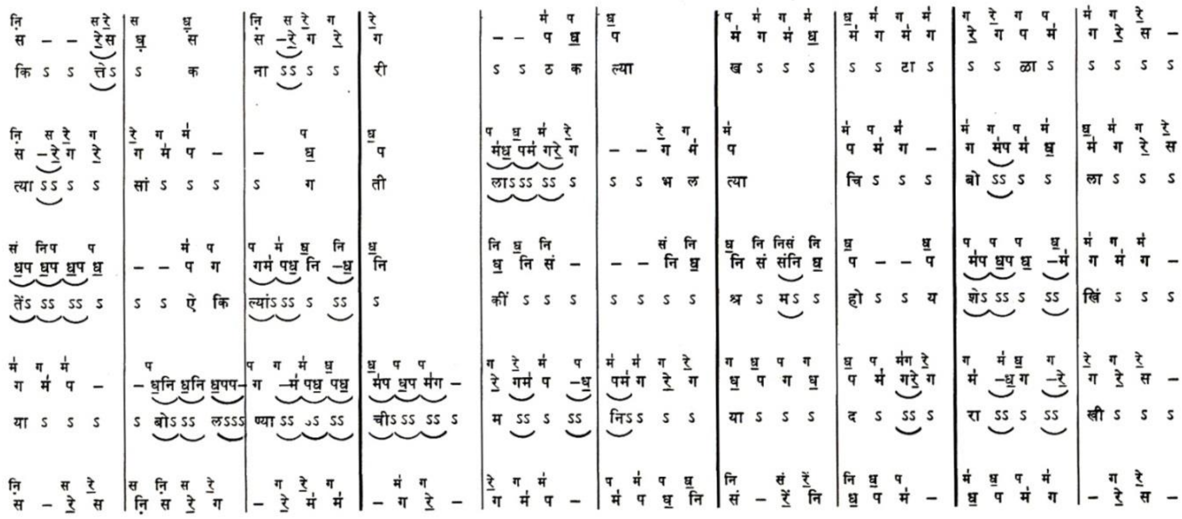

नवोढा नायिकेला धडे देणारी प्रौढा सखी येथे एक महत्त्वाचे हितगुज तिला सांगत आहे.—“हे बघ! सये! —‘कित्तेक नारी ठकल्या खटाळा’— तुझ्या या खट्याळा नवऱ्यावर आतापर्यंत अनेक स्त्रीया भाळल्या आहेत. आता हा काही त्याचा दोष नव्हे पण —‘त्या सांगतीला भलत्याचि बोला’— तुझ्यावर जळणाऱ्या त्या तुला त्याच्याबद्दल भलत्यासलत्या कागाळ्या सांगतील, त्या तू मुळीसुद्धा ऐकून घेऊ नकोस कारण–‘तें ऐकिल्यां कीं श्रम होय शेखिं’— ते ऐकून शेवटी तुला दुःखच सहन करावे लागेल.—‘या बोलण्याची मनि याद राखी’— माझे हे बोलणे नीट लक्षात ठेऊन दे, बरं !”

[एक आवर्तन अड्डिमे करणे.]

अनुक्रमणिका

कि ऽ ऽ त्तेऽ | ऽ ऽ क ऽ | ना ऽऽ ऽ ऽ | री ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ठ क | ल्या ऽ ऽ ऽ | ख ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ टा ऽ | ऽ ऽ ळा ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ

कित्तेक	१२॥	द. पताक उत्ताल छा. [पुष्कळ]
नारी	१२१ वा. अग्र. आयात	द. मृगशीर्ष [स्त्रीया]
-ठकल्या	२॥ १२॥	द. कर्तरीमुख तिर्यक्
खटाळा	१२१२॥	,, ,, ,, [तो पक्का सोदा आहे.]
कित्तेक	२	दोन्ही पताक उत्ताल
नारी	२१२ प्रें.	टाळी - कर्कट मांडीवर [त्या रूपगर्विता]
-ठकल्या	॥ २१॥ उडी	दोन्ही संदंश कपाळापासून
खटा	२१२१	कपोत [अस्सा लबाड आहे ग तो !] (कौतुकाने)
ळा	२१॥	वा. कर्तरीमुख तिर्यक्
कित्तेक	१२॥	द. पताक-कपाळाला हात लावून [लोकधर्मी]
नारी	१२१ वा. अग्र.	वा. लताख्य द. हंसास्य [त्या सुंदरी] (अवहित्था)
-ठकल्या	॥ २१॥ उडी	उत्ताल वा. पताकावर द. पताक मारणे, उत्संग
ख-टा-ळा—	१२१२॥	उत्संग [ऐटित चालणे]

[एक आवर्तन मागे करणे.]

कित्तेक	२१॥	वा. पताक - संदंश डोक्याकडून [लोकधर्मी] [अग ! किती जणी आल्या नी गेल्या त्याची गणतीच नाही.]
नारी	२१२ स्व.	वा. मृगशीर्ष द. मृगशीर्ष - दोन्ही लताख्य [गोपी-कृष्ण -] जणू गोपींच्या खांद्यावर हात ठेवून उभे राहाणे.
– ठकल्या	२१२॥	वा. कर्तरीमुख तिर्यक् [पुढे वाकून चालणे.]
खटाळा	ख ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ टा ऽ | ऽ ऽ ळा ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ | दि ती तै ऽ | दि ती तै ऽ | दि ती तै दिती | तै दिती तै दिती | तै	कर्तरीमुखौ. तिर्यक्

[एक आवर्तन मागे करणे.]

अनुक्रमणिका

त्या ऽऽऽ | सांऽऽऽ | ऽऽ ग ऽ | ती ऽऽऽ | लाऽऽऽ | ऽ ऽ भ ल | त्या ऽऽऽ | चि ऽऽऽ | बो ऽ ऽ ऽ | लाऽ ऽ ऽ

त्या सां }	१२।।	दोन्ही पताक ['त्या'] (तुच्छतेने)
–ग }		द. पताक वा. शुकतुण्ड तोंडाजवळ [निर्भत्सना करणे.]
तीला	१२१।।	द. शुकतुण्ड, वा. शुकतुण्ड, द. शुकतुण्ड [वाईट, वाईट सांगतील.]
–भलत्याचि	॥१२॥ उडी	वा. पताक उत्ताल वर द. पताक आपटून लताख्य
बोला	१	द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ
त्या–सां– }	२१२१	वा. पताक (कुत्सितपणे) ['त्या' असा निर्देश]
–गतीला }	२१ अग्र. आयात	द. कपित्थ चंद्रकला, तोंडाजवळ
–भलत्या	दि ती तै –१ २ १	दोन्ही कर्तरीमुख तिर्यक् [खोटारड्या]
चि	दि ती तै १ २ १	द. सर्पशीर्ष तोंडाजवळ [कानांत]
बोला	दि ती तै १ २ १, दि ती तै १ २ १	वा. कपित्थ चंद्रकला - शुकतुण्ड [सांगणे.]

त्या सां }	१२	द. पताक [त्या 'आगलाव्या']
–ग }	१ स्व.	द. कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ
तीला }	,,	डाव्या बाजूस कमरेवर दोन्ही हात [' नीट लक्षात ठेव बर!']
–भलत्या	१२।।	द. सर्पशीर्ष तोंडाजवळ [कानात सांगणे] } [तुझ्या कानात त्या भलतेसलते सांगून विष ओततील.]
चि	दि ती तै-	वा. अराल तोंडाजवळ
बोला	दि ती तै;- दि ती तै-	द. अराल वा. अराल तोंडाजवळ
त्या सांग	२१।।	वा. पताक (जुगुप्सा) ['त्या' असा निर्देश]
तीला	२	वा. कटकामुख [सांगणे]
–भलत्या	॥२१२॥	टाळी – वा. लताख्य
चि	दि ती तै २ १ २	दोन्ही कर्तरीमुख तिर्यक (क्रोध)
बोला	दि ती तै दि ती तै २ १ २ २ १ २	वा. कपित्थ चंद्रकला ['त्या वाईट मेल्या ! तुझे कान फुंकतील ']

[एक आवर्तन मागे करणे.]

अनुक्रमणिका

तें ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऐ कि	ल्यां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	कीं ऽ ऽ ऽ
ऽ ऽ ऽ ऽ	श्र ऽ म ऽ	हो ऽ ऽ य	शो ऽ ऽ ऽ	खिं ऽ ऽ ऽ

तें — ऐकिल्यां	१२११॥	द. सूची मृगशीर्ष कानाजवळ
कीं	१२॥	द. सर्पशीर्ष अधस्तल ['बर का!']
— — श्रम होय	१२१२ अग्र. आयात टाळी	संपुट छा. (गद्गद् कंठ)
शोखिं	१२॥	द. हंसास्य तिर्यक्
तें — ऐकिल्यां	२१२१ अग्र. आयात वा. सूची द. हंसास्य कानाजवळ	
— कीं	१२॥	वा. सर्पशीर्ष अधस्तल ['बर का!']

— — श्रम होय	२१२१॥	टाळी संपुट छा. (दुःख)
शोखिं	२	वा. सूची ['शेवटी']
तें — ऐकिल्यां	~~१२१२ अग्र.~~	द. पताका ['ते' असा निर्देश] द. मृगशीर्ष कानाजवळ
कीं —	१२	द. सर्पशीर्ष अधस्तल
- - - - श्रम होय	१२१ पार्श्वसूची	संपुट, द. मांडीवर कर्कट
शोखिं		द. सूची [शेवटी]

तें ऐकिल्यां	,,	वा. सूची, ['ते' असा निर्देश] सर्पशीर्ष-द. कपित्थ चंद्रकला [कानाशी कुजबुजणे]
कीं	वर उठणे	द. मुष्ठी हनु. खाली [विचारात पडल्याप्रमाणे]
श्रम होय	१२ अग्र. आयात	द. मांडीवर कर्कट (दैन्य)
शोखिं	दिती तै - दिती तै - वा. सूची, हंसास्य तिर्यक्	

[एक आवर्तन मागे करणे.]

अनुक्रमणिका

याऽऽऽ | ऽबोऽल | ण्याऽऽऽ | चीऽऽऽ | मऽऽऽ | निऽऽऽ | याऽऽऽ | दऽऽऽ | राऽऽऽ | खीऽऽऽ

या-बोलण्याची	१२१॥	द. पताक अधोमुख-कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ
मनि याद	१२१॥	द. हंसास्य-सर्पशीर्ष छा. [मनात आठवण]
राखी	१२॥	दोन्ही सर्पशीर्ष अधस्तल [ठेव]

या-बो-लण्याची	२१२१ अग्र. आयात	वा. पताक अधोमुख-कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ [हे सांगणे]
मनि	२१॥	वा. हंसास्य छा. [मनात]
याद	१२॥	संपुट छा. [नीट जपून]
राखी	२१॥	दोन्ही सर्पशीर्ष [ठेव]

या - - बोलण्याची	१२१२१॥	द. पताक-कपित्थ चंद्रकला तोंडाजवळ
मनि	१ २ १ / दि ती तै	द. हंसास्य छा.
याद	१ २ १ / दि ती तै	पाश [दृढ]
राखी	१२१२॥	दोन्ही सर्पशीर्ष
या-बोलण्या-ची	२१२१२॥	वा. पताक-द. कपित्थ चंद्रकला-हंसास्य तिर्यक् [पुन्हा पुन्हा]
मनि	तै दिती तै / २ २ १ २	वा. हंसास्य छा.
याद	तै दिती तै / १ १ २ १	द. मुष्टी [दृढ]
राखी	तै दिती तै - दिती तै दिती तै / २ २ १ २ १ २ १ १ २ १	दोन्ही सर्पशीर्ष अधस्तल [नीट लक्षात ठेवा]

सा – रे सा	नि सा रे ग	– रे मं मं	– ग रे –	ग मं प –
तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ
त्रिपाद जाति १० संपूर्ण				
मं प ध नि	सां – रें नि	ध प मं –	ध प मं ग	– रे सा –
तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तै तै ता ऽ	तत् तै ता हा	तै तै दिती तै
			शिखर ५ प्रथमार्धे	गिणथों ३
सा – रे सा	नि सा रे ग	– रे मं मं	– ग रे –	ग मं प –
तै कत् तै ही	तै कत् तै ही	तै ही तै ही	तै कत् तै ही	तै कत् तै ही
कुदीत्तुमेट्टू १		सरकु ९ द्वितीयार्ध दोन वेळा	कुदीत्तुमेट्टू १ वाम	
मं प ध नि	सां – रें नि	ध प मं –	ध प मं ग	– रे सा –
तै तै दिती तै	तै ऽ तै तै	दिती तै तै ऽ	दिती तै ऽ दिती	तै ऽ दिती तै
तरिकिटतोम ३	द्विपादजाति ४ तिसरा भाग डावा / तरिकिट तोम ३ डावा	द्विपादजाति ४ तिसरा भाग	तरिकिट तोम १ / तोच डावा	तोच उजवा

अनुक्रमणिका

अरुदी

कि ऽ ऽ त्ते	ऽ ऽ क ऽ	ना ऽ ऽ ऽ	री	
तै ऽ तै ऽ	दिती तै ऽ दिती	तै ऽ दिती तै	ता +	[चालत निघून जाणे]

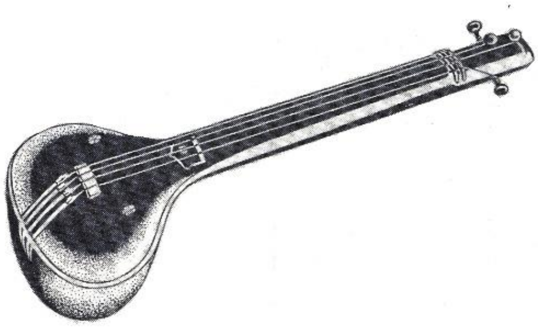

अनुक्रमणिका

||आदिताळ (४, २, २)

श्री राम कउत्तं [मूळ हस्तलिखितामध्ये या प्रकारासाठी रागाचा उल्लेख नाही.]

साहित्य

१ श्री रघुवीरा । मदनसुंदरा ।

२ विश्वमंदिरा । विगतविकारा।

३ जगदुत्धारा विविध विहारा । करी मज धीरा तव पदिं थारा ।

४ ममतावारा । नलवि उदारा ।

५ विनयाभरणा । नतजनशरणा ।

६ भवभयहरणा । सुरनरभरणा ।

७ सीतारमणा । मजवरि करुणा ।

८ तुजविण कवणा येइल आतां । सांग अनंता निजसुखभरिता ॥

तों तों	गि डु तों ऽ	गि ट कि ट	दि गि	तों गु	नं गि	कि ट त क	त रि ऽ कि
दि त्धी	कि ट त कि	तों ऽ गि डु	दू रं	दु रं ऽ दु	रं ऽ दु रं	ऽ कि ट ऽ	डिं ऽ कु डु
डिं ऽ कु डु	डिं ऽ कु ऽ	द रि कि ढ	तों ग	त त्धि	कि ट कि ण्णं	त ऽ त्ध रि	कि ण झें ऽ

श्री ऽ र घु	वी ऽ रा ऽ	ऽ	ऽ	म द न सुं	ऽ द रा ऽ	ऽ	ऽ
वि ऽ श्व मं	ऽ दि रा ऽ	ऽ	ऽ	वि ग त वि	का रा	ऽ	ऽ
ज ग दु ऽ	त्धा रा	ऽ	ऽ	वि वि ध वि	हा रा	ऽ	ऽ
क री म ज	धी रा	ऽ	ऽ	त व प दिं	था रा	ऽ	ऽ
डीं ऽ कु कु	डि डि कु कु	डि डि कु कु	ण क कु ऽ	कुं ऽ द रि	णं ऽ कि ट	कि ट त क	कि ट था ऽ

म म ता ऽ	वा ऽ रा ऽ	ऽ	ऽ	न ल वि उ	दा रा	ऽ	ऽ
वि न या ऽ	भ र णा ऽ	ऽ	ऽ	न त ज न	श र णा ऽ	ऽ	ऽ
त कुं द धि	दि रि गु डु	धि रि गु डु	दि रि गु डु	ध रि गु डु	द रि गु डु	धि रि गु डु	णं ऽ गि डु
गि रि गु डु	धि मि ऽ क्कु	तों	गि ट ता ऽ	दिं त्धि	तों तों	नं नं	किट तक झें ऽ

* मूळ हस्तलिखितामध्ये या प्रकारासाठी रागाचा उल्लेख नाही.

भ व भ य	ह र णा ऽ	ऽ	ऽ	सु र न र	भ र णा ऽ	ऽ	ऽ
सी ऽ ता ऽ	र म णा ऽ	ऽ	ऽ	म ज व रि	क रु णा ऽ	ऽ	ऽ
धि मि त क	कि ट त क	झं	ऽ	कि ट त क	झं	ऽ	त त्त
कि ट त क	झं	ऽ	कि ट त क	झं	ऽ	तों ऽ ऽ गि	णं गि
कि ट कि त	रि कि कि ट	त त्त	कि ट कि ट	कि ट गि त	रि कि तो ऽ	ऽ धिं ऽ त	ऽ धिं ऽ त

तु ज वि ण	क व णा ऽ	ऽ	ऽ	ये ऽ इ ल	आ तां	ऽ	ऽ
सां ऽ ग अ	नं ता	ऽ	ऽ	नि ज सु ख	भ रि ता ऽ	ऽ	ऽ
ता ऽ ऽ झ	न कु	ऽ झ न कु	त क	अ अ अ ज	न अ कु ऽ	अ ज न कु	त क
त क ऽ झ	झ कु	ऽ झ न कु	त क	ऽ ऽ ऽ ज	न कु	ऽ ज न कु	त क
त ऽ ऽ झ	न कु	ऽ झ न कु	त क	त क ऽ ज	न कु	त क त क	थों
कि ट त की	त क थों ऽ	कि ट त की	त क थों ऽ	कि ट त की	थों	ऽ ऽ कि ट	कि ट त की
ढं ऽ ऽ नु	तं ऽ गी ऽ	ऽ ऽ कि ट	त की धी ऽ	ऽ ऽ की ऽ	ऽ ता	ऽ दत्	ऽ ता
ढ	ऽ नु	तं	गी	कि ट त की	धि कि	ता	ऽ ऽ दत् त्ता

अनुक्रमणिका

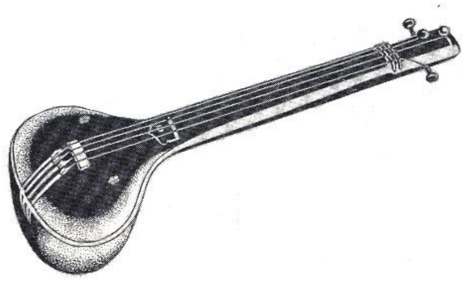

अनुक्रमणिका

तों ऽ तों ऽ	गि डु तों ऽ	गि ट कि ट	दि ऽ गि ऽ	तों ऽ गु ऽ	नं ऽ गि ऽ	कि ट त क	त रि ऽ कि
तै ऽ कतु ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ऽ कतु ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ
कुदीत्तुमेट्टु (१)				कुदित्तुमेट्टु ८	द्वितीयार्ध	तोच	डावा
दि ऽ त्थि ऽ	कि ट त कि	तों ऽ गि डु	दु ऽ रं ऽ	दु रं ऽ दु	रं ऽ दु रं	ऽ कि ट ऽ	डि ऽ कु डु
				१ २	१	२	
ततु ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	तै ऽ तै ऽ	ताम् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ तै	ऽ ऽ तै ऽ	ऽ तै ऽ ऽ	तै ऽ युम् ऽ
शिखर (५) प्रथमार्ध		त्रिपादजाति	५ प्रथम भाग	चालणे द. अलपद्म कटकामुख छा.			
डि ऽ कु डु	डि ऽ कु ऽ	द रि कि ढ	तों ऽ ग ऽ	त ऽ त्थि ऽ	कि ट कि ण्णं	त ऽ त्थ रि	कि ण झे ऽ
द ऽ त्ता ऽ	तै ऽ युम् ऽ	ता ऽ हा ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ
नट्ट (६) प्रथमार्ध दोन वेळा			सरकु ९ प्रथम भाग	एकपादजाति ५		गिणधों ३	

श्री - रघु	१	द. कपित्थ वा. पताक उत्ताल छा.
वी - रा -	२॥	वा. शिखर द. कपित्थ [रामचंद्रहस्त]
- - - -	ता तै तै ता १ १ २ १	,, ,,
मदन	२	मन्मथहस्त
सुंदरा	१ प्रेंखण	वा. लताख्य द. हंसास्य कपाळावर [रेखीव]
- - - -	ता तै तै ता २ २ १ २	वा. लताख्य द. पद्मकोष [चेहरा]
विश्व	१	दोन्ही सूची मनगटातून गोल फिरवणे [सारे जग दर्शविणे]
मंदिरा	२ाा	अंजलि
- - - -	ता तै तै ता १ १ २ १	अंजलि पुढे नेणे

विगत	२१ अग्र. आयात	वा. संदंश कपाळापासून खाली आणून–लताख्य
विकारा	,,	वा. लताख्य द. हंसास्य छा.
- - - -	ता तै तै ता २ २ १ २	द. लताख्य वा. हंसास्य छा.
जगदुत्धारा	ता तै तै ता १ १ २ १	दोन्ही अलपद्म उत्ताल–सर्पशीर्ष अधस्तल
विविध विहारा	ता तै तै ता २ २ १ २	दोन्ही कर्तरीमुख तिर्यक्
करि मज धीरा	ता तै तै ता १ १ २ १	द. पताक छा.–पताक उत्ताल [धीरगंभीर]
तव पदि थारा	ता तै तै ता २ २ १ २	दोन्ही चतुर अधस्तल [पाऊले]–अंजलि

डीं ऽ कु कु	डि डि कु कु	डि डि कु कु	ण क कु ऽ	कुं ऽ द रि	णं ऽ कि ट	कि ट त क	कि ट था ऽ
तै ऽ युम् ऽ	द ऽ त्ता ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ	तै ऽ युम् ऽ	द ऽ त्ता ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ
नट्ट (५) प्रथमार्ध		कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध		असाच डाव्याने करणे			

ममता	१	द. हंसास्य छा. [दया]
वारा	२ाा	द. कपित्थ चंद्रकला उत्ताल बाजूस [क्षण]
- - - -	ता तै तै ता १ १ २ १	दोन्ही पताक उत्ताल [संबोधन]
नलवि	२	,, पताक [नकार]
उदारा	१ाा	,, पताक उत्ताल [दया करणाऱ्यांत श्रेष्ठ]
- - - -	ता तै तै ता २ २ १ २	,,

[हे उदार प्रभो, माझ्यावर दया करण्यास आता विलंब लावू नकोस.]

विनया - भरुणा -	१ाा	द. पताक तोंडावर वा. पताक अधस्तल द. कोपराखाली, अधोमुख अधोमुख शीर्ष
- - - -	ता तै तै ता १ १ २ १	दोन्ही पताक [संबोधन] .
नतजन	२	अंजलि
शरणा -	१ाा	अंजलि
- - - -	ता तै तै ता २ २ १ २	अंजलि

त कु द धि	दि रि गु डु	ध रि गु डु	दि रि गु डु	ध रि गु डु	द रि गु डु	धि रि गु डु	णं ऽ गि डु
ता ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ	धितु ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ	ता ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ	धितु ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ
(४)		चतुरश्र ४ संपूर्ण					
गि रि गु डु	धि मि ऽ क्कु	तों ऽ ऽ ऽ	गि ट ता ऽ	दि ऽ त्थि ऽ	तों ऽ तों ऽ	नं ऽ नं ऽ	किट तक झे ऽ
तै ऽ युम् ऽ	द ऽ त्ता ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ कतु ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ऽ कतु ऽ	तै ऽ ही ऽ
नट्टु ६ प्रथमार्ध		एकपादजाति ५ द्वितीयार्ध		सरकु ५ प्रथम भाग		असाच डावा	

भव भय	१	दोन्ही अलपद्म गोलाकार फिरविणे, उर्ध्वमुख
हरणा -	२॥	दोन्ही अलपद्म संदंश परिक्षेप डोक्यापासून
- - - -	ता तै तै ता १ १ २ १	दोन्ही लताख्य

सुरनर	२	दोन्ही अलपद्म उत्ताल ['सर्वलोकी' याअर्थी]
भरणा -	१॥	,, सर्पशीर्ष अधस्तल
----	ता तै तै ता २ २ १ २ ←	दोन्ही पताक [संबोधन]
सीता	प्रेंखण	वा. लताख्य द. कपित्थ
रमणा -	प्रेंखण	वा. लताख्य द. शिखर
----	ता तै ता ता १ १ २ १ →	वा. लताख्य द. शिखर
मजवरि	२	दोन्ही पताक छा.
करूणा -	१॥	अंजलि
----	ता तै तै ता २ २ १ २ ←	अंजलि

धि मि त क	कि ट त क	झं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	कि ट त क	झं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	त ऽ त्त ऽ
तै ऽ युम् ऽ	द ऽ त्ता ऽ	तै ऽ कतु ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ऽ कतु ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ऽ युम् ऽ
नट्ट (६)	प्रथमार्ध	सरकु ७	प्रथम भाग		सरकु ५	द्वितीय भाग	नट्ट ६ वाम
कि ट त क	झं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	कि ट त क	झं ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ तों ऽ गि	णं ऽ गि ऽ
द ऽ त्ता ऽ	तै ऽ कतु ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ऽ कतु ऽ	तै ऽ ही ऽ	ततु ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ
प्रथमार्ध	सरकु ७	द्वितीय भाग		सरकु ५	प्रथम भाग	शिखर ५ प्रथमार्ध	
कि ट कि त	रि कि कि ट	त ऽ त्त ऽ	कि ट कि ट	कि ट गि त	रि कि तो ऽ	ऽ धिं ऽ त	धिं ऽ त ऽ
तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ऽ ही ऽ
गिणधों ३		सरकु ९ द्वितीयार्ध दोन वेळा		गिणधों ३	डावा	सरकु ९ द्वितीयार्ध	

अनुक्रमणिका

तुजविण	१	दोन्ही पताक [संबोधन]
कवणा -	२	द. शिखर [प्रश्नार्थक]
ये - इल	१	अंजलि
आतां -	२॥	दोन्ही पताक अधोमुख
सां - ग	१	द. कपित्थ - चंद्रकला तोंडाजवळ
अनं - ता -	२॥	दोन्ही त्रिपताक [विष्णुहस्त]
निजसुख	१	अंजली
भरिता —	२॥	

ता ऽ ऽ झ	न ऽ कु ऽ	ऽ झ न कु	त ऽ क ऽ	ऽ ऽ ऽ ज	न ऽ कु ऽ	ऽ ज न कु	त ऽ क ऽ	
तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	धित् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	धित् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	
③ उत्तानवंचित ३		उजवा-डावा		④ उत्तानवंचित ४		उजवा-डावा		
त क ऽ झ	न ऽ कु ऽ	ऽ झ न कु	त ऽ क ऽ	ऽ ऽ ऽ ज	न ऽ कु ऽ	ऽ ज न कु	त ऽ क ऽ	
उडी ↘				↙ उडी				
ता ऽ तै ऽ	ते ऽ ता ऽ	धित् ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ	ता ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ	धित् ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ	
पेरीय अडवू ५				पेरीय अडवू ५	डाव्याने			
त ऽ ऽ झ	न ऽ कु ऽ	ऽ झ न कु	त ऽ क ऽ	त क ऽ ज	न ऽ कु ऽ	त क त क	थों ऽ ऽ ऽ	
तै ऽ युम् ऽ	द ऽ त्ता ऽ	तै ऽ युम् ऽ	ता ऽ हा ऽ	तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	तै ऽ तै ऽ	ताम् ऽ ऽ ऽ	
नट्ट ६	प्रथमार्ध	दोन वेळा		शिखर ५ प्रथमार्ध		त्रिपादजाति ५ प्रथम भाग		
कि ट त की	त क थों ऽ	कि ट त की	त क थों ऽ	कि ट त की	थों ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ कि ट	कि ट त की	
तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	ताम् ऽ ऽ ऽ	तै ऽ कत् ऽ	तै ऽ ही ऽ	
कुदित्तुमेट्टु ८	द्वितीयार्ध	तोच	डावा	त्रिपादजाति ५ प्रथम भाग		↑ सरकु १ तिसरा भाग		
ढ ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ नु ऽ	तं ऽ ऽ ऽ	गी ऽ ऽ ऽ	कि ट त की	धि ऽ कि ऽ	ता ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ दत्	ता
अलपद्म दोन्ही	कटकामुख दोन्ही							
तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ तै	तै
↑उडी अग्रतल २	↓उडी अग्रतल २	१	२	गिणथों ३		सरकु ९	प्रथम भाग १	२॥
एकपादजाति ५	द्वितीयार्ध	सरकु ९	प्रथमार्ध					

अनुक्रमणिका

निर्गुण स्वानुभव प्रतिपादनपूर्वक सगुणोपर उपदेश

राग - नीलांबरी **॥खण्डअट (५, ५, २, २)**

श्री शिवकउत्तं

साहित्य

१ सांगूं यावरि मी तुजला किति । या वचनाशी दृढ धरि चित्तीं ॥

२ यावरि सोडुनि भेदभावना । लवकरि भज तूं गौरीरमणा ॥

३ नतजन पालक शंकर भोळा । पावे झणि जो शरभेंद्राला ॥

४ सकळ सौख्य तो देयिल तुजला ॥

त ऽ त रि	तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ त रि	तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	त ऽ क्कि डू	धि ऽ क्कि डू	तो ऽ गि डू	नं ऽ गि डू	त क कि ण	ण ग ज ग	त रि कि डू	झे ऽ कि डू	झं ऽ ऽ ऽ
ऽ ऽ झं ऽ	क्कि ट त क	ज ग ज ग	ण ग धि मि	ण ग ज ग	णं ऽ गि ऽ	कि ऱ् ऱ् कि	ण ज ग ऽ	कि ण ज ग	णं ऽ ता ऽ	कि ऱ् ऱ् कि	ण ज ग ऽ	कि ण ज ग	णं ऽ तां ऽ
त ऽ क्कि डू	ऽ ऽ धि ऽ	क्कि डू ऽ ऽ	धि ऽ क्कि डू	ऽ ऽ त ऽ	क्कि डू ऽ ऽ	धि ऽ क्कि डू	ऽ ऽ त ऽ	कि डू ऽ ऽ	त क त रि	ऽ ऽ कि ट	त क ऽ ऽ	ऽ ऽ द ऽ	ऽ ऽ त्ता ऽ
सां ऽ ऽ ऽ	गूं ऽ या ऽ	ऽ ऽ व ऽ	रि ऽ मी ऽ	तु ऽ ज ऽ	ला ऽ ऽ ऽ	कि ऽ ति ऽ	ऽ ऽ या ऽ	व ऽ च ऽ	ना ऽ शी ऽ	ऽ ऽ दृ ऽ	ढ ऽ ध ऽ	रि ऽ चि ऽ	त्तीं ऽ ऽ ऽ
तों ऽ तों ऽ	कि ट त क	त ऽ क्कि डू	नं ऽ गि डू	त ऽ कि डू	धि ऽ क्कि डू	धि ऽ क्कि डू	नं ऽ गि डू	त ऽ क्कि डू	नं ऽ गि डू	त ऽ क्कि डू	धि ऽ क्कि डू	धि ऽ क्कि डू	नं ऽ गि डू
तों ऽ तों ऽ	कि ट त क	त ऽ क्कि डू	नं ऽ गि डू	तों ऽ गि डू	त ऽ क्कि डू	कि ट त रि	कि ट त क	त ऽ क्कू ऽ	कुं ऽ द रि	त क धि ऽ	ऽ ऽ क्कि ट	झें ऽ ऽ ऽ	त ऽ री ऽ
या ऽ व रि	सो ऽ डु नि	ऽ ऽ भे ऽ	द भा ऽ व	ना ऽ ऽ ऽ	ल व क रि	भ ज तूं ऽ	ऽ ऽ गौ ऽ	री ऽ र म	णा ऽ ऽ ऽ	त कु कु धि	कु कु त क्कु	कुं ऽ द रि	कि ट त क
न त ज न	पा ऽ ल क	ऽ ऽ शं ऽ	क र भो ऽ	ळा ऽ ऽ ऽ	पा ऽ वे ऽ	झ णि जो ऽ	ऽ ऽ श र	भें ऽ द्रा ऽ	ला ऽ ऽ ऽ	त रि कु ज	न कु झं ऽ	ज न कि ट	कु कुं द री
स क ळ सौ	ऽ ख्य तो ऽ	ऽ ऽ दे ऽ	यि ल तु ज	ला ऽ ऽ ऽ	स क ळ सौ	ऽ ख्य तो ऽ	ऽ ऽ दे ऽ	यि ल तु ज	ला ऽ ऽ ऽ	झ ऽ क्कि डू	जे ऽ कि डू	ज न कि ट	कि ट त कि
झ ऽ क्कि डू	जे ऽ कि डू	ज न कि ट	कि ट त कि	ज न कि डू	ज न कि ट	कि ट त कि	ज न कि डू	ज न कि ट	कि ट त कि	ज न कि डू	ज न कि ट	कि ट त कि	ज न कि डू
ज न कि ट	कि ट त कि	ज न कि डू	ज न कि ट	कि ट त कि	त ऽ क्कु धि	ऽ क्कु धि ऽ	क्कु त ऽ क्कु	त क त रि	कि ट त कि	ता ऽ ढ नू	ऽ त क ऽ	धि कि त धिं	गि ण तों ऽ

॥१॥

अनुक्रमणिका

(१)

त ऽ त रि	तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ त रि	तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
तै ऽ तै ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ तै ऽ	तां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
शिखर ४ द्वितीयार्ध		तोच डावा		
त ऽ क्क डू	धि ऽ क्क डू	तों ऽ गि डू	नं ऽ गि डू	त क कि ण
तै ऽ युम् ऽ	द ऽ त्ता ऽ	तै ऽ युम् ऽ	ता ऽ हा ऽ	तै ऽ युम् ऽ
	नट्ट ७ संपूर्ण			असाच
ण ग ज ग	त रि कि डू	झे ऽ कि डू	झं ऽ ऽ ऽ	
द ऽ त्ता ऽ	तै ऽ युम् ऽ	ता ऽ हा ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	
डाव्याने करणे			द्विपादजाति ४	

(२)

ऽ ऽ झं ऽ	क्कि ट त क	ज ग ज ग	ण ग धि मि	ण ग ज ग
तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ कत् ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ऽ कत् ऽ
प्रथम तीन भाग		कुदित्तुमेट्टु १		
णं ऽ गि ऽ	कि र् र् कि	ण ज ग ऽ	कि ण ज ग	णं ऽ ता ऽ
तै ऽ ही ऽ	तै ऽ कत् ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ऽ कत् ऽ	तै ऽ ही ऽ
		सरकु ५ प्रथमार्ध		
कि र् र् कि	ण ज ग ऽ	कि ण ज ग	णं ऽ ता ऽ	
तै ऽ कत् ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ऽ कत् ऽ	तै ऽ ही ऽ	
	सरकु ५	द्वितीयार्ध		

(३)

त ऽ क्कि डू	ऽ ऽ धि ऽ	क्कि डू ऽ ऽ	धि ऽ क्कि डू	ऽ ऽ त ऽ
तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	धित् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	तत् ऽ तै ऽ
उत्तानवंचित ४		उजवा—डावा		उत्तान—
क्कि डू ऽ ऽ	धि ऽ . क्कि डू	ऽ ऽ त ऽ	कि डू ऽ ऽ	त क त री
ता ऽ हा ऽ	धित् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ
वंचित ३ उजवा—डावा			शिखर ५	
ऽ ऽ कि ट	त क ऽ ऽ	ऽ ऽ द ऽ	ऽ ऽ त्ता ऽ	
धित् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	
संपूर्ण		द्विपादजाति ४ तिसरा भाग		

सां ऽ ऽ ऽ	गूं ऽ या ऽ	ऽ ऽ व ऽ	रि ऽ मी ऽ	तु ऽ ज ऽ
ला ऽ ऽ ऽ	कि ऽ ति ऽ	ऽ ऽ या ऽ	व ऽ च ऽ	ना ऽ शी ऽ
ऽ ऽ दृ ऽ	ढ ऽ ध ऽ	रि ऽ चि ऽ	त्तीं ऽ ऽ ऽ	

(मी तुला सांगितलेलें सारे काही नीट लक्षात ठेव.)

सां – गूं या	१२	द. कपित्थ—चंद्रकला तोंडाजवळ
= व रि मी	१॥	द. पताक—अधोमुख. द. पताक छा.
तु ज ला –	१२	द. सूची (तूं)
कि ति – या	१॥	द. शिखर (किती ?) द. पताक—अधोमुख.
व च ना शी	१२	द. संदंश—अलपद्म तोंडाजवळ
= दृ ढ ध	१ प्र.	द. मुष्टी छा.
रि चि त्तीं –	१२॥	द. छा. हंसास्य.

(तेव्हां आतां मनातील सारे किंतु काढून टाकून तूं ताबडतोब त्या पार्वतीपती शंकराचे ध्यान सुरू कर.)

अनुक्रमणिका

तों ऽ तों ऽ	कि ट त क	त ऽ क्कि ड़ू	नं ऽ गि ड़ू	त ऽ कि ड़ू
तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ ऽ ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ	तै ऽ कत् ऽ
द्विपादजाति ४	तिसरा भाग	कुदित्तुमेट्टु ८	द्वितीयार्ध	कुदित्तु—

धि ऽ क्कि ड़ू	धि ऽ क्कि ड़ू	नं ऽ गि ड़ू	त ऽ क्कि ड़ू	नं ऽ गि ड़ू
तै ऽ ही ऽ	तै ऽ कत् ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ
मेट्टु १			कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध–डावा	

त ऽ क्कि ड़ू	धि ऽ क्कि ड़ू	धि ऽ क्कि ड़ू	नं ऽ गि ड़ू
तै ऽ कत् ऽ	तै ऽ ही ऽ	तै ऽ कत् ऽ	तै ऽ ही ऽ
कुदित्तुमेट्टु १ डावा			

तों ऽ तों ऽ	कि ट त क	त ऽ क्कि ड़ू	नं ऽ गि ड़ू	तों ऽ गि ड़ू
तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	दि ती तै ऽ	तत् ऽ तै ऽ
कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध		तोच डाव	उत्तानवंचित ४ प्रथमार्ध	

त ऽ क्कि ड़ू	कि ट त री	कि ट त क	त ऽ क्कु ऽ	कुं ऽ द री
ता ऽ हा ऽ	ता ऽ हा ऽ	धित् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	ता ऽ हा ऽ
उत्तानवंचित ८	द्वितीयार्ध	उत्तानवंचित ४ प्रथमार्ध–डावा	उत्तानवंचित ८ द्वितीयार्ध–डावा	

त क धि ऽ	ऽ ऽ क्कि ट	झें ऽ ऽ ऽ	त ऽ री ऽ
तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ
द्विपादजाति ४			

या ऽ व रि	सो ऽ ड़ु नि	ऽ ऽ भे ऽ	द भा ऽ व	ना ऽ ऽ ऽ
ल व क रि	भ ज तूं ऽ	ऽ ऽ गौ ऽ	री ऽ र म	णा ऽ ऽ ऽ

चतुश्र तट्टमेट्टु

यावरि सोडुनि	त क दि मी	द. पताक अधोमुख द. संदंश डोक्याकडून परिक्षेप
–भेदभा–व	त क दि मी	द. कर्तरीमुख–तीर्यक् उत्ताल–अधस्तल
ना–लवकरि	त क दि मी	चुटक्या दोन वेळा
भजतूं–गौ	त क दि मी	अंजलि वा. लताख्य द. कपित्थ (पार्वती)
रीरमणा–	त क दि मी	द. शिखर (पती)

त	कु	कु	धि	कु	कु	त	कु	कुं	ऽ	द	री	कि	ट	त	क				
तै	ऽ	ऽ	ऽ	तै	ऽ	ऽ	ऽ	तै	ऽ	कत्	ऽ	तै	ऽ	ही	ऽ				
एकपादजाति ६ प्रथमार्ध												सरकु १ तिसरा भाग							
न	त	ज	न	पा	ऽ	ल	क	ऽ	ऽ	शं	ऽ	क	र	भो	ऽ	ळा	ऽ	ऽ	ऽ
पा	ऽ	वे	ऽ	झ	णि	जो	ऽ	ऽ	ऽ	श	र	भें	ऽ	द्रा	ऽ	ला	ऽ	ऽ	ऽ

(शरण जाणाऱ्यांचे रक्षण, पालन करणारा भोळा शंकर जो शरभेंद्रावर देखील प्रसन्न आहे असा तो ---)

(चतुश्र तट्टूमेट्टू)

नतजनपालक	त क दि मी	द. पताक तोंडावर वा. पताक द. कोपराखाली अधोमुखशीर्ष द. सर्पशीर्ष–अधस्तल)
–शंकर भो	त क दि मी	वा. मृगशीर्ष द. त्रिपताक (शिवहस्त)
ळा – पावे	त क दि मी	अंजलि
झणिजो–शर	त क दि मी	चुटक्या–द. सूची (तो)
भें द्रा ला –	त क दि मी	वा. लताख्य द. त्रिपताक (राजा)

त	रि	कु	ज	न	कु	झं	ऽ	ज	न	कि	ट	कु	कुं	द	री				
तत्	ऽ	तै	ऽ	ता	ऽ	हा	ऽ	धित्	ऽ	तै	ऽ	ता	ऽ	हा	ऽ				
उत्तान वंचित १								उजवा-डावा											
स	क	ळ	सौ	ऽ	ख्य	तो	ऽ	ऽ	ऽ	दे	ऽ	यि	ल	तु	ज	ला	ऽ	ऽ	ऽ
स	क	ळ	सौ	ऽ	ख्य	तो	ऽ	ऽ	ऽ	दे	ऽ	यि	ल	तु	ज	ला	ऽ	ऽ	ऽ

(असा तो शिव तुला सारे सुख देईल.)

अनुक्रमणिका

सकळसौ–ख्यतो	त क दि मी —१—१—२—१→	द. अलपद्म उत्ताल द. संदंश छा.
–देयिलतुज	त क दि मी ←२—२—१—२—	वा. पताक उत्ताल द. संदंश (द. हाताने उचलून देणे)
ला–सकळसौ	त क दि मी —१—१—२—१→	द. सर्पशीर्ष अधस्तल द. अलपद्म
–ख्यतो–दे	त क दि मी ←२—२—१—२—	द. संदंश छा.
यिल तुजला–	त क दि मी —१—१—२—१→	वा. पताक उत्ताल द. संदंश (द. हाताने उचलून देणे)

झ ऽ क्कि डू	जे ऽ कि ड	ज न कि ट	कि ट त की
ता ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ	धित् ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ

पेरिय ५ प्रथमार्ध

झ ऽ क्कि डू	जे ऽ कि डू	ज न कि ट	कि ट त कि	ज न कि डू
ता ऽ तै ऽ	तै ऽ तै ऽ	धित् ऽ तै ऽ	तै ऽ ता ऽ	तत् ऽ तै ऽ

पेरिय ५ द्वितीयार्ध — उत्तानवंचित–

ज न कि ट	कि ट त कि	ज न कि डू	ज न कि ट	कि ट त कि
ता ऽ हा ऽ	धित् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ

४ उजवा–डावा — उत्तानवंचित ३–

ज न कि डू	ज न कि ट	कि ट त क	ज न कि डू
धित् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ	तत् ऽ तै ऽ	ता ऽ हा ऽ

उजवा–डावा — शिखर ५–

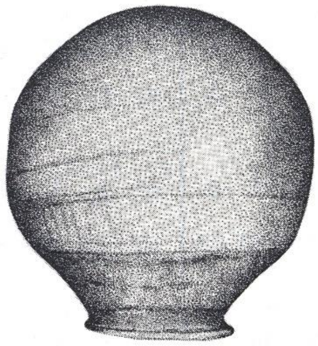

अनुक्रमणिका

राग –श्री ॥ **॥आदिताळ (४, २, २)**

श्री गणपती कउत्तं
साहित्य

१	निशिदिनि मानव गणपति पदयुग भज भज तरशि भवांबुधि ।	२	सफळ मनोरथ घडशिल झडकरि । निजसुख पावशि ।
३	गजमुख मुख्य हें दैवत जाण ॥		

त		त्त		त	त्त	त		तां		ऽ		त		त्त	
कु	त	कि	ट	कि	ण	तों		ग	ड	गु		तां		तों	ग
णं		गि	ट	कि	ट	त	कि	णं		गि	ट	कि	ट	त	कि
णं		गि	ट	कि	ट	त	कि	दिं		ऽ		द		ऽ	
कु	त	कि	ट	कि	ण	तों		ग	ड	गु		तां		तों	ग
तां		ऽ	तं	ऽ	गि	तं		गि		ऽ		कि	ट	त	क
धि		क्कि		ता		ऽ		द	त्त	त्ता		ऽ		ऽ	
दि	रि	गि	डु	तों		ऽ		तों		ऽ	दि	ऽ	क्कु	द	रि
धि		क्कि	ट	कि	ट	त	की	धि	क्कि	तों	ग	ऽ		ऽ	
नि	शि	दि	नि	मा		न	व	ग	ण	प	ति	प	द	यु	ग
भ	ज	भ	ज	त	र	शि		भ	वां	ऽ	बु	धि		ऽ	
झे	झे	धि		क्कि	ट	कु		त्त	र	ग	डं	ऽ		झे	झे
धि		क्कि	ट	कु		त्त	र	ग	डं	ऽ	कि	णं		ऽ	
स	फ	ळ	म	नो		र	थ	घ	ड	शि	ल	झ	ड	क	रि
तों		गु	डु	कि	ट	त	क	तों	गु	त	क	ऽ		ऽ	

नि	ज	सु	ख	पा		व	शि	धि		क्कि	ट	कि	ट	त	की
धि	क्कि	तों	ग	ऽ		ऽ		ग	ज	मु	ख	मु		ख्य	हें
दै		व	त	जा		ण		ओ ऽ	क्कु डु	ता		ओ ऽ	क्कु डु	धि	
त		क्कु	धि	ऽ	क्कु	त		क्कि		ट		तों ऽ	गि ट	कि ट	त क
डन्		ऽ		तं		गि		कि ट	त क	धि	क्कि	ता		ऽ	दत्

ता
\+

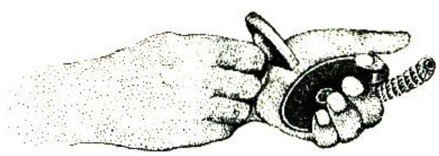

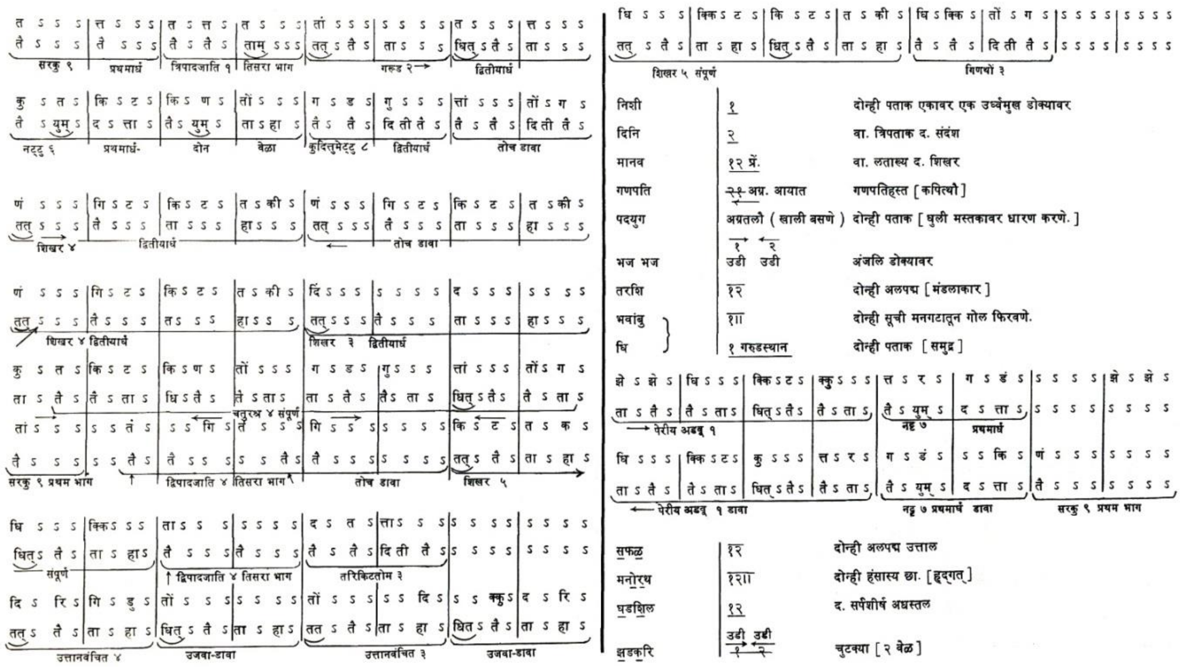
शिखर ५ संपूर्ण
गिणथों ३
निशी १ दोन्ही पताक एकावर एक उर्ध्वमुख डोक्यावर
दिनि २ वा. त्रिपताक द. संदंश
मानव १२ प्रें. वा. लताख्य द. शिखर
गणपति २१ अग्र. आयात गणपतिहस्त [कपित्थौ]
पदयुग अग्रतलौ (खाली बसणे) दोन्ही पताक [धुली मस्तकावर धारण करणे.]
भज भज उडी उडी अंजलि डोक्यावर
तरशि १२ दोन्ही अलपद्म [मंडलाकार]
भवांबु १॥ दोन्ही सूची मनगटातून गोल फिरवणे.
धि १ गरुडस्थान दोन्ही पताक [समुद्र]
पेरीय अडवु १
नट्ट ७
प्रथमार्ध
पेरीय अडवु १ डावा
नट्ट ७ प्रथमार्ध डावा
सरकु ९ प्रथम भाग
सफळ १२ दोन्ही अलपद्म उत्ताल
मनोरथ १२॥ दोन्ही हंसास्य छा. [हृद्गत्]
घडशिल १२ द. सर्पशीर्ष अधस्तल
झडकरि उडी उडी चुटक्या [२ वेळ]

अनुक्रमणिका

तों ऽ ऽ ऽ | गि ऽ ड्ड ऽ | कि ऽ ट ऽ | त ऽ क ऽ | तों ऽ गु ऽ | त ऽ क्क ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ |

ता ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ | धित् ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ | तै ऽ तै ऽ | दि ती तै ऽ | तै ऽ तै ऽ | दि ती तै ऽ |

पेरीय ५ दुसरा भाग — गिणथों ३ डावा — तोच उजवा

निजसुख	दि ती तै १ २ १	द. सूची ['तू' असा निर्देश] वा. हंसास्य छा. [तुला सुख]
पावशि	दि ती तै २ १ २	दोन्ही पताक - अंजलि छा. [प्राप्त होईल.]

धि ऽ ऽ ऽ | क्कि ऽ ट | ऽ कि ऽ ट ऽ | त ऽ क ऽ | धि ऽ क्कि ऽ | तों ऽ ग ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ |

ता ऽ तै ऽ | तै ऽ ता | ऽ धित् ऽ तै ऽ | तै ऽ ता ऽ | तै ऽ तै ऽ | दि ती तै ऽ | तै ऽ तै ऽ | दि ती तै ऽ |

पेरीय ५ प्रथम भाग — गिणथों ३ — तोच डावा

गजमुख	दि ती तै - १ २ १ -	द. सिंहमुख डावीकडे अधस्तल [सोंड] वा. अलपद्म कानावर
मुख्य हें	दि ती तै - २ १ २	वा. शिखर [श्रेष्ठ]
दैवत	दि ती तै - १ २ १	गणपतिहस्त
जा - ण -	दि ती तै - २ १ २	अंजलि

ओ ऽ क्कु ड्ड | था ऽ ऽ ऽ | ओ ऽ क्कु ड्ड | धी ऽ ऽ ऽ | त ऽ ऽ ऽ | क्कु ऽ धि ऽ | ऽ ऽ क्कु ऽ | त ऽ ऽ ऽ |

तै ऽ तै ऽ | दि ती तै ऽ | तै ऽ तै ऽ | दि ती तै ऽ | तै ऽ तै ऽ | ता ऽ | तै ऽ | तै ऽ ता ऽ | तै ऽ ऽ ऽ |

कुदित्तुमेट्टु ८ द्वितीयार्ध — तोच डावा — → त्रिपादजाति ४ ← प्रथमार्ध

क्कि ऽ ऽ ऽ | ट ऽ ऽ ऽ | तों ऽ गि ट | कि ट त क | डन् ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ | तं ऽ ऽ ऽ | गि ऽ ऽ ऽ |

तै ऽ ऽ ऽ | ताम ऽ ऽ ऽ | तै ऽ कत् ऽ | तै ऽ ही ऽ | तै ऽ ऽ ऽ | तै ऽ ऽ ऽ | तै ऽ ऽ ऽ | तै ऽ ऽ ऽ |

त्रिपादजाति ५ प्रथम भाग — ↑ सरकु १ तिसरा भाग — एकपादजाति ५

कि ट त क | धि ऽ क्कि ऽ | ता ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ दत् | ता

तै ऽ तै ऽ | तै ऽ दि ती | तै ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ तै | तै +

गिणथो ४ — १ — २॥

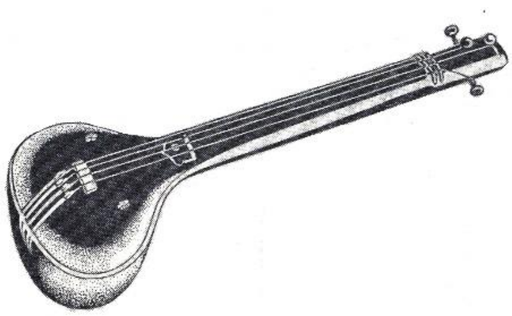

अनुक्रमणिका

राग –यदुकुलंकांबोदी॥ **॥ आदिताळ (४, २, २)**

मंगळे

साहित्य

१ प. शिव भव तव शुभ मंगळे । अ.
शितिकंठा तुज नित्य मंगळें ॥

२ करुणेच्या सागरा ।

३ कर्पूरसम गौरा ।

४ शरभेंद्राशि आधारा । मंगळें ॥ १ ॥

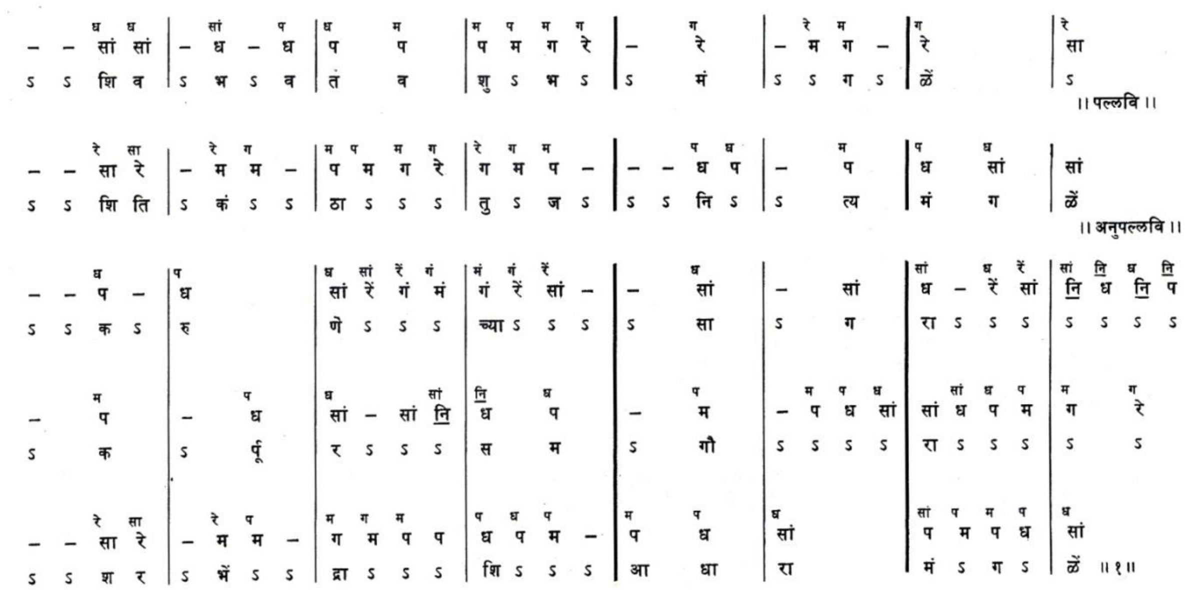

अनुक्रमणिका

संदर्भ ग्रंथांची यादी

अभिनयदर्पणम्

त्रिस्थळी यात्रेच्या लावण्या

देवेंद्र कोरवंजी

नाट्याशास्त्र भरतमुनी

नाट्यशास्त्रसंग्रह भाग २

पौनैय्या मणिमालै (तामीऴ)

प्रतापसिम्हेद्र विजयप्रबंध

भरतकोष

भरतार्णव

भोसलेवंश चरित्र

सरफेंद्र वैद्य रत्नावळी

संगीत रत्नाकर

लोकगीत

कौर्व्यांचे साहित्याचे जिनस्

नाट्यप्रबंध

अनुक्रमणिका